

REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE
SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तः
SABDARTHACINTĀMANIH

प्रथम खण्ड

भाग - ब

ब्राह्मावधूत श्रीसुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

039104
Accession No. ~~1000000000~~
Bharati Kshetra Library
Tribhuvan Institute, Surma

Published by
PRINTWELL
S-12 Shopping Complex
Tilak Nagar Jaipur 302 004

Distributed by
RUPA BOOKS PVT LTD
H O S-12 Shopping Complex Tilak Nagar Jaipur 302 004
B O 295-B Bharti Nagar P N Pudur Colmbatore - 641 041

ISBN 81 7044-369 5 (Set)

SABADARTH CHINTAMANI

First Published 1860

Reprint 1992

Printed at
Efficient Offset Printers
215, Shahzada Bagh Indl Complex,
Phase-II, Phone 533736, 533762
Delhi 110035

कंसका

राजनि ॥ मयूरे ॥ अम्यौ ॥ मनसि
॥ शरीरे ॥ काले ॥ धने ॥ शब्दे ॥
प्रकाशे ॥ न । सुखे ॥ शिरसि ॥ ज
ले ॥ कायति । कचतिवा । कैशब्दे
। कचदीप्तौ । अन्येभ्योपीतिङ् ॥
ककारे ॥

कंसः । पु । कम्बलार्थेषु ॥

कंसः । पुं । उग्रसेनसुतेऽसुरविशेषे ।

श्रीकृष्णमातुले ॥ पु । न । तैजस
द्रव्ये । स्वर्णरजतादिनिर्मिते पात्रमा
त्रे ॥ ताम्ररङ्गमिश्रितधातुविशेषे ।
कांस्ये । काँसा काँसी इतिभाषा ॥
आढकपरिमाणे माने ॥ मद्यादिपा
नपात्रे । पानभाजने ॥ कम्पते । क
मुकान्तौ । वृद्धवद्वह्निकमीतिस ॥

कंसकम् । न । नयनौषधे । पुष्पकासी
ये । शीराकसीप्रभेदे ॥

कंसकारः । पुं । कसेरा इतिप्रसिद्धे जा
तिविशेषे ॥ अस्थोत्पत्तिर्गया । वैश्या
यां ब्राह्मणा ज्ञातोऽभ्यष्टो गान्धिको
वणिकः । कंसकारशङ्कुकारौ ब्राह्मणा
तत्सम्भूवतु ॥ इतिवृद्धदुर्मपुराणम्
॥ अपिच । विश्वकर्मा च शूद्रायां वी
र्याधानं चकारसः । ततोऽवभूव पुषा
श्चनवैतेशिष्यकारिणः । मालाकारः
कर्मकारः शङ्कुकार कुविन्दकः । कुम्भ
कारः कंसकारः षष्ठेतिशिल्पिनोनरा

ककुद्.

॥ इतिब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥

कंसजित् । पु । वासुदेवे । श्रीकृष्णे ॥

कंसं जयति । जिजये । क्तिप् । तुक् ॥

कंसवती । स्त्री । कंसस्य भगिन्याम् ॥

कसहा । पुं । देवकीसुते ॥ कंस इति ।

इन् । क्तिप्चेति क्तिप् ॥

कसा । स्त्री । कंसवत्त्वाम् । वसुदेवानु

जपत्त्वाम् ॥

कंसाराति । पु । } श्रीकृष्णे ॥ कंसस्य

कंसारि । पु । } अरातिः अरिर्वा ॥

कंसास्थि । न । कांस्यधातौ ॥

कंसीयुम् । चि । कंसायहिते ॥ छः ॥

कसोद्भवा । स्त्री । सुगन्धिमृत्तिका वि
शेषे । आढक्याम् । काढ्याम् । सौ
राष्ट्र्याम् ॥

ककन्द' । पु । कनके । स्वर्णे ॥

ककुब्जलः । पु । स्त्री । चातकखगे ॥

ककुत्स्थ । पु । स्वर्णवंशजे राजविशेषे ।

शशादतनये । इक्ष्वाकोऽपौत्रे ॥ क

कुदिदृष्टांसेतिष्ठति । ष्टा० । कः ॥

ककुत् । स्त्री । वृषाङ्गविशेषे ॥ श्वेत

च्छत्रादौ राजचिह्ने ॥ वरे ॥ शैलशृ

ङ्गे ॥ कं सुखं कैति । कुशब्दे । क्तिप् ।

तुक् । पृषोदरादिच्चात्द' ॥

ककुद्' । पुं । न । प्रधाने । वरे । श्रेष्ठे ॥

राजचिह्ने । श्वेतच्छत्रादौ ॥ वृषा

ङ्गे । वृषांसस्यस्यूतमांसपिण्डे ॥ प

ककुभः

वताग्रभागे ॥ कंसुखकौति । कु०
 क्षिप् । तुक् । पृषोदरादि ॥
 ककुभान् । पु । दृषे । वलीवर्हे ॥ कृष
 भौषधौ ॥ पर्वते ॥ ककुदस्ति अन्य ।
 मतुप् । यवादित्वा न्न वत्वम् ॥
 ककुभती । स्त्री । कथ्याम् । पीछा इ
 तिभाषा ॥ ककुद्वृषस्तन्धः । स इव मां
 सपिण्डः ककुत् । भोऽतिशयितो ऽ
 स्याम् । मतुप् । यवादित्वा न्न व ॥
 ककुप् । स्त्री । मनेग्याम् ॥ दिशि ॥
 शोभायाम् ॥ चम्पकस्त्रजि ॥ रागि
 णीविशेषे ॥ अस्या लक्षणं यथा । पी
 तं वसाना वसनं सुकेशी वने रुदन्ती
 पिकनाददूना । विलोकयन्ती ककु
 भोऽतिभीतामूर्त्तिः प्रदिष्टा ककुभ
 स्तथेयमिति सङ्गीतदामोदरः ॥ क
 कते । ककलौल्ये । बाहुलकादुभ
 प्रत्ययः ॥ यद्वा । कंवार्त्तं स्कुभ्राति
 विस्तारयति । स्कुभ्र इति सौत्रः । क्षि
 प् । पृषोदरादिस्त्वात् सलोपः ॥
 ककुभः । पुं । रागविशेषे ॥ बीयाङ्गे । प्र
 सेवके । बीयादण्डाधःस्थितं शब्दगा
 भीर्याय दाकमयं भाण्डं यच्चर्मणा
 च्छाद्यते तस्मिन् ॥ अर्जुनपादपे ॥
 ककुभः शीतलोभयचतस्रयविषा
 स्त्रजित् । मेदोमेघव्रणान्दन्ति तु
 वरः कफपित्तकृत् ॥ ककुभोद्दिशः

ककुवट

सन्त्यम्य वहविस्तरत्वात् । अर्शभा
 यच् ॥ पर्वतान्तरे ॥ कञ्च कुश्च ककू ।
 तेभाति । भा० । अन्तर्भावितगुह्यः
 । आतेनपेतिक' ॥
 ककुभा । स्त्री । दिशि ॥ केन आदि-
 त्येन जलेन वा कुक्षितानि भानि
 नचवाण्येति टावन्तोपीति क
 श्वित् । तन्न । अधिकरबाहुमी
 क्षिप्रसङ्गात् ॥ केन कुक्षिता भाति
 । भादीप्तौ । सुपीतिक । भिदाश्च
 ङ् वा ॥ रागिणी विशेषे ॥
 ककुभादनी । स्त्री । नखीनामगन्ध
 द्रव्ये ॥
 ककुभः । पुं । खगान्तरे ॥
 कक्कोल । पुं । न । स्वनामत्वात्सु-
 गन्धिद्रव्यविशेषे । कोलके । काँक
 ला इतिगौडभाषा । काँकोली-
 इति फलकपुर इति गडुला इति-
 च प्रसिद्धे ॥ कक्कोलं कषु तीक्ष्णोष्णं
 तिक्तं हृद्यं रुचिप्रदम् । आस्यदैर्ग-
 म्यहृद्गोमकफवाताभयान्धकृत् ॥
 ककते । कक० । सम्पदादिस्त्वात् क्षिप्
 । कोलति । कुलसंस्थाने । ज्वलादि
 स्त्वात् । कक्च तत् कोलश्च ॥
 कक्कोलकम् । न । कोषफले । कक्कोले
 । स्फुल्लमरिचे ॥ स्वार्थेकन् ॥
 ककुवट' । पि । कठिने ॥ ककुवति ।

कच्चाप

कक्कवहसने । शकादिभ्योऽटन् ॥

कक्कवटपत्रकः । पु । पाट इति गौड
प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । पट्टे । राजशये ॥
कक्कवटी । स्त्री । वर्णलेखायाम् । कठि
न्याम् । खन्ध्याम् । सैखखडी इति
भाषा ॥

कक्क । पु । बाहुमूले । काख इति भा
षा ॥ वीरधि । खतायाम् ॥ वृक्षे ॥
शुक्कवृक्षे ॥ शुक्कवने ॥ पापे ॥ कच्छे
॥ अरण्ये ॥ पार्श्वे ॥ कषति । कष्य
ते वा । कषहिंसायाम् । वृत्तवद्विह
निकमिकषिम्य, स' ॥

कक्कवहा । स्त्री । नागरमुस्तायाम् ॥

कक्कवायः । पु । कुकुरे ॥

कक्का । स्त्री । अन्तरीयवस्त्रस्य पश्चिमे
-च्छले । अर्धशुकस्य पृष्ठतो निहि
-ताच्छले ॥ स्पर्शस्पर्दे ॥ इभरज्ज्वाम् ।
गजमध्यवन्धनरज्जौ ॥ काञ्च्याम्
॥ राजहारप्रवेशे ॥ गेहप्रकोष्ठके ॥
भित्तौ ॥ साम्ये ॥ रथभागे ॥ उद्गा
हिय्याम् ॥ शुद्धरोगविशेषे ॥ तल्ल
क्षणम् । बाहुपार्श्वशक्येषु कृष्ण
स्फोटां सवेदनम् । पित्तप्रकोपस
म्भूतां कक्कामिच्छभिनिर्दिष्टेदिति
॥ कषति कष्यते वा । कष' । वृत्ति
तिसेकृते टाप् ॥

कक्कापटः । पु । कौपीने ॥ इति हला

कङ्क

युध ॥

कक्कावेचक । पु । शुद्धान्तपाले ॥ उद्या
नपाले ॥ राजाजीवे ॥ कवौ ॥ पि
-त्रे ॥ दा'स्थे ॥ कक्काया, अवेचक, ॥
कक्कीवान् । पुं । स्फोटायने ऋषिवि
शेषे ॥ कक्का अस्ति अस्य । मतुष
। आसन्दीवदष्टीवदिति निपातनात्
कक्काया, सम्प्रसारणम् ॥ कक्कावा
न अन्यत्र ॥

कक्कोत्था । स्त्री । भद्रमुस्तायाम् ॥
कक्कम् । न । एषणिकापात्रे । काँटे
की कटोरी इति भाषा ॥ इति मि
ताचरा ॥

कक्का । स्त्री । वृक्षतिकायाम् ॥ इम्या
दिप्रकोष्ठे । राजगृहादेर्बेष्टनावच्छि
न्ने देशे । राजगृहादीनां प्रारम्भको
ष्ठके ॥ सप्तकक्का अतिक्रम्येति यथा
॥ सादृश्ये ॥ कक्करज्जौ ॥ काञ्च्या
म् । मेखलादामनि ॥ यथा । परि
धानाद्विह, कक्का निवद्धा ह्यासुरीम
तेति ॥ मध्येभवन्धने । गजमध्यव-
न्धनरज्जौ ॥ यथा । हेमकक्कागजा
इति ॥ उद्योगे ॥ यथा । परार्थवद्
कक्काणां तादृशा मुद्गव, कुत, ॥ क
क्कोभवा । शरीरावयवाद्यत ॥

कङ्कः । पुं । छद्मदिजे ॥ काँक् इति गौ
डभाषा प्रसिद्धे पक्षिविशेषे । लोच

कङ्कणी

पृष्ठे । कंकडडा इति भाषा ॥ यमे
॥ युधिष्ठिरन्वपे । अजातशत्रौ ॥ कंस
भ्रातरि । उग्रसेनसुते ॥ महाराज
चृते ॥ कङ्कते । ककिगतौ । अच ॥

कङ्कट । पु । कवचे । सन्नाहे ॥ कङ्कते
। ककिलौल्ये । शकादिभ्योऽण् ॥ य
दा । कंसुखं कटति । कटे० । म० क ॥
कङ्कटक । पु । सन्नाहे । तनुचे । वर्म
णि ॥ स्वार्थे कन् ॥

कङ्कणम् । न । करभूषणे । कडा इति
भाषा ॥ हस्तसूत्रे । कङ्कणा इति
भाषा ॥ मण्डने ॥ गुर्वचरे ऽ ॥ कंशु
भंकगति । कणशब्दे । अच् । कङ्कते
वा । ककिलौल्ये । बहुलमन्यवापी
ति अनुदात्तेतश्चछादेरिति वा यु-
क् । पृषोदरादिस्वास्त्यम् ॥ शे-
खरे ॥

कङ्कणी । स्त्री । शुद्धगणिकायाम् । कि-
ङ्किण्याम् । कन्धाभरणविशेषे ॥ कं-
गणीति भाषाप्रसिद्धे स्त्रीणां हस्ताभ-
रणे ॥ कङ्कनम् । ककिगतौ । घञ् ।
कङ्के गतौ लगति । अण शब्दे । अच्
। गौरादिस्वान् ङीष् । शकन्वादिः
॥ यदा । कंसुखं कणति । कण० । प-
ञ्चाक्षच् ॥

कङ्कणीका । स्त्री । प्रतिसरायाम् । शु-
द्धगणिकायाम् ॥ कंगणीति प्रसिद्धे

कङ्कर

स्त्रीणां करभूषणे ॥ चङ्कण्यते । क-
णशब्दे । अस्माच्चङ्कुगन्तात् चङ्कि-
ण कङ्कणचेति ईकन् । धातो कङ्क-
णादेशश्च ॥

कङ्कतम् । न । प्रसाधन्यासु । कङ्की
इति भाषा ॥ कङ्कते । ककि० ।
बाहुलकात् अतच् ॥

कङ्कतिका । स्त्री । कङ्कते । प्रसाधन्या-
म् ॥ कङ्कते । ककिगतौ । बाहुलका-
दतच् । गौरादिस्वान् ङीष् । स्वाथे
कन । केण इति ह्रस्व ॥ यदा । क-
स्य शिरसोऽङ्गा । शकन्वादिः । कङ्के
ष्वतति । क्नुन ॥ वलाप्रभेदे । नाग-
वलायाम् ॥

कङ्कती । स्त्री । कङ्कतिकायाम् ॥
कङ्कचोट । पुं । कङ्किला इति गौड-
भाषा प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे । जल-
व्यधे ॥

कङ्कचोटि । पुं । कङ्कचोटमत्स्ये ॥ कङ्क-
श्च चोटिर्यस्य ॥

कङ्कपत्रः । पुं । शरविशेषे ॥ कङ्कस्य पत्रा-
शयेव पत्राणि यस्य ॥

कङ्कमाणा । स्त्री । करतालीवत्ये ॥
कङ्कमुखः । पुं । न । सन्धेये । सङ्कसी-
सङ्कसीति च भाषा ॥

कङ्करः । पि । कुत्सिते ॥ न । तक्के ॥
इति हेमचन्द्र ॥

कङ्कष्ठ

कङ्करोल' । पु । निकोचकवृक्षे । अङ्को
ठे । टैरा इतिभाषा ॥ काँकरोल
इति गौडभाषाप्रसिद्धाया लता
याम् ॥

कङ्कशत्रु । पु । पृन्निपण्याम् ॥

कङ्का । स्त्री । उत्पलगन्धिके । कृष्णता
मे । गोशीर्षचन्दने ॥ उग्रसेनस्य
कन्यायाम् । वसुदेवानुजपत्न्याम् ॥

कङ्काल । पुं । शरीरास्त्रि । त्वष्ट्रांस
रहिते शरीरारम्भकेऽस्थिपञ्चरे ।
करङ्के । अस्थिपञ्चरे ॥ कसुख शिरो
वा कालयति । कलचेपे । चुरादि ।
अच् ॥ यदा । कङ्कते । ककिगतौ ।
बाहुलकात् कालन ॥

कङ्कालमाखी । पु । रुद्रे । विरुपाक्षे ॥
कङ्कालमाखा अस्ति अस्य । ब्रीह्या-
दिष्वादिनि ॥

कङ्कुः । स्त्री । कांगुनी इतिख्यातेकङ्कु
धान्ये ॥ क । कंसासुरधातरि ।

कङ्कुष्ठम् । न । पर्वतीयमृत्तिकाविशेषे
। कालकुष्ठे । रज्जदायके ॥ यथा ।
हिमवतपादशिखरे कङ्कुष्ठमुपजा
यते । तत्रैक नलिकाख्यं स्यात्तदन्यद्रे
णुकस्मृतम् ॥ पीतप्रभंगुरुक्लिग्धं अ
ष्टं कङ्कुष्ठमादिमम् । श्यामपीतं लघु
च्यक्तसत्त्वं नेष्टं हिरेणुकम् ॥ कङ्कुष्ठ
रेचनं तिक्तं कटूष्णं वर्णकारकम् । कु

कचः

मिशोथोदराध्यानगुल्मानाहकफा
पहमिति ॥

कङ्केरु । पुं । काकविशेषे । दारुजल
भुजि ॥

कङ्केलिः । पु । अशोकद्रुमे ॥

कङ्केल्ल । पुं । वास्तूके ॥

कङ्केलि । पुं । अशोकवृक्षे । वञ्जुलो ॥

कङ्कम् । न । भोगे ॥ पापभोगे ॥

कङ्कु । स्त्री । काँगनीतिप्रसिद्धे धान्य
विशेषे । प्रियङ्गौ ॥ स्त्रियां कङ्कुप्रिय
ङ्गू द्वे कृष्णरक्तसितास्तथा ॥ पीता
चतुर्विधाकङ्कुलासां पीतावरास्मृ-
ता ॥ कङ्कुस्तु भग्नसन्धानवातकृद्
हृणीगुरु' । रुचक्षेमहरातीव वा
जिनागुणकृद्भृशम् ॥ कम् अङ्गति ।
अगिगतौ । अङ्गयतिवा गत्यन्तः । हृग
व्वादिष्वात् कु' । शकन्ध्वादिः ॥

कङ्कुनी । स्त्री । कांगनी इतिभाषाप्र
सिद्धे धान्यविशेषे । पीततण्डुले ॥
चीनके । अत्यन्तसुकुमारे ॥

कङ्कुनीपत्रा । स्त्री । तृणविशेषे । पण्ड्या
न्यायाम् ॥

कङ्कू । स्त्री । धान्यभेदे । प्रियङ्गौ ॥

कचः । पुं । केशे ॥ वृहस्पतेः पुत्रे ॥ व
न्द्ये ॥ शुक्लवर्णे ॥ कच्यते । कचवन्द्य
ने । पुसीतिघ ॥ कचप्यात्मानं वा
। पचायच् ॥ भेषे इतिशब्दमाणा ॥

कचर.

कचजनम् । न । करगुन्यष्टे । निर्मुटे ।

पैठ इतिभाषा ॥

कचङ्गल । पुं । पायोधौ । समुद्रे ॥

कचपम् । न । टये ॥ पचे ॥ शाकपचे

॥ कचते । कचवन्धने । उषिकुटिद

लिकचिखजिभ्य कपन् ॥

कचपच । पु । केशसमूहे ॥ पाशः पच

श्च इस्तश्च कलापार्थः कचात्परे ॥

कचपाश । पुं । केशसमूहे ॥

कचरिपुफला । स्त्री । शमीवृक्षे ॥

कचहस्त । पुं । केशसमूहे ॥

कचा । स्त्री । वस्तिन्याम् ॥

कचाकुः । वि । दुराधर्षे ॥ दुग्शीले ॥

पुं । भुजङ्गमे ॥

कचाग्रम् । न । बाचाग्रे । असरेखट

के ॥

कचाचितः । वि । विकीर्णकेशे ॥

कचाटुरः । पुं । दाह्युक्ते । शितिकण्ठे ॥

कचमिदम् । न । बाखा इतिप्रसिद्धे

वाचके ॥

कचुः । स्त्री । कच्याम् । अरवी कचा

चु इतिचभाषा ॥

कचेचम् । न । पचीनिकन्धने ॥

कचूटम् । नृ । कचपिप्पल्यम् ॥

कचरः । वि । अखिने ॥ कुत्सितचर

रत्त । पथाद्यन् । रज्ज्वदयोश्चेतिच

कारात् कौःकतत्तत्पुनश्चइतिभोग-

कच्छक

विभागाद्वा को कत् ॥ न । तक्के ॥

कश्चित् । अ । कामप्रवेदने ॥ साभिखा

षप्रश्ने । इष्टपरिप्रश्ने ॥ हर्षे ॥ मङ्गले

॥ कदितिकुशब्दादेशः । कत् चित्

अनयोः समाहारश्चन्द्रः ॥

कच्छः । पु । अनूपे । जलप्रायदेशे ॥

नदीपर्वतादिजलाशयसमीपे । तटे

॥ तुङ्गकद्रुमे ॥ नौकाङ्गे ॥ काछ

इतिभाषाप्रसिद्धे परिधानाच्छले । क

चायाम् ॥ अश्वस्मृति । वामे पृष्ठे त

द्यानाभौ कचपय मुदाङ्गतम् । रभिः

कचैः परीधत्ते योविमः स शुचिः स्मृ

त इति ॥ परिधानादपि कचा-

निवहाद्यासुरीभवेत् । इतिवाच्य

वक्यः ॥ पुं भूवि । देशविशेषे ॥ य

था । गणेश्वरात् पूर्वभागे समुद्रादु-

त्तरे शिमे । कच्छदेशः समाख्यात

ज्ञाने श्रीशक्ति सङ्गमे इति ॥ कच

ति कचदीप्तौ । बाहुककाच्छः ॥ य

था । केन कृयाति । उच्छृदिर्दोषि

देवनयोः । अन्येभ्योपीति च । कञ्ज

शब्दश्चतिपरिच्छिनत्ति । कौच्छेदने ।

आतोनुपेतिकः ॥ वि । जलप्राप्ते ॥

परिधानाच्छले कच्छो जलप्राप्ते वि

चिङ्गकइत्यमरः ॥

कच्छकः । पुं । तुङ्गके । मूषी इति प्र

सिद्धे दृष्टे ॥

कच्छपी

कच्छटिका । खी । कच्छायाम् । कच्छो
 टो इतिभाषा ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥
 कच्छप । पु । पञ्चनखे जलजन्तुविशे
 षे । कमठे । कूर्मे । कच्छुवा इति
 भाषा ॥ अस्यमांसप्रकारो गुणाश्च ।
 तप्ततोये परिक्षिप्त सम्यक् मृन्मज्ज
 कच्छपम् । तन्मांस खर्परान्नाद्य ख
 ण्डित स्वल्पखण्डकै ॥ पाचितं सा
 र्धमेतैले हिङ्गुसैन्धवसंयुते । बेसवा
 रसमायुक्ते दाडिमेन सहान्विते ॥ क
 च्छपो बलदो वातपित्तनुत् पुस्वका
 रक इति ॥ पुनश्च । कच्छपो बलकृ
 च्छीघ्रवातजिच्छुककारक । क्षिग्धो
 ण प्रीणन सद्यो विपाके कटुक
 स्मृतइति ॥ कुबेरस्य निधिविशेषे ॥
 मल्लस्यवन्धविशेषे ॥ मद्यस्ययन्त्रवि
 शेषे ॥ कच्छेन पिवति । पा० । सु
 पीतियोगविभागात् ॥

कच्छपिका । खी । क्षुद्ररोगविशेषे ॥
 बल्लचणम् । ग्रथिता पञ्च वा षड्वा
 दारुणा । कच्छपोन्नता । कफानिला
 भ्या पिडका ज्ञेया । कच्छपिकाबुधै
 रिति ॥ प्रमेहेपेक्षया जातदशपिड
 कान्तर्गतपिडकाविशेषे ॥ लक्षणात्
 । सदाहा कूर्मसंस्थाना ज्ञेया कच्छ
 पिका बुधैरिति ॥

कच्छपी । खी । वाणीवीणायाम् ॥ दु

कच्छुरा

लौ । कमथ्याम् ॥ क्षुद्ररोगविशेषे ।
 कच्छपिकायाम् ॥ कच्छ कच्छे वा पि
 वति । कच्छेन पातिवा । सुपीतिकः
 । गापोष्टक्तु न पिवते सुराशीध्वो
 रिति वचनात् । गतिकारकेति सुबु
 त्पत्ते । प्राक्समास । जातेरिति डी
 ष् ॥

कच्छरुहा । खी । दूर्वायाम् ॥ कच्छे
 रोहति । रुह० । इगुपधेतिकः ॥

कच्छा । खी । वाराद्याम् । गृष्टिभेष-
 जे ॥ चीरिकायाम् । भिक्षु मर्जो
 रा इति च भाषा । भिंभीपोका इ
 ति गौडभाषा ॥ परिधानापराज्वले ।
 काछ इति भाषा ॥ अदन्तत्वाद्वाप् ॥

कच्छाटिका । खी । कच्छटिकायाम् ॥

कच्छु । खी । रोगविशेषे ॥ तल्लक्ष्यं
 यथा । सूक्ष्मावक्ष्यः पिडकाः स्त्राव
 वत्त्य पामेक्ष्यता कण्डुमत्त्य सदा
 हा । सैवस्फोटै स्तीव्रदाहैरपेता ज्ञे
 या पाण्यो । कच्छुरग्रास्फिचोश्चेति ॥

कच्छुमी । खी । पटोले ॥ हपुषाप्रभे
 दे ॥

कच्छुर । पु । पुश्ले ॥ त्रि । पामने ।
 पामासहिते ॥ कच्छूरस्ति अस्य । क
 च्छा ह्रस्वत्वचेतिर । ॥

कच्छुरा । खी । शूकशिथ्याम् ॥ श
 थ्याम् । गन्धशथ्याम् ॥ दुस्पर्शायाम्

कज्जली

॥ यवासे ॥ पुश्चल्याम् ॥ कच्छूराति
। रादाने । अत इति क । पृषोदरा
दिस्वात् इत्स्वः ॥

कच्छू । खी । खाज इति प्रसिद्धेपा
मरोगे ॥ कषति । कषहिसायाम्
। कषेष्श्चेत्यु ॥

कच्छूमती । खी । शूकशिंभ्याम् ॥ चि ।
कच्छूयुक्ते ॥

कच्छोटिका । खी । कच्छे । परिधा
नाचले । कछोटी इति भाषा ॥

कच्ची । खी । अरवीं घुंभा इति प्रसिद्धे
शाकविशेषे । वितरुडायाम् ॥

कजम् । न । कमले ॥ केजातम् । ज
नी । डः ॥

कज्जलम् । न । काजल इति प्रसिद्धे
अक्षने । लोचके ॥ पुं । मेघे ॥

कज्जलध्वजः । पुं । दीपे ॥ कज्जलध्व
जं वक्ष्ये ॥

कज्जलरोचकः । पुं । न । ज्योत्स्नाट
चे । दीपटचे । दीवट इति भाषा ॥

कज्जला । खी । मत्स्यविशेषे । कज्ज-
ल्याम् ॥

कज्जली । खी । मत्स्यविशेषे ॥ मिश्रि
तरसगन्धके ॥ यथा । शुद्धं स्तुतं त

योगन्धं लक्ष्मे तावद्विमर्दयेत् । स्तुतं न
दृश्यते यावत् किन्तु कज्जलवद्भवेत्

॥ एषा कज्जलिका स्याता दृश्यतीति

कञ्चुकी

यैवर्तिनी । नानानुपानयोगेन सर्व
व्याधिविनाशनीति ॥

कञ्चटम् । न । जलतण्डुलीये । लाङ्ग
ल्याम् । काँचडादाम इति गौड प्र
सिद्धे जलजशाकविशेषे ॥ पानीय
तण्डुलीयो यस्तत्कञ्चटमुदाहृतम्
। कञ्चट तिलकं रक्तपित्तानिलहरं
लघु ॥ चंवरार्द्रं शाकस्य विशेषे ॥
इति भावप्रकाशः ॥

कञ्चडः । पुं । कञ्चटप्रभेदे । चक्रमर्द
। अम्बुपे ॥

कञ्चारः । पुं । सूक्ष्मे ॥

कञ्चका । खी । वज्रशाखायाम् । कु
ञ्चिकायाम् । कम्ची इति भाषा ॥
कुद्रस्फोटे ॥

कञ्चुकः । पुं । वारवाणे । भटादेशोक्त
काकृतिसन्नाहे ॥ लोहवर्माण ॥ क-
ञ्चते । कचिदीति बन्धनयोः । वा
हुलकादुकम् ॥ कचचे ॥ निर्मोके
। अहिनिर्ध्वयिन्याम् । सर्पस्त्वचि ।
काँचली इति भाषा ॥ चोखके ।
कूर्पासे । अङ्गिकायाम् । अङ्गिया
काँचुली चोली इति भाषा ॥ वस्त्रे
॥ वस्त्रापकगृहीताङ्गस्थितवस्त्रे ॥

कञ्चुकाणुः । पुं । सर्पे ॥

कञ्चुकी । पुं । अन्तःपुराध्यक्षे । सौवि
दक्षे । स्थापत्ये । राज्ञांस्थगारेषु

कटः

हीरचाधिकृते ॥ पिङ्गे ॥ अहौ ।
सर्पे ॥ जोज्जकद्रुमे ॥ यवे ॥ चणके
॥ आवदुकवचे ॥ कञ्चुकस्योखकोऽ
स्यस्य । अतइनिः ॥ न स्यात् कर्मणि
कञ्चुकीति स्मृतिः ॥

कञ्चुकी । स्त्री । ओषधिप्रभेदे ॥ स्त्री
रीशवृक्षे ॥

कञ्चुलिका । स्त्री । कञ्चुके । स्त्रीणा
मङ्गरचिण्याम् ॥

कञ्च । पु । केशे ॥ विरिञ्चौ । चतुरान
ने ॥ न । पीयूषे ॥ पञ्चे ॥ कम् ज
ले जातम् । जनी० । डः ॥

कञ्चकः । पुं । मयना इति प्रसिद्धे पश्चि
विशेषे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

कञ्चज । पु । ब्रह्मणि । विन्ध्यस्यजि ॥

कञ्चन । पुं । कन्दर्पे । कामे ॥ मयना
इति प्रसिद्धे पश्चिणि ॥

कञ्चयोनि । पु । शाखुके ॥ कञ्चस्य प-
ञ्चस्य योनि इत्यपत्तिस्थाकम् ॥

कञ्चलः । पुं । मयना इति प्रसिद्धे पश्चिणि ॥

कञ्चारः । पुं । जठरे ॥ सूर्ये ॥ विरि
ञ्चौ ॥ वारणे ॥ मुनौ ॥ कञ्चति ।

कञ्चिः सौत्रः । कञ्चिमजिभ्यांचिदि
त्यारन् ।

कञ्चिका । स्त्री । ब्राह्मणयष्टिकादृशे ।
वज्रनेटी इतिभाषा ॥

कटः । पु । ओणौ ॥ कटिपान्त्र ॥ कि-

कटङ्क

विञ्जे । वीरयानडादिमये तृणास
ते । चटार्ह मांदरी, इतिभाषा ॥
अतिशये ॥ समये ॥ गजगण्डे ॥
तृणे ॥ श्वे ॥ श्वरये ॥ ओषधौ
॥ श्मशाने ॥ चि । क्रियाकारे । क
टति कञ्चते वा कटे वर्षावरणयोः
। पचाद्यच् । पुसीतिघः ॥

कटं वरा । स्त्री । कटुरोहिण्याम् । क
टुकीतिस्थातायाम् ॥ कटवृणोति ।
वृण्व० । संज्ञायां भृतृ इति खच् ।
अहर्दिषदितिमुम् ॥

कटकः । पु । न । अद्रेर्नितम्बे । मेख
लाख्ये पर्वतमध्यभागे ॥ वलये । वा
हुभूषणे ॥ दन्तिनादन्तमण्डले ॥
चक्रे ॥ सामुद्रजवणे ॥ राजधान्याम्
॥ नगर्याम् ॥ सेनायाम् ॥ कटति
कञ्चते वा कटे० । कुन्मिश्रिसंज्ञ
योः । कृष्णादिभ्यः संज्ञायां बुद्धिति
बुन् वा ॥ सानौ ॥

कटकी । पु । नगे । पर्वते ॥ सेनाध्य
क्षे ॥ कटकोऽस्यास्ति । इति ॥

कटकोलः । पुं । पतङ्गहे । निष्ठीवनपा
चे । इति चिकाण्डशेषः ॥

कटकृतः । चि । तृणासनकर्त्तरि ॥

कटखादकः । पु । काचकलशे ॥ काके
॥ जम्बुके । चि । खादके । भक्षके ॥

कटङ्कटः । पु । अमौ ॥

कटम्भ

कटङ्कटेरो । स्त्री । दारहरिद्रायाम् ॥

हरिद्रायाम् ॥

कटग्रू । पुं । महादेवे ॥ विद्याधरे ॥

अक्षदेवने ॥ कामरूपिणि ॥ राक्ष

से ॥ कीटे ॥ कटप्रवते तच्छीख ।

मुङ्गतौ । किञ्चिप्रच्छीति कि

पदीर्घौ ॥

कटप्रोथः । पुं । स्फिच । कथ्याम् ॥

कटभङ्गः । पुं । सस्याना हस्तच्छेदे ॥ न्व

पाच्यये । राजविनाशे ॥

कटभी । स्त्री । ज्योतिष्मत्याम् ॥ दक्ष

भेदे । स्वादुपुष्पे । कटभीतु प्रमे

हार्शनाडीवगविषकृमीन् । हन्यु

ष्णा कफकुष्ठमीकटु स्र्णाचकीर्त्ति

ता ॥ तत्फलं तज्जुषं चैयं विशेषात्क

फशुकृत् । श्वेताचेज्जुगसंयुक्ता ॥

कटवद्भाति । अन्येभ्योपीतिङः । गौ

रादिः ॥ काँटागिरीप इतिगौडभा

षाप्रसिद्धे दक्षविशेषे ॥ अपराजि

तायाम् ॥

कटमाखिनी । स्त्री । सहिरायाम् ॥

कटन्व । पुं । वाद्यप्रभेदे ॥ वाद्ये ॥ क

टति । कटे० । कृकदिकडिकटिभ्यो

न्वच् ॥

कटभरः । पुं । श्योनाकदन्ते ॥ कटभी

दन्ते ॥

कटभरा । स्त्री । मसारयाम् । गन्ध-

कटिष

भादालिया इतिगौडभाषा ॥ रोहि

ण्याम् । कटकी इतिभाषा ॥ हस्ति

न्याम् । हथिनी इतिभाषा ॥ कल-

न्विकायाम् ॥ गोलायाम् ॥ वर्षा-

न्वि ॥ मूर्धायाम् ॥ कटं विभर्त्ति । दु

भृङ्धा० । संज्ञायामृद्वृजिधारि

सहितपिदम इति खच् । मुम् ॥

कटव्रणः । पुं । भीमसेने ॥

कटशर्करा । स्त्री । गाङ्गेष्ठीक्षतायाम् ।

नाटा इतिगौडभाषा ॥

कटाक्षः । पुं । अपाङ्गदृष्टौ ॥ कटौ अति

शयितौ अक्षिणीयश्च । बहुव्रीहौस-

कप्यच्छोरितिषच् ॥ कटं गण्डमक्ष

तिवा । अक्षूष्यात् । कर्मयज्ञश्च ॥ भ

क्तेषु तिर्यङ्निपाताकृपादृष्टिः कटा

क्षः ॥

कटायनम् । न । वीरये ॥

कटारः । पुं । नागरे । कामिनि ॥

कटाक्षः । पुं । कूर्मकर्परे । कमठपृष्ठे

॥ द्वीपप्रभेदे ॥ तैत्तिरीयैः पाकपात्रे ॥

आयमानविषाणाग्रमहिषीशावके ।

महिषीशिशौ ॥ खर्परे ॥ नगके ॥

कटि । स्त्री । श्लोण्याम् ॥ कथ्यते । क

टे आवरणे । सर्वधातुभ्यङ् ॥

कटिषम् । न । रसनायाम् । काक्या

म् । कर्धनी कौधनी तद्यङी इति

भाषा ॥ कटिबन्धे ॥ कटिबर्त्तयि ॥

कटीत

कटी । पु । इमे । गजे ॥ त्रि । कटवति ॥
 कटिप्रोथ' । पु । स्फिचि । चूतड इति
 भाषाप्रसिद्धे कटिदेशस्थमांसपिण्डे
 ॥ प्रोथति । प्रोथृपर्याप्तौ । पुसीति
 घ । कव्या' प्रोथो मांसपिण्ड' ॥
 कटिरोहक' । पु । हस्तिपश्चाद्गागारो
 हके ॥
 कटिल्लक' । पुं । कारबेले ॥ कटति ।
 कटे० वाहुलकादिस्त्र । स्वार्थेकन् ॥
 कटिशीर्षक' । पु । कटिदेशे ॥
 कटिशूल । पु । कटिदेशस्थे शूलरोगे ॥
 असौषधं यथा । रजनीकदलीचा-
 रलेप सिद्धाविनाशन । कुष्ठस्य भा-
 गमेकन्तु पथ्याभागद्वयं तथा ॥ उपो-
 दकेन सम्पीत्वा कटिशूलविनाशन-
 मिति ॥
 कटिशृङ्खला । स्त्री । चितिकायाम् ।
 कटिधार्यक्षुद्रघण्टिकायाम् ॥
 कटिखचम् । न । चन्द्रहार गोट् इति
 गौडभाषाप्रसिद्धे रुच्यनङ्गारविशेषे ॥
 कटी । स्त्री । पिण्डायाम् ॥ ओणिदेशे
 ॥ कथ्यते । कटे० । सर्वधातुभ्यङ्
 । कृदिकारादिति कटाच्छ्रोणिष्वच
 न इति गौरादिषु पाठाद्वा डीष् ॥
 कटीतल । पुं । न्युज्जखङ्गे । वाँकाखाँ
 डा इति भाषा । खुर्खुडी इति खुख
 डी इति चनेपालभाषा ॥

कटुकः

कटीर । पुं । जघने ॥ कन्दरे ॥ न ।
 कटौ ॥ कटति कथ्यते वा कटीगतौ
 कटे० वा । कृशृपुकटिपटिशौटिभ्य-
 ईरन् ॥
 कटीरक । पु । नितम्बे ॥ कटीरण्व ।
 स्वार्थेकः ॥
 कटु । पुं । रसविशेषे । चर्परा इति
 भाषा । भाल इति गौड भाषा ॥
 कटू रुचः स्तन्यमेद श्लेष्मकण्डूविषा
 पङ्क' । वातपित्तकुदामेय' शोषी
 पाचनरोचकृत् ॥ चम्पकवृक्षे ॥-
 चीनकर्पूरे ॥ पटोले ॥ कट्वीलता
 याम् ॥ स्त्री । कटुक्याम् । कटुरो-
 चिण्याम् ॥ प्रियङ्गुवृक्षे ॥ राजिका
 याम् ॥ न । अकार्ये ॥ दृषणे ॥ त्रि
 । कटुसयुक्ते ॥ सुगन्धौ ॥ तीक्ष्णे
 ॥ मत्सरि ॥ अप्रिये ॥ कटुच्यावृणो
 ति तीक्ष्णतया मुखम् । कटे० । क
 टिवटिभ्यांचेत्यु' । वस्तुतस्तु शृष्ट्व
 स्त्रिहिवपीत्यच चकाराद् । कटि
 वटिभ्यामिति सूत्रस्योच्चलदन्तादि
 ष्वदर्शनात् । स्त्रिया वेतोऽगुणेति
 डीषि कट्वी कटुर्वा ॥ कटति । मृ०
 उर्वा ॥
 कटुकः । पुं । पटोले ॥ सुगन्धित्वे ॥
 अर्कटचे ॥ कुटजवृक्षे ॥ राजसर्षपे
 ॥ न । व्योषे । त्रिकटुनि ॥ स्वार्थेकः ॥

कटुति

कटुकन्द । पु । शिशुवृक्षे ॥ आर्द्रके ।

शृङ्गवेरे ॥ लशुने ॥ कटु. कन्दोस्य ॥

कटुकफलम् । न । कक्कोले ॥

कटुकस्त्रेह ॥ पु । सर्षपे ॥

कटुका । स्त्री । चुद्रचचुक्षुपे ॥ कटु

रोहिण्याम् । कटुम्बरायाम् । कुटु

की इतिभाषा ॥ कटुका कटुका पा

के तिगा रुक्षा हिमालघु । भेदि

मीदी र्नी ह्या कफपित्तज्वरापहा

प्रमेहश्वासकासास्त्रदाककुष्ठकुमि प्र

णुत् ॥ ताम्बूल्याम् ॥ राजिकायाम्

॥ तिक्तालावुके ॥

कटुकी । स्त्री । कटुकायाम् । मत्स्यपि

सायाम् । शतपर्वायाम् ॥ कुटुकी

इति भाषा ॥

कटुकीट । पुं । मशके ॥

कटुकाश । पुं । टिट्ठिमे ॥

कटुग्रन्थि । न । पिप्पलीमूले ॥ शुण्ठ्या

म् ॥

कटुचातुर्जातकम् । न । एलात्पक्ष्पत्र

कमरिचात्मकचतुष्के ॥ इतिराज

निर्घण्टः ॥

कटुच्छद । पुं । तगरवृक्षे । टगर इति

गौडभाषा ॥

कटुतिक्तक । पुं । भूनिम्बे ॥ शण्डवृक्षे ॥

कटुतिक्तिका । स्त्री । कटुतुम्ब्याम् ॥

कटुतिन्दुकः । पुं । कुपीलौ । कुचला

कटुगे

इतिभाषा ॥

कटुतुण्डी । स्त्री । लतप्रभेदे । तिक्त

तुण्ड्याम् । कटुतगाइ इति गौड

भाषा ॥

कटुतुम्बी । स्त्री । इक्ष्वाकौ । तिक्ताला

वाम् ॥ कटुतुम्बी हिमा ह्या पित्त

कासविषापहा । तिक्ता कटु विपाके

च वातपित्तज्वरान्तकृत् ॥ कटुश्या

सौतुम्बी च ॥

कटुवयम् । न । त्रिकटुनि ॥ कटुनी च

यम् ॥

कटुदला । स्त्री । कर्कश्याम् । ककडी

इतिभाषा ॥

कटुनिष्पाव । पु । नदीनिष्पावधान्ये ॥

कटुपत्र । पुं । पर्पटे ॥ तितार्जके ॥

कटुपत्रिका । स्त्री । कारीवृक्षे ॥

कटुफल । पु । पटोल्ले ॥ इतिराजनि

र्घण्टः ॥

कटुफला । स्त्री । श्रीवल्लीवृक्षे ॥

कटुभङ्गः । पुं । } शुण्ठ्याम् ॥

कटुभद्रम् । न । }

कटुमञ्जरिका । स्त्री । रुपासार्गे ॥

कटुमोदम् । न । जवाहिनामसुग

न्धिद्रव्ये ॥

कटुरव । पुं । मण्डूके ॥

कटुरोहिणी । स्त्री । कटुक्याम् । अ

शोकरोहिण्याम् ॥ काथेस्यास्त्वग्ना

ॐ ॐ ॐ ॐ

कटोल

ॐ ह्या ॥ कटुश्चासौ रोहिणीच ॥
 कटुवार्त्ताकी । स्त्री । श्वेतकण्टकार्या-
 म् ॥
 कटुबीजा । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥
 कटुशृङ्गालम् । न । गौरसुवर्णशके ॥
 कटुखेह । पु । सर्षपे ॥ गौरसर्षपे ॥
 कटूत्कटम् । न । आर्द्रके ॥
 कटूत्कटकम् । न । शृङ्गाम् ॥
 कटोरम् । न । कटोरा इति प्रसिद्धे पा-
 चे ॥ यथोक्त मेरुतन्त्रे ५ प्रकाशे । मृ-
 त्कर्षटे सयुतकाचकूप्या दत्तामुख-
 लोहपलोहसूचै । निष्कासितो धू-
 मरसस्तु तस्य सौगन्धिकै काचक-
 टोरकेय इत्यादि ॥ जैमिन्याश्वमे-
 धिके पर्वणि ८ १५थायेपिच । रस्यान्
 देवकीदत्त पाचे काञ्चननिर्मणे ।
 कटोराणा चतु षष्टिः पात्रस्योभय-
 तः स्थिता इति ॥ कटति । कटे० ।
 ओलच् । रलयोरैक्यम् ॥
 कटोरकम् । न । कटोरा इति प्रसिद्ध-
 पात्रभेदे ॥ स्वार्थे क
 कटोरा । स्त्री । स्वनामख्यातपाचे । इति
 ब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥
 कटोलः । पु । कटुरसे ॥ चण्डाले ॥ क-
 टति । कटे० । कपिगडिगण्डिकटि-
 पटिभ्य ओलच् ॥

ॐ कटोलकः । पु । कटोलार्थे ॥ स्वार्थे

ॐ ॐ ॐ ॐ

कट्वी

क ॥

कटोलवीणा । स्त्री । केन्दुडा इति गौ-
 डभाषाप्रसिद्धे यन्त्रे । चण्डालवल्ग-
 क्यम् ॥ कटोलस्य चण्डालस्य बी-
 णा ॥
 कट्टार । पु । कटिशब्दे । कटार इति भाषा ॥
 कटफल । पु । कायफल इति प्रसिद्धे वृ-
 क्षे । श्रीपणिकायाम् । कुमुदिका-
 याम् ॥ कटफल स्तुवरस्मिन्त कटु-
 र्वातकफज्वरान् । हन्ति श्वासप्रमेहा-
 र्शं कासकण्ठमयाश्ची । ॥ कटति ।
 कटे० । क्तिप् । कटफलमस्य ॥
 कटफला । स्त्री । गम्भार्थ्याम् ॥ वृहत्पद्मा-
 म् ॥ काकमाच्यम् ॥ देवदाल्याम् ॥
 वार्त्ताक्यम् ॥ मृगेर्लीरौ ॥
 कट्वङ्ग । पु । सूर्यवशजे दिलीपन्दपतौ
 ॥ श्येनाकट्वुमे । सेनापाठा इति
 भाषाप्रसिद्धे ॥ कटूनि अङ्गान्यस्य ॥
 कट्वरम् । न । दधिसरे ॥ व्यञ्जने ॥ त-
 क्रो ॥ दध्न ससारकस्थान् तर्ककट्वर-
 मुच्यते ॥ कटति । कटे० । छित्त्वर-
 छत्त्वर धीवर पीवर मीवर ची वरती
 वरनोवर गङ्गवर कट्वरसंयद्वरा इति च
 रजन्त साधु ॥
 कट्वी । स्त्री । कटुकायाम् ॥ लताविशे-
 षे । कटुकवल्याम् । काष्ठवल्गिकाया-
 म् ॥ सुकाष्ठायाम् ॥ बोतो गुणवच्च

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ

कठिनी

नादिति डीष ॥

कठ. । पु. । मुनिविशेषे ॥ कठशाखाध्या-
यनकर्त्तरि ॥ कठशाखाभिन्ने ॥ ऋ-
चां प्रभेदे ॥ स्वरे ॥ यजुशाखाविशेषे
॥ कठेन प्रोक्तमधीते । वैशम्पाय-
नान्ते वासिष्ठात् जातस्य गिने कठ-
चरकालुगिति लुक् ॥

कठमर्द्ध. । पुं. । शिबे ॥

कठर. । पुं. । कठिने ॥

कठा. । स्त्री. । करिगयाम् ।

कठाकु. । पुं. । पक्षिणि ॥ कठति. कठ-
कृष्णजीवने । कठिकुषिभ्यां काकुः ॥

कठाचक. । पुं. । दास्यूहखगे ॥

कठिञ्जरः । पुं. । तुलस्याम् । पर्यासे ॥
कृष्णवर्चरायाम् ॥ कठिनं जरयति ।
जृष् षयोहानौ । गत्यन्त. । कर्त्तृगय-
ण । पृषोदरादि ॥

कठिन. । वि. । कृरे । मिथुरे । कठारे ॥
सन्धे ॥ न । स्थास्याम् ॥ वैद्यशास्त्र-
प्रसिद्धेषु यवान्यजाजोचिकटुभूनि-
म्बादिद्रव्येषु ॥ कठति । कठ. । व-
हुलमन्यविप्रीति इतच् ॥

कठिनपृष्ठक. । पुं. । कमठे । कूर्मे ॥

कठिनु. । स्त्री. । गुडशकरायाम् ॥

कठिनिका. । स्त्री. । कठिन्याम् ॥

कठिनो. । स्त्री. । वर्णलेखिकायाम् । पा-
कशुक्रायाम् सैखण्डी इति भाषा ॥

कडङ्ग

गुग्गिगणगणनारम्भे न पतति कठि-
नी संसम्भूमाद्यस्य । तेनाम्बायदि
सुतिनी वद वन्ध्या कीदृशी नाम ॥

कठिल. । पु. । कारवेले ॥ कठति. क-

ठशोके । बाहुलकादिल्ल ॥

कठिलक. । पु. । कारवेले ॥ तुलस्याम् ॥

पुनर्नवायाम् ॥ स्वार्थे कन् ॥

कठी. । स्त्री. । कठेन प्रोक्तमधीयानार्थि-
म् ब्राह्मण्याम् ॥ शाखाधेतृवाचि-
त्वेन जातिस्त्वान डीष ॥

कठेर. । पुं. । कृष्णजीविनि । द्रिष्टे ॥

कठति. कठङ्ग. । पतिकठिकुठी-
त्येरक ॥

कठेर. । पु. । चामरवाते । मन्यरौ ॥

कठोर. । वि. । कठिने ॥ कठति. कठ. । क-
ठिचक्रिभ्यान्तेरन् ॥ पूर्णे ॥ कठोरता-
राधिपक्षाञ्जनच्छवि । इति माघः

कड. । पु. । मूर्खे ॥ कडति. कडमर्दे-
। पचाचच् ॥

कडकम्. । न. । सामुद्रे । विकूटे । कर-
कच इति गौडभाषाप्रसिद्धे सामुद्र-
खण्डे ॥

कडङ्गर. । पुं. । माघमुद्रादिकाष्ठे । बुधे ॥

कडङ्गरोति. । कृ. । कडङ्गरदर्शिता-
दिति निपातनात् खच् ॥

कडङ्गरीय. । वि. । } कडङ्गरार्थे गवि ॥
कडङ्गर्थ. । वि. । }

ॐ ॐ

ॐ ॐ

कण,	कणित
कडङ्गर मर्हति । कडङ्गरदक्षिणा च्छेति छ. यत्च ॥	कणगुग्गुलु. । पु । गुग्गुलु प्रभेदे । वंश पीते । स्वर्णकर्णे । गन्धराजे ॥
कडङ्गः । पुं । सुराविशेषे ॥	कणजीर. । पु । श्वेतजीरके ॥
कडङ्गर' । पु । वृसे ॥ गृणाति गिरति वा । गृशब्दे निगरणे वा । अच् । क डस्य गर । कडङ्गरेति निर्देशान्मु म् ॥ यद्वा । कडति । कड० । किप् । कड्च तत् अङ्गश्च । कडङ्गं राति । रा० क. ॥	कणजीरकम् । न । क्षुद्रजीरके । हृद्य गन्धिनि ॥
कडचम् । न । पात्रविशेषे ॥	कणभ. । पु । कीटविशेषे ॥
कडम्बः । पु । शकनाडिकायाम् । कल म्बे । डाँठ डंठल् इति च भाषा ॥ को यो । प्रान्तभागे ॥ कडति । कड० । कुकदिकडीत्यम्बच् । केन लम्बते वा लवि० । अच् । डल्योरैक्यम् ॥ अग्रभागे ॥	कणभक्षक । पु । भारिठखगे । श्याम चटके । शैश्वरे ॥
कडम्बकः । पुं । कलम्बे ॥ स्वार्थे कन् ॥	कणलाभ. । पु । आवर्त्ते । जलभ्रमे ॥
कडम्बी । स्त्री । कलम्बीशके ॥	कणा । स्त्री । जीरके ॥ कुम्भीरमक्षि कायाम् ॥ पिप्पल्याम् ॥ श्वेतजीर के ॥ अल्पे ॥ टाप् ॥
कडारः । पु । पिङ्गलवर्णे ॥ चि । पिङ्ग लवर्णवति ॥ कडारस्तृणवह्निवदित्य न्ये इति भरत. ॥ दासे ॥ गडति । गड सेचने । गडे' कडचेत्यारन् ॥	कणाटीन. । पु । } कणाटीर. । पु । } खञ्जनपक्षिणि ॥ कणाटीरक । पु । }
कणः । पु । अतिसूक्ष्मे । लेशे ॥ धान्या न्ने । चूर्णतण्डुले ॥ सूक्ष्मस्तण्डुला वयव' कणइति व्याख्यातार. ॥ वन जीरके ॥ कणति । कण निमीलने । पचाद्यच् ॥	कणाद् । पु । वैशेषिक दर्शनकर्त्तरि मु निविशेषे । काश्यपे ॥
	कणिकः । पुं । कणायाम् ॥ शत्रौ ॥ नी राजनाविधौ ॥ सूजीइति भाषाप्रसि द्धे शुष्कगोधूमचूर्णे ॥
	कणिका । स्त्री । अत्यन्तसूक्ष्मवस्तुनि ॥ अग्निमन्ये । अरणीति ख्याते ॥ क णति । कणगतौ । पचाद्यच् । स्वार्थे कन् । इत्त्वम् ॥ यद्वा । कणति । क णशब्दे । कुन् ॥ कणा. सन्त्यस्यवा । अतइनिठनावितिठन् ॥
	कणितम् । न । पीडितानां शब्दे । आ

कण्टक

संनादे ॥ इति हेमचन्द्र ॥

कृणिशम् । न । शस्त्रमञ्जर्याम् । धान्या
दिशीर्षे ॥ कणाय कणा' सन्त्यस्य ।
लोमादिच्छाच्छ । ॥ यद्वा । कणानं
स्वप्नयवंप्रयति । श्रोतनूकरणे । आ
त इति क ॥

कणी । स्त्री । हयकण्डवतायाम् ॥
कर्णिकायाम् ॥ न । अल्पे ॥
कणीच' । स्त्री । कणीचर्षेषु ॥ कण-
ति । कणगतौ । मृकणिभ्यामीचिः ॥
कणीची । स्त्री । पुष्पितलतायाम् ॥
गुञ्जायाम् ॥ कणाची इति किरा-
ची इति च प्रसिद्धे शकटे ॥ कृदिका
रादिति डीष् ॥

कणो । अ । अभिन्नाघातिशये । सप्त-
मीतिरूपकोय निपात ॥
कणोर' । पुं । कर्णिकारवृक्षे ॥
कणोर । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ हस्तिन्या
म् ॥

कणोर । स्त्री । कर्णिकारे ॥ कर्णिकायाम्
॥ वेश्यायाम् ॥

कण्टक' । पुं । न । सूच्ये ॥ सुद्रुशनी ॥
मत्स्यादिकीकसे ॥ नैयायिकादिदो-
षोक्तौ ॥ रोमाञ्चे ॥ द्रुमाङ्गे । कां
टा इति भाषा ॥ केन्द्रे । लज्जवतुर्थे
सप्तमदशमस्थानेषु ॥ यथा ॥ लज्जा
मृद्वङ्गुलीणि केन्द्रमुक्तञ्च कण्टक

कण्टका

म् । चतुष्टयश्चावृष्टे टोवन्ती सन्ते
विशेषत इति ॥ वेणौ ॥

कण्टकद्रुम । पु । शाकमल्लिवृक्षे ॥ इति
राजनिर्घण्ट' ॥

कण्टकप्राहता । स्त्री । गृहकन्यायाम् ।
एतकुमार्याम् ॥

कण्टकफल । पु । क्षुरे । गोक्षुरे ॥

कण्टकटुनाकी । स्त्री । वार्ताक्याम् ॥

कण्टकश्रेणी । स्त्री । कण्टकार्याम् ॥ क-
ण्टकानां श्रेणी वंश्याम् ॥

कण्टकागारः । पुं । सरटजनौ ॥

कण्टकाक्ष' । पुं । कुञ्जकटुक्षे ॥ त्रि ।
कण्टकयुक्ते ॥

कण्टकारिका । स्त्री । निदिग्धिकाया
म् । वृहत्त्याम् । भटकटैया इति

भाषा ॥ कण्टकान इयति । क्षुर-
तौ । कर्मगण्य । स्वार्थे कन । कण्ट

कारिका फले ॥ कण्टकारिकायाः फ-
लम् । जरीतक्यादिभ्यश्चेति विका

रात्रयवप्रत्ययस्य लुप । जरीतक्या
दिषु लिङ्गमेव प्रकृतिवत् सङ्ख्या ॥

कण्टकारी । स्त्री । व्याध्याम् । कण्ट-
कारिकायाम् । भटकटैया इति भा

षा ॥ कण्टकारी कण्टकिनी तथा
स्वादुश्च शुक्लः । चक्षुष्या चतुशोऽथ

ग्री शाहिणी श्वरदाहनुत् ॥ दोषश्च
यहरीलघ्वी ग्रहण्यर्थातिसारजित् ॥

कथा	कदन्न
पिकथके रूपाधिरङ्गाय इतिचिन्ता मणिः ॥ कथयति । कथवाक्यप्रव न्धे । बहुलमन्यवापीति कुन् ॥	ताख्यायिका वृत्तिदिति कोलाहला चार्यः ॥ पक्षप्रतिपक्षोपन्यासेन- विचारणायाम् ॥ नैयायिकमतेहि
कथङ्गधिक । त्रि । प्रश्नकर्तरि । प्रष्टरि ॥	नानावक्तृकपूर्वपक्षसिद्धन्तवान् वा- क्यसन्दर्भं कथा । तद्भेदास्तय । वा
कथङ्गधिकता । स्त्री । पृच्छायाम् ॥ इति हेमचन्द्र ॥	दे । जल्यो वितण्डाचेति ॥ कथा का दम्बर्यादिस्वरूपा सैवगद्यपद्यमयी
कथङ्गारम् । अ । केन प्रकारेण कृत्वेत्य र्थे । कथमित्यर्थे ॥ अनर्थकादेव क रोतेः कथम्पूर्वास्मत् ॥	चम्पूरितिग्रन्यान्तरे ॥ कथयति । क थवाक्यप्रबन्धे । चित्तिपृजिकथिक्तु न्निचर्चश्चेत्यङ् । टाप् ॥
कथञ्चन । अ । केनाप्यग्नेनेत्यर्थे ॥ कथञ्चित् । अ । अतिप्रयत्नेनेत्यर्थे ॥	कथाप्रसङ्गः । त्रि । वातूले ॥ वार्त्तायाम् । गोष्ठीवचने ॥ विषवैद्ये ॥
कथनम् । न । कथायाम् । कहना इति भाषा ॥ इतिहलायुध ॥	कथाप्राणः । त्रि । कथके । कथोपजी विनि । नाटकवक्तरि ॥ कथार्या प्रा णा यस्य ॥
कथम् । अ । हर्षे ॥ गर्हायाम् ॥ प्रका रुर्थे ॥ सम्प्रमे ॥ प्रप्ते ॥ सम्भावना याम् ॥ केन प्रकारेण । किमश्चेति यम् ॥	कथितः । त्रि । उक्ते । कहा इतिभाषा ॥ कथ० । क्तः ॥ कदः । पुं । मेघे ॥ कंजलं ददाति । उ दाह् । कः ॥
कथमपि । अ । यत्नगौरवे ॥ बाढमि- त्यर्थे ॥ कथमादितथाप्यन्तंयत्नगौ रव भेदयोः ॥	कदकः । पुं । उल्लोचे । विताने ॥ कदध्वा । पुं । कापथे । निन्द्यमार्गे ॥
कथम्भूतः । त्रि । किम्प्रकारे ॥ क प्रका रं किंवा प्रकार मापन्नः । द्वितीया न्नादपिद्यम् ॥	कुत्सितो ऽध्वा । कुगतीतिसमासः । कोः कत् तत् पुरुषेऽचीति कदा देशः ॥
कथा । स्त्री । प्रबन्धकल्पनायाम् ॥ प्रब न्धकल्पनां स्तोकसन्ध्या प्रज्ञाः कथां विदुः । परस्पराश्रया या स्यात्साम	कदनम् । न । मर्दं । युद्धे ॥ पापे ॥ वाधायाम् ॥ मारणे ॥ कदन्नम् । न । कुत्सिताग्रे ॥

कदम्ब

कदम्बः । पु । नीपे । प्रियके ॥ कदम्बो

मधुर शीत । कषायो लवणो गुरु ।

सरोविष्टमृकद्रूच कफस्तन्यानिन

प्रद ॥ अत्रसाञ्ज । नीपोमहाकद

म्ब स्याद्द्वाराकदम्बश्चपि । द्विती

योऽल्पप्रसरश्च दत्तपुष्प कदम्बक

श्चस्यभेदः । तथारत्नेपि । चारिद्र

स्तुरजोवत् । धूसीकदम्बको धा

राकदम्ब घटपदप्रिय ॥ दत्तपुष्प

केशराश्वः प्रावृषेय कदम्बक ।

नीपोमहा कदम्बोपि तथा बहुफ

लोमतः । इत्यमरटीकायां भरतः ॥

सर्षपे ॥ देवताडकटुणे ॥ न । नि

कुरम्बे । सङ्घे । समूहे ॥ कदति

। कद सौमोधातु । कुकदिकदि

कटिभ्योन्मत् ॥

कदम्बकः । पु । चरिद्रौ ॥ कदम्बार्थेषु

॥ स्वार्थेकम् ॥ यद्वा । कदति कन्दय

तिवा । कदहिंसायाम् । कदिआ-

ह्वानेरोदने च । कुकदीत्यम्ब ॥

अनिश्वस्यन्नुम् । स्वार्थेकः ॥ न ।

निकुरम्बे । समूहे ॥

कदम्बगोत्रकन्यायः । पुं । कदम्बगोत्र

कस्य सर्वावयवेषु युगपदेव पुष्पाणा

मुत्पात्तरूपे दृष्टान्तविशेषे ॥

कदम्बपुष्पा । स्त्री । मुष्णितिकायाम् ।

मुष्णी इतिभाषा ॥

कदल

कदम्बपुष्पी । स्त्री । महाश्रावणिकाया

म् । मुष्णार्याम् ॥

कदम्बी । स्त्री देवदाल्याम् ॥

कदर । पु । सोमवत्के श्वेतखादरे ॥

कदरो विशदो वर्ण्यो मुखरोगकफा

सृजित ॥ ककचे । करपणे । कर

वत्करौत आरा इतिचभाषा ॥ क

डाजामुडा इति गौडभाषाप्रसिद्धे

व्याधिभेदे ॥ तल्ललसम् । शर्करोग

जिते पादे च ते वा कण्ठकादितः ।

ग्रन्थि कोष्ठवदुत्सर्जो जायते कदर

स्तु सइति ॥ अङ्गुष्ठे ॥ दृष्टाति ।

दृविदारणे । पचाद्यच्च । कस्यजलस्य

दर ॥

कदर्भितः । पि । विडम्बिते । दृषिते ॥

कुत्सितोऽर्थः । कदर्भः । को कत् । क

दर्थः कुतः कदर्भितः ॥

कदर्थः । पि । चुद्रे । कृपणे । सतिपि

भवे अदातरि ॥ यद्वा । आत्मान

धर्मकृत्यञ्च पुत्रदारांश्च पीडयन् ।

यो लोभात् सन्विनोऽर्थान् सकद

र्थ इतिस्मृतः ॥ कुत्सितोऽर्थः स्वा

मी ॥ कुगतीतिसमासः । कोः क

त तत्पुरुषे ॥

कदलः । पुं । रम्भावृक्षे ॥ पृथ्वीखताया

म् ॥ कन्दते कन्द्यते वा । कदिआ-

ह्वानेरोदनेच । वृषादिस्त्रात् कस्य

कदली

कदलकः । पुं । कदलार्थे ॥ म्यार्थेकः ॥

कदला । स्त्री । पृश्न्याम् ॥ डिम्बिका-
याम् ॥ शाळ्मलीवृक्षे ॥ अजादेरा
कृतिगणच्छाट्ठाप् ॥कदली । स्त्री । वारणवृक्षायाम् । रम्भा
याम् ॥ यथा । माणिक्यमर्त्यामृत
चम्पकाद्याभेदा, कदल्या वहवोपि
सन्ति । उक्तागुणास्ते ष्वधिकाभवन्ति
निदोषतास्याल्लघुताचतेषाम् ॥ गु-
णान् पश्य मोक्षाफले ॥ पताका-
याम् ॥ करिवैजयन्त्याम् ॥ मृगवि-
शेषे ॥ के दलति । दलविशरणे
। अच् । डीष् ॥ कन्दते कन्दते
वा कदिआ० । द वादित्वात् साधु
। गौरादि० ॥कदलीकन्दः । पुं । रम्भामूले । केराक-
न्दकेलाकन्द इतिच भाषा ॥ शीतलः
कदलीकन्दो बल्य केश्यो हृदिपित्तजि-
तः । वैष्णवकृदाह्वारीचमधुरो रुचि-
कारकः ॥ कन्दः कदल्या दलितो नि-
तान्तं संस्वेदितो हिङ्गुघृतेन रादुः ।
उद्धूलितः सैन्धवरेणुनाथ मरीचस-
म्पर्कितएववच्य ॥कदलीकुसुमम् । न । रम्भापुष्पे ॥ कद-
ल्या कुसुमं क्षिण्ममधुरं तुषरंगुह ।
वार्तपित्तहरं शीतं रक्तपित्तचयप्र-
णुत् ॥

कदाचि

कदलीदण्डः । पुं । थोड इति गौडभा

षाप्रसिद्धे मोचामध्यस्थदण्डे ॥ कृत्त-
स्विन्नः सलिलविधृत कृत्ततन्तु प्र-
भिन्नः कम्बुभृत्प्याजलविरहितः चा-
रजम्बीरपुष्ठाः । मध्ये मध्ये तनुशक-
लितेनार्द्रकेणातिपूर्णः स्वादुस्तूर्ण-
भवतिमुतरांगर्भदण्डः कदल्या ॥
योनिदोषहरोदण्डः कदल्योऽसृक्
दरंजयेत् । रक्तपित्तहरः शीतः सु-
रुच्योग्निप्रवर्धनः ॥कदा । अ । कस्मिन् काले । कव इति
भाषा ॥ सर्वैकान्यकियत्तदः काले-
दा ॥कदाकारः । चि । कुत्सितावयवे ॥ कु-
त्सित आकारोऽयः । को कदादे-
शः ॥कदाख्यम् । न । कुष्ठौषधौ ॥ त्रि । कु-
त्सितनामनि ॥ कुत्सिता आख्याय-
स्य । को कत् तत्पुरुषेचीतिकदा-
देशः ॥कदाचन । अ । कस्मिन् काले । किसी
समयमे इतिभाषा ॥कदाचारः । त्रि । कुव्यवहारे ॥ कुत्सि-
त आचारोयस्य । को कत् आदेशः ॥
कदाचित् । अ । जातु । कस्मिंश्चित्का-
ले प्रस्तावे ॥ कदाच चिच्च अनयो स-
माहारः ॥

कनक	कनिष्ठ
कदुष्णम् । न । कोष्णे ॥ ईषदुष्णम् । कवम्बोष्णे इति पक्षे कदादेश ॥ नि । नदति ॥	कनकपल । पु । सुवर्णादिपरिमाणक घोहग्रमापके । पलपरिमाणे । कुब विस्ते ॥ इति हारावली ॥
कद्रप । पु । कुक्षितरये ॥	कनकप्रभा । स्त्री । महाज्योतिषमयाम् ॥
कद्रु । पुं । पिङ्गलवर्णे ॥ चि । तदति । म्यर्थापिङ्गे । कन्दति । कदि आह्वाने । मृगयादिच्छात् साधु ॥	कनकप्रसवा । स्त्री । स्वर्णकेतक्याम् ॥ कनकरम्भा । स्त्री । सुवर्णकदल्याम् ॥
कद्रुपुत्र । पु । नागे ॥ कद्रुपुत्र ॥	कनकरस । पु । हरिताले ॥
कद्रु । स्त्री । नागमातरि ॥ सन्नायामि यूङ् ॥	कनकलोद्भव । पु । राखे ॥
कद्रद । चि । गर्हादिनि । दुर्वाणि ॥ कुक्षितवदति । वदे' पचाद्यच् । र थवदयोश्चेति को, कत ॥ कुक्षित स्य वदोव' ॥	कनकाचल । पु । सुमेरुपर्वते ॥ इत्यभि शेषे ॥ कनकमय अचल' ॥
कनकम् । न । म्यर्था । द्वेचि ॥ पु । कि युक्तवृक्षे ॥ नागकेशरवृक्षे ॥ कृष्णध तूरे ॥ धुस्तूरे ॥ काञ्चनाक्षवृक्षे ॥ काशीये । कृष्णचन्दने ॥ चम्पकवृक्षे ॥ कासमर्द्धवृक्षे ॥ कणगुग्गुलुवृक्षे ॥ चम्पक' । वनति । कनीदीप्ती । कुञ्जादिभ्योवुन् ॥ काञ्चाद्रुमे ॥	कनकाध्यक्ष । पु । भौतिके । सुवर्णाधि कृते ॥ कनकस्य अध्यक्षः ॥ कनकारक । पु । कोविदारवृक्षे ॥ कनकाशुका । स्त्री । भृङ्गारे । सौवर्ण कलशे ॥ कनकस्य आशु' । संज्ञा- यां कन ॥
कनकधर । पुं । टङ्गणे । सुहागा इति भाषा ॥	कनकाक्षम् । न । नागकेशरपुष्पे ॥ कनकाक्षय' । पु । धतूरे ॥ कनकमा ह्वयोऽस्य । भुक्तोऽस्मिन् कनकवर्णपु ष्पोदर्शनात् ॥ नागकेशरे ॥
कनकदण्ड । पु । राजशृङ्गे । राजच्छे ॥ कनकस्य दण्डोऽस्मिन् ॥	कनकवत् । पुं । उग्रादेव्या स्थाने ती र्थजिघ्रसे ॥ उग्राकनकवत्तेऽसृते त्रिषु रागम् ॥
कनकदण्डकम् । न । राजशृङ्गे । राजच्छे न ॥ स्वार्थकम् ॥	कनक । चि । काये । एकद्वित्रि ॥ इति हेमचन्द्र' ॥
	कनिक्या । स्त्री । समितायाम् ॥ कनिष्ठ । चि । अतियुनि ॥ अत्यक्षे ॥

कण्टका

सुश्रुतेतु । कण्टकारी सरा तित्ता क
टुकादीपनी लघु । रूचोष्णापाच
नीकासश्वासज्वरकफानिलान् ॥ नि
हन्ति पीनस पार्श्वपीडाकुमिहृदाम
यान् । तयो फल कटुरस पाकेच कटु
कं भवेत् ॥ शुक्रस्य रेचन भेदि तित्त
पित्ताग्नि कृत्तु घु । हन्यात् कफमरु
त्कण्डूकासमेदकुमिज्वरान् ॥ कण्ट
कारीकृत काथ सकृण्ण सर्वकास
हा ॥ तद्वत् प्रोक्तासिता चुद्राविशे
षाङ्गर्भकारिणी ॥ श र्मल्याम् ॥ क
ण्टकान इयर्त्ति । चृष्टगतौ । कर्मण्य
ण् । डीप ॥

कण्टकागीफलम् । न । कण्टकार्या फ
ले ॥ कण्टकारीफल तित्तकटुकदी
पन लघु । रूचोष्णाश्वासकासघ्न
ज्वरानिलकफापहम् ॥ शाकप्रकार
स्तु । तोयान्स्विन्नवृहतीफल मा
र्द्रकञ्च दण्डाहतं चिरविपाचित मा
ज्जकेन । चूर्णन सैन्ध्यभवेन विमि
श्रितञ्च बहि प्रबोधयति कासनिवा
रणहीति ॥

कण्टकाखुक । पु । यवासे । यासे ॥

कण्टकाशन । पु । उष्ट्रे । कण्टकानि-
अशन मस्य ॥

कण्टकाष्ठील । पुं । मत्स्यविशेषे । कु
लिशे ॥

कण्टफा

कण्टकित । त्रि । पुलकिते ॥
कण्टकी । पु । मत्स्ये ॥ खदिरवृक्षे ॥
विकङ्कते । मदनवृक्षे ॥ गोक्षुरे ॥
वशे ॥ वदरवृक्षे ॥ कण्टका. सन्त्य
स्मिन् । इनि' ॥
कण्टकिनी । स्त्री । वार्त्ताक्याम् ॥ शो
णभिरग्न्यम् ॥ मधुखर्जूर्याम् ॥
कण्टकिफल । पुं । कटहल इति प्रसिद्धे
वृक्षविशेषे । पनसे ॥ कण्टका. सन्त्य
स्य । अत इनिठना वितीनि' । कण्ट
कि फलमस्य ॥ समष्ठिलावृक्षे ॥
कण्टकिल' । पुं । वेडुवाँश इति गौड
भाषाप्रसिद्धे वंशविशेषे ॥

कण्टकिलता । स्त्री । अपुप्याम् । खी-
रा इति भाषा । कण्टकिनीचासौ
लताच ॥

कण्टकी । स्त्री । वार्त्ताकीविशेषे । कं
ठीलावैगन् इति भाषा ॥

कण्टकुरण्ट । पु । भिरग्न्याम् ॥

कण्टतनु । स्त्री । उहत्त्याम् ॥

कण्टदला । स्त्री । केतक्याम् ॥

कण्टपत्र । पु । विकङ्कतवृक्षे ॥

कण्टपत्रफला । स्त्री । ब्रह्मदण्ड्याम् ॥

कण्टपाद । पु । विकङ्कतवृक्षे ॥

कण्टफल । पु । चुद्रगोक्षुरे ॥ पनसे

॥ धुस्तूरे ॥ लताकरञ्जे ॥

कण्टफला । स्त्री । देवदालीलतायाम् ॥

४७३२ - - -

करुणी

करुण्ण । पु । वावले । ववण्डति
भाषा ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥
करुण्वल्ली । स्त्री । आवल्लीष्ट ॥
करुण्ट ॥ पु । तेज फलट्टे ॥
करुणाफल । पु । करुणकफले । कटह
ल इति भाषा ॥ विशेषात पनस व
र्ज्य गुल्मिशर्मन्दवर्हिभि ॥
करुणार्गला । स्त्री । नालभिरण्याम् ॥
करुणालु । पु । वणे ॥ वृक्षस्याम् ॥ वा
त्सव्याम् ॥ वर्वरे ॥
करुणाक्षयम् । न । पद्मकन्दे ॥
करुणी । पु । कलाये ॥ अपामार्गे ॥
खदिरे ॥ गोक्षुरे ॥
करुणः । पुं । मदनद्रुमे ॥ हेमकुण्डा
वहिरङ्गुलिपरिमितेस्थाने ॥ यथा ।
श्वताश्वाष्टेऽङ्गुलः करुण सर्वकुण्डेष्व
यंविधिरिति ॥ त्रि । गले । ग्रीवाग्र
भागे ॥ अत्रविशुद्धनामघोडशदल
पद्म मस्ति ॥ सन्निधाने । निकटे ॥
ध्वनौ ॥ करुणति । करुणशब्दे कयो
ष्ठ ॥ यदा । करुणते । कठिशोके ।
अच् ॥
करुणकूशिका । स्त्री । वीणायाम् ॥
करुणतलासिका । स्त्री । अश्वग्रीवावेष्ट
करुण्णुवर्मादौ ॥ इति शब्दमात्रा ॥
करुणीडक । पु । चित्तपक्षिणि । श्री
ल इति भाषा ॥ इतिचिकारुणशेषः ॥

करुणा

करुणीलक । पु । उज्जयाम् । मसा
ल इतिभाषा ॥ इतिशब्दमात्रा ॥
करुणपाशक । पु । तास्तकरुण्ट
रज्जौ ॥
करुणभृषा । स्त्री । ग्रैवेयके । करुणा गा
पसकरी इतिचभाषा ॥ भृष्यते नया
। भृष अलङ्कार । गुरोराग्वक्ष्य । क
रुणभृषा ॥
करुणमणि । पु । ग्रैवेयकमर्मा । काक
ले ॥ करुणस्य मणिः ॥
करुणशुद्धि । स्त्री । गलस्य कफाश्लिष
त्वे ॥
करुणसूत्रम् । न । स्तनालिङ्गने ॥ यथा । यत
कुर्वते वक्षसि वल्लभस्य स्तनाभिघात
निषिडोपगृह्य । परिश्रमार्थं शनके
विदग्धास्तत्करुणसूत्रं प्रवर्तितसक्त
इति ॥
करुणामि । पु । पक्षिणि ॥ करुण अस्ति
रस्य ॥ इति चिकारुणशेषः ॥
करुणाल । पु । शरणे ॥ युद्धे ॥ गोणा
प्रभेदे । खुजी इतिभाषा ॥ क्रमे
लके ॥ नौकायाः खनिषे ॥
करुणाला । स्त्री । जालगोशिकायाम् ॥
करुणिका । स्त्री । करुणभरणे । एकस्य
डीकरुणी इति भाषा ॥ इतिहेम-
चन्द्रः ॥
करुणी । स्त्री । गले ॥ अन्यकरुणवेष्टनर

कण्डू'

ज्जुचर्मादौ ॥

कण्ठीरव' । पुं । सिंहे ॥ मत्तमातङ्गे ॥
पारावते ॥

कण्ठीरवी । स्त्री । वासकवृक्षे ॥

कण्ठेकाल' । पु । महादेवे ॥ कण्ठेका
लोस्य । हलदन्तादिच्यवुक् ॥कण्ठ्य' । त्रि । कण्ठभवे शब्दादौ ॥ क
ण्ठहिते ॥ उभयत्र शरीरावयवत्वा-
त् यत् ॥कण्डनम् । न । निस्तुषीकृतौ । उद्
खलादिना तण्डुलादे निर्मलीक-
रणे । छडना इतिभाषा ॥

कण्डनी । स्त्री । उलूखले ॥ मुषले ॥

कण्डरा । स्त्री । महासायौ । महाना
स्याम् ॥

कण्डिका । स्त्री । वेदैकदेशे ॥

कण्डु' । स्त्री । कण्डूयायाम् । गात्रवि
घर्षणे ॥ कण्डते । कडिमदे । मृग
व्यादित्वात् कुप्रच्यय ॥कण्डुर' । पुं । कारवेक्षलतायाम् ॥ कु
न्दरहणे ॥कण्डुरा । स्त्री । आत्मगुप्तायाम् । शूक
शिंथ्याम् ॥ अत्यन्त पण्यम् ॥ क-
ण्डूराति । रादाने । आतेनूपे
तिकः । पृषोदरादित्वात् ह्रस्वः ॥कण्डू' । स्त्री । खज इतिप्रसिद्धे रोगे
। खर्ज्याम् । कण्डूययाम् ॥ कण्डूय

कण्डोल

नम् । कण्डूज् गात्रविघर्षणे । सम्प

दादित्वात् क्तिप् ॥

कण्डूकरी । स्त्री । शूकशिंथ्याम् ॥

कण्डूम् । पु । आरग्वधे ॥ गौर सर्ष
पे ॥कण्डूति । स्त्री । कण्डूयाम् । खज इ-
ति भाषा ॥ कण्डूयते । क्तिच् ॥

कण्डूयनम् । न । कण्डूयाम् ॥

कण्डूयमान' । चि । कण्डूयितरि । क
षमाये ॥

कण्डूया । स्त्री । कण्डूयने । खर्ज्याम् ॥

कण्डूयनम् । कण्डूय' । कण्डूयादि
भ्योयक् । अप्रच्ययात् ॥

कण्डूयिता । त्रि । कण्डूयमाने ॥

कण्डूरा । स्त्री । प्रावृषाययाम् । म-
र्क्याम् ॥ कण्डूराति । रा' । आत
इति कः ॥कण्डूखः । पुं । शूरणे ॥ त्रि । कण्डू
युक्ते ॥कण्डोल' । पु । उष्ट्रे ॥ गोशीप्रभेदे ॥
पिटे । वंशादिनिर्मिते धान्यादिस्थि
पनभाष्ये ॥ कण्डूते । कडिमदे ।
वाहुलकादौलच् ॥ यदा । कडिग-
डिगण्डीति सूत्रे कण्डू, प्राठादौल
च् ॥

कण्डोलकः । पु । कण्डूले ॥

कण्डूलवीणा । स्त्री । केड्ढा इति

कन्या

॥ नेत्रगण्डयोर्ल० । नेत्रे यस्याः केक
रे पिङ्गलेवा सादुः शीला प्रयावलो
लेच ॥ १९ ॥ अन्यदप्याह । प्रविल
म्बिनिदेकर ललाटे श्वशुरं हन्युद
रे स्फिजो पतिश्च । अतिलोमच-
यान्वितोत्तरोष्ठी नशुभाभर्तुरती
वयाचदीर्घा ॥ २० ॥ स्तनकर्णदन्त
क० । स्तनौ सरोमौ मलिनोत्पणौ
चक्रेणदहाते विषमौचक्यौ । स्तु-
लाः कराला विषमाश्चदन्ताः क्रोशा
य चौर्यायच कृष्णमांसा ॥ २१ ॥ ह
स्तक० । कृष्णादरूपैर्धुककाककङ्कै-
सरीसृपोष्णक समानचिह्नैः । शु-
क्लैः सिरालैर्बिम्बमैश्चहस्तैर्भवन्ति
नार्यः सुखविस्तहीनाः ॥ २२ ॥ अ
न्यदप्याह । यातूत्तरोष्ठेन समुक्ततेज
रूपाग्रकेशीकलहप्रियासा । प्रा
यो विरूपास्तु भवन्तिदोषायवा कृ-
तिल्लवगुणावसन्ति ॥ २३ ॥ अधुना
शरीरचेष्टविभागमाह । पादैस्तगु-
ण्यौ प्रथमं प्रदिष्टं जङ्घे द्वितीयं तु
सजानुचक्रे । मेढ्रोदमुष्णश्चतुस्त-
तीयं नाभिकटिचैवचतुर्थमाहुः ॥
२४ ॥ उदरं कथयन्तिपञ्चमं हृदयं ष-
ष्ठमश्चस्तनान्वितम् । अथसप्तममा-

कन्याट

खजचुगी कथयन्त्यष्टमोऽष्टकृन्धरे
॥ २५ ॥ नवमनयने चमन्धुगी सल
लाट दशमशिरस्तथा । अशुभेष्वशु-
भंदशाफलं वरणाद्ये सुशुभेषु शोभ-
नम् ॥ २६ ॥ इति वाराद्या कन्यास्तथा
य नामाध्याय । ६७ ॥ * ॥ एतकु-
मार्याम् । सहायाम् ॥ स्थूलैलाया
म् ॥ वाराहीकन्धे ॥ वन्याकर्कोट
क्याम् ॥ घष्ठराशौ ॥ जम्बकाक्षीन
चन्द्राश्रितैतश्चाग्निफलम् । युवति
गे अग्निनि प्रसदाजनप्रवलकेलि
विद्यासक्ततूहलैः । विमलश्रीकयु-
तो जननोत्सवै सुविधिनाविधिना
सहितः पुमान् ॥ कन्याश्चमोङ्गमो
मर्त्यो नानाशास्त्रविशारदः । सौ-
भाग्यगुणसम्पन्नः सुन्दरः सुरतप्रि-
यः ॥ चतुरण्णगदन्तिभेदे । भर्गौ
चेत् कन्या । भास्वत्कन्या सैकाधन्या
। यस्याः कूले कुण्डोऽखेष्टत ॥ कन-
ति । कनदीप्तौ । अधन्यादि । क-
न्यायाः कमी नचेस्तिनिर्द्वे प्राद्वयसि-
प्रयम इति नखीप ॥ दन्विशाश्ववस
मीपेदुर्गादेव्याम् ॥
कन्याकुजाः । पु । कान्यकुब्जदेशे ॥ इ-
ति हेमचन्द्र ॥
कन्याटः । पु । वाससङ्गनि ॥ इति चित्रा-
ण्णशेषः ॥

कपर्द

कन्याधिप । पुं । बुधग्रहे ॥

कन्यापति । पुं । जामातरि ॥

कन्यापाल । पुं । कनैत इति हिमगि-
रिप्रसिद्धे शूद्रजातिविशेषे । पालव-
शिजि ॥

कन्याराम । पुं । बुधभेदे ॥

कन्युषम् । न । हस्तपुच्छे । इथोऽत्र अ-
थौऽत्रा इति भाषा ॥

कप । पुं । वंशये ॥

कपट । पुं । न । व्याजे । दम्भे । कश्च-
नि ॥ के मूर्खनि पटइव आच्छादक
॥ यक्षा । पटति । पट० अच् । कस्य
ब्रह्मणोऽपि पटोऽध्यापक ॥

कपटधारी । वि । छलाद्ये ॥

कपटिक । वि । कपटविशिष्टे । कपटि-
नि ॥ अक्षयौ ठन् ॥

कपटो । वि । अयमर्थव्यवहारवति । द-
म्भविशिष्टे ॥ कपटोक्ति अस्यास्मि-
न्वा । इति ॥

कपटिनी । स्त्री । गौडभाषया चीडा
नामनि गन्धर्व्ये ॥

कपटेश्वरो । स्त्री । श्वेतकण्ठकार्याम् ॥

कपर्द । पुं । शिवस्य जटाजूटे ॥ वराट-
के ॥ पर्वपूरणे । सम्प्रदादित्वात् भा-
वे क्तिप् । राज्ञोप । केन मुखेन ज-
लेन वा धरं पूर्तिं ददाति । सुपीति
योगविभागात्कः ॥ कस्य कस्य परा

कपाल

पूरणेन दापयतीति वा । दैपशोध-
ने । आत इति क ॥

कपर्दिका । स्त्री । वराटिकायाम् ॥

कपर्दक । पुं । हरजटाजूटे ॥ चराचरे
। वराटके ॥ अस्या प्रभेदा । सुव-
र्णवर्णा सिंही १ । धूम्रवर्णा व्याघ्री
२ । पीतपृष्ठासितोदरा मृगी ३ ।
श्वेतवर्णा हंसी ४ । नातिदीर्घिका
विदस्ता ५ ॥ इति राजनिर्घण्ट ॥

कपर्दी । पुं । शिवे । ईशे ॥ कपर्दोज-
टाजूटोऽस्यास्ति । इति ॥

कपाटम् । वि । अररे । कवाटे । किंवाड
इति भाषा ॥ क वातम् शिरोवा-
पाटयति प्रविशते । पटगतौ ॥ कर्म-
ण्यण् ॥ अर्दुर्वादि ॥

कपाटिका । स्त्री । क्षुद्रकपाटे । किर्कोडी
इति भाषा ॥ कपाण्येव । स्वार्थे क
। टाप् ॥

कपाटी । स्त्री । कपाटे ॥ अयन्तान्
। ङीष् ॥

कपाल । पुं । न । शिरोस्थिनि । कर्प-
रे ॥ घटादे शकले । खपरा इति
भाषा ॥ ब्रजे । समूहे ॥ यतीनां स-
मयकर्परादिभिश्चापाणे ॥ यथा । क-
पालं दृश्यमानानि कुचेखमसहाय-
ता । समता चैव सर्वस्य जेतव्यं तस्य स-
ख्यमिति ॥ कुष्ठरोगविशेषे ॥ अस्त

कपाली

क्षय्य यथा । कुष्णाक्षकपालाभ य-
द्रूप पर्वतनु । कपाल तोदवहुलं
तत् कुष्ठविषमस्मृतमिति ॥ क पा
लयति । कर्मगयण ॥ यद्वा । कम्पते
। कपिचलने । तमिविशिविडिमृगि
कुलिकपिपलिपञ्चिभ्य कालन् । क
पीतिनिर्देशात्तलोप । आगमशा
स्त्रस्थानित्य ख वा ॥

कपालनालिका । स्त्री । तर्कुव्याम् । त
कौ । तकुष्मा इतिभाषा ॥ इतिवि
काण्डशेषः ॥

कपालभृत् । पु । शिबे ॥ कपालं वृद्धा
कपाल व । विभर्त्ति । दुभृज् । कि
प् ॥

कपालमात्री । पुं । भूतेशे । शिबे ॥
कपालानां माताविद्यते ऽस्य । ग्री०
इतिः ॥

कपालिका । स्त्री । भयमृन्मयभाजन-
शकले ॥ दन्तरोगविशेषे ॥ तल्लक्ष्यं
यद्वा । कपालेऽपि दीर्घस्तु दन्तानां
सैव शर्करा । कपालिकेति पठिता
सदा दन्तविनाशिनीतिमाधवः ॥

कपाली । पु । महादेवे । नृकपालशा
खिनि ॥ कपालोऽस्ति भयः । अत इति
॥ स्वनाम्नाख्याते जाति वि० ॥ सत्
ब्राह्मणकन्यायां तीवराब्जात इति
पराशरपद्धतिः ॥

कपिक

कपालिनी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ इत्य
न्तान् डीप् ॥

कपि । पु । सिद्धके ॥ शास्त्राम्ने ।
वानरे ॥ एकैकस्थोपकाराय प्राणा
न् दास्यामि ते कपे । इति हनुमन्त
प्रति श्रीरामवाक्यम् ॥ मधुसूदने
॥ रक्तचन्दने ॥ कम्पते । कपिचल
ने । कुण्डिकम्प्योर्नलोपश्चेतिप्र
त्ययः ॥ वराहे ॥ कादुदकात् भू
मिंपातिष्येति कपिर्वराहः । पातेर्वा
हुलकात् किप्रत्ययः ॥

कपिकच्छु । स्त्री । मर्कव्याम् । शूकशि
म्ब्याम् । कौच किर्वाच इतिचभाषा
॥ कपिकच्छु भृशं वृद्धा मधुरादृष्ट
योगुरु । तिता वातहरी बल्या कफ
पित्तास्रनाशिनी ॥ तद्दीर्घवातशम
नं स्मृतवाचीकरं परम् ॥ कपीनां क
च्छु । कण्डूहेतुत्वात् ॥

कपिकच्छुफलम् । न । शूकशिम्ब्या
फले ॥ कोमलं रोमसहितं स्निग्ध
माज्ये विपाचितम् । सौपस्कारे स
वाङ्गीके सिन्धुजेन समान्वितम् ॥
कपिकच्छुफलद्वयमधुरं चङ्खं गु
ह । सिग्धं शीतानिलहरं दुष्टव्यावि
नाशमम् ॥

कपिकच्छुफलोपमा । स्त्री । जतुका
क्षतायाम् ॥

ॐ

कन्तु

जदन्त्यजे । अनुजे । पश्चाज्जाते ॥
अरक्षेष्वा मतिशयेन युवा अल्पो
या । अजादीगुणवचनादेवे तीष्ठ-
न । युवाल्पयो कनन्यतरस्यामिति
रनादेश ॥

कनिष्ठकम् । न । शृकटुणे ॥

कनिष्ठा । स्त्री । दुर्बलाङ्गुलौ ॥ पश्चा-
जातायाम् । अनुजायाम् ॥ कनि-
ष्ठस्य भार्यायाम् ॥ कनिष्ठस्य स्त्री ।
पुत्रो गलक्षणे डीर्घं बाधित्वा अजा
दित्वा डृप् ॥ नायिकाभेदे ॥

कनी । स्त्री । दुहितरि । कन्यायाम् ॥

कनीनिका । स्त्री । अक्षयस्वारके ॥ क-
निष्ठाङ्गुलौ ॥ कनति । कनीदीप्तौ
। बाहुलका दीन । स्वार्थे कन । टा
प् । इच्छम् ॥

कनीयान । त्रि । कनिष्ठाथे ॥ अयम-
नयोरतिशयेन युवा अल्पो वा । द्वि-
वचनविभक्त्योपपदेतरबीयसुनै । अ-
जादीगुणवचनादेवेति ईयसुन । यु-
वाल्पायोरिति कन, देश ।

कनीयसम् । न । ताम्रे ॥

कन्तु । त्रि । सुखविशिष्टे । सुखिनि ॥
क सुखम् अस्ति अख्य ॥ क शब्द-
वभयुस्तितुल्यस इति तु ॥ काम-
देवे ॥ कुम्भले ॥ कामयते । कमुका-
नौ । अर्जिष्टशिकम्पमीरिजु प्रत्य-

कन्द

योधातोस्तुगागमश्च ॥ कमिमनी-
तितुर्वा ॥ हृदये ॥

कन्या । स्त्री । मन्मथभित्तौ । काँध इ-
तिभाषा ॥ प्रावरणान्तरे । सूतजी-
र्णपटनिर्मिताच्छादनवस्त्रे । कथरी
गुदरी इतिच भाषा ॥ यथा । भिक्षा
प्राणस्य रक्षार्थं कन्या शीतनिवार-
णी । अचला केशवे भक्तिर्विभवैः कि-
म्येयोजनमिति ॥ कम्पते । कमु० ।
बाहुलकात् थन । टाप ॥

कन्यारी । स्त्री । कन्यरी दुर्दृष्टाती
क्षकण्टकातीक्ष्णगन्धा दुष्प्रवेशा
इत्यादिपर्यायवति वृत्ते ॥

कन्द । पु । न । स्वरणे ॥ ग्राम्य कन्द-
स्तुदोषल ॥ सख्यमूले ॥ सख्यगम-
इति प्रसिद्धे मूलविशेषे । गृह्णने ॥
पु । मेघे ॥ योनिरोगविशेषे । त-
स्य निदानलक्षणे यथा । दिवास्वापा-
दतिम्रोधा ह्यायामा दतिमैथुनात्
। जताञ्च नखदन्ताद्यैर्वाताद्या कु-
पिता यदा । पूयशोणितसङ्काश ल-
ज्ज्वाकृतिसज्जिभम् । उत्पद्यते यदा
योमै नाम्ना कन्दस्तु योनिज, इति
॥ सचतुर्विध । लक्षणेभेदात् । यथा
। रुक्षविवर्ण स्फुटित वातिकं तं वि-
निर्दिशेत् । द्राहरागज्वरयुतं विद्या-
तपित्तात्मकन्तुतम् ॥ नीलपुष्पप्र-

कन्दरा

तीकाशं कण्डूभक्तं कफात्मकम् स
र्वलिङ्गसमायुक्तं सन्निपातात्मकं वि
दु ॥ सन्निपातात्मकोऽसाध्य शेषा.
कृच्छ्रप्रसाधना इति ॥ कन्दर्पे क
न्दयति कन्द्यते वा । कदि आह्वाने
रोदने च । अच् घञ्वा ॥

कन्दगुडूची । स्त्री । गुडूचीविशेषे । क
न्दास्ततायाम् । पिण्डान्नुनि । सुष
नी इति काश्यादिदेशप्रसिद्धे कन्दे ॥
कन्दटम् । न । शुक्लोत्पले । कौन्ती-
इति भाषा ॥

कन्दफला । स्त्री । सुदकारवेद्याम् ॥
कन्दमूलम् । न । मूलके ॥

कन्दर । पु । अङ्गुशे ॥ पु । स्त्री । गुहा
याम् ॥ न । आर्द्र के । शृङ्गवेरे ॥
केन जलेन दीयते । दृविदारणे ।
श्वदेरप ॥

कन्दरा । स्त्री । दयाम् । कृत्रिमाकृत्रि
मेष्टहाकारे गिरिविवरे ॥ कन्दरा
हाप् ॥

कन्दराकर । पुं । शिलोच्चये । पर्वते
॥ कन्दरायामाकरः ॥

कन्दराज । पुं । गर्दभाण्डवृक्षे ॥ कन्द
रांजाति । ला आदाने । आत इति
क. ॥ प्रचद्रुमे ॥ कर्पराजे । आखोट
वृक्षे ॥ कन्दरा मज्जति । अक्षभूषणा
दौ । कर्मण्ययम् ॥ कन्दराऽस्यास्ति

कन्दल

या । सिध्नादिच्छास्त्रम् ॥

कन्दरालक । पु । कन्दराले ॥

कन्दरी । स्त्री । गुहायाम् ॥

कन्दरोद्गवा । स्त्री । सुदपाषाणभेदि
नि वृक्ष ॥

कन्दर्प । पु । कामदेवे ॥ पुत्रोत्पत्त्यर्थो

य कामानामध्ये काम, स च भगवतो
विभति ॥ कामिस्थव्ययं कुत्सायाम् ।

कुत्सितोदर्पोऽस्य अस्मादा ॥ यदा ॥

कसुखं तत्र तेन वा दृष्यति । दृष्यर्घ
मोहनयो । पचायच् ॥ अथवा । के

ब्रह्मणि दृष्टवान् क ब्रह्माय दर्पित
वान वा । पृषोदरादि ॥ ध्रुवकप्र

भेदे ॥ यथा । यथो विप्रतिवर्णाङ्
घिर्ध्रुव, कन्दर्पसंज्ञकः । वीरे वा क

रुणे वा स्यात् खण्डताले विधीयते
इति सङ्गोतदामोदर ॥

कन्दर्पकूप । पु । भगे । योनौ ॥

कन्दर्पजीव । पु । कामवृद्धिनामवृक्षे ॥

कन्दर्पमुपल । पु । मेढ्रे । शिमे ॥ इ
ति त्रिकाण्डशेष ॥

कन्दर्पशृङ्खल । पु । शृङ्गारबन्धविशे
षे ॥ तल्लक्ष्यम् । नारी पादद्वयं स्या

प्य कान्तस्योरुद्वयोपरि । कटिभेदो
लयेदाशुबन्धः कन्दर्पशृङ्खल इति ॥

कन्दलम् । न । कलापे ॥ उपरागे ॥ न
वाङ्गुरे ॥ करध्वनौ ॥ अपवादे ॥ पुं ।

कन्दु

कनके ॥ युद्धे ॥ कपाले ॥ भूमिकन्द
ल्या पुष्पे ॥

कन्दलता । स्त्री । मालाकन्दे ॥

कन्दली । स्त्री । मृगविशेषे ॥ गुल्मप्र
भेदे ॥ पताकायाम् ॥ पद्मबीजे ॥

कन्देसस्यमूले लीयते । लीड् श्लेषणे ।

अन्येष्वपीतिङ् ॥ यद्वा । कन्दते ।

कदि० । दृषा० कलच् । गौ० डीष् ॥

भूमिकन्दल्याम् ॥

कन्दलीकुसुमम् । न । शिलीन्ध्रे ॥

कन्दवर्जनः । पुं । शूरणे ॥

कन्दवल्ली । स्त्री । वन्याकर्कोटक्याम् ॥

कन्दबहुला । स्त्री । विपरिणिकायाम् ॥

कन्दशूरणः । पुं । श्लोके । शूरणे ॥

कन्दसंज्ञम् । न । योन्यर्शसि । योनि

रक्तरोगविशेषे ॥ तस्यनिदानादि क
न्दे दृश्यम् ॥

कन्दसारम् । न । नन्दनवने ॥

कन्दाय । पुं । धरणीकन्दे ॥

कन्दाई । पुं । शूरणे ॥

कन्दाखु । पुं । कासालौ ॥ धरणीकन्दे

॥ विपरिणिकायाम् ॥

कन्दी । पुं । शूरणे ॥

कन्दिरी । स्त्री । खज्जाखुदृष्टे ॥

कन्दुः । पुं । स्त्री । कडाही इति भाषा

प्रसिद्धे भर्जनपात्रे । स्वेदन्याम् ॥

खान्दति । खान्दिर्गतिशोषणयोः ।

कन्यका

खान्दे' सलोपश्चेत्यु । ॥

कन्दुक । पुं । गेन्दुके । गैद इति भा

षा ॥ कन्द्यते । कदि० । बाहुलकादु ।

। कंसुखं ददाति दयते द्यति यच्छति

वा मित० डु । स्वार्थे कन् ॥ कंशि

रोदुनोति दवति वा । टुदु उपतापे

दुगतौ वा । प्राग्वत् ॥

कन्दुपक्कम् । न । जलोपसेकं विना के

वलपाचे यदग्निनापक्क भृष्टतत्त्वुला

दि तस्मिन् ॥ यथा । कन्दुपक्कानि

तैलेन पायसं दधिसक्तवः । द्विजैरे-

तानि भोज्यानि शूद्रगेहकृतान्यपी

ति तिष्यातितत्त्वे कूर्मपुराणम् ॥

कन्दोठः । पुं । शुक्लोत्पले ॥ न । नीलो

त्पले ॥

कन्दोतः । पुं । कुम्भदे । त्रिभाष्ये ॥

कन्ध । पुं । मेघे । वारिदे ॥

कन्धरः । पुं । वारिवाहे ॥ मरिषवृक्षे ॥

कम्जलस्य धरः ॥

कन्धरा । स्त्री । ग्रीवायाम् ॥ कंशिरो

धारयति । संचाया भृद्वृजीति ख

च । खचिह्रस्वः ॥ यद्वा । धरति । धृञ्

। पचाद्यच् । कंशिरसेधरा ॥

कन्धि । स्त्री । ग्रीवायाम् ॥ पुं । समु

द्रे ॥

कन्धम् ॥ न । पातके ॥ मूर्च्छायाम् ॥

कन्यका । स्त्री । दशवर्षायाङ्कुमार्या

कन्या

म् ॥ अघ्राता कन्या । अघ्रातादौ
क. । शिपकादिज्ञान्नेस्त्वम् ॥

कन्यकाजात. । पि । अनूठापत्ये । का
मीने ॥

कन्यकापतिः । पुं । जामातरि ॥

कन्या । स्त्री । कुमारीम् ॥ दशवर्षीया
शालिकामाम् ॥ नारीम् ॥ यथायष्टक
न्यासु ॥ यथा । यच्चगन्धर्वसिद्धानां क
न्यका नरनागयोः ॥ विशाधरकिम्पुव
यपिशाचानां मपीहतास्ति ॥ अथ
न्यात्रैपदीताराकुलीसन्धेः दरीष्व-
पि ॥ * ॥ कन्यार्याजातमाचार्यामुपहा
सश्चकुर्वते । नवरात्रादिपूजार्थं जा
तातेऽथकुमारिका ॥ कन्यादानप्र-
सिद्धार्थं वंशविविदुदये । इतितेना
पिजननादशमानां वित्तज्ञवेत् ॥ क
न्याविक्रयेदोषो यथा । य. कन्यापा
जनं कृत्वाकरोति यदि विक्रयं । वि
क्रेता धनलोभेन कुमारीपाकं सगच्छ
ति ॥ कन्यामूषपुरीषश्चतुर्भक्षति
पातकी । कुम्भिभिर्दंशित. काकैर्यो
यदिभ्रातृवतुर्दंश ॥ मृतश्च व्याधयो
नाथ सत्यभेज् जन्मनिश्चितम् । वि
क्रोशीते मांसभारं पश्यत्येव दिवा
निशमिति ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ॥ *

॥ अथ कन्या लक्ष्यम् । तत्रपादक
लक्ष्यम् । शिम्भोक्तसमस्तनुतामनखै

कन्या

कुमार्या पादौ समोपचितपादनि
गूढगुल्फौ । श्लिष्टाङ्गुलीकमल
कान्तितलौ चयस्यास्तामुद्वेष्टदिभु
वोधिपतिस्तमिच्छेत् ॥ १ ॥ पाद
जङ्घाजानूद्वगुह्यमखीनां लक्ष्यानि
॥ मत्स्याङ्गुशाजयववज्जहसासि चि
न्हा वस्त्रेनैः मृदुतली चरयो मय
स्तौ । अङ्गुष्ठे च रोमरहिते विसिरे
सुदृष्टे जानुद्वयं सममनुल्लङ्घ्यसन्धि
देशम् ॥ २ ॥ छरु घनौ करिष्वर
प्रतिमावरोमा वन्यत्यपत्रसङ्घं वि
पुच्छन्गुह्यम् । श्लोकीच्छाट मुव
कूर्मसमुन्नतश्च गूढोमखिश्च विपुच्छा
न्धियमादधाति ॥ ३ ॥ नितम्बनाभ्यो
लक्ष्यम् । विल्लीर्धमांसो पचितो
नितम्बो गुह्यश्च धत्ते रश्मनाकक्षापम्
। नाभिर्गभीरानिपुच्छाङ्गनामां प्रद
क्षिप्यावर्त्तगताचक्षता ॥ ४ ॥ मध्य
स्तनोऽवधोऽग्नीवाणः । मध्यं स्त्रिया
स्त्रिवस्तिनायमः रोमश्च वृत्तीधना
वविषमौकठिनादुरस्यौ । रोमप्रव
र्जितसुरोऽमृदुचाङ्गनामां ग्रीवाचक
म्बुनिचितार्थसुखानिधत्ते ॥ ५ ॥
अधरदन्तवोर्धः । वन्धुजीवकुसु-
मोपमो धरोमांसलो वविरविन्न-
रूपमृतः । कुन्धकुम्भसन्निभाः स
माक्षिणावोषितां पतिमुखाभिता

कपित्थ

कपिकन्दुकम् । न । शिरोस्थिनि ॥
 कपिक्रा । स्त्री । नीलसिन्दुवारवृक्षे ॥
 कपिकेतनः । पुं । अर्जुनाखपाण्डवे ॥
 कपि. केतन चिह्नमस्य ॥
 कपिकोत्ति. । पु. कोत्तिविशेषे ॥
 कपिचूडा । स्त्री । आस्रातकवृक्षे ॥
 कपिचूत. । पुं । आस्रातके । आम्डा
 इतिभाषा ॥
 कपिज. । पुं । तुल्यके । सिद्धके । शि
 खारस इति गौडभाषा । नागौरी
 गूढ इति भाषा ॥
 कपिजाङ्घ्रिका । स्त्री । तैलपिपीलिका
 याम् ॥
 कपिज्वल. । पुं । तित्तिरौ ॥ कपिज्वल
 इतिप्राज्ञैः कथितो गौरतित्तिर ॥
 कपिज्वल इतिस्थातो लोके कपिज
 तित्तिर इतिच ॥ चातकखगे ॥ ते
 जलेपचिह्नि ॥
 कपितैलम् । न । तुल्यनामगन्धद्रव्ये
 । सिद्धके । नागौरीगूढइतिभाषा ॥
 कपित्थ । पु. कैथ इति प्रसिद्धेवृक्षे ।
 कुचफले ॥ कपित्थोयदधित्यस्तु ग्रा
 ही फलसुगन्धक. । अचस्यन्दोदधि
 फलश्चिरमाकी कपिप्रियः ॥ कपित्थ
 मारमसङ्गाहि कषायलघुलेखनम् ।
 यक्तं रगु वृषाहिक्काशमनंवातपित्त
 क्षित् ॥ स्वाद्वर्णं तुवर हृष्टशोधनं

कपिर

ग्राहि दुर्ज्वरम् ॥ अपिचा । कपित्थ मा
 म कण्डूघ्नं विशदग्राहि वातलम् । म
 धुरान्त्वकषायत्वात् ङोगन्धाच्च सचि
 प्रदम् ॥ कपयस्तिष्ठन्त्यत्र । कपिरि
 वतिष्ठतिवा । सुपिस्थ इतिक. । पृ० ॥
 कपित्थस्त्वक । पुं । एलवालुके ॥
 कपित्थपर्णी । स्त्री । कपित्थानीति गौ
 डभाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे । विरजा
 याम् । चिन्तपथ्याम् ॥
 कपित्थास्य । पु. वानरविशेषे । गो-
 लाङ्गूले । दधिशोणे । नगाटने ॥
 कपिध्वज । पुं । हनुमता महावीरेण
 ध्वजरूपतयाऽनुग्रहीते अर्जुने ॥ क
 पिर्हनुमान् ध्वजे अस्य ॥
 कपिनामा । पु. सिद्धके ॥ कपिर्ना
 मास्य ॥
 कपिपिप्पली । स्त्री । रक्तापामार्गे । व
 शिरे ॥ सूर्यावर्त्तवृक्षे ॥
 कपिप्रभा । स्त्री । कपिकष्काम् ॥
 कपिप्रभु । पु. रघुनाथे । श्रीरामे ॥
 कपीर्ना सुग्रीवादीनां प्रभु. ॥ क
 पिराजे ॥
 कपिप्रियः । पुं । आस्रातके ॥ कपित्थे
 ॥ कपीर्ना प्रियः ॥
 कपिप्रिया । स्त्री । चिन्तायाम् । तित्ति
 डीकायाम् ॥ कपीर्ना प्रिया ॥
 कपिरथ. । पु. श्रीरामे ॥ अर्जुने ॥

कपिला

कपि रश्मि रश्मे वा कस्य ॥

कपिलः । पुं । अमले ॥ वासुदेवे । सि
 क्षेत्रे भगवतोऽविभूतिविशेषे देवकु
 म्भ्याङ्गुर्हमप्रजापते राविर्भते ॥ सि
 द्धानाङ्गपिलोऽमुनिरिति भगवदुक्ते ॥
 ॥ अयम् चान्मभक्तिसेनरसाङ्गस्य
 योगप्रचारार्थो भगवदवतारः ॥
 अमीन्वरसाङ्गस्यमतप्रवर्तकोऽयं मु
 निविशेषे ॥ कुङ्कुमे ॥ दानवविशेषे ॥
 पिङ्गले रश्मिविशेषे ॥ नीलपीतः क
 पिलः इति रभसः ॥ कपिलोरोच
 नाङ्गविरिन्त्यम् ॥ वि । पिङ्गलवर्ण
 युक्ते ॥ कवसे । कटवर्णे । कचे पश्ये
 ति इत्यङ्ग प्रत्ययः ॥ मत्स्येतिध्या
 दिव्याङ्गत्वात् ॥

कपिलयुतिः । पुं । रश्मे ॥

कपिलकाया । स्त्री । गोस्तन्याम् । हा
 रकारायाम् ॥

कपिलकुम्भः । पुं । सुगन्धिकाष्टविशेषे ॥

कपिलधारा । स्त्री । गङ्गायाम् । स्वर्ण
 धाम् ॥ तीर्थविशेषे ॥

कपिलपुराणम् । न । कपिलोत्पपराखे ॥

कपिलमिश्रपा । स्त्री । मिश्रपादवि
 शेषे । पीतावाम् । कुमिश्रपावाम् ॥

कपिला । स्त्री । गोविशेषे । मय्यवर्णा

वाङ्गवि ॥ कपिलवर्णवैभवात् । अनु

दात्मनाभावात् कर्णादितिकर्णिका

कपिशः

भस्मगर्भायाम् । कपिलवर्णयुष्मन्नी

मिश्रपायाम् ॥ भस्मगन्धिम्यौषधौ

। रेणुकायाम् ॥ कपिलोऽवर्णोऽङ्ग

स्या । अर्धं आद्यम् ॥ पुण्डरीकादि

गजकरिष्याम् ॥ नदीविशेषे ॥ न

वा । कज्जलाचक्षुषैवात्सु पूर्वधाम्

शुभपर्वतः । शष्पासह पुरा रेणेन

व शक्र सुरेश्वा ॥ तत्पूर्वस्थां महा

देवी नदीकपिलसंज्ञिता । तस्यांस्त

त्वा नरो गङ्गाकाननं फलमाप्नुवा

दितिकास्तिकापुराखे ८२ अध्यायः ॥

कपिलाक्षी । स्त्री । कपिलमिश्रपाया

म् ॥ मगेश्वरी ॥

कपिलाचार्यः । पुं । वासुदेवे ॥ कपि

लस्या यौ साङ्गस्य शुभात्मतत्त्ववि

ज्ञानस्य आचार्यस्य ॥

कपिलान्नः । पुं । विधौवसि । इत्यङ्गे ॥

कपिलोमफला । स्त्री । कपिलकाम् ॥

कपिलोमा । स्त्री । रेणुकायाम् ॥

कपिलोदम् । न । पिलले ॥

कपिलिका । स्त्री । गजपिप्यायाम् ॥

कपिलकः । पुं । मारदे ॥

कपिलकाष्ठः । पुं । कासातके ॥

कपिलक्षी । स्त्री । करिपिप्यायाम् । को

लमस्याम् ॥ कपिरिव कक्षी तज्जुस्य

रोमस्याम् ॥

कपिलः । पुं । सिद्धकामासज्जम्भे ॥

कपीत

श्यावे । कृष्णपीतमिश्रितवर्णे ॥ चि
। तद्वर्णयुक्ते ॥ कपिवर्णविशेषोऽस्या
स्ति । लोमादिच्छात् ॥ विरक्तस
न्याकपिशमित्यत्र कपिर्षं ताममि
तिमल्लिनाथः ॥

कपिशा । स्त्री । माधव्याम् । माधुरीसु
रायाम् ॥ नदीविशेषे ॥ टाप् ॥

कपिशान्न । पु । शिवे ॥

कपिशाम्बु । पु । पिशाचे ॥

कपिशी । स्त्री । माधव्याम् । मदिरायाम् ॥

कपिशीका । स्त्री । मदिरायाम् ॥ इति
शिकार्यशेषः ॥

कपिशीर्षम् । न । कयशीर्षे । प्राका-
राग्रे ॥

कपिशीर्षकम् । न । हिङ्गुले ॥ खोड
कशीर्षके । प्राकाराग्रे ॥

कपिष्ठलः । पुं । कपिविशेषे ॥ कपिष्ठ
लोगोत्र इतिनिपातनात् षत्वम् ॥

कपीज्य । पु । क्षीरिकावृक्षे ॥

कपीतः । पु । श्वेतवुङ्गावृक्षे ॥

कपीतनः । पु । गर्दभाण्डे ॥ शिरीष
वृक्षे ॥ आस्रातके ॥ अश्वत्ये ॥ पूगवृ
क्षे ॥ माखूरवृक्षे । विल्वे ॥ तनेति

। तनुविस्तारे । पचाद्यच् । कपीना
म् कपेर्वर्णस्य वा तनः । अन्येषामपी

तिदीर्घः ॥ यद्वा । या । खल्व्या । त
नः ईतनः । कपीना कृपेर्वा ईतनः ॥

कपोत

कपीन्द्र' । पु । हनुमति ॥ सुग्रीवे ॥ रा
घवे ॥ वराहमूर्त्तौ ॥ कपिश्वासावि
न्द्रश्च । कपीनामिन्द्रो वा ॥

कपीश । पु । हनुमति ॥ कपीश मन्त्र
हन्तारं वन्दे सङ्काभयङ्करम् ॥ कपी
नामीश ॥

कपीष्टः । पुं । राजादनवृक्षे ॥ कपित्ये ॥

कपूय । चि । कुक्षिते ॥ कुक्षितं पूय
ते । पूयी विसरणे । पचाद्यच् । पृ
षोदरादिः ॥

कपूयचरणः । चि । दुष्कृतिनि । कुक्षि
तकर्मणि ॥ कपूर्यनिन्दितं चरणं क
र्मास्य ॥

कपोत । पु । पारावते । कलरवे ॥ क
पोतको गुरुः खिग्धो रक्तपित्तानि-
क्षापहः । सङ्गाही शुक्लः शीतः सु
स्वादू रश्चिकारकः ॥ घुघुर्ती इति प्र
सिद्धेचिचकणविद्वद्भ्यो धूसरे । धू
मलोचने ॥ कस्य वायो' पोत इव ।
कोवायु पोतो नौरिवास्य वा ॥ य
द्वा । कवते । कवृषर्णे । कवेरोतच्
पश्च ॥ पक्षिमात्रे ॥

कपोतकम् । न । सौमीराजने ॥

कपोतचरणा । स्त्री । नलीनामगन्ध-
वस्तुनि ॥

कपोतपालिका । स्त्री । स्तम्भाग्रप्रसारि
ते दारविशेषे ॥ सौधादिप्रान्तेकाष्ठा

ॐॐॐॐ—

ॐॐॐॐ

कफ

कफणी

दिरक्षिते पक्षिस्थाने । विटङ्गे ॥ पा
लयति । पाक्षरक्षणे । खलु । कपो
तानां पालिका ॥ कपोतान् पालय
ति वा । कर्मण्ययम् । संज्ञाया कनइ
ति कन ॥

कपोतपाखी । स्त्री । विटङ्गे ॥ कपोता
न् पालयति । कर्मण्ययम् । ऊीप् ॥
कपोतबद्धा । स्त्री । बाह्योवृत्ते ॥
कपोतबर्ही । स्त्री । सञ्ज्ञासायाम् ॥
कपोतवाणा । स्त्री । मल्लीनामगन्धद्र
व्ये ॥

कपोतसारम् । न । स्त्रोतोऽजने ॥
कपोताङ्घ्रिः । पुं । कपोतपादे ॥ स्त्री
। नक्षत्रम् । गन्धद्रव्यविशेषे ॥ कपो
तस्थानाङ्घ्रिः ॥
कपोताभः । पुं । कपोतबर्हौ ॥
कपोतारिः । पुं । प्रयेनपक्षिणि ॥ कपो
तानाम् अपरि ॥

कपोलः । पुं । गण्डे । गन्धे । स्त्रक्कणी
तिर्यक्सन्निधिभागे । गान्ध इतिभा
षा ॥ कम्पते । कपिचम्पने । कपिण
डिगण्णीत्योलम् । कपीतिनिर्देशा
जलोपः ॥ कं मुखप्रोक्षति वा । पुन
महत्त्वे । कर्मण्ययम् ॥

कप्याख्यः । पुं । सिङ्घके ॥

कप्यासः । पुं । वानरगुहे । कपिपृष्ठान्ते ॥

कफः । पुं । शरीरस्थानुविशेषे । स्त्री

अणि । सौम्यधातौ ॥ कफस्यकोप
कुसुमागमेभवति । अस्यप्रकोपहे-
तु । गुरुमधुररसातिस्निग्धदुग्धेक्ष
भक्ष्यद्रवदधिदिननिद्रापृषसर्पिं प्रपूरै
। तुहिनपतनकाले श्लेष्मण सम्प्रको
प प्रभवति दिवसादेः भुक्तमाश्वस
न्ते ॥ अपिच । गुरुपटुमधुरास्निग्धमा
पैस्तिनैश्च द्रवदधिदिननिद्राशीतनि
श्वेष्टताभि । प्रथमदिवसभागे रात्रि
भागे पिच्छाद्ये भवति हि कफकोपो
भुक्तमाश्वे यसन्तेइति ॥ विधाविभक्त
स्य दिवसस्यप्रथमे भागे एव रात्रि
श्चाद्ये भागे ॥ फाल्गुनेचैवमाश्वेच ज
न्तुपीडाकरोमतः । सर्वशास्त्रविद्या
रचैःश्लेष्मा राजाप्रकीर्तित ॥ केन
जलेनफसति । फलतिप्यसी । अन्ये
धोपोतिड' ॥ यथा । केशिरसिकल
ति वा पूर्ववतड ॥

कफकार्षिका । स्त्री । लासायाम् । स्त्री
शांकायाम् । आस्थासवे । लास्य भू
क इत्यादिभाषा ॥

कफमा । स्त्री । हपुषाप्रभेदे ॥

कफसिः । पुं । स्त्री । कफोद्यौ ॥ केन
सुखेन फयति स्फुरति वा । फय
गतौ स्फुरसञ्चलने वा । इन् । पुषो
दरादि ॥

कफणी । स्त्री । कफोद्यौ ॥ कृदिका

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

कफोष्णी

रादिति पच्चेडीष ॥

कफप्रकृतिक । वि । कफस्वभावे ॥ त
 ल्लक्ष्यं यथा । गभीरबुद्धिः स्थूलाङ्ग
 सिग्धकेशो मन्दावलः । स्वप्नेजलाश
 यालोकी श्लेष्मप्रकृतिको नर इति ॥
 कफवर्द्धनः । पु । पिण्डीतगरवृक्षे ॥ वि ।
 श्लेष्मवृद्धिकारके ॥

कफविरोधि । न । मरिचे ॥

कफात । पु । कफनाशके ॥ कफमप्ति
 । अद० । क्षिप् ॥

कफान्तक । पु । वरुणद्वये ॥ इतिराज
 निर्घण्ट ॥

कफारि । पुं । शुक्लाम् ॥

कफी । पु । गजे । इक्षिनि ॥ वि । श्ले
 षले । श्लेष्मणे । श्लेष्मयुक्ते ॥ कफो
 ऽस्यास्ति । बन्धोपतापेतीनि ॥

कफेखू । पु । श्लेष्मातके ॥ कफंक्षाति
 । खात्मादाने । कन्दूदन्धूजम्बूकफेखू
 कर्कन्धूदिधिषूरिति कृत्रत्ययो नि
 वातनादेत्वम् ॥

कफोष्णि । पु । कूर्परे । भुजमध्यग्रन्थौ
 । कोष्ठयो इति भाषा ॥ कंमुखं स्फो
 रयति । स्फुरस्फुरणे सञ्चलनेच ।
 ग्यन्तः । अचदः ॥ वृ० । यद्वा । केन
 मुखेन फयति स्फुरतिवा । फस० ।

स्फुर० । इन् । वृ० ॥

कफोष्णी । स्त्री । कूर्परे ॥

कम्

कफोत्केशः । पु । कफस्य वसनायोप
 स्थितौ ॥

कवन्धः । पु । उदरे ॥ धूमकेतौ ॥ रा
 हौ ॥ रक्षोविशेषे ॥ न । जले । उ
 दके ॥ पुं । न । क्रियायुक्तशिरश्छू-
 न्यकलेवरे ॥ कवन्धोऽस्त्रीक्रियायुक्त
 भपमूर्द्धकलेवरम् ॥ यथा । मनुष्या
 णा सहस्रेषु हतेषु हतमूर्द्धसु । त
 दावेशात्कवन्धः स्यादेकोऽमूर्द्धाक्रि
 यान्वितः ॥ अपिच । नागानामयुतं तु
 रङ्गनियुतं सार्धं रथानाशत पक्षीनां
 दशकोटयोनिपतितारक कवन्धो
 रणे । तादृक्कोटिकवन्धनर्त्तनविधौ
 खेचञ्चलत्वे शिरस्तेषां कोटिनिपात
 नेरघुपते कोट्यण्डघट्टारवः । इति
 प्राचीना ॥ कसुखं वध्नाति । वन्धव
 न्धने । कर्मण्यय ॥ कंवध्यते छिद्यते च
 स्यात् । वज् ॥ केन वायुना वध्यते वा
 । कोवायुरेव वन्ध आश्रयोयस्य वा ॥

कवन्धी । पु । ऋषिविशेषे ॥

कवित्य । पु । कपित्यवृक्षे ॥ कपयः ति
 छन्त्यञ्छा० । सुपित्य इति क० । वृ० ॥

कविलः । पुं । कपित्यवर्णे ॥ वि । कपि
 'सुवर्णा'ये ॥

कभम् । न । रोहिणीनक्षत्रे ॥

कम् । अ । पादपूरणे ॥ जले ॥ भस्त
 के ॥ सुखे ॥ मज्जले ॥ निन्दायाम् ॥

कमल

कमल

कम्यते । कमु० । विडभावे विच ॥ कमनी । स्त्री । कामयिव्याम् । ऊ० ॥
 कमठ । पु० । कच्छपे ॥ दैत्यविशेषे ॥ कमनीय । त्रि० । कामनायोग्ये । वक्तुः
 मुनिभाजने ॥ शल्लक्याम् ॥ भगवत् ॥ मनोहरं । रुचिरे । कान्ते ।
 तोऽवतारविशेषे ॥ न । सुमानाज ॥ शोभने ॥ कामनीयर् ॥
 वपावविशेषे । वक्तो वतकी लोट् ॥ कमर' । पि० । कामभोदिते । कामि
 तिचभाषाप्रतिज्ञे ॥ काम्यते । कमु० ॥ नि ॥ कामयते । कमु० । अर्त्तिकमि
 । कामेठ ॥ के जलेमठतिवा । म ॥ भ्रमीत्यरश्चित् ॥
 ठमदनिवासयो । पचायच ॥ कमल । पु० । मृगविशेषे । कुरङ्गे ॥ न
 कामठी । स्त्री । कच्छप्याम् । दुल्याम् । जले । ताम्र ॥ क्रोमनि ॥ भेषजे
 ॥ स्वल्पकूर्मजातौ ॥ शल्लक्याम् ॥ पु० ॥ सारसपक्षिणि ॥ जलजे । पद्मे ॥
 योगादिति जातेरितिवा ङोप् ॥ अस्त्रगुहा । कमलं श्री तत्त्व वचनं
 कमण्डलुः । पुं० । न । करके । कुण्ड्याम् । मधुर कफपित्तजित । टण्डुला
 । सत्यातिनां मृकाऽदिमयेपात्रे । हास्यविस्फोटविषवीसर्पनाशनम् ॥
 ॥ अलानु दारपात्रम् ॥ मन्त्रं वैदिक तया । यतानि यतिपात्राणि मनु विशेषतः सितं पद्मं पुष्करीकमिति
 स्वायम्भुवोऽश्नीत् ॥ पुं० । प्रचपाद भूतम् । रक्तं कोकनदं चैवं नीलमि
 मे ॥ चतुष्पाज्जातिविशेषे ॥ कस्य न्दीवरं भूतम् ॥ भवत्कमलं श्रीतम
 प्रजापतेर्जलस्य वा मण्यः सार' । तं धुरङ्गपित्तजित । तस्यादक्षगुण
 कति । ला० । मितद्वादित्वात्ङुः ॥ किञ्चिदन्यदतोत्पत्त्यादिकमिति ॥ प
 यदा । मण्यतम् । मडिभूषायाम् ॥ यमाप्रससत्तमऽऽप्रभेदे ॥ कामय
 । घञ् । कस्य मण्डंभूषाति । ङुः ॥ तेकाम्यते वा । कमु० । विडभावे
 कमलः । पुं० । कामे ॥ अशोकवृक्षे ॥ घृषा० कलच ॥ कलचम् अलति ।
 प्रच्छादि ॥ वि० । कामुके ॥ कामयते क अलभूषणादौ । म० । कोवा ॥ ध्रुव
 म० । कर्त्तरिस्थुट् ॥ अभिरुपे । क कामभेदे ॥ यदा । उत्तमलयताले
 ५ । तोये । मनोहरे ॥ अनुदात्तश्चे न लघुमध्ये स्फुरेद्गुरु । सप्तदशा
 तितमेर्युष् ॥ चरैर्युक्तकमलोऽयं भवानके इति ॥

कमलच्छद' । पु० । कक्षपक्षिणि ॥

कमलादिभ्यः षण्डः ॥

कमला

कमलच्छद । पु । पद्मदले । पद्मपत्रे ॥

कमलज । पुं । अजयोनौ । धातरि ॥

कमले जातः । जनी । उ ॥

कमला । स्त्री । लक्ष्म्याम् । श्रियि ॥ क

मलालयस्थाया देव्याम् ॥ वरस्त्रिया

म् ॥ कालकटादिपत्तने कमलानीवू द

तिस्थातेफलविशेषे । यथा । रम्भाफ

लं तित्तिडीक कमलानागरङ्गकम् ।

कलान्येतानि भोज्यानि स्योऽन्यानि

त्रिवर्जयेदितितन्त्रसारे पुरश्चरणप्र

करणम् ॥ काम्यते । कमु० । वृषा

० ककच् ॥ कमलम् अस्ति अस्याः ।

अर्जभासत्वा ॥ छन्दोविशेषे । यथा

। द्विगुणनगणसहितः सगण इहहि

विहितः । फणिपतिमतिविमखा

स्त्रितिप्रभवतिकमलेति ॥ सवैयान्त

र्गता कमला यथा । वसुभिः प्रमिताः

सगणा विहिता पुनरेकमितो नि

हितो गुरन्ते । यदिसत्त्वयो वि-

लसन्मतयो ऽभिधया कमलेतितदा

कलयन्ते । विदधन्त्यनयारमणीयत

या रसनापरिखेलितयाकुतुकन्ते ।

यशवन्तनरेशविशोभियशोधिकशो-

भितसाविदधातुमुदन्ते इति ॥

कमलाक्षय । पु । सिद्धस्थानविशेषे ॥

यथा । कमलालयेमहास्थानेकम-

लाख्योमहेश्वर । कमलावमहेशानी

कम्पलि

सकलार्थप्रदायिनीत्यागमोक्ति ॥

कमलालया । स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥ कम

लमालयोयस्या ॥

कमलासन । पु । धातरि ॥ कमलमा

सनमस्य ॥ न । आसनविशेषे ॥

कमलासनस्य । पु । पृथिवीपद्ममध्ये

मेरुकार्णिकासनस्ये भगवन्नाभिकम

लासनस्ये विधातरि ॥

कमलिनी । स्त्री । पद्मिन्याम् ॥ पद्मस्य

एके । पद्माकरे ॥ कमलानि सन्त्यप

। पुष्करादिभ्योदेशे इति इनिः ॥

कमलोत्तरम् । न । कुसुमपुष्पे ॥ कम

लादुत्तरम् ॥

कमा । स्त्री । शोभायाम् ॥ इतिशब्द-

निर्घण्टः ॥

कमिता । त्रि । कामुके ॥ कमेर्यिङ्

भावे टच् ॥

कम्पः । पु । गात्रादिचलने । वेपथौ ।

वेपने ॥ कम्पनम् । कपिकिञ्चिञ्चल

ने । भावे घञ् ॥

कम्पन । पु । शिशिरत्तौ ॥

कम्पनम् । त्रि । कम्पे । लोले । चञ्चले

॥ न । कम्पे ॥ कम्पनशीलः । कपि०

चलनशब्दार्थादिति युच् ॥

कम्पलक्ष्मा । पु । वावौ ॥

कम्पाक । पु । वावौ ॥

कम्पितम् । न । कम्पने । वेपने । कम्पे

कम्बली

॥ चि । कम्पयुक्ते ॥ कम्पयतेऽस्य । क
पि० । क्त ॥

कम्पिल्ल । पुं । कम्पिल्लके । रक्ताङ्गे ।
कंवीला कामल इति च भाषा प्रसिद्धे
वृक्षे ॥ देशविशेषे ॥

कम्पिल्लक । पुं । कम्पिल्ले ॥

कम्प । चि । कम्पयुक्ते । अतिचम्बले
॥ कम्पनशील । नमिकम्प्योतिर' ॥

कम्बर । पुं । चित्रवर्ण्ये । कर्बुरवर्ण्ये ॥
चि । चित्रवर्ण्येति ॥

कम्बलः । पुं । नागराले ॥ साखायाम्
॥ प्राकारे ॥ कृमौ ॥ वैकश्ये ॥ स्व
नामख्याते मेघादिलोमरचिते व-
खासनादौ । रत्नके ॥ मृगविशेषे ॥
न । जले । सखिले ॥ कम्पते । क
मु० । कम्पेर्बुक्चेति कस्यः ॥ कंकुक्षित
शिरोऽम्बु वा वक्षते । वक्षसंवरणे
सम्बरणे च । अच् ॥ कम्बति कम्ब्य
ते वा । कम्बगती । वृषादिस्वात्
कलच् ॥

कम्बली । पुं । वृषे ॥ चि । कम्बलवति
॥ कम्बलोऽस्ति अस्य । इति ॥

कम्बलिवाद्यकम् । न । गन्ध्याम् ॥ वृ
षवाद्ये शकटे ॥ कम्बलः साक्षा । सा
ऽख्येषाम् । इति । कम्बलिभिर्दृष्टै
वृक्षतै । वङ्० गद्यत् । स्वार्थे कन् ॥

कम्बलीया । स्त्री । ऊर्णायाम् ॥ कम्ब

कम्बोज

लायहिता । असन्नात्वाभयत । त
स्मैहितमिति कृ' ॥

कम्बल्यम् । न । ऊर्णापलशते ॥ कम्ब
लासन्नायामिति प्राक्क्रीतीयेष्व
र्थेषु यत् ॥

कम्बिः । स्त्री । खजाकायाम् । हर्षाम्
॥ वंशांशे ॥ कम्पते । कम्पु० । बाहु
लकात् विन ॥

कम्बुः । पुं । न । शङ्खले ॥ पुं । शम्भूके ॥
वक्ष्ये ॥ इस्तिनि । गते ॥ कर्चुरे ॥
ग्रीवायाम् ॥ नलके । पोलाहा इति
भाषा ॥ कम्पते । कम्पु० । कम्पादय
श्चेति निपातित' ॥ कम्बति । कम्ब
गती । मृगव्यादिर्वा ॥

कम्बुकः । पुं । कम्बुशब्दार्थे ॥
कम्बुकण्ठी । स्त्री । कम्बुग्रीवायाम् ॥
कम्बुकाष्ठा । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ॥
कम्बुग्रीवा । स्त्री । शङ्खाकृतिविरेखाश्च
ग्रीवायाम् ॥ कम्बु शङ्ख इव ग्री
वातिस्त्री रेखा यस्या ॥

कम्बुपुष्पी । स्त्री । शङ्खपुष्पयाम् ॥

कम्बुमालिनी । स्त्री । शङ्खपुष्पयाम् ॥

कम्बूः । पुं । वक्ष्ये ॥ शङ्खे ॥ चि । प
रद्रव्या पहारिणि ॥ अम्बूदम्बूजम्बू
कम्बूरुण्युष्यलक्ष्मीकपाठात् साधुः ॥

कम्बोजः । पुं । इस्तिविशेषे ॥ शङ्खवि
शेष ॥ देशविशेषे ॥ सयथा । पञ्चन

करकः

दूतमारभ्यस्तेच्छाद्विषयपूर्वतः । क
म्योजदेशो देवेशि वाजिराशिपरा
यणः ॥ इतितन्त्रशास्त्रम् ॥

कम्पातायी । पु । शङ्खचिह्ने ॥

कम्पारी । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ कंजल
विभर्त्ति । दुभृज् । कर्मगण्य ।
ऊिप् ॥

कम्भु । न । उशीरे ॥ इतिराजनि-
र्घण्ट ॥

कम्पः । त्रि । कामुके । मैघुनेच्छाविशि
ष्टे ॥ कमनीये ॥ कामयते । कमु०
। नमिकम्पीतिरः ॥

करः । पुं । वर्षोपले ॥ रश्मौ ॥ पाणौ
॥ प्रत्याये । भागधेये । कर्षकादि द्वा
रा प्रत्येकस्यावरजङ्गमादादेवेरा
जग्राह्यभागे ॥ शुण्डायाम् ॥ हस्त
नक्षत्रे ॥ चतुष्कले शेषगुरो ॥ ५
संज्ञायाम् ॥ कीर्त्यते । ह्यविच्छेये ।
कृदोरप् ॥ करोति वा । अच् ॥
कर्मापपदे सति कर्त्तृवाचकोयंशब्दः
। यथा । आनन्दकर ॥

करकः । पु । करश्चट्ठे ॥ पक्षिविशेषे
॥ दाडिमवृक्षे ॥ करे ॥ लङ्गायाम् ॥
पलाशवृक्षे ॥ कोविदोरवृक्षे ॥ वकु
लवृक्षे ॥ करीरवृक्षे ॥ नारिकेल
स्थनि । माला इति गौड भाषा ।
नरेली कपाली इति च भाषा ॥ पुं ।

करश

न । करङ्के ॥ कमण्डलौ ॥ पुं । स्त्री ।
वर्षोपले ॥ कृणोति । कृञ् हिसा
याम् । करोति दोषाभावं वा । कृ
णादिभ्यः संज्ञायांबुन् ॥

करकङ्कणन्याय । पु । कङ्कणशब्देनैव
करभूषणविशेषबोधसम्भवेऽपि क
रशब्दपूर्वक कङ्कणशब्दः करसल्य
कङ्कणबोधार्थक इत्यर्थपरं दृष्टान्तः ॥

करकच । पु । योगविशेषे ॥ यथा ।
शनिभार्गवजीवन्नकुजसो मार्कवा
सरे । षष्ठ्यादिति यत्र सप्तक्रमात्
करकचा स्मृता इति ॥

करकच्छपिका । स्त्री । कूर्ममुद्रायाम् ॥
करकण्टकः । पुं । मखे ॥

करका । स्त्री । वर्षोपले । मेघोपले ।
ओला इति भाषा ॥ कृणोतेर्बुद्धन्ता
द्वापि क्षिपकादिच्चात् प्रत्ययस्थादि
तीत्त्वं ॥

करकाजलम् । न । दिव्यपानीयप्रभेदे
॥ दिव्यवाय्वग्निसंयोगात्सहता खा
त्पतन्ति या । पाषाणखण्डवज्राप
स्ता कारक्योऽमृतोपमा ॥ करका
जजलरुचं विशदगुचस्थिरम् । दा
ह्य शीतलं सान्द्रपित्तहत क्रफवायु
कृतम् ॥

करकाभा । पु । नारिकेलवृक्षे ॥

करशङ्खः । पु । विवाहे ॥ करशङ्खे ॥

करज

करग्रहारम् । पुं । नववयसस्यन्धिनः ।

करस्यरात्राप्रजाभ्य प्रणमादने । पु
गृहाहृतिप्रसिद्धे ॥ तद्वदिननिर्णयो
यथा । तीक्ष्णोद्यवर्द्धीतरभेषु सस्ते
शीर्षोदये भानुदिने शुभाह्ने । कुर्या
दनुक्तानि समीहितानि करग्रहार
भ्रमपिमलाभ्यरति ॥

करग्रहः । पुं । पाणिग्रहः ॥ करं गृह्णा
ति । ग्रह० । अश्व ॥

करघर्षणः । पुं । दधिमन्यनदृष्टे । त
क्राटे ॥ न । हस्तघर्षणः ॥

करघर्षी । पुं । क्षुद्रमन्यनदृष्टे । ह्यो
टीरवी इतिभाषा ॥

करङ्गः । पुं । मस्तके ॥ अश्वक्षनारिके
खफलाखनि । नारियलकाखोदइ
तिभाषा । मोक्षानारियलइतिच ॥
शरीरप्रक्षि ॥ इक्षुभिर्गेषे ॥

करङ्गशास्त्रि । पु । करङ्गाभिधेयी ॥

करच्छदः । पुं । शाखोदृष्टे । सिद्धेहा
इतिभाषा ॥

करच्छदा । स्त्री । सिन्दूरपुष्पगाम् ॥

करजः । पुं । नखे ॥ करजघृष्टे ॥ न ।

व्याघ्रनखाखगन्धस्थे । करजं मर्षं त
स्त्रिव ॥ करेणजन्यते । जनी० । अ
न्यत्रापीतिङः ॥ कं मुखं जलं वा रज्ज
यति । रज्जरागे । कर्मण्युच्यते । त्यज
रजेतिनिर्देशादकङ्कित्यपिनलोपः

करण

। संज्ञापूर्वकत्वान्नदृष्टिः ॥

करज्योडि । पु । हस्तज्योडिदृष्टे । हा
याजोडिइतिभाषा ॥ इतिराजनिर्ध
यटः ॥

करणः । पु । दृष्टविशेषे । करं मुख
इतिभाषाप्रसिद्धे ॥ स घट्टिधः । तत्र
गौडभाषाया उरकराण्यपर्यायाः ।

चिरविस्मोक्तमात्र करजस्यकरण
के ॥ नाटाकराण्यपर्यायाः । प्रकोर्यः

पुंसिकरणपुंसिक कञ्जिकारकः ॥ गौ
डभाषयाकांटाकराण्यर्गाठियाकराण्य

इतिप्रसिद्धस्य । पञ्चन्यः ॥ मर्कटा
कराण्यस्य । मर्कटी ॥ विषकराण्यस्य ।

अङ्गारवल्लीरी ॥ इति ॥ अश्वकराण्य
स्य पर्यायास्तु । करमर्द्धिनेक्षुद्रक

राण्यकरमर्द्धकः । इति ॥ कं मुखं ज
लं वा रज्जयति । रज्जोः कर्मण्युच्यते ॥

कराण्यकः । पुं । करणे ॥ स्वार्थे कन ॥

कराण्यः कटुकस्तीक्ष्णो नीर्योऽप्योऽनि
वदेऽपहृतः । कुष्ठोदावर्तगुल्माऽर्शो

व्रणकुम्भिकफापहः ॥ तत्पत्रं कफवा
तार्थः कुम्भिशोषहरम्परम् । भेदनं

कटुकम्पाकेवीर्योष्णं पित्तघ्नं च ॥
तत्पत्रं कफवातघ्नं मेहार्थः कुम्भिकुष्ठ

जित् । हस्तपूर्वकराण्यपिकराण्यसह
योग्ये ॥ भृङ्गराणे ॥

कराण्यफसः । पुं । अपित्तदृष्टे ॥

करणा

करञ्जी । स्त्री । उदकीर्ये । महाकर
ञ्जे ॥ करञ्जी स्तम्भिनी तित्ता तुवरा
कटुपाकिनी । वीर्योष्णा वमिवाता
शःकुमिकुष्ठप्रमेहजित ॥

करटः । पुं । गजगण्डे ॥ कुसुमवृक्षे ॥
निन्द्यजीवने ॥ एकादशाह्वादिश्रा
व्हे ॥ दुर्दुरुटे ॥ वायसे ॥ वाचविशे
षे ॥ करोति शकुनम् । शकादिभ्यो
ऽटन् ॥ केति रटतिवा । रटशब्दे ।
पचायच् ॥

करटकः । पुं । करटार्ये ॥ स्वार्थेकन् ॥

करटा । स्त्री । दुःखदोह्यायाङ्गवि ॥
अजायतट्टाविति अदन्तश्चयष्टा
प ॥

करटी । पुं । इस्तिनि ॥

करटिनी । स्त्री । इस्तिन्याम् ॥

करटुः । पु । कर्करेटौ । करकटियाह
तिगौडभाषाप्रसिद्धेष्विवि० ॥

करणम् । न । हेतौ । साधकतमे । क्रि
यासिद्धौ प्रकृष्टोपकारके ॥ यद्यापा
रानन्तर मथ्यवधानेन फलोत्पत्ति
कस्मिन्नित्यर्थः । तेनदावेण धान्यं सु
नातीत्यहस्तादे करणत्वेपि दा
वस्यैव करणत्वम् । तथाचेतम् । का
रणाव्यवधानेपि क्रियानिष्पत्तिकार
णम् । यच्चैविवक्षितं तेषु करणत्वं प्र
कीर्तितमिति ॥ साधने ॥ कर्मणि

करणा

॥ तिथ्यर्द्धपरिमितेषु ववाद्येकादशसु

॥ यथा । ववाख्यवाख्यकौखवतैतिल
गरवणिजविष्टयः सप्त । जगदुरथेति

चराणि तिथिखण्डात्मकानि करणा
नि ॥ अचराण्युत्तरशकलाद्यामासना

चतुर्दशीतस्याः । शकुनिचतुष्यदनाग
किंस्तुमानि भवन्ति करणानि ॥ सि

तादे । करणं चैकोयाततिथ्यर्द्धसंख्य
। सप्तभक्तोवशेषेणमितस्याद्वतोग

तम् ॥ चराणि विष्टं करणान्युतेचसा
भवन्ति सौम्याखिलकर्मसिद्धये । त

थैवधोराणिचपितृकर्मणे विष्टिर्धि
वातादिविधौवराभवेदिति ॥ इत्त

लेपे ॥ न्यस्यप्रभेदे ॥ न्यस्यविधयका
डोत्तरशतकरखविशेषेषु ॥ यथा ।

करणानां नुसर्वेषा सामान्यं लक्षणं
त्विदम् । प्रायोवामकरोवच्च स्थि

तोन्यं पुरतोनुगः ॥ पादाभ्याङ्गकर
खंशेयं तदिहाडोत्तरं शतम् । निकु

म्भितं पार्श्वक्रान्तमतिक्रान्तं विवर्त्तक
म् ॥ विद्युद्भ्रान्तं गजक्रीडं क्रान्तं च

गरुडप्रुतमित्यादिसङ्गीतदामोदर
॥ गीतप्रभेदे ॥ क्रियाप्रभेदे ॥ व्रत

वन्द्ये ॥ कायस्थसंज्ञतौ ॥ कृतादौ ॥
शब्दे ॥ गात्रे । काये ॥ संवेगने ॥

कायस्थे ॥ इन्द्रिये ॥ वर्णानां स्पष्टता
दौ ॥ योगिनामासनादौ ॥ न्याय

करण

मते व्यापारवदसाधारणकारणकुर-
णम् । समवाय्यसमवायिनिमित्तका-
रणमध्येयदसाधारणकारण तदेव
करणमिति ॥ साङ्ख्यसंये इन्द्रियेषु
॥ यथा । करणत्रयोदशविधम् । इ-
न्द्रियाण्येकादश बुद्धिरष्टादश इति
त्रयोदशप्रकार करणम् । त्रयोदश-
विधे करणेऽवान्तरविभागकरोति ।
अन्तःकरणं त्रिविधं दृग्धा वाङ्मय-
स्यविषयाख्यम् । साम्यतकालं वाह्यं
त्रिकाशमाभ्यन्तरकुरणम् ॥ ३२ ॥ अ-
स्यान्तर्यं । अन्तःकरणं त्रिविधम् । बु-
द्धिरष्टादशो मन इति । शरीराभ्यन्त-
रवृत्तिस्त्वादन्तःकरणम् ॥ दृग्धवा-
चमिन्द्रियम् त्रयस्यान्तःकरण-
स्य विषयाख्यम् । विषयमाख्याती-
ति विषयाख्यम् । सङ्ख्याभिमाना-
ध्यवसायेषु कर्तव्येषु हारीभवति ।
तत्र बुद्धीन्द्रियाण्युपलक्षणनेन कर्मे-
न्द्रियाणि यथास्वं व्यापारेण । वाङ्मा-
भ्यन्तरयोः करणयोर्विशेषमाह । सा-
म्यतकालमित्यादि । साम्यतकालं
वर्तमानकालं वाह्येन्द्रियम् वर्तमा-
नसमीपमनागतमपि वर्तमानम् अ-
तो वागपि वर्तमानविषयाभवति ।
त्रिकाशमाभ्यन्तरं करणम् । तत्र वा-
। पूरमेवाद्भूतबुद्धिः अस्ति धूमाद्

करण

ग्निरिह नगनिकुञ्जे असत्पुपघात-
केऽपि पानिकाखण्डसम्प्राद्यादिदृग्भवि-
ता बुद्धिरिति तदनुकूपाश्च सङ्ख्या-
भिमानाध्यवसाया भवन्तीति ॥ आ-
वादिपञ्चानेन्द्रियाणि वागादि प-
ञ्चकर्मेन्द्रियाणि मनो बुद्धिश्चेति-
द्वादशसंख्याके ॥ करणवर्गमनोबु-
द्धिश्चेति दृष्टिर्विशेषी वृत्तिर्मास्त्व-
ङ्कारः कर्त्तव्यः । त्रिदाभास्तु सर्वत्रै-
वाऽविशिष्टः । अनात्मा भौतिकः क-
ल्पितश्च ॥ सेतिकर्त्तव्यताके साधने
॥ भाष्ये ॥ पुं । वैश्याच्छूद्राश्च
ते । अयं लिखनवृत्तिः कायस्वरति-
त्यातः । इति भरतः ॥ धनधान्याध्य-
यताश्च राजसेवातथैव च । विजाते-
परिचर्याश्च दुर्गान्तः पुररक्षकम् ॥
एषा पारश्वस्यान्ताऽग्रस्य करणस्य च
। प्रोक्ताऽग्रमसा दृष्टिः हभयवसुक्त-
प्रदा ॥ वाग्यात्तद्विषयात् सर्वार्था-
मुत्पन्नेभ्यस्तन्मादिर्लोकके ॥ यथा ।
भक्तो भक्तश्च राजन्याद्वाग्यानिच्छि-
विरेव च । नटश्च करणश्चैव खलो-
द्विजैव चेत्येति मनो १०ऽध्यायः ॥ वा-
ग्रादौ ॥ किरति कीर्यते ऽनेन वा-
। ३० । बहुलमन्यवापीतियुक् ।
कृत्यस्युटे बहुकमिति व्युत्पत्ता ॥
करणकार्यम् । न इन्द्रियाणां कार्यं ॥ आ-

करण

हरणादिक्रियाणां सकर्मकत्वात् कि
कर्म कतिविधञ्चेत्यत आह ॥ कार्य
व्यतस्य दशधा कार्यं न्धार्य प्रकाशयञ्च
। तस्य त्रयोदशविधस्य करणस्य द
शधाकार्यम् । आहार्यम् धार्यम् प्र-
काशयञ्च । आहार्यं व्याप्यम् कर्मेन्द्रि-
याणां वचनादानविहरणोत्सर्गा-
नन्दा ज्ञानेन्द्रियाणां शब्दस्पर्शरूप-
परसगन्धमया यथास्वं व्याप्याः । ते
च दिव्यादिव्यतया दशधा । एवं धा-
र्यमपि अन्त करणत्रयस्य प्राणादि
लक्षणाया वृत्त्या शरीरम् तत्र पार्थि-
वादि पाञ्च भौतिकम् शब्दादीनां
अपञ्चानां समूहः पृथिवीति । ते च
दिव्यादिव्यतया दशधेति धार्यमपि
दशधा । एवं बुद्धीन्द्रियाणां प्रकाशय
दशधेति शब्दादीनां पञ्चानां दि-
व्यादिव्यभेदात् । करणानाङ् कार्य-
र्यम् ॥

करणत्रायम् । न । मस्तके ॥

करणव्यापारः । पु । करणानां व्यापा-
रे ॥ कारकविशेषः करणम् । न च
व्यापारावेशविना कारकत्वमिति
व्यापारमाह । तदाहरण धारण प्र-
काशकरम् । तत्र कर्मेन्द्रियाणि वा
गादीनि आहरन्ति स्वस्वविषयं य-
था स्वमुपाददते स्वव्यापारेण व्या-

करणडा

मुवन्तीति यावत् । बुद्ध्याहङ्कारमना
सितुं स्ववृत्त्या प्राणादि लक्षणाया
धारयन्ति । बुद्धीन्द्रियाणितु प्रकाश-
यन्ति ॥

करणाधिपः । पु । जीवे । हृषोक्केशे
॥ ओवादिचतुर्दशेन्द्रियाणामधिपा-
यथा । ओषस्य दिक् । त्वचोवात ।
चक्षुषः सूर्यः । रसनाया प्रचेता ।
घ्राणस्यान्विनौ ॥ वाचो वक्त्रि । ह-
स्तस्य इन्द्र । पादस्य विष्णु । पायो
भिर्व । उपस्थस्य प्रजापतिः ॥ मन-
सश्चन्द्रः । बुद्धेस्तु मुखः । अहङ्का-
रस्य शङ्करः । चित्तस्याच्युत इति ॥

करणाधिपाधिपः । पु । जीवस्येश्वरे ॥
करणाधिपस्य अधिपः ॥

करणी । स्त्री । वैश्या च्छूद्रायामुत्पन्ना
याम् ॥ लघुडन्तान् डीप् ॥

करणीयः । वि । कर्त्तव्ये । कार्ये ॥ कृ-
ञोऽनीयर् ॥

करण्डः । पु । मधुकोषे ॥ असौ । खड्गे
॥ कारण्डवे खगे ॥ दलाढके ॥ वंशा-
दिरचिते भाण्डविशेषे । कर्ण्डी
करण्ड इति च भाषा प्रसिद्धे पुष्यादि
धारणार्थे भाण्डे ॥ समुद्रे । सम्पुटे
॥ करोति । डुकृञ् । अण्डन्कृष्ट
भृष्टजडप्रण्डन् ॥

करण्डा । स्त्री । कालखण्डे । यकृति ॥

करतो

करणी । पुं । मत्स्ये ॥ इत्यन्तः ॥

करतल । पु । इत्यन्तः । इत्येकी इतिभाषा ॥ गुर्वन्तः ॥ ५ चतुर्मात्रे ॥ करतालम् । न । वाचविशेषे । खड्गताल इतिभाषा ॥ यथा । शिवागारे भक्तकण्ड सूर्यागारे च शङ्खकम् । दुर्गागारे बंशिकायं मधुरीयन वादयेत् ॥ भक्तकं कास्यनिर्मितकरतालकमिति रघुनन्दनभट्टाचार्येण व्याख्या तम् ॥ पु । उगच्छे । १५ आदिगुरुविकले ॥

करताली । स्त्री । करतलध्वनौ ॥ तञ्चाच । यथा न स्यादालीकपटकरतालीपटुरव । इत्युद्भटः ॥ कर्ताखण्डताल इतिचभाषा प्रसिद्धे वाचविशेषे । करण्यम् ॥

करतोयम् । न । वर्षोपलब्धे ॥

करतोया । स्त्री । कामरूपदेशप्रसिद्धिनाम् । सदान्नीरायाम् ॥ कर्माभावाजलस्यर्थात् करतोयापिकञ्जनात् । गणेशकीबाहुतरयादुर्मः च यतिकी र्चनात् ॥ गौरीविवाह समये शङ्करकरनक्षितसम्प्रदानतो यप्रभवत्वात् करण तोयम् तद्व्याप्तिः । अर्धभाष्यम् ॥ अथच्युतिः । अजादे कर्कटे देवी व्यङ्गं गङ्गारज स्वला । सर्वारक्तवर्णनयः करतो

करम

यौन्नुवाहिनीति ॥

करदीकृत । वि । वशीकृते ॥ करभागं ददाति । उदात्तः । क । ततः प्वि । अकरदं करदं सम्पद्यमानं कृतं करदीकृतं । अस्य अवितीत्वम् ॥

करदुमः । पुं । कारस्करदृष्टे ॥

करम्यम् । न । ककचे । करवत करौ त इतिचभाषा ॥ अन्नुकीडायाम् ॥ करेण कराहा पतति । पतन् ० । सर्वधातुभ्यः घृन् ॥

करपञ्चवान् । पुं । तालतरौ ॥ वि । करपञ्चयुते ॥ करपञ्चमस्यास्ति मतुप् ॥

करपत्रिका । स्त्री । अन्नुकीडायाम् ॥

करपर्णः । पुं । भिषगीतिप्रसिद्धे फलभाष्ये । भिषकायाम् ॥ रक्तैरण्डे ॥

करपल्लवः । पुं । अङ्गुली ॥

करपात्रम् । न । करपात्रिका । स्त्री । } जलकीडायाम् ॥

करपाखः । पुं । खड्गे ॥ करम्याखयति । पाखरख्ये । कर्मण्यख्य ॥

करपाखिका । स्त्री । अस्वे गदाकारे इत्यदृष्टे । सोढा इतिप्रसिद्धे । इतिभरतः ॥ एकधाराखे । इतिस्वामी ॥

ईश्याम् ॥ अथान्ताङ्गीयः । कन् ॥

करपीडनम् । न । विवाहे ॥

करप्रवेयः । वि । पाणिग्राह्ये ॥ करेण

करभो

प्रचेय ॥

करभः । पु । मखिवन्धा दाकनिष्ठे करस्य
वहिर्भागे ॥ करिशवके ॥ उष्ट्रपुत्रे ।
चोत्ताइतिभाषा ॥ उष्ट्रे ॥ नखनाम
गन्धद्रव्ये ॥ कृणाति किरत्यनेन की
र्यतेषा । कृविचेपे कृष्णसियायां ।
कृशृश्लिक्लिगर्दिभ्योऽभच् ॥ करे
भातिषा । भादीसौ । सुतिकः ॥

करभकाण्डिका । स्त्री । उष्ट्रकाण्डीष्ट
चे ॥

करभञ्जिका । स्त्री । उदकीर्ये । करं
ज्याम् ॥

करभप्रिया । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

करभवल्लभः । पुं । कपित्थवृक्षे ॥ पीतु
वृक्षे ॥

करभादनी । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

करभी । पुं । इस्तिनि ॥

करभी । स्त्री । उष्ट्रयोषायाम् । वाग्या
म् ॥

करभीरः । पु । सिंहे ॥ इतिशब्दरत्ना
वली ॥

करभूषणम् । न । कङ्कणे ॥ करंभूषयति
। करो भूष्यतेऽनेनवा । भूषणलङ्का
रे । ल्युट् ॥ इस्ताभरणमात्रे ॥

करभोरुः । स्त्री । उत्तमस्त्रीविशेषप्रये
॥ करभरुव ऊरुयस्यासा । ऊरुत्त
रपदादौपम्यरूप्यङ् ॥

करम्बः

करमट्टः । पुं । गुवाकट्टे । तक्तुसारे ॥

करमरी । पुं । बंदुआप्रतिप्रसिद्धे । व
न्दिनि ॥ इतित्रिकाखड्गशेषः ॥

करमर्हः । पु । करमर्हके । करौदाह
तिभाषा ॥ करंमृद्व्याति । मृद्व्यो
दे । कर्मण्यण् ॥ लघुदीर्घफलाभ्यान्तु
करमर्हद्वयं मतम् । करमर्हद्वयत्वा
ममल्लंगु रूढषाहरम् ॥ उष्ण रुचिक
रं प्रोक्तं पित्तरक्तकफप्रदम् । तत्पक्व
मधुरं रुच्यं लघु पित्तसमीरजित् ॥

करमर्हकः । पु । कृष्णपाकफले । करौ
दाइतिभाषा । सुषेखे । अविमे ॥ क
रमर्हकः । स्वार्थेकन् ॥

करमर्हिका । स्त्री । वनकरमर्हके ॥ क
रमर्हल्लघुफला सा ज्ञेया करमर्हि
का ॥

करमर्ही । पुं । करञ्जट्टे ॥

करमर्ही । स्त्री । करमर्हकट्टे ॥

करमाखः । पुं । खतमाले । धूमे ॥ इ
तिहेमचन्द्रः ॥

करमाखा । स्त्री । करपवद्वपमालाया
म् ॥

करमुक्तम् । न । वरुणी भाला इतिभा
षाप्रसिद्धे अस्त्रविशेषे ॥

करम्बः । त्रि । आमिश्रे । मिश्रिते ॥

करोति । डुकृञ् । कृकदिकडीत्य
ङ् ॥

करवी

करम्बित । पि । सम्पृक्ते । मिश्रिते ॥

करम्भ । पु । दधिभिन्वितसक्तुषु ॥ के
न जलेन रम्यते मिश्रीक्रियते ।
केन वायुना वा रम्यते । रभिरनेका
यं । अकर्त्तरिचेति घञ् । रभेरश
वलिटोरितिनुम् ॥

करम्भकम् । न । कर्कसारे । करम्भे ॥

करम्भा । स्त्री । प्रियङ्गौ ॥ शतावर्ष्याम् ॥

करवृक्ष । पु । मखे ॥ करेरोहति । व
हेरिगुपधेति कः ॥

करङ्गि । स्त्री । करताव्याम् ॥ करस
म्पदि ॥ करस्य करङ्गि ।

करवाणः । पुं । कृपाये ॥ करंवलि ।

करेश वलति वा । वलप्रायने । क
र्मण्यय्य । ज्वलादिभ्यो णो वा । य
द्वा । वलनंवाणः । वलनेष्टने । घञ्
। कोवालोस्य करेश वल्यते वा । क
र्मणि घञ् ॥

करवाणिका । स्त्री । ईल्याम् । करपा

णिकायाम् ॥ करंवलते । वलहिंसा

दानयोः । अश् । करेश वास्यते

वा । विजन्तादचङ् । कम् ॥

करवी । स्त्री । चिङ्गुपधे ॥

करवीर । पुं । कृपाये । खण्डे ॥ दैत्य

विशेषे ॥ ब्रह्मावर्त्ते इष्यतीमहीती

रे चन्द्रशेखरराजपुरे ॥ इत्यने ॥

विषप्रभेदे । करवीरमूखे ॥ कनेर

करवृ

इतिप्रसिद्धे वृक्षे । प्रतिहासे । इय

मारके ॥ करवीरव्यतिक्तं कषायं

कटुकञ्च तत् । ब्रह्मलाघवकृन्नेवको

पकुष्ठब्रह्मापहम् ॥ वीर्योष्णं कृमिक

खदूत्र भक्षित विषबन्धनम् ॥ रक्त

श्वेतप्रभेदेन करवीरव्य मत्तम् ॥

करं वीरयति । वीरविक्रान्ती । क

र्मण्यय्य ॥ न । अक्षपुष्पे ॥ करवीर

स्य विकारो वा पुष्यम् । पुष्यमूखे पु

वहुलमिच्छयो लुक् ॥

करवीरक । पु । अर्जुनवृक्षे ॥ करवी

रार्थे ॥

करवीरकन्दसंघः । पुं । तैलकन्दे ॥

करवीरभूषा । स्त्री । आठव्याम् । क

रवृक्ष इतिभाषा ॥

करवीरी । स्त्री । अदितौ । देवमात

रि ॥ सप्तम्याम् । श्रेष्ठगन्धाम् ॥ पुत्र

वन्ध्याम् ॥

करवाखा । स्त्री । अर्जुनौ ॥ करस्यवा

खाव ।

करशीकरः । पुं । वमघौ । हस्तिमुखा

निर्गतेजश्चकये ॥ करस्यशीकरः ॥

करशूक । पुं । मखे ॥ इतिविकाख-

शेषः ॥

करस्यपम् । न । विवाहादौ । अङ्गा

र्थं मूर्खादिमये हस्तकृत्ते ॥ यागा

दैवमखिवन्धुचतुपचारात् ॥

कराल

करहाट । पुं । पद्मादिमूले । शिफा
कन्दे ॥ मदनद्रुमे ॥ महापिण्डीत
रौ ॥ देशविशेषे ॥ करहाटयति ।
चटदीप्तौ । ग्यन्त । कर्मण्यण् ॥
करहाटकः । पु । मदनपादपे । मयन
फल इति भाषा ॥ स्वार्थेकन् ॥ न ।
हस्तसम्बन्धिस्वर्णे ॥
कराटः । पि । विकटे । भयानके ॥
करामर्हः । पुं । करमर्ह ॥
कराम्युकः । पु । अविमे । सुषेणे ॥
कराम्बुकः । पु । करमर्ह ॥
करायिका । स्त्री । कूटपूर्याम् । करा
भी इति गुरुसल इतिच भाषा ॥
करारोटः । पुं । अङ्गुरीयके ॥
करालः । पुं । गर्जनतैल इति गौड-
भाषाप्रसिद्धे सर्जरसयुक्ततैले । धू
नतैले ॥ भस्माततैले ॥ राक्षसविशे
षे ॥ दन्तरोगविशेषे । यक्षा । शनैः
शनैः प्रकुचते वायुर्दन्तसमाश्रितः ।
करालान् विवृतान् दन्तान् करा-
लान् स सिध्यति ॥ न । कृष्णकुठेर
के । श्यामतुलसी इतिभाषा ॥ ने
सवारप्रभेदे ॥ यक्षा । तसस्वेहे प
चेत् पूर्वेनेसवारकसंज्ञकम् । पाक
प्रापितसौरभ्यं कराल इदकै र्मत-
मिति ॥ पि । दन्तुरे ॥ तुङ्गे । उभे
॥ विवृते । भीषणे ॥ करेण लाति

करिणी

। ला० । आतश्चोपसर्ग इति सुपी
ति योगविभागाद्वा क. ॥ यक्षा ।
अलभूषणादौ । कर्मण्यण् ॥
करालकः । पु । करालार्थे ॥
करालत्रिपुटा । स्त्री । काण्डिकायाम् ।
लङ्काधान्ये ॥
कराला । स्त्री । शारिवायाम् ॥
करालास्य । पि । दन्तुरवदने ॥ करा
ल दन्तुरमास्यं यस्य ॥
करालिक । पु । टच्चे ॥ इति हेमचन्द्र ॥
करालितः । पि । भीषिते । पीडिते ॥
कराली । स्त्री । वक्त्रे सप्तजिह्वान्तर्ग
तजिह्वाविशेषे ॥ देवीविशेषे ॥ व
ह्वादिभ्यश्चेति पाश्चिको ङीष् ॥
करास्फोटः । पु । आस्फोटिते । वक्ष
स्यस्य बाहो द्वितीयहस्तेनताडने ॥
करिक । पुं । अरिमेदवृक्षे । विट्ख
दिरे ॥
करिकणावल्ली । स्त्री । चविकावृक्षे ॥
करिका । स्त्री । नखव्रणे ॥ करिका न
खरेखिकेति वैजयन्ती ॥
करिकुसुम्भः । पुं । नागकेशरचूर्णके ॥
करिगर्जितम् । न । दृंहिते । हस्तिग
र्जने ॥
करिणी । स्त्री । देवताभेदे ॥ घेनुका
याम् । हस्तिन्याम् ॥ इन्द्रमत्तान्त
लक्षणी ङीप् ॥

करिष्क

करिदारकः । पुं । सिंहे ॥

करी । पुं । इस्तिनि ॥ करः शुण्डा अ
स्ति अस्य । इति ॥ लच्छीकामो
युद्धादन्यत्र करिवधं कुर्यात् इत्यहि
म्नोर्येकरिण इति चाक्षुषः ॥

करिनासिका । स्त्री । यन्त्रविशेषे ॥

करिपत्रम् । न । ताक्षीपत्रे ॥

करिपिप्पली । स्त्री । गजपिप्पलीम् ।
अविकाफले ॥ करीषपिप्पली इह
ख्यात् ॥

करिपोत । पुं । करिशावके ॥

करिवन्धः । पुं । प्रारब्धौ । गजबन्धन
स्तम्भे ॥ इतिहारावली ॥

करिमाचक । पुं । सिंहे ॥

करिमुखः । पुं । गणेशे । विनायके ॥
करिखोमुख निबन्धमुख मख ॥

करिरतम् । न । रतवन्धान्तरे ॥ भूगत
स्नानभुजास्नानका मुक्तता स्वयम
धोमुखी स्त्रियम् । कामति स्वकर
कूटमेवने वल्लभे करिरतंत दुच्यते
॥ करिपदमिति पाठान्तरम् ॥

करिशावकः । पुं । कलभे । इस्तिनि
श्री ॥ करियाः शावक ॥

करिष्ठः । पि । अतिशयेन कर्शरि ॥
अतिशयने इष्टम् । तुरिष्ठेमेवसु ॥

करिस्नान्यः । पुं । करीयां समूहे ॥ न
रकरितुरगाणांस्नान्यम् ॥ शशांसे ॥

करयः

करीरः । पुं । घटे ॥ ककरे । ग्रन्थिले ।

करीच इतिभाषाप्रसिद्धे दृष्टे ॥ करी
र कटुकस्तिक्त स्वेद्युष्णोभेदनः स्मृ
तः । दुर्गामकफवातामगरशोषत्रय
मणुत् ॥ पुं । न । वशाङ्कुरे ॥ कृष्या
ति कर्तति कीर्यते वा । हाहिसाया
म् हाविषेमेवा । हाभृपृकटीति ईर
न् ॥ करिणसीरयति वा । ईर० ।
कर्मण्यय ॥

करीरफलम् । न । कारीरे । टीटइति
श्रुते ॥

करीरा । स्त्री । इस्तिदन्तमूले ॥ चो
रिकायाम् । भिक्षायाम् । भीगुर इ
तिभाषा । वनभींगर नीदराइति
चश्रुते कीटे ॥ अजायतङ्गाम् ॥

करीरिका । स्त्री । } दन्तिनाम्नन्तमूले ॥
करीरी । स्त्री । } भीरिकायाम् ॥

करीषः । पुं । न । शुष्कगोमये । कृग
ये । छाया करसी इतिभाषा ॥ की
र्यते । हाविषेमे । हाह्यभ्यामीधन् ॥

करीषकृषा । स्त्री । वाण्यायाम् ॥ क
रीष कृषति । कषडिंसायाम् । सर्व
कृषाभ्रकरीषेषुकषइतिकषेःखच् ।
सुसागमः ॥

करीषाभिः । पुं । कृगये । गोमयान
ले ॥

करयः । पुं । करयः-करीषू इतिभाषाप्र

करेटु

सिद्धे वृक्षविशेषे ॥ शृङ्गाराद्यष्टरसा
न्तर्गततृतीये रसे ॥ इष्टनाशा दनि
ष्टास्ते कश्चात्स्थो रसो भवेत् ॥ वृद्ध
भेदे ॥ सर्वभूताभयदातरि प्ररमहंस
परिब्राजके ॥ त्रि । दीने ॥ सदये ।
दु खितेषु दया कश्चात्तद्वति ॥ अ
र्श आद्यच्च ॥ करोति मन । डुकृ
ञ् । कृवृदारिभ्यउनन् ॥

करुणमल्ली । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥
करुणविप्रलम्भ । पु । पूर्वरागादिचतु
र्भेदविप्रलम्भशृङ्गारमध्ये विप्रलम्भ
विशेषे ॥

करुणा । स्त्री । कृपायाम् । दयायाम् ।
परदु खहानीच्छायाम् ॥ दु खिते
षु कथन्तु नामैषा दु खनिवृत्ति स्या
दिति कृपामेवभावये कोपेक्षा न
वाच्यम् ॥ करणम् । कृवृदारिभ्यउ
नन् । टाप् ॥

करुणापर । त्रि । दयालौ । स्वरते ॥

करुणामय । त्रि । कृपाप्राचुर्यवति ॥

करुणी । स्त्री । ग्रीष्मपुष्पयाम् । रक्तपुष्
प्याम् । ककरखिरुणी इतिकोकाश
भाषा ॥

करुष । पुं । देशविशेषे ॥

करेटः । पुं । नखे ॥

करेटव्या । स्त्री । धनच्छूपक्षिणि ॥

करेटु । पुं । स्त्री । कर्करेटौ । करकटि

कर्कचि

या इतिगौडभाषाप्रसिद्धे विहगे ॥

के जले वायौ वा रेटति । रेटुभाष
ये । मृ० कु ॥

करेणु । पु । इमे । मतङ्गजे । गजे ॥ क
र्णिकारदृचे ॥ स्त्री । वस्तिन्याम् ॥
करोति । कृष्टभ्यामेषु ॥ के रेणुर
स्येति वा ॥

करेणुभू । पुं । पालकाप्यमुनौ ॥

करेणुसुत पु । मुनिविशेषे ॥ इभशाव
के । कलभे ॥ करेणो, सुत ॥

करेन्दुक । पु । भृत्ये ॥

करेवर । पु । तुरुष्के । सिल्लके ॥

करोटः । पु । न । शिरोस्थनि ॥ क वा
युरोटते । रुट० अच ॥

करोटि । स्त्री । शिरोस्त्रि ॥ क वायु
रोटते । रुटदीप्तौ प्रतियातेच । के

नश्यते वा । इन् ॥ रोटर्याति वा ।
रुटिश्चुरादिः । अच इ ॥

करोटिका । स्त्री । शिरोस्त्रि । कपाले
॥ करोटिरेव । स्वार्थे कन ॥

करोटी । स्त्री । करोटौ ॥ डीष ॥

कर्क । पु । कर्कत्ने ॥ वल्ली ॥ शुक्ला
श्वे ॥ दर्पणे ॥ घटे ॥ चतुर्थराशौ

॥ कर्कटदृचे ॥ कुलीरे ॥ करोति
कृणोति क्रियते वा । कृदाधारार्चि

कलिम्य कः ॥

कर्कचिर्भिटी । स्त्री । चिर्भिटायाम् ।

कर्कटा	कर्कन्धू
कर्कटीभेदे ॥	कर्कटाधिप । पु । चन्द्रे ॥
कर्कट । पु । दृक्विशेषे । क्षुद्रामलक	कर्कटाह्व । पु । विल्ववृक्षे ॥
सम्पत्ते । कर्कफले ॥ पश्चिमि० । क	कर्कटाह्व । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥
कर्केटौ ॥ जलजन्तुविशेषे । कुलीरे ।	कर्कटि । स्त्री । बालुङ्ग्याम् । इष्वरी ॥
काँकडा इतिभाषा ॥ मेषादिराश्य	शान्मन्नीफले ॥ करङ्कटति । फ
न्तर्गतचतुर्थराशौ ॥ जन्मकालीनच	टि० । मवधातुभ्यश्च । शकनध्वादि
न्द्राश्रितैतदशफलम् । श्रुतकला	पु पररूपं वाच्यम् ॥
मलनिर्मलवृक्षयः । सुकृशगन्धजला	कर्कटिनी । स्त्री । दाहहरिद्रायाम् ॥
शयकेलय' । किञ्च नरास्तु कुलीरग	कर्कटौ । स्त्री । इष्वरी । बालुङ्ग्याम् ।
ते विधौ वसुमत सुमतौ । र्थिलव्यय'	ककडी इतिभाषा ॥ कर्कटी गीतका
॥ कर्कलमे समुत्पन्नो भोगी सर्वजन	रुचा प्रादिणी मधुरा गुहः । दद्या पि
प्रिय' । सिष्ठान्नयानभोगी च जायते	त्तरा सामा पक्का मन्दादिपित्तक
स्वजनप्रियः ॥ बालुङ्ग्याम् ॥ शाक्य	त ॥ अस्या पाकप्रकारस्तु । त्वग्बीजर
लीफले ॥ स्त्रीयांकरणे ॥ कृषाति	हिता प्रौढा गुलिकाकारस्वविडता ।
। द्वादि० । अन्येभ्योपीतिविच् । कट	तक्षिता सुष्टते तमेकर्कटीवाप्रसे-
ति । कटे० । पचाद्यच् । कर्कासौकट	हिता ॥ विपाण्डुखण्डहतदुग्धसार्धं
श्च । अहरादिस्त्राग्रेफः ॥ कर्कइति	विभावितवत्तज्जर्कराभ्याम् । कृतैक
सौघोधातुः । शकादिभ्योटम्बा ॥	मासश्चकदुष्ण मेतत् प्रतिचक्षरोच
कर्कश्चेतव्यं टलति । टलगतौ । डो	ममातनेति ॥ शाक्यलीफले ॥ दे
बा ॥	वदासीकतायाम् ॥ कर्कटशृङ्गीवृ
कर्कटका । पुं । दृक्विशेषे ॥ कुलीरे ॥	क्षे ॥ घोटिकादृक्षे ॥ करङ्कटति ।
कर्कटएव । स्वार्थे कन् ॥	कटे० । इन् । पञ्चोङीच् । शकन
कर्कटशृङ्गिका । स्त्री । } अजशृङ्ग्याम्	ध्वादिः ॥
कर्कटशृङ्गी । स्त्री । } ॥ महाघोषा	कर्कटुः । पु । करेटुपश्चिषि ॥
याम् । कुलीरशृङ्ग्याम् । काँकडा	कर्कन्धू । पुं । स्त्री । कोलिपादपे ।
सीगी इतिश्रुतायाम् ॥	वदरीदृक्षे ॥ वदरीफले । वेर इति
कर्कटाख्या । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥	भाषा । कर्कन्धू क्षुद्रवदरं कथितम्

कर्करी

पूर्वहरिभिः । अस्मिन् स्यात् चुद्रवदरं
कषायं मधुरं मनाक् ॥ जिग्धं गुरु च
तिक्तञ्च वातपित्तापहं स्मृतम् । शुष्कं
भेद्यमिकृत् सर्वं खघुट्पणाक्लमास्त्र
जित् ॥ दैत्यान्तरे ॥ कण्टकंदधा
ति । दुधाक्ष ० । अन्दूटन्मूजन्निति
निपातितं कू प्रत्ययान्तं । कर्क द
धाति वा । निपातनाद्युम् ॥

कर्करी । पु । दर्पणे । मुकुरे ॥ न । चू
र्णजनकचुद्रपाषाणखण्डे । चूर्णख-
ण्डे । कङ्कर काँकर इति च भाषा ॥
मुकुरे ॥ चि । कठिने । दृढे ॥ कर्कनम्
। कर्कहासे । घञ् । कर्क राति ।
रा० । आतोनुपेति क ॥

कर्करी । पुं । कालकण्टविहङ्गमे । ख
ञ्जने ॥

कर्करी । पुं । कटाक्षे ॥ इति कश्चित्
जटाधर ॥

कर्करी । पु । कर्करेटुपक्षिणि ॥

कर्करी । पुं । अन्यकूपे ॥

कर्करी । पु । चूर्णकुन्तले ॥

कर्करी । स्त्री । घर्षे । नेषखर्ज्वाम् ॥

कर्करी । स्त्री । गलन्तिकायाम् । सना
खजलपात्रे । भारी इति भाषा ॥

कर्करी । स्त्री । कन्दोर्ध्वतपकनिष्ठा

सनसाधने । भ्रूना भारी इति

च भाषा ॥ गौरादिस्त्वान् डीष् ॥

कर्कश

कर्करीका । स्त्री । गलन्तिकायाम् । क
र्करीम् ॥ फर्फरीकादिस्त्वात् साधु ॥
कर्करेटम् । न । अर्द्धचन्द्रे । अङ्गुलि
तोरणे । गलेहस्ताधाने ॥
कर्करेटु । पु । करेटौ । करकटिया
इति गौडभाषा प्रसिद्धे खगे ॥ क-
र्कतिरेटति । रेटृभाषणे । मृगव्या
दि ॥

कर्कश । पुं । काम्पिल्लवृक्षे ॥ कासमर्दे
॥ इक्षौ ॥ खड्गे ॥ चि । साहसिके ॥
कूरे ॥ दृढे ॥ अमरुणे । खरस्पर्शे ।
दुस्पर्शे ॥ निर्दये ॥ कृणोति । ह्यञ्
हिंसायाम् । अन्ये ध्योपीति विच् ।
कशति । कशशब्दे । पचाद्यच् । कर्
चासौ कशश्च ॥ यच्चा । करेकशति
। कशे पचाद्यच् । अन्तर्भावितगुण्यो
वा ॥ शकन्ध्वादि । कर्कान्मत्त्वर्थे
लोमादिस्त्वात् शोवा ॥

कर्कशच्छद । पुं । शाखोटवृक्षे ॥ प
टोले ॥

कर्कशच्छदा । स्त्री । कौशातक्याम् ।
तोरणी इति भाषा ॥ दग्धकृष्ण-
याम् ॥

कर्कशदल । पु । पटोले ॥

कर्कशदला । स्त्री । दग्धावृक्षे ॥

कर्कशवाक्यम् । न । निष्ठुरवचने । पक्

षवाचि ॥

कर्कट

कर्कशा । स्त्री । वृश्चिकाखीटचे ॥ मू
रायाम् ॥

कर्कसारम् । न । करम्भे । दधिसक्तुषु ॥
कर्कार । पु । कुष्माण्डे ॥ स्त्री । कुष्मा
ण्य्याम् ॥ कर्कार्ग्राहिणी शीता र
क्तपित्तहरा गुरु । पक्वा तित्ताग्नि
जननी सञ्चाराकफवातनुत् ॥ कर्क
शुक्रवर्णम् ऋच्छति । जगतौ । वा
हुरुलकादुष्य ॥

कर्कारक । पु । काचिज्ञेष्टचे ॥

कर्कारु' । स्त्री । कुष्माण्ड्याम् ॥

कर्किः । पुं । कर्कटराशौ ॥

कर्की । पु । कर्कटे ॥

कर्कतन । पुं । न । रत्नविशेषे ॥ अस्यो

त्तमत्वादि कमुक्तगारुडे ७५ ध्याये ।

सूतलुवाच । वायुर्नखान् दैत्यप

ते गृहीत्वा चित्ते यस्य ग्यवनेषु ह

ष्ट' । ततः प्रसूतं पशनेपपन्न कर्कतनं

पूज्यतमं पृथिव्याम् ॥ वर्णेन तद्रुधि

रसोममधुप्रकाश मातामपोतद्वह

नोऽव्यक्षितं विभाति । नीलं पुनः ख

लुसितं परुषं विभिन्नं व्याध्यादिदे

षकरणेन नतद् विभाति ॥ सिग्धा

विशुद्धाः समरागिणश्च आपीतवर्णा

गुरवो विचित्राः । वासवगव्याधि वि

वर्जिताश्च कर्कतनास्ते परमाः पवि

त्राः ॥ पञ्चैकाक्षन मयेनतु वेष्टयि

कर्कट

त्वा हस्ते गले ऽथ धृतमेतदति प्र-

काशम् । रागमगाशनकर कलिना

शनश्च आयुष्करं कुलकरश्च सुखप्र

दश्च ॥ एवविधं बहुगुण्य मणि माव

हन्ति कर्कतनं शुभमखर्तुतयेन राये

। ते पूजिता बहुधना बहुवन्धवाश्च

निःस्योऽव्यक्ता प्रमुदिता अपिते भ

वन्ति ॥ एकेऽपन ह्यविकता कुलनील

भासः । प्रह्वानरागलुलिता कलुषा

विरूपाः । ते जीतिदीप्तिकुलपुष्टि वि

हीनवर्णाः । कर्कतनस्य सदृशं वपुः

दहन्ति ॥ कर्कतनं यदि प्ररोक्षित

वर्णरूपं पश्यन्नभा स्वरदिवा करसु

प्रकाशम् । तस्योत्तमस्य मणिभा

स्य विदामहिन्ना तुल्यन्तु मूल्यमुदि

तं तुलितस्य कार्यमिति ॥

कर्कट' । पु । नागराजविशेषे ॥

कर्कटक । पुं । पित्तवृष्टे ॥ इच्छौ ॥

कांकरोल इति गौडभा प्रसिद्धे क

ल्लताविशेषे । किलासमे । तित्त

पत्रे ॥ काद्वेये । कर्कटगे । नाम

सर्पो योद्वृष्टी विषलुच्यते । तस्य स

र्पस्य सर्पस्त्रंतस्यै सर्पनमोस्तुते । इ

तिश्रुति प्रसिद्धे नागराजे ॥ अपिच

। कर्कटकस्य नागस्य दमयन्त्यानख

स्यच । अतुपर्यस्य राजर्षेः कीर्तनं

कलिनाशनमिति ॥

कर्चर

कर्कोटकी । स्त्री । पीतघोषायाम् ।

महाजाल्याम् । खखसा इति स्था
ते फले ॥ कर्कोटकीफलकुष्ठहस्ता
सारुचिनाशनम् । आसकासञ्चरा
न् हन्ति कटुपाकश्च दीपनम् ॥ ईष
द्विभिन्नमरिचैः परिपूर्णगर्भं तैलेन र
न्धितसुसैन्धवपातयोगम् । वाक्छी
कयुक्तपयसा विहिताभिषेकं कर्कोट
कीफलमिदं रुचिकृत्तकण्यम् ॥

कर्कोटिका । स्त्री । कर्कोडा इति भाषा
प्रसिद्धे । कर्कोटके । कूष्माण्डायाम् ॥

कर्कोटी । स्त्री । कर्कोटिकायाम् ॥

कर्चरिका । स्त्री । कचौरीति श्रुतेऽपि
एकप्रभेदे ॥ इति पाकराजेश्वर ॥

कर्चरी । स्त्री । कचरीति श्रुतेऽपि फले ॥
चीरान्नकृतसंस्कारा शुष्का केद्वि
पाचिता । अरोचकादि रोगाणां क
र्चरी कण्टकर्चरी ॥ कर्चरी रुचिकृ
द्वल्या सुम्बादुरतिलेखनी । उष्णा
पित्तकरी प्रोक्ता कफ कृत सारिका
स्मृता ॥

कर्चूर । पुं । कचूर इति भाषा प्रसिद्धे
गन्धसारे । श्राविडे ॥ कर्चूरो दीप
नो रुच्यः कटुक स्तिक्त एव च । सुग
न्धि कटुपाकः स्यात् कुष्ठार्शो ब्रण
कासनृत् ॥ उष्णो लघुर्दरेष्वासगु
ल्मवातकफ क्रिमीन् ॥ शब्दाम् ॥

कर्णगू

न । स्वर्णे ॥ कर्जति । कर्जव्यथने ।

खजूरादिच्छादूर । पृ० ॥

कर्चूरक । पुं । श्राविडके । कचूर इति
भाषा ॥ स्वार्थे कन् ॥

कर्ण । पुं । पृथायाज्येष्ठसुते । वसुषेणे ।
चम्पापतौ ॥ सुवर्णालिष्टके ॥ अव
रोन्द्रिये । ओत्रे ॥ गुरुयुगले ५५ ॥
अरिचे ॥ कीर्यते शब्दग्रहणाय चि
प्यते यद्वा कीर्यते शब्दोऽस्मिन्
किरतिशरीरे सुख वा । ह्यविचेपे
। ह्यवृजृसीति नन् । बाहुलकाङ्गुण
॥ यद्वा । कर्णयति । कर्णभेदने ।
अदन्त । अच ॥ यद्वा । करोति श
ब्दतानम् । लुक्कुञ् ० । ह्यवृष्ट्यादि
ना नन् ॥

कर्णकण्डु । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥ त
स्थानिदानं यथा । मारुत कफसंयु
क्तं कर्णकण्डुं करोति चेति ॥

कर्णकीटी । स्त्री । कर्णजलौकायाम् ।
शतपद्याम् । कानसलाई इति भा
षा ॥

कर्णक्षेड । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥ वा
यु पित्तादिभिर्युक्तो वेणुघोषसमं
स्वनम् । करोति कर्णयोः क्षेडकर्ण
क्षेडः सञ्च्यते ॥ इति भाषव ॥

कर्णगूथम् । न । कर्णमले ॥ कर्णस्य गू
थम् ॥

कर्णपू	कर्णव
कर्णगूयक. । पु. । कर्णरोगविशेषे ॥	कर्णपुरम्. न. । चम्पानगर्याम् । साहि
पित्तोष्णशोषित श्लेष्मा जायते कर्ण	न्याम् ॥
गूयकद्रव्यस्य निदानम् ॥	कर्णपुष्प । पु. । मोरटनतायाम् ॥
कर्णचाप । पु. । कानपृष्ठाख्येधनुषि ॥	कर्णपुर. । पु. । शिरीषवृक्षे ॥ नीलोत्प
कर्णस्य राधेयस्य चाप ॥	ने ॥ अवतसे । कर्णाभरणे ॥ अशो
कर्णजलोक्च । पु. । शतपद्याम् । गोज	कवृक्षे ॥ कर्णम्पृथयति । पुरी० । क
र कानखजुरा इतिभाषा ॥	र्मगद्यग ॥
कर्णमलौका । स्त्री । शतपद्याम् । चि	कर्णपरक. । पुं. । कदम्बवृक्षे ॥ न. । शि
वाङ्ग्याम् । कानसलाई इतिभा	राध ॥ नीलोत्पले ॥ वतसे ॥
षा ॥	कर्णप्रतिनाह । पु. । कर्णरोगविशेषे ॥
कर्णजाहम् । न. । कर्णस्यमूले ॥ तस्य	नस्य सम्प्राप्तिरूपे यथा । सकर्णगु
पाकमूलद्रव्यादिना जाहच प्र० ॥	थो द्रवता यदा गतो विलायितो
कर्णजित् । पु. । अर्जुने । गुडाकेशे ॥	घातमुत्पद्यते । तदा स कर्णम
कर्ण जयति । जि० । सक्तूहिपे	तिनाहसंज्ञितो भवेद्विकार शिर
रव्यादिनाकिप् । तुक् ॥	चाहमेद कृदिति ॥
कर्णदर्पण. । पुं. । ताडकनामनि कर्णभू	कर्णफल. । पु. । कान्ति साह इति
षणे । कानतडका इतिभाषा ॥	गौड प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ॥
कर्णदुन्दुभि. । स्त्री । शतपद्याम् ॥	कर्णभूषणम् । न. । कर्णाभरणे ॥
कर्णधार. । पु. । नाविके । काण्डारि इ	कर्णमलम् । न. । कर्णगूथे ॥
तिगौडभाषा । मल्लाह मांभी इति	कर्णमुकुट । पुं. । ताडकनामनि कर्णभू
भाषा ॥ कर्णमरिचम् धरति । धृञ्	षणे ॥
० । कर्मययण ॥	कर्णमोटिका । स्त्री । चामुण्डादेव्या
कर्णपाखी । स्त्री । कर्णभूषणे । कान्	कर्णमोटी । स्त्री । म् ॥
वाक्ता वाखी इत्यादिभाषा प्रसि-	कर्णरोगः । पुं. । ओषध्याधौ ॥
द्धे ॥ कर्णपङ्क्तिप्रदेशयोः ॥	कर्णशतिका । स्त्री । पाख्याम् । कान
कर्णप्रियाची । स्त्री । देवीविशेषे ॥	कापला इति भाषा इतिहेमचन्द्रः ॥
कर्णपूठ । स्त्री । कर्णपुरे । चम्पायाम् ॥	कर्णवज्रः । पुं. । मन्त्रे ॥ इतिहाराखी ॥

कर्णसं

कर्णवर्जितः । पुं । सर्पे ॥ त्रि । बभ्रिरे ॥

कर्णवेधः । पुं । कर्णघटकदोषनिवारणा-
र्थं कर्णयोर्वेधने ॥ सोदरभ्रातृणां सं-
स्काराणाञ्च पौर्वापर्यक्रमः । कर्णवेध-
स्याऽसंस्काररूपत्वात् न तथा निय-
मः । यथा । यदापत्यद्वयतिष्ठेत् स-
म्भवोऽप्यपरस्यच । कर्णघटकं विजानी-
याद्गर्हितं तत् त्रयस्यच ॥ इत्याश-
ङ्क्य तयोर्मध्ये शुद्धिर्यस्याथ वत्सरे
। कर्णवेधोऽहितस्तस्य नात्रज्येष्ठवि-
चारणा ॥ घटककर्णोत्पत्तिमाशङ्क्य
भानो शुद्ध्यासमेपिच । कर्णे वेधो
न दोषः स्यादन्यथा मरणम्भवेत् ॥
इतिमाण्डव्यः ॥

कर्णवेधनी । स्त्री । हस्तिकर्णवेधना-
ख्ये । कर्णारायाम् ॥ इतित्रिकाण्ड-
शेषः ॥

कर्णवेष्टः । पुं ।

कर्णवेष्टकम् । न । } कुण्डले ॥ कर्णस्य
वेष्टनम् ॥

कर्णवेष्टनम् । न । }

कर्णशङ्कुली । स्त्री । वेष्टने । कर्णगोख-
के ॥ कणमध्यवर्त्याकाशे ॥

कर्णशूलः । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥

कर्णसंस्त्रावः । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥ त-

स्य निदानसम्प्राप्तिरूपाणि यथा ।

शिरोभिघातादथवा निमज्जतो ज-

ले प्रपाकादथवापि विदधेः । स्त्रवे

कर्णः

द्विपूर्य्य अवशोऽनिच्छादितः सकर्णं सं-
स्त्राव इति प्रकीर्तित इतिमाधवः ॥

कर्णस्फोटा । स्त्री । कानफाटा इतिगौ-
डभाषा प्रसिद्धे खताविशेषे । कृष्ण-
तण्डुलायाम् ॥

कर्णाटः । पुं । देशविशेषे ॥ यथा । रा-
मनाथ समारभ्य श्रीरङ्गान्तं विले-
श्वरि । कर्णाटदेशो देवेशि साम्रा-
ज्यभोगदायकः ॥ इतिशक्तिसङ्गम-
तन्त्रम् ॥

कर्णाटी । स्त्री । रागिणीविशेषे । मा-
लवरागस्य नार्याम् ॥ हसपदीवृत्ते ॥

कर्णानुजः । पुं । युधिष्ठिरे नृपे । अजा-
तशत्रौ । कर्णस्य अनुजः ॥

कर्णान्दुः । स्त्री । कर्णपाल्याम् । कान-
तडक्का इति भाषा ॥ उत्तचित्तिका-
याम् । कानकडा इतिगौडभाषा-
प्रसिद्धे कर्णाभरणविशेषे ॥

कर्णान्दूः । स्त्री । कर्णपाल्याम् ॥

कर्णाभरणकः । पुं । आरग्वधदृष्टे ॥

कर्णारा । स्त्री । नाल्याम् । कर्णवेध-
न्याम् ॥

कर्णारिः । पुं । अर्जुनपाण्डवे ॥ नदी-
सर्जदृष्टे ॥

कर्णास्फालः । पुं । करिणः कर्णच्छात्रने-
। कलजम्भलायाम् ॥

कर्णिकः । पुं । कर्णकारफलके वाखे ॥

कर्म

कर्मिक । चि । कर्मिले ॥ विवृद्धौ क
र्मा वस्य । तुन्वादिषु स्वाङ्गादिवृद्धा
वितिठक ॥

कर्मिका । स्त्री । करिहस्ताग्रे । पुष्करे ॥
कर्मस्था ऋतौ ॥ क्रमुकादिच्छटां
ग्रे । बेांटा इतिगौड भाषा ॥ अज
धराटे । बीजकोषे ॥ कर्माभरण
विशेषे । तालपत्रे । छेदी इतिभा
॥ लेखन्याम् ॥ कुट्टन्याम् ॥ अग्नि
मन्यवृत्ते ॥ अजगृहीवृत्ते ॥ कर्मा
स्था कर्माभरणे कर्मभवे कर्माभवे वा
। कर्मिललाटादितिकन् ॥

कर्मिकाचल । पुं } सुमेरुपर्वते ॥
कर्मिकाद्रिः । पुं }

कर्मिकार । पुं । आरग्वधविशेषे । पत्र
हे । कुतमालके । छोटा धनमहेडा
इतिभाषा ॥ कर्मिकार कटुस्तिक्त
स्तुवर । शोधने लघु । रज्जन सु
खद । शोधनेषाम्ब्रणकुष्ठजित् ॥
ऋमेत्पले । कर्मियार इतिगौडभा
षा ॥ कर्मिकाभियर्त्ति । अगता ।
कर्मयुग्म् ॥

कर्मिकारक । पुं । ऋमेत्पले ॥ कृत
माले । सुवर्णके ॥ स्वार्थे क ॥

कर्मिकी । पुं । वस्तिनि ॥ न । अम्बुजे
॥ कर्मिका अस्ति अस्ति । ग्री० इति ॥

कर्मि । पुं । वर्षपर्वतसप्तकान्तर्गतपर्व

कर्म

तविशेषे ॥ आरग्वधे ॥ कर्मिके ॥
विवृद्धौ कर्मावस्य । तुन्वादिभ्यश्च
चेति चकारादिनि ॥

कर्मिल । पु । कर्मिणि । कर्मिके ॥ वि
वृद्धौ कर्मावस्य । तुन्वादिस्वात् पञ्चे
इलच् ॥

कर्मिरथ । पु । स्कन्धवात्तोयाने । प्रव
हये । स्वर्गिया चैपाका डोका
पीनस पातका तानयान इत्यादि
भाषा प्रसिद्धे ॥ कर्मासाध्या व्यवग
क्रिया उपचारात् कर्मा । कर्मोऽस्या
स्ति । इति । कर्मिचामैरथश्च ।
शब्दमात्रेणार्थो नवस्तुतोऽर्थ ॥ य
दा । सामीप्यात्कणशब्देन स्कन्धोल
भ्यते । सोऽस्याप्य वाचकत्वेन । इति
। कर्मिचामैरथश्च । अन्येषाम्
पीतिदीध । ॥

कर्मिवान् । पु । आरग्वधे ॥

कर्मिस्तुत । पुं । कसामुरे । मृगदेवे ॥

कर्मिजप । चि । कर्मिके । पिशुने । दु

र्जने । खले ॥ कर्मि जपति । जप०

। सन्धकर्मियोरित्यच् । कर्मदन्ता

दित्यलुक् ॥

कर्मिन् । पुं । उत्तमिस्तिकायाम् । अर्थ

चन्द्राकृतिकर्मा भरणे ॥ कर्मपात्या

म् ॥

कर्म्यम् । चि । कर्मिहते ॥ कर्म्योर्हित

कर्त्ता

म् । शरीरावशवाद्यत ॥

कर्त्तनम् । न । छेदने ॥ नारीणां स्त्रुप
निर्भितौ । कातना इतिभाषा ॥ कृ
ती० । ल्युट् ॥

कर्त्तरी । स्त्री । कृपाण्याम् ॥ पञ्चीकृत
स्वर्णादे कर्त्तनोपाये । कातकाती
इतिभाषा ॥ नापितोपकरणविशेषे
। कैची इतिभाषा ॥ योगविशेषे ॥
यथा । क्रूरमध्यगतश्चन्द्रो लम्बाकृ
रमध्यगम् । कर्त्तरी नामयोगाय
कन्यानिधनकारक इति ॥ अपिच ।
लग्नात् पाषाट्ज्वलज्ज्वल्ययार्थस्थौ य
दातदा । कर्त्तरी नाम सा चेयाष्ट
त्युदारिद्र्यशोकदेति ॥ कृन्तति ।
कृतीछेदने । बाहुलकादर । यदा
। कर्त्तनम् । घञ् । कर्त्तं राति ।
रादाने । आतोनुपेतिक । गौरा
दिस्त्वान्डीष ॥

कर्त्तव्यम् । वि । करणीये । करणयो
ग्ये । कार्ये ॥ यस्मिन् क्रियमाणे न
दोषस्तत्कर्त्तव्यम् ॥ तव्यप्रत्यय ॥

कर्त्ता । पुं । परमेष्ठिनि ॥ ज्वगनिबन्धने
दाहे । क्रीर्यते विस्मिष्टते इतस्तत
श्चाव्यते कायो वेन । ह्यविच्छेपे । ट
च ॥ चि । स्वतन्त्र कर्त्तेतिनिरूपि
तेषट्कारकान्तोर्गतकारकविशेषे ॥ अ
त्रोक्तार्थे प्रथमम् अनुक्तार्थे तृतीयावि

कर्त्ता

भक्तिर्भवति । तस्यलक्षणम् । क्रि
यानुकूलकृतिमत्त्वं कर्त्तृत्वम् ॥ य
करोतिस ॥ कृत्वाश्रयः कर्त्तेति
तार्किका ॥ चेतनान्तरव्यापाराव्य
वधानेन धात्वर्थनिष्पादकश्चेतन
कर्त्ता । कर्मकरणादिकारकचक्रम
योक्तावा । इति प्रायश्चित्तविवेक ॥
कृतिमति ॥ उत्पादके ॥ कारणानु
कूलव्यापारवति । अनुष्ठातरि ॥ धा
तूपात्तव्यापाराश्रये ॥ क्रियायां स्वात
न्त्र्येण विवक्षितेऽर्थे ॥ सतुपञ्चविधः ।
यथा । क्रियामुत्थो भवेत् कर्त्ता हे
तुकर्त्ता प्रयोजक । अनुमत्ता ग्रही
ता च कर्त्तापञ्चविधः स्मृतइति ॥ स
चिविधोपि भवति । यथा । त्रिधैव सा
यते कर्त्ता विशेषेण प्रतिक्रियाम् ।
योग्यत्वप्रतिषिद्धुल्लविशेषणपदान्व
यै ॥ अस्यार्थः ॥ क्रियांप्रति प्रकार
ण्येण कर्त्ता विज्ञायते तस्य विवरण
म् । स्वाध्यायोऽध्येतव्य इत्यत्र यो
ग्यत्वेन लब्धविद्यस्त्वैवर्गिकः । १ । अ
हरहर्दद्यात् दीक्षितो न ददातीत्य
त्र प्रतिषिद्धत्वेन दीक्षितेत् १५२ ।
२ । स्वर्गकामोयजेतेत्यत्र विशेषण
पदान्वयेन स्वर्गकाम कर्त्ता ज्ञायते
। ३ ॥ अष्टकुरोमीत्याद्यभिमानेवति
॥ ज्ञानशक्तिप्रधानपञ्चीकृतपञ्चम

कर्त्तृ

शामूतकार्योऽङ्कारोऽन्त करणं
 द्विविज्ञानमिन्द्रियादिपर्यायशब्दा-
 च्यस्तादात्म्याध्यासेनात्मनि कर्त्तृत्वा-
 दिधर्माधारोपहेतुः अनात्मा औ-
 तिको मायाकल्पितश्च स ॥ क्रियाय-
 ने । इतरकारकाप्रयोज्यत्वेति स
 कश्चकारकायां प्रयोक्तारि क्रियाया-
 निर्बर्त्तके चिदचिन्ननिरूपे कश्चका-
 मनावति युक्ते ॥ सच साक्षिकादि-
 भेदान् चिद्विधङ्गो भगवता । तत्र
 साक्षिको यथा । मुक्तसङ्गोऽनङ्गा-
 दीधृत्तुक्ताहसमन्वितः । सिद्धासि-
 द्धोर्निर्विकारः कर्त्तासाक्षिकउच्यते
 इति ॥ राजसोयथा । रागी कर्मफ-
 लेषु बुद्धोर्हिंसात्मकोऽमुच्यते । च-
 र्चभोक्तान्वितः कर्त्ता राजसः परि-
 कोर्त्तितः इति ॥ तामसोयथा । अ-
 युक्तः प्राकृतः स्तब्धः मठोर्नैकृतिको
 लसः । विषादो दीर्घस्त्री च कर्त्ता
 तामसउच्यते इति ॥ अन्तः करणो
 यचित्ते चिदाभासे ॥ करणोपहित-
 स्तकर्त्तृत्वात् ॥ कर्त्तेति । उक्तञ् ।
 त्वत् त्वन्वा ॥

कर्त्तृका । स्त्री । अक्षुब्धे ॥

कर्त्तृत्वम् । न । कर्त्तृधर्मः ॥ भावेकर्म

विधा त्वः ॥

कर्त्तृ । स्त्री । कारिकायाम् ॥ करोति

कर्पट.

। उक्तञ् । खुल्लुत्वावितित्वत् ।

अन्तेभ्योङीप् ॥ कारिकायाम् ॥

कर्ह । पुं । कर्हमे ॥ कर्हति । कर्हकु-

स्त्रिते शब्दे । पचायत् ॥

कर्हट । पुं । करहाटे ॥ पङ्के ॥ खड्गारे ॥

कर्हनम् । न । कुचिशब्दे ॥

कर्हम् । पुं । ब्रह्मण्यकायाया मुत्पेके प्र-

जापतिविशेषे । कपिलमुनेर्जनके ।

पापे ॥ पङ्के । कीच कादृशतिभाषा

॥ न । मासे ॥ कर्हति । कर्हं । क-

निकर्णारमः ॥ द्वि । कर्हमवति ॥

अर्हं अत् ॥

कर्हमक । पुं । शास्त्रविशेषे ॥

कर्हमाटकः । पुं । विष्ठादिनिषेपस्थाने ।

उक्ताव ॥ भा० ॥ इति शब्दरत्नावली ॥

कर्हमी । स्त्री । मुञ्जरे । भोगरा इति

भाषाप्रसिद्धे पुष्पे ॥ इति वैद्यकम् ॥

कर्पट । पुं । न । शक्तके । जीर्णवस्त्रे ।

जप्ता इतिभाषा ॥ प्रस्वेदादिमार्ज-

नार्थं हस्तस्ववस्त्रसंयुक्ते । इवार्थं तेन

भूयते तत्ररुद्धौ जप्तककर्पटयुद्धौ

तत्तुल्येवस्त्रेपिबर्त्तेते इति स्वामी ।

भुक्तुटस्तु मणिगन्धादिबुद्धजीर्णवस्त्र-

संयुक्तेवर्त्तेते इत्याह ॥ किरतिं क-

यातिवा । हाविष्ये हाचिंसायां वा

। करोति वा । विष् । कर्कासौ पट-

श्च ॥ यथा । कर्कापटा । शर्करादिः ॥

कर्पासः

पर्वतविशेषे ॥

कर्पटधारी । पि । मखिनजीर्यवखधा
रिणि भिञ्जुके ॥कर्पटिकः । त्रि । कर्पटान्विते । कर्पट
धारिणि ॥

कर्पटी । पि । कर्पटान्विते ॥ म० इनि ॥

कर्पूरः । पुं । मूर्द्धाङ्गारिणि । कपाले ।

खोपरी इति भाषा ॥ शस्त्रविशेषे ॥

कटाहे ॥ कल्पते । कृपूसाभरण्ये ।

बाहुलकादरो लज्जाभावश्च ॥

कर्पूरांशः । पुं । मृत्कपालखण्डे ॥

कर्पूराक्षः । पुं । अक्षोटे । कन्दुराले

॥ कर्पूरम् अक्षति । अक्षभू० । कर्म

ण्यश्च ॥

कर्पूरिकातुल्यम् । न । तुल्यविशेषे । क

र्पूर्याम् ॥ गुडूचीयोगजाञ्जने ॥

कर्पूरी । स्त्री । दार्बिकायाम् । काथो

द्भवतुल्ये । दाक्षहरिद्रायाः काथस्य

तुल्ये । आवर्त्तननिष्पन्ने कृत्रिमरसा

ञ्जने ॥ कल्पते । कृपू० । बाहुलका

दरट् लज्जाभावश्च । टिप्पान्ङ्गीप् ॥

कर्पूरीतुल्यकम् । न । रसके । खपरि

या चोया इति ख्याते ॥ कर्पूरीतुल्य

कं तुल्यादन्यत् महसकं स्मृतम् । ये

गुणास्तुल्यके प्रोक्तास्ते गुणा रसके

स्मृताः ॥

कर्पासः । पुं । न । तुल्यकेर्याम् । वस्त्रयो

कर्पूर

नौ ॥ क्रियते । डुकृञ्० । कृञ्० पास ॥

कर्पासफलम् । न । कर्पासे । विनै

का इति भाषा ॥ कर्पास फलमित्यु

क्तं कर्पासं मधुरं मुख । वातक्षेप

हरं रुच्यं विशेषेणास्थिवर्जितम् ॥

कर्पासी । स्त्री । कर्पास्याम् । कपास

कावृक्ष इति भाषा ॥ कर्पासात्

वातिष्कात् गौरादिष्वादा ङीष् ॥

कर्पूरः । पुं । न । घमसारे । चन्द्रसंज्ञे

। सिताक्षे । कपूर इति भाषा ॥ क

पूरः शीतलो वृष्यश्च शुष्यस्तोषणो

क्षयुः । सुरभिर्मधुरस्तिक्तः कफपित्त

विधापहः ॥ दाहटुण्यास्त्वैरस्यमे

दोदौर्गन्धनाशनः ॥ कर्पूरो द्विवि

ध प्रोक्तः पक्वा पक्वप्रभेदतः । पक्वा

त् कर्पूरतः प्राहु रपक्वं गुणवत्सर

म् ॥ अपिच । कर्पूरो नूतनस्तिक्तः

स्निग्धश्चोष्णास्त्वदाहदः । चिरस्थो

दाहशोषघ्नः सधैतः शुभकृत् परः

॥ पीतासभीमसेनादयो ऽस्य भेदा

श्चसन्ति । ते च भीमसेने द्रष्टव्याः ॥

किरति कृणाति वा । करति करो-

ति वा । कृविचेपे हिंसार्या वा ।

कृञ्० डुकृञ्० वा । विच् । पूर्वते

पूरी० । इगुधधेतिकः । कर्चासौ

पूरश्च ॥ यद्वा । कल्पते । कृपू० ।

ख० ऊरः । बाहुलकाङ्गत्वा भा-

कर्पूर.

नेत्र वा ॥

कर्पूरक । पुं । कर्पूरके ॥ कर्पूरके । कर्पूरके ॥

कर्पूरतिलका । स्त्री । जमाया सखी भेदे । जमायाम् ॥

कर्पूरतैलम् । न । कर्पूरसेहे । चिमते ले ॥

कर्पूरनासिका । स्त्री । कर्पूरमारीति स्याते पञ्जाब्जविशेषे ॥ यथा । छता प्यया समितया कृत्वा क्षन्पुटंतत । खवज्जोषयकर्पूरयुतया सितयान्वितम् ॥ पक्षे दाक्ष्येन सिद्धे वा ज्ञेया कर्पूरनासिका । संयावसदृशी ज्ञेया गुणैः कर्पूरनासिका ॥

कर्पूरमण्डि । पुं । पाषाणप्रभेदे । कर्पूरमण्डि ॥ कर्पूरमण्डिनामायं युक्त्या वातादिदोषनुत् ॥

कर्पूररस । पुं । रसकर्पूरे ॥

कर्पूरहरिद्रा । स्त्री । कर्पूरहरिद्रादीति स्यातायाम् । सर्वकण्डूविनाशि न्याम् ॥

कर्पूराश्ला । पुं । उपरलविशेषे । कर्पूरचीनिवेति स्याते ॥

कर्पूर । पुं । दर्पणे ॥ इतिजटाधरः ॥

कर्पूर । पुं । आधे ॥ रक्षति ॥ कृत्वा ति । कृत्वा ॥ कर्पूरकृत्वातिभ्यः ॥

कर्पूरक

कर्पूरी । स्त्री । शिवायान् ॥ पिप्प्लान् ॥

ऊष ॥

कर्पुंदार । पुं । कोविदार ॥ नोलभिः शठ्याम् ॥ श्वेतकाश्वने ॥

कर्पुंदारक । पुं । संपातकवृक्षे ॥

कर्पूरी । पुं । पापे ॥ राक्षसे ॥ नानावर्णे । चिपे । किर्णारे ॥ नर्दानिष्ठा

वधान्ये ॥ न । जले ॥ काश्वने ॥ धुस्तुरवृक्षे ॥ पि । चित्रवर्धवति ॥ क

र्वति । कर्षे ॥ कर्षयन्नेन वा । कर्षगता वा । खोष्ठोपध । महु

राह्यश्चेति उरच ॥ कर्षुरावर्णेन वा । बवधोरभेदादन्तस्य मध्योपि ॥

कर्पूरफल । पुं । साकुलवृक्षे ॥

कर्पूरा । स्त्री । कृष्णवृक्षायाम् । पाकल इति गौड भाषाप्रसिद्धे वृक्षे ॥

वर्षरायाम् । बाहुस्तुलसी इति गौड भाषा ॥ उरजन्ता इव ॥

कर्पूरी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ इतित्रिका वृक्षे ॥

कर्पूर । पुं । शष्पाम् ॥ द्राविडके । कशीवृक्षदी इतिभाषा ॥ राक्षसे ॥

न । स्वर्णे ॥ हरिताले ॥ पि । पिचिते ॥ कर्षति । कर्षगता । खर्जा

दिप्तादूरः ॥

कर्पूरकः । पुं । कर्पूरार्थे ॥ स्वार्थेकः ॥ कर्षकः । पुं । कीनामे । वमे ॥ पि ।

कर्मकी

भृत्थे ॥ वेतनाजीविनि । भरग्यभु
जि । मूल्येन कर्मकुर्वति । कमेरा
इति भाषा ॥ कर्म करोति । कृष्ण
। कर्मणिभृताविति टः ॥

कर्मकरी । स्त्री । मूर्खतायाम् ॥ वि
भ्रिकास्ततायाम् ॥ मूल्येन कर्मकुर्व
न्त्याम् । दास्याम् ॥ टित्त्वान् डीप् ॥
कर्मकर्त्ता । पु । कर्मात्मककर्त्तरि ॥
यथा । क्रियमाणन्तुयत् कर्म स्वयमे
व प्रसिध्यति । सुकरैः स्वैर्गुणैः
कर्त्तुं कर्मकर्त्तति तद्विदुरिति ॥ त्रि
। कर्मणः कर्त्तरि ॥

कर्मकाण्ड । पु । यावज्जीवमस्मिहे
नं जुहुयादिष्ट्यादिरूपेण चित्तशो
धके कर्मप्रतिपादके वेदभागे ॥ सं
सारफलके ज्योतिष्टोमादिकर्मक
लापे ॥ कर्मणांसमूहः । दूर्वादिभ्यः
काण्ड' ॥

कर्मकारः । पुं । वर्णसङ्करजातिविशे
षे । लौहकारे । लुहार इति भाषा
॥ गोपालात्तन्त्रवाय्यां वै कर्मका
रोद्यभूत् सुतः । ब्रह्मवैवर्त्ते तु गूढा
यां विश्वकर्मणोजातइत्युक्तम् ॥ वृषे
॥ त्रि । भृतिविना भारवहनादिकर्म
कारके । वेगारी इति भाषा ॥ कर्म
करोति । कर्मण्यण् ॥

कर्मकीलकः । पु । रजके ॥ इति त्रिका

कर्मण्य

ण्डशेष ॥

कर्मक्षम । पुं । अलङ्कर्मिणे । कर्म
करणसमर्थे ॥ कर्मसु क्षम । सप्तमी
तियोगविभागात् समास ॥

कर्मक्षेत्रम् । न । भारतवर्षे ॥

कर्मचोदना । स्त्री । कर्मविषयायां प्रेर
णायाम् ॥ कर्म क्रिया पुरुषव्यापाररू
पाऽर्थभावना तद्विषयाच्चेदना प्रेर
णा विधिरूपा शाब्दीभावनेत्यर्थः ॥

कर्मजः । पु । कलियुगे ॥ स्वर्गादौ ॥
अदृष्टे ॥ वटद्रुमे ॥ त्रि । कर्मसम्भवे ।
कायिकवाचिकमानसकर्माङ्गवे ॥ क
र्मणोजातः । जनी० । पञ्चम्यामजा
तावितिङ् ॥

कर्मजगुणः । पु । क्रियाजन्यगुणः ॥ स
च संयोगः । विभागः । वेगः । इति
भाषापरिच्छेदः ॥

कर्मठः । त्रि । कर्मगूरे । प्रयत्नेन मार
ब्धं कर्मसमापयति यः सतथोच्यते ॥
कर्मकुशले ॥ कर्मणि घटते । कर्म
णिघटोऽठच् ॥

कर्मण्यः । त्रि । कर्मयोग्ये ॥ कर्मणि
प्रवीणे ॥ कर्मणि साधुः । तत्रसाधु
रितियत् ॥

कर्मण्यभुक् । त्रि । भरग्यभुजि । क
र्मकारे । वेतनापजीविनि ॥ कर्म
ण्यं वेतनं भुङ्क्ते । भुज० । क्तिप् ॥

कर्म

कर्मण्या । स्त्री । वेतने । मृत्ये ॥ क
र्मण्या सम्पद्यते । कर्मवैशाद्यत् ॥ क
र्मणि साधुर्वा । तत्रसाधुरितियत् ॥
कर्मदेव । पु । यत्नेन स्वर्गं प्राप्ते ॥ य
था । ज्योतष्टोमादिना स्वर्गस्या
सा स्युः कर्मदेवता इति ॥ अदिचाहु
। अस्मिन्कर्मोऽन्वयेधादिकर्म कुत्सा
मद्यत् पदम् । अवाप्याजानदे वैया
पूज्यास्ताः कर्मदेवता इति ॥

कर्मधारयः । पुं । समानाधिकरणे त
त् पुंश्वे ॥

कर्म । न । क्रियायाम् । देहेन्द्रियादि
व्यापारे ॥ संबागविवेगयो रसम
वाधिकारवजातीयकर्म इति खचिता
क्रिया । सत्त्वेपद्यापचेपद्याकृष्ण
नप्रसारवगमनानि पञ्चकर्माणि भ
वन्ति । निष्कलनैमित्तिककाम्यब्राह्म
न्विप्रतिषिद्धभेदाद्वापिपञ्चविधं भ
वति । तत्रचत्वारिधर्म्याणिअन्यमध
र्म्यमितिनिरूप्यः ॥ निष्कलं क्लेशव
हृत्सन्निग्धफलमेव च । न कर्मकु
र्वान्मतिमान् सदा वैरानुबन्धि च ॥
सन्वितक्रियमात्रप्रारब्धभेदात् क
र्मविधिं भवति ॥ कायिकवाचिक
मानसिकभेदात् पुनस्तत् त्रिविधं
भवति ॥ विधिप्रतिषेधवत्तत्रां शा
स्त्रप्रसिद्धं कर्म । तत्र निष्कलनैमित्तिक

कर्म

कप्रायश्चित्तभेदात् त्रिविधमभवति ॥
यागदानहोमात्मकेष्वेदविहिते ॥
भूतभावोद्भवकरो विसर्गं कर्मसं
ज्ञितं । भूतानां भवनधर्माणां सर्वे
षां स्थावरजङ्गमानां भावमुत्पत्ति
म् उद्भव वृद्धिश्च करोति योविसर्गं
स्यात् तत्तच्छास्त्रविहितो यागदा
नहोमात्मकं सप्त कर्म सञ्ज्ञितं
॥ सात्त्विकादिभेदात् पुन स्तत्त्रिवि
विधम् । तत्रसात्त्विकं यथा । निय
तं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम् ।
अफलप्रेप्सुना कर्म यत् तत् सात्त्विक
कमुच्यते ॥ राज संयथा । यत्तु कामे
प्सुना कर्म साहङ्गारेण वा पुनः । कि
यते बहुलायासं तद्राजसमुदा कृत
म् ॥ तामसं यथा । अनुबन्धं च य
च्चिंसा मन्येच्छचयौहयम् । मोहा
द्वारभ्यते कर्म यत् तत् तामसमुच्य
ते ॥ तत्तद्गोश्रमाभिमानविभि
त्तेऽन्तःकरणशोधके । शास्त्रविहि
तक्रियाकलापे निष्कलनैमित्तिक
काम्यात्मके ॥ शुक्रं कृष्णं शुक्लकृष्ण
चेतिविधिभेदभिन्ने ॥ तत्रविधि
धं जन्मप्रयच्छति । तदाहुर्विश्वरू
पाचार्याः । शुभैरामोति देवत्वं नि
षिद्धैर्नारकीकृतम् । उभाभ्यामुत्तम
पापाभ्यां मानुष्यं लभतेऽवत्र ।

कर्म

इति ॥ क्रियतेतत्तत्फलं लाघिभिरिति कर्म । तस्यचानादित्तम् आद्यकोटे रनुपलब्धमानत्वात् । यतशरीरवत् कर्मकरणम् तच्चशरीरकर्मारब्धम् । तान्यपिशरीरान्तरेण कृतानि । तच्चकर्मजमिति सोयं तृतीय पाशः ॥ जन्मनिमित्ते अट्टष्टविशेषे ॥ उक्तमत्रवार्तिककारैः । नकर्मकारणमुक्तेर्नास्मिस्तापस्यमेवजम् । कर्मभ्योजन नियतं जन्म चेन्निरर्थेति' कुत । इति ॥ वासना कर्म विद्याच त्रयं जन्मप्रयोजकम् । उक्तं तत्र प्रधानत्वं कर्मणः श्रूयते पुनः ॥ उत्तमाधमदेहाख्यं वैषम्यं कर्मणा भवेत् । देहे विद्यावासनाभ्यां भवेद्भोगस्य कैशलम् ॥ कर्मसाध्येव कर्तव्यमिच्छताभ्युदयरम् । पापन्तु सर्वदाह्वेयं दुःखेभ्यस्तथाभृशम् ॥ पूर्वकाण्डपर इत्यं कर्मप्राधान्यमूचिरे । अथवेदान्तशास्त्रज्ञाः प्राहुः कामप्रधानताम् ॥ पुमानादौ काममय एवभूत्वाथ कर्मकृत् । यतोयं कर्मणोहेतुः कामो तोस्य प्रधानता ॥ अकामस्य क्रिया काचिद् दृश्यते नेहकस्य चित् । यस्य हि कुरुते जन्तु स्तन्नत्कामस्यचेष्टितम् ॥ यच्चादिरूपं निश्चयं कमदिधा

कर्म

। सस्कारक विविदि पाजनव च । त
च विहितत्वमात्रव ह्या क्रियाभावा
सस्कारकम् । ईश्वरात्मन ह्या क्रि
यमाण विविदिषाजनवत् । यत्क
रोषीत्यादि भगवद्वचना दिति वि
वेकः ॥ घटकारकान्तर्गतकारकवि
शेषे ॥ अतद्वितीया विभक्तिर्भवति
। उक्ते कर्मणि प्रथमाभवति । धातृ
पात्तथापारजन्यफलाश्रय कर्मेतित
लक्षणात् । यत् क्रियते फलार्थं
भिस्तत् कर्मेति प्रसिद्धम् । करो
तेर्निखिल क्रियावाचकत्वात् कर्तुं
व्यापारैर्यत् साध्यते तदित्यर्थः । अ
तएव क्रियाव्याप्यं कर्मेति क्रमदीश्वर
। तच्चतुर्विधम् । निर्वर्त्यम् १ यथा
घटं करोति पुत्रं प्रसूते ॥ विकार्य
म् २ तच्चद्विविधम् । प्रकृतेरच्छेद
कम् प्रकृतेर्गुणान्तराधायकम् । आ
द्यं यथा काष्ठं भस्म करोति । अन्य
यथा । सुवर्णं कुण्डलं करोति । त
थाचोक्तमर्तुं हरिणा । यदसज्जायते
पूर्वं जन्मना यत् प्रकाशते । तन्निर्व
र्त्य विकार्यश्च कर्मद्वेधा व्यवस्थित
म् ॥ प्रकृत्युच्छेदसम्भूतं विकार्यं का
ष्ठभस्मवत् । अन्यगुणान्तरोत्पत्त्या
सुवर्णादिविकारवत् ॥ प्राप्यम् ३ य
था ग्रामगच्छति चन्द्रम् पश्यती

कर्माभू

ख्यादि ॥ अनीषितश्च ४ यथा पा
प त्यजतीत्यादि ॥ सन्नाहशमभ
वने ॥ ज्ञानसाधनविशेषे ॥ यथाहु
। कथायपत्रैककर्माणि ज्ञानचपरमा
गति कथाये कर्मभि पक्ते ततो ज्ञा
नपवर्तते इति ॥ क्रियते फलार्थि
"भि" । डुकृन् । कुन् । भावे कर्म
णिच सर्वधातुभ्योमनिन् इतिमनि
न ॥ अर्धर्चादि ॥ आरभेतैव कर्मा
णि आन्त. आन्तः पुनः पुनः । कर्मा
गत्याभमार्थं चि पुद्वर्षाग्निषेवते ॥
कर्मात्मी । पु । भिचौ । परित्राजि ॥
कर्मन्वेन प्रोक्तम् भिक्षुश्च सधीते
। कर्मन्वकुशास्त्रादिनि ॥
कर्माफलम् । न । कर्मरत्नफले ॥ कर्म
विपाके ॥ संसारे ॥ सर्वकर्माणाम्
फलं व्याकृतंसंसार एवेति भाष्यो
क्ते ॥ कर्मण फलम् ।
कर्माफलप्रप्नु । चि । कर्मफलार्थिनि ॥
कर्माफलसङ्ग । चि । कर्मणि फलेच-
आसङ्ग. कर्त्तृन्नाभिमानो भोगाभि
लाषश्च यस्य तच्छिन्न ॥
कर्माभू । स्त्री । आर्यावर्त्ते ॥ कृष्टभूमौ
। कर्माभूते ॥

कर्माभूमि । स्त्री । आर्यावर्त्त । पु

ययभूमौ ॥ अथकाविकथावुद्धा दू
रे च इति निर्भयाः । सर्वभक्ष्या न प

कर्मावि

श्रयन्ति कर्मभूमिमचेतसः ॥ कर्मयो
भूमि ॥ भारतवर्षे ॥ यथा । तत्रापि
भारत श्रेष्ठं जम्बुद्वीपे महामुने । य
तोऽपि कर्मभूरेषा अतो न्या भोगभूम
य इति विष्णुपुराणम् ॥

कर्मासोमासा । स्त्री । पूर्वमीमासाया
म् । कर्मकाण्डवेदविचारग्रन्थे जैमि
नि प्रणीते ॥

कर्मासूत्रम् । न । कुगे । दर्भे ॥ कर्म
यो हन्ता ॥ कर्मयो मूलम् ॥

कर्मायुगम् । न । काण्डयुगे ॥ इति चि
काण्डशेषः ॥

कर्मायोगः । पु । ईश्वरार्पणबुद्ध्या क्रिय-
माये फलाभिसन्धिरहिते तत्तदर्थो
अमोचिते वेदविहिते कर्मकलाये
मत्तानां ज्ञानसाधन भूते ॥ चित्त-
शुद्धिजनके वैदिके कर्मणि ॥

कर्माङ्गः । पुं । न । कर्मरत्न इति प्रसि
द्धे फलदत्ते । पीतफले । कर्मारे ।
न्युक्ते ॥ कर्मरत्नं हिमं चाक्षिप्त्वा चक्ष्णं
कफ वातकुत ॥

कर्माटी । स्त्री । वंशरोचनायाम् ॥

कर्मावकाः । पुं । शुद्धे ॥ इति महाभा
रतम् ॥

कर्मावाटी । स्त्री । त्रिचौ ॥

कर्माविपाकः । पुं । कर्मजन्यफलस्य परि
पाके ॥ शातातपभृगुभरतोक्ते पाप

कर्मस

रोगप्रायश्चित्तानां विवरणग्रन्थे ॥

कर्मव्यतिहार । पु । क्रियाविनिमये
॥ परस्परकरणे ॥

कर्मशील । वि । कर्म । कर्मकृति ॥

कर्मशूल मस्य ॥

कर्मशूर । वि । कर्मठे । प्रयत्नेन प्रा-
रब्धकर्मपरिसमापके ॥ फलपर्यन्त
कर्मकर्तारि ॥ कर्मशिशूर । सप्तमी
समासः ॥

कर्मशेष । वि । उत्पादविकार्याप्यस-
त्कार्येषु पुरोडाशसोममन्त्रबीजा-
दिषु ॥

कर्मसङ्गः ॥ पु । कर्मसुदृष्टादृष्टार्थेषु अ-
हमिदङ्करोमि एतत् फलम्भेच्छे
इत्यभिनिवेशविशेषे ॥

कर्मसङ्गी । वि । श्रुतिस्मृतिविहि-
तप्रतिषिद्धकर्मफलाधिकारिणि । क-
र्तृत्वाभिमानेन फलाभिसन्धिना
च कर्मण्यभिनिविष्टे ॥

कर्मसङ्गह । पु । कर्मसङ्गृह्यते सम-
वैत्यचेति व्युत्पत्त्या कर्माश्रये ॥
कर्मसङ्गः पुण्यापारूपस्य अर्थभावना-
याः सङ्गहे सङ्गमे ॥

कर्मसचिवः । पु । कर्मोपयुक्तसचिवे
। धीसचिवातिरिक्ते सन्निविशेषे ॥

कर्मणि सचिव सहाय ॥

कर्मसन्न्यासिक । पु । यतौ । सन्न्या-

कर्मन्त

सिनि ॥

कर्मसन्न्यासी । पु । यतौ ॥ द्विविध
कर्मसन्न्यासः फलसाधनभेदतः । फ-
लाय ज्ञानिनस्त्यागो जिज्ञासोर्ज्ञा-
नसिद्धये ॥ फलवत् कर्मणोपित्याज्य-
त्वे कर्मण्येवाधिकारस्ते इत्यादिस्मृ-
तिविरोध इत्याशङ्क्य तस्याविरक्त
विषयत्त्वानमै वमित्याह । अविशु-
द्धियः कर्मण्यधिकारो विशुद्धधीः ।
सत्यां विविदिषोत्पत्तौ तदर्थं कर्म-
सन्त्यजेत ॥ तदर्थं शुद्ध्यर्थम् ॥ कर्म-
णः सन्न्यासः कर्मसन्न्यासः । सोऽस्या-
स्ति । इति ॥ कर्मणा वध्यते जन्तुर्वि-
द्यया च विमुच्यते । तस्मात् कर्म न
कुर्वन्ति यतयः पारदर्शिनः ॥

कर्मसाक्षी । पु । सूर्ये ॥ सूर्यादिनव-
सु ॥ सूर्यः सोमो यमः कालो महा-
भूतानि पञ्चच । एते शुभाशुभस्ये-
ह कर्मणो नव साक्षिणः ॥ कर्मणा-
साक्षी ॥

कर्मसिद्धि । स्त्री । इष्टानिष्टलक्षणायां
फलप्राप्तौ ॥

कर्मार्थः । वि । क्रियासाक्षिणि ॥

कर्मन्त । पु । कर्मभुवि । कृष्टभूमौ
॥ इक्षुधान्यादिसङ्गहस्थाने ॥ शुची-
नाकरकर्मन्ते इत्युक्ते ॥ कर्मव-
साने ॥ कर्मन्ते दासभृत्याश्चेत्यु-

४४ — — —

कर्मोन्द्र

४४ ले ॥

कर्मार । पु । कर्मकारे । लौहकारे ।
लुहार इतिप्रसिद्धे जातिविशेषे ॥
वशे । त्वचिसारे । वांस इतिप्रसिद्धे
वृत्ते ॥ कर्मरत्ने । कर्मरत्नइतिभाषा ॥
कर्मार्य । पु । पुरुषे ॥ चि । क्रियायोग्ये ॥

कर्मार्यौच । पु । अनहकारे ॥

कर्मार्य । पु । दक्षिणासहितज्योतिष्टो-
मादिकर्मनुष्ठायिनि । यजमाने ।
देवानामन्त्रे ॥ केवलकर्मार्ये चन्द्रम-
ण्डलाधिकारी परतन्त्रादेवानाम-
न्त्रभूत इति श्रीतीप्रसिद्धि ॥ चि ।
कर्मविशिष्टे ॥ कर्मास्ति अस्त्य । ग्री०
इति ॥

कर्मार्य । चि । क्रियावति ॥

कर्मार्यरक । पुं । शस्त्रोटे ॥

कर्मोन्द्रियम् । न । कर्मसाधकेन्द्रिये ।
पात्रादिपत्रके व्यस्ते समस्तेच ॥
पायूपस्थम् पाणिपादैर्वाक्चैवेन्द्रि-
यसङ्ग्रहः । उत्सर्गानन्दनादानगत्या-
क्षापात्र तत्क्रियाः ॥ वागादीनी-
न्द्रियाण्याकाशादीनारजोशेभ्यो व्य-
स्तेभ्यः पृथक्पृथक् क्रमेणोत्पन्नानिभ-
वन्ति । यद्योक्तं भागवते । तेषां रजो-
शैर्जातानि क्रमात् कर्मोन्द्रियाणिच ।
प्रत्येकमिति ॥ कर्मसाधकमिन्द्रि-

कर्ष

४४ ४४

यङ्कर्मेन्द्रियम् ॥ कर्मोन्द्रियदेवता ॥
अग्नीन्द्रोपेन्द्रयमप्रजापतय । कर्म-
न्द्रियाणां वागादीनां क्रमेणाग्न्याद-
यो देवता भवन्ति ॥ कर्मोन्द्रियाणां
विषयास्तु वचनादानगमनविसर्गा-
नन्दाः क्रमेण वागादीनाविषया ॥

कर्ष । पु । कामदेवे ॥ आखौ ॥ कृ-
णाति । हृजर्हिंसायाम् । किरतिवा-
 । हृविधेये । हृगृष्टृभ्योच ॥

कर्षट । पु । न । विशतग्राममध्ये म-
नोरमस्थाने ॥ ग्रामग्रतस्त्वजनाः क-
यविक्रयादिना सेवादिना वा येन ग्रा-
मेण जीवन्ति तस्मिन् ॥ इति केचि-
त् ॥ चतुःसमग्रामे ॥ चतुःसमेष्ट-
स्थाने ॥ चतुःग्रतग्रामसङ्ग्रहस्था-
ने ॥ न । नगरे । पुरे ॥

कर्षर । पुं । राक्षसे ॥ पापे ॥ भेषज-
विशेषे ॥ व्याघ्रे ॥ कृणाति । हृज् ॥
हृगृष्टृभ्योच ॥

कर्षरी । पु । उमायाम् । शिवायाम् ॥
चिह्नपत्रायाम् ॥

कर्ष्य । पु । कर्षुरे । कर्षर इतिभाषा-
 ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

कर्ष । पुं । न । अन्ते । सापण्डित्यके-
माने । अशीतिरत्निकासु ॥ भिषजां
व्यवहारेषु कर्षः स्यात् सौख्यकथय-
म् । सुवर्णे । विद्यालपदके ॥ राज-

कर्ष

निर्धृष्टकमते कर्ष स्यादशमाधकः

॥ पु । कर्षण ॥ विभीतक दृष्टे ॥

कपनि । कृषविलेखने । पचाद्यच ।

भावे घञ्वा ॥

कर्षक । चि । चेत्ताजीवे । कृषीवले ॥

आकर्षणकर्तरि ॥ पु । अयस्कान्ते ॥

कर्षति । कृष० । खल ॥

कर्षणम् । न । वैश्यवृत्तिविशेषे । कृषि

कर्मणि । लाङ्गलादिनाभमिलनने ।

खेती इतिभाषा ॥ आकर्षणे ॥ शो

षणे ॥ पीडने ॥ कृषेर्लुट् ॥

कर्षणी । स्त्री । क्षीरिणीवृत्ते ॥

कर्षफल । पु । विभीतकदृष्टे । कलि

ह्रमे ॥ कर्षम् फलमस्य ॥

कर्षफला । स्त्री । आमलक्याम् ॥

कर्षार्द्धम् । न । तोलकपरिमाणे ॥

कर्षिणी । स्त्री । कविकायाम् । अथ

मुलमन्धनरज्जुस्थितलौहे ॥ क्षीरि

कावृत्ते ॥

कर्षित । चि । पीडिते ॥ यथा । अध

र्मकर्षिष्ठ दत्तिकर्षितइति ॥

कर्षू । पु । करीषाम्नौ ॥ तुषाम्नौ ॥ वा

र्त्तायाम् । जीविकायाम् ॥ ऋषिवि

शेषे ॥ स्त्री । कुल्यायाम् ॥ कुल्यो

कीकसे ॥ नदीमात्रे ॥ इष्टिखाते ।

चतुरङ्गुलखातविशेषे । कर्षणम् कृ

ष्यते कर्षति वा कृषवि० । कृषिच

कलघो

मितनिधनिर्जिखर्जिध्यञ्क ॥

कर्हि । अ । कदा ॥ कस्मिन्काले । अ

नद्यतनेर्हिलन्यतरस्थम् ॥

कर्हिचित् । अ । कस्मिंश्चित्काले ॥ क

स्याच्चिदप्यवस्थायाम् । जातु ॥ क

र्हिच चित्चेति विशद ॥

कल । पु । मधुरध्वनौ । अथक्त मधु

रध्वाने ॥ सान्द्रवृत्ते ॥ न । शुक्ले । रे

तसि ॥ चि । अजीर्णे ॥ कडतिमाद्य

ति अनेन । कडमदे । हलश्चेति

घञ् । संज्ञापूर्वकत्वादृष्टाभाव । ड

लयारेकत्वम् ॥

कलक । पु । शकुलमन्थे ॥

कलकण्ठ । पु । कलध्वाने ॥ हंसे ॥

पागावते ॥ पिके ॥ कल कण्ठोऽयम् ।

कलकल । पु । कोलाहले । बहुभि

कृते उच्चैः शब्दे ॥ यथा । विशाला

भ्या माभ्यां किं भिन्नं नयनाभ्यां ख

लुफलं न याभ्यामानीढा परमरम

णीयातवतनु । अर्थान् न्यङ्कारो ज

ननिमनुजस्य श्रवणोर्ज्योर्नान्तरा

त स्तव लहरिलीलाकलकल इति-

जगत्रयविशूली ॥ सर्जनिर्यासे ।

कलशब्दे । कलनम् । घञ् । सज्ञा

पूर्वकत्वादृष्टाभाव । कलादपि

कल ॥

कलघोष । पु । कोकिले ॥ कलो घो

ॐ ॐ ॐ - -
ॐ ॐ ॐ
ॐ ॐ ॐ
ॐ ॐ ॐ

कलञ्ज

पो यस्य ॥

कलङ्क । पु । अङ्गे । चिह्ने ॥ अपवा
दे ॥ कास्त्रायसमले । लौहकिट्टे ॥
कम् । वृद्धार्थं लङ्कयतिहीनता गम
यति प्रापयति वा । ककिगतौ ।
कर्मगण्यम् । यद्वा । कक्षति । कलश
व्दसंस्थानयोः । क्लिप् । कल् चासा
वङ्गश्च ॥

कलङ्कलेखा । स्त्री । माजिन्यरेखायाम् ।

कलङ्कप । पु । सिंहे ॥

कलङ्कषा । स्त्री । करताल्याम् ॥

कलङ्की । वि । अपवादयस्ते ॥ सचिह्ने

॥ लौहमलविशिष्टे ॥ मन्त्रधीय
इति ॥

कलङ्कर । पुं । आवर्त्ते । जलभ्रमे ॥

इतिचिन्ताएवशेष ॥

कलञ्ज । पु । सविषाखेण जतयो र्मगप
क्षिणो ॥ ताम्रकृटे । ताम्राकृ सुर
तो इति भाषा ॥ यथा । विष्णुसिद्धा
न्तसारवल्यां वैद्यके । अथ धूमप-
णीधूमपानगुणः । कलञ्जसंवेष्टन
धूमपानात् स्याद्वन्तशुद्धिर्मुखरोग
हानिः । कफप्रणामप्वरहानिकृष्ट
गान्धर्वविद्या प्रवर्णकसेव्यम् ॥ सखा
विशेषः । यथा । सञ्जाली प्रोच्यते
गुञ्जा सातिस्त्रो रूपकं भवेत् । रु
पकैर्दशभिः प्रोक्तः कलञ्जोनामना

कलन

मरा इतियुक्तिकल्पतरु ॥

कलतृलिका । स्त्री । कामुकादीनाम् ।

वाञ्छिन्याम् । लञ्जिकायाम् ॥

कलत्रम् । न । श्रोणी ॥ भार्यायाम् ॥

नृपादीनां दुर्गस्थाने ॥ गड्गति ग

द्यते वा । गडसेचने । गडरादेश्च

क इति अवन । उल्लयेरैक्यम् ॥ क

ल पायते वा । चैड पालने । क ॥

कडति कद्यते वा । कडशासने ।

वाङ्मलका दधन् ॥

कलधृतम् । न । रूप्ये ॥ इतिराजनि

र्धशट् ॥

कलधौतम् । न । मूर्ध्ने । हेमि ॥ रज

ते । रूप्ये ॥ पु । कलध्वनौ ॥ कलो

ऽमलो धौतोऽय ॥

कलध्वनि । पु । पारावते ॥ धिके ।

। कोकिने ॥ मयर् ॥ गभीरशब्दे

॥ कलोध्वनियस्य । कर्मधारयो वा ॥

कलध्वान । पु । पारावते ॥ परभूते

॥ धर्हिणि ॥ कलोध्वानो ऽस्य ॥

कलन । पु । वेतसशृङ्गे ॥ न । चिह्ने

। लङ्काणि ॥ दोषे ॥ लङ्कने ॥ शस

ने ॥ यथा । कलनात् सर्वभूतानां

महाकालः प्रकाशितः । महाका

लस्य कलनात् त्वमाद्याकालिका

परति ॥ एकमासिकगर्भे ॥ गर्भे मि

श्रिते शुक्रशोणिते । तच्च एकरात्रे

ॐ ॐ ॐ - - ॐ ॐ ॐ

कलमो

क भवतीति श्रीभागवतम् ॥ सङ्ख्याने । गणने ॥

कलना । स्त्री । वशतायाम् ॥ गणनायाम् ॥

कलन्दर । पुं । सङ्कीर्णजातिविशेषे । सत्तु लेटात् तीवरकन्यायां जातः । इति ब्रह्मवैवर्त पुराणम् ॥

कलन्दिका । स्त्री । सर्वविद्यायाम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कलन्धुः । स्त्री । पञ्चशाकविशेषे । कुवकालुकायाम् । घोलिकायाम् ॥

कलभः । पुं । पञ्चवर्षपर्यन्ते करिशावके ॥ इति सुभूतिः ॥ चित्रद्वर्षस्तु कलभ इति वैजयन्ती ॥ धत्तूरदृष्टे ॥ कलयति । कल विच्छेपे गतौ सङ्ख्याने वा । कलते वा । कलशब्दसङ्ख्यानयोः । कृशृशलिकलिगर्दिभ्योऽभच् । कलेभाषते वा । भाष्यक्तायां वाचि । अन्येभ्योपीतिङः ॥

कलभवस्तभः । पुं । पीलुवृक्षे ॥

कलभी । स्त्री । चम्बुदृष्टे ॥

कलभैरव । त्रि । मधुरभीषणे ॥

कलमः । पुं । लेखन्याम् । वर्णतूल्याम् ॥ शालिधान्यप्रभेदे ॥ चैरे । पाटश्वरे ॥ कलते । कल श० कलिकर्षोरम' ।

कलमोक्षमः । पुं । गन्धशालौ ॥

कलर

कलम्ब । पुं । नालिकाशके ॥ पृषत्के । शरे ॥ कल्यते । कल विच्छेपे ।

उल्लयोरेकत्वात् कृकदिकडिकटिभ्योन्जित्यन्वच् ॥ कडम्बे । शीपपादमे ॥ कडम्बे । शकनायाम् ॥ कडति । कडमदे । अन्वच् ॥ केन लम्बते वा । लविञ्चवस्संसते । प्रचाञ्चच् ॥

कलम्बकः । पुं । कलम्मार्ये ॥ भाराकदम्बे ॥

कलम्बिका । स्त्री । कलम्बीशके । नाली इति भाषा ॥ श्रीवापस्यान्वायाम् । मन्यायाम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कलम्बी । स्त्री । जलजलताशाकविशेषे । कलम्बिकायाम् । कलम्बीशक इति गौडभाषा । करेवु इति भाषा ॥ कडति । कड मदे । कृकदीत्यन्वच् । उल्लयोरेकत्वम् ॥ केजले लम्बते वा । लवि० । अच् । गौरादिस्त्वान्ङीष् । कलम्बी स्तन्यदाप्रोक्ता मधुरा शुक्रकारिणी ॥

कलम्बुः । पुं । कलम्बिकायाम् ॥

कलम्बुटम् । न । नवनीते । हैयङ्गवीने ॥ इति हारावली ॥

कलम्बूः । स्त्री । कलम्ब्याम् । करेवु इति प्रसिद्धेशके ॥

कलरव । पुं । कपोते । पारावते ॥

कोकिले ॥ कलध्वनौ ॥ त्रि । कल

कलस

ध्वनिविशिष्टे ॥ कलो रवोऽस्य ॥

कलल । पुं । न । गर्भवेष्टनचर्मणि ।
जरायौ ॥ कलने । शुक्रशोणितस
ङ्घाते ॥ कल्यते । कलसङ्ख्याने ।
वृषादिभ्यश्चिदितिकलः ॥

कललज्ज । पुं । राले । सालनिर्यासे ॥

कललज्जोद्भव । पुं । सासदृशे ॥

कलमिद्ध । पुं । घटके ॥ कलिङ्गकवृ
क्षे । इन्द्रयवे ॥ कल वङ्गसे । वकि
गता । अगम् । पृषो० ॥

कलश । पुं । न । घटे । कूटे । कल
सा इतिभाषा ॥ कलं श्रवति । शु
गता । अन्येभ्योपीतिङ् ॥

कलशि । स्त्री । पृश्निपण्याम् । पिठव
नीति भाषा । चाकुलिया इतिगौ
डभाषा ॥ गर्ग्याम् । अन्यपात्रे ॥ क
लं श्रयति । श्रोतनूकर्णे । इन् । वा
हु । कदाकाकारलोपः । कलशि मुद
गिगुर्बी वङ्गबालोऽयनीतिभाषा ॥

कलशी । स्त्री । पृश्निपण्याम् ॥ गर्ग्या
म् ॥ जाति लक्षणीयौ ॥

कलसः । पुं । द्रोणपरिमाणे ॥ त्रि ।
घटे ॥ यथा । कला कला गृहीत्वा
तु देवान् वैश्वकर्माणा । निर्मितो
यं सबै यप्मात कलसस्तेन कथ्यत
इति श्रीमन्नानिर्वाणतन्त्रम् ॥ अपि
च । सागरे मथ्यमाने तु पीयूषा

कलस

यं सुरासुरे । पीयपधारणार्थाय ॥

निर्मितो विश्वकर्माणा ॥ कला क
लास्तु देवानामसिता स्ता पृथक्
पृथक् । यत कृतास्तु कलसा स्तत
स्ते पश्चिकीर्त्तिता इत्यादि कालि
कापुराणे ८७ अध्याये द्रष्टव्यम् ॥

केन जलेन लभति । लसस्ये पयसी
जनयो । पचाद्यच् ॥

कलसि । स्त्री । । पृश्निपण्याम् ॥ गर्ग
कलसी । स्त्री । । र्याम् ॥

कलसीसुतः । पुं । अगस्त्यमुनेः ॥

कलसोदधि । पुं । समुद्रे ॥ कलस इव
उदधि मन्यानाधारत्वात् ॥ इतिम
हाभारतम् ॥

कलह । पुं । खड्गकोषे ॥ भस्मने ॥ पुं
। न । युद्धे । समरे । लडाई इतिभा
षा ॥ पुं । राठे ॥ कलस्य मधुरध्व
नेर्हन्तम् । अन्येभ्योपीतिङः ॥

कलहंस । पुं । कादम्ने । बालिहंस
इतिगौडभाषामसिद्धे हंसविशेषे ।
कलनादे ॥ राजहंसे ॥ नृपोत्तमे
॥ परात्मनि ॥ त्रयोदशाक्षरादिति
प्रभेदे ॥ सजसाः सगौचकक्षित क
लहंसः । इति क० । यमुनाविहार
कृतुके कलहंसो वज्रकामिनीकम
लिनीकृतकोलि । जनचित्तहारिक
लकण्डनिनाद प्रमुद तमेतत्तवन

कला

न्दतनूज ॥ अस्य सिंहनादसंज्ञाय
स्ति ॥ कलोमधुरवाक हंसः ॥

कलहनाशन. । पुं । पूतिकरञ्जे ॥

कलहप्रिय । पु । नारदे ॥ इतिमहा

भारतम् ॥

कलहप्रिया । स्त्री । सारिकायाम् ॥

कलहान्तरिता । स्त्री । नायिकाभेदे ॥

अस्यालक्षणा यथा । पतिमवमन्य

पश्चात् परितप्ता । यथा । कोपात्

कान्त पराणुद्य पश्चात् तापसमन्वि

ता । कलहान्तरिताप्रोक्ता नायिका

नयशालिभिरिति ॥

कला । स्त्री । मूलधनद्वौ । स्त्रुद इ

तिभाषा ॥ शिल्पादौ ॥ अशमावे ॥

चन्द्रप्रषोडशांशे ॥ कालमाने । चिं

शत् काष्ठात्मकेकाले ॥ स्त्रीरजसि

नैकायाम् ॥ कपटे । छद्मनि ॥

विभूतौ ॥ शक्तौ ॥ कलनायाम् ॥

मरीचिपत्न्याम् । कर्दमात्मजायाम्

॥ राशेस्त्रिंशद्भागैश्च सप्त्यष्टिभाग

कलेतिज्योतिर्विद । यथा । विकला

नां कलाषष्ठ्या तत्षष्ठ्याभाग उ

च्यते । तत्रचिशता भवेद्वाशि भगणो

द्वा दशैवते । इति ॥ अथशैवतन्त्रोक्ता

शतः षष्टिकला लिखन्ते ॥ गीतम्

१ । वाद्यम् २ । नृत्यम् ३ । नाच्य

म् ४ । आलेख्यम् ५ । विशेषकच्छे

कला

द्यम् ६ । तण्डुलकुसुमवस्त्रिविकारा

७ । पुष्पास्तरणम् ८ । दशनवसना

जरागा. ९ । मणिभूमिका कर्म १० ।

शयनरन्ध्रनम् ११ । उदकवाद्यम् १२

। उदकघात १३ । चित्रायोगा १४

। माख्यग्रथनविकल्पा. १५ । श्रेखरा

पीडयोजनम् १६ । नेपथ्ययोगा

१७ । कर्णपत्रभङ्गाः १८ । गन्धयु

क्ति १९ । भूषणयोजनम् २० । इ

न्द्रजालम् २१ । कौचुमारयोगा.

२२ । हस्तालाघवम् २३ । चित्रशोके

पूपभक्ष्यविकारक्रिया २४ । पान

करसरागासवयोजनम् २५ । स्त्री

वापकर्मणि २६ । स्त्रचक्रीडा २७ ।

प्रहेलिका २८ । प्रतिमाला २९ ।

दुर्बचकयोगा. ३० । पुस्तकवाचन

म् ३१ । नाटिकाख्यायिकादर्शनम्

३२ । काव्यसमस्यापूरणम् ३३ ।

पट्टिकावेत्रवाणविकल्पा ३४ ।

तर्कुकर्मणि ३५ । तच्छलम् ३६ ।

वास्तुविद्या ३७ । रूप्यरत्नपरीक्षा

३८ । धातुवाद ३९ । मणिरागज्ञा

नम् ४० । आकरज्ञानम् ४१ । वृ

त्तायुर्वेदयोगा. ४२ । मेषकुक्कुट

खावक युद्धविधि ४३ । शुकसारि

काप्रलापनम् ४४ । उत्सादनम्

४५ । केशमार्जनकौशलम् ४६ । अ

कलाकृ

चरमुष्टिकाकथनम् ४७ । स्नेहित
कविकल्पा. ४८ । देशभाषाज्ञानम्
४९ । पुष्पशकटिकानिमित्तज्ञान
म् ५० । अथ निमित्तज्ञान मिति
पृथक् केचित् पठन्ति ॥ यन्त्रमातृ
का ५१ । धारणमातृका ५२ । स
म्पाद्यम् ५३ । मानसीकाव्यक्रिया
५४ । क्रिया विकल्पा ५५ । क्वलि
तकयोगा. ५६ । अभिधानकोषच्छ
म्बोज्ञानम् ५७ । वस्तुनोपनानि
५८ । श्रुतविशेष. ५९ । आकर्षक्री
डा ६० । वास्तवक्रीडनकानि ६१ ।
वैजयिकीनां विद्यानां ज्ञानम् ६२
। वैजयिकीनां विद्यानां ज्ञानम्
६३ । वैतालिकीनां विद्यानां ज्ञान
म् ६४ ॥ इति श्रीभागवतटीकायां
श्रीधरस्वामिनः ॥ क्वचित् पुस्तके
स्त्रीवापकर्मस्त्रीदेव्ये कं पद
म् । तदुत्तरं श्रीशाङ्करकवाद्यानि
। वैतालिकीनामिच्छा वैयासिकी
नामित्ति च पाठो दृश्यते ॥ क्वलति
क्वलयति क्वलते वा । क्वलशब्दस
ङ्ख्यानयेः । पचाद्यच ॥ क्वल्यते वा
। पुंसीति घ. ॥ यद्वा क्वलाति । आ
नोनुपे तिकः ॥

कलाकूक्षम् । न । विघे ॥ इति राज
निर्घण्ट. ॥

कलाप

कलाकेलि. । पुं । कामदेवे ॥ कलासु
केलिर्यस्य ॥

कलाङ्कुर. । पु । सारसे पक्षिणि ॥ कंसा
सुरे । मूलदेवे ॥

कलाचिका । स्त्री । } प्रकोष्ठे । कफो
कलची । स्त्री । }

शेरधोमशिवन्धपर्यन्ते । कलाई इति
भाषे तिकश्चित् ॥ इति हेमचन्द्र
हारावस्थो ॥

कलाभाजी । स्त्री । सुषुप्ताम् । कार
वाम् । कलौजी मंगरैला इति च
स्यातद्व्ये ॥

कलादः । पुं । स्वर्णकारे ॥ कलासाद
ते । उदाज्. । म० कः ॥

कलादकः । पुं । स्वर्णकारे ॥

कलानिधिः । पुं । चन्द्रे ॥ कला निधी
यन्ते ऽत्र । उदाज्. । कर्मप्रयधिकार
ये चेति कि. ॥

कलानुनादी । पुं । रोलस्ये । भ्रमरे ॥
कलविह्वे ॥ कपिजले ॥

कलान्तरम् । न । हड्डौ । लामे । खद
इतिभाषा ॥

कलापः । पु । सहती । समूहे ॥ मयू
रपिच्छे । पर्वे ॥ काञ्च्याम् ॥ भूष
णसामान्ये ॥ तूखे ॥ चन्द्रे ॥ विद
ग्धे ॥ कातन्त्रव्याकरणे ॥ ग्रामवि
शेषे ॥ यद्या ॥ देवापि योगमाध्या

कलाय'

य कलापग्राममाश्रित' । सोमवंशे
कलौनष्टे कृतादौ स्थापयिष्यति ॥
कलामाप्नोति । आप्नु० । कर्मण्यण्
॥ कलाप्राप्यतेऽनेन वा । हलश्चे
ति घञ् ॥

कलापक' । पु । हस्तिकण्ठवन्धे ॥ कला
पार्थे ॥ स्वार्थेक' ॥ न । ऋणविशे
षे ॥ यस्मिन् काले मयूरा कलापि
नो भवन्ति सउपचारात् कलापी
कलापिनि देयमृणम् । कलाप्यन्व
त्ययववसादुन् ॥

कलापी । पु । मृचष्टचे ॥ बर्हिणि ।
मयूरे ॥ कोकिले ॥ कलापोऽस्या
स्ति । इति ॥

कलापिनी । स्त्री । रापौ ॥ नागरमु
स्तायाम् ॥

कलापूर्ण' । पु । चन्द्रमसि ॥ कलाभि'
पूर्ण' ॥

कलाभृत् । पुं । चन्द्रे ॥

कलामक' । पुं । व्रीहिविशेषे । कलम
धान्ये ॥

कलाग्निका । स्त्री । अर्थानाम्प्रयोगे ।
ऋणदाने ॥ इतिचिकाण्डशेष ॥

कलायः । पु । सतीनके । हरेणौ । म
टर इतिभाषा ॥ कलायस्त्रिकट' प्रो
क्त । कलायोमधुर स्वादु पाकेरु
चसुशीतल । कषायो वातलो वा

कलि.

ही कफपित्तहरो लघु ॥ कलमय
ते । अय० । कर्मण्यण् ॥

कलायनः । पुं । नर्त्तकमात्रे ॥

कलायशाकम् । न । केराड शाक इति
ख्याते ॥ कलायशाकं भेदि स्थास्य
तित्त त्रिदोषजित् ॥

कलाया स्त्री । गण्डदूर्वायाम् ॥

कलालाप । पुं । भ्रमरे । चञ्चरीके ॥

कलावान् । पुं । विधौ । चन्द्रे ॥ त्रि ।
कलाविशिष्टे ॥

कलावती । स्त्री । तुम्बुरोर्गन्धर्वविशेष
स्य वीणायाम् ॥ श्रीराधामातरि ।
दृषभानुपत्तायाम् ॥ अप्सरोविशेषे ॥
आगमोक्तदीप्ताविशेषे ॥

कलाविक' । पु । कुक्कुटे ॥

कलाविकल' । पु । चटके ॥

कलाहक' । पु । वाद्यविशेषे । काहला
याम् ॥

कलि' । पु । शूरे ॥ आजौयुधि ॥ कल
हे ॥ विभीतकष्टचे ॥ अन्त्ययुगे ।
तिष्ठे । कलियुगे ॥ यत्र कान्तागिरो
वेदा यत्र धर्मार्थसाधनम् । यत्र स्वप्न
तिभामान तस्मै श्रीकलयेनम इति
कलिबिडम्बनम् ॥ अववर्ज्यानाह ।
। देवरेणसुतोत्पत्तिर्वानप्रस्थाश्रम
ग्रह । दत्तात्रेयाया कन्याया पुन
र्दामं परस्मै ॥ समुद्रयानस्वीकार

कलि

कमलकुविधारणम् । महाप्रस्थान
गमनं गोपयुष सुराग्रह ॥ अग्नि
होत्रवन्मन्त्रलेहो कीटापरिग्रह
असवर्णासु वन्यासु विवाहस्य हि
आतिथुः । वृत्तत्वाध्यायसापेक्षं मघ
सङ्कोचनतया । अस्थिसन्धयनादूर्ध्वं
मङ्गल्यर्थेनमेव च ॥ प्रायश्चित्तविधा
नं च विप्राणां अग्नान्तिकम् । संस
र्गदोषः पापेषु मधुपर्के पशोर्भवः
॥ दत्तैरसेतरेषां पुत्रत्वेनपरिग्र
हः । आभिर्नैवविप्राणां सोमवि
श्रायणं यथा ॥ दीर्घकालं ब्रह्मच
र्यं तस्मैधान्धमेधकौ । कलौद्रुगे
त्वितान् धर्मान् वञ्च्यमाना दुर्मनीपि
याः ॥ * ॥ तन्मुनधर्मो यथा । क
लौतुधर्मपादानां कुर्यान्नोऽधर्महे
तुभिः ॥ एवमानेऽप्ययमाशोद्य
न्ते सोपिविनश्यति ॥ तस्मिन्
कुत्वाकुराकारनिर्दया । शुक्लवैरि
णः । दुर्मना भूरितर्षाश्चशृङ्गदासो
त्तरा प्रजाः ॥ यदा मायास्ततस्तद्वा
निद्राहिंसाविषादनम् । शोकमो
हौभयंदैत्यंसक्तचित्तामसः स्मृत
॥ यस्मात् शुद्धहृदोऽसत्तयाः शुभभा
ग्यान्वाश्रयाः । कामिनोविप्राश्च
नाम्नैरिण्यस्य स्थितोऽसती ॥ द
सूक्तं कलमपकावेदः यस्मिन् दूषि

कलि

ता । राजानस्य प्रजाभक्ष्या । मित्रो
दरपरादिजा ॥ अत्रतावटवोऽग्नी
वाभिश्चवन्धकुटुम्बिनः । तपस्विनो
ग्रामवासान्यासिनोऽत्यर्थलोचुपाः ॥
इत्यकाया मन्त्राहारा वक्ष्यन्त्याग
तत्रियः । शश्वत कटुकभाविमयश्चो
र्यमाचोदसाहसाः ॥ पशुयिष्यन्ति
वैशुद्रा किगाटा कृटकारिणः ।
अनापसपिमंस्यन्ते वार्त्तासाधु जुगु
प्सिताम् ॥ पतित्यस्यन्ति निर्भय भू
त्यामप्यखिलोत्तमम् । मृत्त्युविप
क्षपतयः कौल नाशाययस्विनीः ॥
विह्वल भ्रातृन् सुहृन् प्राप्तीन् हि
स्त्रासौरतसौहृदाः । ननन्युत्थाल
संवादा दीनाः खैमाः कलौनरः ।
शुद्रा प्रतिग्रहीष्यन्ति तपोवेशोपकी
विनः । धर्मवत्तनयधर्मिणा अधि
कृष्टोत्तमासनम् ॥ निर्यमुद्धित म
नसो दुर्मिच्छकर कर्षिता । निरन्त्रे
भृतले राजकन्यावृष्टि भयातुराः ॥
वासेन्मपानशयनव्यवायसाभूषणै
। दीनाः पिशाचसन्धर्का भविष्यन्ति
कलौप्रजा ॥ कलौकाकियके व्यर्थे
विगृह्यन्त्यस्तसौहृदाः । तत्त्वयन्ति हि
प्रियान् माणान् हनिष्यन्ति स्वकान
पि ॥ नरक्षिप्यन्ति मनुजाः स्वभिरौ
पितरावपि । पुत्रान् भार्यान् कुलजां

कलि

क्षुद्रा शिशोदरम्भराः॥ कलौ नरा
जन् जगतापरं कुरुं त्रिलोकनाथा
नतपादपङ्कजम् । प्रायेणमर्त्या भ
गवन्तमच्युत यच्चन्ति पाषण्डविभि
न्नचेतसः ॥ * ॥ कलिकृत्तदोषवि
नाशोपायो यथा ॥ यन्नामधेयं धि
यमाण आतुर पतनस्खलन्वा विव
शोगृह्यन् पुमान् । विमुक्तकर्मार्ग
ल उत्तमाङ्गतिं प्राप्नोति यच्चन्ति न
तं कलौ जनाः ॥ पुंसां कलिकृतान्
दोषान् द्रव्यदेशात्मसम्भवान् । सर्वा
न्हरति चित्तस्थो भगवान् पुण्ड्रो
त्तमः ॥ श्रुतः सङ्कीर्तितो ध्यात पू
जितस्त्वादृतोऽपि वा । नृणां चिणो
ति भगवान् हृत्स्थो जन्मायुताऽशु
भम् ॥ यथा हेनिस्थितो वज्रिर्दुर्व
र्णं हन्ति धातुजम् । एवमात्मगतो
विष्णुर्योगिना मशुभाश्रयम् ॥ विद्या
तप प्राणनिरोधसैवीतीर्थाभिषे
कव्रतदानजयैः । नात्यन्तशुद्धिं ल
भते नरात्मा यथा हृदि स्थे भगवत्य
नन्ते ॥ तस्मात् सर्वात्मनाराजन् ह
दिस्थं कुरुकेशवम् । म्रियमाणो ह्य
वहित स्ततो याहि परार्ङ्गीतम् ॥
कलेर्दोषनिघेराजन्नस्ति ह्येकोम-
हान्गुणः । कीर्तनादेव कृष्णस्य भु
क्ता सङ्गाः परं व्रजेत् ॥ कृते यद्वाय

कलि

तो विष्णुचेताया यजतो मखै । द्वाप
रे परिचर्याया कलौ तद्विरकीर्त्तना
त् ॥ * ॥ तद्युगशेषधर्मा ॥ सौरा
प्रावन्त्याभीराश्च शूरा अर्बुदमाल
वा । प्राच्यादिजाभविष्यन्ति शूद्र
प्राया जनाधिपाः ॥ सिन्धोस्तटं च
न्द्रभागां कान्तीं काश्मीरमण्डलम्
। भोच्यन्ति शूद्रा प्राच्याद्या न्नेच्छा
अप्रह्ववर्चसः ॥ तुल्यकालाद्भेरा
जन्नेच्छ प्रायाश्च भूभृत । एतेऽध
र्मान्वतपराः फल्गुदास्तीव्रमन्यव-
॥ स्त्रीबालगोद्विजघ्नाश्च परदारधना
दृता । उदितास्तमितप्रायाऽमल्य
सत्त्वाऽल्पकायुषः ॥ असंस्कृताः कि
याहीनारजसातमसावृताः । प्रजा
स्ते भक्षयिष्यन्ति न्नेच्छाराजन्यरु
पिण ॥ जनतन्नाथास्तेपदास्तच्छी
लाचारवादिन । अन्योन्यतोर्राज
भिश्चक्षयंयास्यन्ति पीडिता ॥ तत
श्चानुदिन धर्मः सत्यशौचं चमाद
या । कालेन बलिना राजन नड
च्यत्यायुर्वल स्मृतिः ॥ वित्तमेव क
लौ नृणां जन्माचारगुणोदय । धर्म
न्यय व्यवस्थाया कारणं बलमेव हि
॥ दाम्पत्ये भिरुचिर्हेतुर्मायैव ध्या
वहारिके । स्त्रोत्ते पुस्तके च हिरति
विप्रत्ते रूपमेव हि ॥ लिङ्गमेव

कलि

अमस्यातावन्योन्यापत्तिकारणम् ।
 अष्टाध्यान्यायदैर्घ्यस्य पाण्डित्ये चा
 पलवच ॥ अनाद्यतैवासाधुत्वे सा
 धुत्वेदम्भएवहि । स्योकर एवचोदा
 हे ज्ञानमेव प्रसाधनम् ॥ दूरेवार्थ
 यनतीर्थ लावण्ये कैशधारणम् । उ
 दरम्भरता स्वार्थ सत्यत्वे भाष्टर्म
 वहि ॥ दाक्ष्ये कुटुम्भभरण यशोर्ध्व
 भर्मसेवनम् । एवप्रजाभिर्दुष्टाभि
 राकीर्योचितिसमखले ॥ ब्रह्मविट् च
 वशूद्राणांयो वली भविता नृप । प्र
 जाहिष्युर्भैराजन्यैनिघृणैर्देषुधर्मि-
 भि ॥ आच्छिन्नदारह विद्यायास्य नि
 गिरिकाननम् । शकमूखाभिषयो
 हफलपुष्पाडि भोजना ॥ अनाद
 यन्माविनङ्गति दुर्भिक्षकरपीडि-
 ताः । शीतवातातपप्रावृष्टिभैर
 न्योन्यतः प्रजाः ॥ अतद्वृद्धभावा
 धिभिश्चैव सन्तप्यन्ते चचिन्मया ।
 विंशतिशतवर्षाणि परमायु कक्षी
 न्द्वयाम् ॥ क्षीयमाणेषु देहेषु देहि
 नां कलिदोषतः । वर्णाश्रमवता
 धर्मे नष्टे वेदपथे न्द्वयाम् ॥ पाषाण
 प्रचुरे धर्मे दक्षुप्रायेषुराजसु । चौ
 र्यान्तद्वर्षाहंसानाना वृत्तिषु वै न
 शु ॥ गृहप्रायेषु वर्येषु ज्ञानप्रायासु
 धेनुषु । गृहप्रायेष्वश्रमेषु वै न

कलि

प्रायेषु वन्धुषु ॥ अनुप्रायान्वोषधी
 शु शमीप्रायेषु स्यान्नुषु । विद्यु
 तप्रायेषु मेघेषु शून्यप्रायेषु सन्नसु ।
 इत्यकलौ गतप्राये जनेषु वरधर्मिषु
 । धर्मचाणाय सत्त्वेन भगवानवत-
 रिष्यति ॥ इति श्रीभागवतम् ॥
 * ॥ अथ विशेषस्तु श्रीमहा-
 निर्वाणतन्त्रे । तत्र श्रीमदाद्या प्रज्ञा
 । आयाते पापिनिकलौ सबधर्मवि
 लोपिनि । दुराचारे दुष्पुण्येषु दुष्ट
 कर्मप्रवर्तके ॥ न वेदा प्रभवस्तव
 स्मृतीनां स्मरणं कुतः । नानेतिहा
 सयुक्तानां नानासार्गप्रदर्शिनान् ॥ व
 द्दुक्तानाम्पुराणानां विनाशो भविता
 विभो । तदा लोका अभिव्यन्ति धर्मक
 र्मवर्हिमुक्ता ॥ उच्छिन्नकामदेवता
 ता पापकर्मरता सदा । कामका
 लोक्षुपा कृता निधुराकुर्मुक्ता य
 ठा ॥ स्वस्यायुर्मन्वमतयोरोगशो
 कसमाकुला । निश्रोका निर्वला
 नीचानीचाचारपरायणा ॥ नीच
 संसर्गनिरता परवितापहारका ।
 परनिन्दापरहोषपरोवाहपरा ख
 लाः ॥ परस्त्रीहरणे पापशङ्का भय
 विवर्जिता । निर्धनान्महिनादीना
 हरिश्चाशिरदोगिणः ॥ विप्राः गृह
 समाचाराः सन्ध्यावन्दनवर्जिताः ।

कलि

अयाज्ययजका लुब्धा दुर्हृत्ता' पाप
कारिण' ॥ असत्त्यभाषिणो मूर्खा
द्राम्बिका दुष्प्रपञ्चका' । कन्याविक्र
यिणो ब्राह्म्या स्तपोव्रतपराङ्मुखा
॥ लोकप्रसारणार्थाय जपपूजापराय
णा । पाषण्डा' पण्डितमन्या
अद्भुतभक्तिविवर्जिता ॥ कदाहारा
कदाचाराधृतका शूद्रसेवका । शू
द्रान्नभोजिन' क्रूरा वृषली रतिका-
मुकाः ॥ दास्यन्ति धनलोभेन स्वदा
राक्षीचजातिषु । ब्राह्मण्यचिह्नमे
तावत् केवलं सूत्रधारणम् ॥ नैव
पानादिनियमो भक्ष्याभक्ष्यविवेच
नम् । धर्मशास्त्रे सदानिन्दा साधुशो
हे निरन्तरम् ॥ सत्कथास्वापमात्रं च
न तेषामनसि क्वचित् । त्वया कृता
नि तन्त्राणि जीवोद्धारणहेतवे ॥ नि
गमागमजातानि भुक्तिमुक्तिकरा
णि च । देवीना यज्ञदेवानां मन्त्रयन्त्रा
दिसाधनम् ॥ कथिता वह्नोऽन्यासा
सृष्टिस्थित्यादिलक्षणा' । वदुपद्रास
नादीनि गदितान्यपि भूरिश ॥ पशु
वीरदिव्यभावा देवतामन्त्रसिद्धिदा
। शवासनं चितारोहे मुण्डसाध
नमेव च ॥ लतासार्धनकर्माणि त्वयो
क्तानि सहस्रश' । पशुभावदिव्यभा
वौ स्वयमेव निवारितौ ॥ कलौ न प

कलि

शुभावोस्ति दिव्यभाव कुतो भवेत्
। पञ्च पुष्प फल तोय स्वयमेवाहरेत्
पशु ॥ न शूद्रदर्शनं कुर्यान्मनसान
स्त्रिय स्मरेत् । दिव्यश्च देवताप्रायः
शुद्धान्त करण' सदा ॥ इन्द्रातीतो
वीतराग सर्वभूतसम, क्षमी । क
लिकल्मषयुक्तानासवदा ऽ स्थिरचे
तसाम् । निद्रालस्यप्रसक्ताना म्भाव
शुद्धि कथमभवेत् ॥ वीरसाधनकर्मा
णि पञ्चतत्त्वोदितानि च । मद्य मांस
तथामत्स्यमुद्रामैथुनमेव च । एता
नि पञ्चतत्त्वानि त्वया प्रोक्तानि शङ्क
र ॥ कलिजा मानवा लुब्धा शिश्वो
दरपरायणा' । लोभात् तत्र पतिष्य
न्ति न करिष्यन्ति साधनम् ॥ इन्द्रिया
णा मुखार्थाय पीत्वा च बहुलमधु ।
भविष्यन्ति मदोन्मत्ता हिताहितवि
वर्जिता, ॥ परस्त्रीधर्षका, केचिद् द
स्यवो बहवो भुवि । न करिष्यन्ति ते
मत्ता पापयोनिविचारणम् ॥ अ
तिपानादिदोषेण रोगिणो बहव
क्षितौ । शक्तिहीना बुद्धिहीना भृत्त्वा
च विकलेन्द्रिया ॥ हृदे गर्ते प्रान्तरे
च प्रासादात् पर्वतादपि पतिष्यन्ति
मरिष्यन्ति मनुजामदबिह्वला ॥
केचिद्विवादयिष्यन्ति गुरुभि स्वज
नैरपि । केचिन्मौनामृतप्राया ऽ परेव

कलि

हुजल्पका ॥ अकार्यकारिण कुराध
र्ममार्गविलोपका ॥ हिताय यानिक
र्माणि कथितानि त्वया प्रभो । मन्येता
नि मीहा देवविपरीतानि मानवे ॥ के
वा योगकारिष्यन्ति न्यासजातानि के
पि वा । स्तोत्रपाठ यन्त्रालिपिपुग्गया
जगत्पते ॥ युगधर्मप्रभावेण न्प्रभावे
न कलौ नरा । भविष्यन्त्यतिदुर्हता
सर्वथापापकारिण ॥ तेषामुपाय
हीने शक्यपया कथय प्रभो । आयुरा
रोग्यवर्धस्यं वलवीर्यविवर्धनम् ॥ वि
द्याबुद्धिप्रदं नृणां प्रयत्नमुभंकरम् ।
वेन लोका भविष्यन्ति महावत् पराक
मा ॥ शुद्धचित्ता परहिता मातापि
तोः प्रियङ्कराः । स्वदाग्निष्ठाः पुत्र
धाः परस्त्रीषु पराङ्मुखा ॥ देवता
गुरुभक्ताश्च पुत्रस्वजनघोषका । ब्रह्म
ज्ञाब्रह्मविद्याश्च ब्रह्मचिन्तनमानसा
॥ सिद्ध्यर्थं लोकयात्रायाः कथयन्त्वहि
ताय यत् । कर्त्तव्यं यदकर्त्तव्यं वर्या
श्रमविभेदतः । विना त्वा सर्वलोका
नां कक्षाता भुवनत्रये ॥ इति श्रीमहा
निर्वाणतन्त्रे प्रथमेऽध्याये जीवनिष्ठा
रोपाय प्रश्नः ॥ इति देव्यावचः श्रुत्या
शङ्करो लोकशङ्करः । कथयामास त
न्त्रेण महाकाश्यपावरिधिः ॥ श्रीस
दाशिव उवाच ॥ साधुपुष्टं महाभागे

कलि

जगतां हितकारिणि । यतादृशं शु-
भं प्रश्नो न केनापि कृतं पुरा ॥ धन्या
सि सुकृतज्ञासि हितासि कलिजन्म
नाम् । यद्यदुक्तं त्वया भग्नं सत्यं सत्यं
यद्यार्थतः ॥ सर्वज्ञात्त्वचिकलिज्ञाध
र्मज्ञा परमेश्वरि । भूतम्भवद्भविष्यन्
धर्ममुक्तं त्वया प्रिये ॥ यथा तत्त्वयथा
न्याययथायोग्यं न संशयः । कलिक
कमपदीनानां विजादीनां सुरेश्वरि
॥ मेधामेध्याविचारानां न बुद्धि
श्रौतकर्मणा । न संहितायै स्मृति
भिरिष्टसिद्धिर्वा भवेत् ॥ सत्यं स
त्यं पुन सत्यं सत्यं सत्यं सत्यं सत्यं सत्यं
विनाद्यागममार्गेण कलौ नास्ति ग
तिः प्रिये ॥ स्मृतिस्मृतिपुराणादौ सत्यै
वोक्तपुराणि वै । आगमोक्तविधाने
न कलौ देवान् यजेत् सुधी ॥ कला
वागममुल्लङ्घ्या योन्यमार्गे प्रवर्त्तते
। न तस्य गतिरस्तीति सत्यं सत्यं न सं
शयः ॥ सर्वैर्बदैः पुराणैश्च स्मृतिभिः
संहितादिभिः । प्रतिपाद्योऽस्मि ना
न्योस्ति प्रभुर्जगति मां विना ॥ आ
मनन्ति च ते सर्वे मत्पदं लोकपाव
नम् । मन्मार्गविमुखा लोकाः पा
वण्डा ब्रह्मघातिनः । अतो मन्म
तमुत्सृज्य यो यत्कर्म समाचरेत् ।
निष्कलं तद्भवेद्देविकर्त्ता पि नारकी-

कलि

भवेत् । मृदो मन्मतमुत्सृज्येन्य
 न्ततमुपाश्रयेत् । ब्रह्महापितृहा
 स्त्रीघ्न सभवेन्नात्रसंशय ॥ कलौ
 तन्त्रोदितामन्त्रा सिद्धा स्तूर्यफल
 प्रदा । शस्ता कर्मासुसर्वेषु जपय
 चक्रियादिषु ॥ निर्वीर्या औतजा
 तीयाविषहानोरगाइव । सत्त्या
 दौ सफला आसन कलौ ते मृतका
 इव ॥ यन्त्रालिका यथाभित्तौ सर्वे
 न्द्रियसमन्विता । अमूरशक्ता का
 र्येषु तथान्ये मन्त्रराशयः ॥ अन्यम
 न्त्रे कृतकर्मवन्त्यास्त्रीसङ्गमो यथा
 । नतचफलसिद्धिं स्याच्छ्रमएव हि के
 वलम् ॥ कलावन्योदितैर्मार्गैः सिद्धि
 मिच्छति योनर । तृषितो जाह्नवी
 तीरे कूपं खनति दुर्मतिः ॥ मन्त्रादु
 दितं धर्मं हि त्वान्यदुर्ममीहते । अ
 मृतं स्वगृहे त्यक्त्वा क्षीरमार्कसवा
 ञ्छति ॥ नान्य पन्था मुक्तिहेतुरि
 हामुत्र सुखाप्तये । यथा तन्त्रोदितो
 मार्गो मोक्षाय च सुखाय च ॥ तन्त्रा
 णि बहुधा क्तानि नामाख्यानान्विता
 नि च । सिद्धानां साधकानाञ्च
 विधानानि च भूरिशः ॥ अधिकारि वि
 भेदेन पशुवाहुल्यतः प्रिये । कुला
 चारोदितं धर्मं गुप्यर्थं कथितं क्वचित्
 ॥ जीवप्रवृत्तिकारीणि कानिचित्क

कलि

थितान्यपि । देवानां नाविधाः प्रोक्ता
 देव्योपि बहुधा प्रिये ॥ भैरवाश्चैव
 वेतालावटुका नायिकागणाः । शा
 क्ता शैवा वैष्णवाश्च सौरागाणपता
 दयः ॥ नानामन्त्राश्च यन्त्राणि सिद्धोपा
 यान्यनेकशः । भूरिप्रयाससाध्यानि
 यथोक्त फलदानि च ॥ यथायथा कृ
 ताः प्रश्ना येन येन यदायदा । तदा त
 स्योपकाराय तथैवोक्तमया प्रिये ॥
 सर्वलोकोपकाराय सर्वप्राणिहिताय
 च । युगधर्मानुसारेण याथातथ्येन
 पार्षति ॥ त्वया यादृक्कृतं प्रश्नो न
 केनापि पुराकृतः । तव स्नेहेन वक्ष्या
 मिसारात्सारपरात् परम् ॥ वेदा
 नामागमानाञ्च तन्त्राणाञ्च विशेष
 तः । सारमुद्धृत्य देवेशितवाग्रे कथ्य
 ते मया ॥ यथानरेषु तन्त्रज्ञाः सरि
 तां जाह्नवीयथा । यथा हविर्दिवेशा
 नामागमानामिदं तथा ॥ किवेदैः
 किंपुराणैश्च किं शास्त्रैर्वहुभिः शिवे ।
 विज्ञाते स्मिन्महा तन्त्रे सर्वसिद्धीश्च
 रो भवेत् ॥ यतो जगन्मङ्गलाय त्वया
 हं विनियो जितः । अतस्ते कथयि
 ष्यामि यद्विश्चितं कृद्भवेत् ॥ कृते
 विश्वहिते देवि विश्वेश, परमेश्वरः
 । प्रीतो भवति विश्वात्मा यतो विश्वंत
 दाश्चितम् ॥ सकल एव सद्रूपः सत्स्थो

कलि

इदं परातपर । स्वप्रकाश सदा
पूर्ण सच्चिदानन्दलक्षण ॥ निर्वि
कारो निराधारो निर्विशेषो निराकु
लः । गुणातीत सर्वसाक्षी सर्वात्मा
सर्वदेवभू ॥ गूढः सर्वेषु भूतेषु स
र्वव्यापी सनातनः । सर्वेन्द्रियगुणा
भास सर्वेन्द्रियविवर्जितः ॥ लोका
तोतो लोकहृतु रवाडमनसगोच
रः । सर्वेति विभक्तं सर्वं च तं न जाना
ति कश्चन ॥ तदधीन जगत्सर्वं चैलो
क्यं सचराचरम् । तदालम्बनतस्मि
न्नेदमित्यर्थमिदं जगत् ॥ तत्सत्यता
मुपाश्रित्य सद्ब्रह्मातिपृथक् पृथक् ।
तेनैव हेतुभूतेन वयं जातामहे श्वरि
॥ कारणं सर्वभूतानां सत्यक, परमे
श्वरः । लोकेषु स्थापितकरणात् स्त
ष्टांश्चोतिगीयते ॥ विष्णु पालयि
ता देवसंघर्षा इति दिच्छया । इन्द्रा
दयो लोकपाला, सर्वे तद्व्यवर्तिनः
॥ स्वस्वेधिकारैर्निरता स्तेऽशासित
दाश्चया । त्वम्पराभकृतिस्तत्पृथ्वा
सि भुवनत्रये ॥ तेनान्तर्यामि रूपे
णातत्सर्वधययोजिता । स्वस्वकर्म
प्रकुर्वन्ति न स्वतन्त्रा, कदाचन ॥ य
ज्ञयादाति वातोऽपि सूर्यस्तपसि यज्ञ
यात् । वर्धन्ति तोयदा कालेषु धा
न्ति तरवो वने ॥ कालङ्कायते का

कलि

लेभ्योऽर्च्योर्भयोभयम् । वेदा
न्तवेद्यो भगवान् यत्तच्छब्दोपल
ब्धितः ॥ सर्वदेवाश्च देव्यश्च तन्मया
सुरवन्दिते । आत्मास्तम्बपर्यन्तं
न्मयं सकल जगत् ॥ तस्मिन्नुष्टे ज
गत्तुष्टप्रीणिते प्रीणित जगत् । तदा
राधनतो देवि सर्वेषां प्रीणन भवेत् ॥
तरोर्मृत्नाभिपकेण यथा तद्भुज पल्ल-
वाः । तृप्यन्ति तदनुष्ठानात्तथा सर्वे
ऽमरादयः ॥ यथा तवाचर्चनात्तानात्
पूजनाज्जपनात्तपिये । भवन्ति तुष्टा
सुन्दर्यस्तथा जानीहि मुत्रते ॥ यथा
गच्छन्ति सरितोऽवशेनापि सरितप-
तिम् । तथार्चादीनि कर्माणि तदुद्दे
श्यानि पार्ष्णीति ॥ यो यो यान् यान् य
उद्देवान् ग्रहया यदा सये । तत्तद्
दाति सोऽप्यस्तैस्ते देवगणैः शिवे ॥ व
हुना व्रकिसुक्तेन तवाश्रेकथ्यते प्रिये-
। ध्येयं पूज्यः सुखाराधस्तविना
भास्ति मुक्तये ॥ नायासेनोपवासश्च
कायकेशोनविद्यते । नैवा चारा
दिनि यमो नो पचाराश्च भूरिशः ॥
नदिक्काखविचारेऽस्ति न मुद्रान्यास
संघतिः । यत्साधने कुलेशानितवि
भाकोन्यमाश्रयेत् ॥ * ॥ इति श्री
महानिर्वाण तन्त्रे सर्वतन्त्रोत्तमेऽत
मे सर्वधर्मनिर्णयसारे श्रीमदाद्या

कलि

सदाशिवसंवादेजीव निस्तारोपाय
प्रश्नोत्तरे परब्रह्मोपासनोपक्रमेणा
मद्वितीयोक्तास ॥ २ ॥ * ॥ तृती
योक्तासे ब्रह्मोपदेशकथनम् ॥ कलौ
पापयुगे घोरे तपोहीनैति दुस्तरे
। निस्तारवीजमेतावद्ब्रह्ममन्त्रस्यसा
धनम् ॥ साधनानिवहूक्तानि नाना
तन्त्रागमादिषु । कलौ दुर्बलजीवा
नामसाध्यानिमहेश्वरि ॥ अल्पायुष
स्वल्पवृत्ता अन्नाधीनासव प्रिये । लु
ब्धाधनार्जनेभ्यः सदाचञ्चलमान
सा ॥ समाधावस्थिरधियोयोगक्लेश
सहिष्णव । तेषाहिताय मोक्षायब्र
ह्ममार्गोयमीरित ॥ कलौ नास्त्येव
नास्त्येव सत्यसत्यमयोच्यते । ब्रह्मदी
क्षाविना देवि कैवल्यं यमुपयायचेति
॥ * ॥ श्रुत्वा सम्यक् परब्रह्मोपासन
परमेश्वरी । परमानन्दसम्पन्नाशङ्करं
परिप्रच्छति ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ कथि
तं यत्त्वयानाथ ब्रह्मोपासनमुत्तमम्
सर्वलोकप्रियकरं साक्षाद्ब्रह्मपदप्रद
म् ॥ तेजोबुद्धिबलैश्वर्यदायकसुख
साधनम् । तस्मास्मिजगदीशानत
ववाक्यामृतप्लुता ॥ यदुक्तकरुणासि
न्धोयथा ब्रह्मनिषेवणात् । गच्छन्ति
ब्रह्मसायुज्यं तथैवमसाधनात् ॥ ए
गदेदितुमिच्छामि मदीयसाधनं पर

कलि

म् । ब्रह्मसायुज्यजननयत्त्वया कथि-
तम्प्रभो ॥ विधानकीदृशतत्त्वसाध
नकेनवर्त्मना । मन्त्रकोषाचविहि
तोऽधनपूजादिकञ्चकिम् ॥ सविशे
षसावशेषमामूलावक्तुमर्हसि । म
मप्रीतिकरदेवलोकानां हितकार
कम् ॥ कोऽन्यस्त्वामृतेशमोभव
व्याधिभिषगुरु ॥ इति देव्यावच
श्रुत्वा देवदेवोमहेश्वर । उवाच
परयाप्रीत्या पार्वतीं पार्वतीपति
॥ श्रीसदाशिव उवाच ॥ शृणु देवि
महाभागेतवाराधनकारणम् । त
वसाधनतो येन ब्रह्मसायुज्यमश्रु-
ते ॥ त्वपराप्रकृति साक्षाद्ब्रह्मण
परमात्मन । त्वत्सो जातजगत्सर्व
त्वजगज्जननीशिवे ॥ महदाद्यणु
पर्यन्तयदेतत् सचराचरम् । त्वयै
वेत्यादित भद्रे त्वदधीनमिदं जगत्
॥ त्वमाद्या सर्वविद्यानामस्माकम
पि जन्मभ । त्वजानासिजगत्सर्व
नत्त्वजानातिकश्चन ॥ त्वकालो ता
रिणी दुर्गा षोडशी भुवनेश्वरी । धृ
मावसीत्त्ववगलाभैरवी छिन्नमस्त
का ॥ त्वमन्नपूर्णा वाग्देवी त्वदेवि
कमलाख्या । सर्वशक्तिस्वरूपा त्वस
र्वदेवमयीतनू ॥ त्वमेव ह्यहं त्वाम्य
लात्त्वव्यताथ्यक्तस्वरूपिणी । नि

कलि

राकारापि साकारा कस्यावेदितुमर्हति ॥ उपासकानां कार्यार्थश्रेयसे जगतामपि । दानवानां विनाशाय धत्सेनानाविधास्तनू ॥ चतुर्भुजा त्वद्भिभुजाघड्भुजाष्टभुजा तथा । त्वमेव विश्वरूपार्थानां शस्त्रास्त्रधारिणी ॥ तत्तद्रूपविभेदेन मन्त्रयन्त्रादिसाधनम् । कथितसर्वतन्त्रेषु भावाश्च कथितास्तु ॥ पशुभावः कर्त्तव्यस्तु दिव्यभावापि दुर्लभः । वीरसाधनकर्म्मणि प्रत्यक्षाणि कलौ युगे ॥ कुलाचारं विना देविकलौ सिद्धिर्न जायते । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन साधयेत् कुलसाधनम् ॥ कुलाचारेण देवेशि ब्रह्मज्ञानं प्रजायते । ब्रह्मज्ञानयुतो मर्त्या जीवन्मुक्तो न संशयः ॥ ज्ञानेन मेध्यमखिलममेध्यं ज्ञानसोभवेत् । ब्रह्मज्ञाने समुत्पन्ने मेध्यामेध्यं न विद्यते ॥ योजानातिपरम्परा सर्वव्यापिसनातनम् । किमस्य मेध्यं तस्याग्रे सर्वं ब्रह्मेति जानत ॥ त्वसर्वरूपिणी देवि सर्वेषां जगदीश्वरी । सुष्टाया त्वयि देवेशि सर्वेषां तोषणम् भवेत् ॥ सृष्टेरद्वैतमेकासीत् ततो रूपमगोचरम् । त्वसौ जातं जगत्सर्वम् परब्रह्मसिद्धयया ॥ महात्मादिभूतानां त्वया ह

कलि

ष्टमिदं जगत् । निमित्तमाचंतुं ह्यसर्वकारणकारणम् ॥ सद्रूपं सर्वतोऽप्यपि सबभूतं त्वयि तिष्ठति । सदैकरूपं चिन्मात्रं निर्मितं सर्ववस्तुषु ॥ न करोति न चान्नाति न गच्छति न तिष्ठति । सत्यं ज्ञानमनाद्यन्तमवाद्यानसंगोचरम् ॥ तस्येच्छामात्रमात्रमव्ययमहायोगिनीपरा । करोषि पाप्मिण्यस्य ते जगदेतद्वराचरम् ॥ त्वरूपं महाकालो जगत्संहारकारकः । महासंहारसमये काक्षः सर्वं ग्रसिष्यति ॥ कलनात्सर्वभूतानां महाकाक्षः प्रकीर्तितः । महाकाक्षस्य कलनात्स्वमाद्याकाशिकापरा ॥ काक्षसंग्रसनात्काशी सर्वेषामादिरूपिणी । काक्षत्वादादिभूतत्वादाद्याकाशीति गीयते ॥ पुनस्वरूपमासाद्य तमेकरूपं निराकृति । वाचातीतं मनोगम्यं त्वमेकैवावशिष्यसे ॥ साकारापि निराकारमायया बहुरूपिणी । त्वंसर्वादि रनादिस्वर्गकर्त्री हर्त्री च पालिका ॥ अतस्ते कथितं भद्रे ब्रह्ममन्त्रेण दीक्षित । यत्फलं समवाप्नोति तत्फलं तव साधनात् ॥ नामाचारेण भावेन देशकाक्षाधिकारिणाम् । विभेदात् कथितं भद्रे कृपयितुं साधनम् ॥ येषां चिन्तामर्थास्तैस्तत्र फलमागिनः । भ

कलि •

विष्यन्ति तरिष्यन्ति मानुषा गतकि
 त्विषा ॥ बहुजन्मार्जितै पुण्यै कु
 लाचारेभ्यतिर्भवेत् । कुलाचारेण पू
 तात्मासाक्षाच्छिबमयोभवेत् ॥ यचा
 स्तिभोगवाहुल्य तत्रयोगस्यकाकथा
 । योगेपिभोगविरह कौलस्तृभयम
 श्रुते ॥ एकश्चेत्कुलतत्त्वज्ञ पृजितो
 येनसुव्रते । सर्वदेवाश्चदेव्यश्चपूजि
 म्मानात्रसशय ॥ पृथिवीहेमसंपूर्णा-
 दस्त्रायत्फलमाप्नुयात् । तस्मात्को
 णिगुणपुण्यंलभते कौलिकार्चनात्
 ॥ अपचेपिकुलज्ञानी ब्राह्मणादति
 रिच्यते । कुलाचारविहीनस्तुब्राह्म
 णा अपचाधमः ॥ कौलधर्मात् परो
 धर्मेनास्तिज्ञानेतुमामके । यस्या
 नुष्ठानमाधेण ब्रह्मज्ञानीनरोभवेत्
 ॥ सत्यंब्रवीमि ते देवि हृदिकृत्स्नाव
 धारय । सर्वधर्मेत्तमात् कौलातप
 रोधर्मेनविद्यते ॥ अयन्तुपरमोमा
 र्गेगुप्तोस्तिपशुसङ्कटे । व्यक्तीभविष्य
 त्थचिरात् संवृत्ते प्रवलेकलौ ॥ क
 लिकालेप्रवृद्धे तु सत्यंसत्यंमयोच्य
 ते । नस्थास्यन्तिविनाकौलानपशवो
 मानवाभुवि ॥ यदातुवैदिकीदीक्षा
 दीक्षापौराणिकीतथा । नस्थास्य-
 तिवरारोहे तदैवप्रवल् कलि ॥ य
 दातुपुण्यपापानांपरीक्षावेदसम्भवा

कलि

। नस्थास्यतिशिवे शान्तेतदैवप्रवल्
 कलि ॥ कचिच्छिन्ना कचिद्भिन्ना य
 दासुरतरङ्गिणी । भविष्यति कुले
 शानितदैवप्रवल् कलि ॥ यदातु-
 म्नेच्छजातीया राजानोधनलोलुपा
 । भविष्यन्ति महाप्राप्ते तदैवप्रवल्
 कलि ॥ यदास्त्रियोतिदुर्दान्ता
 ककशा कलहेरता । गर्हिष्यन्ति
 स्वभर्तारतदैवप्रवल् कलि ॥ य
 दातुमानवा भूमौ स्त्रीजिता काम
 किङ्करा । द्रुह्यन्तिगुरुमित्रादीन्
 तदैव ॥ यदाचोणीस्वल्पफलातो
 यदास्तोकवर्षिणः । असम्यक्फल
 नोदृच्छास्तदैव ॥ भ्रातर स्वज
 नामात्यायदाधनकणेशया । मि
 थ सम्पहरिष्यन्तितदैव ॥ प्रक
 टेमद्यमांसादौ निन्दादण्डविषर्जिते
 । गूढपानंश्चरिष्यन्तितदैव ॥ स
 त्यचेतादापरेषु यथामद्यादिसेवन
 म् । कलावपि तथाकुर्यात् कुलधर्मा
 नुसारत ॥ येकुर्वन्तिकुलाचारंसत्य
 पृताजितेन्द्रिया । व्यक्ताचारा दया
 शीलानद्वितानवाधते कलि ॥ गुरु
 शुश्रूषण्युक्ता भक्ता मातृपदाम्बुजे
 । अनुरक्ताः स्वदारेषु नहि ॥ सत्य
 व्रता सत्यनिष्ठा सत्यधर्मपरायणा
 । कुलसाधनसत्याये नहि ॥ कुलमा

कलि

गैरातत्त्वा निशोधितानि च योगिने ।
 येदं सत्यवचसे न हि ॥ हि सा
 मातस्यैरहिता दम्भदेषविवजिता ।
 कुलधर्मेषु निष्ठा येन हि ॥ कैलिके
 सह ससर्गवसति कुलसाधुषु । कुर्व
 न्ति कैलसेवाये न हि ॥ नानावे
 पधरा कैला कुलाचारेषु निश्चला
 । सेवसेत्वा कुलाचारैर्न हि ॥ जीव
 सेकादिसंस्कारा, पितृश्राद्धादिका
 क्रिया । ये कुर्वन्ति कुलाचारैर्न हि ॥
 ॥ ज्ञानं दानं तपस्तीर्थव्रतं तर्पण
 मेव च । ये कुर्वन्ति कुलाचारैर्न हि ॥
 ॥ कुलतत्त्वं कुलद्रव्यं कुलयोगिन
 मेव च । नमस्तु कुर्वन्ति ये भक्त्या न हि ॥
 कैटिल्यान्वतहीनानां म्वच्छाना-
 क्लृप्तमार्गिणाम् । परोपकारव्रति
 ना साधनां किङ्कर कलि ॥ कले
 र्दोषसमूहस्य महानेको गुणः प्रिये
 । सत्यप्रतिज्ञकैलानां श्रेयः सङ्ग
 त्यमावृत ॥ अपरेतुयुगे देविपु
 श्यं पापञ्चमानसम् । नृणामासी
 त कलैः पुण्यं केवलं न तु दुष्कृतम् ॥
 कुलाचारैर्बिहीना ये सततासत्य
 भाषिणः । परहो ह पराये च ते नरा
 कलिकिङ्कराः ॥ कुलवर्त्मस्वभक्ता ये
 परयोषिस्तु कामुका । देष्टारं कुल
 निष्ठानां ते श्रेया कलिकिङ्करा ॥

कलि

युगाचारप्रसङ्गेन कले प्रावृत्य - २
 लक्षणम् । सङ्क्षेपात् कथितम्
 त्रेप्रीतयेतव पार्श्वति ॥ प्रकटैकलौ
 देविसर्वे धर्माश्च दुर्बला । स्यात्सत्ये
 क सत्यमात्रतस्मात् सत्यमयो भ
 वेत् ॥ सत्यधर्म समाश्रित्य यत्कर्म
 कुरुते नर । तदेव सकल कर्म सत्य
 जानीहि सुव्रते ॥ न हि सत्यात् प
 रोधर्मा न पापम नृणां परम् । त
 स्मात् सर्वात्मना मर्त्यं सत्यमेकं स
 माश्रयेत् ॥ सत्यहीना वृथा पूजा
 सत्यहीनोदया अप । सत्यहीनं
 तपोव्यर्थं मूपरेव पण यथा ॥ सत्य
 रूपम् परम् सत्यं हि परममप ।
 सत्यमला क्रिया सर्वा । सत्यात्
 परं तर्न हि ॥ अतएव मया प्रोक्तं दु
 ष्कृते प्रवले कलौ । कुलाचारेऽपि
 सत्येन कर्तव्यो व्यक्तभावत ॥ गोप
 नाद्दीयते सत्यं न गुप्तिरन्वृतं विना
 । तस्मात्प्रकाशतं कुर्यात्कैलिक
 कुलसाधनम् ॥ कुलधर्मस्य गुपत्यर्थ
 नाश्रित स्याज्जुगुप्सितम् । यदुक्तं कु
 लतन्त्रेषु न शस्त प्रवले कलौ ॥ कृते
 धर्मस्तुष्ट्या दत्ते तायां पादहीनक ।
 । विपादो ह्यपरे देवि पादमात्रं कलौ
 युगे ॥ तथापि सत्यं बलवत्तपः ख
 न्न दयापि च । सत्यपादे कले कौपे

कलि

धर्मलोपः प्रजायते ॥ तस्मात् सत्य
समाश्रित्य सर्वकर्माणिसाधयेत् ॥
कुलार्चा विनायक नास्त्युपाय कुले
श्वरि । तत्रान्तमवेशचेत् कुतो
निश्चयसंभवेत् ॥ सर्वथा सत्यपू
तात्मा सन्मुखेरितवर्त्मना । सर्वधर्म
नरः कुर्यात् स्वस्ववर्णाश्रमोदितम्
॥ दीक्षापूजाजपं होमपुण्यश्रयत
र्षणम् । व्रतोद्वाहौ पुसवनं सीमन्तो
न्नयनं तथा ॥ जातकर्म तथा नाम
चूडाकरणमेव च । मृतक्रियां पितृ
श्राद्धं कुर्यादागमसम्मतम् ॥ तीर्थ
श्राद्धं दण्डोत्सर्गं शारदोत्सवमेव च ।
यात्रागृह प्रवेशञ्च नववस्त्रादिधार
णम् ॥ वापीकूपतडागानां संस्कारं
तिथिकर्मा च । गृहारम्भप्रतिष्ठाञ्च
देवानां स्थापनस्तथा । दिवाकृत्यं
निशाकृत्यं पर्वकृत्यन्तथैव च । क
तुमासवर्षकृत्यं नित्यं नैमित्तिक
चयत् ॥ कर्त्तव्यं यदकर्त्तव्यं त्याज्यग्रा
ह्यञ्च यद्भवेत् । मयोक्तेन विधानेन
तत्सर्वं साधयेन्नर ॥ न कुर्याद्यदि
मोहेन दुर्मत्याऽअहयापि वा । वि
नष्ट सर्वकर्माभ्यो विष्ठाया सभवेत् कृ
मिः ॥ यदि मन्मतमुत्सृज्य महेभि
प्रबले कलौ । यदायत् क्रियते कर्म
विपरीताय तद्भवेत् ॥ मन्मतासम्मत

कलि

तादीक्षा साधकप्राणघातिनी ।
पूजापिविफलादेविहुतमभ्यर्पण-
यथा ॥ देवता कुपिता तस्य विघ्नस
तस्य पदे पदे ॥ कलिकाले प्रवृत्ते तु
ज्ञात्वा मच्छास्त्रमन्त्रिके । येन्य
मार्गे क्रिया कुर्यात् समहापातकी भ
वेत् ॥ व्रतोद्वाहौ प्रकुर्वाणो यो न्य
मार्गेण मानव । स याति नरकघोर
यावच्चन्द्रदिवाकरौ । व्रते ब्रह्मवध
प्रोक्तो ब्राह्म्यो माणवको भवेत् । के
वलं सूत्रवाहोऽसौ चण्डालादधमो
पि स ॥ उदाहितापियानारीजानी
यात्सातुर्गहिता । उद्धोढापि भवे
त् पापी स सर्गात्कुलनाथिके ॥ वे-
प्रयागमनजपात् तस्य पुंसेऽदिनेदिने
। तदुत्सादन्नतोयादिनैव गच्छन्ति दे
वता ॥ पितरोऽपि न चाश्रन्ति यतस्त
न्मलपूयवत् । तयो रपत्यकानीन्
सर्वधर्मवह्निष्कृत ॥ दैवेऽपि चोक्तो
चारेनाधिकारोऽस्य जायते ॥ अशा
म्भवेन मार्गेण देवतास्थापनचरेत्-
। न सान्निध्यं भवेत्तच्च देवताया क
थञ्चन ॥ इहामुत्र फलनाऽस्तिकाय
क्लेशोधनक्षय ॥ आगमोक्तविधि
हित्वा य आहं कुरुते नरः ॥ आहं त
द्विफलं सोऽपि पितृभिर्निरकरोतेत् ॥
तत्तोर्यं शोणितसमं पिण्डो मलमयो

कलि

भवेत् । तस्मान्मर्त्यं प्रयत्नेनशाङ्क
रंमतमाश्रयेत् ॥ बहुनाचकिमुक्तेन
सत्यं सत्यंमयोच्यते । अशाम्भवक
तं कर्म सर्वदेविनिरर्थकम् ॥ अस्तु ता
वत् परोधर्मं पूर्वधर्मोऽपिनश्यति । शा
म्भवाचारज्ञानस्य नरकान्नैवनिष्कृ
तिः ॥ मदुदीरितमार्गेण निश्चयनामि
तकर्मणाम् । साधनं यन्महेशानि
तदेव तव साधनम् ॥ विशेषाराध
नं तत्र मन्त्रयन्त्रादिसयुतम् । भेष
जकालिरोगाणां श्रूयतां गदतोममः ॥
॥ * ॥ इति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे
सर्वतन्त्रोत्तमोत्तमे सर्वधर्मनिर्णय
सारे श्रीमदाद्यासदाशिवसंवादे श्री
बलिस्तारोपायप्रश्ने पराप्रकृतिसाध
नोपक्रमो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥
* ॥ यावद्ब्रह्मण्यपूजास्ति यावद्ब्रह्माध
रातले । यावद्देहमयो घोषस्तावन्मो
विद्यते कलिः ॥ हरेर्नामैवनामैवना
मैवममजीवनम् । कलौ नास्त्येवना
स्त्येवनास्त्येव गतिरन्यथा ॥ एकाये ।
यत्तन्नीडासाधनीभूतास्तस्य यस्मिन्
भागेऽकोऽस्तस्मिन् ॥ कलनम् । क
लशब्दादौ । इन् ॥ कलयति कल्य
तेषां । कलगतौ संख्यानेच । अदन्तः
। अच इः ॥

कलिः । स्त्री । कोरके । कलिकाया

कलिका

म् ॥ कलते । कलशब्दसंख्यानयोः ॥
सर्वधातुम्यङ् ॥

कलिक । पुं । कोचवक इति गौडभा
षाप्रसिद्धे पक्षिणि । क्रौञ्चे ॥

कलिका । स्त्री । अविकसितपुष्पे । को
रके ॥ वीणामृत्ने ॥ पदसन्ततियुक्त
रचनाविशेषे ॥ लक्षणम् । कला
नामभवेत्तालनियता पदसन्तति
। कलाभिः कलिकामोक्ता तद्देहा
पटसमोरिताः इत्यादिरूपगोस्वा
मिष्कृतगोविन्दविरुद्धा बलीभाष्येऽव
लोकनीयम् ॥ कलयति । कलग
तौ संख्यानेच । चुरादि । अच इः ।
स्वार्थे कन् ॥

कलिकापूर्वम् । न । अङ्गप्रधानान्यतर
बहुकर्मसाध्यस्वर्गादिफलजनकापू
र्वोत्पत्तौ तत्तत् प्रत्येककर्मजन्येऽव
दृष्टे ॥ इति स्मृतिः ॥

कलिकारः । पुं । धूम्याटपक्षिणि ॥
पीतमस्तकपक्षिणि ॥ पूतिकरञ्जे ॥
कलिकरोति । कृञ् । कर्मण्यण् ॥

कलिकारकः । पुं । नारदं ॥ पूतिकर
ञ्जे । लङ्काकरञ्जे ॥ स्वार्थे कन् ॥

कलिकारी । स्त्री । उपविषप्रभेदे । ला
ङ्गल्याम् । गर्भपातन्याम् । अग्निमु
ख्याम् । विषलाङ्गलोया इति गौड
भाषा ॥

कलिदेा

कलिङ्ग । पु । पूतिकरञ्जे ॥ धूम्याटे ॥
कुटजवृक्षे ॥ शिरीषवृक्षे ॥ प्लक्षवृ
क्षे ॥ कलिङ्गा । देशविशेषे ॥ य
था । जगन्नाथात् पूर्वभागे कृष्णाती
रान्तर्गन्निवे । कलिङ्गदेशः सम्प्रो
क्तो वामभागे परायण इति ॥ कलि
ङ्गा चविद्या, तेषां निवासे जनपदं
कलिङ्गा । निवासेऽणोजनपदे लुप् ।
लुपियुक्तवद्वाक्तिवचने ॥ न । कैट
जफले । इन्द्रयवे ॥ कलिङ्गच्छति ।
अन्तर्भावितगुणार्थमेव । पृ० ॥ ख
च्छिद्येति मुकुटः । कलिगायतीति
स्वामी । के मूर्द्ध्नि लिङ्गं चूडास्येति
वा ॥

कलिङ्गक । पु । कलिङ्गार्थे ॥ इन्द्रयवे ॥
कलिङ्गा । स्त्री । नितम्बिन्याम् । यो
षिति ॥ त्रिवृतायाम् ॥ इन्द्रयवे ॥
कलिञ्ज । पु । कटे । चटार्ई सफ इ
ति भाषा ॥
कलित । वि । विदिते ॥ आप्ते ॥ भे
दिते ॥ गणिते ॥ उक्ते ॥ वहे ॥ धृ
ते ॥ यथा । करकलितकपालः कु
ण्डलीदण्ड पाणिरिति भैरवध्यानम्
॥ सङ्क्रान्ते ॥ यथा । कदाकालेमा
त कथयकलितालक्तकरसमिति ॥
विचारिते ॥

कलिदोषप्र. । पु । कुलधर्म्ये ॥ कलि

कलिमा

मलापहे परमात्मनि वासुदेवे ॥ य
था । कलावचाति दोषाद्ये विषयास
क्तमानस । कृत्वा तु सकलं पापगो
विन्दस्मरणाच्छुचि ॥ अतिपापप्र
सक्तोऽपि ध्यायन्निमिष मच्युतम् । भू
यस्तपस्वी भवति पङ्क्तिपावनपावन ॥
आद्येनापिनमस्कार, प्रयुक्तश्चक्रपा
णये । ससारस्थूलवन्धानामुद्देजन
करोहिंस ॥ इत्यादिपुराणवचन
म् ॥ कलेर्दोषा, विहिताः करणप्रति
षिद्धानुष्ठानलक्षणा, तान् स्मरणाभा
वेण हन्ति नाशयतीति व्युत्पत्तिः ॥
कलिद्रुम. । पुं । विभीतके । बहेडा इ
ति भाषा ॥

कलिन्द । पु । अहिविशेषे ॥ सूर्य्ये ॥ वि
भीतकद्रुमे ॥
कलिन्दकन्या । स्त्री । यमुनायाम् ॥
कलिन्दजा । स्त्री । यमुनायाम् ॥ क-
लिन्दाज्जाता । जनी० ड. । टाप् ॥
कलिन्दनन्दिनी । स्त्री । कालिन्द्याम् ॥
कलिन्दशैलजा । स्त्री । यमुनायाम् ॥
कलिप्रियः । पु । नारदमुनौ ॥ वानरे
॥ कले, प्रिय. । कलि, प्रियेयस्य वा ॥
कलिमलापह । पु । संसारदुःखोपश
मने ॥

कलिमारक. । पु । पूतिकरञ्जे । कण्ट
कवतिकरञ्जे ॥ कलिमारयति ॥

कलिका

कलिमास्यः । पु । पूतिकरजे ॥

कलियुगम् । न । कलौ । अन्ययुगे ॥

अस्योत्पत्त्यादियथा । माघीपूर्णि

मायां शुक्लवारेकलियुगेत्पत्तिः ॥

त्रावतार कल्कि । पुण्यमेकपाद

म् । पापविपादम् । गङ्गातीर्थम् । कलुप

धाह्मणोनिरम् । अन्नगता । प्राणा ।

। सार्द्धं त्रिहस्तपरिमितो मनुष्यदेहः ।

अष्टाधिकशतवर्षं परमायुः । भोज-

नपात्रस्यनियमो नास्ति इत्यस्यलक्ष-

णम् ॥ अस्याब्दाः ४३२००० ॥ अत्र

बट शककर्त्तारः । यथा । युधिष्ठि-

रो विक्रमशालिवाहनौ नृपाधिना

थौ विजयाभिनन्दन । इमे नृपागा

र्जुनमेदिनीविभुर्वलिः क्रमात्षट्

शककारका कलाविति ॥ धर्मः सङ्गुचि

तस्तपोविरचितं सत्यं च दूरगतलो

काधर्महतादिजात्यं सुभितानारोव

शा मानवा इत्यस्य माहात्म्यम् ॥ अ

त्रनिस्ताराय आगमोक्तं ब्रह्मोपासन

मेव सदाशिवेनोक्तम् ॥

कलियुगालयः । पु । विभीतके ॥

कलिलम् । चि । गङ्गे ॥ मिश्रे ॥ कल

ते कल्यते वा । कलशब्दसङ्ख्यान-

यो । सन्निकलीतीत्यच् ॥

कलिहन्तः । पुं । विभीतके ॥

कलिहारी । स्त्री । लाङ्गल्याम् ॥ कलि

कल्क

हारीसराकुष्ठमोफार्शोऽथगण्डाजि-

त् । सचागण्डेषजिततिक्ताकटु-

कातुवरापिच ॥ तीक्ष्णोष्णाकृमिहृ

क्ष्णोपित्तलागर्भपातनी ॥

कली । स्त्री । कलिकायाम् ॥

कलुप । पु । स्त्री । महिषे ॥ न । पा

मे ॥ चि । आविले ॥ लुपति । लुप

हिंसायाम् । इगुपधेतिकः । कस्यज

स्यलुपोघातक ॥ कलयति । वशा

कराति वा । कलसङ्ख्याने । पुन

हिकलिभ्यउपच् ॥

कलेश्वरम् । न । शरीरे ॥ कलेशुक्रम

धुराव्यक्तध्वनौ वा वरंश्रेष्ठम् । हस्तद

त्तादिभ्यलुक् ॥

कलोपजीवी । चि । बार्दुषौ ॥

कल्कः । पु । न । घृततैलादिशेषे ॥

इमे ॥ विभीतकश्चे ॥ विज्ञायाम्

॥ किङ्के ॥ तृष्णनामगन्धद्रव्ये । घृते

नतैलेन वा त्रिफलादिद्रव्यसमवेते

नसाध्ये पिष्टश्चैषधविशेषे ॥ घृत

तैलादिपाके द्रव्यैषधद्रव्ये । तत्तु

पञ्चकषायान्तर्गतदृषादिपेषितम् ।

यथा । द्रव्यमात्रं शिलापिष्टं शुष्कं वा

जलमिश्रितम् । तदेव सूरिभिः पूर्वै

कल्क इत्यभिधीयते इति ॥ अक्षयू

र्णवीर्येयाममेकं तिष्ठति ॥ शाब्दे ॥

पापे । यथा । तपोनकमकोऽध्ययन

कल्प

कल्कइत्यादि॥ न । छद्मनि ॥ चि ।
पापाशये । पापात्मनि ॥ कल्पते ।
कल० । कृदाधारार्चिकलिभ्य क
इति क ॥

कल्कनम् । न । दम्ने ॥ शाब्दे ॥ कथने॥
कलहे ॥

कल्कफल । पु । दाडिमवृक्षे ॥

कल्कि । पु । विष्णोर्भविष्यति दशमाव
तारे । विष्णुयशः पुत्रे ॥ सत्कलिशे
षे पापात्मनां विनाशाय सम्भलशस्त्रे
भविष्यति । यथा । सम्भलशस्त्रमुख्य
स्य ब्राह्मणस्य महात्मन । भवने विष्णु
यशसः कल्किः प्रादुर्भविष्यति ॥ तस्य
कर्मयथा । अश्वमाशुगमारुह्य देवद
त्तं जगत्पतिः । असिनाऽसाधुदम
नमष्टैश्वर्यगुणान्वितः ॥ विचरन्नाशु
ना चौगुणा हवेनाप्रतिमद्युतिः । नृ
पलिङ्गच्छेदोदस्यून कोटिशेनिह
निष्यति ॥ इति श्रीभागवतम् ॥ वि
शेष कालिकपुराणादिषु द्रष्टव्य ॥

कल्की । पु । कल्कवतारे ॥ यथा ।
मत्स्यः कूर्मावराहश्चनरसिंहेऽथवा
मनः । रामोरामश्चरामश्चबुद्ध क
ल्की च तेदशेति ॥

कल्प । पु । शाब्दे । यागक्रियाणामुप
देशके वेदाङ्गविशेषे । यज्ञविद्या-
याम् । बोधायनादिकर्मपटुतिग्रन्थे ।

कल्पः

सूत्रग्रन्थ ॥ अनुष्ठेयक्रमः कल्पः ॥
विधौ ॥ कल्पतेऽनेन वा । कृपूसाम-
र्थ्ये । अच । घञ्वा ॥ प्रलये । संव
त्ते ॥ कल्पते समर्थो भवति । पुंसी
तिघ ॥ ब्रह्मणोदिने ॥ ब्रह्मणोदि
नमेकः कल्पः । ब्रह्मणोरात्रिश्चा
परः कल्पः ॥ कल्पयति स्थितिं प्रसू
यच्च । कृपू० । ग्यन्तात् पचाद्यच ॥
क्रमसन्दर्भे तु । चित्रकल्पैर्ब्रह्मण्य
कोमासो भवति । तेषां क्रमतो ना
ग्रानि । यथा । श्वेतवाराह १ नी
ललोहित २ वामदेव ३ गार्ग्यान्त
र ४ रौगव ५ प्राणः ६ वृहत्कल्पः
७ कन्दर्प ८ सत्य ९ ईशान १०
ध्यान ११ सारस्वतः १२ उदानः
१३ गरुड १४ कौर्म १५ अयब्रह्म
णः पौर्णमासो । नारसिंहः १६ स
माधिः १७ आग्नेय १८ विष्णुज
१९ सौरः २० सोमकल्प २१ भाव
न २२ सुप्तमाली २३ वैकुण्ठ २४
आर्चिषः २५ वल्मीकल्प २६ वै
राजः २७ गौरीकल्प २८ माहेश्व
र २९ पितृकल्प ३० अयम्ब्रह्मणो
मावास्या । इति क्रमसन्दर्भे प्रभास
खण्डम् ॥ एतादृशैर्द्वादशमासैर्ब्रह्म
णः सवत्सरो भवति । एवमवर्षशतम्ब्र
ह्मणः आयुः । तत्र पञ्चाशद्वर्षा अती

कल्पना

ता । एकपञ्चाशदारम्भे अधुनाश्वे
तवाराह कल्पः । इति महाभारत-
म् ॥ विकल्पे ॥ कल्पवृक्षे ॥ न्याये ॥ ए
षोऽत्रकल्प उचित इत्यर्थः ॥ व्याक
रणस्य प्रत्ययविशेषे । सचसुबन्त
तिङन्तपदाभ्यामीषदृनार्थे भवति
। तत्रवाच्यलिङ्ग । यथा ईषदूनावि
द्वान् विद्वत्कल्पः । ईषदून् पचति
पचति कल्पम् ॥ वि । उत्तरपदस्य
स्वसदृशे ॥ यथा पितृकल्पः ॥ कल्प
यति मनोरथम् । अच् ॥ । कल्पन
म् । घञ् ॥

कल्पकः । पु । नापिते ॥ कचूरे ॥ क
ल्पकारके ॥ कल्पते । कूपू० । खुक् ॥

कल्पचयः । पु । प्रचये ॥

कल्पतवः । पुं । कल्पवृक्षे ॥ कल्पस्य
कल्पितार्थस्यतवः । अन्यजनकभावे
ऽत्रघटी ॥

कल्पनम् । न । कृत्सौ ॥ स्तेदे । कर्त्तने
॥ कल्पते । नन्दादिङ्यु ॥

कल्पना । स्त्री । करिस्सज्जनायाम् । ना
यकस्यारोहणार्थं पल्यायाचारोप
येन करिण सज्जीकरणे ॥ अनुमि
तौ ॥ रचनायाम् ॥ यथा प्रबन्धक
ल्पनाकथा ॥ सम्पादनायाम् ॥ कल्प
नम् । कूपू० । यथ्यन्तः । यथासम्यग्ये
तियुक् । टाप् ॥

कल्पमघ

कल्पनाकालः । वि । विद्युदादावस्थि
रे कल्पनाकालभाविनिमनस्यन्तर्ध
र्त्तमाने ॥

कल्पनी । स्त्री । कल्पयाम् । कैची इति
भाषा ॥ इति हेमचन्द्र ॥

कल्पपादपः । पुं । देवतरौ ॥ कल्पस्य
सङ्कल्पितार्थस्य पादपः ॥ अस्यदान
नविधिर्दानसागरे द्रष्टव्यः ॥

कल्पपालः । पु । शौण्डिके ॥

कल्पलतादानम् । न । महादानवि-
शेषे ॥

कल्पवृक्षः । पुं । सुररुमे ॥ कल्पः सङ्क
ल्पितोर्ध्वं तस्य दृक् । अन्यजनक-
भावेऽत्रघटी ॥

कल्पान्तः । पुं । प्रचये ॥ कल्पस्य प्राञ्च
दिनस्य अन्तोऽवधिः ॥

कल्पितः । पु । सक्रियगणे ॥ वि । र
चिते ॥ अर्पिते ॥ आरोपिते ॥ क
ल्पितनिखिल विन्यमितिवेदानादि
पिबन् । ब्रह्मणि अगतः कल्पितस्त्व
म् आत्मनिचाहङ्कारादेः कल्पितस्त्वं
तत्त्वविदां सुख्य इम् ॥ कल्पितस्य चा
धिष्ठानादनतिरेकः ॥ यथोक्तं सूतसं
हितायाम् । अधिष्ठानावशेषोहिना
श्च कल्पितवस्तुन इति ॥

कल्पः । वि । कल्पितुंयोग्ये ॥

कल्पमघः । पु । नरकविशेषे ॥ न । पा

कल्यज

ये ॥ हस्तोपुच्छे ॥ त्रि । मलिने ॥
शुभकर्म स्थिति समाप्तिकरोति । षो
न्तकर्मणि । आतोनुपेतिक । पृ० ॥
लक्ष्यषत्ते ॥

कल्माष । पु । राक्षसे ॥ चित्रवर्णे ॥
कृष्णवर्णे ॥ कृष्णपाण्डुरवर्णे । ग
न्धशालौ ॥ चित्रवर्णवति ॥ क
लयति । कल० । किप् । कल् । मा
षयति । अभिभवति वर्णान् माष ।
मषहिसायाम् । हन्धर्वाश्चेति च
रादैः पाठा सिक् । कल्चासौमा
षश्चेति कल्माष ।

कल्माषकण्ड । पु । शिवे ॥ इतिहा
रावली ॥

कल्माषपाद । पु । सौदासन्दपे ॥

कल्माषी । स्त्री । श्वलायाम् ॥ अन्य
तो ङीषिति ङीष् ॥

कल्यम् । न । प्रत्यूषे । प्रभाते ॥ मधुनि ॥
लजे ॥ त्रि । वाकश्रुतिवर्जिते ॥ उपा
यवचने ॥ सज्जे ॥ नीरोगे ॥ दक्षे ॥
कल्याणवचने ॥ कलयति चेष्टाम् ।
अघ्न्याद्यश्चेतिकलेर्यक् ॥ यद्वा ।
कलयते । कलगतौ सङ्स्थानेच ।
चुरादिरदन्त । अचोयत ॥ कलासु
साधुर्वा । तत्र साधुरितियत् ॥

कल्यजग्धि । स्त्री । प्रातराशे । प्रात
र्भोजने । कलेउ कलेवा इतिभाषा ॥

कल्याण

कल्यपालः । पु । }
कल्यपालकः । पु । } शौण्डिके ॥
कल्यवर्त्त । पुं । प्रातराशे ॥ इतिचिका
ण्डशेषः ॥

कल्या । स्त्री । मद्ये ॥ हरीतक्याम् ॥
टाप् ॥ शुभात्मिकाया वाचि ॥
कल्याणम् । न । अक्षयस्वर्गे ॥ मङ्गले
। शिवे । भद्रे । शुभे ॥ हेमि ॥ त्रि ।
शुभयुक्ते ॥ कल्येप्रातः काले अगय
ते । अण्य शब्दे । अकर्त्तरिचेति घञ्
॥ स्त्री । बद्धादिभ्यश्चेति ङीषि क
ल्याणी ॥

कल्याणकृत । त्रि । शास्त्रविहितकारि
णि ॥ कल्याणं करोति । डुकृञ् ।
किप् । तुक् ॥

कल्याणगुणम् । न । अद्वावैराग्यादैः ॥
कल्याणघृतम् । न । औषधविशेषे ॥

कल्याणतमः । त्रि । अतिशोभने ॥

कल्याणबुद्धिः । त्रि । सुधियि ॥

कल्याणयोगः । पुं । यात्रायोगान्तरे ॥
यथा । गुरौ केन्द्रे त्रिकोणे वारविर्त्ता
भेचकर्मणि । कल्याणयोगो भूपस्य
यातु कल्याणकृद्भवेदिति ॥ पुनश्च
। त्रिकोणगे शुभेखेटे सबले वाद्विती
यगे । कल्याणसंज्ञोयोगोऽयं यायिना
मङ्गुरुप्रदहति ॥

कल्याणबीज । पु । मसूरे ॥ इतिरा

कवच

जनिर्घण्ट ॥

कल्याणिका । स्त्री । मनघ्निलायाम् ॥

कल्याणी । वि । कल्याणविमिश्रे ॥

कल्याणिनी । स्त्री । वलायाम् ॥

कल्याणी । स्त्री । माघपण्यम् ॥ गवि

॥ मङ्गलमृत्तयाम् ॥ बद्धादिभ्रमणे

तिष्ठीष् ॥

कल्यापाच । पु । शौण्डिके ॥ इतिवि

काण्डशेषः ॥

कल्लः । वि । वधिरे । अबद्धेन्द्रियहीने

। वहरा इतिभाषा ॥ इतिक्किण्ड

शेषः ॥

कल्लम् । न । स्वरभेदे ॥ वाधिर्ये ॥

कल्लोक्तः । पुं । इषे ॥ उल्लोले । नचात

रङ्गे । वलीलहर इति भाषा । वल

लेख इतिगौडभाषा ॥ वि । वैरिणि ।

सपत्ने ॥ कञ्जकम् तस्यलोकः उन्मादः

। यापदास्ये त्वनुस्वारस्यलकारः ॥

कल्लन्तेऽनेन नयः । कल्लभस्यक्तेशब्दे

। बाहुलकादोलम्बा ॥

कल्लक । पुं । कल्लो । ग्रासे ॥ न । लम्बा

के ॥ भौमानि कल्लकानि चेतिसमु ॥

कल्लवः । पुं । गर्दभापके । नन्दित्ये ॥ प

ट्टववाये ॥ पुं । न । तनुवाको । व-

र्भणि । सन्नाहे ॥ मन्त्रविशेषे । लौ

हादिवर्भवद्गादिसंरक्षार्थं देवता

मन्त्रविग्रहे ॥ तत्पूजायां पाथ-

कवरा

म् भूर्जेविलिख्यकस्तादौ धार्यम् ॥

कंवातवन्धति । वन्धुगतौ । अन्तर्भा

वितण्यर्वावा । मृ० क ॥ कैति ।

कुशब्दे । कतन्यञ्जीत्यादिना कौते

रचइत्येके ॥

कवचपत्रम् । न । भूर्जपत्रे ॥

कवटी । स्त्री । कपाटे ॥

कवयि । स्त्री । कवय्याम् ॥

कवयी । स्त्री । कथीनाच इतिगौडभा

षाप्रसिद्धे मन्त्रे । कवर इतिभाषा

। ककचपृषव्याम् ॥ कवयीमधुरा

स्निग्धाकषायाश्चिन्तारिणी । किञ्चि

त्पित्तकरीवातशमनीवक्षवर्द्धिनी ॥

कवरः । पुं । पाठके ॥ पुं । न । खवये

॥ अन्ते ॥ केशपात्रे ॥ वि । शमले

॥ खचिते । सम्पृक्ते ॥ कैति कुशले

वा । कुशब्दे । कोररन ॥ कवरंखव

योऽन्तेस्त्रीपृष्ठीमुक्तीकचान्तरे । कर्षयु

मायानारक्षः पापयोर्भेषजान्तरे ॥

इतिमेदिनी ॥ कवरः कर्षुरः सारइ

तिहस्तायुधः ॥

कवरकी । स्त्री । वन्द्याम् ॥ इतिहारा

वली ।

कवरा । स्त्री । कर्वरायाम् । खरमुष्पा

याम् । बाबुर इतिभाषा ॥ अजाय

तष्टाप ॥

कवरी । स्त्री । केशविन्यासे । केशविशे

कवाट

॥ पृथ्व्याम् । कारव्याम् ॥ कवरी के
शाना सन्निवेशविशेषः सा इव ॥ शा
कभेदे ॥ वृणोति । वृष् वरणे । अ
च् । गौरादिः । कस्यशिरसोवरी ॥
यद्वा । कूयते । कुशब्दे । कोररन् ।
जानपदेति डीष् ॥ कशिरो वृणो
ति आच्छादयति कंकुणवर्णं वृणो
ति वा । पूर्ववदच् डीषौ ॥ तु ऊग्या
म् । वर्षरायाम् ॥

कवर्गः । पुं । कादिपञ्चसु ॥

कवर्गीयः । पुं । कवर्गभवेवर्थे ॥ भवा
र्थे वर्गान्ताच्चेति छ ॥

कवलः । पुं । ग्रासे ॥ चिलिचिमे । वे
लेमाच इति गौडभाषाप्रसिद्धे मत्स्ये
॥ केन वलते । वलः । अच् ॥

कवक्षितः । त्रि । भुक्ते ॥ व्याप्ते ॥

कवसः । पु । उरश्चदे । कवचे ॥ कै
ति । कु० । ऋतन्यञ्जीत्यादिना कै
तेरसः ॥

कवाटम् । न । कपाटे ॥ क वातम् व-
टति । वटवेष्टने । कर्मण्यण् ॥ कुड्
शब्दे । ऋदोरप् । कव शब्दमगतिवा
। अटगतौ । पचाद्यच् । कवञ्चोष्ण इ
त्यथयोगविभागात् को कवादेशो
वा ॥

कवाटवक्रम् । न । कवाटवेटु इति गौ
डभाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे । वक्रा-

कविता

ये । कपोतवक्त्रे ॥

कवाटी । स्त्री । सुद्रकपाद्याम् ॥ टिङ्गे
ति डीप् ॥

कवारम् । न । पद्मे ॥ इति त्रिकाण्ड
शेषः ॥

कवि । पुं । वाक्मीकिमुनौ ॥ शुक्ले ।

दैत्यगुरौ ॥ स्त्री । भास्करे ॥ का

व्यस्यकर्त्तरि ॥ सर्वपथीना कवयः ॥

ब्रह्मणि ॥ त्रि । क्रान्तदर्शिनि । अ

सीतानागताद्यशेषवस्तुदर्शिनि स-

र्वज्ञे । सर्वदृशि ॥ स्त्री । अर्थविवेकि

नि । मेधाविनि । पण्डिते ॥ स्त्री ।

खलीने ॥ कैति । कु० । अच् इः ॥

कविकम् । न । खलीने ॥ इति ह्रस्वा
युधः ॥

कविका । स्त्री । खलीने । कडि आली

इति खगाम इति च ख्याते ॥ केविका

पुष्पे ॥ कवयीमत्ये ॥ यद्वा । कविका

मधुरा स्निग्धा कषाया रुचिकारिणी

। किञ्चित् पित्तकरी वातशमनी वल

वर्द्धनी ॥ कवते कैति वा । कुड् शब्दे

। कुशब्देवा । अच् इः । कविः । स्वा

र्थे कन् । कुजादिस्त्रादुन् वा । टाप् ॥

कविज्येष्ठः । पु । वाक्मीकिमुनौ ॥

कविता । स्त्री । कविर्त्वे । काव्ये ॥ क

वेः कर्मभावोवा । तल् ॥ कविता व

निता वापि आयातामुखदायिनी ॥

ॐ ॐ ॐ

कथा

कवियः । पुं । न । अश्वाश्ववन्धनरज्जौ । खलीने ॥

कविरामायण । पु । वास्मोकिमुनौ ॥

इतिशब्दरत्नावली ॥

कविलासिका । स्त्री । बीणाविशेषे ॥

कवी । स्त्री । खलीने ॥

कवीयम् । न । खलीने ॥

कवेयम् । न । उत्पले । कुवलये ॥

कवोष्णम् । न । कोष्णे । मन्दोष्णे ॥

ईषदुष्णम् । कनष्ठीया इतिको' क

वादेशः ॥ वि । तदति ॥

कव्यम् । न । मृतेहोमेनत्यक्ते । पितृ

संमर्दानकात्मे । पिचके ॥ ॥ कूयते

पितृभ्यः । कुशब्दे । अचोयत् ॥

कव्यवाचः । पुं । पितृगणविशेषे ॥

कथा । स्त्री । कर्मयष्ट्याम् । अन्वादि

ताडन्याम् ॥ आदिनोष्ट्रपौरादिश

ब्दे ॥ अथकथापथविचारः । एतेषु

निमित्तेष्वन्वोऽङ्गेष्वेवंताद्या इतिवि

मर्शे ॥ कथानामुत्तममध्यमाधमे

षु वंशासङ्ख्यं बहुसमनिष्ठुरैकवि

त्रिरूपं चित्तयम् तस्यविचारे ॥ यथा

अभोजराजः । बहुमेकैव घातेन ह

स्तकाक्षेषु ताडयेत् । तीर्त्तमर्थ्यपु

नदीर्था अथग्यं निष्ठुरैस्त्रिभिः ॥ उप

वेशेऽथनिश्वासां स्तुतिरदुष्टचेष्टिते

। वडवालोकाभौस्तुत्ये बहुगर्भितश्चे

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

कशिपु

पिते ॥ सन्त्रामेच दुरुत्याने विमार्गे

गमने भये । शिञ्जात्यागस्य समये स

ञ्जातेचित्तविभ्रमे ॥ दण्ड प्रयो

ज्यो वाहाना कालेषु दादशस्वपि ।

ग्रीवायाम्भीतमाह्न्यात् चस्तच्चैव

चवाजिनम् ॥ विभ्रान्तचित्तमधरे

त्यक्ताश्विचक्षताडयेत् । प्रहेषिते

स्कन्धवाहोर्बड्छालो कनन्तया ॥ उ

पवेशेच निन्दायां कटिदेशेचताडये

त् । दृष्टेष्टितंमुखेह्न्यात् उन्मार्गे

प्रस्थिततथा ॥ जघनेस्तुलित ह्न्या

जघमार्गेदुरुत्थितम् । यः कृणुम

कृतिर्वाजी त सर्वचैवताडयेत् ॥ इ

ति साधे ५ सर्गे तेजोनिरोधेति

१० श्लोके मस्तिनाज ॥ मांसरोहि

श्याम् ॥ कश्चि । कश्चिश्च । यथा

चच ॥

कशार्चः । वि । कश्ये । कथाघातयो

ग्ये ॥ कथायाः अर्चः ॥

कशिपु । पु । भक्ते । भोक्त्ये ॥ आच्छा

दने । वस्त्रे ॥ एकोक्त्या भक्ताच्छाद न

योः । भोक्त्यवस्त्रयोः ॥ कशिपुर्भोक्त्यव

स्त्रयोः । एकैकस्मिन्वयोश्चापीति

मचन्द्रः ॥ शब्दायाम् ॥ सन्त्याचितै

र्तिकशिपोः प्रयासैः ॥ कश्चि दुः ख

म् कश्यते वा । कश्चिगतिशासनयो

। म० साधु ॥

ॐ ॐ ॐ

कश्मल

कशेरु । पुं । न । पृष्ठकीकसे । पृष्ठा
स्थिति ॥ जलोद्भवे मूलविशेषे
॥ कशेरु द्विविधतत्तु महाराजकशेरु
कम् । मुस्ताकृति लघु स्याद्यत्तद्विवे
टमिति स्मृतम् ॥ कशेरुकद्वयं शीत
मधुरं तुवरगुह । पित्तशोणितदाह
मनयनामयनाशनम् ॥ ग्राहि शुका
निलक्ष्णैश्चक्षुस्त्वन्यकरम्परम् ॥ पु ।
भारतवर्षान्तःपातिद्वीपविशेषे ॥ कं
शृणाति । शृङ्गसायाम् । बाहुलका
दुर्मध्यमे प्रकृतेरेरडादेशः ॥ श
यजातौ ॥

कशेरुकम् । न । टणकन्दे । कशेरुशि ॥
कशेरुका । स्त्री । पृष्ठास्थि । पृष्ठवंशे ॥
कंवायुशृणाति । शृ० । केनशीर्यते
वा । केअएरङ्चास्ये न्यूः । संज्ञायां
ङ्ङन् । केणइतिङ्ङस्व ॥ यद्वा । कश्य
ते कशतिवा । कशशब्दे । बाहुल
कादेशः । स्वार्थेकन ॥

कशेरुः । स्त्री । टणकन्दे ॥ पृष्ठकीकसे
॥ शयजातौ ॥ कशृणाति । शृ० ।
केअएरङ्चास्ये न्यू ॥

कश्चन । अ । कश्चिद् ॥

कश्चित् । अ । कश्चन । अविषये । को
इतिभाषा ॥ अर्थान्तरभूते ॥

कश्मलम् । न । सूच्छने ॥ पाघे ॥ मो
हि ॥ नि । मलिने ॥ कशनम् । क

कष

शगतौ । कुटिकशिकैतिभ्य प्रत्यय
समुच्चिति कल ॥

कशीर' । पु । काशीराख्येदेशे ॥
कशीरजम् । न । कुङ्कुमे ॥ कशीरे
जायते । सप्तम्याजनेर्ङः ॥
कशीरजम् । न । कुङ्कुमे ॥ कशीरे
जनमास्य ॥

कश्यम् । न । अश्वमध्ये ॥ मद्ये ॥ क
श्यतेऽनेनवा । कश० । बाहुलका
द्य ॥ नि । कशार्हे ॥ कशाचमयष्टि'
। तद्घात उपचारात् कशा । ताम
र्हति । दण्डादित्वात् यत् ॥

कश्यप । पु । मुनिविशेषे । कलागभ
जे मरीचिमुनेरौरसे पुत्रे ॥ यथा ।
ब्रह्मणस्तनयो योऽभूत् मरीचिरि
तिविश्रुत । कश्यपस्तस्य पुत्रोऽभूत्
कश्यपानात् स कश्यप ॥ इतिमा
र्कण्डेयपुराणे विश्वकमकृतस्वर्यस्त
वाध्याय ॥ कश्य मद्यपिवति पाति
वा । पा० सुपोति क ॥ मीनप्रभे
दे ॥ ऋगान्तरे ॥

कश्यपनन्दन । पु । गरुडे ॥ इतिहला
युध ॥ कश्यपस्यनन्दन ॥

कष । पु । पाषाणविशेषे । निकषे । सु
वर्णपरीक्षणपाषाणे । कसौटी इ
तिभाषा ॥ खड्गादितीक्ष्णीकरणय
न्त्रे ॥ कषति । कषाङ्गसायाम् । य

कषाय

चाद्यच ॥

कषण । पु । अपके । शलाट्टा ॥ न ।

घर्षणे । काये ॥ कण्डूयने ॥

कषमाण । वि । कण्डूयमाने ॥

कषाकु । पु । अग्नी ॥ कुर्ये ॥

कषाय । पु । प्रयोनाकट्ये । रागे ॥ अ

न्त'करणदोषे । कामक्रोधादिमले

॥ कषयविशेषाभावेपि चिन्तयुक्ते रा

गादिवासनया स्तब्धीभावाद्व्यपन्नव

स्वत्तवसम्बन्धे ॥ रक्तपीतवर्णयोगे ॥

धवले ॥ वि । तुवररसवति ॥ सु

रभौ ॥ लोहिते ॥ रक्तपीतमिश्रित

वर्णे ॥ पु । न । काये । निर्यासे ।

कायरसे ॥ यथा विफलाकषय ।

सपन्नविधौ यथा । स्वरसन्नतया

कल्काः कषयश्च हिमफाण्डकौ । ज्ञेयाः

कषायाः । पञ्चैते कषयः सूर्ययोत्तरम्

॥ अङ्गरागे ॥ विक्षेपने ॥ कक्षैका

इतिप्रसिद्धे रसविशेषे । पृथिव्यनिख

गुणवाहुल्यात्तस्योत्पत्तिरित्याह

शिवदासः । तुवरे ॥ कषाघोरोप

योद्याहीसम्भनः शोधनोद्दिमः । क

फशोणितपित्तमो जिह्वाजायकरो

लघुः ॥ कषतिकण्डूम् । कष० वा

हुलकादायः ॥

कषायकृत् । पु । रक्तलोभे ॥

कषायजलम् । न । संस्कारोपयोगि-

कसने

नि पञ्चचीरद्रुमकविततोये । प्रचा

न्त्योदुम्बरशिरीषवटसम्भवे क-

षायजनैरित्युक्ते ॥

कषाययावनाल । पु । तुवरयावनाल

धान्ये ॥ इतिराजनिर्घण्ट ॥

कषाया । स्त्री । शुद्धदुर्गलभायाम् ॥

कषायी । पुं । सखुभा० इति प्रसिद्धे

सालहये ॥ लकुषहये ॥ खर्जुरी

हये ॥ विषयेषु सरागे ॥

कषि । वि । हिंसके । हिस्त्रे ॥ कषति

कष्यते वा । कष० । खनिकषीत्या

दिना इः ॥

कषीका । स्त्री । पक्षिकातौ ॥ कषति

। कष० । कषिद्विभ्यामीकन् ॥

खनिचे ॥ कषय्यनया । पूर्ववदीकन् ॥

कटम् । न । पीडामात्रे । कृच्छ्रे । व्य

थायाम् ॥ वि । गहने ॥ पीडायु-

क्ते ॥ जुगुप्सिते ॥ दोषविशेषे ॥ क

ष्टतदर्शवर्गमेव दुरायसो भवेदिति

लक्षणात् ॥ कषतिश्च कष्यतेश्च वा

। कष० । क्त । कृच्छ्रगहनयोः क-

षइतिनेट् ॥

कष्टकारक । पुं । संसारे ॥ वि । पीडा

करे ॥ कष्टस्य कारकः ॥

कष्टस्थानम् । न । पीडाकृत्स्थले । दुः

खजनक स्थाने ॥ कष्टस्य स्थानम् ॥

कसनेत्याटनः । पुं । वासकवृक्षे ॥ वि

कक्षार

। कासघ्ने ॥

कसेरु । पु । कशेरौ । गुण्डकन्दे । सु
कन्दे । शूकरेष्टे ॥कसेरुक । पु । } कशेरुणि ॥
कसेरुका । स्त्री । }कस्तूरम् । न । रङ्गे । पिष्टटे । वङ्गे ॥
कस्तूरिका । स्त्री । } मृगमदे । कस्तू
कस्तूरिका । स्त्री । } र्याम् ॥कस्तूरी । स्त्री । मृगमदे । मृगनाभौ
। गन्धकेलिकायाम् । नेधमुखाया
म् ॥ कस्तूरिका कटु स्तिक्ता चारोष्णा
शुक्रलागुरु । कफवातविषच्छर्द्दिशी
तदौर्गन्धशोषहृत् ॥ साचत्रिवि-
धा । कामरूपोद्भवा कुष्णा नैपासी
नीलवर्णयुक् । काश्मीरी कपिलच्छा
या कस्तूरी चिविधामता ॥ कामरू-
पोद्भवान्नेष्टा नैपासीमधमा भवे
त् । काश्मीरदेशसम्भूता कस्तूरी ह्य
धमासृता ॥ कसति गन्धोऽस्या
। कसगता । ख० ऊर । पृषोदरा
दिः ॥कस्तूरीमल्लिका । स्त्री । मृगमदवासा
याम् ॥कक्षारम् । न । श्वेतोत्पले । सौग
न्धिके ॥ कस्य जलस्यहारद्व । के
क्षादते वा । क्षादी० । पचाद्यच्
। पृषोदरादिः ॥

कास्यम्

कक्ष । पुं । वकपक्षिणि ॥ क इतिशब्दे

न के जले वा । क्षयति । क्षेप्य
र्थायां शब्देच । मू० । क' ॥कासीयम् । न । कांस्थे ॥ इतिराजनि
र्घण्ट ॥

कास्यम् । न । वाद्यविशेषे ॥ पानपात्रे ॥

मानभेदे ॥ ताम्ररङ्गमिश्रितधातौ

। ताम्राहुः । सौराष्ट्रके । वज्रिलोहके

॥ ताम्रं त्रपुजमाख्यातं कांस्थ घोषश्च

कांसकम् । उपधातुर्भवेत् कास्यंदयो

स्तरणिरङ्गयोः ॥ कांस्थस्तु गुणा भे

दा स्वयोनिसदृशाजनैः । संयोग

जप्रभावेण तस्यान्येपिगुणाः स्मृताः ॥

कांस्थ कषायं तिक्तोष्णलेखनं विशद

सरम् । गुरु नेत्रहितं रुद्धं कफपित्त

हर परम् ॥ * ॥ अस्त्रशोधनम् । पक्ष

त्रीकृत्य पचाणि कास्यस्याग्नौ प्रता

पयेत् । निषिञ्चेत्तप्ततप्तानितैले त

क्नेच काञ्जिके ॥ गोमूत्रेच कुप्यान्नां

कषायेच त्रिधात्रिधा । एवं कास्यस्वरी

तेश्चविबुद्धिः सम्प्रजायते ॥ * ॥

मारणविधिस्तु । अर्कचोरेणसम्पि

ष्टोगन्धक स्तेनलेपयेत् । समेन का

स्यपचाणिशुद्धान्यस्तद्वै र्मुहुः ॥ त

तोमृषापुटे धृत्वापचेद्गजपुटेनच

। एवपुटद्वयात् कांस्थरीतिश्चम्रियतेध्रु

वम् ॥ इतिभावप्रकाशः ॥ कसीयस्य

काकचि

विकार कंठोपपरमव्ययोरिति यञ्
। छस्यचम्बुक ॥

कास्यकम् । न । कास्यशब्दार्थे ॥

कास्यकार । पु । कसकारे । कसेरा इति
ख्याते जातिविशेषे । शील्विके ।
ताम्रकुट्टके ॥ कांस्य करोति । उक्क
म् ० कर्मययण ॥

कास्यनील । पु । अञ्जनविशेषे । मृ
यातुल्ये । हेमतारे ॥

काक । पु । अस्मघोषे । वायसे । कर
टे ॥ पीठसर्पिणि । पङ्गौ ॥ वृक्षवि
शेषे । शिरोऽवच्छालने ॥ परिमाय
विशेषे ॥ द्वीपविशेषे ॥ अतिभूष्टे ॥
तिलके ॥ न । सुरतवन्दे ॥ काका
नांसहता ॥ काकानांसमृच । तस्य
समृच इत्ययम् ॥ कायति । कैश
ब्दे । इण्भीकापाशस्यतिमर्चिभ्यः
कन् ॥

काककङ्गु । पुं । चीनके । चीणा इति
प्रसिद्धे धान्ये ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

काककर्कटी । स्त्री । खर्जूर्याम् ॥

काककला । स्त्री । काकजङ्घावृक्षे ॥

काककुष्ठम् । न । कङ्गुष्ठे ॥

काकघ्नी । स्त्री । महाकरञ्जे ॥

काकचिष्वा । स्त्री । गुल्फायाम् ॥ का

काकचिष्वा । स्त्री । कर्कशी चिष्वा ।

काकचिष्वी । स्त्री । गौरादि ॥

काकता

काकच्छद । पु ।

काकच्छदि । पु ।

गञ्जनपक्षिणि ॥

काकजङ्घा । स्त्री । म्वनान्नाख्याते वृक्ष
विशेषे । काकनासिकायाम् । नदी
कान्तोपधौ ॥ काकजङ्घा हिमा ति-
ता कपाया कफपित्तजित् । निहन्ति
ज्वरपित्तास्त्रज्वरकण्डुविषक्रिमीन्
॥ काकस्यजङ्घायाम् ॥

काकजम्बु । स्त्री । भूमिजम्बुयाम् ॥

काकजम्बु । स्त्री । काकफलायाम् ।
काकनीलायाम् ॥

काकगम् । न । कुष्ठविशेषे ॥ तल्लक्ष
यं यथा । यत्काकयन्तिकावर्णं म
पाकं तीव्रवेदनम् । विदोषलिङ्गं त
त्कुष्ठं काकयं नैव सिध्यतीति ॥

काकयन्तिका । स्त्री । गुल्फायाम् ॥

काकतालीयम् । न । अवितर्कितसम्भवे ॥

यादृच्छिकन्याये ॥ समासाश्चतवि
धयादिति छः । अस्मादेव चापकाद
वार्धे समासः । सप्तसुपेति वा । द्वावि
धार्थौ । काकागमनमिव तालपतन
मिव । काकतालम् । काकतालमिव
काकतालीयम् । दृष्टिविषये काक
तालशब्दौ काकतालसमवेतक्रिया
वाचिनौ । तत्र काकागमनं देवदत्ता
गमनस्योपमानम् । तालपतनं द
सूपनिपातस्य । तालेन तु य काक

काकना

खवध.स देवदत्तस्य दस्युना वधस्योप
मोनम् । इति वधादि काकतालीया
दिशब्दवाच्य.सम्पद्यते ॥ काकता
खसमागमसदृशश्वोरसमागम इ
ति समासार्थः । तत्प्रयुक्त काकम
रणसदृशस्तु प्रत्ययार्थ ॥

काकतित्ता । स्त्री । काकचिञ्चायाम् ॥

काकतिन्दुक । पु । काकेन्दौ । काकपी
लुके । माकडाकेन्दु माकडागाव्
काकतेदु इतिच गौडभाषा ॥ का-
कानाम् काकवर्णा वा तिन्दुकः ॥

काकतुण्ड । पु । कालागुरुणि ॥

काकतुण्डफला । स्त्री । काकनासाया
म् ॥

काकतुण्डिका । स्त्री । काकचिञ्चाया
म् ।

काकतुण्डी । स्त्री । राजरीत्याम् ।
राजपीतल इति भाषा ॥ कौआडो
डी इति भाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे ।
काकादन्याम् ॥

काकध्वज । पु । बाडवामौ ॥

काकध्वजा । स्त्री । धूमावच्याम् ॥

काकनामा । पु । वकरुचे ॥ इति रत्न
माला ॥

काकनास । पु । विकण्टकवृक्षे ॥

काकनासा । स्त्री । काकजङ्घावृक्षे ॥

काकस्यनासेव फलमस्या । काक

काकपु

नासा कषायेष्णा कटुक्रारस पाक
यो. । कफघ्नी वामनी तिक्ता शोधा
र्शश्चित्रकुष्ठनुत् ॥

काकनासिका । स्त्री । काकजङ्घायाम् ।
कौवाठोठीतिख्यातौषधौ ॥ रक्तचि
वृति ॥

काकपक्ष । पु । शिखण्डके । मस्तकपा
र्शद्वये केशरचनाविशेषे । पट्टे इति
भषा ॥ यथा । बालानान्तु शिखा
प्रोक्ता.काकपक्ष.शिखण्डक. इतिह
लायुध. । काकस्य गरुति ॥

काकपद । पु । रतिबन्धविशेषे ॥ यथा ।
पादौ द्वौ स्नान्ययुग्मस्यौ चिह्नाखिङ्गं
भगेखधु । कामयेत् कामुर्की कामी
बन्ध.काकपदोमत इति ॥

काकपर्णी । स्त्री । मुङ्गपर्यम् ॥

काकपीलु । पुं । काकतिन्दुके । कुच
ला इति भाषा ॥ श्वेतगुञ्जायाम् ॥
काकतुण्ड्याम् ॥ काकैः पील्यते ।
पीलप्रतिष्ठम् । बाहुलकादु ॥

काकपीलुक । पु । काकपीलौ ॥ का
कानाम् पीलुरिव । इवेप्रतिकृता
वितिकन् ॥

काकपुच्छ । पुं । पिके ॥

काकपुष्ट । पु । काकिले ॥ काकेन
पुष्ट ॥

काकपुष्पम् । न । ग्रन्थिपर्णम् ॥

काकम्	काकवि
काकप्रसः । पु । निम्बवृक्षे ॥ इतिरा- जनिर्घण्टः ॥	ईषज्जलेन मुद गच्छति । गमश्चेति उ. ॥ यद्वा । काका मुज्ञा हर्ष प्रा सा यस्याम् ॥
काकवलिः । पु । काकसम्प्रदानकान्ना दौ ॥	काकयव । पु । आगडा इति गौडभाषा प्रसिद्धे तण्डुलशून्यधान्ये ॥ इति म हाभारतम् ॥
काकमाखी । स्त्री । महाकरज्जे ॥	काकरिपु । पु । उलूके ॥
काकभीरु' । पु । पेचके ॥	काकरुहा । स्त्री । वन्वायाम् ॥
काकमहुः । पुं । दाण्ड्ये ॥	काकरुक । पुं । खोजिते ॥ उलूके ॥
काकमर्ह' । पुं । महाकाकस्ततायाम् ॥	दम्मे ॥ त्रि । नये ॥ भीरुके ॥ निर्ह ने ॥
काकमर्हक' । पु । किम्पाके ॥	काकलम् । न । कस्तुरमणौ ॥ पु । श्लोथ काके ॥
काकमाचिका । स्त्री । वायस्याम् ॥	काकलक । पु । कस्तुरमणौ । श्रीवाया मुक्तप्रदेशे ॥
काकमाची । स्त्री । वायस्याम् । बहु पक्षायाम् । सर्वतित्तायाम् । मको व इति भाषा ॥ काकमाची विदे- षी विध्योष्णा स्वरमुक्तदा । तित्ता रसायनी श्लोथकुष्ठार्शोण्वरमेकजि त् । कटु नेत्रविता चिकित्साहर्षि हृद्रोग -काग्निनी ॥ काकमाचिजनित सुदु शकं वेसवारमिहितेन सुवासम् । तप्ततैलतलनेन सुपाक कैरवाप्य म कृतं सुखवासम् ॥ काकान्मन्त्रते । मन्त्रिधारणोच्छ्रायपूजनेषु । क र्मण्यम् । आगमशासनस्थानि स्थ त्वावनुम् ॥	काकलि' । स्त्री । काकल्याम् ॥
काकमाता । स्त्री । काकमाच्याम् ॥	काकली । स्त्री । सुक्लमधुरास्फुटध्व नौ ॥ ईषतकल काकली । ईषट र्थेचेतिको कादेश । गौरादिष्वा नङीप् ॥
काकमुज्ञा । स्त्री । मुज्ञपवर्णाम् । मुग शी इति गौडभाषा ॥ ईषत् कम् ईषदर्थेचेतिकोः कादेशः । काकेन	काकलीप्राचा । स्त्री । निर्वीजायाम् । रसाधिकायाम् । सुष्टायाम् । कि समिस् इति भाषा ॥ इति राजनिर्घ ण्ट ॥
	काकलीरव । पुं । कोकिले ॥
	काकवहारी । स्त्री । स्वर्णवर्णायाम् ॥
	काकविष्टा । स्त्री । काकमले ॥ कर्म

काकार

ग्यनुपादेयत्वेन वैराग्यास्पदे ॥
 काकशीर्ष । पु । वकष्ट्ठे ॥
 काकस्फूर्ज । पु । काकतिन्दुके ॥
 काका । स्त्री । काकनासायाम् ॥ काको
 ल्याम् ॥ काकजङ्घायाम् ॥ रक्तिका
 याम् ॥ काकमाच्याम् ॥ काकोदु
 म्बरिकायाम् ॥ टाप ॥
 काकाक्षिगोलकन्याय । पु । एकमेव
 चक्षुर्गोलक मुभयचक्षु समन्धिस
 दुभयचक्षु कार्यकारकमित्यर्थनिष्ठे
 दृष्टान्ते ॥
 काकाङ्गी । स्त्री । काकजङ्घायाम् ॥
 काकस्येवाङ्गनासारूपं फलमस्या ।
 जातेरिति गौरादित्वाद्वा डीष् ॥
 काकाण्ड । पु । महानिम्बे ॥ काक
 तिन्दुके ॥
 काकाण्डा । स्त्री । कोलशिव्याम् ॥
 काकाण्डी । स्त्री । महाज्योतिष्मत्या
 म् ॥
 काकाण्डोला । स्त्री । कोलशिव्याम् ॥
 काकादनी । स्त्री । गुञ्जायाम् ॥ श्वे
 तगुञ्जायाम् ॥ वृक्षविशेषे । हिंसा
 याम् । गृध्रनस्याम् ॥ गौरादित्वा
 न्डीष् ॥
 काकायुः । पुं । स्वर्णवल्याम् ॥
 काकार । वि । जलस्त्राविणि ॥ कज
 लाम् आकिरति । क्क० । आड पूर्व ।

काकुत्स्थ

कर्मण्युग ॥

काकारि । पु । मेचके ।
 काकालः । पु । श्लोककाके ॥ काका इ
 तिरवं खाति । ला० । क ॥
 काकिणी । स्त्री । पणस्य तुर्यांशे । वरा
 टकानां दशकद्वये ॥ काठा इति गौड
 भाषाप्रसिद्धे मानदण्डस्यतुरीयेऽंशे ॥
 इति हेमचन्द्र ॥ कृष्णलायाम् । रक्ति
 कायाम् ॥ एकवरायाम् । एककौडो
 इति भाषा ॥ उन्मानांशे ॥ उदमा
 नचतुर्थभागे ॥ ककनम् । ककलै
 ल्ये । घञ् । काकमणति । अण् श
 ब्दे । अण् । पृ० ॥
 काकिनी । स्त्री । पणपादे । पञ्चगण्ड
 के ॥ मानपादे ॥ वराटके ॥ उदमा
 नतुर्यांशे ॥ ककनम् । कक० । घ
 ञ् । काकमनिति । अनप्राणने । अ
 ण् । पृ० ॥
 काकी । स्त्री । वायस्याम् ॥ काकोल्या
 म् ॥
 काकु । स्त्री । शोकभीत्यादिभिः का
 मक्रोधादिभिर्विध्वनेर्विकारे ॥ जि
 ह्वायाम् ॥ कक्यते । ककलैस्त्योप
 तापयो ॥ बाहुलकादुष् ॥
 काकुत्स्थ । पु । सूर्यवंशजे पुरस्त्रयाख्ये
 राजनि ॥ पुरा किल पुरस्त्रयो कर्म
 साक्षाद्भगवतोविष्णोरांशावतर्जः

काकेक्षु.

कश्चिदैक्ष्वाको राजा देवैः सह सम-
यवन्धेन देवामुरग्युटे महेच्छरूपधा-
रिणो महेन्द्रस्य ककुदस्थित्वापिना-
क्लिनीनया निखिलमसुरकुलं निह-
न्त्य ककुदस्थसन्नालेभे इति पौराणि
की कथाज्ञानुसन्धेया ॥ यथाहरघु-
वश कालिदासः । महेन्द्रमाम्नाय म-
हेच्छरूपयः संयतिप्राप्तपिनाक्लिनी
क । चकार वाणैरसुराङ्गनामां गण्ड-
स्थलीं प्रेषितपक्षेखा इति ॥ श्री
रामचन्द्रे ॥ ककुदस्थस्य गोत्रापत्य-
म् ॥ शिवादिभ्योऽ

काकुदम् । न । तालुनि । निष्पन्न्या
धिष्ठाने । तालुना इति भाषा ॥ का-
कुर्जिह्वा सा उच्यते ऽस्मिन् । अने-
कार्यत्वाद्दि हस्तपेणोवर्त्तते । य-
स्ये कः । पृषोदरादिष्वादेकस्योका-
रस्यलोपः । शकन्धुवत् पररूपवा ।
नुदेर्वाऽधिकरस्ये कः । पृषोदरादिष्वा-
नुलोपः ॥ ईषत् कवते वा । कुङ्श-
ब्दे । अब्दादिष्वात् साधु ॥ यद्वा ।
निश्चेष्ट ककुदशिरः । ककुदे भवम्
। अयम् ॥

काकुदतम् । न । विकृतशब्दे ॥ काकु-
श्च सहस्रम् ॥

काकेक्षुः । पुं । श्वश्रुवत् । इक्षुगन्धाख्येष्ट-
वोः । कागडा इति गौडभाषा ॥

काकोल

काशे ॥

काकेन्दुः । पुं । काकतिन्दुके । कटुर्ति-
न्दुके । कुचला इति भाषा ॥ काका-
नां काकवर्णवा तिन्दुः । पुं ॥
काकेष्टः । पुं । निम्बवृक्षे ॥
काकोचिकः । पुं । काउची इति गौडभा-
षाप्रसिद्धे मत्स्यविशेषे । काकोच्याम् ॥
काकोची । स्त्री । काकोचिके मत्स्ये ॥
काकोदरः । पुं । सर्पे । चक्षुःश्रवसि ॥
काकस्येव उदरमस्य ॥ यद्वा । ईष-
त् अकति । अकः । ईषदर्थे चेति कोः
कादेशः । काकमीषत्कुटिलगतिम-
त् उदरमस्य ॥

काकोदुम्बरः । पुं । मल्लप्वाम् । जघ-
नेफलायाम् । काकदुम्बर इति गौड-
भाषा । फेगडा फेगुडा इति पर्बती-
य भाषा ॥

काकोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्बरे-
 । कडम्बरी काष्ठोदुम्बर इति च ख्या-
ते ॥ काकप्रिया उदुत्तरी । संज्ञा-
यांकम् ॥

काकोलः । पुं । कुलाले ॥ द्रोणकाके-
 ॥ काकयति । ककलौल्ये । स्वार्थेण्य-
त्तः । बाहुलकादौल्यम् ॥ सर्पे ॥ मू-
करविशेषे ॥ काकोली मर्मस्वातौ
धधिविशेषे ॥ न । नरकविशेषे ॥ पुं
। न । कुष्माण्डस्य धधिविशेषे ॥

काक्षसे

काकोलमुग्रतेज स्यात् कृष्णच्छविम
हाविषम् ॥ ईषत् कोलति । कुल
संस्थाने । अच् । ईषदर्थेचेतिकोः
कादेशः ॥

काकोली । स्त्री । अष्टवर्गीयौषधिवि
शेषे । वायसेल्याम् । स्वादुमास्या
म् ॥ जायते क्षीरकाकोली महामे
दोद्भवस्थले । यत्र स्यात् क्षीरकाको
ली काकोलीतत्र जायते ॥ पीवरी
सदृश कन्द सक्षीरः प्रियगन्धवान्
। साप्रोक्ता क्षीरकाकोली काकोली
लिङ्गमुच्यते ॥ यथास्यात् क्षीरका
कोली काकोल्यपितथाभवेत् । ए
षा किञ्चिद्भवेत् कृष्णा भेदोयमुभ
योरपि ॥ काकोलीयुगलं शीतं शुक्ल
लमधुर गुणः । वृंहण वातदाहास्यपि
तशेषज्वरापहम् ॥ काकान्त्रोला
खडयति । औलाडित्तत्वेपथे । अन्ये
भ्योपीतिड । शकध्वादिः ॥ अस्याः
स्थाने अश्वगन्धामूलम् ॥

काकोलूकिका । स्त्री । काकोलूकयेर्वि
रभावे ॥

काक्ष । पुं । कटाक्षे ॥ कुत्सितोऽक्षः
कुत्सितोक्षीत्य वा । कापथ्यक्षयोरि
ति कादेशः ॥

काक्षसेनि । पु । अभिप्रतारिनामनि
नृपविशेषे ॥ काक्षसेनस्या पत्यम् ।

काचः

अतइज ॥

काक्षी । स्त्री । तुवरिकायाम् । अरह
ड इति भाषा ॥ सौराष्ट्रमल्लिकाया
म् ॥ कक्षेभवा । तत्रभवइत्यण् ।
डीप् ॥

काक्षीव । पु । } शोभाजनवृक्षे ॥
काक्षीवक । पुं । }

काग । पु । काके ॥ इति जटाधरः ॥
कागद । पु । न । कागजइत्यारवी
भाषामसिद्धे शणपथे ॥ यद्येक म
न्त्रकल्पद्रुमेक हनुमत्कवचे । भू
र्जवावसने रक्ते क्षौमेवाताखपथके
। कागदेवाष्टगन्धेन पञ्चगन्धेनवा
पुन ॥ चिगन्धेनाथ वैकेन विलिख्य
धारयेन्नर इति ॥

काङ्क्षा । स्त्री । इच्छायाम् ॥ काक्षिइ
च्छायाम् । गुरोश्चेत्यः । टाप् ॥
काङ्गा । स्त्री । वचायाम् ॥ इतिशब्दच
न्द्रिका ॥

काचः । पुं । शिखे । क्षीका इतिभाषा
॥ मणौ ॥ नेत्ररोगविशेषे ॥ तस्यल
क्षणम् । अस्मिन्नपितमोभूतेनाति
रूढेमहागदे । चेहादित्यौ समक्ष
त्रावन्त रीक्षेचविद्युतः ॥ निर्मलानि
च तेजांसिभ्राजिष्णूनीव पश्यति ।
सखलिङ्गनाशस्तुनीलिका काचसं
क्षित इति ॥ चारे । क्षत्तिकाविशे

काचल	काचन
घे । कौतू इतिभाषा ॥ न । सिक्क	काचसम्भवम् । न । काचलवणे ॥
के । सीधा मैण मोम इतिच	काचसौवर्णलम् । न । काचलवणे ॥
भाषा ॥ काचलवणे ॥ कचते कच्यते	काचस्थाली । स्त्री । पारुलगाछ इति
ऽनेनात्र वा । कचवन्धने दीप्तौ च ।	गौडभाषा प्रसिद्धे दृष्टे । पाटलाया
घन । नक्कादेरितिकुस्मन् ॥ गिज	म् । फलेरुहायाम् ॥ काचपाच ॥ का
न्तात् पचाद्यच्वा ॥ कचते । कच् ।	चस्य चारस्य स्थाली पाचम् ॥
प्रचाद्यण वा ॥	काचाच्च । पु । कपर्दकाचे । दृष्टके ॥
काचक' । पु । काचशब्दार्थे ॥	काजिघ । पु । काचने । शातकुम्भे ॥
काचकुपी । स्त्री । सीसी इति स्थाते	छिमडा इति गौडभाषा प्रसिद्धे छे
काचपाचे ॥	मण्डे ॥ मणिके ॥
काचकोषः । पु । खान्तेनाख्ये अपव	काचित' । अ । काचन । कापिकरीर
रकविशेषे ॥	न्यर्थे ॥
काचनम् । न । पचनिवन्धने ॥ इतिचि	काचित' । चि । शिक्कारोपिते पदार्थे
काण्डशय ॥	। शिक्किते ॥ काचेधृतम् । प्रातिप
काचनकम् । न । पचनिवन्धने ॥ लेखो	दिकाद्वास्त्वर्थे इति गिच । त ॥
निवध्यते येन तत्र काचनकाभिधे	काचिम' । पु । देवकुलोद्भवदृष्टे । भ
तिहारावली ॥	अरौ इतित्रिकाण्डशेष ॥
काचनकी । पुं । तालिके । लेखे । लि	काच्छ । चि । कच्छदेशोद्भवे ॥ कच्छे
पौ इतिजटाधर. ॥	पु भव. । अण ॥
काचनी । स्त्री । लिखितस्य निवन्धने	काचन' । पु । कचनार इति प्रसिद्धे
। तालिके ॥	रक्तश्चेतमेदेन द्विविधे वृक्षविशेषे
काचभाजनम् । न । काचपाचे । शि	। तत्राद्यस्य पर्याया' । रक्तपुष्प' । को
ङ्गाये ॥ काचस्यभाजनम् ॥	विहार. । युग्मपत्र । कुण्डलाः ॥
काचुमलम् । न । काचलवणे ॥	द्वितीयस्य । काचनार्क' । कर्बुदार ।
काचलवणम् । न । काचालूण इति प्र	पाकारि रिति ॥ चम्पके ॥ नागके
सिद्धे खड्गविशेषे । नीले । काचे ।	शरे ॥ उदुम्बरे ॥ धुस्तूरे ॥ न । स्व
होमलवणे ॥	र्थे । हेमि ॥ किष्कन्दे । अजके शरे

❖❖❖❖

काञ्चनी

॥ धने ॥ नागकेशरपुष्पे ॥ काञ्चति
 । काचिदीसौ । नन्द्यादित्युः ॥
 काञ्चनक । पुं । शालेर्जातिविशेषे ॥
 कोविदारवृक्षे ॥ न । हरिताले ॥
 काञ्चनकदली । स्त्री । स्वर्णकदल्याम्
 । चाँपाकेला इति गौडभाषा ॥
 काञ्चनकारिणी । स्त्री । शतमूल्याम् ॥
 काञ्चनचीरी । स्त्री । चीरिणीलता
 याम् ॥
 काञ्चनगिरिः । पुं । सुमेरुपर्वते ॥
 काञ्चनपुष्पकम् । न । आहुत्यवृक्षे ।
 हलराख्ये । सुपुष्पे ॥
 काञ्चनपुष्पी । स्त्री । गणिकारीवृक्षे ॥
 काञ्चनारः । पुं । कोविदारे । युगप
 चके ॥ काञ्चनारो हिमोग्राहीतुव
 रः श्लेष्मपित्तनुत् । कृमिकृष्टगुदभ्रंस
 गण्डमाखात्रणापह ॥ कोविदारो
 पित्तद्वयात् तस्य पुष्पं लघु स्मृतम् ।
 रुच्यं सङ्गाहिपित्ताक्षप्रहरचक्षकास
 जित् ॥
 काञ्चनाल' । पुं । कोविदारे ॥
 काञ्चनाल्लयः । पुं । चाम्प्ये । नाग
 केशरे ॥ काञ्चनस्याल्लया आल्लयो
 यस्य ॥

काञ्चनी । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥ गोरो
 चनायाम् ॥ स्वर्णचीरीवृक्षे ॥ काञ्
 चतेऽनया । काचिदीत्यादौ । क

काञ्चिक

रणेतित्युट् । टिट्टेतिङीप् ॥

काञ्चनीया । स्त्री । गोरोचनायाम् ॥

काञ्चि' । स्त्री । कांच्याम् ॥ काञ्चते ।

काचिदीप्तिवन्धनयोः ॥ सर्वधातु-

भ्यङ् ॥

काञ्चिकम् । न । काञ्चिके । आरनाले

॥ इन्नन्तात् सञ्जाया कन् ॥

काञ्ची । स्त्री । सप्तपुर्यन्तर्गतपुरीविशे

षे ॥ यथा । शिवकाञ्चीविष्णुकाञ्ची

काञ्चीयुग्मश्चसम्मतम् । एतास्तुष्टि

वीमध्ये न गण्यन्ते कदाचन ॥ एता

सप्तपुर्यः ॥ काशीशिवविष्णुलस्या का

ञ्ची हरिहरात्मिका । वामदक्षिणह

स्ताभ्यां दधार द्विजपुङ्गवा इति भूत

गुडितन्त्रम् ॥ चन्द्रहारगोट् इति

गौडभाषाप्रसिद्धे स्त्रीकव्याभरणे ।

मेखलायाम् । तत् पर्यायाः । सप्त

को । रसना । सारसनमिति ॥ के-

चित्तु एकयष्टिर्भवेत् काञ्ची मेखला

त्वष्टयष्टिका । रसनाषोडशश्रेया क

लापः पञ्चविंशकः ॥ इति भेद पठन्ति

। इहलभेदात् पर्यायता ॥ गुञ्जाया

म् ॥ कृदिकारादितिषाङीप् ॥

काञ्चीपदम् । न । जघने ॥ इति हला

युधकोषः ॥

काञ्चिकम् । न । आरनाले । अवति

सोमे । धान्याल्ले । काँजी इति भा

❖❖❖❖

❖❖❖❖

काष्ठीक

धा ॥ काष्ठीकं रोचनं रुच्यं पाचनं व
ज्जिदीपनम् । शूलजीर्णविवन्धनं
कोष्ठशुद्धिकरम् परम् ॥ नभवेतका
ष्ठीकं यत्र तत्र भास्ति, प्रदीयते ॥ सं
हितं धान्यमण्डादिकाष्ठीकं कथ्यते
जनैः ॥ काष्ठीकम्भेदि तीक्ष्णोष्णं रो
चनं पाचनलघु । दाहज्वरहरं स्प
शीतं पानादातकफापहम् ॥ माषा
दिवटकैर्यत् क्रियते तद्गुणाधिकम् ।
लघुवातहरं तत्सुरोचनं पाचनम्परम्
॥ शूलजीर्णविवन्धननाशनं वस्ति
शोधनम् ॥ धान्यान्ममच्छतरयाम
निवारिहारिशुण्ठीरजोत्तवज्जीर
कसंस्कृतंयत् । आवासितं सुरभिश्च
क्रुक्कोनयत्नात् तेनांशुशुच्यधिकयो
ऽधिकतां प्रयाति ॥ यस्यामसौषधश्चि
भावितमायिमन्यं संसिद्धमासकरम्
दककाष्ठीकं यत् । मन्त्रं विवर्धयति
जाठरवीतिहोर्ननिर्वाणदीपमिव ग
न्धकचूर्णयोगः ॥ काष्ठीकं रुचिदं ह
र्षस्वच्छं मज्जिकरं परम् । वातहृदय
दंश्रेष्ठं गुर्वाहारस्यपाचकम् ॥ अपिच
। काष्ठीकं दधितैलानुवर्षी पक्षितना
शनम् दाहकं गात्रशैथिल्यवस्थं स
न्तर्पणं परम् ॥ मर्द्दनाञ्च भक्ष्यात्
॥ अपिच । कुक्ष्याघं धान्यमण्डेन-
प्राशृतं काष्ठीकम्भवेत् ॥ यन्मस्वा-

काष्ठीका

दिशुचौभाण्डेसगुडस्यैहकाष्ठीकम्
। धान्यराशौ चिरावस्थंशुक्तं चुक्तं दु
च्यते ॥ अक्षूष्यत्प्रादौ । सप्तायामि
ति भवेत्खल । धान्यार्धनिर्देशे वा ।
केकाष्ठीका अस्य ॥

काष्ठीकवटक । पुं । कांजीवरा इति
लोके ॥ तस्यपात्रप्रकारो यथा । म
न्यनीनृतनाधार्या कटुतैलेनलेपि-
ता । निर्मलेनावुना पूय तस्यां चू
र्णं विनि, क्षिपेत् ॥ राजिकाजीरक
वयश्चक्रुःशुण्ठीनिशाकृतम् । निः
क्षिपेद्वटकांस्तत्र भाण्डस्याक्षय्यमुद
येत् ॥ ततो दिनत्रयादूर्ध्वमन्ना स्यु
र्घटकाभुवम् ॥ काष्ठीकवटकोरुचो
वातहरः श्लेष्मकारकः शीतः । दाहं
शूलमजीर्णं हरते नेत्रामवेष्पयितः
॥ इति ॥

काष्ठीका । स्त्री । जीवन्ती ज्ञतायाम् ॥
पक्षाशीलतायाम् ॥ सार्धपदयैः,
कुनेव्यञ्जनान्तरे ॥ सार्धपीकन्दली
सूक्ष्मावपिक्वतास्निग्धभाजने । स्या
पितामण्यसहितास्त्वयवातण्डुलोद
के ॥ सप्तरात्रात् परचुक्तं तत् सम्य
क् प्रजायते । तस्यादेव समाकृत्य
तलयेद्वा प्रलेहयेत् ॥ काष्ठीकेतिस
मस्यासाशुर्द्धर्मोपजीवकैः । सार्धं
पक्ष्य गुणायैहिते चास्या अपि कीर्ति

काण्ड.

ता ॥

काञ्ची । खी । महाश्रीणावृत्ते ॥

काठ । पुं । पाषाणे । अश्वनि ॥

काठकम् । न । कठानाम्धर्म आम्बाये
समूहे । चरणेभ्यो धर्मवदिति गोत्र
चरणाद्यञ् ॥काठिन्यम् । न । कठिनतायाम् ॥ यथा
। वाच्यतां समयोतीत स्पष्टमग्रे भ
विध्यति । इति पाठयतां ग्रन्थे काठि
न्यं कुर्वन्त इति कलिविडम्बनम् ॥

काठिन्यफल । पुं । कपित्थवृक्षे ॥

काण' । पु । काके । वायसे ॥ त्रि । एक
चक्षुषि । काणा इति भाषा ॥ यो
गविशेषे । यथा । रवौ ज्येष्ठा सोमे
ऽभिजित भौमे पूर्वाभाद्रपदा बुधे
ऽश्विनी भरणी च गुरावाह्री शुक्रे
मघा शनैश्चित्राचेत् काणयोगो भ
वति ॥ कणनिमीलने । अस्मात्
दण्ड ॥काणूक । पुं । करटे । वायसे ॥ कण
ति । कण' । मृकणिभ्यामूको कणा
द्वित्यूकण् ॥काण्ड. । पुं । न । स्तम्भे । टणादिगुच्छे
॥ कण्डकम् । मुहा इति भाषा ॥ वा
खे । अर्धे ॥ अवसरे । प्रस्तावे । प्रक
रणे ॥ कुक्लिने ॥ वृक्षविशेषे । अ
ङ्गीठे ॥ नाडीद्वये । नाले ॥ वर्गे ।

काण्डपृ

परिच्छेदे ॥ वृन्दे । समूहे ॥ रहसि
। निर्जनस्थाने ॥ षोडशहस्तप्रमा
ये दण्डे ॥ स्नायायाम् ॥ पापीयसि
॥ कनति । कनीदीसौ । जमन्ता
ट्ड । कादिभ्य' कित । अनुनासि-
कस्येति दीर्घः ॥ कणति कण्यते वा
। कणशब्दे । ड । बाहुलकादीर्घः
॥ न । सन्धिविच्छिन्नैकखण्डास्थिनि ॥

काण्डकटुक' । पुं । कारवेक्षे ॥

काण्डकाण्डक । पुं । काशट्टये ॥

काण्डकीलक' । पु । लोभे ॥

काण्डगुण्ड । पु । दीर्घकाण्डे । कशे
रट्टये ॥ गुण्डनामट्टये ॥काण्डगोचर । पु । नाराचे । लौहम
येवाणे ॥काण्डतिक्त । पु । भूनिम्बे । चिरायता
इति भाषा ॥

काण्डनील' । पुं । लोभे ॥

काण्डपट । पुं । तिरस्करिण्याम् ॥ दृ
ष्ट्याधोलम्बिनि वायुसञ्चारार्थे पट
विशेषे । चिक् सिकी इति च भाषा
॥ कवात इति च ॥

काण्डपुष्पा । स्त्री । शरपुष्पायाम् ॥

काण्डपुष्पम् । न । दौना इति भाषा
प्रसिद्धे शुद्रसुगन्धिपुष्पविशेषे ॥काण्डप्रष्ठ. । पुं । वैश्यापतौ ॥ सुता-
न्तरे ॥ स्वकुलं पृष्ठत कृत्वा यो वै

काण्डीर

रक्तसंज्ञेत् । तेनदुश्चरितेनासौ ।
काण्डपृष्ठ इति स्मृत ॥ न । कर्णधनु
धि ॥ काण्डानि शस्त्राणि पृष्ठे यन्त्र ।
॥ त्रि । शस्त्राजीवे ॥

काण्डरक्षा । स्त्री । कटुक्याम् ॥

काण्डर्षि । पुं । वेदकाण्डविशेषाध्या
पके जैमिन्यादौ मुनिविशेषे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

काण्डवान् । त्रि । काण्डीरे । वाणधार
के । तीरस्थान इतीतरभाषा ॥ का
ण्डोवाणो ऽस्यास्ति । मतुष ॥

काण्डवारिणी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ य
था । महागजघटाटोपसंयुगे नर
वाजिनम् । स्वरगाद् वारते वाखा
न् तेनसा काण्डवारिणीति देवी-
पुराणे देवीनिरुक्ति नामा ४५ ऽध्या
यः ॥

काण्डसन्धि । पुं । ग्रन्थौ ॥

काण्डस्पृष्ट । पुं । काण्डपृष्ठे । शस्त्राजी
वे ॥ स्पृष्टं गृहीतं काण्डं शस्त्रं येन ।
वाचितान्यादिष्विति परनिपातः ॥

काण्डहीनम् । न । भद्रमुस्तके ॥

काण्डका । स्त्री । खड्गायाम् । कणाल
त्रिपुटायाम् ॥ बाणुकीनामकर्क
श्याम् ॥

काण्डीरः । त्रि । काण्डवृत्ति ॥ काण्डो
वाणोऽस्यास्ति । काण्डाण्डादीरस्त्री

कातर्य

रचौ ॥ पुं । अपामार्गे ॥ काण्डवेल
इति गौडभाषा प्रसिद्धे लताप्रभेदे
। कारवल्याम् ॥

काण्डीरा । स्त्री । । मञ्जिठायाम् ॥

काण्डीरी । स्त्री । ।

काण्डेशु । पुं । कोकिलाक्ष । तालम
खाया इति भाषा ॥ काण्डेशु ॥ का
ण्डेशुगुर्विव ॥

काण्डोल । पुं । पिटे । कण्डोले ॥
स्वार्थिकः प्रज्ञायता ॥

काण्ड । पुं । यजुर्वेदीयशाखाविशेषे ॥
काण्डस्य गोष्ठापत्यम् । काण्ड्यः ।
गण्यञ् ॥ काण्ड्यस्य छात्रः । कण्डा
दिभ्यो गोष्ठ्यङ् । कण्डोदेवता ऽ
स्यावा ॥

कातरः । त्रि । अधीरे । व्यसनाकुले ।
दोषादिना ऽऽकुलमनसि ॥ भीते
॥ विवशे ॥ ईषत्तरति । पचाद्य
च् । ईषदर्थे चेति को कादेश् ॥ पुं
। कातलामाच इति गौडभाषा प्रसि
द्धे मत्स्ये ॥

कानरास्त्री । स्त्री । चकितनेत्रायाम् ।
मृगलोचनायाम् ॥

कातर्यम् । न । अधीरतायाम् । केवला
यां नीतौ ॥ यथा । कातर्यं केवला
नीति गौडैः स्वापदोद्धृतम् । अ
तः सिद्धिसंमेताभ्यामुभाभ्यामभिव्ये

कादम्ब

ष सः ॥ भावेष्वाङ् ॥

कातल' । पु । मत्स्यविशेषे । कातला इ
तिभाषा ॥ कातलोमधुरश्चोष्णो
गुरुपाकीविदोषकृत् ॥

कातृणम् । न । रोहिषतृणे ॥

कात्त्य । पु । कात्यायनमुनौ ॥ कत
स्थापत्यम् । गगीदिच्छात् यञ् ॥

कात्यायन । पु । धर्मशास्त्रकर्तृमुनि
विशेषे ॥ व्याकरणमार्त्तिककारे । व
रश्चैव ॥ कात्यस्थापत्यम् । ण्क् ॥

कात्यायनी । स्त्री । उमायाम् । दुर्गा
याम् ॥ काषायवस्त्रार्द्धदुविधवाया
म् ॥ कात्यायन्यर्द्धवृद्धायाकाषायव
सनाऽधवेत्युक्ते ॥ कतस्यप्रपत्यम् ।
ग० यञ् । सर्वत्रलोहितादिकतन्तेभ्य
इतिष्ण । षित्त्वान्डीष् ॥

कात्यन्वित् । वि । कथन्विदर्थे ॥ वि
नयादिच्छातस्वार्थेठक् ॥

काथिक । पु । कथायांसाधौ ॥ कथा
दिभ्यष्ठक् ॥

कादम्बः । पु । बालिहंस इतिगौड
प्रसिद्धे कलहंसपक्षिणि । नीलहं
सोयमिति रघुव्याख्यानेमस्तिनाथ ॥
प्राये । इषौ ॥ कदति । कदिः सौचः
। कदेर्णि त् पक्षिणीत्यम्वच् ॥ कद
म्बेसमूहेभ्यः । अण् ॥

कादम्बकः । पु । बाणे । सायके ॥

कादम्बि

कादम्बर' । पु । दध्यग्रे । दधिसरे ॥

न । कदम्बपुष्पोद्भवे मद्ये ॥ कादम्बं
कदम्बजातरसंराति । रा० आत
इतिक । ॥ मस्तिनाथस्तु दधङ्गिभि

तस्तटावितिमाघ श्लोकव्याख्यावसरे
कादम्बइक्षुः । कादम्ब. कलहंसे

च्योरिति विभ्व. । कादम्बं राति र
खयोरभेदाह्नाति प्रकृतित्वेनादत्ते

इतिकादम्बरमैश्वर्यम् । पानसशब्द
माधूकं खार्जूरन्ताखमैश्वर्यम् इति

स्मरणात् । आत इतिक. इत्याह ॥
कादम्बरी । स्त्री । कोकिलायाम् ॥ भा

रक्ष्याम् । सरस्वत्याम् ॥ शारिका
पक्षिणि ॥ मदिरायाम् । इलिप्रिया

याम् ॥ कुक्षितमम्बरम् । कुगती
तिसमास' । को'कत्तत्पुरुषेचि ।

कदम्बरं नीलाम्बरमस्यास्ति । अर्०
अच् । तस्येयम् । तस्येदमिच्छय ।

डीष् ॥ यद्वा । कदम्बेजातेरस'काद
म्ब. । तत्रजातइत्यण । कादम्बं रा

ति । रादाने । आतोनुपेतिकः ।
गौरादिच्छान् डीष् ॥

कादम्बर्थ' । पु । कदम्बद्रुमे ॥

कादम्बा । स्त्री । मुरडीतिस्त्रातायाङ्
दम्बपुष्पग्राम् ॥

कादम्बिनी । स्त्री । मेघमालायाम् ॥
कादम्बा' कलहंसाः बलाकावन्मेघ

कानीनः

अनुपपन्नं शे सन्तवस्थाः । रमिः ॥
कदाचिद्विवाहः कदाचिः । सोऽस्य
स्थाः कार्यस्तेनेतिमा ॥

कदाचिद्विवाहम् । वि । कदाचिद्विवाहे ॥
कदाचिदेव । पु । नागे । मराकारे कदा
कदाचिद्विवाहे संप्रभोऽन्यस्मिन् देव
योमौ ॥ कदाचिः अपत्यम् । स्त्रीभ्योऽ
क् । सेहोपोऽकदा । ॥ शुभादिना
कदाचिः ॥

कदाचिद्विवाहम् । न । अयमपत्यवती ॥

कान्तम् । न । कान्ते ॥ गृहे ॥ अक्षय्ये
कान्ते ॥ कान्तकृति । कनीदीत्यादौ ।
बुध्बुद्धा ॥ कान्तम् कान्तं जीव
नमस्येतिमा ॥

कान्तनारिः । पुं । कनीद्विवाहे ॥ इतिशब्द
चं० ॥

कानीनः । पुं । पाराशर्ये । वेदव्यासे ॥
कर्णे । कनीत्योऽपुने ॥ वि । कन्य
काजाते ॥ कन्यायश्च तातदावेदुरे
वपुषः । यथाहमनु । पितृवेषमनि
कन्यास्तुत्रं पुत्र जनयेद्भूः । तकाभी
नं वदेकान्तावेदुः । कन्यास्तमुद्भवमि
ति ॥ कन्यायश्च नूढापितृगृहपति
इति तदा तत्पुत्रो मातामहस्यैव
। यथाह याज्ञवल्क्यः । कानीनः
कन्यकाजातो मातामहस्युतोमत-
इति ॥ कन्याया अपत्यम् । कन्या

कान्त

या'कनीनचेत्यण ॥

कानीयसः । चि । कनीयसि ॥ स्वार्थे
ऽञ् ॥

कान्त । पु । पश्यो ॥ लोहे ॥ चन्द्रक
र्माय' पर्यायान्त' कान्त' शिखायाम्
। यथा । चन्द्रकान्त, सूर्यकान्त अ
यस्कान्त इति ॥ वसन्तर्त्तौ ॥ हिज्ज
चवृषे ॥ कदाचिदाद्याकवितापुं
कृपाकृष्यविग्रहा । वंशीनाद्विनेो
देन करोति विवर्गं जगदित्यादि
पुराणवाक्यात त्रिपुरसुन्दर्यवतार
स्तेनातिसुन्दरे श्रीकृष्णचन्द्रे । वा
सुदेवे ॥ अभिरूपतमदेवधारित्वा
त द्विपराङ्मान्ते कस्तूरद्वयोऽन्तोय
स्यादितिवा । द्विपराङ्मावसानेकत्र
ज्ञायमानयतिमात्रय तिवा ॥ न ।
कुङ्कुमे ॥ लौहविशेषे ॥ तस्य खं०
यथा । स्वादुर्यश्च भवेन्निम्नकल्को रा
चिन्विबोधितः । कान्ततदुत्तमं य
श्चरूप्येणावर्तितं मिलेत ॥ तस्यप
रीक्षा यथा । पात्रेयस्मिन् मसरति
जलेतैलविन्दुर्निषिक्तोविदुं गन्धंवि
सृजतिनिजं रूषितं निम्नकल्कैः ।
पात्रेदुग्धं भजतिशिखराकारतानै
तिभूमौ कान्तलोहं तदिदमुदितं ल
ज्येष्ठोक्तं नान्यदिति सुखबोधः ॥
वि । मनोरमे । शोभने ॥ अभीष्टे

कान्तलो

॥ गृहविशेषे ॥ काम्यतेस्य । कमु
कान्तौ ॥ क्तः । यस्यविभाषेतिनेट् ।
अनुनासिकस्येतिदीर्घः ॥ कनति
स्य वा । कनीदीप्तिकान्तिगतिषु ।
गत्यर्थेति क्तः ॥

कान्तपत्नी । पुं । मयूरे ॥

कान्तपुष्प । पु । कैविदारदृष्टे ॥

कान्तलक । पु । नन्दीदृष्टे । ओद
इति गौडभाषा प्रसिद्धे । तुष्टे ॥
काम्यते । कमु० । मतिबुद्धिपूजार्थे
भ्यश्चेतिक्तः । लकति । लकभास्वा
दने । अच् । कान्तश्चासौलकश्च ॥

कान्तलोहः । पु । न । अयस्कान्ते । का
न्तीसार इति प्रसिद्धे लौहे ॥ अस्य
परीक्षा । यत्तपाचे नम्रसरतिजले
तैलविन्दु प्रतप्ते हिङ्गुर्गन्धत्यजतिच
निजंतिक्ततां निम्बकत्तक । तमदुग्ध
भवति शिखराकारकं नैतिभूमिं ह
ष्णाङ्गस्यात सजलचयक कान्तलो
हंतदुक्तमिति ॥ अस्यगुणाः । गुल्मी
हरार्शं शूलाममाभवातभगन्दरम् ।
। कामलाशोथकुष्ठानि चय कान्तम
योहरेत् ॥ ग्रीहानमन्त्रपित्तचयक
श्चापिशिरोरुजम् । सर्वान् रोगान्
विजयते कान्तलोहंनसंशयः ॥ वल
वीर्यवपुःपुष्टिकुरुते ऽग्निंविबुद्धये
दिति ॥

कान्ति.

कान्ता । स्त्री । नार्थाम् ॥ स्त्रीविशेषे
। सर्पाङ्गसुन्दर्याम् ॥ भोगेवीर्यधनं
पूर्वमन कुटिलभाषणैः । कान्ता
हरति सर्वस्वं कः स्तेनस्तादृशोऽपर
॥ प्रियङ्गुवृक्षे । फलिन्याम् ॥ नागर
मुस्तायाम् ॥ रेणुकायाम् ॥ वृहदे
लायाम् ॥ काम्यतेस्य । कमु० । शि
ङ् । भावेक्त । टाप् ॥

कान्ताङ्घ्रिदोहदः । पु । कान्ताचरणदो
हदे । अशोकदृष्टे ॥

कान्तायसम् । न । अयस्कान्ते ॥

कान्तार । पुं । कैविदारदृष्टे ॥ इक्षु
विशेषे । कतारा इतिभाषा ॥ का-
न्तारेक्षुर्गुह्यं शेषलोहं हयः स
र ॥ न । उपसर्गादौ ॥ कानने ॥
अजविशेषे ॥ पु । न । महारण्ये ॥ दु
र्गमवर्त्मनि ॥ विले ॥ कान्ताचरायस्य
॥ यदा । कस्य जलस्य मुखस्य वा ।
अन्तः । कान्तं मनोऽन्नम् कच्छति
इयर्त्ति वा । कर्मण्यय ॥

कान्तारक । पु । काजलि आकृति इति
गौड भाषा प्रसिद्धे इक्षुविशेषे ॥
कान्तरसमुच्छति । अङ्गत्तौ । कर्म
ण्यय ॥ स्वार्थे कन् खुल्वा ॥

कान्तारी । स्त्री । कान्तारके ॥

कान्तिः स्त्री । शोभायाम् । दीप्तौ ॥ अभि
लाषे । इच्छायाम् ॥ स्त्रीणां शृङ्गार

कान्दर्पि

जेगुणविशेषे । सौन्दर्ये ॥ काम्यते
अनया वा । कमनं वा । कमु० । क्लिप्त
। अनुनासिकेति दीर्घ इति केनचि
दुक्ततन्त्र । काम्यतीति तेनविग्रही
तमिति । तथाङ्गत्वात्स्निग्धनिमित्त
वृद्धे, सम्भवात् । आयादय इति णिङ्
भक्षिवावोधम् ॥

कान्तिदम् । न । पिप्ते ॥ चि । काम्य
त्पादके । शोभादायके ॥

कान्तिदा । स्त्री । बाहुल्याम् । सोमरा
ध्याम् ॥

कान्तिदायकम् । न । कासीयकदृष्टे ॥
चि । कान्तिप्रदे ॥

कान्तिक । चि । कन्यायाम्भवे ॥ ग्रैवि
कः कन्यायाष्टकम् ॥

कान्दर्पिकम् । न । बाजीकरये ॥ यथा
। रक्ते ऽधिके स्त्री पुरुषस्तु शुभे न
पुंसकं शोयितशुभसाम्ये । यस्यादतः
शुभविबुद्धिदानि निषेवितव्यानिर-
सायनानि ॥ चर्म्यवृष्ट मुहुनाजर
शयः सोत्पलमधुमदाखसाप्रिया ।
वक्त्रकीर्णरकथारहः स्वजोवर्गयव
मदनस्य वागुरा ॥ माचीकधातु-
मधुपारदलोहचूर्णपथ्याशिक्षाजतु-
विजङ्गमतानियो ऽद्यात् । सै कानि
विंशति रत्नानि जरान्वितौपि साशी
तिकोप्रिरमयत्यवशांयुवेव ॥ श्रीर

कान्दर्पि

श्रितंय कपिकच्छुमूलैः पिबेत् चयं
स्त्रीषु न सोभ्यु मैति । माघान् पय
सर्पिषिवाविपक्वान् षड्ग्रासमात्रांश्च
पयोनुपानात् ॥ विदारिकाया स्व
रसेन चूर्णमुहुर्मुहुर्भाषितशोषित
म् । घृतेन दुग्धेन सशर्करेण पिबेत्
सयस्त्र प्रमदाः प्रभूताः ॥ भाषीफला
नां स्वरसेन चूर्णं सुभाषितं श्रीर
सिताख्ययुक्तम् । श्रीरामुपोक्ता-
पयो ऽग्निशक्त्या कामाग्निनामः पु-
रुषो निषेवेत् ॥ श्रीरेण वस्ताख्ययु
जान्वितेन समुप्राख्यकामी बहुश-
स्तिष्ठान्यः । सुशोषितान्तिपिबेत्
पयश्चतस्याग्रतः किंचटकं करोति
॥ माघश्च पसहितेन सर्पिषा षड्विंश
दनमदन्ति येनराः । श्रीरमध्यमुपि
वन्तितांशुते शर्बरीषु मदनमशेरते
॥ तिकाश्वगन्धाकपिकच्छुमूलैर्विदा
रिकाषट्कपिष्टयोगाः । आजौनपि
ष्टाः पयसाघृतेन पक्वा भवेच्छुक्लि
कातिदृष्ट्या ॥ श्रीरेणवागोचुरको
पयोगं विदारिकाकन्दकभक्ष्यं वा
। कुर्वन्सीदेवदिगीर्यतेस्य मदा-
ग्निनाग्नेदिदमवचूर्णम् ॥ साजमो
दक्षवद्याहरीतकीशृङ्गवे रसहिता
च पिप्पली । मद्यतक्रतरलोण्यवा
रिभिश्चूर्णपानमुदराग्निदीपनम् ॥

कापटि

अन्यत्कृतितलवणानि कटूनि वाप्ति
य चारशाकवहुलानि च भोजना-
नि । दृकशुक्रवीर्यरहितः स करोत्य
नेकव्याजान् जरन्निव युवायवलाभ
वाप्येति ॥

कान्दवम् । न । मिठार्हं पक्वान् इ-
ति प्रसिद्धे भक्ष्ये ॥ कान्दौ संस्कृत-
म् । संस्कृतम्भक्ष्याद्वक्ष्यम् ॥

कान्दविक । त्रि । आपूपिके । पूषविक
यकसैरि । भक्ष्यकारे ॥ कान्दवं पण्य
मस्य । तदस्य पण्यमिति ठक् ।

कान्दिग्भूतः । त्रि । कान्दिशीके ॥

कान्दिशीकः । त्रि । भयङ्गुते । मीच्या
पलायिते । कान्दिश्यामीच्याह ।
तदाहेतिमाशब्दादिभ्य उपसङ्ख्या
नमिति ठक् । पृ० ॥

कान्यकुजम् । न । पुरविशेषे । गाधि
पुरे । कुशस्थले । महोदये । कनौ
ज इति भाषा ॥

कान्यजा । स्त्री । नलीनामगन्धद्रव्ये ॥

कापटिकः । त्रि । शङ्के ॥ पुं । छात्रे ॥

परमर्मज्ञे । प्रश्नवर्गेषु प्रथमे ॥ त-
त्र परमर्मज्ञः प्रगल्भच्छात्रः कापट्य-
वहारिन्नात् कापटिकः । तद्वत्पार्थि-
नमर्थमानाया मुपगृह्यारहसि रा-
जाव्रथात् वक्ष्यदुर्धत्तं यस्स तत् त-
दानीमेव मवि वक्तव्यमिति ॥ कापटे

कापिलः

मचरति । ठक् ॥

कापथ्यम् । न । कपटभावे ॥

कापथम् । न । उन्नीरे ॥ पुं । व्यध्वे
। निन्द्यवर्त्मनि ॥ कुत्सितः पथः ।
कुगतीतिसमासः । ईषद्वर्धेति
को' कादेशः । कुमार्गोपीषन्मार्गो
भवति । इत्यमदन्तपथशब्देन समा-
सेन पुंस्त्वंनिर्वाह्य पथिन् शब्देन स-
मासे कापथ्यचयोरितिकादेशे पथः
सङ्ख्याव्याप्यादेरितिकीबलं भवति ॥

कापालः । पुं । कालियाकडा इति गौ-
डभाषा प्रसिद्धकर्कटायाम् ॥ न ।
अष्टादशकुष्ठान्तर्गतवातिककुष्ठे । व-
श्यकपालम् ॥

कापालिकः । पुं । कपालि इति गौड-
भाषाप्रसिद्धे वर्णसङ्करजातौ । अन्य-
जविशेषोयम् ॥ सिद्धान्ताचारिविशे-
षे ॥ यथा । अथतीर्थकराग्रणी प्रत-
स्थे कापालिकजातकविजेतुमिति श-
ङ्करविजयः ॥ अस्य स्वरूपं यथा । न-
रास्थिमात्राकृतभूरिभूषणः शम्-
शानवासी नृकपालभोजनः । प-
श्यामि योगांजनशुद्धदर्शने जग-
न्मियोभिन्नमभिन्नमीश्वरादिति ॥
अस्य धर्मो यथा । मत्तिष्ठाक्तवसाभि-
धारितमहामासाहुती जुह्वता व-
न्द्यौ ब्रह्मकपालः कल्पितमुरापाने

कापोत

न नः पारया । सद्यः कृतकठोरक
 गृह विगलकीलाधारोच्चै रर्या
 न पुरुषो पहारवलिभिर्देवो महा
 भैरव इति प्रबोधचन्द्रोदयः ॥ कपो
 लिकेव । शर्करादिभ्योऽण् ॥
 कापोली । स्त्री । विडङ्गायाम् ॥
 कापित्यम् । न । दाधित्वे ॥ कपित्यस्या
 वयवोविकारोवा । अनुदात्तादेश्वे
 ण्यम् ॥
 कापिलः । पुं । साङ्ख्यशास्त्रे ॥ पि
 ङ्गलवर्णः ॥ चि । पिङ्गलवर्णवति ॥
 । न । उपपुराणविशेषे ॥
 कापिशम् । न । मद्ये ॥
 कापिशायनम् । न । मद्ये । मधुनि ॥
 देवतायाम् ॥ कापिश्यांजातादि ।
 कापिश्याः क्तक ॥
 कापिशायनी । स्त्री । प्राच्यायाम् ॥ पि
 त्तान् डीर्घ ॥
 कापिशेयः । पु । पिशाचे ॥
 कापुषः । पु । कुपुषे ॥ कुक्कितः पु
 षः । विभाषापुषप्रतिकादेशः ॥
 ईषत् पुरुषोवा ॥
 कापेयः । पुं । शौनकर्षी । कपिगोत्रो
 त्पन्ने ॥ इतस्थामिण इतिठक् ॥ नि ।
 कपिसम्बन्धिनि ॥ न । कपित्वे ॥ क
 पे । कर्मभावे वा । कपिप्राप्त्योर्ठक् ॥
 कापोतम् । न । कपोतसमूहे ॥ कपो

कामम्

तानासमूहः । अनुदात्तादेरङ् ॥
 सौवीराजने ॥ कपोतस्येद्म् । क
 पोतवर्णत्वात् । तस्येद्भिन्त्यङ् ॥ पु
 । षच्चे ॥ कपोताभवर्णः ॥ सर्जिका
 चारे ॥ कपोतवर्णोऽस्यास्ति । ज्यो०
 षङ् ॥ त्रि । कपोताभवर्णवति ॥ क
 पोतस्यावयवोविकारोवा । प्राचिर
 जतादिभ्योऽण् ॥
 कापोताक्रमम् । न । सौवीराजने ।
 स्तोतोऽजने ॥ कापोतश्च तद्वचन
 ष ॥
 काप्यकरः । पुं । काप्यकारे ॥
 काप्यकारः । पुं । स्वयंकृतं पार्थचित्ते
 आधाय यः कथयति तस्मिन् । स्वपा
 पवक्तरि ॥
 काफलः । पु । कट्फले ॥
 काम । ष । अभ्यनुज्ञायाम् ॥
 कामम् । न । रेतसि ॥ इहामतिक्रमे
 । निकामे ॥ काम्ये ॥ वाढे ॥ अनुम
 तौ ॥ पुं । इच्छायाम् ॥ अनुरागे ॥
 फलदृष्टायाम् ॥ तत्तदृष्टेष्टविष
 याभिन्नाद्ये ॥ पुंसेयाविषयाभेदात्
 कामप्रतिभग्न्यते । पुमानादौ काम
 मय एवभूत्वाभकर्मकृतः यतोयंकर्म
 योहेतुः कामोतोऽस्यप्रधानता ॥ अका
 मस्यक्रियाकाचिद्दृश्यते नेचकारि
 चित । यद्यद्विजुहतेकिञ्चित्तत्त्वा

कामम्

मस्यचेष्टितम् ॥ वाद्यादिभेदात् कामस्यविधेः । वाद्योगृह्येवादि १ अन्तरोमनोराज्यरूपः २ वासनाभाररूपस्तृतीयः ३ ॥ इन्द्रियाधिष्ठाने ॥ अत्रै काम्यमानसाच्छब्दादिष्विषयेषु ॥ विषयभोगे ॥ स्त्रीपुंसयोः परस्परव्यतिकराभिलाषे च तन्निष्ठः कामशब्दः ॥ स्त्रीसङ्गे ॥ अस्मात् सङ्कल्पादिदमेत्यादिष्वेवंरूपे ॥ अप्राप्तेऽपि विषयः प्राप्तिरङ्गाभावेऽपि प्राप्यतामिच्छाकारेण तत्तृप्तिविशेषः ॥ रतिमात्रहेतुः कामः ॥ शास्त्रानुमतजायापुत्रवित्तादिष्विषयोऽभिलाषः ॥ मोहनस्तम्भनाकर्षणवशीकरणमाग्योच्चाटनादि ॥ दिव्यमानुषभेदात् द्विविधः कामः ॥ कर्मफले ॥ कामयितव्ये ॥ रिरंसायाम् ॥ रतौ ॥ त्रयोदशाङ्गे ॥ कामस्तु तद्वाणोद्दयाज्जातः । यथा । हृदि कामोभुवोः क्रोधोलोभश्चाधरदच्छाददिति श्रीभागवतम् ॥ महाराजचूते ॥ कामदेवे स्मरे ॥ अस्य स्थानानि यथा । पादाङ्गुष्ठे प्रतिपदि द्वितीयायाञ्चगुल्फके । ऊरुदेशे तृतीयाया चतुर्थी भगदेशतः ॥ नाभिस्था नेचपञ्चस्था षष्ठ्यान्तुकुचमण्डले । सप्तम्यां हृदये चैव चाष्टम्यां कक्षदेशतः ॥

कामकृ

॥ नवम्यां कण्ठदेशे च दशम्यां चोष्ठदेशतः । एकादश्यागण्डदेशे द्वादश्यां यनेतया ॥ श्रवणे च त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां खलाटके । पैश्यामास्यां शिखायाश्च घ्रातव्यश्च इति क्रमात् ॥ दक्षे पुसास्त्रियावामे शुक्ले कृष्णे विपर्ययः ॥ यत्र स्थाने वसेत कामस्तत्रैव नखचुम्बनम् । मन्त्रेणानेन कर्त्तव्यं घ्रातव्यं रतिकोविदैः ॥ काम्यतेऽनेन । कामुः । पुसिसंज्ञायामिति घः । यद्वा । कामयते । पचाद्यच् ॥ कामनम् । कामेर्घञ्वा ॥

कामकला । स्त्री । रतौ । कामदेवपत्न्याम् ॥ मुखं विन्दुडकुत्सेति ध्यानेनोक्तशक्तिप्रभेदे ॥ चन्द्रस्य या घाडशकलास्तः एव कामस्य कला ॥

कामकामी त्रि । अत्रै । काम्यान् विषया न कामयितुं शीले ॥

कामकार । पु । कामतः प्रवृत्तौ । स्वेच्छायाम् ॥ कामकराति । कृञ् ० कर्मायण ॥

कामकारतः । अ । स्वेच्छामाच्ये च्यर्थे ॥

कामकूट । पु । वेश्याप्रिये ॥ वेश्याया विभ्रमे ॥

कामकृत् । चि । कामकारके ॥ कामान् करोति । डुकृञ् ० कृप् ॥

कामदा	कामप
कामकेलि । पुं । सुरते ॥ नि । पिङ्गे ॥	कामदुघा । स्त्री । कामधेनौ ॥ कामा
कामक्रोधपरायणः । नि । कामक्रोधा	न् दुग्धे दोग्धिवा । दुह कपघश्चे
भ्यां सदायगिगृहीते ॥ कामक्रोधा	तिदुहे, कप् प्रत्ययो घश्चान्तादेश ॥
परमयन माश्रयेयस्य ॥	कामधर । पु । कामरूपस्य मत्स्यध्वज
कामखण्डका । स्त्री । स्वर्गकेतक्याम् ॥	पर्वतस्थे सरोवरे ॥
कामगामी । वि । कामज्ञामिनि ॥	कामधुक् । स्त्री । समुद्रमथनोद्भवाया
कामगिरि । पु । भारतवर्षस्य पर्वतवि	वसिष्ठमुने कामधेनौ ॥ धेनूनां म
शेषे ॥ सत्तुकामरूपदेशे वर्त्तते ॥	धोसा भगवतो विभूति । कामान्
कामगुणः । पु । रागे ॥ विषये ॥ आ	दोग्धि । दुह कप ॥ वि । का
भोगे ॥	म्यप्रदे ॥ यथा । एकः शब्दः सुज्ञात
कामज्ञामी । वि । कामचरे । अनुका	सुप्रयुक्तः स्वर्गलोके कामधुग भवती
मीने ॥ कामं यथेच्छं गमनशीलः ।	तिश्रुतिः ॥
काममिच्छाव्ययम् । सुपीतिणिनि ॥	कामदूति । पुं । कामदूतिकायाम् ॥
कामचारः । पुं । कामाचारे ॥ स्वत	कामदूतिका । स्त्री । नागदन्त्याम् ॥
न्त्रतायाम् ॥	पाटलायाम् ॥
कामचारी । वि । कामुके ॥ स्वच्छन्दे	कामदृती । स्त्री । पाटलावृक्षे ॥ काम
। स्वेच्छाचारिणि ॥ कलविद्धे ॥ पु ।	दूतिकार्ये ॥
गह्वरे ॥	कामधेनु । स्त्री । कामदुहि । स्वर्ग
कामचारिपुरम् । न । देवपुरविशेषे ॥	वि ॥ वशिष्ठधेनौ ॥
कामजान । पुं । कोकिले । पिके ॥	कामध्वसी । पुं । शिवे ॥ कामं ध्वंसय
कामताजः । पुं । कोकिले । वनप्रिये ॥	ति । ध्वंसुः । सुपीतिणिनि ॥
कामतिथिः । स्त्री । त्रयोदश्याम् ॥	कामनः । वि । कामुके ॥ अनुदात्तादे
कामदः । वि । कामिके । अभीष्टदे ॥	श्चेतिशिष्टान्तात्कमेर्गुञ् ॥
न । दक्षिणस्यां दिशिविख्याते वन	कामना । स्त्री । इच्छायाम् ॥ टाप् ॥
विशेषे ॥ कामान्ददाति । छुदाञ् ॥	कामन्यमी । पुं । कांस्यकारे ॥
आत इति कः ॥	कामयमी । स्त्री । रतौ ॥ कामस्य
कामदा । स्त्री । कामधेनौ । टाप् ॥	पत्नी ॥

कामरू

कामपरीत । वि । कामातुरतया वि
परीतबुद्धौ ॥

कामपाल । पु । वलदेवे ॥ कामान्
पश्यति । पालरक्षणे । कर्मण्यण् ॥

कामप्रदः । पु । भगवति । वासुदेवे ॥

कामानां पुरुषार्थानोपदे' ॥ रतिव

न्धविशेषे । यथा । द्वा पादौ स्तन्यस

क्त्यौ चिह्नलिङ्गभगे तथा । काम

येत' कामुकप्रोक्ष्यावन्ध कामप्रदे

द्विस. इति ॥

कामप्रवेदनम् । न । स्वाभिप्रायाविक
रणे ॥

कामफल. । पुं । महाराजामृतघ्ने ॥

कामभाक् । वि । कामार्हे ॥

कामम् । अ । अनुमतौ ॥ प्रकामे ॥

पर्याप्ते ॥ असूयायाम् ॥ अनुगमने

॥ अकामानुमतौ । स्वच्छन्दार्थे ।

आदावनिच्छायां पश्चादङ्गीकारे ॥

काम्यते । कर्मणिङन्तादम् ॥

काममैहः । पु । चैव्याम्पूर्णिमायाम् ॥

कामयमान । वि । उग्रति । वाञ्छति ॥

कामयान । वि । अर्थिनि ॥ कामुके ॥

कामयाना । स्त्री । गर्भिण्याम् ॥

कामयिता । वि । कामुके ॥ कामयते

। कमु० । शिजन्तात् टम् ॥

कामरूप. । पु । काँवरु इतिप्रसिद्धे दे

व्यै । प्रागज्योतिषे ॥ कालेश्वरं श्वे

कामरू

तगिरिं चैपुर नोलपर्वतम् । काम

रूपाभिधो देशो गणेशगिरिर्मुहूर्त्तनि

॥ तत्र कामगिरौ योनिपीठे का

माख्या देव्यस्ति । यथा । योनिपी

ठं कामगिरौ कामाख्या तत्र देवते

त्युपक्रम्य सर्वत्र विरखा चाह काम

रूपे गृहे गृहे इतितन्त्रचूडाम

खौ पीठमाला ॥ वि । मनोहररूपे

॥ स्वेच्छारूपे ॥

कामरूपिणी । स्त्री । अश्वगन्धाष्टके ॥

कामरूपी । पुं । विद्याधरे ॥ जाङ्गकज

न्तौ ॥ वि । मनोहररूपिणि ॥ स्वे

च्छारूपिणि ॥ सर्व माशु विचेतव्य

हरिभि कामरूपिभिरितिरामायण

म् ॥ कामतोरूपाण्यस्य । इति ॥

कामरेखा । स्त्री । वेश्यायाम् ॥

कामरू । पु । वसन्तकाले ॥ मरुभूमौ

॥ वि । कामुके ॥ पु । स्त्री । रोग

विशेषे ॥ तस्यनिदानसम्प्राप्तिश्च

यानियथा । पाण्डुरोगी च योक्त्य

र्थं पित्तलानि निषेवते । तस्य पित्त

मसृङ्मांसदग्ध्वारोगाय कल्पते ॥

। हारिद्रनेच स भृशहारिद्रश्च

उन्खानन. । रक्तपीतशक्नुचोभे

कवर्णाहतेन्द्रिय. ॥ दाहाविपाकदौ

र्वल्यसदनारुचिकर्षित । कामरू

वहुपित्तैषाकोष्ठशाखाश्रयामता ॥

कामद

अशौघर्धयथा । फलविकामतावा
सातिक्ताभूनिम्बनिम्बजः । कायः
चौद्रयुतोन्नयात् पाण्डुरोगसकाम
लमिति । कालान्तरात् खरीभूता
कृच्छ्रास्यात् कुम्भकामला ॥ तस्या
गिष्टलक्षणम् । कर्षरोचकहृत्तास
स्वरक्रमनिपीडित । नश्यति श्वास
कासारौ विडम्बेदी कुम्भकामकी ॥
कृष्ण पीतशङ्खभूषो भृशशूनश्चमा
नवः । सरताच्चिसुखच्छर्दिविद्युन्मो
यश्चताम्यति ॥ दाहावचितुष्टाना
हतन्द्रामोहसमन्वित । नष्टाग्निसं
श्र. चिप्रं हि कामलावाक् विपद्यते
इति ॥ मरीचतिजपुष्पाभ्यामप्यन
कामलापहमिति गारुडे १८७ अ
ध्यायः ॥

कामलता । स्त्री । शिन्ने ॥ इति हेम
चन्द्र ॥

कामला । स्त्री । कामले रोगे ॥

कामलायनः । पुं । उपकोसलाख्यमु
नौ ॥ कमलस्य अपत्यम् । नडादिस्त्वा
त फक् ॥

कामलिका । स्त्री । कङ्गुधान्ये ॥

कामवती । स्त्री । दाक्षरिद्रायाम् ॥

कामवत्सभः । पुं । आमे ॥

कामवत्सभा । स्त्री । ज्योत्स्नायाम् ॥

कामवृक्षः । पुं । वन्दाके ॥

कामाख्या

कामवृद्धि । पुं । कामज रतिकर्षाट
देशप्रसिद्धे क्षुपविशेषे । मद्नायुषे
। कन्दर्पजीवे ॥

कामवृक्षा । स्त्री । बाटलायाम् ॥

कामशरः । पुं । आमे ॥

कामसखः । पुं । वसन्तकाले ॥

कामधुत । पुं । अनिष्टे ॥

कामरूपम् । न । वात्स्यायनादिकाम
तन्त्रप्रतिपादकशास्त्रे ॥

कामहेतुकम् । न । कामातिरिक्तका
रणशून्ये ॥

कामाख्या । स्त्री । कामरूपदेशे देवी
स्थाने ॥ सतीदेहेनावतीर्षाया म
हादेव्या यज्येनिमगुडर्ष पतितम्
काशिकापुराणे च वसन्तहर्षर्षनंतत
त्रिपुरभैरव्याः स्नानम् । वसोक्तदे
वीगीतायाम् । श्रीमत्त्रिपुरभैर
व्या कामाख्यायै निमगुड स्नानम् । भू
मगुडलेच्छेवरत्नमहामायाधिवासित
म् ॥ नातः परतरं स्थानं कचिदस्ति
धरातले । प्रतिमासं भवेद्देवी यज्ञ
साक्षाद्रजस्वला ॥ तत्रत्यादेवताः
सर्वा पर्वतात्मकतांगताः । पर्वतेषु
वसन्त्येव महत्स्योदेवता अपि ॥ तत्र
त्यापृथिवीसर्वादेवीरूपास्तृतायुधैः
। नातः परतरं स्थानं कामाख्यायै
निमगुडादिति ॥ नामकारणं

कामान

यथा । श्रीभगवानुवाच । कामार्थं
मागता यस्मान्मया सार्धं महागि-
रौ । कामाख्या प्रोच्यते देवी नो-
लकूटे रहोगता ॥ कामदा कामि-
नी कामा कान्ता कामाङ्गदायिनी ॥
कामाङ्गनाशिनी यस्मात्कामाख्या
तेन चोच्यते इति काशिकापुरा-
णम् ॥

कामाङ्गश । पु । नखे ॥ शिन्ने ॥ व्या-
घ्रनखद्वययुक्ते वा लानाम्भूषणे ॥

कामाङ्ग । पु । आम्रवृक्षे ॥

कामातुर । वि । कामार्त्ते ॥

कामात्मज । पु । अनिरुद्धे ॥

कामात्मता । स्त्री । फलाभिलाषशील-
त्वे ॥ कामात्मनो भाव । तत् ॥

कामात्मा । पु । कामस्वभावे । कामा-
कुलचित्ते ॥ काम्यमानविषयशता-
कुलचित्तत्वेन काममये ॥ कामेफ-
लवृष्णाया मात्मा यस्यस ॥

कामाधिष्ठानम् । न । इन्द्रियमनोबु-
द्धिषु ॥ इन्द्रियाणि मनोबुद्धि रस्या-
धिष्ठानमुच्यते ॥

कामानशनम् । न । अनाशके । तप-
सि ॥ तपोनानशनात् परम् । का-
मानामनशनम् । रागद्वेषरहितैरि-
न्द्रियैर्विषयाणां सेवनं यदृच्छाका-
भसन्तुष्टत्वमितियावत् ॥

कामाव

कामान्ध । पुं । कोकिले ॥ वि । कामे-
नविवेकहीने ॥

कामान्धा । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

कामायुध । पुं । मङ्गाराजाम्रवृक्षे ॥ न-
। कामदेवास्त्रे ॥

कामायुः । पुं । गरुडे ॥

कामारिः । पुं । विटभाक्षिकधातौ ॥
श्री सदाशिवे । महादेवे ॥

कामार्त्तः । वि । कामपीडिते । कामा-
तुरे ॥

कामाक्षु । पुं । रक्तकाष्मण्डले ॥

कामावशायिता । स्त्री । शिवस्याशिम-
सृष्टधैश्वर्यान्तर्गते ऐश्वर्यविशेषे ।
सत्यसङ्कल्पतायाम् ॥ कामान् अव-
श्यते । श्रीङ्गोत्तिनि । कामावशा-
यिनो भाव । तत् प्रत्ययः ॥

कामावसायिता । स्त्री । कामावशाधि-
तायाम् ॥ कामान् अवस्थिति तिष्ठती-
त्यर्थे स्यतेर्णिनिः । भावेतत् ॥

कामावसायित्वम् । न । अष्टैश्वर्यान्त-
र्गतैश्वर्यविशेषे । सत्यसङ्कल्पतायाम्
॥ यथास्यसङ्कल्पो भवति भूतेषु तथै-
वभूतानि भवन्ति । अन्येषां निश्चया-
निश्चेतव्यमनुविधीयन्ते योगिन-
स्तु निश्चेतव्याः पदार्था निश्चयमि-
ति । कामान् स्वेच्छया अवसाययि-
तुं निश्चेतुं श्रीलमस्य । स्यतेर्णिनिः

कामिनी

। भावे त्व ॥

कामाङ्ग । पुं । राजासे
कामि । पुं । कामुके ॥ स्त्री । रक्षाम् ॥

कामिक । पु । कारणवेखगे ॥ न ।

काम्ये । काम्यमानभोगमोक्षप्रये
जने विधिपूर्वके कर्मणि ॥ वि । का
मदे । अमीष्टफलप्रदे ॥

कामित । वि । इच्छते । वाञ्छिते ॥

कामः सञ्जातोऽस्य । ता० इतच् ॥

कामी । पु । परमात्मनि ॥ पूर्वकामत्वा

त् कामोऽस्मास्ति । इति ॥ कामुके

॥ चक्रवाके ॥ पारावते ॥ चटके ॥

संसारिणि ॥ चन्द्रे ॥ कषभौषधौ

॥ सारसखगे ॥ अवश्यङ् काम्यते ।

कामुकान्तौ । आवश्यकेति ग्रन्थादि

त्याद्वाचिनिः ॥

कामिनी । स्त्री । अतिशयकामयुक्ता

यानार्याम् । सवर्णासवर्णयो रताया

म् ॥ भीरुस्त्रियाम् ॥ स्त्रीसामान्ये ॥

वन्धायाम् ॥ दारुहरिद्रायाम् ॥ म

हिरायाम् ॥ अवश्यं काम्यते । क

मेः पूर्ववक्षिनिः ॥ भूयान् कामो

स्तस्याः । अत इतिर्वा ॥

कामिनीपुष्पः । पु । उत्पविशेषे ॥ न ।

आर्त्तवे ॥ कामिण्याः पुष्पम् ॥

कामिनीशः । पुं । शोभाजनवृक्षे ॥

विदग्धनायके ॥

काम्पित्य

कामिमह । पु । सरोत्सवे ॥

कामीन । पुं । रामपूगे । सुरेवटे ॥

वि । कामानुकुपिणि ॥

कामुक । पु । अशोकपादपे ॥ अति

मुक्तके । माधवीलतायाम् ॥ चटके

॥ वि । कमने । कामयितरि । का

मिनि । स्त्रीमुखासक्ते ॥ कामयते

तच्छील । लघपतपदेत्यादिनाक

मेवकम् प्रत्ययः ॥

कामुककाक्ता । स्त्री । अतिमुक्तकक्षता

याम् ॥

कामुका । स्त्री । इच्छावन्ताम् । धना

दीच्छायुक्तायाम् ॥ कामयते तच्छी

ला । उक्तजन्ताङ्गाप ॥

कामुकी । स्त्री । मैत्रुनेच्छायुक्तायाम्

। वृषस्त्याम् ॥ जानपदकुण्डलो-

येत्यादिनाङ्गीष् ॥

कामेषु । पु । फलकामे । सकामे ॥

काममाप्तुमिच्छतीति तथा ॥

कामेश्वरी । स्त्री । कामाख्यापञ्चमू

र्त्यन्तर्गतमूर्तिविशेषे ॥

कामोदकम् । न । स्तोत्रेण स्वेच्छ

याद् तोदके ॥

कामोदा । स्त्री । रागिणी विशेषे ॥

काम्पित्यः । पुं । गुण्डारोचनिकायाम्

। कवीला इति भाषा ॥ उत्तरद्वेश

विशेषे ॥ काम्पिताया अदूरभवः ।

काम्बोज.

सङ्काशादिष्वात् शय. ॥

काम्पिल्ल । पुं । काम्पिल्लार्थे ॥ काम्पिल्ल कफपित्तसृक्कृमिगुल्मोदरब्रणान । हन्तिरेची कदुष्णाश्च मेहाना हविषाश्मजित् ॥

काम्पिल्लक. पु. } काम्पिल्लार्थे ॥
काम्पिल्लका । स्त्री. } उत्तरजनपदविशेषे ॥

काम्पील. पु. }
काम्पीलक. पुं. } काम्पिल्लार्थे ॥

काम्बलः । पु. । कम्बलावृतरथे ॥ कम्बलेन परिवृतो रथः । परिवृतो रथ इत्यर्थः ॥

काम्बविक. पु. । शङ्खवलयादिकर्त्तरि । शङ्खिके । शङ्खकारे ॥ कम्बुशिल्पमस्य । शिल्पमितिठक् । शान्त्वतिक इतिनिर्देशात् कादेशोऽनित्यः ॥ कम्बोर्विकारो ऽस्यास्तीतिठन्वा ॥

काम्बुका । स्त्री । कम्बुगन्धायाम् ॥

काम्बोजः । पु. । कम्बोजदेशजे ऽश्वे ॥ सोमवल्के ॥ पुद्गागवृचे ॥ कम्बोजदेशोद्भवे प्रथमतः चित्रिये पश्चाद्वितक्रियालोपादिना शुद्रस्वभापञ्चे दस्युपेक्षवाच्ये । सतुयवनतुल्योन्नेच्छजातिविशेषः । अस्य सगरराजेन सर्वशिरोमुण्डनङ्कृतम् । यथा । अर्द्धशकानां शिरसोमुण्डयित्वा व्यसर्ज

काम्यदा

यत् । यवनानाशिर सर्वकाम्बोजाना तथैवचेति ह० ॥ पु. न । वल्लखदिरे । पपरियाखैर इतिभाषा ॥

कम्बोजेषु देशेषुभव । तत्रभवदित्यर्थः । कच्छाद्यण । कम्बोजोऽभिजनोऽस्यवा । सिध्वाद्यण ॥

काम्बोजी । स्त्री । माषपर्णायाम् । इयमुच्छ्रयाम् ॥ दुष्खदिरे ॥ गुञ्जायाम् ॥ वाकुच्याम् ॥ कम्बोजेषुभवा । अयः । ऊीप् ॥

काम्यम् । न । अन्त करणशुद्धावनुपयो गिनि कर्मविशेषे । फलकामनया चोदिते ॥ यथा । व्यक्तिस्त्रिफलमुद्दिश्य यत्तदानजपादिकम् । क्रियते कायिकयच्च तत्काम्यं परिकीर्त्तितमिति ॥ वि । कामनीये । सुन्दरे ॥ कामनाविषयेस्त्रगादैः ॥ कामोस्त्रियत्र । अन्यत्रापीति यष् ॥ यद्वा । काम्यते । कमु० । अचोयत् ॥

काम्यकर्म । न । स्वर्गादीष्ट साधने ज्योतिष्टोमादौ । फलोद्देशेनविधीयमाने कर्मणि ॥ काम्यञ्च तत्कर्मचेतिविग्रहः ॥

काम्यदानम् । न । प्रवारणे ॥ फलकामनयादाने ॥ यथा । अपत्यविजयैः स्वर्गस्वर्गार्थं यत्प्रदीयते । दानतत्त्वात् काम्यमाख्यातं भूषिभिर्दुर्मन्त्रिणैरि

कायचि

ति गङ्गपुराणम् ॥ काम्येनेच्छया
काम्यस्य सुहृदादीष्टस्य वरस्त्रीहस्य
श्वादेर्वादानम् ॥

काम्यफलम् । न । आर्थिक्यांशुदैः ॥

प्राधान्येन फलं शुद्धिरार्थकी काम्य
कर्मण । आर्थिकीशुद्धिः काम्यकर्म
ण प्राधान्येन फलम् ॥

काय' । पु । कदैवते । ब्राह्मतीर्थे ॥
मूर्त्तौ । देहे ॥ सङ्गे ॥ सङ्गे ॥ स्व
भावे ॥ मूलधने ॥ प्रजापत्यविवा
हे । सङ्गनौ धर्म्यश्चरतामिति निय
मनङ्ककृत्वा कन्यादाने ॥ न । मनु
ष्यतीर्थे । प्रजापतितीर्थे ॥ तत्तु
स्वस्वाङ्गुल्योर्मूलैकनिष्ठानामिकयो
रधोभागे प्रसिद्धम् । कायमङ्गुलिम्
ख इति वचनात् ॥ प्रजापतिर्देव
ताऽस्य । कस्येदित्ययं इदन्तादेशस्य
। यस्येतिलोपात् परत्वादादिदृष्टिः ॥
धीयते ऽन्नादिभिः । धीयते ऽस्मिन्न
स्थ्यादिकमिति वा । चिक्षयमे ।
निवासचित्तीत्यादिनाघम् ।

कायचिकित्सा । स्त्री । वैद्यविद्याङ्गवि
शेषे ॥ यथाह सुश्रुत । कायचि
कित्सानामसर्वाङ्गसंस्तानां व्याधी
नां च्वरातीसाररक्तपित्तशोषोन्मा
दापसारङ्गमेवादीनां सुप्रेम
नार्जमिति ॥

कायिका

कायवलनम् । न । कवचे । तनुवे ॥

इति हारावली ॥

कायमाजम् । न । त्वयकुम्भाम् ॥ अग्नी
रपरिमाणे ॥

कायस्य' । पु । परमात्मनि ॥ नरेषु धू
र्त्ते कृपाहीने नरजातिविशेषे । अ
क्षरजीविके । कूटकृति । पञ्चीक
रे । कायस्य इति भाषा ॥ यथोक्तं म
होवैवर्त्ते कृष्णजन्मण्ये ८५ ऽध्याये
। विश्वैकलिपिकर्त्ता च भव्यदातु र्वा
नं हरेत् । कायस्येनोदरस्येन मातु
र्मसमस्तादितम् । तपनास्तिकृपा
तस्यदन्ताभावोहि केवलमिति ॥
वक्रिपुराणेपि । चाटचारणचौरे
भ्यो बधवन्धभयादिभिः पीड्यमानाः
प्रजारण्येत् कायस्येभ्यो विशेषत इति ॥
काये तिष्ठति । छा । सुपिण्य इति
क ।

कायस्था । स्त्री । हरीतक्याम् ॥ काम
लक्याम् ॥ कायस्तिष्ठत्यनया । 'घ
अर्थेकः ॥ एकाद्वये ॥ तुलस्याम् ॥
कायस्यभार्यायाम् ॥

कायिक । वि । शारीरिके । कायनि
ष्पन्ने ॥

कायिका । स्त्री । } गवादिबलीवर्द्धा
कायिकाशुद्धि । स्त्री । } दिक्कर्मयुतायां नृ
क्षौ ॥ यथा । दौघनाद्यकर्मयुतां का

कारक.

यिकासमुदाहृतेतिव्यासः ॥ मूलध
नाऽविरोधिना प्रत्यब्देयपणत
दर्शदिरूपायां दृष्टौ ॥ यथा । काया
विरोधिनी शश्वत् पणार्द्धात् कायि
केति नारदः ॥ इत्यायुधस्तु पणार्द्धा
या इत्यत्र पणवाद्येति पठित्वा पण
स्य मूलधनस्य यावदवस्थान तावत्
शश्वत् वर्षसहस्रमपि उत्तमर्णेन या
वाह्यते प्राप्यते सा कायिकेति व्याख्या
तवान् । तत्राद्या भोगलाभान्तर्गता
अपराक् तद्भिन्ना । इति मिश्राः ॥

कार. । पुं । वधे ॥ निश्चये ॥ बलौ ॥
यत्ने ॥ यतौ ॥ तुषारशैले । हिमा
द्रौ ॥ क्रियायाम् ॥ यथा । स्वाहा
कारवषट्कारनमस्तारा दिवौकसा
म् । इन्तकारो मनुष्याणां स्वधाका
रः स्वधाभुजामिति ॥ करणम् कार'
॥ कर्मोपपदे कर्तृवाचक । यथा । क
र्मकार. स्वर्णकार इत्यादि ॥ वि
क्षिप्ते धान्यादिराशौ ॥ यथा । द्रौ
कारौ ॥ करणव । प्रज्ञाद्यण ॥ ह्य
विच्छेपे । परिमाणाख्यायां सर्वेभ्य इ
तिकर्मणि घञ । सर्वेभ्य इति पञ्च
मीनिर्देशात् प्रकृत्याश्रय एव कदा
रविति प्राप्तोऽप वाध्यते न च्छर्थाश्र
या स्त्रीप्रत्यया ॥

कारक. । वि । कर्त्तरि । क्रियाजनके

कारक

॥ भाष्ये करोति क्रियानिर्वर्त्तयती
ति व्युत्पत्तिदर्शनात् । खलु ॥ न ।
क्रियोपाधिके ॥ साक्षात् क्रियानि
मित्ते । कर्माद्यन्यतमे । तानितु ।
कर्त्ता कर्माच्च करणञ्च सम्प्रदानत
थैवच । अपादानाधिकरणे इत्याहुः ।
कारकाणि षट् ॥ कर्त्ता १ यथा पु
रुषे शिवो दृष्ट । कर्म २ यथा रा
मं प्रणमति । करणं ३ यथा नेत्रे
शिवो दृष्ट । सम्प्रदानम् ४ यथा ह
रिः सङ्गाः सुखं दद्यात् । अपादानम्
५ यथा विभीषण पदाङ्गुष्ठ । अधि
करणम् ६ यथा रेमे शरदि गोवि
न्द ॥ सर्वत्र सर्वकारकशक्तिसम्भवः
। उक्तञ्च । अनेकशक्तियुक्तस्य विश्व
स्यानेककर्मणः । सर्वदा सर्वथाभावा
त् कश्चित् किञ्चिद्विचक्ष्यत इति । य
था । सर्वप्रयत्नेन च भूमिपात्वास्त
स्मिन् प्रजग्युर्धुधिसर्व एवेत्यत्र कर्मणो
धिकरणविवक्षायां सप्तमीति ॥ कर
कोद्भवजले ॥

कारकदीपकम् । न । अलङ्कारविशेषे
। यथा । क्रमिकैकगतानान्तुगुम्फ
कारकदीपकम् । गच्छत्यागच्छ
तिपुन. पान्यः पश्यति पृच्छति ॥
यथावा । निद्राति स्नाति भुङ्क्ते चल
ति कचभरान् शोधयत्यन्तरास्ते दी

कारण

व्यत्ययेन चाय गदितुमवसरो भूय
आयाद्विधाहि । इत्युदण्डे प्रभृणा
मसकृदधिकृतैर्वीरितान चारिदी
मान पश्यान्मानविकन्येसरसि बहव
चामर्तरेणैरपाङ्गैः ॥ आद्योदाहरणे
श्रुतस्य पान्यस्य कर्तृकारकस्य गमना
दिष्वन्वयः ॥ द्वितीयेत्यध्याहृतस्य
प्रभोः कर्तृकारकस्य मित्रादिष्वन्वयः
इत्येकस्यानेकवाक्यान्वयेन दीपक
स्याच्छायापत्याकारकदीपकम् ॥

काशकुक्षीयः । पु । सात्त्वदेशे ॥ तदे
शीयजने बहुवचनान्त ॥

कारणम् । न । करणे ॥ साधने ॥ घघे
॥ इन्द्रिये ॥ देहे ॥ कर्मणि ॥ का
यस्थे ॥ वायुप्रभेदे ॥ गीतप्रभेदे ॥
अव्यक्ते । बीजभावे ॥ ईश्वरे । अ
भिकनिमित्तोपादाने ॥ वेदान्ति
नामुक्तादीश्वरस्या भिकनिमित्तोपा
दानकारणतां श्रुत्या पातकक्षीयः-
समोदमाह । आः पाप कथमीश्वर
मेव विकारिणं कृत्वा विनाशधर्मि
णामुपपादयति । अस्यायम्भावः वेदा
न्तीहि भगवतः सकलकार्योपादान
त्वं मन्यते तच्चन्द्रविकारितया
सङ्गच्छते । यथाहि सत् स्वयं विकृती
याश्चटशरावायुपादानं भवति तथा
स्वयं विकृतीश्वरो जगदुपादानमि

कारण

त्यभ्युपगन्तव्यम् । तथाच भगवतो
मद्वद्विकारित्वादिनाशित्व सिद्धा
तीति ॥ साङ्ख्यसूत्रात् नमुरं प्रकृते
र्विश्वोत्पत्तिं पुरुषस्तृदासीन इति
। एतच्छ्रुत्वा वेदान्ती सखेदमाह ।
दुर्बुद्धीषी मौ एतदपि न जानीत य
त सर्वप्रमेयजात घटादिवत् कार्यं
मिति प्रधानोपादानकारणमप्यपेक्ष
यायमेवेति अत इयं विकारशङ्का मु
ग्धवधूषिकल्पविलसितमिव । तथाहि
। शान्त ज्योतिः कथं मनुदितानस्त
निश्चयमकारं विश्वोत्पत्तौ व्रजति वि
कृतिं निष्कल निर्मलम् । शब्दजो
लोत्पलदलरुचा मन्दुवाहावलीनां-
प्रादुर्भावे भवति नभसः कीदृशोवा
विकारइति ॥ हेतौ । वीजे । येन विना
यन्नभवति तस्मिन् ॥ तच्च निमित्तो
पादानभेदाद्विविधम् । कारणत्वं
माह । अन्यथासिद्धिगूढत्वमेतन्नि
यतपूर्ववर्तित्वम् । तच्च समवायस
समवायिनिमित्तभेदात् त्रिविधम् ।
परमायुपरिमाणभिकानां कारण
त्वमिति भाषापच्छेदः ॥ अयुपरिमा
णानुमकस्यापि कारणमिति सिद्धान्त
मुक्तावशी ॥ कार्येते ऽनेन । यस्या
त् कृणोत्युट् ॥

कारणकारणम् । न । प्रकृतेरधिष्ठानभू

कारण

ते ब्रह्मणि ॥

कारणगुणोद्भवगुण । पुं । कारणगुण
पूर्वकगुणे ॥ तद्यथा । रूपम् १ र
सः २ गन्ध ३ अपाकजस्पर्श ४ द्र
वत्वम् ५ स्नेहः ६ वेगः ७ गुरुत्वम्
८ एकत्वम् ९ पृथक्त्वम् १० परि-
माणम् ११ स्थितिस्थापकसंस्कार
१२ । इति भाषा परिच्छेद ॥

कारणता । स्त्री । } हेतुत्वे । पश्य
कारणत्वम् । न । }
कारणे कारणत्वम् ॥ मृततन्त्रादि
रूपायां सर्वविकाराधिष्ठानतायाम् ॥
कारणमात्रा । स्त्री । अलङ्कारविशेषे
। यथोत्तरश्चेत पूर्वस्य पूर्वस्यार्थस्य-
हेतुता । तदाकारणमात्रायात् ॥
उत्तरमुत्तरमिति यथोत्तरम् । उ
दाहरणम् । जितेन्द्रियत्वं विनयस्य
कारणं गुणप्रकर्षो विनया दवाप्यते
। गुणप्रकर्षेण जनो ऽनुरज्यते जना
नुरागप्रभवाहिसम्पद ॥ अपिच ।
गुम्फा कारणमात्रास्यार्थथा प्राक्त
नकारणैः । नयेन श्री श्रियाख्या
ग ख्यागेन विपुल यश ॥ उत्तरो
त्तरकारणभूतपूर्वपूर्वं पूर्वपूर्वं कार
ण भूतोत्तरोत्तरैर्वा वस्तुभिः कृतो
गुम्फाः कारणमात्रा । आद्योदाह-
ता द्वितीया यथा । भवन्तिवर-

कारणो

का पापात् पापदरिद्र सम्भवम्
। दारिद्र्यमप्रदानेन तस्यादानपरो
भव ॥

कारणशरीरम् । न । सत्त्वप्रधानेऽज्ञा
ने । आनन्दसयकोषे । सुषुप्तौ ॥
अनाद्यविद्यानिर्बचनीय शरीरद्वय
कारणमात्रं सत्त्वरूपाऽज्ञानं यद्
स्तितत्कारणशरीरमिच्छाहुः ॥

कारणा । स्त्री । यातनायाम् । गाढवे
दनायाम् ॥ मरकटजा यमयातनेति
केचित् ॥ विजन्तात् कुण्ठोयत्वासन्न
न्येतियुच् । टाप् ॥

कारणिक । त्रि । परीक्षके ॥ करणै-
श्चरति । चरतीतिठक् ॥

कारणोत्तरम् । न । प्रत्यवस्तुत्वे ॥
सत्यत्वेनाङ्गीकृत्य ततप्रतिकूल
रूपकारणव्रथात् तदा तदुत्तरक
कारणोत्तरम् । तत् त्रिविधम् । व
लवत् १ तुल्यवलम् २ दुर्बलम् ३ ।
आद्य यथा । मयात्त्वत्त शतकं गृ
हीतमितिसत्यम् किन्तु तत परि
शोधितम् । द्वितीय यथा । मदीये
यन्मूनि क्रमागतत्वादिति वाच्युक्ते
प्रतिवादिनोपि तथोत्तरम् । तृती
या यथा । ममेवममूनिः क्रमागतत्वा
त् इतिवाच्युक्ते ममेवममूनिः दशव
र्षोपभुज्यमानत्वात् इति प्रत्युक्त

कारवी

रम् ॥

कारणवत् । पु । खड्गं इति गौडे
 पु प्रसिद्धे हंसविशेषे ॥ अमलाख
 इति रमेर्द्ध । ईषत् रण्ड । ईषद्
 र्धेचेतिकोः कादेशः । कारण्डवाति
 । वा० । आतोनुपेतिक ॥

कारणवत् । पु । वृद्धमेदे ॥

कारणमी । पुं । कांस्यकारे । गौखि
 के ॥ धातुवादर्त्ते ॥

कारमिषिका । स्त्री । कर्पूरे ॥

कारम्मा । स्त्री । मिषद्गुच्छे ॥ ईषत्
 रम्मा । ईषद्गुच्छेचेतिकोः कादेशः ॥

कारवः । पुं । काके ॥ का इति रवो
 ऽस्यसः ॥

कारवल्ली । स्त्री । कारवेले ॥ काण्ठी
 रे ॥

कारवी । स्त्री । शतमुष्पायाम् । मधु
 रागाम् ॥ ब्रजटा इति गौडभाषा
 प्रसिद्धे दीप्ये । मयूरशिखायाम् ॥
 सुषण्डाम् । कच्छजीरी इति भाषा
 ॥ त्वक्पथ्याम् ॥ कृष्णजीरके ॥ शु
 क्रकारवेण्याम् ॥ केनजलेनरौति ।

कश्यपे । पञ्चाशत् करवस्य मयूरस्ये
 भुम् । तस्येदमिष्य ॥ कारवाति
 वा । कागतिगन्धमयोः । आतोनुपे
 तिकः । गौराक्षिणीष् । यद्वा । कार
 वम् । हार्मि० । कृष्णः । सं० किम् ।

कारस्त

कारमवति । अथ रंषयादौ । क
 मययम् । उ० ॥

कारवेल्ह । पु । करेखा इति प्रसिद्धे शा
 के । कठिलके । सुषण्डाम् ॥ कार
 वेल्हं हिम भेदि लघु तित्तमवातकम्
 । प्वरपित्तकफास्त्रं पाण्डुमेव कु
 म्भीन चरेत् ॥ कारवेल्हति वेल्हच
 ने । कर्मययम् ॥

कारवेल्हक । पुं । कारवेले ॥ स्वार्थे क ॥

कारवेल्ली । स्त्री । शुक्रकारवेले ॥ त
 हुखा कारवेल्लीसा विशेषादीपनी
 लघुः । तहुखाकारवेल्ह गुणा ॥ का
 रवेल्ली फलतकेस्वेदितं हिममर्दित
 म् । भर्जितं नवनीतेन सैन्धवेन स-
 मन्वितम् ॥ विदक्षितमुष्मीयत्वा
 रवेल्लीकठोरं पुष्कितमिव तैष्येस्य
 धितं गमडेन । रक्षितमरिचपूर्य
 सैन्धवेनातिपूर्य सुवक्षितरसनाग्रं
 लोचतामातनेति ॥ कारवेल्ली
 फलमेदिनलघुतित्तमवातकम् । पि
 त्ताऽखक्कामलापाण्डुकफमेदं कु
 म्भीन चरेत् ॥

कारस्तारः । पुं । किम्पाकटुमे । मिष
 तिसौ ॥ कारस्तारोति । उ० ॥
 कृष्णोद्भेत्ताच्छीष्यानुलोम्येषु इति
 टः । कारस्तारोवृष इति निपात-
 व्यात्सुट् ॥

कारिका

कारिकाटिका । स्त्री । कर्णजलौका
याम् ॥

कारा । स्त्री । बन्धनाखये । कारागारे ॥
दूत्थाम् ॥ प्रसेवके । वीणाधका
ष्ठभाण्डे ॥ सुवर्णकारिकायाम् ॥ व
न्धने ॥ पीडायाम् ॥ कीर्यते । कृवि०
। भि० अङ् । ऋट्टशोडीतिगुणे
दीर्घत्वनिपात्यते ॥

कारागारम् । न । बन्धनशालायाम् ॥
कारैव आगारम् । कारायै बन्धाय
वा आगारम् ॥

कारागुप्तः । वि । बन्धनागारस्थे ॥ का
रायां गुप्त ॥

कारापथः । पु । देशविशेषे । खल्ल
गात्मजयो रङ्गदचन्द्रकेत्वोर्विषये ॥

कारावरः । पु । पारशवाद्देह्यामुत्पन्ने
। चर्मकारे ॥ कारावरोनिषादात्तु
चर्मकार प्रसूयते ॥

कारावेशम् । न । बन्धनाखये । वधाङ्ग
के ॥ कारैव कारायै वावेशम् ॥

कारि । स्त्री । क्रियायाम् ॥ वि । शिल्पि
नि ॥ करोति । डुकृञ्० । कृञ्जडी
चांकारुष्विति इञ् ॥

कारिका । स्त्री । नटयोषिति ॥ कृतौ
॥ स्वर्णाक्षरद्वयावच्छेदप्रतिष्ठा-
पिकाविवरणाश्लोके ॥ शि
ख्ये ॥ यातनायाम् ॥ नापिकादिकम्

कारीर

शि ॥ करणम् । धात्वर्थनिर्देशे करो
ते खलुस् । शिच्चादृष्टिः ॥ यदा । क
रोति । खलुस् । प्रत्ययस्याद्वितीत्य
म् ॥

कारितः । वि । कुर्वन् प्रेरितः । कारित
इत्युच्यते । कराया इतिभाषा ॥

कारिता । स्त्री । कारिकायाम् । कारि
ताष्टौ । अधिकसूद इतिभाषा ॥
यथा । ऋणिकेनतुयाष्टद्विरधिका
सम्प्रकीर्तिता । आयत्कालकृतानि
त्वं दातव्या सा तुकारिता ॥ इति
कात्यायनः ॥

कारी । स्त्री । कारिकायाम् । कटुपत्रि
कायाम् ॥ कण्टकारी आकर्षकारी
त्येषाद्विधा ॥

कारीरम् । न । भस्मनि ॥ करीरस्या
वयवे । काण्डे ॥ टीट इतिप्रज्ञे क
रीरफले । तत्पुष्पे ॥ फलं करीरस्य
हि बीजवर्जितं संस्कारितं सोदक
भाजनेषु । सुचिक्रयेष्वष्टदिनं सुस
न्धितं सन्धानरीत्या सुधियाविपाचि
तम् ॥ कारीरङ्गदुक्कङ्गादि फलमु
ष्णं रुचिप्रदम् । कफपित्तकरङ्कि
ञ्चित्कषायवातहृदरम् ॥ अस्त्रकुसु
मशाकस्तु । कारीरङ्गकुसुमं सुधर्म
निहितं संधारिण्यं सवृतं सप्ताहेन
विप्रोषितं सप्तकं हिङ्गुमाष्यनैलेन

कारकः

अम् । चिसंतकतरस्तुकाचिकमये
सवेसवारान्वित भोक्ता केनसमर्चि
तः प्रतिदिनश्रीपार्वतीशः स्वयम् ॥

कारोरङ्गसुमम्भेदि कटुक कफनाश
नम् । पित्तकृदुचिरं भयं कषायं प
प्यदम्भम् ॥ कारोरङ्गसुमंहृच्छशी
तलङ्गुभननाशनम् ॥ करीरस्त्रावव
वैविकादोषा । अक्ष । पलाशाश्च
अक्ष ॥

कारीरी । स्त्री । वृष्यादिफले माग
विशेषे ॥

कारीषम् । न । शुष्कगोमयसमूहे ।
विटोरा उषखौकादेरदतिभाषा ॥
करीबाबा समूहः । मि० अक्ष ॥

कारः । वि । शिष्टिनि ॥ कारयिस्त्रात
कर्माणि कारं पञ्चाक्षवन्धयेदिति कू
र्मेपुराणम् ॥ कारके ॥ पुं । विश्वक
र्मेणि ॥ शिष्टे ॥ करोति । सुकृन्०
। कृपायेत्युक् ॥

कारकः । वि । रूपकारादिशिष्टिनि
॥ स्वार्थकः ॥

कारककर्मा । न । रूपकारादीनाङ्गम
णि ॥ यैः कर्मभिः प्रचरितैः शुश्रूष्य
लोहिजातयः । तानि कारककर्माणि
शिल्पानिविविधानिच ॥

कारकौरः । पुं । सन्निवारे ॥

कारजः । पुं । करभे । गजार्भके ॥ फे

कार्तवी

ने ॥ बन्मीके ॥ नागकेशरे ॥ गैरि
के ॥ शिष्टिनां चिपे ॥ स्वयञ्जात
तिले ॥

कारणिकः । वि । द्वालो ॥ कदशाशी
कमस्त । शीलमिति ठक् । कदशा-
प्रयोजन मस्रवा । प्रयोजनमिति
ठक् ॥

कारणली । स्त्री । जलौकायाम् ॥

कारणम् । न । परदुःखदुःखिन्ने । क
दवायाम् ॥ कदवः कदवावान् स
स्य भावः । प्रा० व्यञ्ज ॥

कारणः । पुं । सुवन्नाचार्ये । विष्णुमनि ॥
कारुषाः । पु । कर्कषदेशवासिषु । वृ
हद्गृहेषु ॥ बहुवचनान्तोऽयम् ॥

कारोत्तरः । पुं । सुराग्रभागे । सुराम
खडे ॥ कूपे ॥ वि । कार्यक्षमे ॥ कारे
ख क्रियया उत्तर ॥

कार्कन्धवम् । न । कर्कध्वाविकारे ॥ स
द्वयवे ॥ विस्वाद्यम् ॥

कार्कश्यम् । न । कठोरतायाम् ॥ कर्क
श्यभाव । व्यञ्ज ॥

कार्काटः । पुं । कर्णाटदेशे ॥ स्वा० अ
क्ष ॥

कार्तवीर्यः । पुं । अश्ववंशीयकृतवीर्य
राजपुत्रे । अर्जुने । दैत्ये । इरेसु

ज्ञानतारे ॥ अश्वधामम् । उच्चत ह
यंसहस्रकान्तिरखिललोकीधवैर्व-

कार्तिक

न्दिते। हस्तानां शतपञ्चकेन तु दधन्वा
पानिषूस्तावता । कण्ठेष्ठाटकमास
यापरिवृतश्चक्रावतारो हरेः । पाया
तस्यन्दनगेवरुणा भवसन' श्रीकार्त
वीर्योन्वप इति ॥ जैनराजचक्रव
र्त्तिविशेषे । सुभूमे ॥ कृतवीर्यस्या
पत्यम् । अण् ॥

कार्तिकस्वरम् । न । मूर्ध्नि । हेमनि ॥
कृतस्वरे आकारविशेषे भवम् । अ
ण् ॥ कृता. पठिता. स्वरायेन तस्यैवा
इदम् । शेषद्वयम् ॥ धुस्तूरे ॥

कार्तिकान्तिक । पु । दैवमे । भौहर्त्ति
के । ज्योतिर्विदि ॥ कृतान्तवेत्ति ।
कृतूक्यादिस्त्वान्ताडक ॥

कार्तिक । पु । स्कन्धे । कार्तिकेये ॥
ऊर्ज्जे । शरदृतोर्द्वितीयेमासे । वा
हुले ॥ अत्रजातस्यफलम् । दक्ष क्र
ये विक्रयणे धनाय स्याद्वाषट्कोऽ
खिलकौशलश्च । य कार्तिके का
र्त्तिकरूपधारी जातो भवेद् युदुवि
शारदश्चेति ॥ वर्षविशेषे । सचकृ
त्तिकारोऽक्षिण्योरेकतरस्मिन् दृष्ट
स्पर्तेरस्तोदरेकतरसम्बन्धे भवती
ति मलमासतत्त्वम् ॥ कार्तिकी पौ
र्णमास्यस्मिन् । विभाषा प्लातुनी
ति पाक्षिकोण ॥

कार्तिकिक । पु । कार्तिकमासै ॥ का

कार्पटः

र्त्तिकी पौर्णमास्यस्मिन् । विभाषा-
प्लातुनी श्रवणा कार्तिकी चैवीभ्यः
। इतिठक ॥

कार्तिकी । स्त्री । कार्तिकपौर्णमास्य
म् ॥ कृत्तिकया युक्ता पौर्णमासी ।
मन्त्रवेण युक्त' कालः इत्यण् । त
तोङीप् ॥

कार्तिकेय । पुं । कुमारे । अहासेने
॥ कृत्तिकानामपत्यम् । तत् पोषि
तत्त्वात् । स्त्रीभ्योठक ॥ अस्य ध्यानं
यथा । कार्तिकेयं महाभागं मधूको
परि संस्थितम् । तप्तकाञ्च भवर्णा
भं शक्तिहस्तं वरप्रदम् ॥ विभुजं श
शुद्धन्तारं नानालङ्कार भूषितम् ।
प्रसन्नवदनं देवं सर्वसेनासमावृत
मिति ॥

कार्तिकेयप्रसू. । स्त्री । दुर्गायाम् ॥
कार्तिकेयवनम् । न । शरवणे ॥
कार्तिकोत्सव । पुं । कौमुद्याम् । का
र्त्तिक्या पूर्णिमायाम् ॥ दीपोत्सव
तिथौ ॥

कार्त्तिक्यम् । न । साकल्ये ॥ कृतस्य
भाव । व्यञ् ॥

कार्पट । पुं । जतुनि । लाक्षायाम् ॥
कार्यिणि । कार्यार्थिनि । उमेदवा
र दरवागी इति पारस्यभाषा ॥ इ-
तिहेमचन्द्र ॥ वस्त्रे ॥ स्वा० अण् ॥

कार्पासी

कार्पाटीगुप्तिका । स्त्री । भौषा भौषी
बटुवा इत्यादिभाषा प्रसिद्धे ॥
कार्पाटिक । पुं । मर्मत्रे ॥ तीर्थसेवि
नि ॥

कार्पासम् । न । कृपयसायाम् । दैर्घ्ये
। अक्षितत्वयाकरयेनापि धनरक्षणे
प्राप्तये ॥ अनात्माध्यासवन्ने ॥ कृ
तवत्त्वभानः । अयम् ॥

कार्पासम् । न । कार्पासीफले ॥ तूले
॥ द्वि । कार्पासीवस्त्रादौ । बाहरे ॥
कार्पासाः विकारः फलम् । अवय
वेवेत्ययम् । तस्यफले चतुर् ॥ कर्पास
विशिकारः । तस्यविकारइत्ययम् । वि
कृतत्वत्वा ॥

कार्पासकाः । पुं । कार्पासिकायाम् । तु
। विट् कर्पासम् ॥ कार्पासकोषधुः कोषापो
मभुरेवातनाशनम् । तत् पक्षाशस
मीरमं रक्तकृन्मूषवर्जुनम् ॥ तत्क
र्षेभिस्त्रि कानादपूयस्त्रावविनाशकृ
त् । तद्दीर्घं सन्यदं धृष्टं क्षिप्रं कफकर
तुम् ॥

कार्पासधेनुः । स्त्री । दानार्थं कर्पास
निर्मिताया धेनौ ॥

कार्पासनासिका । स्त्री । तर्की । तकु
ना इतिभाषा ॥

कार्पासिका । स्त्री । तुल्यिकेर्षीम् ॥

कार्पासी । स्त्री । कार्पासवन्ने । बटुरा

कार्यम्

याम् । समुद्रान्तायाम् ॥ करोति कि
यते वा । कृष्णः पास । पु० । जाति
त्वात् गौरादिस्त्राद्धा ङीष् ॥ यदा ।
कर्पासोऽस्त्यस्या प्रचायय । ङीप् ॥
कार्यम् । वि । कर्मशीले । कर्मशुफल-
मनपेक्ष्य प्रवृत्ते ॥ कर्मशीलः । क-
वादिस्त्रास्य । कर्मस्ताच्छीत्य इति
टिप्पणम् । स्त्रियां कार्पी ॥

कार्यकः । वि । कर्मठे । कर्मशुभले ॥
न । कामस्य इतिप्रसिद्धे मूलकर्मणि
। श्वाध्यादिमूलेनवासनोच्चाठनस
म्भनवशीकरवादिर्कर्मणि ॥ मन्वत
न्वादि योजने ॥ वाचिक श्रुत्याक्रिय
माये कर्मणि ॥ ज्ञानविद्यायाम् ॥
कर्मव कार्ययाम् । तद्युक्तात्कर्मयो
यम् ॥

कार्यिकः । वि । विप्रियवस्त्रादौ ॥ इ
तिमिताचरा ॥

कार्युकः । पुं । वशे । येनौ ॥ श्वेतखदि
रे ॥ हिज्जसे ॥ महामिन्ने ॥ न । इ
प्यासे । धनुषि ॥ वि । कर्मठे । कर्म
शमे ॥ कर्मणे प्रभवति । कर्मशय-
कम् ॥

कार्यम् । न । हेतौ ॥ प्रयोजने ॥ यथा ।
कार्यार्थिनः कुतोर्गर्भ इति ॥ वैश्याक
रणामा मादेशप्रत्ययागमेषु ॥ स
न्निवेशविशेषवतिविनन्दरे । यरीरे ॥

कार्यम्

तार्किकमते प्रागभावप्रतियोगिनि
घटपटादिरूपे विकारे ॥ कार्यप्रति
कारणविविधम् । समवायिकारणम्
१ यथा घटकार्यप्रतिकपालम् । अस
मवायिकारणम् २ यथा घटकार्यप्र
तिकपालसंयोगादि । निमित्तकार
णम् ३ यथा घटप्रतिदण्डचक्रादी
ति ॥ कार्याणां नियोगविकल्पसमुच्च
या भवन्ति । अनेनैवोपायेन नाम्नेने
त्तिनियोग । अनेनवाऽनेनचेतिवि
कल्पः । अनेनचेतिसमुच्चयः ॥ विवा
दे ॥ यथा । यस्मात्कार्यसमारम्भश्चि
दात्तेन विनिश्चित । तस्माज्जलमते
कालमभियुक्तश्चकालमाक् ॥ इति
कात्यायन ॥ अपूर्व ॥ यथा । विधि
प्रत्ययस्य कार्यशक्तिरिति मीमांस
काः ॥ चि । सम्पादनीये । कर्तव्ये ॥
क्रियते इति । दुकृञ् ० । विभाषा
कृष्टघोरितिक्यवभावे ऋह्लोर्णत् ।
दृष्टि ॥

कार्यकुशलः । चि । कर्मक्षमे । कर्म
डे ॥

कार्यता । स्त्री । कार्यत्वसङ्गतौ ॥ भावे
तल ॥

कार्यत्वम् । न । कार्यतासङ्गतौ ॥ अभू
त्त्वाभावित्वे ॥ भावे त्व ॥

कार्यपुटः । पुं । यपणे ॥ यपणे ॥ य

कार्षिकः

नर्षकरे ॥

कार्यप्रदेशः । पुं । आलस्ये ॥

कार्या । स्त्री । कारीवृत्ते ॥

कार्यी । चि । यस्य निर्दिश्यते कार्यं तस्य
न् ॥ कर्मार्थिनि ॥

कार्शानव । चि । आयेये ॥ कृशानोरि
दम् । अय ॥

कार्शरी । स्त्री । कार्शरीवृत्ते । गम्भा
र्याम् ॥

कार्श्यः । पुं । कार्ये । सालवृत्ते ॥ कर्ष
रे ॥ लकुचे ॥ न । कृशत्वे ॥ कृशस्य
भावः । वर्णदृष्टादिभ्यः स्यञ्चेति यञ् ॥

कार्षः । पुं । कर्षके ॥ कृषिः शीघ्रमस्य
। वृषादिभ्यो व ॥

कार्षिकः । पुं । कर्षके ॥ कर्षति । कृषं
। कृषेर्दृष्टिश्चोदीचामिति कुन ॥

कार्षापणः । पुं । न । कार्षिके । रजत
रूप्ये ॥ षोडशपणे ॥ ताम्रिकेपणे ॥

कार्षापणस्तु विंशत्यस्ताम्रिकः कार्षि
कः पणः । इतिमनूक्ते ॥ कर्षस्याय
म् । तस्येदमित्यण् । आपणनम् ।

पणः । नित्यपणः परिमाणे इत्यप
। गोचरसम्बरेतिघोषा कार्षस्य

कार्षस्य वा आपण ॥

कार्षिः । स्त्री । कृषिदत्तौ ॥ कृषति ।
कृषं कृषेर्दृष्टिश्चेति इज् ॥

कार्षिकः । पुं । कार्षापणे । रूप्यमाने

काल

॥ कपयो । इति च सचन्द्र ॥ कपय
 अ- । अथा० ठञ् ॥ शास्त्रोप
 त्त-तर्कभागे ॥
 कार्पासिनि । पु । कृत्स्नरे ॥
 कार्पासजम् । न । कृष्णायसो विकारे
 । षण् ॥
 कार्पास । पु । प्रदुने । सकलज्जे ॥
 कृष्णया पत्यम् । कृतज्ञ ॥
 कार्पास । स्त्री । शतावरीम ॥
 कार्पास । पु । सगुणा इति प्रसिद्धे सा
 जहृत्ते ॥ कृषति । कृष० । इगुपधे
 तिक । चतुर्वर्णादित्वात् स्वार्थे
 ष्यञ् ॥
 कालम । न । लोहे ॥ कक्कोलके ॥ का
 जीवके ॥ मि । कृष्णगुणवति ॥
 काल । पुं । यसे । दृष्टधरे ॥ कृष्णय
 र्थ ॥ कृत्स्न्या ॥ यथा । सर्वभूतदंवात्
 अधो नयसिद्धे लोने प्राणप्रयाज
 तजा विप्रिते जलसि । संदर्श्यादा
 कुर्वा स्वयमेव ससि वसुधाभजेद्यदि
 एतान्मभयं नहिष्यदिति ॥ मञ्जा
 कालशिखे ॥ शरी ॥ कासमर्द्धे ॥ र
 क्तनिषके ॥ राजे ॥ कोकिने ॥ गु-
 णलोभने ॥ काशदण्डयोगे ॥ मि
 भेषाद्यभिमानिन्यां देवतायाम् ॥
 क्षणदण्डमुहूर्त्तप्रहरादिनराधिपक्ष
 मासायनवत्सरादौ । दिष्टे । अ

काल

नेहनि । समये ॥ यथा । प्रत्यक्षी ॥
 लभते न नव्यच सप्ताहमेवच । अ
 धातु प्रार्थनकाले तत जगादेव
 जायते ॥ कश्चित् पञ्चथीकालेनल
 भे । यद्यद्याज्ञवलक्य । साहस
 स्तेयपाकयोगाभिशा पत्ययेस्त्रिया
 म । विदादयेत सद्यश्चकालोन्यधे
 च्छयात्तदिति ॥ सप्तसर्वाधा । सर्व
 कार्यनिमित्तकारणमादिष्ट्यादिक
 याप्रचयरूप ॥ अनादिनिधन कालो
 हृद् सङ्कर्षण स्मृत । कलनात् स
 र्वमतानासकाल परिकीर्तित ॥
 अतीतादिव्यवहारहेतु काल सचै
 कोनिश्चोषिभुम्बु । जन्मानां जनक
 कालो जगता माश्रयोमत । पराप
 रस्त्वधी हेतु जगादि रगदुपाधित ।
 ॥ अस्यगुणा । सङ्ख्या १ परिमि
 ति, ८ पृथक्त्वम् ३ सयोग ४ विभा
 ग ५ । इतिभाषा प ॥ कालश्च
 वैशेषिकाभिमत एक स न अनाग
 तादिव्यवहारसेदं प्रवर्त्तयितुमर्हती
 ति तस्यादय वैरुपाधिभेदैरनाग
 तादिभावं पतिपद्यते सन्तु त एव
 पाधयो ऽनागतादिप्रवहारहेतव
 कृतमन्तर्गडुना कालेनेति साङ्ख्या
 चार्या । तस्मान्न कालापतस्त्वान्त
 राभ्युपगम इति ॥ लिङादिविषया

कालक

भूतभविष्यदर्शमानाश्चय'काला इति
वैयाकरणा ॥ कालो हि भगवदि
भूतिः । काल कलयतामहम् । क
लयतां सङ्ख्यान कुर्वतामधे ॥ कि
यमन्युपहितः सर्वस्य सहर्ता परमे
श्वर, कालः ॥ अहमेवाक्षय कालः ।
अक्षयकालाभिमान्यऽक्षय परमे
श्वराख्य, कालः ॥ कलनात् सर्वभूता
नां ब्रह्मादीनानि मेघत । कालश्च
शब्देन निर्दिष्टो ह्यखण्डानन्दश्चक्षुः
॥ 'कलयन्त्यायुः' । कलसङ्ख्याने ।
पञ्चाद्यजन्तात् प्रचाद्यन् ॥ कल्य
ते । कलसङ्ख्याने शब्दे च । कर्म
शिघ्रम् ॥ कालयति सर्वमिति वा ।
कलप्रेरणे । गयन्तात् पचाद्यच् ॥ यद्वा
। काल्यते । काल उपदेशे । घञ् ॥
यस्याऽह'प्रथमं रूपमरूपस्य तयानि
शः । सन्त्याच परमेशस्य तस्यै का
लात्मनेनमः ॥

कालक' । पु । जटुले । जतुके । पिप्रा
। देहस्य चिह्न विशेषे । लक्षण इति
भाषा ॥ अलगर्दे ॥ न । कालशाके
॥ यकृति ॥ अनित्ये वर्गे रक्ते चार्थे
कालाच्चेति कन् ॥ कालक पठ
कालिकाशाटी कालकम्मुखम् ॥ का
लयति । कलच्चेमे ॥ ऋ० । सुखम् ॥

कालकटङ्कटः । पु । शिवे ॥

कालकू

कालकण्ठ । पु । शिवे ॥ पीतसारे ॥
मयूरे ॥ खञ्जने ॥ कलविङ्के ॥ दा
त्यूहे ॥ काल, कृष्णवर्ण' कण्ठो यस्य
सः ॥ काले प्रावृषिकण्ठो ध्वनिर
स्यवा ॥

कालकण्ठक । पु । दात्यूहप्रक्षिणि ॥
कालकण्ठे ॥ कालकण्ठोऽस्य । क
प् ॥ स्वा० कन्वा ॥

कालकन्दक । पु । जलसर्पे ॥

कालकन्या । स्त्री । जरायाम् ॥ काल
स्यकन्या ॥

कालकर्णिका । स्त्री । जलक्षम्पाम् ॥
कालस्यकर्णिका ॥

कालका । स्त्री । कालकेयनाखोऽसुर
गणस्य जनन्याम् ॥

कालकाल । पु । सदाशिवे । देवदेवे ॥
कालकीलः । पु ।

कालकीलक' । पु ॥ } कालाहले ॥

कालकुष्ठम् । न । पर्वतीयमृत्तिकाविशे
षे । कङ्कुष्ठे । विरङ्गे ॥

कालकूटम् । न । विषे ॥ वेले ॥ पु ।

न । स्थावरेतीदृशविषयविशेषे ॥ देवासु
ररणे देवैर्हतस्य पृथुमाखिनः । दैत्य
स्य धिराज्जातस्तत्परश्वत्यसन्निभ ॥

निर्यास, कालकूटोऽस्य मुनिभिः परि
कीर्तितः । खोऽहिच्छत्रेशृङ्गवेरे
कोऽङ्गो मलये भवेत् ॥ कालसर्प

कालव

कूटयति । कूटपरिदाहे । पुं । कर्म
यय ॥ कालस्यकर्मणो मन्त्रोर्वाकू
टेराग्निरिवेति वा ॥

कालकृतः । पुं । सूय ॥ कालकरोति ।

इकृन् । क्षिप् । तुक ॥

कालकृतः । पुं । सूय ॥ वि । कालजा
ते ॥ यथा । सर्वङ्कालकृतमन्ये

कालोहि वलवत्तर । इतिपु ॥

कालकेशी । स्त्री । नीत्याम् ॥

कालवक्त्रनम् । न । यकृति ॥ इतिहे
मचन्द्र ॥

कालखड्गः । पुं । महानरकविशेषे ॥

कालखण्डम् । न । दक्षिणकुक्षिस्थे मांस
खण्डे । यकृति ॥ कालवृत्ततत्खण्डम् ॥

कालग्रन्थिः । पुं । वत्सरे ॥

कालघण्टः । पुं । योगविशेषे ॥ यथा ।

षष्ठींशीतांशुवारे परिहर दशमीं

सप्तमींमार्गवेपि अष्टम्यादेवपूर्वा

बुधदिननवमीं सौरिवारदशम्याम् ।

एकादश्याम्भौमं दशशतकिरणेव

र्जयेद्वादशीम् सर्वांश्च न कुर्याज्ज

नयतिविषद् कालघण्टोहियोग इ
ति ॥

कालकृतः । पुं । कालकासुन्ये इतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे कासमर्दे । कसौदी

इतिभाषा ॥

कालचक्रम् । न । कालस्वरूपे चक्रे ॥

कालध

यथा । कालोद्भिदिधे । ऽवसर्पिण्युत्त

र्पिणीषुभेदत । सागरकोटिकोटो

नाविशक्त्यास समाप्यते ॥ अवसर्पि

ण्याषडङ्गा उत्तर्पिण्यांतएवविपरी

ता । एवंद्वादशभिररैर्विर्वर्त्ततेका

लचक्रमिदम् ॥ इतिहेमचन्द्र ॥ व

त्तरम्वरूपे ॥

कालचिन्तकः । पुं । ज्योतिर्बिद् । दै
वज्ञे ॥

कालघ्नः । पुं । कुक्षुटे ॥ चि । अस्याय

ङ्काशइतिविदुषि ॥ वहेदमिर्चस्कन्धे

नयावत्काशविपर्यय । तमेवचागते

काले भिन्यादघटमिवाश्रयना ॥ का

लं जानाति । सा० । क० ॥

कालज्वरः । पुं । योगिचक्रस्यमेषके ॥

भैरवे । शिबे ॥ पर्वतविशेषे ॥ दे

शविशेषे ॥ काल्यास्थाने सिद्धपी

ठे ॥

कालज्वरा । स्त्री । } चण्ड्याम् ॥

कालज्वरी । स्त्री । }

कालतालः । पुं । तमालदण्डे ॥

कालतिन्दुकः । पुं । काकेन्दौ । कुपी

शुके ॥

कालदण्डः । पुं । योगविशेषे ॥ काल

दण्डे ॥

कालधर्मः । पुं । मन्त्रो ॥ समयस्वभा

वे ॥ कालस्य धर्म ॥

कालसु

कालनियोगः । पुं । दैवाज्ञायाम् ॥

कालस्यनियोगः । कालकृतोवा नि
योगः ॥

कालनिर्यासः । पुं । गुग्गुलौ ॥

कालनेमिः । पुं । राक्षसविशेषे ॥ चि
रस्यकशिपुपुत्रे । दैत्यविशेषे ॥

कालनेमी । पुं । कालनेमौ ॥

कालनेमिनिहा । पुं । श्रीपतौ । विष्णौ

॥ कालनेमिनिजघानेति ॥

कालनेमिरिपुः । पुं ।

कालनेमिहा । पुं । } विष्णौ ॥

कालनेम्यरिः । पुं । }

कालपर्यः । पुं । तगरवृक्षे ॥

कालपालकम् । न । कङ्कुष्ठसृदि ॥

कालपाशः । पुं । यात्रायावर्जनीयविशे
षे ॥ उत्तरादिषु पूर्वान्तदिक्षु सूर्या
दित क्रमात् । कालस्तत्सम्मुखे पा
शो निश्चायान्तु विपर्ययः ॥ सम्मुख
स्थौ कालपाशौ यात्रायाञ्चविवर्जये
त ॥

कालपीलुकः । पुं । कुपीलौ ॥

कालपुच्छः । पुं । मृगविशेषे ॥ गुणै रे
णसमः । कालपुच्छो मुनिभि रीरि
तः ॥

कालपुरुषः । पुं । यमसहाये ॥ ज्यो
तिश्शास्त्रे ॥ यथा । किन्त्वस्य काल
पुरुषाख्यमहार्णवस्य गच्छेत् कदा

कालमे

चि दन्वधिर्मनसापि पारम् । इति

॥ नराणां शुभाशुभचानार्थं जन्म
क्षमादिद्वादशराशिकल्पिते ज्योति
शास्त्रप्रसिद्धे पुरुषाकारे ॥

कालपृष्ठः । पुं । मृगविशेषे ॥ कङ्कुपश्चि

लि ॥ न । कोदण्डभाषे । धनुर्मन्त्रे

॥ कर्णचापे । कर्णस्य पृष्ठातः यस्य

धन्वनि ॥ कालो यम इव पृष्ठं मस्य

। कालवर्णं वा पृष्ठं मस्य ॥

कालप्रेषी । स्त्री । श्यामलतायाम् ॥

कालप्रभातम् । न । शरदृतौ ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

कालभाण्डिका । स्त्री । मञ्जिष्ठायाम् ॥

कालमानः । पुं । कृष्णार्जके । कृष्णातुल
याम् ॥ राजनिर्घण्टे कालमन्त्र इ
ति पाठः ॥

कालमुष्कः । पुं । घण्टापाटलिबृक्षे ॥

कालमूलः । पुं । रक्तचित्रके ॥

कालमेघः । पुं । श्यामलेसधनेधने ॥

कालमेषिका । स्त्री । कालमेष्या
म् ॥ काले मिश्र्यते । मिश्रशब्दे ।
कर्मणिघञ् । गौ० डीष् । स्वार्थे
कन् ॥

कालमेषी । स्त्री । कालमेषिकायाम् ।

मञ्जिष्ठायाम् ॥ चिह्ति ॥ सोमरा-

ज्याम् ॥ कालवर्णं मिषति । मिष

स्यर्हायाम् । कर्मण्यण् । गौरा

काललो

दिक्खान डोष ॥

कालयुक्त । पु । वञ्चन ॥ यथा । गोम
हिष्यो विनश्यन्ति ये चान्यनटनर्त्तका
। वासवो वर्धते देविशत्यञ्च नहिजा
यते ॥ तिलसर्पपमापादिकापसा
नामहार्धता । गोमर्त्तञ्च सुवर्णा
नि कांस्यताम्राश्चोषण ॥ तत्सर्वं
देवि विक्रीय कर्त्तव्यो धान्यसम्पदः ।
तेन धान्येन लोकैर्वा निस्तरिष्यति
दुर्दिनम् ॥ पार्थिवामोषका दीनाः
कालयुक्ते प्रपीडिताः ॥ इति ॥

कालरात्रि । स्त्री । सर्वभूतापहारिण्यां
मृत्युदेव्याम् ॥ सर्वमारकस्यापिका
लस्य रात्रिर्नाशिका । प्रलयकाल
स्थापिमाशात् ॥ कालरात्रिर्यमभगि
नीतिभावप्रकाशः ॥ कल्पान्तराभौ
॥ भीमरथ्याम् ॥ निशाविशेषे । दी
पावल्याम् ॥ दीपावलीतुयाप्रोक्ता
कालरात्रिश्च सामतेत्यागमवचना
त् ॥ दुर्गायाः शक्तिविशेषे ॥ दैनन्दि
नप्रलयेऽपीतिकश्चित् ॥ कालः सं
हारो मरणं तदुपलक्षिता रात्रिः ॥

कालरुद्रः । पु । कालाग्रिरुद्रे ॥

कालखण्डम् । न । विड्खण्डये ॥

काललौहम् । न । तिखा इति गौड
भाषाप्रसिद्धं कृष्णायसे । रुक्मे । ती
क्ष्णे ॥

कारशा

कालवित् । पु । ज्योतिर्विदि ॥ ज्योति
र्विदि कालः परमार्थ इत्याह । त
न्न । कालैक्ये मुहूर्त्तादिव्यवहारा
योगात् । तन्मानास्त्रेपि न स्वात्मन्य
म् । अन्यविषयत्वेन प्रतीतेः । उदय
काल इत्यादिना क्रियाधर्मत्वेन प्रती
तेः स्फुटत्वात् । न च क्रियाधर्मत्वं
कालेऽपि तदुत्पत्तिदर्शनात् । अन्य
वाकालानवच्छिन्नत्वेन क्रियानिश्च
त्वापातात् ॥ वि । अवसरत्वे ॥

कालविभक्ति । स्त्री । माससर्वयमादौ ॥

कालहन्तः । पु । कालव्यवहारे ॥

कालहन्ती । स्त्री । पाटलावृक्षे ॥

कालवेला । स्त्री । क्रियानर्त्तकालवि
शेषे ॥ यथा । पञ्चविषयवृत्तिनरोन्म
मेददिग्दन्तिनश्चापिदिनाऽवरात्रौ
। षट्तूर्यरामादिशराभिचन्द्रमागा
स्तुत्यादिषु कालवेला इति ॥ का
लशब्देनैतत्तद्व्यामर्शरूपामेला ॥
इति दीपिका ॥

कालशाकम् । न । नाडिकम् आदुशा
कम् कालकमिति पर्यायप्रसिद्धे शाक
विशेषे । नरिका नरचा इति गौड
भाषा ॥ कालशाकं सरं रुच्यं वातकृ
तकफशोफहृत् । वल्यरुचिकरं मेध्यं
रक्तपित्तहरं हिमम् ॥

कालशालि । पु । कृष्णशालौ ॥

काला	कालाञ्ज
कालशेयम् । न । गोरसे । घोले ॥ क	गौर्याम् ॥ वर्णस्याविवक्षाया जानप
लश्याम् मन्यनपात्रे भवम् । दृति	देतिन ङीष ॥
कुचिकलशिवस्यस्य हेर्दञ् ॥	कालाक्षगिक । वि । शिचिताक्षे ॥
कालसरोध । पुं । चिगकालावस्थाने ॥	कालाख्या । स्त्री । नवविधासु तुष्टिषु
कालसर्प । पु । कृष्णसर्पे । महाविषे ॥	तृतीयायाम् ॥ यथा । प्रवृज्यापिन
कालसार । पु । कृष्णसारे मृगे ॥ न	सद्योनिर्वाणदेति सैवकालपरिपा
। पीतचन्दने । कालानुसार्ये । का	कमपेक्ष्यसिद्धितेविधास्यति अक्षमु
लिया इतिगौडभाषा ॥	क्षसतयेच्युपदेशे यातुष्टि साका
कालखवम् । न । अयुतयोजनपरिम	लाख्या औघ उच्यते ॥
ण्डले ताम्रमयेतत्सप्तमदेशे उपर्यध	कालागुरु । न । कृष्णागुरुणि ॥ काल
स्तादग्न्यर्काम्यामतिनप्यमाने नर	चनत् अगुरुच ॥ अयंप्रागज्योतिषे
के ॥ कुलालचक्रसूचच्छेदनरूपेन	भवतीतिप्रसिद्धि ॥
रके ॥	कालाग्निरुद्र । पुं । संहारकारिरुद्रे ॥
कालसेयम् । न । घोले ॥	कालाग्नि । । पञ्चमुखे रुद्राक्षे ॥
कालखन्ध । पु । तमालवृक्षे ॥ तिन्दु	कालाङ्ग । पु । काश्चवेयप्रभेदे ॥
कटचे ॥ जीवकद्रुमे ॥ दुष्यदिरे ॥	कालाङ्गम् । न । कालपुरुषस्याङ्गे ॥ यथा
उदुम्बरे ॥ काल खन्धो यस्य ॥	मेष शिरोवृषोवर्कं मिथुनं वाहुयु
कालहानि । स्त्री । विलम्बे ॥	ग्मकम् । कर्कटोद्धयश्चैकसिद्धस्तू
कालहीन । पुं । लोभे ॥	दरमेवच ॥ कन्याकटिस्तुलावस्ति
काला । स्त्री । कृष्णविहतायाम् ॥ का	र्दक्षिकोगुह्यमेवच । धनुरुद्धमृगो
लयति । कलविच्छेपणे । एयन्त । य	जानूकुम्भोजङ्घेप्रकीर्तिते ॥ मीन
चाद्यच ॥ मञ्जिष्ठायाम् ॥ नीलिका	पादद्वयश्चैव कालाङ्गानि यथाक्रम
याम् ॥ कल्यते । कलचेपे । कर्मणि	म् ॥ इतिकालनगस्याङ्गेसदसङ्गहयो
घञ् ॥ कृष्णजीरके ॥ अश्वगन्धाया	गत । पुंसामपितदङ्गेषु शुभाशुभ
सू ॥ पाटलावृक्षे ॥ कालियाकडा	फलवदेदिति ॥
इतिगौडभाषाप्रसिद्धे कुलिकवृक्षे	कालाञ्जनी । स्त्री । नीलाञ्जन्याम् ।
॥ कालोवर्णेऽस्यास्ति । अरञ्च ॥	रेचन्याम् ॥

काखनु	कालिक
काखातीतः । पुं । काखान्धयापदिष्टे ॥	गती । कहलोर्यत ।
काखातिक्रमणे ॥ काखस्यअतीतम्	काखानुसार्यकम् । न । शैलेये ॥
॥ चि । अतीतकाले ॥	कालान्तरविष । पु । मूषिकादौ ॥
काखान्धयापदिष्ट । पु । काखातीते	काखाप । पु । सर्पभोगे ॥ राक्षसे ॥
। बाधितहेतौ । काखस्यसाधनका	चि । कलापव्याकरणे ॥
खस्य अन्त्ययेअभावे अपदिष्टः प्रयु	काखापकम् । न । चतुष्पा श्लोकाना म
क्तोहेतु एतेनयस्यहेतोः साध्याभा	मन्वये ॥
व प्रमाणात्तरेण सिट् सकाखान्ध	काखायसम् । न । लोहे ॥ काखस्यत
यापदिष्ट । यथा । वज्रिरनुष्णः कृ	त् अयश्च । अनोष्माय सरसाजा
तकस्वात । अत्रानुष्णत्वसाध्यतद	तिसंज्ञयोरिति टच् ॥
भावउष्णत्वम् तत्स्पर्शेन प्रत्यक्षे	काखायीनम् । न । कलायानाडलेचे
यगृह्यते इति ।	॥ कलायानाम् भवमन्त्रेणम् । धान्या
काखानख' । पुं । प्रलयामौ ॥	नाम्भवनेचेचेखम् ॥
काखानुनादी । पु । भ्रमरे । रोलम्ने ॥	काखाशुद्धि' । स्त्री । शुभकर्मानर्हसम
कखविज्ञे ॥ कपिखले ॥	ये ॥ सायथा । वक्राऽतिचारदृष्टा
काखानुशारिवा । स्त्री । तगरपादिके	स्तत्राख्यत्वेगुरुशुक्रयोः । गुरौमकर
। तगरमृल इति भाषा ॥ शीत	सिंहस्थे चयमास धिमासयोः ॥ च
खाम् । शिउलीक्षोप इति गौडभा	योदशदिनेपक्षेगुर्वादिस्थेतर्धैवच ।
षा ॥	खुसाब्देविपिधेत्पाने काखाशुद्धि क
काखानुसारकम् । न । तगरे ॥ पीत	दाङ्गतेति ॥
चन्दने ॥	कालिक । पुं । कौण्डविहगे ॥ न । का
काखानुसारि । पुं । शैलेये । शैलज	लीये । कृष्णचन्दने ॥ न । वैरे ॥
नामगन्धश्चे ।	प्रकृष्टोदीर्घ कालोऽस्य । प्रकृष्टेठञ् ॥
काखानुसार्य' । पु । न । शैलेये ॥ का	धि । काखसम्बन्धिनि ॥ सामयिके
खीयके । गौडभाषया कालियानाम	॥ कालेननिर्घृण । निर्घृणेत्यस्य
पीतवर्णसुगन्धिकाष्ठे ॥ शिंशपावृक्षे	तादिभ्य इति ठक् ॥ कालेभयोवा ।
॥ तगरे ॥ कालेन अनुस्त्रियते । ख	काखाङ्गम् ॥

कालिङ्ग

कालिका । स्त्री । गौर्याम् ॥ चण्डिका
भेदे ॥ काल्ये ॥ वृश्चिकपत्रवृक्षे ॥
क्रमदेयवस्तु मूल्ये ॥ धूसर्याम् ॥ न
वमेघे ॥ पटोलशाखायाम् ॥ रोमा
ल्याम् ॥ मास्याम् ॥ काक्याम् ॥ शि
षायाम् ॥ मेघावलौ ॥ स्वर्णादिदो
षे ॥ सुगायाम् ॥ चीरकीटे ॥ का
कोल्याम् ॥ श्यामाख्यविहगे ॥ प्रति
मासीयवृद्धौ ॥ यथा । प्रतिमासं स्त्र
वतिया दृष्टिः साकालिकामतेतिना
रद ॥ कुञ्जरटिकायाम् ॥ हिमाच
लभवायां त्रिशिरायां हरीतक्याम् ।
सागन्धयोगकरणे प्रशस्ताभवति ॥
कालोवर्णं समयस्याख्यस्या । अत
इतिठनावितिठन् ॥ स्वा० कन्वा ।
केण इति द्रव्य ॥

कालिकापुराणम् । न । उपपुराणविशे
षे ॥

कालिकाव्रतम् । न । अमावास्यायां स्त्री
कर्त्तव्ये भविष्यपुराणोक्ते व्रतविशेषे ॥
कालिङ्ग । पु । भूमिकर्कारौ ॥ इस्ति
नि । द्विपे ॥ सर्पे ॥ लोहविशेषे ॥
अस्यलक्षणं यथा । कालिङ्गोलिङ्ग
वान् यस्यात घन'हृच्छाङ्गकोमत
इति ॥ कलिङ्गना राजनि ॥ ह्यङ्गम
गधकलिङ्गसूरमसादय ॥ न । कर्ली
दातरवृज इति ख्याते फलविशेषे । सु

कालिन्दी

वर्तुले । कालिन्दके ॥ गुणा यथा ।
कालिङ्गं ग्राहिटकपित्तशुक्रहृच्छी
तल गुरु । पक्कन्तु सेष्ण सचारं पि
त्तलं कफवातजिति ॥ कालिङ्गाः पुं भू
वि । नीवृति ॥ कलिङ्गदेशमार
भ्यपञ्चाष्टयोजनशिवे । दक्षिणस्यांम
हेशानिकालिङ्गा परिकीर्त्तिताः ॥

कालिङ्गिका । स्त्री । विदति ॥

कालिङ्गी । स्त्री । राजकर्कश्याम्

कालिदास । पु । विक्रमादिन्यसभा
या नवरत्नमध्यगणिते प्रसिद्धकवि
विशेषे । मेघाक्षरे ॥ काल्या दासः ।
उग्रामे । संज्ञाद्वन्द्वसोर्बहुलमिति
द्रव्य ॥

कालिनी । स्त्री । आर्द्रानक्षत्रे ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥

कालिन्दम् । न ।

कालिन्दकम् । न । } कर्लीदा इति प्र-
सिद्धे फलविशेषे
। कालिङ्गे ॥

कालिन्दी । स्त्री । यमुनायाम् ॥ कलि
न्दस्येयम् । तस्येदमिच्छन् । डीप् ॥
रक्तत्रिवृति ॥

कालिन्दीभेदन । पु । कालिन्दीकर्षणे
। वलदेवे ॥ कालिन्द्या भेदन' ॥

कालिन्दीसू । स्त्री । सूर्यपत्न्याम् । य
मुनामातरि ॥

कालिन्दीसोदरः । पु । यमे ॥ कालि

कालीय

न्या सोदर. ॥

कालिमा । पु । कापर्ये ॥

कालिय । पु । कृष्णसर्पविशेषे ॥

काली । स्त्री । शान्तनुराजपत्न्याम् । स

न्ययत्न्याम् ॥ कालिकायाम् ॥ अ

न्निकान्नलाटान्निष्क्रान्तायां देव्याम्

॥ लोकीटे ॥ मातृभेदे ॥ उसाया

म् ॥ काल सङ्गसनात् कालीत्याम

म् ॥ कालकरस्याया देव्याम् ॥

नयमेधौघे ॥ परिवादे ॥ काला

न्याम् ॥ तुवर्याम् ॥ चिद्वृत्ति ॥ रा

त्रौ ॥ दृष्टिकाल्याम् । विच्छाटी इति

गौड भाषा ॥ वक्त्रेर्जिह्वाविशेषे ॥

कालोर्वर्णोऽस्यस्या । कालाज्जानम

दकुण्डलोऽस्यलभाजनागकालनी

लोऽद्यादिनाडीषु ॥

कालीकः । पुं । कौन्ते ॥

कालीची । स्त्री । यमस्यविचारभूमौ ॥

इतित्रिकाण्यशेषः ॥

कालीतनयः । पुं । सङ्घिषे ॥ इतिहे

मचन्द्रः ॥

कालीयम् । न । कृष्णचन्दने । हरि

चन्दने ॥ कुङ्कुमे ॥ पुं । सर्पविशेषे ॥

कालीयकः । पुं । दारुहरिद्रायाम् ॥ न

। गौडभाषया कालिया इति प्रसि

द्धे पीतवर्णे सुगन्धिकाष्ठे । कायके ।

कालानुसार्ये ॥ कृष्णचन्दने ॥ का

काल्यम्

लीयकं रक्तगुणं विशेषाद्यङ्गना

शनम् ॥ कालस्यवर्णस्यायम् । वृद्धा

च्छः । स्वार्थेकम् ॥

कालीयकचोदः । कुङ्कुमे ॥

कालुष्यम् । न । कालिन्ये ॥

कालेयः । पुं । दैत्यभेदे ॥ न । कालख

ण्डे । यकृति ॥ गौडभाषया कालि

नामपीतवर्णे सुगन्धिकाष्ठे ॥ प्राग्दी

प्यसीयेर्षे अग्निकालिभ्यां दम्भक्तयः

इतिठक् ॥

कालेयकः । पुं । दारुहरिद्रायाम् ॥ कु

ङ्करे ॥ न । कालीयके । पीतवर्णे

सुगन्धिकाष्ठे ॥ कलेरयम् । सर्वत्रा

ग्निकलिभ्यां ठक् । स्वा० कन् ॥

काल्यः । पुं । कञ्जीरलदी इति प्रसिद्धे

द्राविडके । कर्बूरे ॥

काल्यकः । पुं । वेधमुख्ये । कर्चूरके ।

काल्ये ॥ काल्येविधौ भवः । तद्वभवद्

त्ययान्तात् कन् ॥

काल्यनिकः । चि । आरोपिते । कल्पि

ते । कल्पनाभवे ॥ कल्पनाया आम

त । ठक् ॥

काल्यकः । चि । काल्योवेदाङ्गम् तदुक्त

विधौ ॥

काल्यम् । न । प्रख्ये । प्रभाते ॥ क

कयतिषेष्ठाम् । अघन्यादयश्चेति

कलेर्यक् । ततः प्रज्ञाय ॥ ॥ श्रीते

कावेरी

॥ त्रि। प्राप्तकाले ॥ कावः प्राप्तोऽस्य ।
कावायत् ॥

काव्यक' । पु । कर्चूरे । शविष्ठके ॥ का
लेसाधु' । तत्रसाधुरितियत् । स्वा०
कन ॥

काव्यमान । त्रि । विचाव्यमाने ॥
काव्या । स्त्री । उपसर्गयाम् । गर्भग्र
हप्राप्तकावायज्ञवि ॥ कावः प्रा
प्तोऽस्य' । तदस्यप्राप्तमिति वर्त्तमा
ने कावाद् यत् ॥

कावचिकम् । न । तनुचिवाङ्गणे ॥
कवचिनासमूह । ठञ्कवचिनश्च ॥
कावादः । पु । वाक्कावे हे ॥ ईषदाद
ईषदर्थेचेतिको कादेशः ॥

कावारम् । न । शैवले ॥ आसमन्तात्
वार्यते आच्छाद्यतेऽनेन । दृग्भश्च
रादेः पुसीतिघ । यद्वाआवारयति
त्रियते वा । दृग्० अच् । घञ्वा ।
कस्यजलस्य आवारम् ॥

कावारी । स्त्री । दृग्वादिच्छत्रके । अ
सत्कुव्याम् । वारिवायम् ॥ क्वादिति
भाषा ॥

कावुक । पु । कुक्कुटे ॥ चक्रवाके ॥ पीत
मुण्डखगे ॥

कावेरम् । न । कुक्कुमे ॥

कावेरी । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ हरिद्रा
याम् ॥ सरिद्रिशेषे ॥ कस्य जलस्य

काव्यलि

वेर शरीम् । तस्येयम् । तस्यदमि-
त्यया । डीप ॥ ईषदेरमस्या वा ॥

काव्यः । पु । शुक्ले । दैत्यगुरौ ॥ न ।
ग्रन्थे । कविकृतौ ॥ अदोषौ सगुणौ
सालङ्कारौ शब्दार्थौ काव्यमिति वा
मनः ॥ तत्त्रिविधं यथा । सव्यङ्ग्य
मुत्तम काव्य मव्यङ्ग्यमधमं स्मृतम्
। किञ्चिद्व्यङ्ग्यसमायुक्तं मध्यम प
रिकीर्तितमितिकाव्य चन्द्रिका ॥ कवे
रपत्यम् । कुर्वादिभ्योऽण्य । ॥ कवेरिद
ङ्कर्मभावो वा । त्रा० । घ्यञ् ॥ क
धातो । अत्रावश्यको इति शब्दः ॥

काव्यचैर । पु । चन्द्ररेखौ ॥

काव्यलिङ्गम् । न । अर्थालङ्कारप्रभेदे
॥ अस्यलक्षणं यथा । हेतोर्वाच्य प
दार्थत्वे काव्यलिङ्गमुदाहृतमिति ॥
काव्यलिङ्ग हेतोर्वाच्यपदार्थतेति च
॥ यथा । वपु प्रादुर्भावा इनुमित
मिदं जन्मनि पुरा पुरादे न प्रायः
कचिदपि भवन्तं प्रवृत्तवान् । नमन्तु
क्त सप्तत्यऽह सतनु रयेप्यनति
भाग् महेश चकव्यं त दिदमपरा
धदयमपि ॥ अनेक पदार्थता यथा
। प्रवृत्तयिसखीसखीखपरिहासर
साधिगतै र्ललितशिरिषपुष्पजन
नैरपि ताम्यति यत् । वपुषि
वधाय तत्र तव शस्त्र मुपचिपतः प

काव्यायी

तत् शिरसाऽकाशयमदक्ष इवैष
भुजः ॥ एक पदार्थता यथा । भस्मो
बुलनभस्मस्तु भवते ब्रह्ममात्रे
शुभं वा सोपानपरम्पराऽगिरिस्तु
ताकात्माशयाश्चकृतिम् । अश्वाराध
नतोषितेन विभुना युष्मत्स पर्याप्तु
कालोको ऋद्धिनि मोक्षनाम्नि
महामोहे निधीयामहे ॥ एषु अ
पराधमे पूर्वापरजन्मनोरनमनम्
भुजपाते मत्तोपपद्ये मत्तमोहे-
सुखालोको ऋद्धिस्तु यथाक्रम-
मुत्तरूपोहेतु ॥

काव्या । स्त्री । मूतनायाम् ॥ बुद्धौ ॥
काव्यायीपत्तिः । स्त्री । अर्वाकङ्कारप्र
भेदे ॥ कैमुत्तेनार्थे संसिद्धिः काव्या
यीपत्तिरिष्यते । स जित स्वन्मुखे
नेन्दु का वार्ता सरसीरुचाम् ॥
अत्र सङ्ख्येनेन पद्मानि येन जिता
नि इति विवक्षितम् । तत्राच सो-
पिवेनजित स्तेन पद्मानिजितानी
ति किमुक्तव्यमितिदृष्ट्वा पूपि का
व्यायेन पद्मजयकूपस्यार्थस्य संसिद्धिः
काव्यायीपत्तिः ॥ तान्त्रिकायीपत्ति
व्यावर्तनाय काव्यविशेषणम् । यथा
वा । अधरोयमधीराख्यावन्धुजीव
प्रभाहरः । अन्यजीवप्रभाहन्तहर
तीति किमङ्गुतम् ॥ स्वकीयद्वयं

काशिरा

भिन्ना निर्गतौ चो पयोधरौ ।
दयस्यान्यदीयस्य भेदेने का कृपात
योः ॥

काशः । पुं । रोगविशेषे ॥ चुते ॥ पु ।
कण्ठकण्डूयने ॥ काँस इति प्रसिद्धे
दृष्टविशेषे । इच्छुगन्धायाम् ॥ काशः
स्नाग्मधुरस्तिक्तः स्वादुपाकोदिस-
सरः । मूत्रकृच्छ्राश्लदाहाश्लक्ष्यपि
तज्जरोगजित् ॥ न । काशपुष्पे ॥
काशते । काशृदीप्तौ । पचाद्यच् ॥
काशक । पु । काशे । काँस इतिभा
षा ॥

काशात्मलि । स्त्री । कूटशात्मलिचुचे ॥
काशिः । स्त्री । देशविशेषे । काश्य
म् ॥ काशते । काशृ° । सर्वधातुम्य
इन् ॥

काशिका । स्त्री । काश्याम् । महाश्र
शाने ॥ प्रकाशिकायाम् ॥ काश्येव ।
। स्वार्धे कन् ॥ काशिक्याम् ॥ का
श्यादिस्त्राङ्गिठ । इकारउच्चरणार्थं ॥
काशिकाप्रिय । पुं । दिवोदासे । धन्व
न्तरौ ॥

काशिकी । स्त्री । काश्याकातायाम् ॥
काश्याजाता तत्रभवा तत आगता
दिर्वा । काश्यादिम्यङ्गिठावितिठ
ञ् । ङीप् ॥

काशिराजः । पुं । ज्यपतिविशेषे । धन्व

काशीरा

नरौ । सुषोड्गवे ॥ काश्या राजा
। राजाह. सखिभ्यष्ट्च ॥

काशी । स्त्री । वाराणस्याम् । तप स्थ
ल्याम् । अविमुक्ते । आनन्दवने ॥
मुने प्रलयकालेऽपि न तत् चेच क
दाचन । विमुक्त न शिवाभ्यां यद्
विमुक्तं ततोविदुः ॥ न यदाभूमिव
लय न यदापां समुद्भव । तदा वि
हसुं मीशेन चेव मेत द्विनिर्मित
म् ॥ इत्यगस्त्यम्प्रतिस्तन्दवचनम् ॥
अयोध्या मथुरा माया काशी का
शी अवन्तिका । पुरीद्वारावती चै
व सप्तैता मोचदायिका ॥ एता-
स्तु पृथ्वीमध्ये न गण्यन्ते कदाचन
। पुरीद्वारावतीविष्णो पाञ्चजन्यो
परिस्थिता ॥ एताश्च मुक्तिदा सर्वा
एकवर्णिता.सुरैः । यानि यानिच
क्षेत्राणि काशीप्राप्तिकराणिषट्॥प्रा
णिना मिह मोक्षार्थं महाकारुणि
क. शिव. । तारोपदेशं कुरुते इ
त्याहुः शास्त्रकोविदा । यथोक्तं
द्रयामले । काशीपुरीपरिसरे सुर
सिन्धुतीरे कर्णे जपत्यनुदिनकिल
देहभाजाम् । मोक्षार्थमेव दयया
शशिखण्डमौलि श्रोशक्तिबीजम
नघ सुरसंधसेव्यमिति ॥ तत्र वैष्ण
वेभ्योराममन्त्रस्यैवेभ्यःपञ्चाक्षरस्य

काशीरी

वृहज्जावालोक्या शक्तेभ्य शक्तिवी
जस्यभुवनेश्वरीमन्त्रस्य यतिभ्य प्रण
वस्येतिव्यवस्था ॥ सदा कृतयुगञ्चास्तु
सदा चास्तूत्तरायणम् । सदा म-
होदयश्चास्तु काश्यां निवसता स
ताम् ॥ लोलार्ककेशवौकोटी गङ्गा
ज्या नगरधनु । कलि लक्ष्य शरो
धर्म शिवो धन्वी पुनातु माम् ॥ अ
थवा सर्वक्षेत्राणि काश्या सन्ति नगो
त्तम । तत्र नित्यं वसेन नित्यं देवी
भक्तिपरायण. ॥ तानि स्थानानि स
म्पश्यन् जपन् देवीं निरन्तरम् ।
थाय स्तम्भरणम्भोजं मुक्तोभवति व
न्धनादितिदेवीगीता देवीभागव-
ते ॥ काशते । काशृदीप्तौ । पचा
द्यच्च । गौरादिच्छान् डीष् ॥

काशीनाथ. । पु । विश्वेश्वरे । शिवे ॥
काशीराज । पु । शिवे ॥ धन्वन्तरौ ॥
काश्या राजा । टच् ॥

काशीशम् । न । धातुकाशीशे । हीरा
कसीति प्र० उपधातुविशेषे ॥ तद्वि
विधम् । हरिद्वर्णं लोहितञ्च धातु
काशीशमिष्यते । शुक्लवर्णं तथाकृ-
ण्णाम्पुष्पकाशीशमुच्यते ॥

काशूकार । पु । गुवाके ॥

काशीरी । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ काशते
। काशृ० । अन्येभ्योपीतिसनिन् । व

काशमीरी

नोरचेति ङीप्रौ ॥

काश्यर्थ । पु । काश्यरीष्ट्ये । गम्भा-
र्याम् ॥ काश्यरीशब्देऽस्त्यस्य । अन्ये
भ्योपीतियप् ॥

काश्यीरम् । न । पुष्करमूले ॥ कुङ्कुमे ॥
टङ्के ॥ पुभृन्नि । देशविशेषे । शास्त्रशि-
क्षिषु ॥ संप्रदायविशेषे ॥ यथा । शा-
रदामठमारम्भ कुङ्कुमाश्रितटान्तक-
म् । तावत्काश्यीरदेशः स्यात्तत्र
शब्दोक्तमात्मकः ॥ काश्यीरेषुभवम् ।
तत्रभवत्पार्थ कच्छादिभ्यश्चेत्यस्य
॥ स्वार्थेऽस्त्व ॥

काश्यीरजम् । न । कुष्ठे । पारिभाष्ये
॥ कुङ्कुमे ॥ पुष्करमूले ॥ काश्यीरे
जायते । जनी० । सप्तम्यांजनेर्ङः ॥

काश्यीरजम् । न । कुङ्कुमे ॥ कुष्ठे ।
पारिभाष्ये ॥ काश्यीरे अन्मास्य ॥

काश्योरजा । स्त्री । अतिविषायायाम् ।
महौषधे ॥

काश्यीरा । स्त्री । अतिविषायायाम् ॥ क-
पिलद्राचायाम् ॥ पृथिव्याम् ॥

काश्यीरी । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ गुग्गु-
यथा । काश्यीरीतुवरातिक्तावीर्या-
यामधुरागुहः । दीपनी पाचनी
मेधामेदिनीअमशोषजित् ॥ दौ-
षट्प्यामशूलाशोविषदाहज्वराप-
हा । तत्फलं दृढं दृढं गुग्गुकेयूरस-

काष्ठम्

यनम् । वातपित्तद्वारक्तचयमूत्र-
विवन्धनम् ॥ स्वादुपाकेहिमंक्षिप्तं
तुवरास्तुविबुद्धिकृत । इत्यादाहट-
घावातरक्तपित्तजतचयानिति ॥

काश्य । पु । काशिराजे ॥ न । मध्ये ॥
काश्यप । पु । मुनिविशेषे ॥ कणाद-
मुनौ ॥ मृगविशेषे० ॥ मीनवि० ॥
गोत्रवि० ॥ तत्तत्रवरान्तर्गतमुनिवि०
॥ काश्यपस्यात्मजमात्रे ॥ काश्यपस्यगो-
त्रापत्यम् । विदायन् ॥ न । मांसे
॥ इति हेमचन्द्रः ॥

काश्यपि । पुं । अक्षये । गङ्गाप्रजे ॥ ग-
ङ्गे ॥ काश्यपस्यापत्यम् । वा० इन् ॥
काश्यपी । स्त्री । पृथिव्याम् । भूमौ ॥
काश्यपस्येयम् । तस्येदमित्यस्य । ङी-
प् ॥ अग्निकायाम् ॥

काश्यपेयः । पुं । इन् ॥

काश्यरी । स्त्री । काश्यर्याम् । गम्भा-
र्याम् ॥ काश्यते । काशू० । अन्येभ्यो
पीतिषनिप् । वनोरचेतिङीप्रौ ॥

काष । पुं । कषके ॥ कषकपाषाणे ॥
कष्यतेऽनेन । कष० । षच् ॥

काषायम् । त्रि । कषायेवरक्तोवस्त्रादौ
॥ तेनरक्तरागादिष्वस्य ॥

काषायी । त्रि । कषायरक्तवस्त्रवति ॥

काष्ठम् । न । दाहयि । इन्धने ॥ अर्क-
निष्कास नार्थकाष्ठे ॥ यथा । ससा-

काष्ठद्रु

रमति शुष्कं यत मुष्टिमध्येसमेध
ति । तत् काष्ठङ्काष्ठमित्याहु खदि
रादिसमुद्भवम् ॥ काशते । काशृ०
। हनिकुषीत्यादिना कथन । ब्रश्चेति
षत्वम् । तितुचेति नेट ॥

काष्ठकम् । न । अगुरुणि ॥

काष्ठकदली । स्त्री । वनकदल्याम् । शि
खारम्भायाम् । काठकेखा इति भाषा ॥

काष्ठकीटः । पु । घुणे ॥

काष्ठकुट्ट । पु । शतच्छदखगे । खुटक
वठैया इति भाषा ॥

काष्ठकुहालः । पुं । अभ्याम् । नौका
देर्मलापनयनार्थे काष्ठघटितकुहाले
॥ कमुहालयति । दलविदारणे ।
कर्मण्यय । शकध्वादि । काष्ठस्य कु
हालः ॥

काष्ठजम्बू । स्त्री । भूमिजम्बाम् ॥

काष्ठतट् । पु । वर्णसङ्करजातिविशेषे ।
रथकारे । बर्हुकौ । बठइ इति भा-
षा ॥ काष्ठं तच्चति । तच्चूतनूकरणे
क्षिप । काष्ठतच्चौ । काष्ठतडभ्यामि
त्यादिरुपाणि ॥

काष्ठतच्चक । पुं । रथकारे । तच्चणि ॥

काष्ठंतच्चति । तच्चू० । खुल् ॥

काष्ठतन्तु । पु । कोषकारे । काष्ठकूमौ ॥

काष्ठदारु । पु । देवकाष्ठे ॥

काष्ठद्रु । पुं । पलाशवृक्षे ॥

काष्ठाम्बु

काष्ठधात्रीफलम् । न । आमलके ॥

काष्ठपाटला । स्त्री । सितपाटलिकाया
म् ॥

काष्ठमठी । स्त्री । चितायाम् ॥ इति
चिकाण्डशेषः ॥

काष्ठमल्ल । पु । शवयाने । अर्थी इति
भाषा ॥

काष्ठमौनम् । न । इङ्गितेनापस्वामि
प्रायाऽप्रकाशने ॥

काष्ठलेखक । पु । घुण ॥

काष्ठलोही । पु । काष्ठलोहमुत्तमाचे ।
वातहर्त्रे ॥

काष्ठवह्निका । स्त्री । कटुकायाम् ॥

काष्ठशारिवा । स्त्री । शारिवायाम् । अ
नन्तमूल इति गौडभाषा ॥

काष्ठा । स्त्री । दारुहरिद्रायाम् ॥ स्थि
तौ । स्थानमाचे ॥ दिशि । आश

याम् ॥ उत्कर्षे । प्रकर्षे ॥ मर्यादा
याम् । सीमनि ॥ निष्ठायाम् ॥ पर्य

वसानभूमौ ॥ अष्टादशनिमेषात्म
के काले ॥ दशक्षणपरिमिते काले

॥ काशते । काशृ० । हनिकुषिनी
रमिकाशिम्य कथन् । ब्रश्चेति षत्व

म् । टाप् ॥

काष्ठाम्बुवाहिनी । स्त्री । श्लेष्मयाम् । का
ष्ठादिकृतच्छिन्नाग्रनौकाकृतिजलसे

चन्याम् ॥ पुन पुनरम्बुवहति । व

कासना

हुलसाभीषण्यइतिस्त्रिभिः । काष्ठ
स्य भग्नुबाहिनी । काष्ठेऽप्युपलब्धत्वा
म् । शिलामया अपिद्रोणीत्वात् ॥
काष्ठालुकम् । न । काठिन्ययुक्ते कन्दवि
शेषे ॥

काठील' । पु । राजार्के ॥

काठीला । स्त्री । कटन्याम् ॥ काष्ठिना
इत्यते । इत्यस्मिन्नेषयो' । षष्
॥ कार्ष्णत् अष्टीयमस्यावा ॥

काष्ठोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्बरि
कायाम् ॥

कासः । पु । सांसीति प्रसिद्धे रोगे ।
अथैष ॥ पञ्चकासा स्मृतावातपित्त
श्लेष्मजतचर्चैः । अथायोपेक्षिताः
सर्वेवक्षिनश्चयोरुत्तरम् ॥ कासते अ
नेन । काश्चश्चकुत्सनयोः । अथ
श्चेतिषष् ॥

कासकन्दः । पु । कोकणदेश प्रसिद्धे ।
कासालौ । विशालपत्रे ॥

कासमः । पुं । मोदकविशेषे ॥ यथा ।
हरीतकीकषाशुग्रीमरिचंगुडसयु
तम् । कासमोमोदकः प्रोक्तस्तृण्य
रौचकमाशनइति ॥

कासमी । स्त्री । कण्टकार्याम् ॥

कासजित् । स्त्री । भाग्याम् ॥

कासनाशिनी । स्त्री । कर्कोटशृङ्गन्या
म् ॥

कासार

कासन्दीवटिका । स्त्री । नेसवारविशे
षे ॥

कासमर्द्द' । पु । कालकासुन्दा इतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे गुल्मप्रभेदे । अरिम
र्द्दे । जरथे ॥ पु । न । कासुन्दी इ
तिगौडभाषाप्रसिद्धे नेसवारे ॥ ये
षितजलमिश्रितवस्त्रगन्धितनेसवार
इतिपाकराजैश्वरः ॥

कासमर्द्ददक्षम् । न । कसौदी इति
स्वातन्त्र्याके ॥ कासमर्द्ददक्षद्वयवृष्यं
कासविषास्तनुत् । मधुरकफवात
मंपाचनकण्टशोधनम् ॥ विशेषतः
कासहरपित्तमंश्राहकंलघु ॥

कासमर्द्दन' । पुं । पटोले ॥

कासरः । पु । सहिषे ॥ कोकले सरति
खगता । अथ ॥ यथा ॥ कर्षत् स
रति । शूलकावल्यात् । ईषद्भेजे
तिको. कादेशः ॥

कासशा । पुं । कावविशेषे ॥ यथा । क
ण्टकारीकृतः काशः सङ्ख्याः सर्व
कासहेति ॥

कासारः । पुं । सरोवरे । सपथे निघ
मेवा महाअक्षयये ॥ कुविसेपभा
करे ॥ कासते । काश्चश्च । तुषा
राश्चश्चैष्यारम् ॥ यथा ॥ कर्षत्
सारोद्य । ईषद्भेजेति को. कादे
शः । अर्थभाष्य ॥ यथा । कोकले

कासीस

नसार । अन्येषामपीति दीर्घ ।
आड प्रक्षेपोवा ॥ कासमृच्छति ।
मृगतौ । कर्मस्यग वा ॥

कासागम् । न । कसार इतिख्याते प
कान्नविशेषे ॥ तत् प्रकारे यथा ।
द्यतेतसे विनि क्षिप्य कनिका पाच
येन्मनाक । ततस्तत्रविनि क्षिप्य ख
ण्डभागसम पचेत् ॥ ततश्चाकृत्यत
त पात्रे क्षिप्त्वा सम्यक् सुषिक्रये । च
तुग्हीकृतं द्येतत् भवेत् कासार
सन्नकम् ॥ कासारं रुचिद्व्येष्टनाति
रुचनपिच्छिलम् । हस्तासकफपित्त
मं विरुचौरुचिकारकम् ॥ प्रक्षिप्य
माषशृङ्गाटकशेरुणा पृथक् पृथक् ।
शालूकयचकर्त्तव्य कासार खण्डस
पिंषा ॥

कासारि । पु । काससर्दे ॥ आलूके ॥
कासालु । पु । कोकणदेशप्रसिद्धे आ
लुविशेषे । कासकन्दे ॥

कासीसम् । न । हीराकसी इतिगौड
भाषा प्रसिद्धे उपधातु विशेषे । भस्म
वन्मृत्तिकास्त्राकासीसमितिपरीक्षि
ते धातुकासीसे । खेचरे । धातुशेख
रे ॥ कासीस धातुकासीस पांशुका
सीसमित्यपि । तदेवकिञ्चित्पीत
स्तुपुष्प कासीसमुच्यते ॥ कासीस म
ल्ल मुष्णश्च तिक्तश्च तुवर न्मथा ।

काहार

वातश्लेष्महर केश्य नेत्य कृण्डूविषप्र
णुत । मध्व कृष्णाग्मरीश्वित्र नाशनप
रिकीर्तितम् ॥

काह । स्त्री । विकलवाचि ॥ शक्यस्त्रे
॥ बुद्धौ ॥ रुजि ॥ कसति । कसग
तौ । शितकसिपद्यर्त्तेरित्यु ॥
काहतरौ । स्त्री । शक्यास्त्रे आयुधे ॥
ह्रस्वाकाह । काहगोणीभ्यांहरच
। ङीष् ॥

काहका । स्त्री । काहलावाद्ये ॥
काहल । पु । कुक्कुटे ॥ शब्दमात्रे ॥ ह
हङ्कुकायाम् । महानादे ॥ बिडाले
॥ न । अव्यक्तवाक्ये ॥ चि । शुष्के ॥
भृशे ॥ खले ॥

काहला । स्त्री । वाद्यभाण्डविशेषे ।
काहली इति हिमगिरौप्रसिद्धा
या ध्वनिनालायाम् ॥ अक्षरसांप्रभे
दे ॥

काहलापुष्प । पु । धुसूरे ॥ काहले
वपुष्पाख्यस्य ॥

काहली । स्त्री । तरुण्याम् । दिक्कथ्याम् ॥

काहारक । पु । कहार इति प्रसिद्धे
शिविकावाहकजातिविशेषे ॥ यथा ।
तथा गारुडिका वीरा । चुरकर्म्मोप
जोविक । व्याधा काहारका पुष्टाः
कृष्ण संवाहयन्ति ये शति जैमिनि
भारते आश्वमेधिके पर्वणि १० अश्वो

ॐ < ॐ

ॐ > ॐ

किकिदि

किङ्करी

य ॥

करणे ॥

किवदन्ति । स्त्री । जनश्रुता ॥ कोपि किकिदीवि । पु । सोनाचडा इतिगौड
 वाद । किम्पूरीद्वदे भुवोभिच । भाषाप्रसिद्धे स्वर्णचातके । चाष
 बाहुलकाद्देरपि । ततोडीषवि पतत्रिणि ॥ बाहुलकाद्द्वन्द्वदीर्घ
 कल्प ॥ योर्विनिमय ॥

किवदन्ती । स्त्री । जनश्रुत्याम् । स किकीदिव । पु । किकिदिबौ ॥ कि
 न्ये असन्नेवा लोकवादे ॥ कोपिवा किकीदिविकिकीदिवावितिद्विरूपको
 द । किम्पूरीद्वदे तृभूवद्विषीति पादकारान्तोपि ॥
 बाहुलकाज भक् । भोक्त । गौ० किकीदिवि । पु । चाषे ॥ किकीति
 डीष् ॥ दिव्यति वासते । दिव्यकीडादे । क
 विघृष्टिच्छविस्थवि किकीदिविनि
 तिसाधु ॥

किवा । अ । विकल्पे । अथवा ॥

किंशब्द । पुं । सस्यशुके । धान्याग्रभागे
 ॥ वाणे ॥ कङ्कपक्षिणि ॥ किञ्चित् कु
 क्तिर्तवा । शृणाति । शृत्तिसायाम्
 । किञ्चरयोः श्रिण इतिशुष् ॥

किंशुक । पुं । पलाशवृक्षे ॥ नन्दीवृक्षे
 ॥ किञ्चित् शुकद्वय । शुकतुण्डाभसु
 प्यत्त त ॥

किंशुलुक । पुं । पलाशवृक्षविशेषे ॥
 किंसन्वा । पुं । कुक्तिने सख्यौ । दुर्म
 न्त्रिणि ॥ कुक्तिन सखा । किम
 चेपइ सम । सन्नाप्रतिषेध ॥

किकि । पुं । किकिदिवे । चाषे ॥ ना
 रिकेले ॥

किकिदिव । पुं । } चाषखगे ॥

किकिदिवि । पुं । }

किकिदीव । पुं । चाषविहगे ॥ नील

किकीदीव । पुं । }
 किकीदीवि । पुं । } चाषपक्षिणि ॥
 किकि । पुं । वानरे । कपौ ॥ स्त्री । फे
 री । लघुशृगाले । लोमशी इति
 भाषा ॥

किङ्कर । चि । दासे । सेवके ॥ विप्रस्थकि
 ङ्करोभूषोवैश्यो भूपस्यभूमिप । सर्वे
 पाकिङ्कराणां शूद्रा ब्राह्मणस्यविशेष
 त ॥ किञ्चित् कुक्तिर्तवाकरोति ।
 दिवाविभेद्यवकियत्तद्वहुष्विस्थच् ॥

किङ्करा । स्त्री । दास्याम् ॥ अजन्ताट्
 टाप ॥

किङ्करी । स्त्री । दास्याम् ॥ किङ्करस्य ॥
 स्त्री । पुंयोगादाख्यायामितिडी
 प् ॥

ॐ < ॐ

ॐ > ॐ

किञ्च	किञ्चलक
<p>किङ्किणी । स्त्री । चतुर्धण्डिकायाम् । घाघर इति गौडभाषा प्रसिद्धे क व्याभरण विशेषे । कर्धनी कौधनी इति भाषा ॥ किञ्चित् किण्ड करो ति । किण्णशब्दात् तत् करोतीति गण्यन्तात् अच । गौ० डीष् ॥ विक ङ्कतद्रुमे ॥</p>	<p>किञ्चन । अ । अकास्त्र्ये । असाकल्ये । ऋल्ये ॥ किञ्चन । पु । हस्तिकर्णपलाशे ॥ किञ्चित् । अ । स्वल्पे । ईषत् । मना क् ॥ इदन्तयानिर्देष्टुमशक्ये ॥ कि ञ्चिच्च अनयोः समाहारः ॥ किञ्चलिक । पुं । } किञ्चलुके ॥ किञ्चलिका । स्त्री । }</p>
<p>किङ्किणीका । स्त्री । चतुर्धण्डिकायाम् ॥ चङ्कगणने । कण्णशब्दे । अस्मात् यङलुगन्तात् चङ्किण किङ्किणचे त् ईजन । धातोः किङ्किणादेशश्च ॥ किङ्कि । पु । कोकिले । भ्रमरे ॥ ह ये ॥ कामदेये ॥ न । गजकुम्भे ॥</p>	<p>किञ्चलुक । पु । केचुआल्ये कीटविशे षे । गण्डूपदे ॥ किञ्चिलुम्पति । कास्पनेकाज्ग्रहणं चुलुम्पाद्यर्थमि तिवार्तिकनिर्दिष्टचुलुम्पधातुः । अन्येभ्योपीतिङ । टेरिति छकार सकारपकाराणां लोपः । तत्, रु चाया कन् ॥</p>
<p>किङ्किरा । स्त्री । चतजे । रुधिरं ॥ किङ्किरात् । पु । अशोकद्रुमे ॥ कामदे वे ॥ रक्ताक्षान्ते ॥ शुके ॥ पिके ॥ पुष्पविशेषे ॥ हेमगौरे । पीतान्ता ने ॥ अस्य गुणाः । किङ्किरातो हिम स्तिक्त कषायश्च हरेदसौ । कफपि त्तपिपासास्रदाहशोषवमिकृमीनि ति ॥</p>	<p>किञ्जम् । न । } किञ्जन्के ॥ किञ्जल । पु । } किञ्जलक । पु । केसरे । पुष्परेणौ ॥ किञ्जन्क शीतलो रुच कषायो ग्रा हकोपिसः । कफपित्तद्व्यादाहर- त्ताशेषविषशोथजित् ॥ पद्मकिञ्ज लक इतिशेषः ॥ किञ्चिञ्जलति । ज लअपवारणे । बाहुलकात्क ॥ न । नागकेशरपुष्पे ॥ पद्माभ्यन्तरस्थे केशाकारे करहाटकवेष्टने केसर इतिस्थाने । पीतपरागे ॥</p>
<p>किङ्किराण । पुं । वर्वरवृक्षे ॥ किङ्किरी । पु । विकङ्कते । सुवाट्ये । बुद्धि इति गौडभाषा ॥ किञ्च । अ । आरम्भे ॥ साकल्ये ॥ स म्भावनायाम् ॥ किञ्च अचेति वि ग्रहः ॥</p>	<p>किञ्जलकविभेदः । पु । केसरापगमे ॥</p>

किञ्च

किटि । पु । मोचे । शूकरं ॥ केटति ।

। किटगतौ । इगुपधातकित ॥

किटिभ । पु । केशकीटे । जू लीख

इति भाषा ॥ इति हेमचन्द्र ॥

किट्टम् । न । मले । तैलाद्यधोभाग

स्थे ॥ शिङ्गुःखादौ ॥ यथा । ध्याय

मानस्यलोहस्य मलं मण्डूरमुच्यते

। यत्नोऽयं यद्गुण्य प्रोक्त तत्किट्टं नपि

तद्गुण्यमिति ॥ केटतिस्म । किटः ।

गन्धर्वेतिक्त । आगमशास्त्रस्या नि

त्यस्वावेट ॥

किट्टवर्जितम् । न । शुक्रे ॥ इति हेम

चन्द्र ॥

किट्टकः । पु । ताम्रकण्ठे ॥ लोह

गुणे ॥

किण । पु । शुष्क गो । मांसग्रन्थौ ॥ नि

घर्षणजव्यथाचिह्ने । घट्टा इति भा

षा ॥ घुणे ॥

किण्व । स्त्री । अपासार्गे ॥

किण्विणी । स्त्री । खरमण्ड्याम् । कृपा

सार्गे ॥ किण्विनो द्रव्यान् जिह्वीते ।

ओहाङ्गुतौ । आतोनुपेतक ।

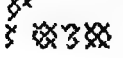
गौरादिस्नानलोष ॥

किण्व । पुं । न । सुराधीजे । नग्नहि

॥ न । पापे ॥ कणनम् । कणशब्द ।

उन्व । दयश्चेति साधु । कर्मणिषा ॥

कणति वा । अग्नौ प्रुषिलटीति कन्

किन्तु

। बाहुलकादिस्त्वम् ॥

कितव । पु । द्युतकृति । अचट्टेविनि

॥ द्युतसमाह्वयदेविनि । मस्ते ॥ व

श्वके ॥ खले ॥ चारनामनिगन्धद

ब्ये ॥ १५ खाने । भावेक्त । कितवा

यति कितेनवार्तिवा । अवेणोप

यो वागन्धनेवा । आतोनुपेतक ॥

कनकाह्वये । धत्तुर ॥ कितवा स

न्तस्य ग्राहका । अर्गमाद्यच ॥ कित

न वक्षतिवा । अन्येयोर्पीतड ॥

किताटम् । न । दृष्टस्यत्वचोभ्यन्तरका

धसलस्यवल्कलरूपे ॥ वेदप्रसिद्धम् ॥

किन्तु । पु । अष्टपादे । सकटासक

लो इति भाषा

किन्तव्याम् । अ । प्रष्टैवतमे । ददमे

पा मातिशयेन किमिच्छर्थे अतिश

यतेतिमप । किमेतिउ अयेन्या

सुम् ॥

किन्तव्याम् । अ । प्रष्टैकतर ॥ इदमन

योतिशयेनकिम् । द्वियकनाममध्य

न्यादिनागरप । किमेतिउ अये

न्याम् ॥

किन्ता । स्त्री । वुक्स्तिस्त्व ॥ कम्पकेषा

या भाव । तन् ॥

किन्तु । अ । किम्पुन । पूर्ववाक्यसङ्को

चक्षपके । प्रागुक्तिविह्वलार्थे ॥ यथा

। भृशभावे शर्जति कम् ॥ किन्तुस

क.

म्भावितानाम् । इति प्राचीना ।

किन्तु । पु । ववाच्येकादशकरणान्त
गतशेषकरणे ॥ तत्रजातस्यफलम् ।
मित्रामित्रे नैवकिञ्चिद्विशेषो धर्मा
धर्मस्तुल्यता मानवस्य । सोचेवादे
सर्वदाप्रीतियुक्तः किन्तुप्राख्येयस्यनू
नं जनि स्यादितिकोष्ठीप्रदीप ॥

किन्ही । पु । } घोटके । अश्वे ॥ ना
किन्ही । पु । } तावेतौ ॥

किन्नर' । पु । किम्पुरुषे । मयौ । अश्व
मुखदेवयोनिनरविग्रहे देवगायने
॥ किञ्चिन्नर अश्वमुखत्वात् । कुत्सि
तोवानर किन्नरः । किञ्चेप इति
समास । कुत्साच्च कस्यचिन्नरमुखा
श्वकायत्वात् कस्यचिदश्वमुखनरश
रीरत्वात् ॥ अर्हदुपासकविशेषे इ
ति हेमचन्द्र ॥

किन्नरेशः । पु । वैश्रवणे । कुवेरे ॥ कि
न्नराणामीश ॥

किन्नरेश्वर । पु । कुवेरे । नरवाहने ॥

किन्नु । अ । प्रश्ने ॥ वितर्के ॥ स्थाने ॥

किम् । अ । कुत्सयाम् । गर्हणे ॥ वित
र्के ॥ निषेधे ॥ प्रश्ने ॥ प्रकारे । कूत्र
यते कवनवा । सुशब्दे । बाहुलका
ट डिम् । कायतेर्हिमिर्वा ॥ ईषद
दर्थे ॥ अतिशये ॥

क' । चि । चेपे ॥ वितर्के ॥ निन्दायाम् ।

किम्पुरु

॥ परिप्रश्ने ॥ कानम् काययिवा । कै
शब्दे । कायतेर्हिमि । ॥ स्त्री । का
। न । किम् ॥

किमिच्छक । पुं । मार्कण्डेयपुराणोक्ते
व्रतविशेषे ॥

किमु । अ । सम्भावनायाम् ॥ विमर्श
॥ किम्च उच ॥

किमुत । अ । किमुतार्थे ॥

किमुत । अ । प्रश्ने ॥ वितर्के ॥ विकल्पो
अतिशये ॥ किञ्च तदुत च । समा
हारोवा ॥

किमूत । अ । वितर्के ॥ किम्च उतच
अनयो समाहार ॥

किम्पच । वि । किम्पचाने ॥ किम्पच
ति । पचाद्यच । किञ्चेप इतिसमा
स ॥

किम्पचानः । वि । कृपणे ॥ किञ्चित् प
चति । औणादिकज्ञानजितिसा
मी ॥ किम्पचति । ताच्छील्येति
चानश्चानन्वा । अनित्यमागमशा
सनमिति नमुक । किञ्चेप इतिसमा
स ॥

किम्पक' । पु । साकाल इतिगौडभा
षाप्रसिद्धमहाकाललतायाम् ॥ त
त्फले ॥ वि । अच्चे ॥ मातृशासिने ॥

किम्पुरुष । पु । किन्नरे ॥ किञ्चित् कु
त्सितो वा पुरुष । किञ्चेप इतिसमा

क्रियाश्च	किरात
स । कुत्ताचक्रिन्नर शब्देऽस्लोक नीया । लोकभेदे । अम्बुद्वीपत्यन वदत्तान्तर्गने हिमाचल हेमकूटयो मध्यवर्तिनि यष ॥	चन्द्र ॥ किर । पु । वराहे । शूकरे ॥ किरति । हविष्ये । इगुपधन्नामीकिर क. ॥ किरक । पु । लेखके ॥ वाणशूकरे ॥
किम्पुरुषार्थता । स्त्री । कुत्सितपुरुषा र्थत्वे ॥ प्रपञ्चस्य पुरुषार्थत्वेन सत्य त्वतत्पादने भयनिवृत्त्यभावात्कु त्सितत्वम् ॥	किरण । पु । खर्ये ॥ अर्केन्दुदीधितौ- ॥ कीर्यते । हविष्ये । हापृष्ठजिम न्दिनिधान क्युगितिक्यु. ॥ किरणमासी । पु । खर्ये ॥ किरणानां
किम्पुरुषेश. । पुं । कुवेर ॥ किम्पुरु किम्पुरुषेश्वर. । पुं । घाणामीश ईश्व रोवा ॥	माद्या सा अस्ति अस्त्र । ग्री० इति ॥ किराटिका । स्त्री । किराजो इति स्था- ते सारिकाखरो ॥
किम्पुरुष । पुं । क्रिकरे ॥ न । वर्षभे दे ॥	किरातः । पु । अरय्यचरेणेच्छजाति प्रभेदे । किरातदेशोद्भवे पूर्वकृचि
किम्पु । पुं । कुत्तातेमणौ । प्राप्त जनादिताम्ररगकारिणि ॥ कुत्स त प्रभु । किंसेप इति सतास ॥	ये पञ्चादिचितक्रियालोपाद्वाङ्मया दर्शनेनच श्रुतामापकेदसुपदवा थ्ये ॥ देशविशेषे ॥ तत्तत्कृत्समार
किम्परा । स्त्री । नलीनामगन्धद्वये ॥	भ्य रामजेवान्तर्गने शिवे । किरातदे
क्रियान । वि । क्रिम्पिसि. रायिप्रिष्टे ॥ क्रिम्पिसि । अमय । क्रिमिदन्धीवो घइनि वनुष । व इन्द्रव । इदं मोरीशकी । यस्त्रेति लोम ॥ कास उत्था परिमाणमरावा । क्रिम. ल उत्थापरिमाणे इति त्वेति नतुप व. । वरा घः ॥ स्त्री । क्रियतो ॥ ७ । क्रियत् ॥	शो देर्पोश विन्ध्यशैलेऽवतिष्ठति ॥ घोट तरणके ॥ अल्पतनौ ॥ भूनि त्वे ॥ यथा । किरातः सारकोरुच. शीतलस्त्रिभक्तकोलघुः । सकिपातज रन्नासककपिचाह्वदाचनुत् ॥ कास शोपदप. कुउज्वरवशकृमिप्रभुदिति ॥ किरति । हवि० । इगुपधेति क. ॥ अतरि । अतसा. । अच्. किरसा सावतस्य ॥
क्रियदेतिका स्त्री । उक्ताहे. उद्योगे ॥	किरातक । पु । भूमिमे ॥ किरातको
क्रियाश्च. । पु । रक्तवर्णाश्वे ॥ इति हेम	

किर्ण

ऽन्योनैपाल सेऽर्द्धतिलोच्चरान्तक.

॥ किरातएव । स्वार्थेक ॥

किराततिक्त । पु । चिरायता इतिप्र
सिद्धे वृत्ते । भूजिम्बे । अनार्यतिक्ते
॥ किरातदेशे अस्ति जन्मस्थान म
स्य । अर्शआद्यच्च । किरातस्यासौति
क्तश्च ॥

किराताश्री । पु । गरुडे ॥

किराति । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ इतिज
टाधर ॥

किरातिनी । स्त्री । जटामांस्थाम् ॥

किराती । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ गङ्गाया
म् ॥ कुड्याम् ॥ चामरधारि
ण्याम् ॥

किरि । पु । भूदारे । शूकरे ॥ किर
ति । कृविचेष्टे । कृगृशृपृकुटिभिदि
च्छिदिभ्यश्चेति इप्रत्यय ॥ इक्कु
व्यादिभ्य इति भावे इग्दा ॥

किरिटि । न । शिन्तालफले ॥

किरीट । पु । न । मुकुटे ॥ किरति
कीर्यतेऽनेनवा । कृ० । कृट्टकु षिभ्य
कीटन । शिरोवेष्टने ॥

किरीटी । पु । अर्जुनपाण्डवे ॥ चि ।
किरीटवति ॥ किरीटीस्त्रास्त्र । इ
निः ॥

किरीटमाली । पु । अर्जुने ॥

किर्णी । स्त्री । पलाशे ॥ शालायाम् ॥

किलकि

हेमपुत्र्याम् । स्वर्णपुत्तलिकायाम् ॥

लोहपुत्तलिकायाम् ॥

किर्णरि । पु । नागरङ्गवृक्षे ॥ राक्षस
विशेषे ॥ कर्बुरे ॥ चि । कर्बुरवर्णव
ति ॥ कीर्यते । कृवि० । बाहुष
कात् कृशृपृकुटिपटिशौटिभ्यर्द्धरन्वि
तिर्द् । न मुडागमश्च ॥

किर्णरिजित् । पु । भीमसेने ॥

किर्णरित्वक् । स्त्री । नारङ्गवृक्षे ॥

किर्णरिभित् । पु । भीमसेने ॥ कि
र्णरिम् भिनत्ति । भिदिर० । कि
प ॥

किर्णरिखदन । पु । भीमसेने ॥ कि
र्णरि खदयति खदितवान वा ।
खदवरणे । नन्द्यादिच्चात् ल्यु ॥

किल । अ । नातीयाम् ॥ सम्भाष्ये ॥
अनुशयार्थे ॥ निश्चये ॥ प्रसिद्ध्याप्र
माणद्योतके ॥ सत्ये ॥ हेतौ ॥ अश्चै
॥ अलीके ॥ न्यक्करणे ॥ किलति ।
किलश्चेत्ये । इगुपधेतिक ॥

किलकिञ्चितम् । न । स्त्रीणाविष्ठा-
रविशेषे । द्रष्टव्यदर्शनवर्धवशात्
शुक्लरुदितवसितप्रसितक्रोधअमा-
भिखापाना सङ्करकरणरूपे हावे ।
शृङ्गारभावजायाक्रियायाम् ॥ तल्लच
य यथा । वृषाद्भुदितगीतादिव्याभि

अंकिलकिञ्चितमिति ॥ क्रोधान्मुह

किलासी

धर्मीत्यादे सङ्कर किलकिञ्चित्
मिति च ॥ अपि च । गर्वाभिज्ञापवादि
तस्मिन्नाद्याभयक्रुधाम् । सङ्करीक
रखयन् स्यादुच्यते किलकिञ्चित्मि
त्यलङ्कारकौस्तुभ ॥

किलकिञ्चा । स्त्री । धर्म्यने । सिद्ध-
नादे ॥ वामरागाशब्दानुकरणे ॥

किलाठः । पुं । चीरविकृतौ ॥ नष्टदु-
ग्धस्य पक्षस्य पिप्पलः प्रोक्तः किलाठ-
कः ॥ इधिक्षूर्चिकातनक्षूर्चिकयोः
पिप्पले ॥

किलाटी । पु । वशे । वास इति भाषा
॥ इतिचारावली ॥

किलाटी । स्त्री । चीरविकृतौ । क्षूर्चि
कायाम् ॥

किलासम् । न । सेहुर्वा इति ख्याते
सिद्धरोगे । त्वक्पुष्पे ॥ किलाति
। किलखैत्यकीडनयोः । इगुपधे
तिक । अस्यति । असुचेः । अच्
। किलख तदसम् ॥ यदा । केलन
म् । भि० अड । किलमस्यति । अच्
। किलेनखैत्येन असति वा । अस
दीप्ती । अच् ॥

किलासन्नः । पु । काङ्करोल इति गौड
भाषा प्रतिज्ञे वृक्षविशेषे । कर्कोट
के । मिश्रपत्रे । सुगन्धके ॥

किलासी । वि । सिद्धले । किलासरो

किल्ली

गवति ॥ किलासमस्यास्ति । इन्दो
पतामेति इति प्रत्यय ॥

किल्लि । अ । कल्लूकचिते ॥

किल्लिकिञ्चा । स्त्री । सिङ्गनादे ॥ जित
शासनदर्पस्य प्रतिष्ठापूरणीकृतः । वी
रखगर्जितासिङ्गनाद् किल्लि किल्ला-
तमेति विभक्त्यः ॥

किल्लिकिल्लितम् । न । शौर्येणगर्जिते ॥

किल्लिक्कः । पुं । किल्लिक्कके । कटे ॥

किल्लितेनेन । किल्ल० । इगुपधादि

ति इन् । वेववीरखदे किल्लेर्जातः ।

जनी० । वन्ध्यामजाता मिति च ।

वृ० ॥ खल्लादादयि ॥

किल्लिक्ककः । पु । वीरखादिकटे ॥ कि

ल्लिक्कात् स्वार्थे । कन् ॥

किल्लिमम् । न । देवदासि ॥ इतिरा

जनिर्धरुष्ट शब्दरत्नावली च ॥ इति

ल्लिमम् किल्लिमम् । भीमसेनो भी

म इति वत् ॥

किल्लिषम् । न । अपराधे ॥ पापे ॥

रोगे ॥ धर्मधर्मफलभूते अनिष्टे

संसारे ॥ पापकृत् पुण्यस्याप्य निष्ठक

कृत्वेन किल्लिषत्त्वमेव । औष्ठ्यम

धमदः ॥ केलनम् । किल्लितेना ।

किल्लिष्ये । किल्लेर्धुक्चेति ठिष्ण

प्रत्ययः ॥

किल्ली । पुं । घोटके ॥ किल्लीति पाठा

किष्किन्धा

नगरम् ॥

किष्किन्धः । पु । न । पल्लवे ॥

किष्किन्धय । पु । न । पल्लवे ॥ किष्कि
त् शक्ति । शक्तिचलने । वा० कय
न् । पु० ॥किष्किर । पु । अश्वशिशौ ॥ तैलशयौ
षधौ ॥ हृदये ॥ तरुणावस्थे । द
शवर्षाहुं मापञ्चदशवर्षके ॥ यथा ।
किष्किच्छूर । किशोरस्याद्यतो हि
दशमात् परम् । शूरत्वं दृश्यते कि
ष्किदनुदुर्दिनेदिने इति ॥ चि । कै
शोरावस्थायुक्ते ॥ कश्चि । कश्चिद्वदे
किष्किन्ध शक्तिवा शुगता शवग
तावा किष्किन्ध शृणातिवा । शृङ्गि
सायाम् । किशोरादयश्चेति साधु ॥किशोरी । स्त्री । किशोरावस्थायुक्ताया
म् ॥ तरुणायाम् ॥ किशोरात् वयसिप्र
थम इति ङीप् ॥किष्किन्ध । पु । औष्ठदेशस्थेशैलविशेषे
। स्त्री । तत्रत्यगुहायाम् ॥किष्किन्धा । स्त्री । गन्धमादनगुहा
याम् ॥ पुरीविशेषे ॥ सापूर्वं वालि
वानरस्य राजधान्यासीत् । श्रीरा
मो वान्निनं धत्वा तां सुग्रीवाय दत्त
वान् ॥ किष्किन्धधाति । दुष्काञ् ।
आत इति क । पारस्करादिच्चात् पू
र्वस्य किमो मलोप सुट् पञ्चचनि

कीकट

पाच्यते ॥

किष्किन्धाधिप । पु । वालिवानरे ॥

किष्कु । पु । स्त्री । वितस्तौ । द्वादशा
ङ्गुलपरिमणौ ॥ प्रकोष्ठे । ककोष्ठेर
घोमणिवन्धपर्यन्ते ॥ करे । हस्ते ॥
चतुर्विंशत्यङ्गुलेमाने ॥ चि । कुक्षि
ते ॥ कायतेऽनेन । कैशब्दे । मृग
व्यादिच्चात् कु । पारस्करादिच्चात्
साधु ॥

किष्कुपर्व । पु । इक्षौ ॥ वंशे ॥ पोटगले ॥

किसरम् । न । सुगन्धिद्रव्यविशेषे ॥

किसरिक । चि । वणिग्विशेषे । किस
रवणिजि ॥ किसरपण्यमस्य । किस
रादिभ्य ष्टन । पिच्छान ङीष् ।
किसरिकी ॥किसलय । पु । न । पल्लवे । नवीन
पत्रे ॥ नवपत्रादियुक्तशाखाश्रपर्वणि
नवपत्रस्तवके ॥ किष्किन्धत्सक्ति ।
षड्गता । वा० कयन् । पु० ॥

की । अ । कुत्सायाम् ॥

कीकट । पु । अश्वे । घोटके ॥ की
कटा । गयाप्रदेशे ॥ यथा । च
रणाहि समारभ्य गृध्रकूटान्तक शि
वे । तावत्कीकटदेशः स्यात् तदन्त
र्भागो भवेत् ॥ पश्यमगधम् । कि
हारनाम्ना प्रसिद्धे देशे इति केचि
त् ॥ चि । कूपये ॥ निर्धने । निःश्वे ॥

कीटकः

कीकश । पु । चण्डाले ॥ की इति क
शति कशशब्दे ॥ पचाचच् ॥
कीकस । पु । कुमिजातौ ॥ न । अ
स्थिनि ॥ चि । कर्कशे ॥ कीतिकसति
कसगतौ ॥ पचाचच् ॥
कीकसास्यः । पु । पचिचि ॥ इतिद्वारा
वक्त्री ॥

कीचक । पु । दैत्यविशेषे ॥ राक्षसवि
शेषे ॥ कुंभेदे ॥ नखे ॥ केकयमुपात्म
जे । विराटराजश्याखे ॥ विपुलाकरा
वगर्भे त्रेणुजातौ ॥ अनिचयोगात्
ब्रह्मायमानवशेषे ॥ कीकति शब्दायते
। कीकमर्षणे । चु० । कीकयते रा
क्षसविपर्ययश्चेति बुन् ॥ यद्वा । की
कयस्य शब्दं चकति । चकटस्यादि
अच् ॥ कीकेत्यस्य कं कागति वा ।
। भू० कः । अन्येऽप्यपीति छेत्वा ॥

कीचकपितृ । पु । भीमसेने ॥ कीच
कमलौषीत् । जी० । क्षिप् । तुक् ॥
कीचकभित् । पु । घृणोदरे । भीमसे
ने ॥ कीचकम भिनति । भिदिर्
सक्तं विधति क्षिप् । तुक् ॥

कीटम् । पु । कुमिभ्यः क्तिञ्चित्स्थूलेषु
अनुमात्रे ॥ कीटति । कीट० अच् ॥

कीटक । पुं । कुमिजातौ ॥ मागधजा
तौ ॥ चि । तिष्ठुरे ॥ स्व० क. क
न्ना ॥

कीनाशः

कीटम् । पु । गन्धके ॥ कीटहन्ति ।
इन् ० । असनुयकर्तृकेचेतिटक् ॥

कीटना । स्त्री । जतुनि । चाचायाम् ॥

कीटेभ्योजाता । जनी० अच् ॥

कीटपादिका । स्त्री । हंसपदीदृश्ये ॥

कीटमणि । पुं । कथोते ॥ कीटेषुम
थिरिव ॥

कीटमाता । स्त्री । हंसपदीदृश्ये ॥

कीटमारी । स्त्री । हंसपदीदृश्ये ॥

कीटमेष । पुं । मृगचिडा इतिप्रसि
द्धे कीटे । अयंनदीतीरेसिक्तताम
ध्येतिष्ठति ॥

कीटसंज्ञक । पुं । राशिभिर्विशेषस्त संज्ञा
याम् । मकरान्तार्द्धं कर्कटमीनवृश्चि
काश्च कीटाख्याः ॥

कीटेर । पुं । तण्डुलीयश्याके ॥

कीटक । चि । } किम्पकारे ॥

कीटश । चि । }

कीनाशः । पुं । यमे । कृतान्ते ॥ यथा

। किङ्कीनाश पाशधर गर्जसि मासु

पगन्धहासभर मर्जसि । हरिचरखं

शरखं नहि पश्यसि यन्नामस्मरखा

दपिपश्यसीति ॥ वानरविशेषे ॥ चि

। कर्षके ॥ चुरे ॥ पशुधातिनि ॥ की

त्यव्ययङ् हास्तायाम् । की कुम्भितं

नाशयति । पचाचच् ॥ यद्वा । क्षिन्ना

ति क्षिप्यते वा । क्षिबूविधाधने क्षि

कीर्तिः

श्रवधेवा । क्षिणेरीञ्चोपधाया कन्
लोपश्लोनाम् चेतिकन् उपधाया
ईत्त्वम् ललोपोनामागमश्च ॥

कीर । पु । शुक । मेधाविनि । फला
शने ॥ कीरा । पुभूमि । कश्मीरदे
शे ॥ न । मांसे ॥ कीर्ति ईरयति
। ईर० । शिजन्त । अच् ॥

कीरकः । पु । दृचविशेषे ॥ चपणके ॥
प्रापणे ॥ शुक्रशावके ॥

कीरवर्णकम् । न । स्थौण्येयकनामनि
सुगन्धिद्रव्ये ॥

कीरेष्ट । पु । अछोट दृचे ॥ आम्रद्रुमे
॥ जलगधूकवृक्षे ॥ कीराणामिष्ट ॥

कीर्णः । वि । दृत्ते ॥ आच्छन्ने ॥ विच्छि
से ॥ हते । हिंसिते ॥ कीर्णतेस्म ।
ह्र० । न । नल्लणत्वे ॥

कीर्त्तनम् । न । उत्तौ । कथने ॥ का
लापास्तुयुचमपीच्छन्तीति उत्तियू
तीत्यवप्रसादकारः ॥

कीर्त्तना । स्त्री । यशसि ॥

कीर्त्तयन् । वि । कथयति ॥ हतेर्लट् ।
शचादेश ॥

कीर्त्ति । स्त्री । प्रसादे ॥ विस्तारे ॥ क
ईमे ॥ शब्दे ॥ दीप्तौ ॥ मातृका-
विशेषे ॥ यशसि । समन्नायाम् ॥
धार्मिकत्वनिमित्तायां प्रशस्तत्वेन
नानादिगद्देशीयलोकज्ञानविषय -

कील

ताहूपायांख्यातौ ॥ परोक्षख्यातौ ।

सृतस्यख्यातौ ॥ यस्य कीर्त्तिर्हता
लोके धिक् तस्यैव कुजीवितम् ।

दानादिप्रभवा कीर्त्ति शौर्यादि प्र
भवं यशः ॥ कीर्त्तिं स्वर्गफला माहु

रासंसारं विपश्चित् । अकीर्त्तिन्तु
निरालोकनरकोद्देशदूतिकाम् ॥

तस्मात्कीर्त्तिमुपादद्यादकीर्त्तिश्च -
व्यपोहयेत् ॥ सुकर्मपत्नी संसिद्धा

कीर्त्तिर्धन्यैश्चपूजिता । ययाविना
जगत्सर्वयशोहीनं सृतं यथा ॥ की

र्त्यते । हतसंशब्दने । उत्तियूती
तिनिपातनात् साधु । कीर्त्तनम् ।

कीर्त्तिः । सौत्र । हपिशिरुहीत्यादि
नेनि ॥

कीर्त्तितः । वि । कथिते ॥

कीर्त्तिभाक् । पु । श्रोणाचार्य ॥ वि ।
कीर्त्तियुक्ते ॥

कीर्त्तिमान् । पु । वसुदेवस्य ज्येष्ठपुत्रे ॥
वि । कीर्त्तिसंयुक्ते ॥

कीर्त्तिशेषः । पु । मरणे ॥ यशसो ऽव
धौ ॥

कीलः । पु । स्त्री । अतिशिखायाम् ।
ज्वालायाम् ॥ शङ्कौ ॥ शङ्खे ॥ कफो

शो ॥ कफोणिकाघाते ॥ स्तम्भे ॥
लेभे ॥ कीलति वध्नाति । कील

बन्धने । इगुपधेतिक ॥ कील्यते

कीलाल

अज्ञानेन वा । कर्मविघ्नं पुसीति
घोषा ॥

कीलक । पु । शिवके । गवांस्तम्भे ।
यत्रवद्गौर्दुह्यते तस्मिन् । स्मूटा
इति भाषा ॥ गवां गात्रकण्डूयना
र्धं गोष्ठे निष्ठातस्तम्भे ॥ कीलशब्दा
र्थे ॥ वस्तुविशेषे । यथा । जाय-
न्ते सर्वसंस्थानि सुभिर्वा निरुपश्रवम्
। सौम्यदृष्टिर्भवेद्गजा कीलकोष्ठं शुभं
वर्देदिति ॥ कील्यते । कील० । क
लयेति घञ् । स्वा० कन ॥

कीलसस्पर्शः । पुं । गाव इति गौड भा
षा प्रसिद्धे घृष्टविशेषे ॥

कीला । स्त्री । पु । कीले ॥ स्त्री । रतह
तौ । रतौ प्रतिष्ठतिविशेषे ॥ यदा
हवात्स्यायनः । कीला छरसि कर्त्त
री शिरसि विद्वाकपोल्योरिति ॥
कीलति । कील० । इगुपधेति क
। टाप् ॥

कीलाक्षम् । न । बधिरं ॥ कले ॥ अ
क्षते ॥ मधुनि ॥ कीलां वक्रिज्वाला
मलति वारयति । अलभूषणादौ ॥
कर्मण्ययम् ॥ और्वाग्नेः कीलां क्षाति
वा । कीलेन प्रतिबन्धेन अक्ष्यते
वर्धते । अल० । घञ् । कीलम् प्रति
बन्धम् अक्षति वा । कर्मण्ययम् ॥ पुं ।
पञ्चौ ॥ कीलबन्धनम् अलंयोग्यम्

कुक्

क्षेति ॥

कीलाक्षधिः । पु । समुद्रे ॥ कीलाक्षा
निधीयन्तेऽस्मिन् । दुधान्० । अधि
करयेकि ॥

कीलाक्षप । पु । राक्षसे ॥ कीलाक्षं
पिबति । पा० । आतोनुपसर्ग इति
क. ॥

कीलितः । वि । बहे ॥ निष्ठातकीले ॥
कील्यतेस्म । कील० । क्त ॥

कील । पुं । कपौ । वानरे ॥ कुर्ये ॥
पश्चिधि ॥ पि । दिगम्बरे । नद्ये ॥
की इति शब्दमीष्टे । ईश० । मू०
क । यद्वा । कक्षवायो रपत्यम् । अ
तरुम् । किः हनूमान् ईशो यक्षस्तः ॥

कीलपर्वः । पु । अपामार्गे ॥
कीलपर्वी । स्त्री । अपामार्गे ॥ कपिलो
मनुष्यानि क्षोभशानि पर्वान्वयसा
। पाककर्मैतिकीप् ॥

कीलफलम् । न । ककोले । गन्धर्व
विशेषे ॥

कु । अ । पाप्मे ॥ कुतसायाम् ॥ ईधक्
र्ये ॥ निवारणे ॥ कथते । कूयते वा
। कुक् शब्दे । मित० कुः ॥

कुः । स्त्री । अक्षयायाम् । धरामाम्
। भूमौ ॥ प्रवसाहे १ ॥ कथते । कु
क् । मित० कुः ॥

कुक् । वि । समर्थे ॥ कौकले आदने

कुकुरा

। कुक० । इगुपधेतिक ॥

कुकुभम् । न । मये ॥ इति शब्दच
न्द्रिका ॥

कुकुर । त्रि । रोगकुम्भितकरे । कुक्षौ ॥

कुकुल । पु । पर्वते । शिलोच्चये ॥

कुकुट । पु । म्वस्तिके । सितावरे । सु
निषस्त्राके ॥

कुकुद । पु । कुकुदे । सत्कृत्यकन्या
दातरि ॥

कुकुन्दर । पु । कुकुरदुमे ॥ न । कूप
के । नितम्बस्थकूपरुदये । स्त्रिया
पृष्ठवंशादधोगर्त्ते ॥ कुम्भूमि दर
यति । दृभये । गयन्त । कर्मण्यय ।
शिलोपस्थस्थानिवज्जान्दृदि । त
त्पुरुषेकृतीति वाटुलकादलुक ।
कुत्तित कुन्दरम् ईषत्कुन्दरमचे
तिवा ॥ यदा । स्तुन्यते कामिना ।
स्तुदिआप्रवणे । मज्जुरादवश्चेति
साधु ॥

कुकुभा । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥

कुकुर । पु । यदुपशीथान्धकराजस्य
तनये ॥ कुकुरे ॥ न । शन्यिपर्णीवृ
त्ते ॥ कोकते । कुकआदाने । को
कतेर्वाकुगिच्युरच ॥

कुकुरा । पुभून्नि । देशविशेषे । यदुषु
। दाशार्द्धेषु । सास्त्रतेषु ॥ नित्यं
हुवचनान्त ॥

कुकुट

कुकुटी । पु । शास्त्रलीपादपे ॥

कुकुल । पु । तुषानले ॥ शिरीषा द
पिष्टद्वित्री केय मायतलोचना । अ
य क च कुकुलाम्भिकर्कशो मदना
निल ॥ न । शङ्कुभि सङ्कीर्णविले ॥
तनुत्रे । दशने ॥ कोर्भूमे कूलम् ।
कुत्तितवाकूलम् ॥ यदा । कवते ।
कुड्गब्दे । पिप्पलादिस्त्रादूलच । भा
तो कुगागम । ॥

कुकोलम् । न । कोलिपुच्छे ॥

कुकुट । पु । कालचे । ताम्रचूडे । च
रणायुधे । कुकुडा इतिभाषा ॥ अ
स्यमासगुणायथा । कुकुटो दृहण
लिग्धो वीर्योष्णो ऽनिलहृद्गुह । च
क्षुप्प शुक्रकफकृ दल्योरुच कषा
यकरति ॥ कुकुटलक्षणयथा । कु
कुटस्त्वृजुतनूरुहाङ्गुलि स्ताम्रवक्त्रन
वचूलिक सित । रौति सुस्वर मु
षात्त्यये च यो वृद्धिद स न्दपराष्ट
वाजिनाम् ॥ यवशीषो यो वा वदर
सदृशो वा पि विहगो वृहन्मूर्द्धो व
र्णो भवति बहुभिर्यश्चरचिर । स श
स्त सडग्रामे रुधुमधुपवर्णश्च ज
यकृन्न शस्तो योतो ऽन्य कृशतरर
व खञ्जचरण ॥ इति वाराहीस
हिता ॥ निषादपुत्रे ॥ शूद्रपुत्रे ॥ त
योत्कायाम् ॥ कुकुभपर्चिणि ॥ व

कुक्कुट

क्लिकणे । स्फुलिङ्गे ॥ वनकुक्कुटे ॥
यथा । सुरासमण्डापानाय भोजने
चरणायुधा । तिसिराविकिरा प
थ्या कुक्कुटाविषमज्वरे इत्यग्निवे
शः ॥ अत्र चरणायुधोगृहकुक्कुट ।
कुक्कुटेवनकुक्कुटइतिव्याख्यानात् ॥
कोकनम् । कुक्कुत्ता० । सं० क्लिप् ।
कुटति । कुटका० । इगुपधेतिक ।
कुक्कुट । कर्तृकरणयोरितिसमा
स ॥ कुत्सितः कुट को पृथिव्या
कुटो वा । पृ० ॥

कुक्कुटमण्डप । पु । काग्याप्रसिद्धे मुक्ति
मण्डपे ॥

कुक्कुटकः । पु । कुक्कुटार्थे ॥ शुद्राज्जा
तानिषाद्यान्तुसवैकुक्कुटकः स्मृतः ।
इतिमनुः ॥

कुक्कुटमस्तकम् । न । अये । चे । इति
गौडभाष ॥

कुक्कुटव्रतम् । न । सप्तानार्थं स्त्रीकर्त
व्ये व्रतविशेषे । खलितासप्तमीव्रते
॥ भाद्रमासि सिते यजे सप्तम्यां
नियमेनया । साप्ता शिवं खेखयि
त्वा मण्डलेष्वसहान्निकम् । पूजये
त्तदासक्त्याः दुष्प्रापंनैव विद्यते ॥

कुक्कुटशिरः । पु । कुसुम्भदृष्टे ॥

कुक्कुटार्थः । पु । कुक्कुटतुल्यवर्णं सर्प

कुक्कुटारिः । पु । विशेषे ॥

कुक्कुर

कुक्कुटि । स्त्री । दम्भचर्यायाम् ॥
कुक्कुटी । स्त्री । अन्वतचर्यायाम् ॥ ज्ये
ष्ठ्याम् । क्षिपकस्त्री इति भाषा ॥
मास्मलीदृष्टे ॥ कुक्कुटयोधिति ॥
अस्त्रालं कुक्कुटी च मृदुचास्मा-
पिथीक्षिग्धमूर्ति रचिराननेक्षया
। सा ददातिखुचिरं महीक्षितां श्री
यशोविजयवीर्यसम्पद् ॥ जातेरस्त्री
विषयादिति छीष ॥

कुक्कुटीव्रतम् । न । भाद्रशुक्लासप्तम्यां
कर्त्तव्ये नियमविशेषे । खलिता स
प्तम्याम् ॥

कुक्कुभ । पु । पात्कुका इतिगौडभा
षाप्रसिद्धे पक्षिणि ॥ वनकुक्कुटे ॥
कुगिष्ठव्यक्तं शब्दं कैति । बाहुक
कात्भक् ॥ कुक्कुशब्दभाषते वा ।
भाषय्य० । अन्वेष्योपीतिउः ॥

कुक्कुरः । पुं । कूकार इतिभाषाप्रसिद्धे
कौशेयके । सारमेये ॥ कौकते ।
कुक्कुभाशने । क्लिप् । कुरति । कुरश
ब्दे । इगुपधेतिकः । कुक्कुभासौ कुर
श्च ॥ न । अन्विष्ये । कुक्कुदौदा इति
ख्यातौपधौ ॥ कुक्कुटोस्त्रास्ति । कुक्कु
रशब्दस्तत्रान्वेष्यविकः । अर्शभाष
य् । यथा । कौकते । कुक्कु० । कौक
तेषां कुगिष्ठुरश्च । कुगागमश्च ॥

कुक्कुरदुः । पुं । मदच्छदे । खलाम्भे

कुङ्कुम

। कुङ्कुर वन्दा कुङ्कुरे । इति च भाषा ॥
कुङ्कुरः कटु स्निग्धो ज्वररक्तकफा
पह । तन्मूलमार्द्रनिश्चित वदने
मुखशोषहृत् ॥

कुङ्कुरी । खी । गुन्याम् । सारमेय्या
म् । कूकरो कुत्ती इति च भाषा ॥
जातेरिति ङीष् ॥

कुङ्कुवाक् । पु । सारङ्गसूत्रे ॥

कुच । पु । कुचो । उठरे ॥ गर्भे ॥ कु
ष्माति । कुषनिष्कर्षे । उन्दिगुधि
कुषिम्यश्चेति स कित् ॥

कुचि । पु । उदरे ॥ कुच्यते निष्का
स्यते मलोऽस्मात् । कुच । पुषिकु
षिशुषिम्य क्वि ॥ केतुमालवर्षस्य
देशविशेषे । समुद्रमध्यप्रदेशे ॥ कु
क्षिपाश्वोदरकटीपृष्ठक पर्बमेदन
मित्यत्र कुक्षिशब्द उदरस्य वामद
क्षिणभागद्वयवाचीति भावप्रकाश ।

कूख इति भाषा ॥

कुक्षिम्भरि । वि । आत्मम्भरौ । स्वी
दरमात्रपूरके ॥ कुक्षिविभर्त्ति इति
विग्रहे कुक्षेर्मुमागमो भृजइन्प्रत्य
यश्च निपातसिद्ध ॥

कुक्षिरन्ध्र । पु । नले ॥

कुङ्कुमम् । न । कुम्कुम् केसर इति
च नाम्ना वित्ते गन्धद्वये । काश्मीरज
न्मनि ॥ काश्मीरदेशजे क्षेपे कुङ्कुम

कुचर

यङ्गवेदितत । खच्छाकेशर भारक्त
पद्मगन्धितदुत्तमम् ॥ वाष्णीकदेश
सजात कुङ्कुमपाण्डुरं भवेत् । केत
कीगन्धयुक्त तन्मध्यम खच्छाकेशर
म् ॥ कुङ्कुमं पारसीके यन्मधुगन्धि
तदीरितम् । ईषत्पाण्डुरवर्धतद
धम स्थूलकेशरम् । कुङ्कुम कटुक
किम्बं शिरोरुम्पुजन्तुजित । ति
क्त यमिहर वयस्य व्यङ्गदोषत्रयापह
म् ॥ कुम्कुम् इति शब्दोक्ति वा
चकत्वेनास्य । अर्थः प्राद्यच् ॥ यदा कु
च्यते । कुक्क । वा । उमकुम्पत्यय
। आच्छीत्यत्र नुमितियोगविभा
गाद्युम् ॥

कुङ्कुमाद्रि । पु । पर्वतविशेषे ॥

कुङ्कुनी । खी । महाज्योतिष्मत्याम् ॥

कुच । पु । स्तने ॥ कुचति । कुचसङ्गो
चे । इगुपधेतिक ॥

कुचण्डिका । खी । मूर्वाखतायाम् ॥

कुचण्डी । खी । मूर्वायाम् ॥

कुचन्दनम् । न । रक्तचन्दने ॥ वकम्
इति भाषाप्रसिद्धे पञ्चाङ्गे ॥ द्रुमविशे
षे ॥ निर्गन्धस्त त कुक्षित चन्दनम्
। कैचन्दनमिव वा । कुत्सितान्य
न्यचन्दनान्यस्माद्वा ॥

कुचफल । पु । दाडिमद्रुमे ॥

कचर । वि । कवादे । परदोषकजन

कुञ्ज	कुञ्चित
कीर्त्ति ॥ कुञ्चितं चरति । यथाश्च ॥ कुञ्जाग्रम् । न । चूचुके । स्तनाग्रभागे ॥ कुञ्चस्यग्रम् ॥ कुञ्जाङ्गेदी । स्त्री । चुम्बिकायाम् । चू- काशक इतिभाषा ॥	कुञ्जाष्टम' । पु । दोषविशेषे ॥ सर्वान- गुणान्विहन्त्याशु विलम्बादष्टम कुञ्ज । अस्त्रापवाद' । अस्त्रगे नीत्रगे भौ- मे शशुचेवगतेपिवा । कुञ्जाष्टमोद्ग- वोदोषेन किञ्चिदपिविद्यतेइति ॥
कुञ्चिकः । पु । } कुञ्चिया इति गौ कुञ्चिका । स्त्री । } उभाषा प्रसिद्धे मत्स्ये ॥	कुञ्जिशः । पु । मत्स्यविशेषे ॥ कुञ्जाटि । स्त्री । धूममहिष्याम् । कु- हेनिकायाम् ॥
कुञ्चितः । वि । परिमिते ॥ कुञ्चि । कुञ्चसङ्कोचे । कुञ्चिश्चिकुचोति कि- तञ्च ॥	कुञ्जाटिका । स्त्री । रतान्ध्याम् । नभो- रेखौ ॥ कुञ्जाटि । स्त्री । कुहेनिकायाम् ॥
कुञ्चेष्टः । वि । कुवाससि ॥ कुत्सितं चे- कुम्भम् ॥	कुम्भनम् । न । नेत्ररोगविशेषे ॥ तल्ल- चयम् । वाताद्या वर्त्मसङ्कोचं जन- यति यदा मला । तदा द्रष्टुं न शक्नो- ति कुम्भनं नाम तद्दिदुरिति ॥
कुञ्चेला । स्त्री विहङ्गयस्याम् ॥ कुञ्चेली । स्त्री । अम्बुदायाम् । आकना- दि इति गौडभाषा ॥	कुम्भफला । स्त्री । कुम्भाण्याम् ॥ कुम्भि' । पुं । अष्टमुष्टिमिते धान्यमान- भेदे ॥ यथा । अष्टमुष्टिर्भवेत् कुम्भि- कुम्भयोष्टौ च पुष्कलमिति ॥
कुञ्चम् । न । कुमुदे ॥ इति शब्द- न्त्रिका ॥	कुम्बिका । स्त्री । कृष्णजीरके ॥ कुञ्चे- इति गौड प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ॥ य- था । कुम्बिकवैनं विस्माययति भा- ययति ॥ कम्बी इतिभाषा प्रसि- द्धाया वंशशाखायाम् ॥ कुम्बी ताक्षी इति च भाषा प्रसिद्धाया कूर्चिकाया- म् ॥ मेथिकायाम् ॥
कुञ्जः । पुं । आरे । भौमग्रहे ॥ नरका- सुरे ॥ कुम्भे ॥ कौः वृद्धिभ्याः जातः । कम्बन्यान्तिस्तक' ॥	कुम्बितम् । न । तगरपुष्पे ॥ वि । व-
कुञ्जमन्त्रः । वि । सन्धिचौरे ॥ इति व्याख्यते ॥	
कुञ्जमित्रः । वि । कुञ्जमित्रे ॥ इति शब्दा- रत्नावली ॥	
कुञ्जा । स्त्री । कम्बुयन्त्रादिनाम् ॥ कम्बिकादिनाम् ॥	

कुञ्जरा

क्रे ॥ सङ्कोचिते । कुञ्जतिष्ठ । कु
ञ्जकौटिल्ये । त्त । बाहुसकात् स
न्नापर्वकस्याद्वा नलोपभाष ॥

कुञ्ज । पु । न । हस्तिद्वयैः ॥ हस्तिद
न्ते ॥ निकुञ्जे । समन्तात्सुतादिभि
राच्छादिते स्थानविशेषे ॥ कौजा
यते । कावजनि वा । जनीप्रा० । स
प्तव्यांजनेर्है । पु० ॥

कुञ्जर । पु । अनेकपे । हस्तिनि ॥ अ
तिशयित कुञ्जोद्धनुरख्यस्य । रत्न
करणेलमुखकुञ्जेऽथ उपसङ्ख्यान
मितिर ॥ देशविशेषे ॥ केशे ॥ उ
त्तरपदस्थित्यञ्जेष्ठार्थे ॥ पञ्चमात्र
स्यप्रथमे । ऽऽ प्रभेदे ॥

कुञ्जरचारमूलम् । न । मूलके ॥ इति
राजनिर्घण्ट ॥

कुञ्जरच्छाया । स्त्री । गजच्छायायाम्
॥ यथा । योगो मघात्रयोदश्या
कुञ्जरच्छावसंज्ञकः । भवेन्मघायां
संख्ये च शशिन्यर्के करस्थिते इति ॥

कुञ्जरपर्यायः पुं । पञ्चमात्रस्यप्रथम
। ऽऽ पर्याये ॥

कुञ्जरपिप्पली । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ॥
कुञ्जरा । स्त्री । घातकीरुमे ॥ पाठला
याम् ॥ इक्षित्याम् ॥

कुञ्जराराति । पुं । अरमे ॥ सिंहे ॥

कुञ्जरस्य अरातिः ॥

कुटजः

कुञ्जराखुक्कम् । न । इत्याखुनि ॥ इति
शब्दचन्द्रिका ॥

कुञ्जराशन । पु । अश्वत्ये । पिप्पले ॥
कुञ्जरेणाश्रयते । अशभोजने । कर्म
शिल्लुट् ॥

कुञ्जरी । स्त्री । करेणौ । इक्षित्याम् ॥
कुञ्जम् । न । काञ्जिके ॥ कुक्षितंज
लम् । पृषोदरादिः ॥

कुञ्जवल्ली । स्त्री । निकुञ्जिकान्त
वृत्ते ॥

कुञ्जिका । स्त्री । कृष्णजीरके ॥ निकु
ञ्जिकान्तादृक्ते । कुञ्जवल्लीर्याम् ॥

कुटः । पुं । कोटे । गढ इति भाषा ॥
शिलाकुट्टे । पत्थग फोडनेका दृष्टौ
डा इतिभाषा ॥ पर्वते ॥ दृक्ते । अ
नोकहे ॥ टवर्गगयमोपध इति प्रा
माशिका ॥ पु । न । कलशे । घटे
॥ पुं । स्त्री । गृहे । वेश्मनि ॥ कुट
ति । कुटिली भवति । कुटकौटिल्ये
। इगुपधेतिक ॥

कुटकम् । न । फाले ॥ कुटति । कुट
। कुन् ॥

कुटकाचलः । पु । पर्वतविशेषे ॥

कुटङ्कः । पुं । गृहाच्छादने । लम्पर
छान इतिच भाषा ॥

कुटचः । पुं । कुटजवृत्ते ॥

कुटजः । पु । कौरिया कौरया इतिम

ॐ ॐ ॐ ॐ -

कुटल

सिद्धे वृक्षविशेषे । निरिमलिकाया
म् । वतसके ॥ अस्यफलमिन्द्रियव'
॥ कुटल कटुको रुचो दीपन स्तु
वरो हिम । अर्शोतीसारपित्तास्र
कफटृणामकुष्ठनुत ॥ अगस्त्यमुनौ
॥ श्रोत्राचार्ये ॥ कृटे शृङ्गे जायते
स । सप्तर्ष्याजनेर्ह । पृषोदरादि ॥

कुटलबीजम् । न । इन्द्रियवे ॥

कुटला । स्त्री । कलहंसच्छन्दसि ॥ स
जसा भवेदिहसर्गाकुटलास्यमिति
लक्षणात् ॥

कुटलवट । पु । श्योनाकवृक्षे । शोथके
॥ न । कैवर्त्तीमुस्तके । मोथा इति
भाषा ॥ कुटलं वक्त्रीभवन् नटति ।
नटच्छब्देने पञ्चाक्ष ॥

कुटपः । पुं । मुनौ ॥ निष्कुटे । गृध्रस
मीषोपवने ॥ कुडवपरिमाणे मान
भाण्डे ॥ न । कमले ॥ कुटति । कु
टः । उषिकुटिदक्षीणादिना कुटे
कपुन् प्रत्ययः ॥

कुटर । पुं । न । कुठरे । मन्यामदण्ड
बन्धवस्तम्भे ॥ वा० कुटे. करन ॥

कुटस । पु । अंशुकगृहे । छोटोतम्ब
तम्बूटी इति त्रिभाषा ॥ कुटति । कु
टः । कुटः किञ्चेत्यक्ष ॥

कुटरणा । स्त्री । विवृतायाम् ॥

कुटलम् । न । पटले । छान छपर इ-

- ॐ ॐ ॐ ॐ

कुटी

तिचभाषा ॥ इति त्रिभाषा ॥

कुटहारिका । स्त्री । दास्याम् ॥

कुटि । पुं । महीबहे ॥ शरीरे ॥ स्त्री

। मन्त्रगृहे ॥ शालायाम् ॥ कुटति

। कुटः । इगुपधात किदिति इन् प्र

त्यय ॥ यथा । हागृशृपृकुटिभिदि-

च्छिदिभ्यश्चेति इ सचकित् ॥

कुटिचर । पुं । वारिशूकरे । संस इति
भाषा ॥

कुटितम् । वि । कुटिले ॥ कुटति । कु-

टः । रुचिवचिकुचिकुटिम्य. कितच् ॥

कुटिन । वि । अन्वजौ । भराले ॥ भ

रुरे ॥ न । तगरपुष्पे ॥ कुटिडकौटि

ल्य काति । ला० । जातोनुमेतिक

॥ कुटति वा । कुटः । मियिलादि-

त्वाद्वाहुलकाद्वा इत्यक्ष ॥

कुटिलक । पुं । नागविशेषे ॥

कुटिलग । पुं । सर्पे ॥

कुटिलगा । स्त्री । मयाम् ॥

कुटिला । स्त्री । नदीविशेषे ॥ राधि-

कासखीविशेषे ॥ तगरपाशाम् ॥ स्पृ

कानामगन्धद्रव्ये ॥

कुटिलिका । स्त्री । बाधानाकृतिविशे

षे ॥ कर्मारोषकरवभूते लौहे ॥ व

क्राशालौहयद्विर्या प्रोक्ताकुटिलिका

विसेत्युक्तेः ॥

कुटी । स्त्री । कुम्भदास्याम् । कुटनी

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

कुटुम्बी

इतिभाषा ॥ मुरानामनन्धद्वये ॥ चि
त्रगुच्छे ॥ स्वल्पनिलये ॥ कृदिकारा
दन्तिनइतिङीष ॥

कुटीचक । पु । पुत्रावादे । पुत्रान्नजी
विनि विरक्ते ॥

कुटीचर । पु । } यतिविशेषे ॥ कुठ्या
कुटीचरक । पु । } चरति । अच ॥ स्वार्थे
क ॥

कुटीर । पुं । खुदगृहे । भौंपडी भूं
पडी कुठिया इतिचभाषा ॥ इस्वाकु
टी । कुटीरमीशुष्काभ्योर ॥ न ।
केवले ॥ रते ॥ इतिहेमचन्द्र ॥
कुटति । कुट० । वा० ईरन् ॥

कुटुङ्गक । पु । वृक्षखतागहने ॥ छ
ति सि ॥

कुटुम्ब' । पु । न । पोष्यवर्मे ॥ बान्धवे
॥ सन्ततौ ॥ द्वितीयगृहे ॥

कुटुम्ब्यापृत' । त्रि । अभ्यागारिके ।
उपौधौ । पुत्रदारादिपोषणव्यशे ॥
कुटुम्बे कुटुम्बपोषणे व्याप्रियतेस्य
। पृष्ठव्यायामे । अकर्मकत्वात् क
संगित्त ॥

कुटुम्बहारक' । पु । याचायोगविशेषे
॥ सप्तमे चन्द्रमा कृत्वात् सप्तमे
नीचखेचर । कुटुम्बहारको योगो
यातु प्रियतमां हरेत् ॥

कुटुम्बी । पु । गृहमेधिति । गृहस्थे ।

कुट्टित

गार्हस्थ्याश्रमविशिष्टे ॥ त्रि । कृप
के ॥ कुटुम्बविशिष्टे ॥ कुटुम्ब पो
ष्यवर्गोऽस्यस्य । अतर्हान ॥

कुटुम्बिनी । स्त्री । पतिपुत्रदुष्टिवादि
युताया प्रतिष्ठिताया स्त्रियाम् । पु
रनध्याम् ॥ इन्नन्तान्ङीप् ॥ कुटु
म्बानांसमूहे ॥ खलादिभ्यश्चनिर्वक्त
व्यइतिङनि ॥ क्षुद्रक्षुपविशेषे । पय
स्यायाम् । वक्रशल्यायाम् ॥

कुटुम्बौकः । न । कुटुम्बवासस्थाने ॥
कुट्टक । पुं । गणकाना मङ्गविशेषे ॥
कुट्टनम् । न । छेदने । कूटना इतिभा
षा ॥

कुट्टनी । स्त्री । नार्यासहान्यपतिसंयो
गकारिण्याम् । शम्भस्याम् । कुट्टनी
इतिभाषा ॥ कुट्टयति । कुट्टच्छेदन
भर्त्सनयो' । ल्युट् । ङीप् ॥

कुट्टाक । त्रि । कुट्टनशीले ॥ कुट्टयति
। तच्छील । कुट्ट० । जल्पभिक्षकुट्ट
क्षुण्डवृद्धापाकन इतिषाकनप्रत्य
य ॥ स्त्री । कुट्टाकी ॥

कुट्टारः । पुं । पर्वते ॥ न । केवले ॥ रते
॥ कुट्टारंकेवलेरते इतिमेदिनी ॥

कुट्टितमासम् । न । मांसव्यञ्जनप्रभेदे
॥ मासमन्त्राय सङ्गृह्य स्रक्ष्य कृत्वा
सुकुट्टितम् । वैसवारसुगन्धाख्येस्वेदि
त म्पाचितम्भवेत् ॥ कुट्टित पाचि

कुट्टिम

त मांसं सुखाद् खघु दीपनम् ।
तथापि जात्रलं श्रेष्ठं जात्रलेष्वपि प-
क्षिणाम् ॥

कुट्टिम । पु । न । स्वल्पगृहे । कुटी-
रे ॥ गर्भागारे ॥ मणिभूमौ । रत्न-
स्रवणौ ॥ सुधाघटितभूतले ॥ बह-
भूमौ । नीच इति कुरसी इति च
भाषा ॥ दाडिमद्रुमे ॥

कुट्टिमितम् । न । शिवभेदे । स्त्रीणां
दशधाशृङ्गारवेष्टास्तर्गतवेष्टाविशेषे
। स्त्रीणां स्वाभाविकदशखङ्कारान्त-
र्गते विलासभेदे ॥ तल्लक्षणं यथा ।
केशस्तनाधरादीनां यस्तु हर्षोऽपि
सम्भूयत । प्राहुः कुट्टिमितनामशि-
रःकरविधूयनम् ॥ अपिच । केशा-
धरादिग्रहणे रोदमानेपिमानसे ।
दुःखितेव बहिः । कुपोष्यकुट्टिमित-
द्वितद्विति ॥ स्त्रीणामेव स्वभावो य-
दिष्टमप्यनिष्टतयानिवारयन्त्येव सु-
रतसुखमुपभुञ्जते इति ॥ अपिच ।
दुःखोपचारं सौख्योद्वर्धयितुं कुट्टि-
मितं मतम् ॥ सुरतेषु गाढपरिपीड-
ने केशस्तनादिग्रहणे च हर्षात् सुखे-
पि दुःखाविष्क्रिया दुःखेपिसुखावि-
ष्क्रियाकुट्टिमितम् । कुट्टनम् । कुट्ट-
घणं । कुट्टेन निर्द्वन्द्वम् । भावप्रत्य-
यान्तादिमप्यन्तश्च इतीमप् । ततो

कुठारी

ययन्ताङ्गावेक्तः । तारकादिष्वादि-
तञ्जवा ॥

कुट्टिहारिका । स्त्री । दास्याम् ॥ इति
हलायुधः ॥

कुट्टीर । पु । शुद्धपर्वते ॥ इति हारा-
वली ॥

कुट्टमल । पुं । मुकुले । विकासोन्मु-
खप्रौढकलिकायाम् ॥ न । नरकान्त-
रे ॥ यवराज्यं भीषणम् ॥ कुट-
ति । कुट्टकौटिल्ये । घृषादिष्वात्
कलच् तस्यमुटच् ॥ यद्वा । कुन्धते
कुट्टतिवा । कुट्ट° । कुट्टिकुषिभ्यां
कमलच ॥

कुठः । पु । द्रुमे । शाले ॥ कुठति । कु-
ठ° । पचाद्यच् ॥

कुठर । पु । दण्डविष्कम्भे । मन्थानाक-
र्षणरज्जुभि र्युक्ते स्तम्भे ॥ कुठति कुठ-
गतिप्रतिघाते । वारुणकात् करन ॥

कुठाकु । पु । खट्कुवट्टैया इति भाषा ।
प्रसिद्धे पक्षिविशेषे ॥

कुठाटङ्ग । पु । स्त्री । कुठारे ॥

कुठारः । पु । द्रुमे ॥

कुठार । पु । स्त्री । शुधितौ । परशौ
। कुहाडा इति भाषा । फर्सा इ-
ति च ॥

कुठारी । स्त्री । कुठारे । कुहाडी इति
भाषा ॥ जातिस्वान् डीष् ॥

कुडिः

कुठार' । पुं । दृढे ॥ कीशे । वानरे ॥
शस्त्राकारे ॥

कुठि । पु । क्षमाभृति ॥ महीबहे ॥

कुठिक । पु । कुष्ठौषधौ । कूठ इति
भाषा ॥

कुठेर । पु । वज्रो ॥ तुल्यसाम् ॥ अर्ज
के । वावुइ इति वर्बरी इतिच प्रसि
द्धे पर्यासे ॥ कुष्ठति । शुठप्रतिघाते
कुठिच । पतिकठिकुठीत्येवम् । आ
गमशास्त्रस्या निर्यत्वात्तनुम् ॥

कुठेरक । पु । पर्यासे । तुल्यसाम् ॥
खेततुल्यसाम् । ववुइ तुलसी इति
गौडभाषा ॥ कृष्णार्जके ॥ नन्दीद
चे ॥

कुठेरज । पु । खेततुल्यसाम् । कुठेर
के । वर्बरायाम् ॥

कुठेर । पु । चामरवाते । चौरकीपव
न इतिभाषा । मन्यरौ ॥

कुडव । पु । धान्यमानभेदे । मृष्टिच
तुष्टये ॥ प्रस्थचतुर्थीशे ॥ वैद्यकम
तेद्विप्रसृतपरिमाणे । द्वात्रिंशत्तोल
के । अञ्जलौ ॥ कुण्ड्यते कुण्ड्यतेवा
। कुडिदाहे । वा० कव प्र० । आग
मस्यानिर्यत्वात्तनुम् ॥

कुडि । पु । देहे । शरीरे ॥ कुण्डते
। कुडि० । कुण्डिकण्ठोर्नक्षोपपञ्चे
ति इ. कित् ॥

कुणपः

कुडिश' । पु । कुडिचि माच इतिगौड
भाषाप्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ॥

कुडुहुन्नी । स्त्री । कुडकारवेद्याम् ॥

कुडुलः । पुं । कुट्मले ॥ न । नरकवि
शेषे ॥ कुण्ड्यते । कुटतिवा । कुटच्छे
दने कौटिल्येवा । कुटिकुचिभ्यां
कालन् । पृ० । कुडति । कुडवाल्मे
। पाहुलकात् कुडेरपिकमलन्वा ॥

कुड्यम् । न । भित्तौ । भीत कन्ध इ
तिभाषा ॥ विलेपने ॥ कुण्ठासाधु ।
तपसाधुरितियत् । पृ० ॥ कुण्ड्यतेषां
कुडुकार्कश्ये । गत्यत् ॥ कैते रघन्या
दिच्चात् यकप्रत्ययोडुगागम इत्यु
क्त्वदत्तादयः ॥ कैतूडले ॥

कुड्यकम् । न । कुड्यार्थे ॥

कुड्यच्छेदी । पु । सन्धिचारे ॥ छेदनं छे
द । कुड्यस्य छेद । सोस्यास्तिइति ॥

कुड्यच्छेद्यम् । न । खानिके । भीतका
गडा इतिभाषा ॥

कुड्यमत्सी । स्त्री । गृहगोधिकाया

कुड्यमत्स्य । पु । म् । छिपकली ॥

कुणक' । पु । बालके ॥

कुणञ्ज । पु । अरण्यावास्तूके । व

कुणञ्जर । पु । नवयुवा खरयुवाइ

तिचभाषा ॥

कुणञ्जा । स्त्री । कुणञ्जे ॥

कुणप । पु । न । त्यक्तमात्रे । शवे ॥ व

कुण्ठीक

रक्षा इतिप्रसिद्धे अस्त्रविशेषे ॥ पृति
गन्धे ॥ चि । पृतिगन्धौ ॥ कणति ।
कणशब्दे । कण्ये सम्प्रसारणश्चेति
कपन ॥

कुसपी । स्त्री । पिट्सारिकायाम् ॥
कुषाक्षु । पुं । देशविशेषे ॥ कणति ।
कण्य । पीयूषगिभ्यांकात्तन् । बाहु
व्यकात् सम्प्रसारणम् ॥

कुम्भि । पु । दूषी इतिस्थाते तुल्यदणे
। तूद इतिगौडभाषा ॥ चि । कुक
रे ॥ कणति कण्यते ना । कुषशब्दे
पकरणयोः । इगुपधात्किद्वितीम् ॥
कयिन्दः । पु । शब्दे ॥ कणति । कण्य०
कुम्भिपुत्र्यो किन्दच् ॥

कुण्डकः । चि । खूले । मोटा इतिभा
षा ॥

कुण्ड । चि । क्रियासुमन्त्रे । अकर्मय
॥ कुण्डोमन्त्रः क्रियासुय ॥ मूर्खे ॥
कुण्डति । कुठि प्रतिघाते आचक्षेच
। पचाचच ॥

कुसक । चि । कुण्डे ॥ स्वार्थेकः ॥
कुण्डा । स्त्री । गतिप्रतिहतौ ॥ कुण्डन
म् । कुठिप्रसीधते । पिङ्गिदिदि
शब्देभ्यः । टाप् ॥

कुण्डितः । चि । कुण्ठीकृते । सङ्गचि
ते ॥

कुण्ठीकृतः । चि । विकुण्डिते ॥

कुण्डल

कुण्ड । पु । अमृतेभर्त्तरिजारजे । का
रात्पतिवलीस्रुते ॥ कुण्डयतेकुलम
नेन । कुडिदाहे । घञ् ॥ न । मा
नभेदे ॥ देववशाशये ॥ चैवश्चा इ
तिप्रसिद्धेजलाधारविशेषे ॥ होमी
याग्न्याकये ॥ न । स्त्री । पिठरे ।
स्यास्याम् ॥ कुण्डयति । कुडिरच
ये । कु० । अच् । कणति वा । कु
य० । क्वादिभ्यःकिद्वितीम् ॥

कुण्डकीट । पु । पतितब्राह्मणीपुत्रे ।
आरतोब्राह्मणीपुत्रे ॥ दासीकामुके
॥ चार्वाकवचनाभिन्नपुरुषे ॥ चार्व
के ॥ अतिविशारदे ॥

कुण्डगोचकम् । न । काञ्चिके ॥

कुण्डजः । पु । कुले । घृष्टाच्छादित
स्थाने ॥ इतिहेमचन्द्र ॥

कुण्डपाय । पु । कतौ ॥ कुण्डेन पी
यते ऽस्मिन् सोम इति । कतौकुण्ड
पायसश्चाभ्याविति पिवतेरधिकरणे
यत प्रत्ययो युगागमस्यनिपात्यते ॥

कुण्डलम् । न । स्वनामस्वातन्त्र्यभू
षणे । कर्षवेष्टने ॥ पाशे ॥ वक्ष्ये ॥
गुर्वचरे ॥ कुण्डते कुण्डयतेवा ।
कुडिदाहे कुडिरक्षायांवा । घृष्टा
दित्वात् कणच् ॥ कुण्डं कुण्डवा
कारं कणति वा । आतोनुपेतिकः ॥
सिद्धादिश्चाक्षजवा ॥

कुण्डलि

कुण्डलिका । स्त्री । मावावृत्तभेदे ॥

यथा । कुण्डलिका सा कथ्यते प्रथमं
दोहा यत्र । रोलाचरणचतुष्टयं प्र
भवति विमलं तत्र ॥ प्रभवति विम
लं तत्र पद्मप्रति सुललितयमक
म् अष्टपदी सा भवति विमलकवि
कौशल्यगमकम् । अष्टपदी सा भव
ति सुखितपण्डितमण्डलिका कुण्ड
लिनायकभणितविषयकर्णं कुण्डलि
केति ॥ जलेवी इति प्रसिद्धे पद्याम् ॥

कुण्डली । पु । फणिनि । सर्पे ॥ वरुणे
॥ मयूरे ॥ चित्रमणे । चित्तल इति
भाषा ॥ त्रि । कुण्डलयुक्ते ॥ कुण्डल
ङ् कुण्डलाकारो वा सो ऽस्यास्ति । अ
त इति ॥

कुण्डलिनायक । पु । पिङ्गभसर्पे ॥

कुण्डलिनी । स्त्री । मूलाधारनिवासि
न्याङ् कुलकुण्डलिनीशक्तौ ॥ उर
ग्याम् ॥ गुडूच्याम् ॥ कुण्डलानां स
मूहे ॥ खलादिच्छादिनि ॥ जले
वीतिख्याते पद्यान्त्रविशेषे ॥ तस्या पा
कप्रकारो यथा । नूतनं घट मानीय
तस्यान्त कुशलो जन । प्रस्थाई परि
माथेन दग्ना ऽस्त्रेण प्रलेपयेत् ॥ द्वि
प्रस्थांसमितां तत्र दध्यक्ष प्रस्थसमि
तम् । घृत मर्द्धशरावच्च घोलयित्वा
घटे क्षिपेत् ॥ आतमे स्थापयेत्ता

कुण्डिनः

व द्याव द्याति तदन्तताम् । ततस्त
त् प्रक्षिपेत् पात्रे सच्छिद्रे भाजनञ्च
तत् ॥ परिभ्रास्य परिभ्रास्य तत्सक्त
से घृते क्षिपेत् । पुन पुन स्त दावृ
त्त्या विदध्या न्मण्डलाकृतिम् ॥ तां
सुपकां घृता व्रीत्वा सितापाके त
नुहवे । कर्पूरादिमुगन्धे च क्षपयि
त्त्वो दुरेक्षत ॥ एषा कुण्डलिनी ना
म्ना पुष्टिकान्तिवलप्रदा । धातुवृद्धि
करी दृष्या दृच्या चेन्द्रियतर्पणीति
॥ कुण्डलिनी उगीप् ॥

कुण्डली । स्त्री । गुडूच्याम् ॥ काञ्चनदु
मे ॥ कपिकण्ठ्याम् ॥ सर्पिणीवृक्षे ॥ ज
लेवीति प्रसिद्धे मिष्टान्नविशेषे । कु
ण्डलिन्याम् ॥ इति पाकराजेश्वर ॥
कुलकुण्डलिन्याशक्तौ ॥

कुण्डाशी । त्रि । कुण्डसप्तङ्करविशे
षस्यान्नभोजिनि ॥ अमृते जार
ज कुण्डो मृते भर्त्तरि गोलकः ।
य स्तयो रक्ष मन्त्राति स कण्डाशी
ति कथ्यते ॥ इति देवल ॥ कुटना
इति प्रसिद्धे भगमन्त्रके ॥ महाभा
रते दानधर्मे तथा दर्शनात् ॥

कुण्डिका । स्त्री । कमण्डलौ ॥ पिठरे ।
स्थाल्याम् ॥ कूड कूडा इति च प्रसिद्धे
पात्रविशेषे ॥ स्वा० क ॥

कुण्डिन । पु । ऋषिविशेषे ॥ न । वि

कुतप

दर्भनगरे ॥ यथा । अथ भीमसुता
वलोकनै सफल कर्तुमह स्त देव
स । क्षितिमण्डलमण्डनार्थितं न
गर कुण्डन मण्डजोययाविति पूर्व
नैषधे २ सर्ग ॥ कुण्डते । कुण्डि
हे । बहुलमन्यवापीति इनच प्र० ॥
कुण्डी । स्त्री । अमत्रविशेष । कमण्ड
लौ ॥ कुण्डी कन्मु कपालानि मधु
पूर्णीनि विभ्रत । कि न पश्यति लो
को य ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ जान
पदकुण्डेत्यादिना अमत्रे ङीष् ॥
भर्त्तयस्तेजारजातायाम् ॥ अथम
मुष्यजातित्वात् जातिक्त्वणो ङी
ष् ॥ कुणति वा । कुणयज्ज्योपकरण
यो । अमन्ताङ् ॥

कुण्डीर । पु । मनुष्ये ॥ णि । वलव
ति ॥ इति धरणी ॥

कुतनु । पु । कुवेरे ॥ त्रि । कुत्सित
शरोरे ॥

कुतप । पुं । स्वर्ग्ये ॥ वैश्वानरे ॥ द्विज
न्मनि ॥ अतिथौ ॥ गवि ॥ भागिने
वे ॥ पुं । न । दौहित्रे ॥ वाये ॥ छाग
खकम्बले । नेपाखकम्बले । खारचा
इति पर्वतीय भाषा ॥ कुशटुणे ॥
दिनस्याष्टमांशे । अङ्गोऽष्टमे मुहूर्
त्ते । विश्वहण्डदिनमाने द्विती
यप्रहरणेष्वष्टावधितृतीयप्रहरप्र-

कुतुक

यमदण्डपयन्ते काले । अयमैको
द्विष्टश्राद्धारमकालः । यथा । आर
भ्यकुतमे आह कुर्यादारौहिखं बुधः ।
विधिज्ञो विधि मास्थाय रौहिख
न्तु न लङ्घयेदिति ॥ दिवसस्या
ष्टमे भागे मन्त्रीभवति भास्करः ।
स काल कुतमो ज्ञेयः पितृणां दत्त
मन्त्रयम् ॥ अपिच । अङ्गो मुहूर्त्ता
विस्थाता दशपञ्चचसर्बदा । तत्राष्ट
मो मुहूर्त्ताय सकाशः पुतप स्मृत
इतिमत्स्यपुराणम् ॥ * ॥ पारिभाषि
ककुतपास्तु । मन्थाङ् खड्गपाचनत
या नेपाखकम्बलः । रौप्यदर्भास्तिष्ठा
गावो दौहित्र्याष्टमः स्मृतः ॥ याप
कुत्सित मिन्थाङ्गस्तस्य सन्नायका
रिणः । अष्टावैतेयत स्तस्यात् कुत
पा इतिविश्रुता ॥ इतिमिताक्षरा
यामाचाराध्यायः ॥ कुत्सितं तप
ति । तप० । संघायाभूतदृजोति
खच् । अनव्ययस्येति न मुम् । यद्वा
। कुम्भुवतपति । आगमशास्त्रस्यानि
त्यस्त्वान्न मुम् ॥

कुतः । अ । प्रश्ने ॥ पञ्चस्यर्थे । कस्मा
दर्थे ॥ निङ्गवे ॥ कस्मात् किमस्त
सिख । कुतिहोः ॥

कुतुकम् । न । कौतुके । फलनिरपे
क्षतया चिकीर्षिते ॥ कुतून्धर्म नि

कुतूह

र्मितस्नेहपात्र कायति । कै० । आ-
तानुपेतिक । उपपदसमास । इ
कोह्रस्वोडयोगालबस्येतिह्रस्व । य
दा । कुत्वाम्भवम् । अध्या० ठक् । इ
सुसुगितिक । केण इति ह्रस्वः । सं
ज्ञापूर्वकत्वात् पक्षेवृद्धभावात् ॥

कुतुप । पु । चर्ममये ऽल्पे स्नेहपात्रे ।
कुप्यो इतिभाषा ॥ ह्रस्वा कुतू ।
कुत्वाडुपच् ॥

कुतुम्ब । न । कुत्सिततिन्दुकीफले ॥
कुतू । स्त्री । चर्मनिर्मिते स्नेहपात्रे ।
कुप्या इतिभाषा ॥ कुत्सित तन्यते
। तनु० । वा० कू टिलोपश्च ॥ कै
ति वा । कुशब्दे । वा० कूस्तुकच ।
कुत्वाडुपजितिनिर्देशाद्वा ॥

कुतूणक । पु । कतुया इति गौडभा
षाप्रसिद्धे बालानां नेत्ररोगे ॥ तस्य
ल० । यथा । कुतूणकं चीरदोषा
च्छिशूना मेव वर्त्मनि । जायते तेन
तन्नत्र कण्डूरश्च स्रवेन् मुहुः ॥
शिशुं कुर्यात्तल्लाटाच्च कूटना
साव घर्षणम् । शक्तो नार्कप्र
भा द्रष्टु न वर्त्मान्मीलनचम
इति ॥

कुतूहलम् । न । अपूर्ववस्तुदिदृक्षाद्य
तिशये चेष्टाविशेषे । कैतुकै । कै
तूहले ॥ कुतूहलं रम्यदृष्टौ चाप

कुथ.

ल्यं परिकीर्तितम् ॥ फलनिरपेक्ष
चिकीर्षिते ॥ त्रि । प्रशस्ते ॥ अङ्गते
॥ कुतूहलति । हलविलेखने । मू०
क ॥ यदा । हलति । पचाद्यच्
कुत्वा हलम् ॥

कुतूहली । त्रि । विनोदार्थिनि ॥

कुटणम् । न । कुम्भिकायाम् । वारिप
य्याम् । जलपत्नी कार्द इति च भाषा
। पामा इति गौडभाषा ॥

कुच । अ । देशप्रप्ते ॥ कस्मिन् । सप्त
म्यास्त्रल ॥

कुचचित । अ । कुच । किसीठिकाने
इति भाषा ॥

कुत्सनम् । न । निन्दने ॥ कुत्स० । ल्युट् ॥

कुत्सला । स्त्री । नीलीदृष्टे ॥

कुत्सा । स्त्री । निन्दायाम् ॥ कुत्सन
म् । कुत्स अवचेपणे । गुरोश्च हल इति
स्त्रियाम् । टाप् ॥

कुत्सितम् । न । कुष्ठनामौषधे ॥ त्रि ।
निन्दिते । निकृष्टे । प्रतिवृष्टे । रेफे
॥ कुत्सा सञ्जातास्य । ता० इतच्च ॥

कुथ । पु । वर्हिषि । दर्भे ॥ पु । स्त्री ।
आस्तरणकम्बले । गजपृष्ठस्थितचि
त्रकम्बले । प्रवेण्याम् । वर्णे । हा
थीकीभूत इति भाषा ॥ कुत्राति
। कुन्यसशेषणे । अच् । दृष्टदृष्टेति
निर्देशात् कश्चिदकिञ्चपि जलोपः ॥

कुधान्य

यदा । कुन्यत्यशोभा । कुयिहिंसा
सक्तेशनयो । आगमशास्त्रस्यानित्य
स्वात्मन् । इगुपधेतिकपि अज्वा ।
॥ कुय्यति वा । कुयपुनीभावे । इ
गुपधेतिक ॥ कुषा कन्या समाख्या
ता कुय स्यात्कारिकम्बलम् । कुय
कुश. कुय. कीट. प्रात स्यायीद्विज
कुयइत्यात्तकश्चित् ॥

कुषा । स्त्री । आसुरखे ॥ टाप् ॥

कुषोदरी । स्त्री । कज्जिकपुराणप्रसिद्धा
या कुम्भकर्षणैवाख्या निकुम्भदुहित
रि ॥ साकज्जिनाहतेति पुराणे प्र-
सिद्धि ॥

कुडुर्हि । स्त्री । वेदवाद्यतार्किककल्प
नायाम् ॥ यावेदवाद्या. स्मृतयो या
श्च काश्च कुडुडय. इतिमनु ॥

कुदालः । पुं । कोविदारे । काण्वनारे ॥
भूमिहारणाखे । कुदाल इतिभाषा
॥ कुम्भूमि मुदालयति । दलविद्
रयो । कर्मण्यय । अकध्वादि ॥

कुदङ्गः । पु । गृहविशेषे । मन्त्रोपरिम
खण्डे । उद्घाटे । पिठरे ॥ इतिचि
काण्वशेषः ॥

कुदङ्ग । पु । पिठरे । कुदङ्गे ॥

कुदव. । पु । कोदवे ॥

कुदवन. । पु । कोदवे ॥

कुधान्यम् । न । कुदधान्ये ॥

कुन्त

कुधी । चि । विपरीतबुद्धिमति ॥

कुध्र । पु । पर्वते ॥ कुधरति । धृक् ।

मूलविभुजादिस्वातक ॥

कुनख । पु । सुद्रोरागविशेषे ॥ तल्ल०

यदा । नखमांस मधिष्ठाय वात पि

तश्च देहिनाम् । कुर्वते दाहपा

कौच न व्याधिचिप्य सादिशेत ॥

तदेवात्पतरैर्दोषै पश्य कुनखं

वदेदिति ॥ चि । कुत्सितनखयुक्ते ॥

कुनखी । चि । कुनखरोगयुक्ते ॥ सङ्ग

चितनखे ॥

कुनट । पु । श्योनाकप्रभेदे ॥ कुत्सि

तनटे ॥

कुनटी । स्त्री । नैपाल्याम् । मनश्या

लायाम् ॥ धन्याके ॥ कौनटति । न

टभवस्यत्वेने । अच् । गौरादिस्त्वान्

लीष ॥ कुत्सिता नटी इव वा ॥

कुनली । पु । वकटशे ॥

कुनाभि. । पुं । निधौ ॥ वातमण्डल्या

म् । वयूला ववण्डर इतिच भाषा ॥

कुनाशक । पु । दुरालभायाम् । यदा

से ॥ कुनाशयति । अश० । ययन्त ।

अच् । स्वा० कम् ॥

कुन्त । पु । गवेधुकायाम् ॥ प्रासायुधे

। भल्ले । भाषा इति भाषा ॥ प्रा

योइस्तथेयेशले इति स्वामी ॥ कु

शरीरमुनति । उन्वी० । बाहुलका

कुन्तीपु

तत्त । शकध्वादि ॥

कुन्तलः । पु । केशे । चिकुरे । बाले ॥
ह्रीवेरे ॥ चषके ॥ जवे ॥ हले ॥
कुन्तं कुन्ताशकारलाति । ला० ।
आतोनुपेतिक ॥ कुन्तला । पुभू
न्नि । जनपदविशेषे ॥ यथा । काम
गिरि समारभ्य द्वारकान्त महेश्वरि
। श्रीकुन्तलाभिधो देशो वर्णित
शक्तिसङ्गमे इति ॥

कुन्तलवर्द्धन । पु । भृङ्गराजे । मंगरा
इति भाषा ॥

कुन्तलिका । स्त्री । दध्यादिच्छेदन्या
म् । पालिकायाम् । दहीकाठनेकी
कुरी वाकटोरी इति भाषा ॥

कुन्तलोशीरम् । न । बालके । बाला
इति भाषा ॥

कुन्ति । स्त्री । युधिष्ठिरादिपाण्डवानां
मातरि ॥ वा० कमेभिर्भू । प्रत्यया
दिलोपे कुशुब्दादेश ॥ देशविशेषे ॥

कुन्ती । स्त्री । युधिष्ठिरादीनां जनन्या
म् । शूरसेनमुतायाम् । पृथायाम् ॥
गुग्गुलुद्वये ॥ शल्लक्याम् ॥ इतो म
नुष्यजातेरिति ङोष् ॥

कुन्तीपुत्र । पुं । युधिष्ठिरादिषु ॥ कु-
न्तीच शूरसेनराजस्य कन्यापृथाना
न्वाख्याता । तत्पिता तां कुन्तिभो
जराजायद्वत्तवान् । अतः कुन्तीति

कुन्

विश्रुता । साच मृगीभूतस्य मुने
शापान्मैथुनरहितस्य स्वामिन आच
या धर्मात् युष्ठिर पवनाङ्गीम मि
न्द्रात् दर्जुन मन्विनीकुभाराभ्यान्
कुलसहदेवौ जनयामास ॥ साच
कन्यावस्थाया मादित्यात् कर्णश्च
जनयामास । अतः । कर्णेऽपि कु
न्या पुत्रः ॥

कुन्यु । पु । वैद्विविशेषे ॥ जिनचक्रव
र्त्तिविशेषे ॥

कुन्द । पु । अच्युते । मुकुन्दे ॥ सर्व
पापविनाशाय वाजिमेघेन चेष्टवान्
। तस्मिन् यत्ने महादाने दक्षिणां
भृगुनन्दनः । मारीचाय ददौ प्रीति
कश्यपाय वसुन्धरामितिहरिवंशो-
क्ते ॥ कुंधरां कश्यपायददाति । डु
दाञ्० । आतोऽनुपसम इतिकः ।
पृषोदरादिस्त्वाक्षर्णागमः । कुद इ
ति गौड भाषाप्रसिद्धे भ्रमियन्ते ।
चक्रभ्रमौ ॥ कुवेरस्य निधिविशेषे
॥ कुन्दुनामगन्धद्रव्ये ॥ करवीरवृक्षे
॥ पालङ्क्यशके ॥ पु । न । पुष्प
विशेषे । माथ्ये ॥ कुन्द शीत लघु
स्नेहशिरोरुग्विषपित्तहृत् ॥ कुम्भ
बन्दायति चति वा । दैपशोधने दो
अवखण्डने वा । आत इतिक । त
त्पुरुषे इति द्वितीयायाञ्जलुक् ॥ य-

कुन्दु

दा । कुम् भूमिम् उन्नति । उन्दी०
। कर्मण्यथ । श० ॥ यदा । कैति ।
कुशब्दे । अब्दादिस्वात् कैतेर्भूमि
तिदन ॥

कुन्दक । पु । कुन्दुके ॥

कुन्दमः । पु । मार्जारं ॥ इति त्रिकाण्ड
शेष ॥

कुन्दर । पु । कुन्दरा इति कश्चित्पु
स्याते तृणविशेषे दीर्घपञ्चे । खर
च्छदे ॥ कुन्दराति । रा० । आतो
नु पसर्ग इति क. ॥

कुन्दिनी । स्त्री । पद्मसमूहे । पद्मिन्वा
म् ॥

कुन्दु । पुं । मूषिके ॥ स्त्री । कुन्दुना
मगन्धश्चे ॥

कुन्दुः । पु । स्त्री । स्वनाम्नाख्यातेसुग
न्धश्चे । यस्य निर्वासे कुन्दुःखोऽति
इति गौडानांख्याति । पाण्डुराया
म् । सौराष्ट्रे । बहुगन्धे ॥ कुन्दुर्कर्म
धुर स्तित स्त्रीयश्च स्वयः कटु हरे
त् । ज्वरस्वेदग्रहालक्ष्मीमुखरोगक
फानिहान् ॥ कुम्भूमि मुनति उदय
ति वा । जम्बादयश्चेति साधु ॥
पाण्डुरायाकेपीतिकश्चित् ॥

कुन्दुःक । पुं । कुन्दुःकानि सुगन्धश्
चे ॥

कुन्दुःकी । स्त्री । शङ्खकीवृक्षे ॥ कुन्दु

कुप्यम्

हरिवप्रतिकृति । इनेप्रतिकृतावि
ति कन् । गौरादिस्वात् ऊीष् ॥

कुपयः । पु । कदम्बानि । कापथे ॥

कुपायि । त्रि । कुकरे । वक्रहस्त । टु
खडा इति भाषा ॥

कुपित । त्रि । रुषिते । बटे ॥

कुपिनी । पु । कैवर्त्ते । जालिया मङ्गु
वा इति भाषा ॥

कुपिनी । स्त्री । आसुर इति भौजभा
षाप्रसिद्धायां मन्त्रस्यमन्त्राभ्याम् ॥

कुपित्यः । पु । तन्तुवाये ॥ कुप्यति । कु
प० । कुपेर्वाचनेतिकिन्धश् ॥

कुपीखु । पु । कारस्करवृक्षे । काके
न्यौ । कुचका इति भाषा ॥ कुपीखु
शीतल स्तित्को वातको मदक क्षधुः
। पर व्यवाहरो शाही कफपित्तस्य
नाशन ॥

कुपुष । पु । कुत्सितनरे ॥ कुत्सि
त.पुष. । कुगतीति समास ॥

कुपूय । त्रि । कुत्सिते । जात्याचारा
दिनिन्दिते ॥ कुत्सितं पूयते । पूयी
विसरथे । पचायश् ॥

कुप्यम् । न । स्वर्गहृष्याभ्या मन्यस्मिन्
तैजसे ताम्रादिधातौ ॥ अष्टधातुम
ध्येदस्ता इति ख्याते धातौ ॥ गुप्यते
। गुप्यन्त्ये । राजसूयसूर्यस्योद्य
व्यकुप्यकृष्ट पद्याऽव्यव्या इति व्य

कुञ्ज

नोनिपातित कुप्यशब्द । तत्रगुणे
रादे कच्चञ्सञ्जायाम् ॥

कुप्यशाला । स्त्री । स्वर्णरजतमिन्नतैज
सपाचादिनिर्माणगृहे । सन्धान्या
म् । ठठेरहृष्टा इतिभाषा ॥

कुप्रिय । त्रि । जघन्ये ॥

कुप्रव । पु । तृणादिनिर्मिते कुत्सि
तो डुपादौ ॥

कुवेर । पुं । धनदे । यक्षराजि ॥ न
न्दीवृक्षे ॥ अर्हदुपासकविशेषे ॥
त्रि । कुदेहे ॥ मन्दे ॥ कुत्सित वेर
शरीर मस्य कुष्ठितत्वात् । यथाहु
। कुत्सायां क्लितिशब्दोय शरीरं वेर
मुच्यते । कुवेर, कुशरीरत्वात्तान्मा
तेनैवसोङ्गित ॥ इतिवायु पुराणम्
॥ यद्वा । कुम्भति धनम् । कुविआ
च्छादने । कुम्भेर्नलोपश्चेत्येरक् ।
ओष्ध्यमध्य ॥

कुवेरक । पु । नन्दिवृक्षे ॥ कुवेरे ॥
स्वार्थेक ॥

कुवेराक्षी । स्त्री । पाटलावृक्षे ॥ लता
करञ्जे । सितपाटलिकावृक्षे ॥ कुवे
रस्थेवाक्षियस्या । अक्ष्णोदर्शनादि
त्यच् । गौरादिस्त्वान डीष् ॥

कुवेराचल । पु । } कैलासपर्वते ॥

कुवेराद्रि । पु । }

कुञ्ज । पु । खड्गे ॥ अपामार्गे ॥ त्रि । न

कुमार

डुले । कुवडा इतिभाषा ॥ अस्यलच्च
ण । यथा । हृदय यदि वा पृष्ठ मुन्न
त क्रमशः सरुक । कुड्डो वायु र्यदा
कुर्यात्तदा तं कुञ्जमादिशेत् । इति
॥ कुरीषत् उज्जमार्जवमस्य । श० ॥

कुञ्जक । पु । पुष्पविशेषे । भद्रपुष्पे ॥

महासहे । कण्टकाद्ये । कुञ्ज कूजा
कूजे इतिचभाषाप्रसिद्धे सेवतीप्रभे
दे । यथा । चम्पकात् पुष्पशतका
दशोकपुष्प मुत्तमम् । अशोकात्
पुष्पसाहस्रात् सेवतीपुष्प मुत्तमम्
। सेवतीपुष्पसाहस्रात् कुञ्जक पु
ष्पमुत्तममिति नारसिंह पुराणम् ॥

अस्यगुणा यथा ॥ कुञ्जक, सुरभि
स्वादु, कषायानुरस, सर, । बिदोष
शमनो दृष्य, शीतहर्ताचसस्मृतइ
ति ॥ कौ उज्जति । उज्जमार्जवे ।
अच् । यद्वा । कुरीषत् उज्जमार्जव
मस्य । श० । स्वार्थेक ॥

कुञ्जकसटक । पु । श्वेतखदिरे ॥

कुव्रम् । न । धने ॥ कुम्भति । कुविआ
च्छादने । कज्जेन्द्रेतिरन ॥

कुभृद्रेखिक । पु । सप्तशलाकचक्रे ॥

कुमनीष । त्रि । कुत्सितबुद्धिमति ॥

कुम्भिता मनीषाऽस्य ॥

कुमार । पु । युके ॥ कार्तिकेये । स्व

न्दे ॥ नाद्योक्त्यायुवराजे ॥ अश्ववार

कुमारि

के ॥ पञ्चवर्षीयवाचके ॥ वरुणहस्ते
॥ अर्धदुपासकविशेषे ॥ सिन्धुनदे
॥ न । जात्यजातने । उत्तमस्वये
॥ कुमारयति कोडति । कुमारकी
डायाम् । पञ्चाद्यच् ॥ कुत्तितोमा
रोऽस्येतिवा ॥ कै।मारयति दुष्टान्
। अच ॥ सदावात्सलाहाकुमारः ॥
यदा । कामयते । कमु० । कमे'कि
दुष्टोपधायाह्न्यारन प्रच्यय ॥

कुमारकः । पुं । वरुणहस्ते ॥ कुमारश्चि
रतरुणश्चात् ॥ कुमारयति । पञ्चा
द्यच् । कुमारश्च । इवेप्रतिकृतावि
तिकन् ॥ वाचके ॥ जात कु पृथि
वीं पञ्चा मारयेत् तत् कुमारकः ॥

कुमारपाशः । पुं । शाश्विवाहनचपे ॥
इति हेमचन्द्रः ॥

कुमारभृत्त्या । स्त्री । गर्भिण्याःपरिच
र्यायाम् । वाचतन्त्रे ॥

कुमारयुः । पु । युवराजे ॥

कुमारव । वि । कुमार वति ॥ कुमा
रोऽस्यस्य । अन्येभ्योपिदृश्यते इति
वः ॥

कुमारवाही । पु । मयूरे ॥

कुमारह । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ दुर्गाया
म् ॥ कुमारहते । पू० । क्षिप ॥

कुमारहा । वि । वाचधातिनि ॥

कुमारिकाः । वि । कुमारीमति ॥ कु

कुमारी

मार्यस्यस्य । प्री० ठक ॥

कुमारिका । स्त्री । कुमार्यर्थे ॥ नवम
स्तिकायाम् ॥ भारतवर्षस्यजण्डविशे
षे । भरतखण्डे ॥ यदा । वर्षे अथ
स्थितिरिहैव कुमारिकास्ये शेषेषु
चान्यजजनानिबसन्ति सर्वेइति ॥
स्युल्लेखायाम् ॥

कुमारिणी । स्त्री । चण्ड्याम् ॥ कुत्ति
तान दैत्यान्मारयति तच्छ्रीका ॥

कुमारी । स्त्री । शैलतनयायाम् । पा
र्वत्याम् ॥ नवमस्तिकायाम् ॥ नदी
प्रभेदे । युक्तिमत् पादोज्जवायांस
रिति ॥ सहायाम् । दत्तकुमार्याम् ॥

यदा । कुमारी भेदिनी गीता ति
क्ता नेव्या रसायनी । मधुरा ध्वं
शी वस्या दद्या वातविप्रमणुत् ॥
गुह्यमप्रीत्यकृद्दुष्टिकफज्वरहरी हरे
त् । अन्यत्रमिदग्धविस्फोटपित्तरक्त

स्वगामानिति ॥ अपराजिताया
म् ॥ जम्बुद्वीपविभागे ॥ रामतरु

ग्याम् ॥ वन्ध्याकर्कोटक्याम् ॥ स्यु
ल्लेखायाम् ॥ भेदिनीपुष्पे ॥ तदणी

पुष्पे ॥ श्यामापक्षिणि ॥ कन्याया
म् ॥ द्वादशवर्षीयायांकन्यायाम् ॥ य

दा । अष्टवर्षा भवेद्गौरी दशवर्षा
थ कन्यका । सम्य सेद्वादशेवर्षेकुमा

रीन्धभिधीयते । इत्युक्ताभेदः ॥

कुमुद

कन्याकुमारीत्यमरे तूपचाराद
भेद ॥ आगमेतु कुमारीपूजने अ
जातपुष्पाचेत तदाषोडशवर्षपर्यन्त
वयस्कापि कुमारीत्युच्यते । तस्या व
योभेदेन नामभेदा । यथा । एक
वर्षा भवेत सन्ध्या द्विवर्षाच सर
स्वती । त्रिवर्षातु चिधामूर्ति श्चतु
र्वर्षातु कालिका ॥ सुभगा पञ्चवर्षा
च षड्वर्षाच उमा भवेत् । सप्तभिर्मा
खिनी साक्षात् अष्टवर्षाच कुञ्जिका
॥ नवभिः कालसङ्कर्षा दशभिः सा
पराजिता । एकादशेतु रुद्राणी दा
दशाब्देतु भैरवी ॥ त्रयोदशे महाल
क्ष्मी चित्तसापीठनायिका ॥ चैत्र
चापञ्चदशभिः षोडशे चान्नदामता
॥ एवङ्क्रमेण सम्पूज्या यावत् पुष्पन
जायते । पुष्पितापि च सम्पूज्या तत्
पुष्पादानकर्मणीति ॥ कुमारयति
। कुमारक्रीडायाम् । अच् । गौरा
दि ॥ यदा । कामयते । वमु० ।
कमेऽकिदुष्टोपधायाश्च्यारन । वय
सिप्रथम इति ङीप् ॥ काम्यते वा ॥
कुत्सितो मारोऽस्य स्या वा ॥

कुमालकः । पु । सौवीरदेशे ॥

कुसुत । न । कैरवे । कुमुदे ॥ रक्तो

त्पले ॥ पि । कृपणे ॥ अग्रीते ॥

कुमुदम् । न । कुमुदि । कैरवे । क

कुमुदा

क्षारे । इन्दुकमले । कोइ इति भा
षा ॥ कुमुद पिच्छिल स्निग्ध मधुर
स्वादु शीतस्वम् ॥ रुप्ये ॥ रक्तप
त्रे ॥ पु । नैर्ऋतकोणस्थदिग्घस्ति
नि ॥ रक्तोत्पलतुल्यवर्णत्वात् ॥ ना
गविशेषे । तच्च कल्पपञ्चमे पुत्रे ॥ य
स्य बाला बहुव्यामा दीर्घलाङ्ग लमा
श्रिता । ताम्रा पीता शितश्चैव
प्रकीर्णाघोरकर्मण इति गामाणप्रसि
द्धे वानरविशेषे ॥ दैत्यविशेषे ॥
सितोत्पले ॥ कर्पूरे ॥ कैमोदते ।
मुदहर्षे । इगुपधेतिक ॥ पर्वतवि
शेषे ॥ भ्रुवकविशेषे ॥

कुमुदखण्डम् । न । कुमुदाना समूहे
॥ कमलादिभ्य खण्ड ॥

कुमुदवान्धव । पु । चन्द्रे । शशिमि ॥
कुमुदानां वान्धव ॥ कर्पूरे ॥

कुमुदवती । स्त्री । कुमुदव्याम् ॥

कुमुदवीजम् । न । कुमुदतीवीजे ।

कुमुदा । स्त्री । कुम्भिकाशाम् । बारि-

पण्याम् । कार इति भाषा । पाना

इति गौडभाषा ॥ गम्भारीवृक्षे ॥

शाकपर्णीवृक्षे ॥ घातकीवृक्षे ॥ क

टफले ॥ अजाद्यतष्टाप् ॥

कुमुदाभिस्त्वम् । न । रुप्ये ॥ कुमुदमि
व अभिस्त्वा शोभायस्य ॥

कुमुदावास । पु । कुमुदप्रायदेशे ॥ कु

ॐ

कुमोद

ॐ मुदाना भावासे यस्मिन् ॥

कुमुदिका । स्त्री । कटफले ॥ कौमो

दते । मुदीर्घे । इगुपधेतिक । स्वार्थे कन ॥

कुमुदिनी । स्त्री । कुमुदयुक्तपुष्करिण्या

दे । कुमुदन्ततायाम् ॥ उत्पत्ति

न्याम् । क्रांती के । प्रीतिभाषा ॥

कुमुदान्यवदेशे सन्ति । पु० इति ॥

कुमुदवयवे ॥ कुमुदानांसमूह । ख

ला० इति ॥ पश्चिन्यां ये गुणा प्रो

क्ता । कुमुदिन्याश्च ते स्मृता । सातु

मृलादिसर्वत्रै रक्तासमुदितामुधै ॥

कुमुदिनीनायक । पु० । चन्द्रमसि ॥

कुमुदिनीपति । पु० ।

कुमुदी । स्त्री । कटफले ॥

कुमुदेशः । पु० । चन्द्रे । इन्द्रो ॥

कुमुदान् । वि० । कुमुदप्रायदेशे ॥ कुमु

दानि प्रायाययव । कुमुदनववेतसे

भ्योश्चतुष् । भयव ॥

कुमुदनी । स्त्री । कुमुदिन्याम् ॥ उगि

तर्ध्वेति डीप् ॥ रामपुत्रस्य कुशस्य

पत्न्याम् ॥ कुमुदनागस्य कनिष्ठा

याम् ॥

कुमुदतीवीजम् । न । वेरा इति प्रसिद्धे

कैरविणीकले ॥ भवेत् कुमुदतीवी

जं स्वादुक्कृच्छं हिमंगुह ॥

कुमोदक । पु० । विष्णो ॥ इति हेमच-

ॐ

कुम्भ

ॐ ॥ को पृथिव्यामोदक पाचक

त्वात् ॥

कुम्भ । वि० । बाहुकुशे । दोर्महौ । टुड्डा

। इति भाषा ॥

कुम्भा । स्त्री । सुगहनायामाहतौ । नि

विडवेष्टने । अस्युष्यादिदर्शनवारखा

यवेष्टने ॥ कुम्भति अनयावा । कुवि

आच्छादने । चित्तिपृथक्कृत्तुम्भ

चर्चयेत्यड । टाप ॥

कुम्भ । पु० । एकादशे राशौ । इन्द्रो ॥

जन्मकालिकचन्द्राश्रितैतद्वाग्निफल

म् । यथा । अक्षसतासहितोऽन्य

मुभप्रियः कुशलता कश्चितोऽतिवि

चक्षय । कक्षशगामिनि शीतक-

रेनर । सदसि सज्जनमान सुरो

चन । इति ॥ तल्लमेजातस्यफलानु ।

कुम्भक्षमे समुद्भूतप्रवृत्तिस्तोति सौ

हृद । परदारतो निरर्थं सत्त्वकायोम

हासुत्वी ॥ हस्तिमूर्द्धौ से । गजशिर

सः पिच्छवये ॥ यथा । ते चन्द्रियाः

कुण्डलिनो युवान परस्परं साव

कविच्यताङ्गा । कुम्भेषु जम्भाः सुषु

पु गैजानां कुक्षेषु जम्भा इव कानि

नीनामिति ॥ राक्षसान्तरे । कुम्भ

कर्णस्य पुत्रे ॥ वेद्यापत्तौ ॥ प्राया

यामाङ्गकुम्भके ॥ परिमास्यन्तरे ॥

सच विपक्षगतं श्रेयो विंशतिशो

ॐ

कुम्भक

सुकुम्भ इति धान्य दशम्य कुम्भेभ्य
इत्यत्राह कुल्लुकभट्ट ॥ अन्यच्च । द
शहोणोभवेत खारी कुम्भ स्तुहोण
विंशतिरिति प्रायश्चित्ततत्त्वेकाध्या
यनब्राह्मणम् ॥ वैद्यक परिभाषयातु
होणद्वयपरिमाणे । ६४ सेर इति
भाषा ॥ कलशे । घटे । अस्य परि
माण । यथा । षट्चिंशदङ्गुलाया
मं षोडशाङ्गुलमुच्चकै । चतुरङ्गुल
क कण्ठं मुखं तस्य षडङ्गुलम् ॥ प
ञ्चाङ्गुलिमितं मूलविधानं घटनिर्मि
ताविति ॥ कलावतीदीप्तोक्तमान
यथा । पञ्चाशदङ्गुलव्याम उतसेष
षोडशाङ्गुल । कलसानां प्रमाणन्तु
मुखमष्टाङ्गुलं स्मृतम् ॥ षट्चिंशद
ङ्गुलकुम्भ विस्तारोन्नतिशालिनम् ।
षोडशं द्वादशं वा पि ततोऽन्यूनं न
कारयेदिति ॥ न । गुग्गुलौ ॥
चित्रुति ॥ कुम्भमिं कुत्सितं वा उ
म्भति । उम्भपूरणे । कर्मण्यस्य । पचा
द्यज्वा । शकंध्वादि ॥

कुम्भक । पु । दक्षिणहस्तेन नासापु
टद्वयधृत्वा प्राणायामाङ्गे वायुस्तम्भ
ने । पूरकेण पूरितस्यवायो रन्तरेव
निरोधे ॥ कुम्भको निश्चलश्वास इति
याज्ञवल्क्यः ॥ सद्बृत्तिनैश्चल्ये ॥ आ
त्मानुसन्धानदार्ढ्ये ॥ त्यागसङ्ग्रहणे

कुम्भस

हित्वा निरोधः कुम्भकः स्मृतः रो
धशक्तिस्तदभ्यासा द्युक्ति मेत्यनि
वारिता ॥

कुम्भकर्णः । पु । गायत्र्यानुजे ॥
कुम्भकारः । पुं । शूद्रागर्भे विश्वकर्मेर
सजाते जातविशेषे । कुलाले । क
क्रिणि ॥ कुम्भ करोति । डुकृञ् ।
कर्मण्यस्य । उपपदसमासः ॥ कुक्कु
भपक्षिणि ॥

कुम्भकारिका । स्त्री । कुलत्यायाम् ॥
कुम्भकारी । स्त्री । कुलालिकायाम् ॥
मनश्शिलायाम् ॥ कुलत्याकने ॥
कुम्भकारस्य बोधिति ॥ अत्यन्तात्
टिट्ठेति डीप् ॥

कुम्भतुम्बी । स्त्री । अलावपञ्जेदे । गो
रक्षतुम्भ्याम् । गोरक्षतुम्बी गोल
तुम्बी इतिभाषा ॥

कुम्भदासी । स्त्री । कुट्टन्याम् ॥
कुम्भयोनिः । पु । अगस्त्यमुनौ ॥ वशि
ष्ठमुनौ ॥ द्रोणाचार्ये ॥ कुम्भोयो
निरस्य ॥ द्रोण पुष्याम् ॥

कुम्भला । स्त्री । मुण्डितिकायाम् । मु
ण्डी इति भाषा ॥

कुम्भबीजकः । पु । रीठाकरञ्जे ॥

कुम्भशाला । स्त्री । कुम्भनिर्मितादिगृ
हे । पाकपुण्याम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कुम्भसन्धिः । पुं । आरञ्जे । हस्तिकुम्भ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

कुम्भिम

कुम्भीपा

द्वयमध्यस्थाने ॥

कुम्भिल । पु । चार ॥ शास्त्रमन्त्रे ॥

कुम्भसम्भव । पु । अगस्त्यमुनौ ॥ कु
म्भात् कलशात् सम्भव उत्पत्ति र्य
स्य स ॥

श्लोकार्धचारे ॥ ग्याले ॥ इति हेम
चन्द्र ।

कुम्भा । स्त्री । वेश्मायाम् ॥ नागकुम्भी
तिप्रसिद्ध भेषजे । नागदन्त्याम् ॥
कुम्भाण्ड । पु । वायासुरस्य मन्त्रवि
शेषे ॥ कुम्भाण्डे ॥

कुम्भी । स्त्री । उखायाम् ॥ पाटलावृ
क्षे ॥ वारिपण्याम् ॥ कट्फले ॥ कु
म्भापुष्प इति कौकण्डेश प्रसिद्धे
वृक्षविशेषे । रामालुषिटपिनि ॥
पुत्रिकायाम् ॥ गर्ग्याम् ॥ कुम्भीव
कुम्भी रसाधारत्वात् ॥

कुम्भाण्डी । स्त्री । कुम्भाण्याम् ॥

कुम्भीक । पु । देववल्गुभे । पुत्रागवृक्षे
॥ कुम्भिकायाम् ॥ नपुसकभेदे ॥
तस्य लक्षणं यथा । स्वे गुदे ऽप्रक्षाल्य
याद्य स्त्रीषु पुवत प्रवर्तते । सकु
म्भीक इति चेद्यो गुदयो निस्तु स
क्षुप्त इति ॥

कुम्भाधिपः । पु । शनिग्रहे ॥

कुम्भाक्षावु । स्त्री । कुम्भतुम्भ्याम् ॥

कुम्भिका । स्त्री । पाना इति गौड भा
षा प्रसिद्धे जलजटवृक्षविशेषे । का
श्यादिदेशेषु कुम्भीति स्याते पानी
वृक्षजे । वारिपण्याम् ॥ वारिपर्णी
वृक्षप्रभृति कुम्भिकेति प्रकीर्तिता ॥
पाटलावृक्षे ॥ श्लोणपुष्प्याम् ॥ नेत्रदे
गवि ॥ यथा । वर्तमाने पिडका ध्या
ता भिद्यन्ते च स्वप्नन्ति च । कुम्भी
कवाजसदृशा । कुम्भिका । सन्निपात
जाः इति भाष्य ॥ कुम्भीस्यस्या ।
अत इति ठनाविति ठम् ॥

कुम्भीका । स्त्री । कच्छदेश दाडिमा
कारफलायां कतायाम् ॥

कुम्भी । पु । इस्तिनि ॥ कुम्भीरे ॥ गु
ग्गुली ॥

कुम्भीधान्य । पु । १ । वर्षनिर्वाहाच्च
कुम्भीधान्यकः । पु । २ ।
त धान्यादिधने गृहस्थवाङ्मय ॥

कुम्भीमीबीजम् । न । जयपाले ॥

कुम्भीनस । पु । क्रूरसर्पे ॥

कुम्भीपाकी । स्त्री । कट्फले ॥

कुम्भीनसी । स्त्री । लवणासुरमातरि
। रावणभगिन्याम् ॥

कुम्भिमदः । पु । इस्तिमदे ॥

कुम्भीपाक । पु । नरकविशेषे । रुम्भ
तापने ॥ व इह पशून् यस्मिन्निवा
प्राणतो रन्धयति तपरच यम/नुच
रा स्तसतैले यन्त्रो पान्थयन्ति सकु-

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

कुरङ्ग	कुररी
भीषाकइति श्रीभागवतम् ॥	ङ्गच् प्र० । बाहुलकात् उत्त्वम् । कु
कुम्भीर । पु । कुम्भीर इति नाँका	रशब्देवाऽस्तु ॥
इतिच भाषा प्रसिद्धे मारके जलज	कुरङ्गनयना । स्त्री । मृगनयनार्याना
न्तुवि० । नक्रे । गिलग्राहे ॥ कुम्भि	र्याम् । कुरङ्गाच्याम् ॥
न हस्तिन मीरयति । कर्मण्यण् ।	कुरङ्गनाभि । पु । कस्तूर्याम् ॥
उपपदसमासः ॥	कुरङ्गम । पुं । एणे । ऋध्ने ॥ हरिणवि
कुम्भीरमचिका । स्त्री । कुम्भीरापेका	शेषोयम् ॥
इति गौड भाषा प्रसिद्धे मचिका	कुरङ्गाची । स्त्री । एणीनयनायाम् ॥
विशेषे । कणायाम् ॥ इतिहारावली ॥	कुरङ्गिका । स्त्री । मुङ्गपण्याम् ॥
कुम्भीबीजम् । पु । जयपाले ॥	कुरङ्गी । स्त्री । कुरङ्गयोषायाम् । म
कुम्भोलु । न । गुग्गुलौ ॥	ग्याम् ॥
कुम्भोलूखलकम् । न । गुग्गुलौ ॥	कुरचिल्ल । पुं । कर्कटे ॥
कुम्भोलूखलकाकारादृचकोशादि	कुरट् । पु । चर्मकारे ॥
र्यातम् ॥	कुरण्ट । पु । } पीतायां भिण्णायाम्
कुरका । स्त्री । सल्लकीवृत्ते ॥	कुरण्टक । पुं । } पीताम्नाने ॥ कुर्य
कुरङ्गर । पु । } सारसपक्षिणि । पु	ते । कुरशब्दे । बाहुलकात् अण्टः ।
कुरङ्गुर । पु । } ष्काराद्धे ॥	स्वार्थे कन् ॥
कुरङ्ग । पु । हरिणविशेषे ॥ कुरङ्ग	कुरण्डः । पुं । मुष्कटद्विरोगे । अण्डव
ईषत्ताम्र । स्यादुरिणाकृतिको महा	ईने ॥ साकरण्डरूपे ॥
न् ॥ कुरङ्गोदहणे वल्य भीतल पि	कुरण्डक । पु । विसन्ध्यादेव्याः स्थाने ॥
त्तह्म ऋक् । मधुरो वातहृद्ग्राही	कुरर । पुं । उत्क्रोशखगे ॥ कवते ।
किञ्चित् कफकरो मत' इति । हरि	कुङ्गशब्दे । कुव'करन् ॥
णस्यगुणैस्तुल्य कुरङ्ग कथितोबुधै	कुरराङ्घ्रि । पु । देवसर्षपे । रक्तमूल
रितिचभावप्रकाश' ॥ मृगे । वातायौ	के । स्रच्छादले ॥
॥ कौरङ्गति । रणि० अच ॥ कौरङ्गो	कुररी । स्त्री । मेध्याम् ॥ कुररस्त्रिक
स्थस्य वा । अर्शश्चाद्यच ॥ यद्वा । किर	म् ॥
ति । ह्यवि० । विडादिभ्यः । किदिच्य	कुररीरता । स्त्री । छन्दोविशेषे ॥ कुर

कुरीर

रीरता नजभजै र्खगयुक। यथा। अ
नतिचिरोज्जितस्य जलदेन चिर
स्थितबहुबुद्धस्य पयसोनुकृतिम्।
विरलविकीर्यवज्जशकलासकला मि
ह विदधाति धौतकलधौतमहीति॥

कुरखः। पु। उत्क्रोशे। कुररे॥ चुर्य
कुन्तले॥ इतिधरखो॥

कुरवः। पु। पीतभिक्षय्याम्॥ कुरवके
। रक्तभिक्षय्याम्॥ सितमन्दारे॥ कु
त्सितमन्दारे॥ वि। कुत्सितमन्दार्यु
क्ते॥

कुरवकः। पु। रक्तास्त्राने। रक्तसहा
याम्। रक्तभिक्षय्याम्॥ पीतभिक्ष
य्याम्॥ वि। कुत्सितरवे॥ कुत्सि
तः ईषदा अस्तीना मस्यमकरन्द
त्वात् रवेऽयं। बहुव्रीहिसंज्ञका
देशः॥

कुरसः। पु। मयभेदे॥ कुत्सितरसे
॥ वि। कुत्सितरसयुक्ते॥ कुत्सितो
रवेऽयं॥

कुरसा। स्त्री। गोविज्जालतायाम्॥

कुराहः। पु। कुलाहे। ईषत्पाण्डौक
ष्यजज्ञे घोटके॥ इतिहेमचन्द्रः॥

कुरी। स्त्री। तृणधाम्यप्रभेदे॥

कुरीरः। पु। कम्बले॥ न। मैथुने॥

क्रियते। डुकृञ्०। कृञ्उच्चेति ईर
मन्त्रयथः। उदन्तादेशश्च॥

कुरुच

कुरु। पु। आग्नीधराजपुत्रे। प्रियव्रत
स्य पौत्रे॥ चन्द्रवशीयराजविशेषे
। सम्बरखराजभार्याया स्वर्यकन्या
या तपत्या जाते॥ औदने। भक्ते
॥ श्रीकण्ठजाङ्गले॥ कयत्कारिका
याम्॥ कर्त्तरि॥ करोति। डुकृञ्०
। कृग्रोरुच्चेतिकुः॥ जम्बूद्वीपस्यभव
र्षान्तर्गते वर्षविशेषे॥ कुरवः। च
प्रिया। तेषां निवासे जनपद कुर
व। निवासे ऽग्रे जनपदेषु। कु
पियुक्तवह्यक्तिवचने॥ पुभू। नीधृदि
शेषे॥ हस्तिनापुर मारभ्या कुरुक्षेत्रे
चा श्रद्धास्थिते। पञ्चाक्षपूर्वभागेतकु
रदेश प्रकीर्तित॥

कुरुकन्दकम्। न। मृच्छके॥

कुरुक्षेत्रम्। न। देवयजने। देशविशे
षे। धर्मक्षेत्रे। कुरुपाण्डवानां युद्ध
भूमौ॥ तरन्तुकारन्तुकयोर्दम्बररा
मज्जदानाञ्च मन्त्रकृत्वा च। एतत्
कुरुक्षेत्रसमन्तपञ्चकं प्रजापतेरुत्तर
वेदिरुच्यते॥ अथाणामपिलोकानां
कुरुक्षेत्रं विशिष्यते। अर्द्धतस्तुकुरु
क्षेत्रमर्द्धतस्तुषुद्धकम्॥ कुत्सितरौ
तीति कुरु पापकर्म तस्यक्षेत्रात्
गमनकारणत्वात् क्षेत्रम्॥ यथा।
कुः पृथिवी तस्मारौतिशब्दकरोति
यः प्राणस्तस्यनिवासभूतम्॥ स्थाणु

कुरुरा

प्रियादेव्याः स्थानमेतत् ॥

कुरुचेरीयोगः । पु । एकस्मिन् सावन
दिने तिथित्रयनक्षत्रत्रययोगत्रया-
यां स्पर्श ॥ कुरुचे मरणयोगे ॥
॥ यथा । पञ्चग्रहयुते मृत्त्यौ लग्न-
संख्ये वृहस्पतौ । सौम्यचेन्नगते च
मे कुरुचे मृत्तिर्भवेदिति जातका
मृतसङ्ग्रहेयोगाध्यायः ॥

कुरुटः । पु । सितावरणाके ॥

कुरुगटः । पुं । पीतभिक्षाध्याम् ॥ पीता
स्थाने ॥

कुरुगटकः । पुं । पीतपुष्पास्थाने ॥ पी-
तभिक्षाध्याम् । सङ्घर्षाध्याम् ॥ रगटति
रुटिस्तेयकरणे । खलु कुन्वा । कु-
तसितः कौवा रगटकः । कुगतीति
समासः ॥

कुरुगटी । स्त्री । दारुपुस्तिकायाम् ॥

कुरुपतिः । पु । युधिष्ठिरे ॥

कुरुन्वम् । न । कुलपालके । कमला
नेव इति गौडभाषाप्रसिद्धे । नारङ्ग
विशेषे ॥

कुरुम्बा । स्त्री । } शोणपुष्प्याम् ॥

कुरुम्बिका । स्त्री । }

कुरुम्बिका । स्त्री । सैवलीवृक्षे ॥

कुरुराटः । न । दुर्योधने ॥

कुरुराजः । पु । दुर्योधने ॥ कुरुणां दे-
वविशेषाणां राजा । टच् ॥

कुर्यारः

कुरुलः । पु । भालस्थितचूर्णकुलले । भ-
मरके । भमरालके ॥

कुरुवकः । पु । शोणालाने । रक्तस्थाने
। रक्तभिक्षाध्याम् ॥ पीतभिक्षाध्याम्
॥ ईषद्वैति । रुद्रब्दे । संज्ञायां कुन्
। उवङ् ॥

कुरुवर्षः । पु । कुरुसंज्ञके वर्षे ॥

कुरुविन्दः । पुं । मेघनामनि । मुक्ता
याम् ॥ कुरुमाषे ॥ ब्रीहिप्रभेदे ॥
मुकुरे ॥ हिङ्गुले ॥ न । पद्मरागम-
णौ । माणक इति भाषा ॥ काचल
वर्षे ॥ कुरुन् विन्दति । विद्वल्लभा मे
। अनुपसर्गास्त्रिम्बविन्दधारिणारि ने
युदेजिचेतिसातिसाक्षिभ्यश्चेति श ॥

कुरुविल्वः । पु । पद्मरागमणौ ॥

कुरुविस्तः । पुं । स्वर्णपले । ४ तोला
सौमा इति भाषा ॥ कुरुषु विस्तः ॥

कुरुवटः । पु । भीष्मपिता महर्षे ॥ कुरु-
षु कुरुवंशजेषु वृद्ध ॥

कुरुवृक्षः । पु । युधिष्ठिरे ॥

कुरुप्यम् । न । रङ्गे ॥

कुरुयजः । पुं । कुलजनवृक्षे । गन्धमूले ॥

कुर्यारः । पु । कफोणौ ॥ जानुनि ॥

कुरति । कुरुशब्दे । कृप ॥ कौराण-
म् । संपदादिर्वा । पिपत्तिः । मृ० अच्
। कुर्यासौपरश्च ॥ कुरा शब्देन प-
रो वा ॥

कुलम्

कुर्पास. । पुं । अर्धचोखके ॥

कुर्पासक. । पु. कञ्चुलिकायाम् ।
आंगी कांचुली चोली इति च भा
षा ॥

कुर्वत्. । पि. कर्मकारे । भृत्ये ॥ क
रोति । उकुञ्ज० । शत्रु ॥ तनादि
कृञ्मध्यङ्. । अतउत्सार्धधातुके ।
यञ् ॥

कुर्वाण. । पि. भृत्ये ॥ कारके ॥ कु
र्वते । उकुञ्ज० । शानच् ॥

कुलम्. । न. जनपदे ॥ मध्यमहच्छ
वेन यावती भूमि र्वाह्यते तावत्यां
भूमौ ॥ दशौ कुलन्तु भुञ्जीतेति म
नु० ॥ गोत्रे ॥ समातीयगणे ॥ यथा
। विप्रकुलम् ॥ आचारो विनयो वि
द्या प्रतिष्ठा तीर्थदर्शनम् । निष्ठा
रुत्ति सप्तो दानं नवधा कुलख्य
यम् ॥ भवने ॥ तनौ । देहे ॥ सव
इति भाषा प्रसिद्धेषु जीवादिषु
यथा । जीवः प्रकृतितत्त्वञ्च दिक्का
लाकाशमेवञ्च । चित्त्यप्तेजा वा
यवस्य कुलमित्यभिधीयते इति ॥
पु. कुलिके । शिल्पिकुलप्रधाने ॥ को
खति । कुलसंस्थाने वन्धुषु च । इगु
पधेति क. ॥ यदा । कूयते । कुङ्ग्र
ये । वा० खक् ॥ कुम् भूमिं खातिवा ।
कौलीयते वा । खीङ् शेषणे । अ

कुलटा

न्येभ्योपीतिङ्. ॥

कुलक. । पु. वस्त्रमीके ॥ काकतिन्दु
के ॥ कुलश्रेष्ठे ॥ मरुवकवृक्षे ॥ च
रितसर्पे ॥ न. पटोले ॥ पञ्चादि
सम्बन्धस्यो कसमूहे ॥ पि. शिल्पि
कुलप्रधाने । कुलश्रेष्ठिनि ॥ कुलस्य
गृहस्य प्रतिकृतिरिव । इवेप्रतिकृता
वितिकन् ॥ यदा कोखति । कुल-
संस्थाने । इगुपधेति कः । स्वा कन्
कुन् वा ॥

कुलकर्कटी । स्त्री । चीनाकर्कश्याम् ॥
कुलकुडसिनी । स्त्री । } मूलाधारपद्म
कुलकुडली । स्त्री । }
स्त्रिसत्रिवशक्तिविशेषे ॥

कुलकः । पुं । करताख्यम् । ताखमर्ह
ले ॥ इतिहारावली ॥

कुलखया । स्त्री । शूकरिण्याम् ॥

कुलजः । पु. कुलीने । सत्कुलप्रसूते
॥ कुले जातः । सप्तम्यां जनेर्हः ॥

कुलजा । स्त्री । कुलपालिकायाम् ॥
डान्ताङ्गाप् ॥

कुलज्ज. । पुं । कुलज्जनवृक्षे ॥

कुलज्जनः । पु. स्वनाम्नाख्याते कुलज्जे
। गन्धमूले ॥ कुलज्जनस्य स्वरकृत
इत्ययदमुखशोधनः । अर्क इति-
शेषः ॥

कुलटा । स्त्री । असख्यम् । पुख्खा

कुलत्या

म् । वन्धक्याम् ॥ व्यभिचारार्थं कु
लानि अटति । अट० । पचायच् ।
शर्कधादिः ॥ भिक्षुक्याम् । सत्या
म् ॥ भिक्षार्थं कुलानि अटति ।
पूर्ववत् प्रक्रिया ॥ परकीयान्तर्गतना
यिकाविशेषे ॥

कुलतिथिः । पु । स्त्री । चतुर्थ्यष्टमीद्वा
दशीचतुर्दशीषु ॥ यथा । द्वितीया
दशमीषष्ठी कुलाकुल मुदाहृतम् ।
विषमाश्वाऽकुला सर्वाशेषाश्चति
थयःकुलाः ॥ इति तन्त्रशास्त्रम् ॥

कुलत्यः । पुं । स्वनान्नाख्याते ऽन्नविशे
षे । ताम्रबीजे । कुल्य कुलयी इति
चभाषा ॥ कुल्य कटुकः पाके कषा
यः पित्तरक्तकृत् । लघुर्विदाहीवी
र्योष्णः कासश्वासकफानिहान् ॥ ह
न्ति छिक्काश्वरीशुकट्टगानाहान् स
पीनसान् । स्वेदसङ्ग्राहको मेदक
फञ्जरकृमीन्हरेत् ॥

कुलत्या । स्त्री । कुलत्यिकायाम् । टक्
क्षसादायाम् । वनकुलत्ये ॥ अस्यागु
णा यथा । कटुत्वम् । तिक्तत्वम् ।
अर्शं शूलनाशित्वम् । विवन्धाधा
नशमनत्वम् । चक्षुर्हितत्वम् । ब्रह्म
रोपणत्वञ्चेति ॥ कुलत्याञ्जने ॥

कुलत्याञ्जनम् । न । कुम्भकार्याम् । प्र
लापहायाम् ॥

कुलना

कुलत्यिका । स्त्री । कुलत्याकाराञ्जनप्र
सरविशेषे । चक्षुर्व्यायाम् । खापरि
या इति भाषा ॥ वनकुलत्ये ॥ कुल
त्यप्रतिकृतिः । इवेप्रतिकृतावितिक
न ॥ यद्वा । कुलेतिष्ठेति । ष्टा० । सु
पीतिक । स्वार्थे कन । पु० ॥

कुलधर्मः । पु । असाधारणकुलोचित
धर्मः । स्वजातीयधर्मः । कुलाचारे ॥
यथा । उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्या
णां जनार्दन । नरकेनियतं वासेभ
वतीत्यनुशुश्रुमेति भगवन्नीता ॥
दिव्यवीरपशुभावान्तर्गतदिव्यधर्मः ।
यथा । कुलधर्मात् परो धर्मो ना
स्ति ज्ञाने ऽव मासके । यस्यानु
ष्ठानमात्रेण ब्रह्मज्ञानी नरोभवेदि
ति ॥ कुलस्य धर्मः ॥

कुलधारक । पुं । औदारसात्मजे । पुषे ॥
कुलस्यवंशस्यधारक ॥

कुलनक्षत्रम् । न । भरणीरोहिणीपु
ष्यमघीत्तरफल्गुनीचित्राविशाखा
ज्येष्ठाश्रवणोत्तरभाद्रपदस्तु ॥ यथा ।
वारुणार्द्राभिजिन्मूलं कुलाकुल मु
दाहृतम् । कुलानि समधिष्णयानि
शेषाणि चाकुलानिचेतितन्त्रशास्त्र
म् ॥

कुलनाथः । पु । कुलपतिः ॥

कुलनरशः । पुं । उष्ट्रे ॥ कुलध्वंसे ॥

कुलपा

स्वकारणयथा । कूर्मोपरिभागे १५

ऽध्याये । अन्वतात पारदार्याश्च त
या ऽभक्ष्यस्य भक्षणात् । अश्वौतध
र्माचरणात् क्षिप्रनश्यतिवैकुलम् ॥
अश्वोत्रिवेदेदानात् वृषलेषु तत्रैव
च । विक्लिताचारहीनेषु क्षिप्रनश्य
तिवैकुलमिति ॥ तदभावस्य कार
णान्तु । यावच्च वेदधर्मास्तु यावत्स्या
च्छङ्करार्चनम् । यावत्स्याच्छुचिकृ
ष्यच्च तावत्ताशोभवेन्नहीति ॥

कुलपति । पु । मुनिविशेषे ॥ यथा ।
मुनीनां दशसाहस्रं यो नृदानादि
योषणात् । अध्यापयति विप्रपिर
सौ कुलपतिः स्मृतः । इतिपुराणो
क्तस्तथैव लक्षिते ॥ गणमुखे । जमा
दारः कौलदार इत्यादि यवनभा
षा प्रसिद्धे ॥ यथा । शिविकावाहा
नां कुलपति ॥ कुलस्थपति ॥

कुलपत्र । पु । दमनकवृक्षे ॥
कुलपर्वतः । पु । महेन्द्रादिसप्तशैलेषु ॥
यथा । महेन्द्रो मलयः । सद्यः शु
क्तिमा नृक्षपर्वतः । विन्ध्यश्च पारि
पात्रश्च सप्तान् कुलपर्वताः इति ।
अथ भारतेवर्षे । इतिविष्णुपुरा
णम् ॥

कुलपालकम् । न । कुलमे । कसला
नेव इति गौडभाषा प्रसिद्धे नार

कुलश्रे

त्रविशेषे ॥ वि । वशप्रतिपालके ॥

कुलपालि । स्त्री । कुलवर्ध्याम् ॥
भुलपालिका । स्त्री । कुलक्षियाम् ।
साधव्याम् । व्यभिचारवारणेन कृत
कुलवर्ध्याम् ॥ यथा । एकत्र कौ
लव्रतभङ्गशङ्का विदग्धता भङ्गभय
परम् । इत्याकुलानां कुलपालिका
नां मतागतैरेव गतात्रिया मेति ॥ अ
पिच । सुखयतितरां न रक्षति प
रिचयलेशं गयाङ्गने व श्री । कु
लकामिनीव नोज्झति वाग्देवी
जन्मजन्मापीति ॥ कुलम् पाचय
ति । पाचरक्षणे । कर्मण्यय । स्वा०
कन् ॥

कुलम्बरः । पु । कुलम्बले । सन्धिवैरे ॥
कुलवान् । वि । कुलनि ॥ कुलमस्य
स्य । यद्यदित्यात्० पक्षे मतुप् ॥

कुलवर्णा । स्त्री । रक्तचिह्नि ॥

कुलवारः । पु । भौमशुक्रयोः ॥ यथा ।
रविश्चन्द्रो गुरुः सौरिः सत्त्वारस्या
कुला इमे । भौमशुक्रौ कुला स्यौ हि
बुधवारः कुलाकुल ॥ इति तन्त्रशा
स्त्रम् ॥

कुलविप्रः । पु । कुलपुरोहिते ॥

कुलश्रेष्ठी । वि । शिष्टिकुलप्रधाने ।

कुलिके ॥ कुलश्रेष्ठत्वमस्यस्य । इ
नि ॥

कुलाकु	कुलायि
कुलसञ्चक' । पु । तिथिवारनक्षत्र वि शेषे ॥ यथा । अर्काष्टेन्द्र वेदतिथि	शमीषु ॥ बुधे ॥ मूलाशतभिषा र्द्राभिजित्सु ॥
षु । कुजशुक्रयो । पूर्वाश्वीज्यमघे न्दुकर्षादहनदीशेन्द्रचित्रासु ॥	कुलाचल । पु । कुलपर्वते ॥
कु' सप्तम' । त्रि । कुलश्रेष्ठिनि ॥	कुलाचार । पु । कुलधर्म ॥ धर्मका
कुलसम्भव । पु । वीज्ये ॥ कुलेसम्भव ति । अच् ॥ कुलेसम्भवेत्य वा ॥ य	मार्थमोक्षप्रदे आगमोक्ताचारवि शेषे ॥ यथा । जीव प्रकृतितत्त्वञ्च
द्वा । सम्भवत्यस्मात् । ऋदेःप् । कुलस्य सम्भव ॥	दिक्कालाकाशमेवच । चिन्त्यप् तेजोवायवश्चकुलमिन्त्यभिधीयते ॥
कुलसौरभम् । न । मरुवकवृक्षे ॥	ब्रह्मबुद्धानिर्विकल्पमेतेष्वाचरणञ्च यत् । कुलाचार' सयवाद्येधर्मका
कुलस्त्री । स्त्री । कुलपालिकायाम् । नान्यगामिन्यां कुलरक्षिकायाम् ॥	मार्थमोक्षद इति ॥ त्रि । कुला वा रविशिष्टे ॥ कुलेश्वरः ॥ कुलाचा
कुलस्य पालिका स्त्री । शा० ॥	रोस्ति अस्य । अर० अच् ॥
कुलदण्डकः । पु । आरण्यौ । आवर्ते ॥	कुलाचार्य । पु । कुलाचाराभिज्ञे ॥
कुलाकुलतिथि । पु स्त्री । द्वितीयाष ष्ठी दशमीषु ॥ यथा । द्वितीयादश	कुलाट । पु । क्षुद्रमत्स्यप्रभेदे ॥
मीषष्ठी कुलाकुल मुदाहृतमिति तन्त्रशास्त्रम् ॥	कुलाद्रि । पु । कुलाचले । कुलपर्वते ॥
कुलाकुलनक्षत्रम् । न । आर्द्रामूलाऽ भिजिच्छतभिषासु ॥ यथा । वारुणा	कुलाधारक । पु । पुत्रे ॥ कुलस्य आस मन्तात धारक ॥
र्द्राभिजिन्मूल कुलाकुल मुदाहृत मिति ॥	कुलाय । पु । यज्ञविशेषे ॥ स्थानमात्रे ॥ नीडे । पक्षिनिर्लये । घांसला
कुलाकुलवार । पु । बुधवारे ॥ यथा । भौमशुक्रौकुलाख्यौ द्विबुधवार ।	कुल पक्षिसङ्घातोऽयते ऽय । अ यगतौ । हलश्चेतिघञ् ॥ यद्वा ।
कुलाकुल इति ॥	कौ लायोगति रस्मात् ॥
कुलाकुलसञ्चक । वि । तिथिवारनक्ष त्रविशेषे ॥ यथा । द्वितीयाषष्ठीद	कुलायस्थ' । पुं । पक्षिणि ॥ कुलाये तिष्ठति ष्ठा० । सुपिस्थ इतिक ॥
	कुलायिका । स्त्री । पक्षिशालायाम् ॥

कुलाह

कुलाहः । पुं । कुकुभेखगे ॥ घूकपक्षि
 णि ॥ कुम्हार इति भाषा प्रसिद्धे कु
 म्भकारे ॥ अस्रोत्पत्तिर्यथा । मात्ता
 कारात् कर्मकार्याङ् कुम्भकारोऽयम्
 जायत इति प० सं० ॥ पट्टिकारा
 ज्ञतैलिक्यां कुम्भकारोऽयम् भूवह । इ
 ति प० प० ॥ कुभूमिं लाडयति ।
 लडविखासे । कर्मण्ययम् । डलयो
 रैक्यम् । कुलमाश्रयति वा । आ
 तोनुपेतिकः । कुलमलति वा । अ
 क० । अण् ॥ कुलं लुनाति वा । लू
 ञ् छेदने । ड ॥ कोलति वा । कु
 लसंस्थाने । तन्निविशिविडिम्बणि
 कुलिकमिपक्षिपञ्चिभ्य कालम् । इ
 तिकाल न प्रत्ययः ॥

कुलाची । स्त्री । नीलोपलभेदे । अ
 ज्ञानान्तरे । चक्षुष्यायाम् । कुलत्या
 काराज्जनप्रस्तरविशेषे ॥ अरण्यकु
 लिकायाम् ॥ कुलाहभार्यायाम् ॥
 कुलमलति । अल० अण् । ऊीप् ॥

कुलाहः । पु । ईषत् पीतवर्णं कुला
 जानौ घोटके ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कुलाहक । पु । कुकलासे ॥ राज्ञाकु
 ले खाडा इति गौडभाषाप्रसिद्धे घृ
 त्तविशेषे ॥

कुलाहल । पु । कोकसीमा इति गौ
 डभाषाप्रसिद्धे कुद्वृत्तविशेषे । भू

कुमारि

कदम्बे ॥

कुलि । पुं । हस्ते । भुजादले ॥ स्त्री ।
 कण्टकार्याम् ॥

कुलिक । पु । अष्टमहानागान्तर्गतना
 गविशेषे ॥ कात्याकडा इति गौड
 प्रसिद्धे द्रुमविशेषे ॥ वेलाविशेषे
 ॥ यथा । शक्रार्क दिग्वसुरसाम्यन्वि
 न्य कुलिकारवेः । रात्रौ निरेकास्ति
 प्यंशा शनौ चान्त्योपि निन्दित इति ॥
 त्रि । कुलश्रेष्ठे । कुलसत्तमे । त्रि
 लिङ्कुलप्रधाने ॥ कुलमधीनत्वेना
 स्यास्ति । अत इति ठनाविति ठन ॥

कुलिङ्ग । पु । फिङ्गा इति गौडभाषाम्
 सिद्धे पक्षिविशेषे । घूम्याटे । फिङ्ग
 के ॥ भृम्रस्थासकगमनचारिणि धा
 म्यजीविनिष्वगे । चटके । गौरव्या
 चिडी इति भाषा ॥ कुलिङ्ग, ग्रीत
 ल, स्निग्ध स्वादु शुक्रकफप्रद ।
 सन्निपातहरोऽपेक्ष्य चटकस्त्वतिशुक्र
 ल ॥ त्रि । कुचिङ्गधारिणि ॥ कु
 त्सितं लिङ्गमस्य ॥

कुलिङ्गक । पुं । कलविद्धे । चटके ॥

कुलिङ्गाची । स्त्री । पेठारी इति गौ
 डभाषाप्रसिद्धे पेठिकावृत्ते ॥

कुलिङ्गी । स्त्री । कर्कटशृङ्गीवृत्ते ॥

कुली । त्रि । कुलवति ॥ कुलमस्यस्य ।
 बलादिस्वात् पच्चे इति ॥

कुलीनः

कुलिर' । पुं । कुलीरे । कर्कटे ॥
 कुलिशः । पु । न । दम्भोलौ । वज्रे ॥
 कुलौ हस्ते शेते अन्येभ्योपीतिङ् ॥
 कुलिन' चर्चस्तान् श्यति वा । शोत०
 । आतोनुपेतिक० ॥ कुलितम् ईष
 दा लिशति । लिशन्तलोभावे । इ
 गुपधेतिक० ॥ अस्थिसहारद्वये ॥ पु
 । मत्स्यविशेषे । कण्टकाष्ठोले ॥
 कुलिशद्रुमः । पु । सुहीवृक्षे । यूहर इ
 तिभाषा ॥
 कुलिशनायकः । पु । शृङ्गारबन्धविशेषे
 ॥ यथा । स्त्रीपादद्वयं माकृष्य विमु
 मुक्षितलिङ्गकः । योनिश्च पीडये
 त् कामी बन्ध कुलिशनायक इति ॥
 कुलिशपाणि । पु । इन्द्रे ॥
 कुलिशाङ्गुशा । स्त्री । वैदुषानां विद्यादे
 वीविशेषे ॥
 कुलिशासन । पु । शक्यमुनौ ॥
 कुली । स्त्री । कण्टकार्याम् ॥ पतन्या
 ज्येष्ठभगिन्याम् ॥ गौ० डीष ॥
 कुलीन । पु । आज्ञानेये । श्रेष्ठद्वये ॥
 चि । कुलाचारस्थिते । कैले ॥ वी
 रे ॥ कुलोद्भवे । महाकुले । आर्ये
 ॥ कुलस्यापत्यम् । कुलात्त्व ॥ उ
 त्कर्षविशेषविशिष्टवंशजकुलीन इति
 गौडा ॥ सचवज्जजकुलाचार्यग्रन्थे
 कुलदीपिकायामाधुनिककुलीनत्वे

कुलेश्वर

न वर्णितो द्रष्टव्यः ॥
 कुलीनकः । पु । वनमुक्ते ॥
 कुलीनकम् । न । अले ॥ इति हेम' ॥
 कुलीर । पु । काँकडा इति प्रसिद्धे ज
 लचरे । कर्कटे ॥ कर्कटराशौ ॥ कौ
 लति । कुलसं० । गम्भीरादयश्चे
 ति ईरन् ॥ कौलीयते । स्त्रीङ् श्लेष
 ये । वा० रक्त ॥ यदा । कुलमप्यास्ति
 । अतश्चि । तमीरयति । कर्मण्य
 य् । जनकभक्तकक्षात् ॥ लयमंस्त्री
 । सं० क्लिप् । कुलितास्त्री । तां रा
 तिवा ॥ कुरीरशब्दस्य कपिलकादि
 त्वात्तत्त्वेपि कुलीरः ॥
 कुलीरविषाणी । स्त्री । शृङ्ग्याम् ॥
 कुलीरशृङ्गी । स्त्री । कर्कटशृङ्गीद्वये ॥
 कुलीरात । पु । कर्कटशिखौ । खेगवौ
 ॥ इति विकारणशेषः ॥
 कुलुकम् । न । जिह्वाभले ॥ इति हेम
 चन्द्रः ॥
 कुलुकगुञ्जा । स्त्री । उत्कामौ ॥
 कुलेश' । पु । सदाशिवे ॥ कुलपतौ ॥
 कुलेशानी । स्त्री । उमायाम् । पार्व
 त्याम् ॥
 कुलेश्वर । पु । सदाशिवे ॥ कुलस्य ध
 र्मविशेषस्य ईश्वरः ॥ गोत्रपतौ ॥
 कुलेश्वरी । स्त्री । पार्वत्याम् । शिवा
 याम् ॥ कुलस्य ईश्वरी ॥

ॐ ॐ ॐ

कुस्मास

कुलोत्कट । पु । कुलीनाम् ॥

कुलोद्गत । वि । कुलाङ्गुशनियमिते ॥
कुलोद्भव । पि । कुलीने ॥ कुलेउद्भ
वायस्य ॥

कुलफ । पु । रोगे ॥ शरीरावयवे ।
गुल्फ ॥ कलते । कलशब्दसंख्यान
बो । कलिंगलिभ्याम्पगस्योश्च ॥

कुस्मलम् । न । पापे ॥ कुप्याति । कु
पनिष्कर्ष । कुटिकुपिभ्याम्पल न
कुपेर्लस्य ॥

कुस्माघ । पु । यावक्ते ॥ अर्द्धस्वित्रधा
न्ये । घुघुनो कौश्वरो इतिचभाषा ॥
अर्द्धस्वित्रास्तु गोधूमा अन्येपि च
वाकादय । कुस्माघ इति कथ्यन्ते
शब्दशास्त्रेषु पण्डितै ॥ कुस्माघागु
द्वयो रूपा वातला भिन्नवर्चस ॥
रुग्भेदे ॥ अरुणो पाणिपार्थि
के ॥ कीटदृष्टम पे ॥ कुत्सितभाषे
॥ शूकशून्येयमादौ । न । काञ्जिके
॥ कुलमस्यति । मसीपणिगामे । क
र्मण्यण् । पु० ॥ यद्वा । कोलति । कु
ल० । क्षिप कुल अर्द्धस्वित्रोमा
घोक्षित ॥ कुल वन्धुमौघोत्पवा ॥

कुस्माघाभिघुतम् । न । काञ्जिके ॥
कुस्माघै र्यथादिभिर्गर्हस्वित्रैरभिघू
यतेत्य । घुञ्ज । क । वक्ष्यम् ॥

कुस्मासः । पु । कुस्माघार्थेषु ॥

कुवम्

कुल्यम् । न । अस्मि । कीकसे ॥ अष्ट

श्रेयाम् ॥ सूर्ये ॥ आभिषे ॥ मा
न्ये ॥ पि । कुलजे । कुलोद्भवे ॥ कु
लहिते ॥ कुलस्यापत्यम् । अपूर्वप
दादन्यतरस्यामिति यत् ॥ कुलेभव
म् साधुवा । दिगादिस्त्रायत् तत्र
साधुरिति वा ॥ यद्वा । कोलति कु
ल्यते वा । कुलस० । अघ० यक् ॥

कुल्या । स्त्री । सारिन्मात्र ॥ कुल वर्त्त
इतिभाषाप्रसिद्धायां पय प्रयास्याम्
। सारस्यो ॥ कुल्याऽस्याकृषिमासरि
त् ॥ जीवन्तिकौषधौ ॥ कुलक्षिया
म् ॥ अष्टश्रेयमितेमाने ॥ कुले
प्राणिगणे कुटुम्बदाम्पत्ये वा साधु
। तत्रसाधुरितियत् ॥

कुवम् । न । उत्पले । जलमपुष्पभाषे
॥ कौवलते । वलसवरखे । अन्येभ्यो
पीतिङ ॥ यद्वा । कुवते । कुडश्च
व्येकुटादि । पचाद्यवड ॥

कुवकालुका । स्त्री । घौलीशक्ते ॥

कुवङ्गम् । न । सीसके ॥

कुवञ्जकम् । न । वैक्रान्तमणौ ॥

कुवलम् । न । उत्पले ॥ मुक्ताफलै ॥ व
दरोफलै ॥ क्षिते । सवलनञ्जले ॥
कौवलते । वल० । पचाद्यच् ॥ कु
वल्या फलम् । अणुलुका । लुक्तादि
तलुकोतिङीपीलुक ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ

कुविन्द

कुवलयम् । न । उत्पले । चन्द्रविका
शिनि । कमेदिनी कौंभी इतिभा
षा ॥ श्वेत कुवलयमोक्त कुमुदङ्
कैरवन्तथा ॥ नीलोत्पले ॥ इतिरा
जनिर्घण्ट ॥ यथा । कुवलयदलनी
खर्वरीन्निधकेशमिति ॥ कमलकु
मुदादिसामान्ये जलज पुष्पे ॥ को
वलयमिव शोभाकरत्वात् ॥ भूम-
ण्डले । भूमिवलये ॥

कुवलयपीड । पु । कसस्य हस्तिरूपे
दैत्यविशेषे ॥

कुवलयिनी । स्त्री । उत्पलिन्याम् ॥

कुवलाश्वः । पु । धुन्धुमारण्डपे ॥

कुवली । स्त्री । कोलिवृक्षे ॥ कौवल
ति । वल प्राणने । पचाद्यच् । गौ०
ङीष् ॥

कुवलेशय । पु । विष्णौ ॥ कुभूमिवल
ते सट्शेतीतिकुवलन्तौयम् । वल
सवरणे । पचाद्यच् । कुवले जले
शेते । शीङो ऽधिकरणशेतेरिच्छ
च । शयवासेत्यलुक् ॥

कुवाद । पु । कुत्सितवादे ॥ त्रि । कु
चरे । परदोषकथनशीले ॥ कुत
सितो वादो ऽस्य । अर्० अच ॥

कुवित । अ । भूर्यर्थे ॥ प्रश सायाम् ॥

कुविन्द । पु । शूद्रागर्भे विश्वकर्मेणोजा
ते । तन्तुवाये ॥ कुम्भुर्विन्दति कु

कुश

त्सितं वा विन्दति । विदुल्लभाभे । ग
वादिषुविन्दे संज्ञायामिति श ॥ य
द्वा । कुप्यति कुपक्रोधे । कुमेर्वावचेति
किन्दच् ॥

कुवृत्तिकृत । पु । काँटाकरञ्ज इतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे करञ्जभेदे । पृत्तिके
॥ त्रि । कुवृत्तिकर्त्तरि ॥

कुवेणि । स्त्री । मत्स्याधान्याम् ॥

कुवेणी । स्त्री । ग्वालङ् इतिगौडभाषा
प्रसिद्धे मत्स्याधनपात्रे । मत्स्याधा
न्याम् ॥ कुत्सितं वेणुन्ते मत्स्याग्रस्या
म् । वेणुगता । हलश्चेति घञ् । गौ
रादिच्ञान् ङीष् ॥

कुवेलम् । न । कुवलये ॥ इति हेमच
न्द्र ॥

कुश । पु । रामसुते ॥ कुशोन्मृष्ट
कुश । वाल्मीकिना कुशे कन्मृष्टो
गर्भत्केदो ऽस्य ॥ योक्ते ॥ दृतसमु
द्रेणावृतेक्षीपविशेषे ॥ कुशोभूत् का
ञ्जन कौशेस्त्वयम्भुविधियक्षति । अ
यमेवास्वकुशसञ्चार्या कारणम् ॥

न । जले ॥ पु । न । कुशा इतिभा
षा प्रसिद्धे वृक्षे । दर्भे ॥ अस्योत्पत्ति
र्यथा । वर्जिषतीनामपुगी सर्वस
म्पत्समन्विता । न्यपतन् यच्च रोमा
णि यच्चस्याङ्गं विधुन्वतः ॥ कुशका
शा स्त एवासन शश्वदुरितवर्चसः ।

ॐ

ॐ

कुशल

ऋषयो वै . पराभाष्य यज्ञज्ञान य
ज्ञ मीजिरे ॥ इति श्रीविष्णुभागवत
म् ॥ अस्मगुणा यथा । ह्रस्वदीर्घपञ्च
भेदात् कुशस्तु द्विविधो मतः । दर्भ
द्वय विदोषस्य सधुरतुवरं हिमम् ।
मन्त्रकुच्छ्राशरीतृष्णावस्तिरुक् प्रद
रास्वजिदिति ॥ अथ कुशधारणवि
धिस्तत्प्रतिनिधिश्च । पूजाकाले सर्व
देवकुशहस्तोभवेच्छुचिः । तर्जन्या
रजतधार्यस्वर्ण धार्यमनामया ॥ कु
शकार्यकरयस्मान्नतुवन्या कुशा
कुशा । कुशेन रहितापूजा विफला
कथिता मया ॥ नान्यस्य रजतस्व
र्ण धार्यं हि निजमङ्गले । इतिवरदा
तन्त्रे १ पटल ॥ नस्पृशेत् तिलदर्भौ
स्य सधवातुकथञ्चनेति ब्राह्मण्य सध
स्वम् ॥ चि । पापिष्ठे ॥ मत्ते ॥ कै
शेते तिष्ठति । अन्येभ्योपीतिड ॥
कुश्यतिवा । कुशक्षेपणे । इगुपधेति
क ॥ कुपापंश्यति वा । शोचन्त
सुपीति योगविभागात् क

कुशध्वज । पु । राज्ञोजनकस्थानुजे ॥

कुशप । पु । पानपात्रे ॥

कुशपुष्पम् । न । शन्यपर्थे । गांठिया
ला इतिभाषा ॥

कुशलम् । न । कल्याणे । क्षेमे ॥ पुण्ये

। सुकृते ॥ पर्याप्तौ ॥ त्रि । शि

कुशा

चित्ते ॥ नहि कुशलो दृष्टा काकयाप
यति ॥ मोक्षे ॥ कुत्सितम् अशुभ
रूपशलतेऽनेन । शलचलने । प
चाद्यच् ॥ कुशान लाति वा । लादा
ने । आतइति क ॥ यद्वा । कै । पृथि
व्या शलति । शलचलने । अच् । शि
जर्थेक्षय्या वा । कैशकति चालय
ति राजकार्याणि ॥ यद्वा । कुपापेप
दर्थयो । पापात् शलति बुद्धिवैभ
वात् ॥ यद्वा । कुशयति । कुशसंक्षेप
णे । सौम्यो धातुर्वा । वृषा० कल ॥
मत्त्वर्थे सिद्धादिस्त्रात् लज्जा ॥

कुशलप्रश्न । पुं । कैशल्याम् । कुशल
जिज्ञासायाम् ॥ कुशलस्यप्रश्न ॥

कुशलवौ । पु । द्विवचनान्तः । एकयो
न्या रामपुत्रयोः ॥

कुशलानुग्रिष्ट । त्रि । निदुष्याचार्यशि
षिते ॥ कुशलेन अनुग्रिष्ट ॥

कुशली । चि । कुशकयुक्ते ॥ इनिः ॥

कुशली । स्त्री । अश्वत्थकवृक्षे ॥ कुशा
क्लिकायाम् ॥

कुशल्यलम् । न । कान्यकुलदेशे ॥

कुशल्यली । स्त्री । द्वारकायाम् ॥

कुशा । स्त्री । रज्ज्वाम् । बल्लायाम् ॥

मधुकर्कश्याम् ॥ छन्दोगाः स्तोत्रीयाग

यनार्थानौदुम्बरान् शङ्खान् कुशा

इति व्यवहरन्ति ॥

कुशील	कुष्ठः
कुशाकर' । पु । वक्रौ ॥	तेइतिवः ॥ कुशीलं वाति वा । वाग
कुशाग्रीय । त्रि । कुशाग्रसदृशे ॥ कुशा	च्यादौ । कः ॥ नर्त्तनवृत्तौ ॥
ग्रमिव । कुशाग्राच्छ ॥	कुशीलवौ । पु । एकयोक्त्यारामात्म
कुशाग्रीयमति । त्रि । तीक्ष्णबुद्धौ । प्र	जयोः ॥
च्युत्यन्नमतौ । सूक्ष्मदर्शिनि ॥ स्त्री	कुशीवशः । पुं । वात्मीकिमुनौ ॥
। सूक्ष्मायाबुद्धौ ॥ कुशाग्रीयामति	कुशूलः । पु । तुषामौ ॥ अन्नकोष्ठके
र्यस्य ॥ कर्मधारयोऽन्यत्र ॥	। इष्टकादिनिर्मिते धान्यस्थापनार्थे
कुशाग्रीयः । स्त्री । तीक्ष्णार्था बुद्धौ ॥	स्थाने । ब्रीह्यगारे ॥ इतित्रिकाण्ड
कुशारणि । पु । दुर्वासोमुनौ ॥	शेष ॥
कुशास्मलि । पु । रोहितकवृक्षे ॥	कुशूलधान्यक । पु । ब्राह्मणविशेषे ।
कुशावती । स्त्री । रामात्मजस्य कुशस्य	निश्चयनैमित्तिकधर्मकृत्यपोष्यवग
राजधान्याम् ॥ अस्यर्थमतुष ॥	सहितस्य गृहिणो यावता धान्यादि
कुशिशपा । स्त्री । कपिलशिशपायाम् ॥	धनेन वर्षत्रय समधिकवा निर्वाहो
कुशिक । पु । मुनिविशेषे । जमदग्ने	भवति ता बहुने विभे ॥ कुशूलं कुशू
पितरि ॥ फाले ॥ सर्जवृक्षे ॥ विभी	लपरिमित धान्य यस्यस ॥
तकवृ० ॥ अश्वकर्णवृ० ॥ तैलशेषे ॥	कुशेशयः । पु । कर्णिकारवृक्षे ॥ न ।
त्रि । केकरे ॥ विश्वामित्रस्य पितरि ॥	पद्मे ॥ सारसपक्षिणि ॥ कुशेजले
कुशित । त्रि । जलमिश्रिते ॥	ते । अधिकरण्येतेरित्यच् । शय
कुशी । पु । वात्मीकिमुनौ ॥	वासेत्यादिनाऽलुक ॥
कुशी । स्त्री । फाले । लौहविकारे ॥ कुश	कुशेशयकर । पु । रघौ ॥ त्रि । अन्य
शब्दादयो विकारेणैर्जानपदेतिडीष्	त्र ॥ कुशेशयकरे यस्य ॥
कुशीदम् । न । रक्तचन्दने ॥ वृद्धिजी-	कुषाकु । पु । वानरे ॥ वक्रौ ॥ स्वर्णे
विकायाम् । वृद्धौ धनप्रयोगे ॥	॥ त्रि । परोत्तार्पणि ॥ कुष्णाति ।
कुशीलवः । पु । वात्मीकौ । प्राचेत-	कुषनिष्कर्षे । कठि कुषिभ्याङ्गाकु ॥
से ॥ कीर्त्तिसञ्चारकनटे । चारणे	कुषितः । त्रि । जलमिश्रिते ॥
॥ याचके ॥ कुत्सित शीलमस्त्यस्य	कुषीदम् । न । कुसीदे ॥
। कुगतीतिसमासः । अन्यत्रापिदृश्य	कुष्ठ । पु । न । पुष्करभेषजे । कूट

कुष्ठारि.

इति गौ०भाषा ॥ पारिभाष्ये ॥ कु
ष्ठमुष्णं कटुस्वादुमुक्लं तिक्तकष
घु । हन्तिवातास्त्ववीसर्पकासकुष्ठ
महतक्फान् ॥ कोष्ठ इतिप्रसिद्धे
पापरोगे । श्विने ॥ म्रियतेयदि कुष्ठे
न पुनर्जातस्य तद्भवेत् । नातो नि
न्यतरो रोगो यथा कुष्ठ प्रकीर्त्ति
तम् ॥ विषभेदे ॥ कुष्णाति रोगम्
। कुष० । हनिकुचिनीरमिकाशि
भ्य कथम् ॥

कुष्ठकेतु । पु । भूम्याहुल्ये । मार्कण्डि
कायाम् । भुजिखखसा इतिभाषा ॥
कुष्ठगन्धि । न । एतदालुके ॥
कुष्ठगन्धिनी । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ॥
कुष्ठम्र । पु । हितावस्थाम् ॥
कुष्ठम्री । स्त्री । काकोदुम्बरिकायाम्
॥ वाकुष्याम् ॥
कुष्ठनाशन । पु । वाराहीकन्दे ॥ गौ
रसर्षपे ॥ क्षीरीश्वृक्षे ॥
कुष्ठनाशिनी । स्त्री । वाकुष्याम् । से
मराज्याम् ॥
कुष्ठलम् । न । कुतसितखले ॥
कुष्ठसूदनः । पु । आरग्वधे ॥
कुष्ठजन्ता । पुं । हस्तिकन्दे ॥
कुष्ठजन्त्री । स्त्री । वाकुष्याम् ॥

कुष्ठहृत् । पु । खदिरे ॥

कुष्ठारिः । पु । विट्खदिरे ॥ पटोले ॥

कुष्माण्डः

आदिच्यपत्रे ॥ खदिरे ॥ गन्धके ॥

कुष्ठितः । वि । कुष्ठरोगवति ॥ कुष्ठ
सञ्जातमस्य । ता० इतच् ॥

कुष्ठो । वि । कुष्ठरोगयुक्ते ॥ इन्द्रोपता
पेति इति ॥

कुष्माण्डम् । न । छेदने ॥ छादने ॥ वि
कसिते ॥ कुष्णाति । कुष० । कुटिकु
षिभ्याङ्कक्षजन ॥

कुष्माण्ड । पु । कुष्ठजा इतिप्रसिद्धे फल
भाके । कर्करौ ॥ कुष्माण्डं छुष्य
वृष्य गुरु पित्तास्त्रवातनुत् । वातपि
त्तापहं शीत मध्यम कफकारकम्
॥ दृढ नातिहिम स्वादु सखारं दी
पनं लघु । वस्तिमुदिकरं चेतोरोग
हत सर्वदोषजित् ॥ अस्य प्रकारा
। यथा । दृते तप्तविनिष्पिष्य ख
डान् कुष्माण्डसम्भवान् । वार्त्ताकवि
धिना कुर्यात् प्रक्षेप्ततलनादिकम् ॥
सुस्वादुसुन्दरम् ॥ यथा । वैसवारा
क्षतक्रोण दृतेतलन पूर्वकम् । कुष्मा
ण्डक फलं सिद्धं विदुः सुप्तादुसुन्द
रम् ॥ गुलिका । दृतेन गुडयुक्तेन
गोलकुष्माण्डखण्डकान् । रन्धिता
न् जीरमरिचै रिमान् सुगुलिकां
विदुः ॥ * ॥ खण्डकुष्माण्डकम् ।

चतुरस्त्रायतान् खूलान् स्विन्नान्

क्षीरेण क्षोदितान् । सुपाच्यान् ख

कुसिदा

एष सर्पिर्भ्यां मरिचैश्चादिवासितान्
॥ * ॥ भर्जितास्तकुष्माण्डम् । कु
ष्माण्डखण्डानि ससैन्धवानि तनूनि
सम्पार्दितपिण्डितानि । जम्बीरनी
राश्रितशृङ्गवेदैर्भवन्ति वङ्गेरपितो
षणाय ॥ * ॥ श्लोशिका । कुष्माण्ड
सम्भवा' खण्डा' सुस्विन्ना श्वणका
न्विता । नेशवारयुतेतैले तलये
दाप्रलेपयेत् ॥ * ॥ राजिकास्तूरी
। खण्डं कनिष्ठिकाकारं कौष्माण्डं
स्वेद्यपिण्डितम् । राजिकादधिसि
न्धूये मिश्रित कास्तूरीयकम् ॥ एव
वङ्गविधा. कार्या कौष्माण्डाहिविच
क्षणैः । प्रलेपितखनस्वादुचारसन्धा
नराजिकाः ॥ ईषत् पित्तलत्वात् ऊ
ष्मा अण्डेषु बीजेषु यस्य । पृ० ॥ शिव
स्वर्गगादेवताविशेषे ॥ भृगुविशेषे ॥

कुष्माण्डक' । पु । कुष्माण्डे ॥

कुष्माण्डी । स्त्री । उमायाम् । अम्बि
कायम् ॥ ओषधौ ॥ कर्कारौ ॥
यागक्रियाविशेषे ॥

कुसित । पु । जनपदे ॥ कुसति । कु
ससंश्लेषणे । कुसेरुम्भोमेदेता इति
इत प्रत्यय ॥

कुसितायी । स्त्री । } कुसिदायाम् ।

कुसिदायी । स्त्री । } वृद्धिजीविप
तन्याम् ॥ कुसितस्य कुसिदस्य वा

कुसीद

स्त्रीत्यर्थे दृषाकप्यग्नि कुसितकुसि
दानामुदात्तप्रति प्रकृतेरैकारादे
शोडीप्च प्रत्ययः ॥

कुसिन्वी । स्त्री । शिम्ब्याम् ॥

कुसीदम् । न । अर्थप्रयोगे । वृद्धिजी
विकायाम् । वृद्धाजीवने । सूदकी
जीविका इति भाषा ॥ पुनर्देयत्वे
न स्वीकृत्य गृहीते कणविशेषे ॥

॥ यथा । स्थानलाभनिमित्तं यदा
नग्रहणं भिष्यते । तत् कुसीदमि
ति ज्ञेयं तेन वृद्धि' कुसीदिनाम् ॥

इति नारद । अस्यार्थः । स्थानं-
मूलधनावस्थानम् । लाभो वृद्धि-
। दानग्रहणपदे कर्मणि ल्युटा

साध्ये तेन मूलधनाऽवस्थाने सत्येव-
योलाभः सदर्धं यदानं धनिकेन दी
यमानं मूलधनम् अधमर्गेन च ग्रह

ण तथा स्वीकृत्य गृह्यमाणं यत् त
द्वयमिति ॥ कलाशून्ये तु अवस्था-
पाकरणीयत्वरूपगुणयोगाद् गौण

प्रयोगः । अतएव वाणिज्यार्थं प्रयुक्त
स्य न च्छुण्णत्वम् इति मिश्रा ॥ अ

पिच । कुतसितात् सीदतश्चैव नि
र्विशङ्कै प्रगृह्यते । चतुर्गुणवाष्टगु
ण कुसीदाख्य मृणं न्वतः । इति वृ

हस्पति' । अस्यार्थः । कुतसितात्
सीदतश्चाधमर्गात् सकलधनं यत्

कुलाह

गृह्यते निर्विशङ्कै रक्षमण्यै चतुर्गुण
वेतिवाकारोऽनास्थायाम् तेनैव
यथादिलाभ इति ॥ कुसीदे पिण
पो गारुडे २१५ अध्याये उक्तं सय
या । कुसीदकृषिवाणिज्य प्रकुर्वीता
म्वयकृतम् । आपतकाले म्वय कुर्व
न जैनसा युज्यते द्विज ॥ बह्वेव
र्जनोपाया कृषिभिः परिकीर्त्तिता
। सर्वेषां मपि चर्वेषां कुसीदं माधि
कं विदुः ॥ अनातृपञ्चाराजभयान्
मूसिकाश्चैव परैः । कृष्यादिके भेदे
द्वाधा साकुसीदे न विद्यते ॥ शुक्र
पक्षे यथा कृष्णे रजन्यादिवसेपि
वा । उष्णवर्षतिथौ वा बर्हन् न
निवर्त्तते ॥ देशगतानां या वृद्धिर्ना
नामगोपकीविनाम् । कुसीदसर्वत
सम्यक् सस्थितस्यैव जायते ॥ काव्य
लाभ, पितृन देवान् ब्राह्मणांश्चैव
पूजयेत् । ते तृप्तास्तस्य तद्दोषं शम
यन्ति न सशय ॥ वणिककुसीदीद
यात्सुवर्णं काश्चनादिकम् । कृ
षीवल्लोऽन्नपानानि यानशय्यास्त
नानि च ॥ पशुभ्यो विप्रतिदत्त्वा प
शुस्वर्गादिकं शतम् । पादेनायस्य पा
रक्यं कुर्यात् सन्ध्य मात्मवान् ॥ अ
र्हं न चात्मभरणं निरुध्य नैर्मित्तिका
न्वितम् । पादश्च प्रार्थमानस्य मूल

कुमारि

भृतं विवर्द्धयेत् ॥ विद्याशिक्षणं भृति
सेवा गोरक्षविपश्चि, कृषि, । वृत्ति
र्भक्ष्यं कुसीदश्च दशजीवनहेतव
इति ॥ वि । कुसीदिके ॥ कुस्यते ।
कुससंक्षेपणे । कुसेरुम्भोमेदेता-
तीद । इहसु चेतृतीयोऽहस्वादि
र्दीर्घादिश्चतन्त्रेणोपात्त । वृषा
कप्यमीति सूत्रे ऋन्व एवेति वृत्तिका
रहरदत्तादिग्रन्थो पद्यमनेन निर्णीत
म् ॥

कुसीदिक । वि । वार्द्धुषिके । वृद्ध्यामी
वे ॥ कुसीदं वृद्धिस्तदर्थं इत्यं कुसीद
म् । ततः प्रयच्छति । कुसीददशै-
कादशात् छन् छन् च वितिष्ठन् ॥ वि
यां । विस्त्वान् षीषि कुसीदिकी ॥
कुसुमम् । न । खीरजसि ॥ नैषरंग
विशेषे ॥ फले ॥ पुष्पे ॥ मात्राभावे
पञ्चमाधिकस्य । ५ ॥ पष्ठप्रभेदे ॥ कु
स्यति कुसं । कुसेरुम्भोमेदेता इ
त्युक्तम् ॥ अथ कुसुमलताध्यायो
यथा । फलकुसुमसममृद्धिं वनस्थि
तीर्त्ता विलोक्य विज्ञेयम् । सुलभ
श्च इत्याद्या निष्पत्तिः, सवसस्थानाम्
॥ केन कस्य वृद्धिर्ज्ञेया तदाह । शाले
न कलमशालीरक्ता शोकेन रक्तश
लिख ॥ पाण्डूक, खीरकया नीला
शोकेन शूकरक ॥ न्यशीधेन चयव

कुसुम

क स्तिन्दुकवृद्ध्याचषट्ठिको भवति । अन्वत्येन ज्ञेया निष्पत्तिः सर्वशस्या नाम् ॥ जम्बूभिस्तिलमाषा शिरीषवृद्ध्याचकङ्गु निष्पत्तिः । गोधूमाश्चमधूकै र्यववृद्धिः सप्तपर्णेन ॥ अतिमुक्तककुन्दार्था कर्पासं सर्षपान् वदे दऽसन् । बदरीभिश्चकुलत्थांश्चिरविल्वेनादिशेन्मुद्गान् ॥ अतसीचेतसपुष्पैः पलाशकुसुमैश्चकोद्रवा ज्ञेया । तिलकेन शङ्खमौक्तिकरजतान्यऽथचेज्जुदेन शरा ॥ करिणश्च हस्तिकर्णैरादेश्या वाजिनोऽश्वकर्णेन । गावश्चपाटलाभिः कदलीभिरजाविकर्तुं भवति ॥ चम्पककुसुमैः कनकविद्रुमसम्पञ्चवन्धुजीवेन । कुक्कुटवृद्ध्यावज्जवैदूर्येन नन्दिकावर्त्तैः ॥ विद्याश्च सिन्दुवारेण मौक्तिककाशकाः कुसुमेन । रक्तोत्पलेन राजा मन्त्री नीलोत्पलेनेक्तः ॥ श्रेष्ठोऽसुवर्णपुष्पात् पद्मैर्विप्रा पुरोहिता कुमुदैः । सौगन्धिकेन वलपतिरर्केण हिरण्यपरिवृद्धिः ॥ आम्रैश्चेम भल्लातकैर्भयं पीलुभिस्तथारोग्यम् । खदिरशमीभ्यादुर्भक्षं मर्जुनैः शोभनावृष्टिः ॥ पिचुमन्दनागकुसुमैः सुभिचमयमारुत कपित्थेन । निचुलेनावृष्टिभयं व्याधिभयं भवति कुटजकुसु

कुसुमा

मेन ॥ दूर्वाकुशकुसुमाभ्यामिच्छुर्बह्निश्चकोविदारेण । श्यामालताभिर्वृद्ध्या बन्धक्यो वृद्धिमायान्ति ॥ अथैताभिर्वृष्टिः सत्तणमाह । यस्मिन्नकाले स्निग्धनिच्छिद्रपत्रा संहश्यन्ते वृक्षगुल्मालताश्च । तस्मिन् वृष्टिः शोभना सम्प्रदिष्टारुच्यच्छिद्रैरल्पमम्भं प्रदिष्टम् ॥ इति वाराद्या २७ अध्यायः ॥

कुसुमकार्मुकः । पु । कामदेवे ॥
कुसुमपुरम् । पटना इति प्रसिद्धेपुरे । पाटलिपुत्रे ॥

कुसुममध्यम् । न । चालितागाद्वृत्तिः गौडभाषा प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । भव्यवृक्षे ॥

कुसुमशरः । पु । कामदेवे ॥

कुसुमाकरः । पु । वसन्तर्त्तौ ॥

कुसुमाक्ष । त्रि । पुष्पयुक्ता नेत्रवृत्तिः ॥

कुसुमागमः । पु । वसन्ते ॥

कुसुमाञ्जनम् । न । पुष्पाकाररीतिमलसम्भवेऽजने । पौष्पके । रीतिपुष्पे ॥

कुसुमाञ्जलिः । पु । पुष्पाञ्जलौ ॥ उदयनाचार्यकृतेश्वरविशेषे ॥

कुसुमात्मकम् । न । कुङ्कुमे । घृष्टम् ॥

कुसुम	कुसुमा
<p>कुसुमाधिपः । पु । कुसुमाधिराट् । पु । । क्लृप्तपुष्पके ॥</p>	<p>कुसुमि । स्त्री । आभ्ये ॥ इन्द्रजाते ॥ कुसुमिता सति । सृगता । क्लृप्तम् । कुसुमीति समास ॥</p>
<p>कुसुमायुधः । पु । कामदेवे ॥ कुसुमाक्षः । पुं । चौरः । तस्करः ॥ कुसुमासवम् । न । सधुनि ॥</p>	<p>कुसुमः । पुं । समुद्रे ॥ कु ईयत् कुम्भुवं वा । कुम्भोति । कुम्भु सौचः । मू० कः । अचि नलोपोनस्यात् ॥ विष्णौ ॥</p>
<p>कुसुमेधुः । पु । पुष्पवासे । कामदेवे ॥ कुसुमानि इषवोयस्य ॥ कुसुमोदयः । पुं । गुच्छे । सवके ॥</p>	<p>कुसुम्बरी । स्त्री । धन्याके ॥ इत्यम रटीकायांभरत ॥ कुसुम्बुदः । न । धन्याके ॥ कुत्तितं तु</p>
<p>कुसुम्भः । पुं । कमण्डलौ ॥ मशारज महम्भे ॥ न । श्रातकुम्भे । स्वर्णे ॥ कसूभा इति प्रसिद्धे महा</p>	<p>मति । तुविमर्द्भे । बाहुल्यभात् कु सुम्भुरुचिजातिरिति निर्द्भावा उ दप्रत्ययः सुट्च ॥</p>
<p>इक्ष्मणुष्ये । कमलोत्तरे । वज्रिनि खे ॥ अक्षगुणा यथा । कुसुम्भं वात र्त्तं कुक्षरक्तपित्तकफापचमिति ॥</p>	<p>कुच । अ । कुचार्थे ॥ कुच इच ॥ कुचः । पुं । कुवेरे । गच्छराजि ॥</p>
<p>कुसुम्भपथनेन वा ॥ कुसुम्भे मे । क एडादि । पञ्चाक्षर । इक्ष्मण्येति घ ष्या । धृ० ॥ कुसुमिवा । कुस० ।</p>	<p>कुचकम् । न । इन्द्रजाते । मायाधाम् ॥ वि । दायडानिनिने । कंसके । मायिनि । धूर्त्त ॥ कुचयते । कुच विस्सापने । वा० कुम् ॥</p>
<p>कुसेरुभोमेदेता इति उम्भप्रत्ययः । वा हुलकाक्षगुण ॥ कुसुमैकम् । न । कुसुम्भेहे ॥ खेहे</p>	<p>कुचकजीवी । वि । मायाजीविनि । वा जीगर इतिभाषा ॥ कुचकस्वनः । पु ।</p>
<p>तैलच ॥ कुसुमैकमस्त स्यादुष्ण गुण विदाहि च । चक्षुर्भामहितं पथ्यं रक्तपित्तं कफजदम् ॥</p>	<p>कुचकस्वरः । पु । कुकुटे । ताम्रचूडे ॥ कुचकः । पुं । ताम्रप्रभेदे ॥ यथा । कृतद न्त्वं लघुइत्वंताले कुचकसंज्ञकेति ॥</p>
<p>कुसुमबीजम् । न । करंटावाम् । वरक करं उ इतिच भाषाया ॥ कुसुमः । पुं । क्लृप्तपुष्पके । गच्छदे ॥</p>	<p>कुचनः । पु । मूषिके ॥ सर्पे ॥ न । कङ्का गडवि ॥ काचभाजने ॥ पि । ईर्ष्यालौ ॥ कुचना । स्त्री । इक्ष्मण्ययायाम् । अम्भे</p>

कुहू

नकुतध्यावमैनादै ॥ अर्धलिष
यामिष्याधर्माश्रयणे ॥ कुहवि० पु०
अदन्तः । यथासन्नयोयुच ॥

कुहनिष्ठा । स्त्री । कुहनायाम् ॥

कुहरः । पु । नागविशेषे ॥ न । गह्व
रे ॥ शुषिरे । छिद्रे ॥ कर्णे ॥ कण्ठे
॥ कण्ठशब्दे ॥ समीपे ॥ कुहरति ।
हरतेरनुद्यमनेऽच ॥ यद्वा । कुहवि
स्मापने । इगुपधत्वात्कः । कुहरा
ति । रा० । आतड्गतिकः ॥

कुहरितम् । न । पिकाश्यापे ॥ रतध्व
नौ ॥ रटिते ॥ पि । वृत्तच्छिद्रे ॥

कुहलिः । पु । पूगपुष्पिकायाम् । पान
इतिभाषा ॥

कुहा । स्त्री । कुम्भटिकायाम् ॥ कटु
क्याम् ॥

कुहुः । स्त्री । कुह्वाम् ॥ कुहयति ।
कुहविस्मापने । म० कुः ॥

कुहूः । स्त्री । नष्टेन्दुकलायाममायाम्
। उदयेऽमायोगाबद्धचन्द्रकलाऽमा
कुहूपदवाच्या ॥ अद्वादुहितरि ॥ कु
हयति । कुहवि० ॥ नृतिशृङ्गोः कूरि
ति कूर्प्रत्ययो वाहुलकादिहापि ॥

कुहूकण्ठः । पुं । } कोकिले । पिके ॥
कुहूमुखः । पु । } कोयल इतिभाषा ॥

कुहूरवः । पु ।

कुहूलम् । न । सश्लोर्वीरिन्ध्रे ॥

कूटः

कुहेडिका । स्त्री । } कुम्भटिका-
कुहेडी । स्त्री । } याम् ॥

कुहेलिका । स्त्री । कुम्भट्याम् । धूमि
कायाम् । नभारेणौ ॥

कुह्वान । पु । कुत्सितशब्दे ॥

कू' । स्त्री । पिशाच्याम् ॥

कूकुदः । वि । सत्कृत्यालङ्कृतकन्या
प्रदातरि ॥ सत्कृत्यालङ्कृताङ्गन्या
यो ददाति स कूकुदः ॥ कोकति ।
कुक्कादाने । इगुपधेतिकः । वृ० ॥
यद्वा । कवनं कू' । कूङ्शब्दे । तु० ।
सं० । कुष शब्दस्य कु' भू' कीर्त्ति
भूमिरितियावत् । कूकुददाति ।
आतोनुपेति सुपीति योगविभागा
दा कः ॥

कूष' । पु । कुचे । क्वने ॥ कवते । कु-
ङ्० । कुवष्टदोर्घश्च ॥

कूचिका । स्त्री । } तूलिकायाम्
कूची । स्त्री । } चिप्लेखनि

कायाम् ॥ टिच्चानडीप् ॥

कूजनम् । न । कुन्यने ॥

कूजितम् । न । रुते । पक्षिध्वनौ ।

कूटः । पु । अगल्यमुनौ ॥ पु । स्त्री ।

गृहे ॥ पु । न । निश्वले ॥ राशौ ।

धान्यादिपुञ्जे ॥ अयोधने ॥ लोहमुत्र

रे ॥ दम्भे ॥ मायायाम् । विपरीत

दर्शने । यथार्थवत्त्वाच्छादनेनाऽ

कूटम्

ऽयथार्थवस्तुप्रकाशने ॥ अद्रिशङ्के ॥
तुच्छे ॥ सोरावयये । फालाधारे ॥
यन्त्रे । मृगबन्धनवि० ॥ अन्वत ॥
भयगृहपण्डे ॥ पूर्वादि । कूटयते ।
कूटभाप्रदाने । पचाद्यच् ॥ कूटयति
वा । कूटदाहे । अच् ॥ कूटयतेवा ।
घञ् ॥

कूटक । पु । गन्धकुव्याम् । मुरानाम्
गन्धद्रव्ये ॥ कवर्याम् । पर्वत विशेष
॥ न । फाले ॥ कूटयति । कूटच्छे
दने । पचाद्यच् । स्वा० कन् ॥

कूटकारक । पु । साक्षिवादे स्रषावा
दस्यकर्त्तरि ॥

कूटकार्षापण । पु । मिथ्याभूतरौप्यादि
मुद्रायाम् । कृत्रिमरौप्यादौ ॥

कूटकुत् । पुं । शिबे ॥ कायस्थे ॥ वि ।
कितवे ॥

कूटज । पुं । कुटजद्रव्ये ॥

कूटपालक । पु । पित्तज्वरे ॥ कुला
खस्यपवने ॥

कूटपूरी । स्त्री । करायिकायाम् ॥

कूटपूर्व । पु । हस्तिनखिदोषजिह्वरे
॥ मायिनि ॥

कूटवन्धम् । न । उन्माद्ये । आसिबन्ध
त्वाभ्यग पश्चिबन्धनार्थं क्लृपयति तय
न्त्रे । फन्दाफाँद् इति जाल इति च भा
षा ॥ कूटस्वरूपं बन्धनम् ॥

कूटस्य

कूटशास्त्रस्य । पु । शास्त्रस्य विशेषे ।
कृष्णशास्त्रस्याम् । राचने ॥ कूट
शास्त्रस्य कस्तिक्त कटुक कफवात
नुत् । भेषुष्णप्रीहजठरयकृद्गुल्म
विषापह ॥ भतानाह विवन्धास्त्रमे
द शूलकफापह ॥ कूटशास्त्रीशा
स्त्रस्य ॥

कूटसङ्क्रान्ति । स्त्री । अर्द्धरात्रातीते
सूर्यस्तरायनसरगमने ॥ यथा । अर्द्ध
रात्रे व्यतीते तु यदा सङ्क्रमते रविः ।
सांक्षेया कूटसङ्क्रान्तिर्मुनिभिः परि
कीर्त्तिता इति ॥

कूटसाक्षी । वि । मिथ्यासाक्षिणि ।
साक्ष्ये मिथ्याभिधायिनि ॥

कूटस्थ । वि । कालमभिधायस्थिते
। एकरूपतया कालव्यापिनि । यत्र
नैव स्वभावेन निरवधिकालस्य व्याप
के आकाशादौ ॥ अज्ञानतत्कार्या
धिष्ठाने ॥ विषयसन्निधावपि विकार
शून्ये ॥ अधिष्ठानतया देहद्वया वच्छि
न्नचेतन कूटवन्निर्विकारेण स्थित
कूटस्थ उच्यते ॥ न । ब्रह्मणि । परि
णामरहिते ॥ कूटो निश्चलः स्थितिः
। यद्वा । कूटमयो घनस्तद्वत् स्थितिः ।
संसर्गिनां शेषिस्त्वयमनष्ट इत्यर्थः ॥
छा० ॥ सुपिस्थ इति कः ॥ व्याघ्रम
खाख्यनन्ध्रव्ये ॥

कूप

कूटागारम् । न । चन्द्रशालिकाया
म् । वडम्याम् ॥ मृषागारे ॥ स्त्री
णां क्रीडागृहे ॥

कूटायुधम् । न । वह्नि. काष्ठादिमये ऽ
न्तर्गुप्तनिश्चितशस्त्रे ॥ अधर्मप्रधान
प्राणिभि कृतव्यवहाराणि तानिव
हृप्रकाणि सन्ति ॥

कूटार्थभाषिता । स्त्री । प्रबन्धकल्पना-
याम् । कथायाम् । रूपकथा इति
गौडभाषा ॥ प्रहेलिकायाम् ॥

कूणि । त्रि । रोगादिनाकुञ्चितकरे ।
कुकरे ॥

कूणिका । स्त्री । शृङ्गे ॥ कलिकायाम्
। वीणामुलस्यवशशलाकायाम् ॥

कूणित । त्रि । मुद्रिते । सङ्कुचिते ॥

कूदर. । पु । जातिविशेषे ॥ यथा श
ह्याया मृषिबीर्येण ऋतो प्रथमवा
सरे । कुतसिते चादरे जात कूदर
स्तेनकीर्तित ॥ तदगौचं विप्रतुल्य
पतितो ह्यनुदोषत. । सद्य कोटक
ससर्गादधमोजगतीतले ॥ इति प्र
ह्लावैवर्त्तपुराणम् ॥

कूप. । पु । स्वनाम्नाख्याते जलाधारे ।
उदपाने ॥ अस्यञ्जनम् । यथा । भू
मौ खातोल्पविस्तारो गम्भीरो म
ण्डलाकृति । वटो ऽवटु. सकूप स्या
त् तदम्न. कौपमुच्यते ॥ गर्त्ते ॥ गु

कूमम

णवृत्ते ॥ मृन्माने ॥ कूपके । कुप्पा इ
भाषा ॥ कुवन्तिमण्डूका अस्मिन् कु
शब्दे । कुपुभ्याच्चेतिमोदी घञ् ॥ कु
तसिता ईषदा आपो ऽत्र । ऋक्पृ
रित्य । उदनेरित्यत्रदीर्घनिर्दे
शादन्यत्राप्युदिति वा ॥

कूपक । पु । गुणवृत्ते । नैमध्यस्थर
ज्जुवन्धनकाष्ठे । गुणधरा मास्तूल इ
तिभाषा ॥ कुप्पा इतिभाषा प्रसिद्धे
तैलादिपात्रे ॥ कुकुन्दरे ॥ उदपाने
॥ नद्यादौ । स्रोतोद्देशकारिणित
कशिलादौ ॥ विदारके । शुष्कनद्या
दौवार्यर्थं कृतगर्त्ते ॥ कुतसित' कूप
। कुतसिते इति क । कूपस्य प्रतिकृ
तिरिति वा । इवे प्रतिकृतावितिक
न ॥ कूपे कायति वा । कै० । सुपी
ति क ॥

कूपखानक । पु । कूपस्य खननक
र्त्तरि ॥

कूपत । अ । प्रश्ने ॥ प्रशसायाम् ॥

कूपाङ्ग । पु । } रोमाञ्चे ॥

कूपाङ्ग । पु । }

कूपार. । पु । अकूपारे ॥

कूपिका । स्त्री । अस्मोगतोपले । जल
मध्यस्थितेपर्वतादौ ॥

कूपो । स्त्री । पात्रविशेषे ॥

कूमम् । न । सरोवरे ॥

कूर्चिका

कूर । पु । न । अने । भक्ते ॥

कूर्च । पु । न । भुवोर्मध्ये ॥ कत्यने ॥ श्म
श्रुणि ॥ कैतवे । दम्भे ॥ मयूरपुच्छम्
ष्टौ । मुद्रा इति भाषा ॥ कुशमुषण्डाम्
॥ अङ्गुष्ठाङ्गुलिमध्यस्योपरिभागे ॥ पु
। शीर्षे ॥ आसनविशेषे ॥ न । मलापक
र्षणाद्यथ मुशीरादिनिर्मिते मुष्टि
माने ॥ तथाच नरसिंहपुराणम् ।
ततः समपयेत् कूर्चमुशीरादिवि
निर्मितम् । मलापकर्षणाद्यर्थं श्री
मन्मूर्त्यङ्गसन्धितः इति ॥ विष्णुध
र्मोत्तरेपि । उशीरकूर्चकंदत्वासर्व
पापैः प्रमुच्यते । दत्त्वागोवाकज कू
र्चं सर्वोक्तापान् व्यपोहति ॥ दत्त्वा
चामरजं कूर्चं श्रियमाप्नोत्यनुत्तमा
मिति हरिभक्तिविलासस्य ६ विला
से ४८ श्लोक ॥ कुरति । कुर्यते वा
। कुरशब्दे । वा० चट् प्रत्ययः ॥

कूर्चशिरः । न । अङ्घ्रिस्तन्धे । गुडमु
ष्टा इति गौड भाषा ॥

कूर्चशीर्षः । पु । अष्टवर्गमध्यपठिते जी
वकौषधौ । मधुरके ॥ नालिकेरे ॥
कूर्चं श्मश्रुतवच्छीर्षमस्य ॥

कूर्चशीर्षकः । पुं । जीवके ॥ नालिकेरे ॥

कूर्चशेखरः । पुं । नालिकेरे ॥

कूर्चिका । स्त्री । चोरविवृतौ । चीर
सा इति गौडभाषा ॥ साविधा । य

कूर्म

या । दध्रासह च यत पक्ष चीर सा
दधिकूर्चिका । तत्रेय पक्ष यत चीरं
सा भवेत्तत्रकूर्चिका ॥ कूर्चिकाया
म् ॥ तूलिकायाम् । आलेख्यकूर्चिका
याम् । तुलो इति गौडभाषा ॥ कुश
ले ॥ कुम्बिकायाम् । कपाटोद्गदने
॥ द्रव्यमार्जनसाधने । तृणगुच्छे ॥
कूर्चति । कूर्चविकारं भ्वादेराकृति
गणत्वाद्बोधः । संज्ञायां ण्वुक् ॥ कू
र्चं । श्मश्रवादिरस्यस्याका । अत इति
ठनाविति ठन् ॥

कूर्दनम् । न । क्रीडायाम् । खेलायाम्
॥ कूर्दक्रीडायाम् । ल्युट् । वीरप
थायादीर्घ इक ॥

कूर्दनी । स्त्री । चैत्रावस्थाम् । मधूत्सवे ॥
कूर्प्यम् । न । भुवोर्मध्ये ॥ इति हेम ॥
कूर्परः । पु । कूर्परे ॥

कूर्पासः । पु । अर्धचोक्षके ॥ कूर्परः
कफोणिर्जं । नुव । स्थिते ऽच । कूर्प
रे आस्ते वा । असुचेपथे आसुप
वेशने वा । घञ् । पू० ॥

कूर्पासकः । पुं । चोले । स्त्रीयामाप्र
पदीनकण्डुके । स्त्रीयां कण्डुलिका
याम् ॥ स्वार्थे कन् ॥

कूर्मा । पु । उन्मीलननिमीलनकरे श
रीरस्थवायु विशेषे ॥ उन्मीलने स्मृ
तः कूर्मो भिन्नाङ्गनसमप्रभः इत्यु

कूर्मः.

ते । कछुवा इति प्रसिद्धे जलजन्तु
विशेषे । कच्छपे । पञ्चगुप्ते । कमठे ॥
अखलक्षणयथा । स्फटिकरजतवर्णौ
नीलराजीविचित्र कलशसदृशमू
र्त्तिश्चरुवंशश्च कूर्मः । अरुणसमव
पूर्वा सर्षपाकारचित्र सकलान्धपम
हत्त्व मन्दिरस्थ करोति ॥ अञ्जन
भृङ्गश्यामतनुर्वा विन्दुविचित्रोऽव्य
ङ्गशरीर । सर्पशिरो वा स्थूलगलो
य सोपिण्डपाणाराष्ट्रविबुद्धौ ॥ वै
दूर्यन्त्रिष्ट स्थूलकण्ठ स्त्रिकोणो गूढ
च्छिद्रश्चरुवंशश्च शस्त । क्रीडा वा
प्या तोयपूर्ण मणौवा कार्य कूर्मो
मङ्गलार्थं नरेन्द्रैरिति ॥ वशः पृष्ठो
स्थि । मणिः कूपाधोभाग ॥ विष्णो
रवतारवि० । सत्त्वयुगे समुद्रमन्य
नकाले मन्दराचलधारणार्थं कच्छ
परूपे भगवदवतारे ॥ यथा ॥ वि
लोक्य विघ्नेशविधि तद्वेश्वरो दुरन्त
वीर्योऽवितथाभिसन्धिः । कृत्वा व
पु काच्छप मङ्गुतमहतप्रविश्य तो
य गिरि मुज्जहार ॥ सुरासुरेन्द्रै
र्भुजवीर्यवेपित परिभ्रमन्त गिरि म
ङ्ग पृष्ठतः । विभ्रतत्तदा वर्त्तनमादि
कच्छपोमेनेऽङ्गकण्डूयन मप्रमेय
इति ॥ कु कुतसित कौ भुविवा
ज्जर्मिर्बेगोऽस्य । अच्युतश्चान्वेच्य

कूर्मच

त्राजितियोगविभागादच् समासा
न्तः ॥ मुद्राविशेषे ॥

कूर्मचक्रम् । न । ज्योतिषप्रसिद्धे कृषि
कर्मांते कच्छपाकारचक्रे ॥ तस्या
कारो यथा । प्राङ्मुखो भगवान् दे
व कूर्मरूपी व्यवस्थित । आक्रम्य
भारत वर्षं नवभेद यथाक्रमम् ॥ *
॥ तत्र नक्षत्रन्यासक्रम । मध्यप्राग
म्रियाम्यादिकृत्तिकादित्रयचयै ।
क्रूरवेधयुतैस्तु पीड्यन्ते तन्निवासि
नः ॥ * ॥ तत्र वेधो यथा । पूर्वापरे
भवेद्वेधो वेधस्योत्तरदक्षिणे । ईशा
नेराक्षसेवेधो वेधश्चाग्नेयमारुते ।
तारात्रयान्वित तत्र सौरिंयत्नेन चि
न्तयेत् ॥ * ॥ तत्र वेधादिजन्यदोषा
। अतिवृष्टिरनादृष्टिः शूलभामूषि
का खगा । स्वचक्रं परचक्रञ्च सप्तै
ते सम्भवन्ति च ॥ * ॥ एवं देशगृह
ग्रामक्षेत्रनामर्चतो वदेत । तथाच
यत्र नक्षत्रेदि व्यपार्थिवनाभसा ॥ दृ
श्यन्ते सुमहोत्पाताः स्वादिशतत्रपी
डयेत् । सौरिर्बलाधिको दुष्ट स्वल्प
वीर्यः शुभावहः ॥ एकदापीडयेद्य
त्र भानुज कूर्मपञ्चके । तत्र स्थाने म
हाविघ्नो जायते नाचसशय ॥ दुष्ट
स्थाने गते चन्द्रे कर्त्तव्यशान्तिपौष्टि
कम् ॥ * ॥ तत्र क्रमस्थानादेशाः ।

कूर्म

मधेसारस्वता मत्स्या खरसेना
समाधुरा । पञ्चास्रसात्वमाण्डव्य
कुरुक्षेत्रगजाद्वया ॥ मरुनैमिषवि
न्याद्रिपाण्ड्यघोषा सयामुन । का
प्रययोध्याप्रयागशृङ्गया वैदेहकादयः
॥ * ॥ तत्रपर्वस्थदेशा । प्राच्या मा
गधशोणी च वारेन्द्रा गौडराठका ।
। वर्तमानतमोक्षिसप्राग्ज्योतिषोद
यादयः ॥ * ॥ तत्राग्निर्कोणस्थदेशा
। आग्नेय्या मङ्गवज्रोपवज्रचैपुरको
सखा । कश्चिज्जोडान्त्रिकिन्ध्यावि
दर्भश्वरादयः ॥ * ॥ तत्रदक्षिणस्थ
देशा । दक्षिणे ऽवन्तिमाहेन्द्रमल
या ऋष्यमूकका । चित्रकूटमहार
ण्यकाष्ठी सिंसलकोङ्कणा ॥ कावे
रीताम्रपर्णी चलङ्कात्रिकूटकादयः ॥
* ॥ तत्रनैऋत कोणस्थदेशा । नै
ऋते हविष्ठानर्तमहाराष्ट्रश्वरैव-
ता । यवनं पञ्चव सिन्धु पारसी
कादयोमताः ॥ * ॥ तत्रपश्चिमस्थ
देशा । पश्चिमेहैहयास्ताद्रिमेच्छ
वास्रकादयः ॥ * ॥ तत्रवायुकोण
स्थदेशा । वायव्ये गुज्जराट्यनाट
जालन्धरादयः ॥ * ॥ तत्रोत्तरस्थदे
शा । उत्तरे चीननेपालद्रुणकैके
यमन्दरा । गान्धारहिमवत कौष्ठ
गन्धमादनमालवाः ॥ कैलासमद्र

कूलम्

काश्मीरमेच्छदेशा खसादयः ॥ *
॥ तत्रेशानकोणस्थदेशा । ऐशाने
स्वर्गा भौमशृङ्गाङ्गाङ्गसूटङ्कण । वा
क्कीकत्रह्मपुरककिरातादरदादयः
॥ इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥ * ॥ जपय
त्रकर्मन्ते कमठाकारचक्रे ॥ कूर्म
चक्रमविज्ञायय कुर्याज्जपत्रचक्रम्
। तस्ययत्रफलं नास्ति सर्वानर्थाय क
ल्पते ॥ इतितन्त्रशास्त्रम् ॥
कूर्मपुराणम् । न । कौर्म्ये । सप्तदश
सहस्रस्रलोकात्मके महापुराणे ॥ य
था । सप्तदशसहस्रम्पुराणं कूर्म
भाषितमिति ॥
कूर्मपृष्ठ । पु । अस्तानवृक्षे ॥ कमठ
पृष्ठदेशे ॥ न । शरावे ॥
कूर्मपृष्ठकम् । न । शरावे । सकोरा
इति भाषा ॥
कूर्मराज । पु । कच्छपराजे । अकू
पारे । आदिकच्छपेविष्णोरवतारे ॥
यथा । पृथ्वि स्थिरा भव भुजङ्गम
धारयैतां त्वं कूर्मराज तदिदं दित
य दधीया । दक्कुञ्जरा. कुरुत त
त् क्षितये दिधीषां भार्यं. करोतु
हरकार्भुक माततज्जमिति महान
टकम् ॥

कूलम् । न । रोधति । तीरे । तटे ।
नद्याजलसमीपस्थाने ॥ स्तूपे सै

कूवरी	कूकल
न्यपृष्ठे ॥ तडागे ॥ कूलयति । कूल आवरणे । पचाद्यच् ॥	कूवरी । स्त्री । कम्बलाच्छादितरथे ॥ इतिहलायुध ॥
कूलक । पु । कृमिशैले ॥ पु । न । स्तु मे ॥ तीरे ॥	कूष्माण्ड । पु । कर्कारौ ॥ गणदेवता विशेषे ॥ दाचिशन्निरयाधिपतौ ॥
कूलङ्ग । पु । समुद्रे ॥ कूलङ्गपति । कर्षहसायाम् । सर्वकूलाभ्रकरीषे षुकष । इतिखच् । अर्द्धिषदिति मुमागमः ॥	कूष्माण्डक' । पु । कूष्माण्डे ॥ कूष्माण्डवटिका । स्त्री । कुड्डौरीइति स्थातेवटीविशेषे ॥ कूष्माण्डवटिका चेयापूर्वाक्तवटिकागुणा । विशेषात् पित्तरक्तघ्नी लघ्वी च कथिता बुधे ॥ पूर्वाक्तवटिका माघवटी ॥
कूलङ्गषा । स्त्री । नद्याम् ॥	कूष्माण्डो । स्त्री । अम्बिकायाम् ॥ ओ षधौ ॥ कर्कावाम् ॥ कूष्माण्डो तु
कूलभू । स्त्री । तीरभूमौ ॥	भृश लघ्वी कर्काव रपिकीर्णिता ॥
कूलवती । स्त्री । नद्याम् ॥	कूहा । स्त्री । कुञ्जटिकायाम् । कुहा सा इतिभाषा ॥
कूलहण्डक । पु । जलावर्त्ते ॥ कूल भङ्गे ॥	कूक । पु । गले ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ कूकणः । पु । कयार इति भाषाप्रसिद्धे
कूलेचर । पु । लुलापादिपशुषु ॥ य था । लुलापगण्डवाराहचमरीवार णादयः । एते कूलेचरा प्रोक्ता य त कूलेचरन्त्यपाम् ॥ कूलेचरा म रुत्पित्तहरा दृष्ट्या वलावहा । म धुरा शीतला स्निग्धा मूत्रला शे षवर्द्धनाइति ॥	क्रकरपक्षिणि ॥ कीटविशेषे ॥ कू इति कयति । कणशब्दे अच् ॥ कूकेणकण्टे न अयति वा । अणशब्दे । अच् । श० ॥ कूकर । पुं । शिवे ॥ देहानिलविशे षे । सुत्करेण यौ ॥ कूकरस्तु सुते चै व जवाकुसुमसन्निभ ॥ करवीरद चे ॥ चये ॥
कूप्तर । पु । कुञ्जके । कूजा इतिभाषा प्रसिद्धे पुष्पे ॥ पु । न । युगन्धरे । यन्त्रयस्ययुगकाष्ठमासज्यते तच्च ॥ त्रि । रम्भे । चारौ ॥ कवते । कूड् शब्दे । कुटादि । चा०वरच् ॥	कूकल । पु । सुत्करेदेहस्येनायुविशेषे ॥ कूकला । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥ कूकलासः । पु । सरदे । कूकलादि ।
कूवरी । पु । रथे ॥ कूवरोयुगन्धर सो स्यास्ति । इतिः ।	

ॐ ॐ ॐ

ॐ
ॐ
ॐ

कृच्छ्रसा

प्रतिस्वर्ये । ह्रस्वाश्रये ॥ कृच्छ्रशिरोशी
वा कण्ठश्च खासयति । असशित्य
योगे । पु० कर्मण्यण् ॥

कृकवाकु । पु० कृकुटे ॥ मयूरे ॥
सरटे ॥ कृकेन गलेनवति । वचप
रिभाषणे । कृकेवच. कश्चेतिभुण् ॥

कृकवाकुध्वज' । पु० क्रांतिर्केये । स्त
म् ॥ कृकवाकुध्वजेऽस्य ॥

कृकाटिका । स्त्री । घाटायाम् । ग्रीवा
यामुन्नतभागे ॥ ग्रीवापश्चाद्भागे ॥
कृकङ् कण्ठम् भटति । भटगतौ ।
इन् । स्वा० कन् ॥

कृच्छ्रम् । न । आभीले । कष्टे । दुःखत
त्कारणम् ॥ अहसि । पापे ॥ सा
न्तपनादिप्रते ॥ मूत्रकृच्छ्ररोगे ॥ वि
। तद्वति ॥ स्मृतौ प्रतेपुष्टिज्ञोपयम्
॥ कृन्तनि अनेनवा । कृतीच्छेदने ।
कृतेच्छ्रमूचेतिरक् प्रत्यय. कृशान्त्य
स्यादेशः ॥

कृच्छ्रसान्तपनम् । न । व्रतविशेषे ॥ यथा
गोमूत्र गोमय क्षीरं दधि सर्पिं कु
शोदकम् । एकरात्रोपवासस्य कृच्छ्र
सान्तपनं स्मृतमिति ॥ गोमूत्रादी
न्येकीकृत्य एक स्निग्धदिने भक्षये-
त् तद्दिनेनान्यत्किञ्चिदद्यात् । अप
रदिने चोपवास इत्यर्थः ॥ सम्यक्
तपनमत्र । प्रसाद्यण यदा । सन्तप

ॐ
ॐ
ॐ

कृतम्

ति । ल्यु । तस्येदङ् कर्म । अण् ।

कृच्छ्रश्चतत्सान्तपनम् ॥

कृच्छ्रातिकृच्छ्र' । पु० व्रतविशेषे ॥ यथा
हविशष्ठ । अवमच्चतृतीय कृच्छ्रा
तिकृच्छ्रोयावत् सकृदादीत । या
वदेकवारमुदकं हस्तेन ग्रहीतुं श
क्नोति तावन्नवसृदिषसेषु भक्षयित्वा
त्यहमुपवास कृच्छ्रातिकृच्छ्र' ॥ सु
मन्तुर्यथा । द्वादशरात्रनिराहार स

कृच्छ्रातिकृच्छ्र' । एतत् कृच्छ्रातिकृ
च्छ्रद्वय द्वादशाहसाध्यमशक्तविषय
म् ॥ ब्रह्मपुराणम् । चरेत् कृच्छ्राति
कृच्छ्रश्च पितृतोयश्च शीतलम् । ए
कविंशतिरात्रन्तुकाले ज्येष्ठेषु संयत
॥ कालेषु प्रातः सायमभ्याह्ने प्वि
त्यर्थः । इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥

कृच्छ्रारि । पु० विल्वान्तरवृक्षे ॥

कृच्छ्राई' । पु० दिनषट्कसाध्यव्रतविशे
षे ॥ यथाहापस्तम्ब । सायम्मातस्त
थैदैकदिनद्वयमयाचितम् । दिनद्व
यव्यनान्नीयात् कृच्छ्राई' सोभिधीय
ते ॥ इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥

कृणु' । पु० चित्रकरजातौ । चित्तेरा
इतिभाषा ॥ इति चिकाण्डशेषः ॥

कृतम् । न । सत्यमुने ॥ यथा । दिव्यै र्व
र्षसहस्रैस्तु कृतचेतादिसंज्ञितमि
ति । मनुश्च । चत्वार्योऽहो सहस्राणि

ॐ
ॐ
ॐ

कृतक

वर्षाद्यान्तु कृत युगम् । तस्य तावच्छ
ती सन्यासन्या शश्वतवाविध ॥ स
न्यासन्यांशयो रन्त र्यं कालोमुनि
सत्तम । युगाख्य सतु विधेयकृतके
तादिसंज्ञक इति ॥ पर्याप्ते । अखम
र्थे ॥ फले ॥ त्रि । विहिते ॥ हिसिते ॥
अकारि । उक्तम् ॥ क्त ॥ निष्ठा
दिते ॥ पुं । कृताये ॥

कृतकम् । न । विदुष्यये ॥ वि । कृ
पिमे ॥ कृत्कति । कृतीछेदने । कृ
यत्तिवा । कृतीवेदने । बा० कुन् ॥
कृतकर्मा । वि । निपुणे । प्रवीणे । मि
चिते ॥ पुण्यवति ॥ कृतकर्म तत्त
द्वर्णाश्रमाभिमाननिमित्तं सत्त कर
याशोधक येन ॥

कृतकृत्य । त्रि । कृतार्थे । निष्पन्नक
र्मणि । सत्त सत्कार्ये ॥ धन्ये ॥ विदुषि ॥
कृतं कृत्यवर्णाश्रमोचितमन्त कर
याशोधक कर्त्तव्य येन नपुन कृत्या
न्तरयस्यास्ति स । कृतकृत्य स्तु सत्य
स्य स्वात्ममाचरति भवेत् ॥ अथवा
याहिमुक्ते ॥ ज्ञानामृतेन तृप्तस्य कृ
तकृत्यस्य योगिनः । नैवास्ति कि
ञ्चित्कर्त्तव्यमस्तिचे नस तत्तचित् ॥
अकृत कृत्योपि सत्योर्विभेति । य
थाहुः ॥ प्रायेणाकृतकृत्यज्ञानं स
त्योर्द्विजतेजस इति ॥

कृतज्ञ

कृतकोटि । पुं । काश्यपमुनौ ॥ उपव
र्त्तमुनौ ॥ इति चिकाव्यशेष ॥

कृतक्रिय । वि । कृतकार्ये ॥

कृतज्ञः । वि । सत्तावकाशे ॥

कृतज्ञः । त्रि । कृतज्ञतरि । कृतोपकार
स्थापकारे प्रवर्त्तमाने ॥ कृतमुपका
र मपकाराचरणेन यो विनाशयति
सकृतज्ञ इत्यर्थः । सत्तानेकविध प्रो
क्त पुराणे स्तुतसंज्ञके । यथा । भ-
र्त्तृपिण्डापहर्त्ता च पिण्डपिण्डापहा-
रक । यस्माद् गृहीत्वा विद्यां द
क्षिणां न प्रयच्छति ॥ पुत्रान् स्त्रियं च
योपेष्टि यस्तान्घातयेन्नरः । कृतस्य
दोषं वदति सकामान् न करोति यः
॥ न स्मरेच्च कृतं यस्तु अश्रमान् य
स्तु दूषयेत् । सर्वान् सानृषिभिः सा
र्वकृतज्ञानप्रवीणान् इति ॥ तस्य
प्रायश्चित्तमपि नास्ति । यथा । ब्रह्मघ्ने
च सुराग्रे च चैरेच गुरुतल्पगे । नि
ष्कृतिर्बिह्विता सङ्गिः कृतघ्नेनास्ति नि
ष्कृतिरिति ॥

कृतच्छिद्रा । स्त्री । कोषातकीकृता-
याम् ॥

कृतज्ञ । पुं । इरौ ॥ कृतं कार्यं जगद्रूप
म् । जानातीति च । आत्मा । कृतं चा
सौम्येति तथा । यद्वा । कृतजगत्
ज्ञः आत्मायस्य । अग्निर्मातृगुणयस्य

कृतम्	कृतम्
रूपकृतं कर्म जानाति फलदाभावे	कृतमात्र । पु । आरम्भवे । नृपदृष्टे
ति वा ॥ मुनि । कुकरे ॥ वि । म	॥ कर्षिकारे । सारम्भवे ॥ कृता
यादिनि । प्रत्युपकारे सवत् ॥ येन	मात्राऽस्य ॥
केनचित् स्वस्यैकिकिदपि कृतमुप	कृतमात्रा । स्त्री । सरिदन्तरे ॥ कृत
कारवहुतया जानाति । आश्रयबो	मात्रा नाम नदी यस्यां नदी ॥ ५ भ
धने । आतदितिकः ॥	दुरि ॥
कृतप्रता । स्त्री । उपकारिणे ॥ भावे	कृतमुत्तम । वि । प्रवीणे । विज्ञे ॥ कृ
तत् । तत्तत्तत्तुयाम् ॥	तं मुत्तमस्य । सर्वस्य कृतमुत्तमात् न
कृतत्रा । स्त्री । आयमायायां लतायाम् ॥	न कृतशब्दस्य संस्कृतपरत्वं ॥
कृतदासः । पु । नागदोक्तपञ्चदशदासा	कृतयुगम् । न । तिष्ठे । सच्युगे । स
मार्गते दासविशेषे । सतुकेनचित्	न्यासन्यासयुक्तेषु चतुर्षु दिवससह
जितेन यतावत्कायपर्यन्तं तवाहदा	स्वर्षेषु ॥
सदितिकृतसमयः ॥ इति कृतसङ्ग्रहः ॥	कृतवचिः । वि । अक्षरकृते ॥
कृतभीः । वि । पण्डिते लभे । निर्मला	कृतवचनः । वि । मुखे । प्रतीते । शौ
काः करणे । अभ्याससंस्कृताऽन्तःकर	घादिगुणे विख्याते ॥ कृतमुच्चारित
णे ॥	वचनं नामास्य ॥ श्रीहरौ ॥ कृता
कृतनाशः । पु । दोषविशेषे ॥ कृतयो	नि वचनानि शास्त्राण्यनेन । चेदा
पुण्यदापयोर्भागमन्तरेण नाशः ॥	शास्त्राणि मित्रानमेतत् सर्वकनार्द
कृतपुङ्गुः । वि । सम्यक् कृतशराभ्यासे	नादिति स्मृतेः ॥
सुप्रयोगविशिष्टे ॥ कृतोऽभ्यस्त पु	कृतवर्णा । पु । इदीकृतते च चियवि
ङ्गयुक्तः शरीरेण ॥	श्रेष्ठे ॥
कृतपूर्वी । वि । पूर्वनिष्पन्नकर्मणि ॥ कृ	कृतविक्रः । वि । अभ्यस्तविशेषे ॥
तंपूर्वमनेनेत्यर्थे श्टादिभ्यश्चेति क	कृतवीर्यं । पु । एकवीरनृपात्मजे । न
र्त्तरि इतिः ॥	अर्धवीर्यकार्त्तवीर्यस्य जनके ॥
कृतफलम् । न । अक्षौषि ॥	कृतचेतनः । वि । चेतनेन नियुक्ते दा
कृतफला । स्त्री । मोक्षनिर्माणा ॥	सादौ ॥
कृतम् । न । अक्षयम् ॥ निकृष्टे ॥	कृतवेदी । वि । कृतज्ञे ॥

कृताञ्ज

कृतवेध । पु । } खेतघोषादिति गौ
कृतवेधक । पु । } उ भाषा प्रसिद्धायां
कोशातक्याम् ॥

कृतवेधना । स्त्री । राजकोशातक्याम् ॥

कृतग्रमः । त्रि । महेच्छमे । महेत्-
साहे ॥ श्रान्ते ॥ कृतः श्रमेयेन ॥

कृतसापत्निका । स्त्री । अधिविन्नायाम्
। अधूढायाम् । अनेकभार्यस्य प्रथ
मोढायाम् ॥ सपत्न्याः भावः । व्यञ्ज
नीष्मलोपाः । स्वार्थे कन् । इत्थः ।
कृता सापत्निका यस्या ॥

कृतस्वरः । पु । आकरविशेषे । चमी-
करे ॥

कृतहस्तः । त्रि । सुशिक्षितशरमेच्छे ।
कृतपुङ्खे ॥ कृतोऽभ्यस्तोहस्तोय
स्य ॥

कृतकृतम् । न । कार्यकारणयोः ॥ कृ
तश्च अकृतश्च अनयो समाहारः ॥
घटिताघटिते ॥ कृतश्च तदकृतश्च
। तौनञ्जन् विशिष्टे नानजिति समा
सः ॥ सु । परमेष्ठरे ॥ कृत कार्या
त्मकः अकृत कारणात्मकः । कृत
श्चासन्नकृतश्च पूर्ववत् समासः ॥

कृतनक्तः । पु । विष्णौ ॥ कृतअगमः
श्रुतिस्मृत्यादिकचलो येष सः ॥

कृताञ्जलि । पुं । लज्जास्त्रोषधौ ॥ त्रि ।

सम्पुटीकृतहस्तः ॥ कृतः अञ्जलिर्मेन ॥

कृताञ्ज

कृतात्मा । त्रि । कृतकृत्ये ॥ शिथिता
न्त करणे ॥ योगिनि ॥

कृताच्ययः । पु । कर्मनाशे ॥ कृतस्य अ
च्ययः ॥

कृतान्तः । पु । यमे ॥ सिद्धान्ते ॥ दैवे
॥ अकुशलकर्मणि । अशेमकर्मणि
॥ कृतः अन्तोविनाशोयेन ॥ कृत
अन्तः निश्चयोयेन यस्य वा । वेदा
न्तशास्त्रे ॥ कृतङ् कर्मा तस्यान्तःपरि
समाप्तिलक्षणात्प्राप्त्यायम् ॥ श
नौ ॥

कृतान्तजनकः । पु । सूर्ये ॥ इति हेम
चन्द्रः ॥

कृतान्ता । स्त्री । रेणुकानामगन्धस्थे ॥
कृतान्नम् । न । खड्गकादौ ॥ कृतश्च त
त् अन्नश्च ॥

कृताय । पु । सूतकीडासाधनीभूत्वाऽ
चमब्धितस्य चतुरङ्गभागे ॥

कृतार्थः । त्रि । कृतप्रयोजने । कृतका
र्ये ॥ कृतः अर्थ प्रयोजनं येन ॥
कृतार्थता । स्त्री । साफल्ये ॥ भद्रवेद
म् ॥

कृतः स्वयम् । पुं । भेके । सण्डूके ॥ त्रि
। कृतवर्से ॥ कृत आलयेयेन ॥

कृतमदानः । त्रि । कृतकर्मणि ॥ कृत
मदानं सुकर्ममेव ॥

कृतावसन्धिकः । त्रि । कुशादिभ्यः कृत

कृतिका

पृष्ठजानुज्जादिवन्धे ॥

कृतास्तु । वि । शिञ्जितास्ते ॥

कृति । स्त्री । करणे ॥ पुरुषप्रयत्ने ॥

हिसायां ॥ विशत्यन्तरायावृत्तौ

॥ क्रियायां ॥ कृतिरिन्द्रियसंयम

शिवसैकाग्रताकरणश्चेति छान्दोग्य

भाष्यम् ॥ करणम् । उक्कृन् । खि

यां कृत् । क्रियतेनया वा ॥

कृतकर' । पुं । रावणे । दशवदने ॥ इ

तिशब्दमात्रा ॥

कृती । वि । पण्डिते । वृधे ॥ योग्ये ।

अभिज्ञे ॥ पुण्यवति ॥ साधौ ॥ कृ

तार्थे ॥ कृतङ् कर्म प्रशस्तमस्याऽ

स्ति । अतश्च । कृतमनेन वा ।

इष्टिद्विधादिभिः ॥

कृतः । वि । छिन्ने । चेष्टिते ॥ कृत्य

तेषां । कृतीछेदने क्त. ॥

कृत्ति' । स्त्री । कृष्णसारादिचर्मणि ॥

त्वचि ॥ भूर्ज् ॥ कृतिकानक्षत्रे ॥

कृत्यते । कृती । स्त्रियां कृत् । ॥

कृतिका । स्त्री । तृतीयनक्षत्रे । बहुला

याम् ॥ तत्रजातस्य फलम् । शुधा

धिकः सत्यधनैर्विहीनो दद्यादने

त्पन्नमति. कृतम् । कठोरवाक् वा

हितकर्मकृत् स्यात् चेत् कृतिका

यां भक्तुं प्रवृत्त इति ॥ कृतति ।

कृती० । कृतिभिर्दिसतिभ्यः किदि

कृत्यवि

ति तिकन् ॥

कृतिकाभव । पु । चन्द्रमसि ॥ कृत्ति

काया भवोऽस्य ॥

कृतिकासुत । पु । इन्द्रे ॥ स्कन्धे । का

र्त्तिकेये ॥ कृतिकायाः सुत ॥

कृत्तिवासः । पु । शिवे ॥ इति द्विरु० ॥

कृत्तिवासाः । पु । शिवे ॥ कृत्तिशर्म

वा सोऽस्य ॥

कृत्तु' । वि । कारौ । शिष्टिनि ॥ क

र्त्तरि ॥ करोति कृत्योति वा । उक्कृ

न् कृन् हिसायां वा । कृत्तिभिः

उक्कृत् ॥

कृत्यम् । न । कर्त्तव्ये । कार्ये । प्रवो

जने ॥ पुं । तस्यादिप्रत्ययेषु ॥ यत्रा ।

कृत्या. घट् ते समाख्याताः कथपुण्य

तौ भावकर्मणो. तस्यानीयावननाद्

यत्के छिम्. कर्मकर्त्तरि इति सुप-

प्रसङ्गताकारिका ॥ कर्त्तरि कर्मेणि

चार्थे विहिताः कृत्या वाच्यलिङ्गा

भवन्ति ॥ वि । विहिष्टे ॥ कार्ये ॥ क्रि

यते । उक्कृन्० । विभाषाकृद्घोरि

तिक्यप् ॥ कृत्यते वा । कृतीछेदने

। ऋदुपधाञ्जाकृपिचृतेरितिक्यप् ॥

धनादिभिर्भेदे शची ॥ क्रुद्दुलब्धभी

तावमानिताः परेकृत्या इति नी

तिः ॥

कृत्यवित् । वि । कार्यसे ॥ विधिसे ॥

कृतस्

कृत्या । स्त्री । क्रियायाम् ॥ यथा ।
 कां कृत्या मकार्षीं ॥ अभिचारदैव
 ते ॥ यज्ञदेवतावि० ॥ ॥ अभिचार
 क्रियायाम् ॥ करणम् । कृञ् शचे
 तिचात्क्यप् । तुक् । टाप् ॥ कृत्य
 ते वा । कृती० । ऋदुपधादितिक्यप् ॥
 कृत्रिम । पु । सिद्धके । तुरुष्कनानि
 गन्धद्रव्ये ॥ द्वादशपुचान्तर्गतपुचवि० ॥
 यथा । सदृशन्तु प्रकुर्याद्य गुणदो
 षविचक्षणम् । पुच म्पुत्रगुणैर्युक्तं
 सविज्ञेयश्चकृत्रिम इतिमनु० ॥ न ।
 विडुलवणे ॥ काचलवणे ॥ जवादि
 नामगन्धद्रव्ये ॥ रसाञ्जने ॥ त्रि । कृ
 तिसम्भवे । रचिते ॥ डुकृञ्० भावे
 द्वित क्ति । कृत्या क्रियया निर्वृत्त
 म् । चेर्मन्निष्ठम् इति मप् ॥
 कृत्रिमक । पु । तुरुष्कनामनि गन्धद्र
 व्यविशेषे ॥
 कृत्रिमधूप । पु । } एकधूपे ।
 कृत्रिमधूपक । पु । } नाना सुग
 न्धद्रव्यकृतदशाङ्गादिधूपे ॥ कृत्रिम
 स्वासौधूपश्च ॥ स्वार्थे कन् ॥
 कृत्रिमपुचक । पुं । कृत्रिमेपुचे ॥ त्रि ।
 पुस्तिकायाम् । गुडिया इति भाषा ॥
 कृत्रिममित्र । पु । रचितवन्धौ ॥

कृत्या । अ । विधायेत्यर्थे ॥

कृतस्म । न । उदके । जले ॥ समुदा

कृपण

ये ॥ पु । पापे ॥ कृन्तति कृणसि वा
 । कृतीछेदने वेष्टने वा । स्त्रुवश्चि
 कृत्युषिभ्य किदितिस ॥
 कृतस्म । न । जले ॥ सर्वस्मिन् ॥ कुचौ
 ॥ त्रि । पूर्णे । समग्रे । सोपकरणे ।
 सफले ॥ कृत्यते । कृती० । कृत्य
 श्रुभ्यांक्त्स् ॥
 कृतस्त्रधर्म । पु । निष्कामकर्मानुष्ठाने ॥
 कृतस्त्रवित् । त्रि । परिपूर्णात्मविदि ॥
 कृदर । पु । कुसूले । अन्नकोष्ठे । धा
 न्यादिगृहे । गण्ड गोला इतिचभाषा
 ॥ कुर्वन्ति तस्मिन् । डुकृञ्० कृद
 रादयश्चेतिसाधु ॥ ॥
 कृन्तयम् । न । लाङ्गले ॥ कृन्तति । कृ
 ती० । कृतेर्नुम्वेतिकत्रप्रत्यय ॥ कृ
 न्त्वङ् कर्त्तनीयमिति वेदभाष्यम् ॥
 कृन्तनम् । न । छेदने ॥ यथा । कृन्तनं
 नखकेशानां छेदनश्च वनस्यते ।
 शावाशौचे न कर्त्तव्यं पाठनं पठन
 तथा ॥ इति नारद ॥
 कृप । पु । श्रोत्राचार्यस्य श्याक्त्रके । अ
 न्नत्याममातुले । कृपाचार्ये ॥ व्यासे ॥
 कृपणः । पु । कृमौ ॥ पि । मन्दे । क्षुद्रे ।
 किम्पचाने ॥ कुत्सिते ॥ महाव्यसन
 प्राप्ते । दीने ॥ यथा । ॥ महाव्यसन
 प्राप्ते दीनः कृपणश्च्यते । कुलेप्यकृ
 पणे राम सम्भूतः सर्वकामदे ॥ इति

कृपा	कृमि
<p>रामायणम् ॥ अन्त्यक्षदीने । फल हेतौ । सकामे ॥ योऽत्यस्वल्पाम पि वित्तवृत्तिं न च मते सकृपयः त द्विषत्त्वादखिलोऽनात्मवित् अप्रा प्तपुरुषार्थतया कृपयो मवति ॥ क ल्पते अक्षयं दातुम् । कृपू सामर्थ्ये । बाहुल्यकात् क्युन् । अतएव न च क्षम् ॥</p>	<p>कृपास्तु । चि । कृपायुक्ते । दयाक्षौ ॥ कृपां लाति । साभादाने । मित० दु ॥ कृपावान् । वि । कृपाक्षौ ॥ कृपा अस्ति अस्यास्मिन् वा मतुप् ॥ कृपी । स्त्री । श्रोत्राचार्यस्य पत्न्याम् ॥ कृपीटम् । न । उदरे ॥ तोये ॥ कल्प ते । कृपू० । कृतकृपिभ्य कीटम् । विपिने ॥ इन्धने ॥</p>
<p>कृपा । स्त्री । दयाभाम् । अनुकम्पायाम् । प्रत्युपकारनिरपेक्षतया दीनजना भुजिषु चायाम् ॥ अस्मै ते इति व्याप्ते हनिमिस्तेस्त्रेहविशेषे ॥ कृपयाम् । कृपकृपायाम् । कृपेः सम्प्रसारणञ्च तिभिर्दादिपाठाद्ङ् । टाप् ॥</p>	<p>कृपीटपाञ्च । पु । केचिपाते ॥ समुद्रे ॥ कृपीठबोनि । पु । अम्नौ ॥ कृपीठस्य जलस्य योनि भूमज्जन्मान्मेषानाम् । अम्नेरापइति श्रुतेः ॥ कृपीठं ज लं योनिं वत्पत्तिस्थानं मस्येति वा । अम्नौ इति न च्छत च नमिति मनु श्रुतेः ॥</p>
<p>कृपायः । पु । खड्गे ॥ कृपावधारणम नाद् व्याय कर्त्तव्यव्यञ्जनात् । भुज कृपावशा नूनं मशयं कुलवर्त्तनम् ॥ कृपानुदति । मुदप्रेरणे । अन्येभ्यो पीतिङ् । पूर्णपदादिति णस्त्वम् ॥</p>	<p>कृपापति । पु । श्रोत्राचार्ये ॥ कृपीपुत्र । पु । } अश्वत्याग्नि ॥ कृपीसुत । पु । } कृमि । पुं । कीटात्सृज्यो । नीलाङ्ग गी ॥ खाद्यायाम् ॥ कृमिले ॥ खरं ॥ उदरजातकीटरोगे ॥ तदौषध यथा । बदरीकारवीमूलगुडाज्ज्येन समन्वितम् । अग्निनासाधितं अ गृध्वाकृमीन् सर्वान् चरेच्छिवेति गारुडे १८४ अथायः ॥ क्रामति ।</p>
<p>कृपायकः । पु । खड्गे । निखिंशे ॥ स्वार्थे कम् ॥ कृपायिका । स्त्री । कृपाययाम् ॥ स्वा० कः ॥ प्रत्ययस्त्रादित्तीक्ष्णम् ॥ कृपाखी । स्त्री । कर्त्तर्याम् ॥ कुरिका याम् ॥ असिद्धतायाम् ॥ कृपामय ति । अयशब्दे । कर्मस्युगु । ङीप् ॥</p>	<p>कमुपा० । क्रमितमिश्रतिस्तम्भाम तद्वद्वेति इति सम्प्रसारणञ्च । अमेः</p>
<p>कृपापैतः । पु । बुद्धभेदे ॥</p>	

ॐॐॐ

ॐॐॐ

कृमिला
सम्प्रसारणमित्यत सम्प्रसारणानु
वृत्ते ॥

कृमिऋण्टकम् । न । चित्राङ्गे ॥ विडङ्गे
॥ उदुम्बरे ॥ चित्रायाम् ॥
कृमिकोशोत्थम् । चि । कौशेये । रेखि
कपडा इतिभाषा ॥

कृमिघ्न । पु । पलाण्डौ ॥ कोलकन्दे ॥
परिभट्टे ॥ भस्मातके ॥ विडङ्गे ॥ कृ
मीन् इन्ति । अमनुष्यकर्तृके चे
तिटक् । अतूर्वस्येतिनियमान्नण
त्त्वम् ॥

कृमिघ्ना । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥
कृमिघ्नी । स्त्री । धूमपत्रायाम् ॥ विडङ्गे ॥
कृमिजम् । न । अगुरुणि ॥ चि । कृ
मिजाते । कृमिभिर्जन्यते । जनी०
। अन्येभ्योपीतिड ॥

कृमिजग्धम् । न । अगुरुणि । जीङ्गके ॥
कृमिजा । स्त्री । ल । चायाम् ॥
कृमिदन्तक । पु । दन्तरोगविशेषे ॥
कृष्णच्छिद्र स्थल । स्वाधी ससंरम्भो
महारजः । अनिमित्तश्चैवातात्
सत्तये कृमिदन्तकः ॥

कृमिफल । पु । उदुम्बरे ॥ कृमयः फ
लेऽस्य ॥

कृमिरिपु । पु । विडङ्गे ॥ कृमीणां-
रिपु ॥

कृमिला । स्त्री । अनेकप्रस्थाम् । बहु

कृशानुः

सन्तानप्रसवायाम् ॥ चि । कृमियु
क्ते ॥ कृमीन् लाति । ला० । कः ॥

कृमिवृक्ष । पु । कोषाम्ने ॥

कृमिशङ्ख । पु । न । कृमिजलजे । जी
वशङ्गे ॥

कृमिशचु । पु । विडङ्गे ॥

कृमिशुक्ति । स्त्री । जलशुक्तौ ॥

कृमिशैल । पु । } वल्मीके । वाँवी
कृमिशैलक । पु । } इति भाषा ॥

कृमीलकः । पु । वनमुङ्गे ॥

कृवि । पु । तन्तुवायद्रव्ये । वापयन्ते
। तांत इति भाषा ॥ करोति क्रिय
तेऽनेनवा । डुकृञ्० । कृविष्टच्चि
च्छविस्थविकिकीदिविरितिसाधु ॥

कृश । चि । अल्पे । सूक्ष्मे ॥ कृश्यते
स्म । कृशतनूकरणे । अनुपसर्गात्
फुल्लचीवेतिसाधुः ॥ कृशधने ॥

कृशर । पु । कृसरे ॥ कृशराति । रा
दाने । आतइतिक ॥

कृशरा । स्त्री । कृसरायाम् ॥ टाप् ॥

कृशशाख । पु । पपटे ॥

कृशाङ्गः । चि । सूक्ष्माङ्गविशिष्टे ॥

कृशाङ्गो । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥ तन्वड्
ग्याम् ॥ कृशान्यङ्गान्यस्या ॥

कृशानु । पु । पावके । अनले ॥ चि
वकाट्ये ॥ कृश्याति तनू करोति ।

कृशतनूकरणे । चतन्यञ्जीतिकृशे

ॐॐॐ

ॐॐॐ

कृषीव

रानुक् ॥

कृशानुरेता । पु । सर्वघ्ने । धूर्जटौ ।
शिवे ॥ कृशानौ रेताऽस्य । देव्या
सोढु मशक्यत्वाद्भौ प्रक्षिप्त रेतः
। इति पुराणम् । अतोऽग्निभू कु
मार ॥

कृशाश्वी । पु । नटे ॥ कृशाश्वेन प्रो
क्त नटस्य मधीते । कर्मन्वकृशा
श्वादिनि ॥

कृशिका । स्त्री । आश्वकर्णीसितायाम् ॥
कृषक । पु । फाले ॥ वृषे ॥ चि । कर्ष
के ॥ कृषति । कृषविलेखने । कृषे
र्हृदिशोदीचामितिकुन् ॥

कृषि' । स्त्री । वैश्यवृत्तिवि० । अन्वते
। खेती इति भाषा ॥ अन्नोत्पत्त्य
र्थं भूमेर्विलेखनं कृषि ॥ कर्षणम्
। कृष० । इक् कृयादिभ्य । इगुप
धात् किदितीन् वा ॥

कृषिक । पु । फाले ॥ चि । कर्षके
॥ कृषति । कृष० । वृषिकृषो, कि
कन् ॥

कृषिका । स्त्री । फाले ॥ टाप् ॥

कृषिजीवी । पु । कृषिटत्तौ । स्वयङ्
कृतयाऽस्वयङ्कृतया वा कृष्या
जीवति इति तथा ॥

कृषीवलः । वि । कर्षके । कृषिजीवि
नि ॥ कृषि रक्षास्ति । रजः कृष्या

कृष्ण

सुतिपरिषदोवनच् । वले इति
दीर्घ ॥

कृष्कर । पु । शिवे ॥ इति त्रिकाण्ड-
शेष

कृष्टम् । चि । कृष्टिमत् चेने । सीत्ये
। जेता खेत इति भाषा ॥ कृष्यते
अ । कृष० । क्त ॥ आकृष्टे ॥

कृष्टपथ्य । चि । धान्ये ॥ शालिषु ॥ कृ
ष्टे स्वयमेव पच्यन्ते इत्यर्थे राज
स्यस्यस्य अपोषक्यकुप्य कृष्टपथ्या
पथ्या इति क्यबन्तो निपातितः ॥
कृष्टेन पथ्यते वा ॥

कृष्टपाक्यः । चि । कृष्टपथ्ये ॥ शुद्धे कर्म
णि शयत् ॥

कृष्टि । पु । पण्डिते । बुधे ॥ स्त्री ।
आकर्षे । कर्षणे ॥ कर्षति । कृष० ।
क्तिच ॥ या० तिर्षा । सन्नापूर्वकत्वा
न्नगुणः ।

कृष्ण । पु । भगवतोऽवतारविशे
षे । केशवे । वासुदेवे । देवकीन
न्दने । भक्तदुग्धः कर्षिणि ॥ भक्ता
नां पापादिदोषान् सर्वथानिवार
यितु मशक्यानपि कृषतिनिवारय
ति तेषां मेवसर्वथा प्राप्तु मशक्या
नपि पुरुषार्थान् आकर्षति प्रापय
तीति वा ॥ यथा । स्मरणादेवकृ
ष्यास्य सिद्ध्यति सर्वसिद्धयः । स्मृते

कृष्ण

सकलकल्याणभाजनयत्रजायते । पु
 रुष तमज नित्य प्रजामिशरणहरि
 म् । स्मरणादेव कृष्णस्य पापसङ्घा
 तपञ्जरम् । शतधाभेदमाप्नोति गि
 रिवज्जहतो यथेति कृष्णस्मरण मा
 हात्म्यम् ॥ अस्य जन्मसमय उक्तोऽयं
 माणिक्यनामनि ज्योतिर्ग्रन्थे । उच्च
 स्था, शशिभौमचान्द्रिशनयो लग्न
 दृष्टो लाभगो जीव सिंहतुलालि
 पु क्रमवशात् पूषोऽनोराधव । नै
 शीथ, समयो ऽष्टमी बुधदिनं ब्रह्मा
 र्क्षमत्र चणो श्रीकृष्णाभिधमम् । जे
 ष्ण मभू दावि परम्ब्रह्मतदिति ॥
 जनं जनेन जनिता जनं पाति ज
 नेन य । जन जनेन हरति त कृ
 ष्ण भजसाम्प्रतम् ॥ परब्रह्मणि ॥ य
 था । कृषिर्भवाचक, शब्दो गाय
 निर्वृतिवाचक । तयो रैक्य परम्ब्र
 ह्म कृष्ण इत्यभिधीयते ॥ पारासयं
 । वेदव्यासे ॥ अर्जुनपाण्डवे ॥ वाय
 से । काके ॥ कोकिले ॥ कर्मर्द्धके
 ॥ वर्णविशेषे । नीले । प्यासे । मे
 चके ॥ न । मरिचे ॥ लोहे ॥ नी
 लाञ्जने ॥ कालागुरुणि ॥ अशुभक
 र्मणि ॥ चि । मेचक्रवर्णवति ॥ क
 र्पतिमन । कृषः । कृषेर्बर्ण इति न
 क् ॥ यदा । कर्षत्यरीन् । बाहुल

कृष्णचू

कात्वर्यं विनापिनक् ॥ कृष्णोवर्णो ऽ
 स्यास्ति वा कृष्ण । नगन्तात गुणवच
 नेभ्यो मतुपोऽनुगितिलुक् ॥
 कृष्णकन्दम् । न । कैरवे । निशाहसे ॥
 इति चिकाण्डशेष ॥ कृष्णकन्दोऽस्य ॥
 कृष्णकर्मा । चि । दुराचारे । पापाच्चा
 रयुक्ते ॥ कृष्णकर्मस्य ॥ कृष्णार्पि
 तकर्मणि ॥
 कृष्णकलि । स्त्री । गुलालफूल इति
 प्रसिद्धे कृष्णकेलौ इति गौडा । ॥
 कृष्णकाय । पु । महिषे ॥ त्रि । श्याम
 तनौ ॥ कृष्ण कायोऽस्य ॥
 कृष्णकाष्ठम् । न । कालागुरुणि ॥
 कृष्णकोहल । पु । द्यूतकृति । अजुदे
 विनि ॥ कृष्णोऽशुभ कोहलोऽस्य ॥
 कृष्णगन्धा । स्त्री । शोभाञ्जने ॥
 कृष्णगर्भ । पु । कट्फले ॥
 कृष्णचन्द्रचुक । पुं । चणके ॥
 कृष्णचतुर्दशी । स्त्री । कृष्णपक्षीयच
 तुर्दश्याम् । भूते ॥ कृष्णाचासौ चतु
 र्दशीच ॥
 कृष्णचन्दनम् । न । हरिचन्दने । पीत
 चन्दने ॥ कृष्णचन्दनम् ॥
 कृष्णचर । त्रि । कृष्णस्य भूतपूर्वगयादौ
 भूतपूर्वचरट् ॥
 कृष्णचूडा । स्त्री । स्वनाम्ना गौडेऽपु
 सिद्धे पुष्पवृक्षे । गुलतुरा इति यव

कृष्णध

नेषु प्रसिद्धे ॥

कृष्णचूडिका । स्त्री । गुञ्जायाम् ॥

कृष्णचूर्णम् । न । लौहमले ॥

कृष्णजटा । स्त्री । जटामास्याम् ॥

कृष्णजीरक । पु । सुपथ्याम् । कारव्या

म् । कालाजोरा इति भाषा ॥ कृ

ष्णसासौ जीरकश्च ॥

कृष्णतण्डुला । स्त्री । कर्णस्फोटायां ल

तायम् ॥

कृष्णताम्रम् । न । गोशीर्षचक्षने ॥

कृष्णतारः । पु । हरिणे ॥

कृष्णत्रिवृता । स्त्री । त्रिवृताभेदे । पा

लिन्द्याम् । श्यामायाम् । कालतेज

सो इति गौडभाषा ॥ कृष्णाचासौ

त्रिवृताश्च ॥

कृष्णदन्ता । स्त्री । काश्वरीदन्ते ॥

कृष्णदेह । पु । भ्रमरे ॥ त्रि । कृष्ण

वर्णशरीरे ॥ कृष्णोदेहोऽयम् ॥

कृष्णद्वैपायनः । पु । वेदव्यासे ॥ यथा ।

कृष्णद्वैपायन व्यास विद्वि नारायणं

विभुम् । को ह्यन्य । पुण्डरीकाक्ष

न्महाभारत कृद्भवेदिति विष्णुपुरा

णम् ॥ द्वीपमयनं जन्मभूमिर्यस्य स

। द्वीपायन एव । प्रसादणम् । द्वीपं यमु

ना द्वीप मिच्छर्य ॥ कृष्णः कृष्णध

र्णत्वात् कृष्णसासौ द्वैपायनश्च ॥

कृष्णधतूरक । पु । कालाधतूरा इति

कृष्णपि

भाषाप्रसिद्धे कृष्णपुष्पे । विषारातौ

। कूरधूर्त्ते । शिवे । सिद्धे ॥ सितनी

लकृष्णलोहितपीतप्रसवाश्च सन्ति -

धत्तूराः । सामान्यगुणोपेता स्तेषु गु

णाद्यस्तु कृष्णकुसुम' म्यादितिराज

निर्घण्ट ॥

कृष्णपञ्च । पु । सितेतरपञ्चे । असितप

ञ्चे ॥ सतु प्रतिपदाद्यमावास्यान्तपञ्च

दशदिनात्मक । यथा । तत्र पञ्चा

बुभौ मास शुक्लकृष्णौ क्रमेण हि ।

चन्द्रद्विपरः शुक्लः कृष्णश्चन्द्रश्च या

त्मक ॥ पञ्चम्याद्यास्तु तिथयः कृमा

त् पञ्चदशस्मृताः । दर्शान्ताः कृष्णप

ञ्चेता पूर्णिमान्ताश्च शुक्लके ॥ इति

तिथ्यादितत्त्वम् ॥

कृष्णपर्णी । स्त्री । कालतुलस्याम् ॥

कृष्णपाकः । पु । करमर्द्धके ॥ कृष्णः पा

कोऽस्य ॥

कृष्णपाकफलः । पु । करमर्द्धे ॥ कृष्ण

पाकफलमस्य ॥

कृष्णपिङ्गला । स्त्री । चण्ड्याम् । दुर्गा

याम् ॥

कृष्णपिण्डीतकः । पु । कृष्णपिण्डीरवृ

क्षे । वराहे ॥

कृष्णपिण्डीरः । पु । कृष्णपिण्डीतके ॥

कृष्णपिपीली । स्त्री । कृष्णवर्णायाम्पि

पीलिकायाम् । वृक्षकहायाम् । स्थू

कृष्णम्

लायाम् ॥

कृष्णपुच्छः । पु । लोम्डी इतिभाषा
महिदे वन्यजन्तुविशेषे । किरौ ॥

कृष्णपुष्प । पु । कृष्णधत्तरके ॥

कृष्णपुष्पी । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥

कृष्णफल । पु । करमर्दके ॥ कृष्णानि
फलान्यस्य ॥

कृष्णफलपाकः । पुं । करमर्दके । करौ
दा इतिभाषा ॥

कृष्णफला । स्त्री । सोमराज्याम् ॥ कृ
ष्णानिफलान्यस्याः ॥ कोलशिव्याम्
॥ अजादित्वाद्वाप ॥

कृष्णभूकृष्णखण्ड । पु । विद्वार्याम् ॥

कृष्णभूमः । वि । कृष्णवर्णमृत्तिकायुक्ते
देशे ॥ कृष्णोदगिन्यच् ॥

कृष्णभूमिजा । स्त्री । गोमूषिकावृक्षे ॥

कृष्णभेदा । स्त्री । कटुकायाम् ॥ कृष्णो
वर्णेन भेदश्चेदोऽस्याः ॥

कृष्णभेदी । स्त्री । कटुक्याम् । कटुरो
हिण्याम् ॥ कृष्णमलम्लिनत्ति । क
र्मण्यण् । डीप् ॥

कृष्णमन्त्री । पु । पवनव्याधौ । उद्धवे ॥

कृष्णमल्ली । स्त्री । कृष्णमल्लिकायाम् ।
वनवर्धरे । वर्ध्याम् । काली तुल
सी इतिभाषा ॥

कृष्णमुद्गः । पु । काला भूग इतिप्रसि
द्धे मुद्गे । वासन्ते । सुराष्ट्रजे ॥

कृष्णाव

कृष्णमूली । स्त्री । शारिवाविशेषे ॥

कृष्णमत्तिकः । पु । कृष्णभूमे ॥

कृष्णसत् । स्त्री । काला मिट्टी इतिप्र
सिद्ध कृष्णवर्णाया मृदि । कृष्णभू
मे ॥ कृष्णसत् घृतदाऽऽस्रपदर
श्लेषापित्तनुत् ॥

कृष्णरुद्धा । स्त्री । जलकालतायाम् ॥

कृष्णरूप्यः । वि । कृष्णचरे ॥

कृष्णलम् । न । रक्तिकायाम् । रक्ती
घुघुची चिरमूठी इतिभाषा ॥ चि
भिर्यकैष्यमिमितेमाने ॥ सर्वपाः षट्
यवो मध्यस्त्रियवन्त्येककृष्णलम् ॥

कृष्णलकः । पु । गुञ्जायाम् ॥

कृष्णलवणम् । न । सौवर्चललवणे ।
कालावृण इति भाषा ॥ काचलवणे ॥

कृष्णला । स्त्री । रक्तिकायाम् । गुञ्जा
याम् ॥ कृष्णं वर्णं लाति । लादाने
। आतोऽनूपेतिक' ॥ वद्धा । कृष्णो
वर्णोऽस्याः । सि० लच् ॥

कृष्णलोहम् । न । अयस्कान्ते ॥

कृष्णलोहितः । पु । धूम्रवर्णे । कृष्णर
क्तमिश्रवर्णे ॥ चि । धूम्रवर्णवति ॥

कृष्णमिश्रोलोहितः । शा० ॥

कृष्णवक्त्रः । पु । वानरे ॥ इति वृक्षा
युध ॥ चि । श्याममुखे ॥

कृष्णवर्णः । पु । शूद्रः ॥ विधुन्तुदे ॥ कृ
ष्णोवर्णोऽस्य ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

कृष्णाग्नि

कृष्णवर्त्मा । पु । अग्नौ । आश्रयाग्रे ॥

कृष्णाधूमेवर्त्मास्य ॥ दुराचारे ॥ वि
धुन्तुदे ॥ चित्रकटचे ॥

कृष्णववरक । पु । वर्वरटचे ॥

कृष्णवह्निका । स्त्री । जनुकालतायाम् ॥

कृष्णवह्नी । स्त्री । कृष्णार्जके ॥ सारि
वा विशेषे ॥

कृष्णवानर । पु । कपौ । गोलाकृत्ते ॥

कृष्णवीज । पु । रक्तशिग्रौ ॥ न । का
खिन्ने । कलौदा इति भाषा प्रसिद्धे
फले ॥

कृष्णवृक्षा । स्त्री । पाटलाटचे ॥ माघ
पर्यायम् ॥ कृष्ण वृन्तमस्याः ॥

कृष्णवृन्तिका । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ कृ-
ष्णवृन्तायाम् ॥

कृष्णवेणा । स्त्री । सरिद्धिशेषे ॥

कृष्णशार । पु । काष्ठसारस्रगे । कृष्ण
सारे ॥ कृष्णशसौ शार'श्वलस्य ।
वर्षोवर्षेनेतिसमास ॥

कृष्णशालि । पु । काष्ठधान इति गौड
भाषा प्रसिद्धे धान्य विशेषे । श्या
मशालौ ॥ कृष्णशालिखिदोषघ्नोम
धुर' पुष्टिकृत्तित' । पुष्टिवीर्यवर्द्धनश्च
वर्षकान्तिवक्षप्रद इत्यस्यगुणा' ॥

कृष्णशिविका । स्त्री । काकाण्याम् ॥ कृ-
ष्णवर्णा शिन्निका ॥

कृष्णशिशुः । पुं । शोभाजने ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

कृष्णा

कृष्णाशृङ्ग । पु । महिषे । लुब्धपे ॥

कृष्णसख । पु । अर्जुनवृक्षे ॥ अर्जुने ॥

कृष्णस्य सखा । टच् ॥

कृष्णसखी । स्त्री । जीरके ॥ इति ब्रह्म
चन्द्रिका ॥

कृष्णसर्षप । पु । राजसर्षपे । राजिका
याम् ॥

कृष्णसार । पु । कुष्ठाम् ॥ स्रगविशेषे ।
काष्ठसारे ॥ कृष्णसारस्तु चरति स-
गोयचत्वभावत ॥ खद्विरे ॥ कृष्णे
नसार, श्वल । दृतायेतिवैगणवि
भागात् समासः ॥

कृष्णसारधि । पु । पार्थे । धनञ्जये ॥
अर्जुनवृक्षे ॥

कृष्णसार । स्त्री । शिंशपाटचे ॥ कृष्णः
सारो ऽस्याः ॥

कृष्णस्कन्ध । पु । काष्ठस्कन्धे । तमाष्ठ
टचे ॥

कृष्णा । स्त्री । श्लेषायाम् ॥ नीलीटचे ॥

कृष्णायाम् ॥ श्लेषायाम् ॥ नीलपुन
नवायाम् ॥ कृष्णजीरके ॥ गम्भार्या
म् ॥ कटुकायाम् ॥ सारिवाविशेषे
॥ राजसर्षपे ॥ पर्यायाम् ॥ काको
ल्याम् ॥ सोमराक्ष्याम् ॥ नदीविशेषे
॥ निर्जते, पुण्याम् ॥ कृष्णादैत्यपते

र्मन्थोर्धामवद्दैत्यसेविता । नील
रत्नप्रभाजालत्रितानवरभूषणा ॥ धू

ॐ ॐ ॐ ॐ

कृष्णावा

मादिगतौ । ज्ञानहीनत्वेन तमो
मयत्वात् दक्षिणमार्गत्वेन तन्त्रप्र
सिद्धे पितृयागमार्गे ॥ कृष्णवर्णाया
ज्ञ वि । अनुदात्तत्वाभावाद्गुणीष् ॥
कृष्णवर्णाऽस्यस्या । अर्घ्याद्यच्च ॥
कृष्णागुरु । न । । अगुरुणि । कालागु
रणि । कृष्णकाष्ठे । धूपार्हे ॥ कृष्णजु
याधिकतस्तु लोहत्र दारिमज्जति ॥
अगुरुप्रभव. स्नेह कृष्णागुरुसम.
स्मृत ॥

कृष्णाचल । पु । रैवताद्रौ ॥ कृष्णाश्वा
सावचलश्च ॥

कृष्णाजिनम् । न । कृष्णसारचर्मणि ॥

कृष्णाञ्जनी । स्त्री । कालाञ्जनीवृक्षे ॥

कृष्णानदी । स्त्री । कृष्णसमुद्रवायाम् ।

कृष्णगङ्गायाम् ॥ स्वच्छमस्याजलं
च पावनदीपनंमतम् ॥

कृष्णाभा । स्त्री । कालाञ्जन्याम् ॥

कृष्णामिषम् । न । कृष्णलौहे ॥ इ० हे० ॥

कृष्णायसम् । न । कृष्णवर्णलौहे । काल
लौहे ॥

कृष्णार्घिः । पु । अग्नौ ॥

कृष्णार्जकः । पु । कालीतुलसी इति
भाषा प्रसिद्धे । गरभे । वनवर्बरे ॥

कृष्णालुः । पु । नीचालौ ॥

कृष्णावासः । पु । अश्वत्यष्टके ॥ कृष्णस्य
आवासोऽस्मिन् ॥

केकय

कृष्णिका । स्त्री । राजिकायाम् । राइ
इति भाषा ॥ कृष्णेव । सजाया
कन् ॥

कृष्णेक्षु । न । काजली ईश्व इति
प्रसिद्धे कोकिलाक्षे । श्यामेक्षौ ॥

कृष्णेतर् । पु । गुक्तपक्षे ॥

कृष्णोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्ब
रिकायाम् ॥

कृष्णा । स्त्री । कर्षणाद्यायाम् ॥

कृसरः । पु । तुल्यतिलान्ने ॥ तिलतण्डु
लसम्पक्क. कृसर सेभिधीयते ॥

क्रियते । उकृन् । कृधूमदिभ्य क्रि
दितिसर् । वा० नघत्त्वम् ॥

कृसरा । स्त्री । खिचरीति लोकासि

द्धे द्विदलमिश्रितौदने ॥ तण्डुला
दालिसन्मिश्राखण्डार्द्रकहिङ्गुभिः ।

संयुक्ताः सलिले सिद्धा कृसराकश्चि
तावुधै ॥ कृसराशुक्रलावल्यागुरु.

पित्तकफप्रदा । दुर्जरापुष्टिविष्टम्भ
मलमूत्रकारी स्मृता ॥

कृसः । त्रि । रश्चिते । कृतकल्पने
॥ नियते ॥

कृसकीला । स्त्री । पट्टोलिकायाम् ॥
। व्यवस्थापचे ॥ इति चिकाण्डशेषः ॥

कृसधूपः । पु । सिद्धके ॥

कृसिकः । त्रि । क्रीते ॥ इति षष्ठाधुषः ॥

केकयः । पु । सर्ववर्गीयराजविशेषे ॥

केत

कावख इति ख्याते देशविशेषे ॥

केकयी । स्त्री । भरतमातरि । दशरथ
राजजन्त्याम् ॥ केकयस्य दुहिता ।
सङ्कोचेमानाभावा ज्ञान्यजनकभा-
वापि पुत्रोक्त इति पुत्रोक्तोक्त्या
यामिति ङीष् ॥

केकर । त्रि । बल्लरे । ऐच्छाताना इति
भाषा प्रसिद्धे निम्नोन्नताक्षिपुष-
षे । टेरके ॥ केमूर्ध्निकसु' ग्रीव
मस्य । कुणोहेतुताच्छील्यानुलो-
म्येष्विति ट ॥ इलदन्तादिस्थलुक् ॥

केका । स्त्री । मयूरस्ववाण्याम् ॥ के
मूर्ध्निकायते । कैशब्दे । अन्येभ्यो
पोतिङ् । इलदन्तात् सप्तम्याः सं-
ज्ञायामिस्थलुक् ॥

केकावख । पुं । मयूरे ॥

केकिकः । पु । केकावति । मयूरे ॥ व्री-
ह्यादिभ्यश्चेति ठन् ॥

केकी । पु । मयूरे ॥ केकऽस्त्यस्य । व्री-
ह्यादिभ्यश्चेति षच्चे इति ॥

केचन । अ । केचिदिस्थर्थे ॥

केचित् । अ । केचनेस्थर्थे ॥

केचुकम् । न । शकविशेषे । नाडीचे-
 । विश्वरोचने ॥

केशिका । स्त्री । पटकुश्याम् । तंबूटी
इतिभाषा ॥

केतः । पु । अभिनवमन्दिरे ॥ केतनम्

केतु'

। कित० । घञ् ॥

केतक । पु । केवडा इतिख्याते केत-
कीष्टके ॥ केतक सूचिकापुष्पो
जम्बुक ककचच्छद । सुवर्णकेत-
कीत्वन्यालघुपुष्पासुगन्धिनी ॥ के-
तक. कटुक स्वादुर्लघु स्निग्ध' क-
फापह. ॥ न । केतक्या पुष्पे ॥ केत-
क्या' पुष्पम् केतकम् । पुष्पमूलेषु व-
हुलमिच्छयोलुक् । नादि दृढिः । लु-
क् तद्वितलुकीतिस्त्रीप्रत्ययस्यलुक् ॥

केतकी । स्त्री । टण्डुमान्तरे । सूची-
पुष्पे । धृष्टिपुष्पिकायाम् ॥ केतयति
। कितनिवासादौ । कुन् । ग्लुख्या
॥ गौरादिस्त्वान् ङीष् ॥

केतनम् । न । सद्ने । गृहे ॥ निम-
न्त्रये ॥ केतौ । ध्वजे । चिह्ने ॥ कु-
न्त्रये ॥ केन्त्यते ज्ञायते ऽनेन । कि-
त० । भावकर्मकरणाधिकरणेषु ल्यु-
ट् ॥ स्थाने ॥

केतित । त्रि । निमन्त्रिते ॥ केतितस्तु-
यथान्यायं हव्यकव्येष्वतन्द्रित. । क-
थंश्चिदप्यतिक्लामन्पाप शूकरतां व-
जेत् ॥

केतु' । पु । बजि । शुतौ ॥ पताका-
याम् ॥ लक्ष्मणि । चिह्ने ॥ रिपौ ॥
नवमग्रहे । राहो शरीरे । शिखि-
नि ॥ सचेत्पातरूप. ॥ यथा । ना-

केतुः

माहृषधरोयत्तो रविप्रावरतश्च
य । नेत्यन्तिर्चायते तस्य न देयः प
स्थितैरपि ॥ सकन्दो द्विचूडश्च
त्रिशिखः पञ्चचूडकः । सहस्रशिख
रूपश्च इन्द्रकेतुरिव स्थितः ॥ सूर्य
पुत्रो ग्निपुत्रश्च ब्रह्माविष्णुशिवात्मज
। अनेकशिखरः केतुर्ग्रहपीडां व्य-
प्रेहति ॥ अथ केतुरित्येकवचनं जा-
न्यभिप्रायम् । धूम्रा द्विवाहवः सर्व
गदिमो विकृतानना । गृह्णासतग-
ता निष्कंकेतवः सुर्वरप्रदाः ॥ सर्वे कि-
रोटिनः कार्या ग्रहालोकहितावहा
स्वाङ्गुलेनोच्छ्रिता सर्वे शतमहोत्त-
रसदा ॥ इत्यादिषु बहुलदर्शनात्
॥ * ॥ अथ केतुचारेणाराहीतो चि-
स्थितोऽस्तयथा । तच्चादावागमप्रदर्शना-
र्जमाह । गार्गीय त्रिखिचारः पारा-
वर मसितदेवकृतश्च ॥ अन्याश्च
बहुन् दृष्ट्वा क्रियतेऽग्रमनाकुलवारः
॥ अग्निाद्यास्तमयश्चणमाह । दर्श-
नमस्तमये वा न रक्षितविधिना
ज्यं गच्छते ज्ञातुम् । दिव्यान्तरिच-
मैमास्त्रिभिर्भ्रातृभ्यः केतवो यस्मात् ॥
अथ केतूनां दिव्यवर्जितातामन्वेष्टां
स्वरूपमाह ॥ अहुताग्नेऽतल्लह-
मंक्षिप्तं तल्लहः केतुर्गुणैर्वोक्तम् ।
संयोज्यमिष्टावात्सल्यमभिरुणाहीन्

केतुः

सरित्स्थज्य ॥ दिव्यान्तरीचं भौमा
नां केतूनां सः ॥ अजश्च भवनतश्च
तुरगकुम्भराशे प्वयान्तरीक्षास्ते ।
दिव्या नक्षत्रस्था भौमा स्युरतो न्य-
याशिखिनः ॥ केतूनां सख्यां मता-
न्तरेणाह । अत मेकाधिक मेके
सहस्र मधरे ब्रह्मन्ति केतूनाम् ।
बहुरूपमेकमेव प्राह मुनिर्नारदः
केतुम् ॥ मतान्तरास्तु क्तास्वसिद्धा-
न्तमाह । यस्मै केतुः स दिव्यः किम-
मेत फलन्तु सर्वदा भाष्यम् । उद-
यास्तमयैः स्थानैः स्थैरैः रूपनैः
वैद्य ॥ तेषां फलवाकनियमार्थं
माह ॥ यावन्त्यहानि दृश्ये मासा-
स्मावन्त एव फलप्राक् । मासैरब्दा-
श्च वदेत् प्रथमात् पञ्चत्रयात् पर-
तः ॥ शुभस्य केतो र्बः ॥ इत्य-
स्तुः प्रसन्नः सिग्धः चक्रु रचिरस-
स्थितः शुक्लः । उद्दितो वा प्यभिदृष्टः
सुभिचसौख्यावहः केतुः ॥ अनुभ-
स्य केतो र्बः ॥ उक्तविपरीतरूपो
न शुभकरो धूमकेतु इत्यन्तः । इन्द्रा-
युधानुकारी विशेषतो द्वित्रिभूलो-
वा ॥ अधुना केतुसहस्रस्य कश्चन
सफलं विवक्षुः सन्नादावेव रविजा-
पञ्चविंशतिः केतवो भवन्ति तेषां
फलमाह ॥ हारमणिहेमरूपः

केतु

किरणाश्च पञ्चविंशति रशिश्रिता ।
 प्रागपदिशो दृश्यान्वपति विरोधा
 वहा रविजा ॥ अस्मिपुत्रा स्तावन्त
 इत्याह । शुक्रदहनबन्धुजीवकला
 चाक्षतजोपमा हुताशसुना । आ
 मेय्या दृश्यन्ते तावन्त स्तेपि शि
 विभयदा ॥ मृत्युसुना स्तावन्त आ
 ह वक्रशिरा मृत्युसुता रुचा, कृ
 ष्णाश्च तेपि तावन्त । दृश्यन्ते याम्या
 या जनमरकावेदिन स्तेषु ॥ भूमि
 पुत्रा द्वाविंशतिरेवाह । दर्पणवृत्ता
 कारा विशिखा किरणान्विताधरा
 तनया । चन्द्रयदा द्वाविंशति रैश
 न्या मम्युतैलनिभा ॥ चद्रसुता ख
 य । शशिकिरणरजतहिमकुमुद
 कुन्दकुसुमोपम, सुता शशिन ।
 उत्तरते, दृश्यन्ते चय सुभिच्चावहा
 शिखिन ॥ ब्रह्मदण्ड ख्यस्य स० ॥
 ब्रह्मसुत एक एव त्रिशिखो वर्ण
 खिमि युगान्तकर । अनियतदिक
 सम्प्रभवो विज्ञेयो ब्रह्मदण्डख्य ॥
 शकाधिकं शत कथित मन्यानि नव
 शतान्येकानानि कथनीयानीत्याह
 । शत मभिहित मेकाधिकमेकेन
 विरचिता न्यस्मात् । कथयिष्ये
 केतूनां शतानि नवचक्षुषे स्य
 हेः ॥ शुक्रपुत्रा श्वतुरशीतिसङ्

केतु

ख्या स्तानाह । सौम्येशान्यो रुदय
 शुक्रसुता याति चतुरशीत्याख्या ।
 विपुलसिततारका स्ते सिग्धाश्चभ
 वन्ति तोम्रफला ॥ षष्टि शनैश्चर
 पुत्रा । सिग्धा प्रभासमेता द्विशि
 खाः षष्टि शनैश्चराङ्गरुहा । अति
 कष्टफला दृश्या सर्वचैतेकनकस
 र्वा ॥ गुरुपुत्रा पञ्चषष्टि । विक
 षा नाम गुरुसुता सितैकतारा ।
 शिखापरित्यक्ता । षष्टि पञ्चभिर
 धिका सिग्धा याम्याश्रिता, पाषा म
 एकपञ्चाश बुधपुत्रा । नातिव्यक्ता
 खच्छा दीर्घा शुक्ला यथेष्टदिकप्र
 भवाः । बुधजा सत्करसंज्ञा पापफ
 ला स्वेकपञ्चाशत् ॥ भौमपुत्रा, ष
 ष्टि । क्षतजानलाऽनुरुपा खिच्छ
 तारा, कुजात्मजा षष्टि । नाम्ना च
 कौटुमा स्ते सौम्याशासस्थिता पा
 पा ॥ चयखिग्रहाहुपुत्रा । विंशत्
 व्यधिका राहे स्तेतामसकीलकाह
 तिख्याता । रविशशिरा दृश्यन्ते
 तेषां फलमकचारेत्तम् ॥ अर्कचा
 रात्तामसकीलकसंचाराहुसुताः
 केतवद्वत्यादिनेत्यर्थः । विशत्यधि
 कं शत मस्मिपुत्राणाम् । विशत्य
 धिकं श्वान्य क्षत ममे विंशरूपस
 ज्ञानाम् । तीव्रानलभयदानां ज्वा

केतुः

लामाहाभिराकुलतनूनाम् ॥ सप्त
सप्तति वायुयुषा । श्यामावणा वि
तारा श्यामरूपा विकीर्णदीधित
य । अरुणाख्या स्ते वायो सप्त च
सप्तति पापदा परुषा ॥ प्रजापति
सुतान् ब्रह्मण पुत्रांश्चाह । तारापु
ञ्जिकाशा गणका नाम प्रजापते
रष्टौ । हे च शते चतुरधिके चतुर
श्चा ब्रह्मसन्ताना ॥ द्वात्रिंशद्वयपु
त्रा नाह । कङ्का नाम वरुणजा द्वा
त्रिंशद्वयगुणसंस्थाना । शशिवत
प्रभासमेता स्त्रीप्रफला केतव प्रो
क्ता ॥ वसवति कालपुत्रा । वसव
ति कालपुत्रा कवन्धसन्ना कव
न्धसंस्थाना । पुष्ट्रा भयप्रदा स्यु
र्विरूपतारा स्यु ते शिखिन ॥ नव
विदिक्पुत्रा, सर्वेषां च सख्या मन्ये
षाञ्च विशेषं वक्ष्यामीत्याह । शु
क्लविपुलैकतारा नव विदिशां केत
व समुत्पन्ना । एवकेतुसहस्र विंशे
ष मेषा मतेो वक्ष्ये ॥ तत्र ये दृश्य
स्ते तेषां लक्षणं वक्तुकाम स्तत्रादा
नेव वसाकेते लक्षणमाह । उद
गायतो महान् क्षिग्धमूर्त्तिरपरोद
यो वसाकेतुः । सद्य करोति मर
कं सुभिचमं प्युत्तमं कुर्वते ॥ अ
स्थिकेतोः शस्त्राख्यस्य लक्षणं । तस्माच्च

केतुः

यो ऽस्थिकेतुः सतु रुचः क्षुब्धयाव
ह प्रोक्त । क्षिग्ध स्तादृक् प्राच्यां
शस्त्राख्यो उमरमरकाय ॥ कपाल
केतो र्लौ० । दृश्यो ऽमावास्यायां क
पालकेतुः स धूम्ररश्मिशिखः । प्राक्
नभसो ऽर्धविचारी क्षुम्भकादृष्टि
रोगकर ॥ रौद्रकेतो र्लौ० । प्राग् वै
श्वानरमार्गेशूलाग्र श्या वरुणताम्रा
र्द्धिः । नभसः क्षिभागगामी रौद्र इ
ति कपालतुल्यफल ॥ चलकेतो र्लौ०
। अपरस्यां चलकेतुः शिखया या
म्याग्रयाङ्गुलोच्छ्रितया । गच्छेद्य
यायथोदक् तथातश्चा दैर्घ्यं माया
ति ॥ सप्त मुनीन् संस्पृश्य भुवम
भिजितमेवच प्रतिनिवृत्त । नभसो
ऽर्द्धभागमिच्छा याम्येनास्तं सम्प्रया
ति ॥ इम्यात्प्रयागकृष्णाद् यावदव
न्ती च पुष्करारण्यम् । उदगऽपि
च देविका मपि भूयिष्ठ मध्यदेशाख्य
म् ॥ अन्या नपि च स देशान् कश्चि
त्कश्चिद्वृत्तिरोगदुर्भिक्षे । दशमा
सान् फलपाको ऽत्यकैश्चिदष्टादश
प्रोक्त ॥ श्वेतकेतो र्लौ० । प्राग् गर्ह
रावदृश्यो याम्याग्र, श्वेतकेतुः पुन्यस्र
। कद्रुति युगाकृति रपरोयुगपत्तौ
सप्तदिग्दृश्यौ ॥ क्षिग्धौ सुभिचशि
ग्रहौ तथाधिकं दृश्यते कृनामय ।

केतुः

दश वर्षाद्युपसार्पं जनयति अस्त्रप्र
कोपकृतम् ॥ श्वेतस्य खच्चरम् । श्वे
त इति अटाकारो ह्रस्वः । श्याधो वि
धत्तिभागगतः । विनिवर्त्तते ऽपस
र्पं विमानशेषा प्रजाः कुर्वते ॥ रश्मि
केतोर्ल० । आधूस्त्रया ऽति शिखया
दर्शनं मायाति कृत्तिकासंस्त्रः । श्वे
तरश्मिकेतुः श्वेतसमानं फलं धत्ते
॥ भ्रुवकेतोर्ल० । भ्रुवकेतु रनियति
नतिप्रमाणवर्षा कृति भवति विष्वक्
। दिव्यान्तरीक्षभौमो भव पथ्यं वि
ग्धदृष्टफलः ॥ सेनाङ्गेषु जघाणां गृ
हतदशैलेषु चापि देशानाम् । गृहि
णां मुपस्करेषु च विना शिनां दर्शन
याति ॥ कुमुदकेतोर्ल० । कुमुद
इति कुमुदकानि वीरयया प्राक्शि
खो निशामेकाम् । दृष्टं सुभिच
मतुषं दशं शिख वर्षाणि स करोति
॥ मणिकेतोर्ल० । सक्वदेकयामदृ
श्यः सुहृच्छातारो परेश मणिकेतुः ।
काञ्ची शिखा ऽस्य शुक्ला स्तनोदता
क्षीरधामेव ॥ उदयमेव सुभिच च
तुरीमसान् करो पथ्यसौ सार्द्धान् ।
प्रादुर्भावं प्रायः करोति च सुहृ क
न्तनाम् ॥ जलकेतोर्ल० खगमहः ।
जलकेतु रपिचपश्चात् स्निग्धः शिख
या परेश्वो नतया । नव मासान् स

केतुः

सुभिच करोत शान्तिश्च लोकस्थः ॥
भवकेतोर्ल० । भवकेतु रेकराचं दृ
श्यं प्राक् सुहृच्छातारकः स्निग्धः । ह
रिश्चाङ्गलोपमया प्रदक्षिणा वर्त्तया
शिवया ॥ यावत् एव मुहूर्त्तान् दृ
र्शनं मायाति निर्द्देशेन्मासान् । ताव
दमुष्य सुभिचं ह्रस्वः प्राशान्निकान्
रोगान् ॥ पद्मकेतोर्ल० । अपरेख
पद्मकेतु र्मयाचनौरो भवे जिज्ञा
मेकाम् । सप्त करोति सुभिचं वर्षा
ण्यतिवर्षं युक्तानि ॥ आवर्त्तकेतोर्ल० ।
आवर्त्त इति निशामे सख्य
शिखो ऽ रगनिभो ऽपरे स्निग्धः ।
शामतप्यशान स दृश्य स्ताव न्मासा
न सुभिचकर ॥ संवर्त्तकेतोर्ल० ।
पश्चात् सन्ध्याकाले संवर्त्तो नाम
धूयताम्रशिखः । आक्रम्य विद्यतस्य
श शूलाग्रावस्थितो रौद्रः ॥ यावत्
एव मुहूर्त्तान् दृश्यो वर्षाणि कृत्ति
तावन्ति । भूपान् शस्त्रनिपातै रदृ
यर्त्तश्चापि पीडयति ॥ अश्वशुभान्
केतुन् वर्जयित्वा ऽ शुभानां नक्षत्रस्य
शंवा धूपनाद् दुष्टफलं वक्ष्यामीत्या
ह । ये शस्ता स्तान् हित्वा केतुभिरा
धूपिते ऽथवा स्पृष्टे । नक्षत्रे भवति व
धो येषां रात्रां प्रवक्ष्येतान् ॥ अन्वि
त्या मशकपं भरणीषु किरातपा

केतुः

र्थिवं हन्यात् । बहुलासु कलिजे
 शं रोहिण्यां गुरसेनपतिम् ॥ औ
 शोनर मपि सौम्ये जलजाजीवाधि
 पतथार्शसु । आदित्ये ऽश्वकनाथ
 पुष्ये मगधाधिपं हन्ति ॥ अश्विकेशं
 भौजङ्गे पिच्ये ऽङ्गं पाण्डनाथ मपि
 भाग्ये । औज्जयनिक मार्यमण्ये सा
 विचे दण्डकाधिपतिम् ॥ चित्रासु
 कुश्चेवाधिपस्य मरण समादिशे
 सज्ज ॥ काशीरक्तकाम्योजौ न
 पती प्राभञ्जने न स्त ॥ इत्वाकुर
 लकनाथ श्व हन्यते यदि भवे द्वि
 शाखासु । मैत्रे पुष्पाधिपति ज्येष्ठा
 सु च सार्वभौम वध ॥ मूले नमः
 कपती जल दैवे काशियो मरणमे
 ति । यौधेयकार्जुनायनशिविचै
 यान् वैश्वदेवे च ॥ हन्यात् कैकय
 नाथ पाण्डनदं सिंहलाधिपं वाङ्म
 । नैमिषवृषं किरातं श्रवणादिषु
 षट्स्विमान् क्रमशः ॥ केतोर्वि
 शेष माह । उत्काभिताडितशिख
 शिखी शिव शिवतरो ऽभिदृष्टो य
 । अशुभ स एव चोलातङ्गणसित
 ह्मणचीनानाम् ॥ विशेषान्तरमाह
 । नम्रायत, शिखिशिखाभिस्तोय
 तोवा कर्णच यत् स्पृशति तत्कथि
 तांश्च देशान् । दिव्यप्रभावनिहता

केदार

न् स यथागतमान् भुङ्क्ते गतो न
 रपति परभोगिभोगान् ॥ इतिवा
 राहीसंहितायां केतुचारनामाध्या
 य एकादश ॥ चाव्यते ऽनेनवा ।
 चायुपूजादौ । चाय. किरितितुः ॥
 केतुगृहम् । न । मीनराशौ ॥
 केतुग्रहवृक्षभम् । न । वैदूर्यमणौ ॥
 केतुभ. । पु. मेघे ॥
 केतुमालम् । न । जम्बुद्वीपस्य नवख
 ण्डान्तर्गते खण्डविशेषे ॥ मुकेतनं
 केतुमाल प्रतीच्यां गन्धमादनात् ॥
 केतुरत्नम् । न । वैदूर्यमणौ ॥
 केदार. । पु. वृक्षविशेषे ॥ त्रि. टेरके ॥
 केदार । पु. अद्रिविशेषे ॥ बदर्यां स
 मीपेक्षेत्रविशेषे ॥ यथा । केदारा
 ख्ये महाक्षेत्रे देवी सामार्गदायनी
 तिदेवीगीता ॥ शिवे ॥ भूमिप्रभे
 दे ॥ आलवाले ॥ खेत इति प्रसिद्धे
 क्षेत्रे । क्यार इति भाषा ॥ कैदा
 र वारि मधुरं विपाके गुरु दोषल
 म् । तदेव वटुमुक्तन्तु विशेषादौषदं
 भवेत् ॥ के जले शिरसिवा दारोऽ
 स्य । हलदन्तादित्यलुक ॥ केन ज
 लेन दीर्यते वा । दृविदारणे । क
 र्मणि घञ् । केदाराद्यच्चेति निर्देशा
 देत्वम् ॥

केदारकटुका । स्त्री । कटुकायाम् ॥

ॐ

केन्द्रम्

ॐ केदारजम् । न । पद्मकाष्ठे ॥

केदारेण । पु । केदारेन्द्रे । काशि-
स्त्रेणिविशेषे ॥

केनती । स्त्री । स्वरदारेषु । रतौ ॥

केनारः । पु । कुम्भिनरके ॥ शिरः क
पोलसन्धिषु ॥केनिपातः । पुं । अरिषे । कर्णे । नौ
काष्ठस्य चाक्षनकाष्ठे । हासि इति
गौडभाषा । पतवार इति देशभा
षा ॥ केनसे निपातोऽस्य । वचदन्ता
दिष्वयम् ॥केनिपातकः । पु । केनिपाते ॥ शेषादि
तिकम् । सप्तावगमितिकम् ॥

केन्दुः । पु । तिलुकवृक्षे ॥

केन्दुकः । पु । गाव इति गौडभाषा
प्रसिद्धे गावाम वृक्षे ॥ शास्त्रविशे
षे ॥ यथा । लघुद्वयं विरामान्त
ताले केन्दुकसंज्ञके इति दामोदर ॥केन्द्रम् । न । कण्टके । अक्षचतुर्जसस
मदेशमस्थानेषु ॥ यथा । अक्षाम्बु
यूनकर्मणि केन्द्रं मुक्तम् कण्टक
म् । चतुष्टयं चाप खेटो वली च
ये विशेषत इति ॥ स्पष्टग्रहानयना
र्हे श्रीधरमन्दसंज्ञकाङ्गद्वये ॥ गौड
स्य मध्यस्थाने ॥ यथा । दत्तस्य मध्यं
किञ्च केन्द्रं मुक्तं केन्द्रं ग्रहोच्चान्तर
मुच्यते ऽतः । यतो ऽन्तरे तावतिॐ
ॐ
ॐ

केयूर

तुङ्गदेशा श्रीपेशवृक्षस्य सदैवके
न्द्रमिति ॥ यात्रा योगविशेषे ॥ य-
था । आमोक्तिमगते चन्द्रे केन्द्रस्यै
सुरपूजिते । योगः केन्द्र इति स्या
तोयातुरिष्टाय सिद्धिद इति ॥केन्द्रमवनम् । न । अक्षचतुर्जससमद
क्षममवनेषु ॥केन्द्रम् । पु । जन्मकाशिके योगविशे
षे ॥ यथा । रविर्जं द्वादशमी रज
प्ता चन्द्रात् द्वितीयमीः शुभका ।
उभयस्थिते दुरधरा केन्द्रम् संज्ञि
तोतो ऽन्य इति ॥ भूतक दुःखिनम
वमजात केन्द्रमे विद्यादिति च फ
लम् ॥केमुकः । पु । केतु इति गौडभाषा
प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । पेशुके । इत्य
सारिण्याम् ॥ न । कन्दशास्त्रवि० ॥
केमुककटुकं पाके तिक्तं आदि हिमं
लघु । दीपनं पाचनं हृद्यं कफपित्त
क्षरापहम् ॥ कुष्ठकातमनेहाक्षना
शनं वातलं लघु ॥ इति ॥केयूरम् । न । प्रगण्डभूषणे । अङ्गदे ।
वाज्रवन्द इति भाषा ॥ केवाहुशिर
सि यैति । युमिश्रणे । खर्जपिष्टा
दिभ्योऽरोक्षचाविष्यूर । वचद
न्तादिष्वयम् ॥ पुं । रतिवन्धवि०
॥ यथा । खीकङ्के चैव सम्पीड्य दे

ॐ

केरली

की माण्डिङ्ग्य सुन्दरीम् । कारये
त् स्थापन कामी वन्ध. केयूरसंज्ञ
क इति ॥ अपिच । स्त्रीयां जङ्घा
न्तराविष्टो नाडमाण्डिङ्ग्य सुन्दरी
म् । कामये द्विपुलकामी वन्ध. के
यूरसंज्ञक इति ॥

केरल । पु । मल्लेवार इति प्रसिद्धे दे
शवि० ॥ यथा । उद्या केरलपर्याया
इति हेमचन्द्र. ॥ सुब्रह्मण्यं समार
भ्य बावद्देशो जलार्दन. । तावत् के
रलदेशं स्थात् तन्मध्ये सिदुकेरल
॥ रामेन्दुरात् व्यङ्गुटेना द्रुसकेरल
नामक । अनन्तशैल आरब्ध बाव
त् स्था दृश्यं परे ॥ तावत् सर्वेशना
मा तु केरल परिकीर्तित इति ॥ वेद
यागाजधिकारिष्मश्रुधारिस्तेच्छवि०
। पुटैते क्षत्रिया आसन् समरेषु पा
धर्मो नाशित वेशान्यत्वं च कृतम् ।
यथा । नि. स्वाध्यायवधट्कारा.
कृता स्तेन मज्जात्मना । शका यवन
कान्बोजा पारदा पङ्गवा क्षत्र्या ॥
कोलिसर्पा माण्डिषका दर्वा खोला
सकेरला । सर्वे ते क्षत्रिया स्नात-धर्म
स्तेषां निराकृत. ॥ इति चरिबंश
॥ सम्प्रदाय विशेषे ॥ प्रश्नग्रन्थवि
शेषे ॥

केरली । स्त्री । ज्योतिर्ग्रन्थविशेषे ॥

केलिष्ट

होरांयाम् ॥

केलिक । पु । खड्गधारादिनर्त्तके । उ
वके ॥

केलासः । पु । स्फटिके ॥

केलि. । पु । स्त्री । परीहासे । हवे ।

कीडावाम् ॥ केलनम् । किलकीडा

याम् । केलुचलनेवा । इन् ॥ स्त्री

। प्रविश्याम् ॥

केलिकः । पु । अशोकदण्डे ॥

केलिकला । स्त्री । सरस्वत्तन्त्रीयात्ताम् ॥

केलिकाल. । पुं । कीडासमये ॥

केलिकिष. । पु । कृष्णखड्गसंज्ञकेषि

वस्थानुचरे ॥ नाथो नायकवयस्ये ।

विदूषके । वैहासिके ॥

केलिकिला । स्त्री । कामदेवपत्न्याम्

। रतौ ॥

केलिकिलावती । स्त्री । सरभार्या

याम् ॥

केलिकीर्ण. । पु । उष्ट्रे ॥

केलिकुण्डिका । स्त्री । मन्त्रीभगिण्याम्

। श्यालिकायाम् । सप्तमी इति

भाषा ॥

केलिकोष. । पु । नदे ॥

केलिनागर । पु । बहुभोगिनि । स

भोगवति ॥

केलिमुख. । पु । परीहासे ॥

केलिवृक्षः । पु । केलिकदम्ब इति गौ

केवला

उभाषाप्रसिद्धे कदम्बविशेषे ॥

केलिशुधिः । स्त्री । धरित्याम् ॥

केलिसचिव । पु । क्रीडाविषयकम
न्त्रिणि । नर्मदे । नर्मसचिवे ॥

केवर्त्त । पुं । कैवर्त्तजातौ ॥ इतिदिङ् ॥

केवलः । पु । कुहने ॥ न । ज्ञानभेदे ॥

शुद्धे ॥ निर्णीते ॥ त्रि । अद्वितीये ।

एकस्मिन् । असहाये ॥ कृतके ॥ के

वते । केवसेवने । दृषा० कल ॥ के

शिरसि वक्षयति वा । वक्षप्राणने ।

पचाद्यच् ॥

केवलज्ञानी । पुं । भूतार्हद्विशेषे ॥

केवलद्वयम् । न । मरिचे ॥

केवलव्यतिरेकि । न । व्यतिरेकमात्र

व्याप्तिकानुमाने ॥ यच्चा । पृथिवी

तरेभ्योभिद्यते गन्धवत्त्वात् यदि

तरेभ्यो नभिद्यते न तद्गन्धवत् य

था जलम् नचेयं तथा तस्मात् त

थेति । अत्र यद्गन्धवत् तदितरमि

न्नमित्यन्वयदृष्टान्तो नास्ति पृथि

वीमात्रस्य वक्षत्त्वात् ॥

केवला । स्त्री । एकस्याम् ॥ कृतस्त्राया

म् ॥ केवलात् टाप् ॥

केवलान्वयि । न । अन्वयमात्रव्याप्तिका

नुमाने ॥ यच्चा । घटेऽभिधेयः प्र

मेयत्वात् पटवत् इत्यत्र प्रमेयत्वा

भिधेयत्ववोच्यतिरेकव्याप्तिर्नास्ति

केशका

सर्वस्याप्यभिधेयत्वात् प्रमेयत्वाच्च ॥

केश्वी । पु । जैनविशेषे ॥

केश्वी । स्त्री । ज्ञानविशेषे ॥ ग्रन्थवि

शेषे ॥ केवलमा मकेति संज्ञाकृद्

सोऽर्णीप् ॥

केशिका । स्त्री । केवेर इतिकोकगभा

षाप्रसिद्धे पुष्पविशेषे । भृङ्गारौ । म

हागन्धायाम् ॥

केशः । पु । वरुणे ॥ श्रीवेरे ॥ दैत्यवि०

॥ विष्णौ ॥ चिकुरे । कुन्तले । वा

ले ॥ मञ्जजातोपधातुविशेषोऽयम् ॥

केशसमूहार्थवाचका शब्दाः यच्चा ।

वालाः स्युः स्तत्परा पाशोरचना

भार उच्यते । हस्त पञ्च कलापस्य

केशभूयस्त्ववाचका इतिहेमचन्द्रः ॥

क्लिश्यते । क्लिश वन्धे क्लिशु उपता

मेवा । क्लिश्नातिवा । क्लिशुविवाधा

याम् । क्लिशेरन्लोलोपस्य ॥ के

शेते । शीङ् ॥ अन्येभ्योपीतिङ ।

हलदन्तादिभ्यलुक्वा ॥ कस्यशिर

सः ईशोवा ॥

केशकः । पु । केशेषु प्रसिते ॥ स्वाङ्गेभ्यः

प्रसिते इतिकन् ॥

केशकलापः । पु । केशपाशे । केशस

मूहे ॥

केशकारः । पुं । वारिया कुशियार इति

भाषा प्रसिद्धे इक्षुप्रभेदे ॥ केशकारे

केशरः

गुरु शीतो रक्तपित्तक्षयापहः ॥

केशकीट । पु । यूकायाम् ॥

केशगर्भः । पु । } कवय्याम् ॥
केशगर्भक । पु । }

केशघ्नम् । न । इन्द्रलुप्तके ॥

केशट । पु । हरौ । विष्णौ ॥ अजे ।

छागे ॥ उल्लटे ॥ भ्रातरि ॥ शोष

णाख्ये मदनस्य वाख्ये ॥ शोणकवृक्षे ॥

केशधृत् । पु । भूतकेशे ॥

केशनाम । न । बाले । शीवेरे । बाला

इतिभाषा ॥

केशपक्षः । पु । कचौघे । केशकलापे ॥

केशपर्णी । स्त्री । अपामार्गे ॥

केशपाशः । पु । केशपक्षे ॥ पाशः पक्ष

स्य हस्तस्य कलापार्थं कक्षात् परे ॥

केशपाशी । स्त्री । शिखायाम् । शि

रोमध्यस्थचूडायाम् ॥ केशानां पा

श । गौरादिः ॥

केशभू । पु । शिरसि ॥

केशमयनी । स्त्री । शमीवृक्षे ॥

केशमार्जकम् । त । कङ्कतिकायाम् ।

कङ्का-कङ्गी इतिभाषा ॥

केशमार्जनम् । न । कङ्कतिकायाम् ॥

केशमुष्टिः । पु । विषमुष्टिवृक्षे ॥ महा

निम्बे ॥

केशरः । पु । सिद्धस्नान्यजटावाम् ॥ तु

रङ्गस्नान्यकेशेषु ॥ पुष्पागवृक्षे ॥ व

केशवः

कुलवृक्षे ॥ नागकेशरवृक्षे ॥ सुरा

गन्धे ॥ न । हिङ्गुनि ॥ पु । न । कि

ञ्जले ॥ के जले शीर्यते । शृङ्गिंसा

याम् । ऋदोगम् । हलदन्नादिष्व

लुक् ॥

केशरञ्जनः । पु । भृङ्गराजवृक्षे ॥

केशराजः । पु । नागमारे । भृङ्गराजे

। भंगरा इतिभाषा ॥

केशरान्नः । पु । मातुलुङ्गकवृक्षे ॥

केशरी । पु । सिंहे ॥ तुरगे ॥ केश

राः स्नान्यवालाः सन्त्यस्य । इनिः ॥

बीजपूरकवृक्षे ॥ पुष्पागे ॥ नाग

केशरे ॥

केशरुहा । स्त्री । भद्रदन्तिकावृक्षे ॥

केशरुमा । स्त्री । वन्दाकवृक्षे ॥

केशवः । पु । पुष्पागवृक्षे ॥ वासुदेवे ।

विष्णौ ॥ केशौ ब्रह्मरुद्रौ सर्वेश्वरा

धपि अनुकम्पयतया वाच्येव गच्छ

तीति व्युत्पत्तिमाश्रित्य निरतिश

यैश्वर्यप्रतिपादनात् सर्वेश्वरे ॥ कश्च

ईशश्च केशौ पुत्रपौत्रौ स्तोऽस्य । के

शास्त्र इति वः । केशौवातिवा । वा

गतौ । आतइतिकः । शम्भोः

पितामहेऽपि ब्रह्मपिता शक्राद्यधी

श्वर इति प्रसिद्धोक्तेः ॥ यदा । केशिनं

दृष्ट्वा विशेषं वाति गच्छति मारणा

यै माते र्गमनार्थादन्येभ्योपि दृश्यते

केशव.

इति ड' । पृषोदरादिस्वात् इकार
 स्थाकार । यस्मात् त्वयैष दुष्टात्मा
 इव । केशी जनार्दन । तस्मात् के
 शवनाम् त्वं लोकेख्यातो भविष्य
 सीति हरिश्चोक्ते ॥ यदा । केश
 सञ्चिता । सूर्यादिसक्रान्ता अश्व
 तद्वत्तया केशव । अश्वो ये प्रकाश
 न्ते समते केशसञ्चिता । सर्वज्ञाः केश
 र्वे तस्मात् प्राहुर्मीं द्विजसत्तमाः ॥
 इति भारतम् ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाख्याः
 अक्षय केशसञ्चिता तद्वत्तया वा ।
 त्वय' केशिन इति श्रुते' ॥ कश्च अश्च
 ईशश्च केशा ब्रह्मविष्णुवद्राः ते
 अश्च वश्यतया सन्तोति केशव । के
 शशब्दा न्मत्स्वर्थाय केशाद्योन्यतर
 स्यामिति वप्रत्यय' ॥ यदा । केशान्
 ब्रह्मविष्णुवद्रान् वाष्ट इच्छति सर्गा
 दिकार्यायेति । वशकान्तौ । अन्ये
 भ्योऽपि दृश्यते इति वप्रत्यय ॥ यदा ।
 केशान् ब्रह्मविष्णुवद्रान् वाति गच्छ
 ति नियामकत्वेनेति केशव । वाग
 तिगन्धनयोः । आतो ऽनुपसर्ग इति
 क. ॥ को ब्रह्मेति समाख्यात ईशो
 र्वं सर्वदेहिनाम् । आवां सर्वाशस
 म्भूतौ तस्मात् केशवनामवान् ॥
 इति व० वं ॥ चि । प्रशस्तकेशवति
 । प्रशस्ताः केशाः सन्त्यस्य । प्रशंसा

केशान्त

याम् केशाद्योन्यतरस्यामिति व ॥
 केशवान् । चि । केशिके ॥ केशा सन्त्य
 स्य । मतुप् ॥
 केशवर्द्धिनी । स्त्री । सहदेवीलतायाम् ॥
 केशवायुध । पु । अश्वरुचे ॥ न । विष्णो
 रुचे ॥
 केशवालय । पु । अश्वरुचे ॥ विष्णो
 र्मन्दिरे ॥ केशवस्य आलय ॥
 केशवावास । पु । अश्वरुचे ॥
 केशवेश । पु । कवर्थात् ॥ केशानां
 वेश मार्जनावन्धनादिनाकृतशोभा
 विशेष ॥
 केशहन्तृफला । स्त्री । शमीवृक्षे ॥
 केशहन्त्री । स्त्री । सक्तुफलायाम् । श
 मीवृक्षे ॥
 केशहस्त । पु । केशसमूहे ॥
 केशाकेशि । अ । केशेषु केशेषु गृही
 त्वा प्रवृत्ते युद्धे ॥ तत्रतेनेदमिति
 सकृपे इति कर्मव्यतिहारे बहुव्री
 द्विः । अन्येषामपि दृश्यते इति पूर्व
 पदान्तस्य दीर्घः । इच्छ'कर्मव्यतिहारे
 इति इच्छ'समासान्त । तिष्ठद्गुप्रभृ
 तिषु इच्छ'प्रत्ययस्य प्राडादव्ययीभा
 वस्य अव्ययत्वम् ॥
 केशान्तः । पु । गृह्योक्ते संस्कारविशेषे ॥
 ब्राह्मणादीनां शोणं प्रादिर्बर्षं पु कर्त्तव्यं
 यी गृह्यानाम्नेतत्किञ्चैः ॥ कृष्णा

केश्यम्

मनु । केशान्त षोडश वर्षे प्राच्या
स्य विधीयते । राजन्यवन्धोर्द्वावि
शेवैश्यस्यैकधिकेतत इति ॥

केशावहा । स्त्री । सहदेव्याम् ॥

केशार्हा । स्त्री । महानील्याम् ॥

केशिक । त्रि । प्रशस्तकेशविशिष्टे । के
शिनि ॥ प्रशस्ता केशा सन्त्यस्य ।

केशाद्योन्यतरस्यामितिपच्चे ठन् ।

केशिका । स्त्री । शतावर्याम् ॥

केशी । पु । विष्णो ॥ दैत्यविशेषे ॥

सिंहे ॥ त्रि । केशिके ॥ ठनोऽभाव
पच्चे इति ॥

केशिनिस्तदन । पु । श्रीकृष्णे ॥

केशिनी । स्त्री । सांखाङ्गुली इति स्या
तायाचौरपुष्प्याम् ॥ रावणस्यमात
रि ॥ जटामांस्याम् ॥ प्रशस्तकेशव
त्याम् ॥ इन्नन्तान् ङीप् ॥

केशिस्तदन । पु । श्रीकृष्णे ॥ के
शिनामान मसुरं हृदितवान् हृद
यति वा हृदचरणे । न० ल्यु ॥

केशिहा । पु । केशवे । श्रीकृष्णे ॥ के
शिनामान मसुरं हन्ति हतवान्वा
। हन्० क्तिप् ॥

केशी । स्त्री । नील्याम् ॥ भूतकेश्याम्
॥ अजलोमा वृक्षे ॥

केशोच्चय । पु । केशपात्रे ॥

केश्यम् । न । कृष्णागुह्यि ॥ भृङ्गराजे ॥

कैकेयी

केसर । पु । सिंहस्तन्धजटायाम् ॥

सिंहच्छटायाम् ॥ तुरगस्तन्धकेशेषु

॥ पुत्रागतरी ॥ वक्रुलवृक्षे ॥ नाग

केसरह्रस्वे ॥ न । हिङ्गुनि ॥ नागके

सरपुष्पे ॥ कासीसे ॥ स्वर्णे ॥ पुं ।

न । किञ्चत्के ॥ रभसस्तु हिङ्गुनि ह

योरित्याह ॥ केजले सरति । सृग

तौ । पचाद्यच् । हृददन्तादिपुष्प

क । प्रशस्ता केसरा अस्य । अर्थ

आद्यन्वा ॥

केसरवरम् । न । कुङ्कुमे ॥

केसरान्क । पु । बीजपूरे ॥

केसरिका । स्त्री । सहदेवीलनायाम् ॥

केसरी । पु । तुरगे ॥ सिंहे ॥ पुत्रागे

॥ नागकेसरे ॥ रक्तशिग्रौ ॥ बीज

पूरे ॥ वानराणां यूथपते विशेषे

। हनूमत पितरि ॥ केसरास्तन्ध

वाला, सन्त्यस्य । अतइति ॥

केसरिस्तुत । पुं । हनूमति ॥ इतिहे
मचन्द्र ॥

कैकय । पु । देशविशेषे । ब्रह्मपुत्रा

त्कामरूपा मध्यभागे तु कैकयः ॥

कैकेय । पु । अश्वपतिवृक्षे ॥ कैकयस्या

ऽपत्यम् । जनपदशब्दात् अचियाह

ञ् । कैकयमित्रयुप्रबवानां यादे

रिय इति इयादेशः । वृद्धिः ॥

कैकेयी । स्त्री । भरतमातरि ॥ कैक

कैटर्ष्य

यक्षापत्यं स्त्री । जनपदशब्दादिभ्यः
पत्यप्रत्ययः । अतश्चेति तत्राजस्या
कारस्य लुक्तुन । नप्राच्यभर्गादि
यौधेयादिभ्य इति प्रतिषेधात् । पूर्व
वत्था देरियादेशः । अङ्गनाञ्चान्
ङीप् ॥

कैटर्ष्यम् । न । किङ्करञ्चे । दासञ्चे ॥

कैटज । पु । कुटजवृक्षे ॥

कैटभः । पु । दैत्यविशेषे ॥

कैटभजित् । पु । विष्णौ ॥ कैटभ मसु
रविशेष मज्जीवीत् । जिजये । सत्
स्रविषदुष्टदुष्टयुजविदभिदच्छिद-
मिनीराजामुषसर्गेपिक्लिप् इति -
क्लिप् ॥

कैटभज्ञा । पु । विष्णौ ॥

कैटभा । स्त्री । दुर्गायाम् ॥

कैटभारिः । पुं । विष्णौ ॥

कैटभी । स्त्री । कात्यायन्याम् ॥

कैटभेश्वरी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ तथा
च देवीपुराणम् । कैटभन्तु नशकृ
त्वागृहीता तत् पुरीयथा । तेन
सा गीयते देवी पुराणे कैटभेश्व
रीति ॥

कैटर्ष्य । पु । कटफल्ले । पूतिकरञ्चे ।
कायफल्ल इतिभाषा ॥ मदनदृष्टे ॥
कैटनम् । क्लिट्वासे । घञ् । कैटं
राति अतितितल्लत् । रा० । भा

कैरवः

तद्रतिक' । चतु० घञ् ॥ निम्ने ॥
महानिम्ने ॥

कैडर्ष्य । पु । कटफल्ले ॥ कटभीदृष्टे ॥

कैतकम् । न । कैतकीपुष्पे ॥ केवडा
भिधेगन्धजले ॥ चि । कैतकी सम्म
न्धिनि ॥

कैतवम् । न । कपटे ॥ सूते ॥ वैदूर्य
मयौ ॥ धत्तूरफलपुष्पादौ ॥ खल
तायाम् ॥ क्लितवस्त्रकर्म्म । यु० अण् ॥

कैदार । पुं । शास्त्रिधान्ये ॥ न । चो
षसमृद्धे ॥ कैदारजले ॥ कैदारं चो
ष मुद्दिष्ट कैदारं तज्जलं स्यतम् ।
कैदारं वार्यभिष्यन्दि मधुरं गुहदो
षकृत् ॥ कैदारस्येदम् । अण् ॥

कैदारकम् । न । कैदारसमृद्धे । चैने ॥
कैदाराणांसमूहः । कैदाराण्येति
बुञ् ॥

कैदारिकम् । न । कैदारके ॥ कैदारा
णांसमूहः । ठञ् कवचिनम् । चा
त्कैदारादपि ॥

कैदार्यम् । न । चैने । कैदारिके ॥ कै
दाराणां समूहः । कैदाराण्येति
यञ् ॥

कैरवः । पु । क्लितवे ॥ रिपौ ॥ न । कु
मुदे । शुक्लोत्पले ॥ केजले रौति
। रश्मिदे । पचाद्यञ् । तत्पुष्पके
तीत्यलुक् । कैरवस्य हंसस्योद्भिद्य

कैलासः

म् । तस्येदमिच्छम् ॥

कैरविणी । स्त्री । कुमुदिन्याम् । कुमु
दयुक्तपुष्करिण्यादौ ॥ कैरवाणिस
न्यस्याम् । पु० इति ॥

कैरविणीखण्डम् । न । कैरविणीनां स
मूहे ॥ कमलादिभ्यः खण्डः ॥

कैरविणीफलम् । न । वेरा इतिप्रसिद्धे
कुमुदबीजे ॥

कैरवी । पुं । चन्द्रे ॥

कैरवी । स्त्री । चन्द्रिकायाम् ॥ मेयि
कायाम् ॥

कैराटः । पुं । } स्थावरविषयविशेषे ॥
कैराटकः । पु० }

कैरातः । पु० । वल्लवत्पुरुषे । दोग्रंहे ॥
न । शम्भुरचन्दने ॥ पु० । न । भू
निम्ने ॥

कैरावम् । न । विडङ्गे ॥

कैरावी । स्त्री । विडङ्गायाम् ॥

कैलासः । पु० । शिवकुवेरयोः स्थाने ।
कुवेराचले । गणपर्वते ॥ केजले ला
सो वसन मस्य कैलासः स्फटिकः ।
ह्रस्वदन्तादित्वलुक् । तस्यायम् ।
कैलासः । अण् ॥ यद्वा । कैलीनां
समूहः कैलम् । तस्यसमूह इत्यण् ।
तेनास्तेऽत्र । आसउपवेशने । ह
लश्चेतिघञ् ॥ आत्माचक्रादूर्ध्वं ॥ कै
लासाख्यतदूर्ध्वं वाधिनीमतदूर्ध्वं त

कैवल्य

इत्युक्ते ॥

कैलासनिकेतनः । पुं । शिवे । पार्श्वे
तीपतौ ॥

कैलासौकाः । पुं । कुवेरे ॥ शिवे ॥

कैवर्त्तः । पु० । धौवर इतिप्रसिद्धे वेश्या
गर्भे चचियौरसजाते । धौवरे । दा
से । जालिके ॥ केजलेवर्त्तन्ते । दृ
तु० । पचाद्यच् । कैवर्त्तानां मत्स्या
नामयं घातकः । तस्येदमिच्छम् ॥

कैवर्त्तमुस्तम् । न । } कैवर्त्तीमुस्तके
कैवर्त्तमुस्तकम् । न । } कुटनटे ॥

कैवर्त्तिका । स्त्री । माणवप्रसिद्धे लता
विशेषे । वस्त्ररङ्गायाम् । सुरङ्गाया
म् । सुभगायाम् ॥

कैवर्त्तमुस्तकम् । न । कैवर्त्तीमुस्तके ॥
कैवर्त्ती । स्त्री । परिपेखवे ॥ कैवर्त्त
भार्यायाम् ॥

कैवर्त्तीमुस्तकम् । न । कुटनटे । वा
नेये । परिपेखवे । मोथा इतिभा
षा ॥ इदन्तु वितुन्वकनाम्नो दक्षस्य
मुस्ताकृतिस्त्वगिति भावप्रकाशः ॥
कैवर्त्तानां जाति कैवर्त्ती । कैवर्त्त्या
मुस्तकम् ॥

कैवल्यम् । न । निर्वाणे । अत्यन्तदुः
खप्रयप्रशमनलक्षणायां मुक्तौ ॥

आत्यन्तिकोहि दुःखप्रयाभाः कै
वल्यम् । तत्र पुरुषस्य स्वाभाविका

कोकड.

देवाऽपैगुण्यात् सुखदुःखमोहरश्च
तत्त्वात् सिद्धम् ॥ केवलस्य भावः ।
ब्राह्मणादित्वात् प्यञ् ॥

कैशिकम् । न । कैश्ये । केशसमूहे ॥
केशानासमूहः । अचित्तवृत्तिधेनो
ष्ठक् ॥ पु । शृङ्गाररसे ॥

कैशिकी । स्त्री । नाटकवृत्तिविशेषे
॥ यथा । भारती सास्वती कैशिक
क्यारभञ्जो च वृत्तय इति ॥

कैशोरम् । न । किशोरावस्थायाम् ।
दशवर्षानन्तरमाप्यदशाब्दपर्यन्ता
वस्थायाम् ॥ कैमारं पञ्चमाब्दान्तं
मौन्यं दशमावधिः । कैशोरमाप्य
दशादित्युक्ते ॥ किशोरस्य कर्म
भावे वा । प्राणभृज्जातिवयोवच
नोक्तावादिभ्योञ् ॥

कैश्यम् । न । कैशिके । केशवृन्दे ॥ के
शानां समूहः । केशान्नाभ्यायञ्छा
बन्धनरस्याम् ॥

कोक । पु । चक्रवाके ॥ एके ॥ व्योम्
याम् ॥ खर्जूरीवृक्षे ॥ दर्दुरे ॥ वि
ष्टौ ॥ कोकते । कुकमादाने । प
चाञ्च ॥

कोककः । पु । विलेशये स्रगविशेषे ।
चमरपुच्छे । लोमशे । धूमवर्षके ॥
तन्मांसं श्वासानि ककासहरम् पित्त
दाहकरश्चेति राजनिर्घण्टः ॥

कोकिले

कोकदेवः । पु । कपोते ॥

कोकनदम् । न । रक्तकुमुदे ॥ रक्तप
ङ्कजे ॥ कोकां शुकान् नदति । य
दप्रत्यक्षशब्दे । अन्तर्भावितवृक्षैः ।
मन्त्रविभुजादित्वात् क ॥

कोकनदच्छविः । पु । शोणे । रूपाक्षो
रक्तोत्पलभागे ॥ चि । तद्वति ॥ को
कनदरक्तोत्पलम् तदिव छविर्वक्ष्य ॥

कोकवन्धुः । पु । सूर्ये ॥ कोकस्य वन्धुरिव ॥
कोकाग्रः । पु । समष्टिले चतुर्विधे ॥
कोकाहः । पुं । श्वेताश्वे । कर्णे ॥ का
काह इति कचित्पाठः ॥

कोकिलः । पु । पिके । वनप्रिये । ता
मात्रे । मधुगायने ॥ अज्ञारे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः । कोकते । कुकमा
दाने । सलिकस्थनिमहिमहिमहि
शण्डिपिण्डितुच्छिद्रुकिभूम्यन्तर्गतः ॥
कोकिला । स्त्री । पिकभाषायाम् ॥ अ
जादित्वाङ्गाप् ॥

कोकिलाक्षः । पु । तालमखाना इति
प्रसिद्धे वस्तुनि । इण्डुगन्धायाम् ॥
कोकिलोऽचियसः । कोकिलशब्दः
कोकिलाक्षसदृशे आचयिकः । अ
णोदर्शनादित्यञ् ॥

कोकिलावासः । पुं । आसदृशे ॥

कोकिलेशुः । पु । वृषावर्षादृशौ ॥

कोकिलेष्टा । स्त्री । महाजम्ब्याम् ॥

कोटवी

कोकिलोत्सवः । पु । आश्विनमे ॥
 कोङ्क । पु । देशविशेषे ॥
 कोङ्कण । पु । कोकन इतिप्रसिद्धे देशे
 ॥ अथाभ्यङ्गं समारभ्य कोटिदेशस्य
 मध्यगे । समुद्रप्रान्तदेशोऽपि कोङ्कण
 परिकीर्तितः ॥ न । शस्त्रप्रभेदे ॥
 कोङ्कणासुत । पु । परशुरामे ॥
 कोच । पु । सङ्करजातिविशेषे ॥ स
 तु मासच्छेदिगर्भे तीव्ररस्यौरसजा
 तः । इतिब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥
 कोजागर । पु । आश्विनपौर्णमास्या
 म् । श्रुतपूर्णिमायाम् । कैमु
 चाम् ॥
 कोट । पु । दुर्गे । कुटे । गढ इति
 भाषा ॥ कुटनम् । कुट० । भावे
 घञ् ॥
 कोटक । पु । घराणि राज इति भा
 षा प्रसिद्धे गृहकारके ॥ सतु कु
 म्भकार्या गर्भे अट्टालिकाकारस्यौर
 सजात ॥ इति ब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥
 कोटर । पुं । न । वृक्षस्थितगह्वरे ।
 निष्कुट्टे ॥ कोटराति । रा० । आत
 इतिक ॥
 कोटवी । स्त्री । चण्डिकायाम् । दुर्गा
 याम् ॥ नयिकाम् । विवसनायांश्चि
 याम् ॥ कोटं धाति । वा० । आतो
 नुपेतिक ॥ गौ० ऊीष् ॥

कोटिश.

कोटिः । स्त्री । धनुषोद्यमाने ॥ अथौ
 । अस्त्रादेरुद्यमाने ॥ परीक्षकपरि
 कल्पितनिर्यामनिरूपणीये । प्रावादु
 कशास्त्रनिर्यामान्ते ॥ उत्कर्षे । प्रक
 र्षे ॥ दशप्रयुते । अतस्तत्सङ्ख्या
 याम् । १००००००० ॥ पिङ्गङ्गशाक
 इति सौड प्रसिद्ध शाके । पृक्कायाम्
 ॥ कूटयते ऽनया वा । कूटस्त्राप्रदाने
 । चु० । अचर । ॥ कोटयति कोङ्क
 ते वा । कुटकौटिस्त्ये । इ । ॥ कुच्यते
 वा । इजजादिभ्यस्तीन् । सर्वधा
 तुभ्यस्तीन् वा । वा० गुण ॥
 कोटिक । पु । शक्रमेघकीटे ॥
 कोटिजित् । पु । कालिदासे । जेधा
 क्त्रे ॥
 कोटिपाश । पुं । केनिपातके । अदि
 चे इति हेमचन्द्र ॥
 कोटिर । पु । नकुले ॥ शक्रे । इन्द्रे ॥
 इन्द्रमेघकीटे ॥
 कोटिवर्षम् । न । वाणासुरपुरे ॥
 कोटिवर्षा । स्त्री । पिङ्गङ्गशाक इति
 सौडप्रसिद्ध पृक्कायाम् । आसारक
 इतिभाषा ॥ कोटिभिरग्रैर्वर्षति । म
 धु । वृष् सेचने । अच् ॥
 कोटिशः । पु । लोष्ठभेदने । हैगा इति
 भाषा ॥ कोटिना अग्रेण श्यति । शो
 तनूकरणे । सुपीतिक ॥ कोटिर

कोठ

स्वास्तीति वा । लोमादिस्वात् श् ॥

कोटिशः । अ । कोटौकोटौ ॥

कोटीर । पु । किरीटे ॥ जटायाम् ।

कोटीवर्षम् । न । वाणासुरपुरे ॥

कोटीशः । पु । कोटिशे ॥

कोट्टः । पु । पुरस्य दुर्गे । राजधान्याम्

॥ न । दुर्गे । किष्ठा गढ इतिभा

षा ॥ कुट्टच्छेदनभर्त्तनयो' अच् ॥

कोट्टवी । स्त्री । मुक्तकेश्याम् नग्यायां

स्त्रियि ॥ बाह्यवासामुक्तकेशी कोट्ट

वीनमिकाचसेतिजटाधरः ॥ दुर्गा

याम् ॥ वाणासुरमातरि ॥ कुट्टनम्

। कुट्ट° । घञ् । वा० गुणाभावः ।

कोट्टवाति । वा० । आत इति कः ।

गौरादिस्वान् ङीष् ॥

कोट्टवीपुरम् । न । वाणासुरपुरे ॥ को

ट्ट्या'पुरम् ॥

कोट्टारः । पु । नागरे ॥ कृपे ॥ पुष्करि

यया पाटके ॥ कुण्यते । कुट्टच्छेदने

प्रतापनेवा । वा० आरन् गुणश्च ॥

कोठ । पुं । चक्राकारे कुष्ठरोगे । म

ण्डलके । त्वग्दोषे ॥ अस्यलक्षणम् ।

असम्यग्बमनोदीर्घपित्तस्त्रैषविनिग्र

हैः । मण्डलानि सकण्डूनि रागव

न्तिषङ्गानि च ॥ उत्कोठः सानुबन्धश्च

कोठ इत्यभिधीयतेइति ॥ अन्यश्च

। वरटीदृष्टनिकाशः कण्ठमान् लो

कोथ

हितोऽस्तकफपित्तात् । अणिकोत्

पादविनाश कोठ इति निगद्यते

तञ्चैरिति ॥ कुण्यति । कुठिप्रतिघा

ते । अच् । आगमशास्त्रस्यानित्य

त्वात्तनुम् ॥

कोठर' । पु । अङ्कोठश्चे ॥

कोठरपुष्पी । स्त्री । वृद्धदारके ॥

कोणः । पु । वाद्यप्रभेदे ॥ वीणादीनां

वादने । येन धनुषाकृतिना वीणा

दिर्बाह्यते तस्मिन् । नेपालभाषया

गञ्जा इति ख्याते वाद्यवादनकाष्ठे ।

वाजानेकीलकडी इति भाषा ॥ गृ

हादीनामेकदेशे । कंजा इतिभाषा

॥ अथौ । अस्त्रादीनामग्रभागे ।

पाल्याम् ॥ लगुडे ॥ मङ्गलग्रहे । भौ

मे ॥ द्वयोर्दिशोर्मध्यभागे । विदिशि

॥ लम्बानवमपञ्चमयो ॥ शनौ ॥

कुण्यते ऽनेन । कुण्यशब्दोपकरण

योः । हलश्चेति घञ् । कुण्यत्यने

नवा । कर्त्तर्यम् ॥

कोणकुणः । पुं । उत्कुणे । उहंशे ।

उडुस खट्मस मङ्गल इत्यादिभा

षाप्रसिद्धे मत्कुब्जे

कोथ । पु । कथो इति गौड भाषा प्र

सिद्धे नेत्ररोगविशेषे ॥ चि । मथिते

॥ शटिते ॥ यथा । मांसिकोथः मां

मांसगलनमिति ॥

कोपना	कोरक.
कोदण्डः । पुं । भुवि । भूखतायाम् ॥ न । चापे । धनुषि ॥ पु । न । नी रुदिशेषे ॥ कोटति । कुटभन्तभा षणे । वा० अण् । पृषोदरादि ॥ कौतेर्विच् । कोर्दण्डोऽस्यवा ॥ कोद्व । पु । धान्यप्रभेदे । कोरदूषे । कोदा इति भाषा ॥ कोद्वो वात ले । ग्राही हिम पित्तकफापह ॥ कौतिकवतेवा । कुशब्दे कुङ्कुशब्दे वा । विच् । द्रवति । द्रुगतौ । अच् । कोश्याऽसौ द्रवश्च ॥ केन वायुना द्रवतीति वा । पृ० ॥	कोपखता । स्त्री । कर्षस्फोटायंखता याम् । चिचपय्याम् । चिपुटायाम् ॥ कोपिता । चि । कोपम्मापिते । सञ्जा तकोमे ॥ ता० इतच् ॥ कोपी । पु । जखपारावते ॥ चि । क्रोधने ॥ अवश्यङ् कुप्यति । कुप क्रोधे । आवश्यकैतिणिनि ॥ कोपोपाय । पु । दण्डे ॥ कोपजन्यउ पाय ॥ कोमलम् । न । जले ॥ चि । अकठिने । मृदै । मृदुले ॥ मनोघे ॥ का म्यवे । कमुकान्तौ । वा० अण् । अ तउत्तम् ॥ कौति वा । कुशब्दे । द वा० कल' तस्यमुट् । वा० गुण ॥ कोमलकम् । न । कोमलार्थे ॥ मृगाले ॥ कोमलवल्कली । स्त्री । लवल्याम् ॥ कोमला । स्त्री । चीरिकायाम् ॥ वृ क्षनुप्रासघटकवृत्तिभेदे ॥ कोमासिका । स्त्री । जालिकायाम् । फलकीजाली इतिभाषा ॥ कोयटि' । पु । जलकुक्रभे खगे ॥ कं जल यटिरिवास् । पृ० ॥ कोयटिक । पु । कौडापाखी इतिगौ डभाषासिद्धे टिट्टिमखगे ॥ स्वार्थे कन् ॥
कोपन । चि । कोपविशिष्टे । क्रोधिनि ॥ कुप्यति तच्छील । क्रुधमण्डार्थे भ्यश्चेति युच् ॥	कोरक । पु । न । कलिकायाम् । कु ड्गले ॥ विकारकोरकाशीतिमाघ
कोपनक । पु । चोरनामगन्धद्रव्ये ॥	
कोपना । स्त्री । कोपवर्त्याखियाम् । मामिन्याम् ॥ कुप्यतितच्छीला । युजन्ताङ्गाप् ॥	

कोशः

। कोरकोऽस्त्रीकुञ्जलेष्वात् कक्कोष
कस्यालयोऽरिति मेदिनिकरः । को
रकन्तु कुञ्जलेस्यादिति हेमोऽनेका
र्थे । तथाच कक्किाकोरक, पुमा
नित्यमरस्य प्रमाद । प्रायिकाभि
प्रायो वा ॥ कक्कोषके ॥ स्याले ॥
चोरनामगन्धर्व्ये ॥ कुर्यते । कुर
ग्रन्थेतारे । क० पु० ॥ यदा । कोष
ति । कुक्षसंस्थाने । यवुक्ष् । रक्षयो
रैक्यम् ॥

कोरङ्गी । स्त्री । खञ्जौलायाम् ॥ पि
प्यलाम् ॥ कुरति । कुर० । बाहु
लकादङ्गच् । गौरादि डीष् ॥

कोरदूष । पु । कोरवे ॥ कोरदूषय
ति । दुषवैकृष्ये । गयत् । कर्म
गयत् ॥

कोख । पु । अङ्गपाल्याम् ॥ ग्रनौ ॥
चिने । कीता इतिभाषा ॥ वराहे ।
शुकरे ॥ उत्सङ्गे । कोडे । भुजान्त
रे ॥ डौंगा डौंगी इतिचभाषाप्रसि
द्धे । प्रवे । भेलके । अल्पनैकाया
म् । उडुपे ॥ अस्त्रविशेषे । टङ्गद
यमाने ॥ वर्षसङ्करजातिविशेषे । स
तु खेटात् तीवरकन्यायां जात' ।
इतिब्रह्मवैवर्तपुराणम् ॥ अश्रुधादि
विश्लेच्छातिविशेषे ॥ सच पूर्व
अभिय आसीत् सगरेशासौ वेद

कोशकः

अभाषाकनधिकेरीकृतः ॥ अङ्गि
खासुष' ॥ देशविशेषे ॥ न । खन्ने ॥
मरिचे ॥ तोलकपरिमाणे ॥ बहरे
। कोखफने ॥ कोल्या'फलम् । न
यु लुकौ । लुकु तद्वितलुकीतिस्त्री
षोलुक् ॥ सौवीराङ्गघु सम्पर्कं म
धुर कोखमुच्यते । कोखन्तु बह्वं
दाहि वच्य मुष्णश्च वातहत । कफ
पित्तकर चापि गुह सारक मीरित
म् ॥ कोखति । कुक्षसंस्थाने । अ
क्षितीतिग' ॥ यदा । कोखतिपीन
त्वात् । अच् ॥ यदा । कोखन्मङ्गा
न्यव । हलश्चेतिघञ् ॥

कोखकः । पु । अङ्गोठवृत्ते ॥ बहुवार
वृत्ते ॥ न । काँकला इतिगौडभा
षाप्रसिद्धे गन्धर्व्यविशेषे । कक्कोषे
॥ मरिचे ॥ कोखति । कुल० । यवु
क्ष् । कुजादिस्त्वाद्बुन्वा ॥

कोखकन्दः । पु । महाकन्दविशेषे । क
मिमे । पुठकन्दे ॥

कोखकर्कटिका । स्त्री । मधुखर्जूरिका
याम् ॥

कोखदलम् । न । नखीनामगन्धर्व्ये
॥ कोखस्य वदर्याश्च दलम् ॥

कोखनासिका । स्त्री । वङ्गिणीकुञ्जे ॥

कोखपुच्छः । पुं । कङ्कपक्षिशिः ॥

कोखमूलम् । न । पिप्पलीमूले ॥

कोलावि

कोलम्बक' । पु । वीखाय काये । त
न्नीहीने अलावूदण्डककुभसमुदा
ये ॥ कोलति । कुल० । बाहुलकाद
म्बच् । तत संचायां कन् । ओ
ष्व्य मध्य' ॥

कोलवल्ली । स्त्री । वशिरे । करिपिप्प
ल्याम् । कोलवल्ली तत्तुल्यरोम
त्वात् ॥

कोलवालुकम् । न । कङ्कुष्ठे ॥

कोलशिम्विः । स्त्री । आलकुशीति गौ
डभाषाप्रसिद्धे लताविशेषे । शूकर
पादिकायाम् । कोलशिम्वि समी
रणीगुर्व्युष्ण । कफपित्तकृत् । शुका
मिसादकृदल्या रुचिकृद्दुषिट् गुरु ॥

कोला । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥ चयभेष
जे ॥ कोलिद्रुमे ॥ सुरथस्य राजधा
न्यक्षरे ॥ अस्त्रविशेषे ॥ कोलति ।
कुल० । ज्वलितीतिण । पञ्चाशज्वा
। टाप् ॥

कोलाश्व । पु । देशविशेषे ॥

कोलापुरम् । न । दक्षिणदेशप्रसिद्धे ल
क्ष्मीदेव्या स्थानविशेषे ॥

कोलाविध्वंसी । पु । कोलावासिनि ॥
कोलां विध्वंसितु शीलमस्य । विश
ब्देन धातो रन्त्यार्थं करणम् ॥ पर्व
तवासिनिस्तेच्छ विश्वे ॥ एवंपाल
यतस्तस्यस्तेच्छा पर्वतवासिन ।

कोविदा

कोलाविध्वंसिन प्राप्ता. पृथ्वीग्रहण
तत्परादिति देवीभागवतोक्तौ । अत्र
नामैकदेशेनामग्रहणमिति न्यायात्
कोलाशब्द' कोलाहल वाचक । त
थाचकोलाहलेनान्यायेनैव शचुरा
ज्यविध्वंसनशीला. नतुयुदुनीत्यव
लम्बिनइत्यर्थइति भागवत व्या
ख्यानेनीलकण्ठशैव ॥ यद्वा । कोलां
काञ्चित् सुरथस्य राजधानीं विध्वं
सितु मुपमर्हितु शीलमस्य शिनि. ॥

कोलाहल । पु । कलकले । बहुविध
दूरगायकध्वनौ ॥ कुल० । कोलन
कोल' एकीभावः तमाहलति । ह
लविलेखने । अच् ॥ गिरिवि० ॥

कोलि । पु । स्त्री वदर्याम् ॥ कोलति
। कुल० । इन् ॥

कोली । स्त्री । वदर्याम् । वेर इति प्र
सिद्धे वृक्षे ॥ कोलति घनीभवति
। कुल० । अच् । गौ० डीष् ॥

कोविद । पु । धीरे । पण्डिते । वि
दुषि ॥ विवेक्तारि ॥ कैति धर्मा
दि । कुशब्दे । कथते वा । कुड्श
ब्दे । विच् । गुण । कोर्वेदस्य विदो
वेत्ता । इगुपधेतिक ॥ कवि वेदे
विदा यस्य वा ॥

कोविदार । पु । रक्तकाञ्चनारे । चम
रिके । कचनार इति भाषा ॥ को

कोशका	कौशात
विदारकलिकातिकोमला तन्मसिह तिष्ठतैषपाचिता । हिङ्गुवासजसु वासवासिता वेसवारलुलिताऽति लोभदा ॥ काण्वनार' कषायः स्या दुष्ण' मीरुहरो लघु' । रुच्य' पि तासृक् प्रदरग्रहणीजयकासनुत् ॥ कुम् भूर्भि विद्वधाति । दृविदारणे कर्मयुग्म' । पृषोदरादि ॥	न्यमध्ये ॥ कोश करोति । युग्म' ॥ कोशकृत् । पु । कोषकाराख्ये रघु- मेदे ॥ कोशफलम् । न । कक्कोले ॥ कोशे फल मस्य ॥ कोशफला । स्त्री । वपुष्याम् ॥ महाको शातक्याम् ॥
कोशः । पु । न । कुशले ॥ चषके । मानपात्रे ॥ दिव्ये ॥ खड्गपिधाने ॥ जातिकोषे । आयफल इति भाषा ॥ कर्त्तृसङ्घाते । अर्धचक्षे ॥ पेश्याम् । अख्ये ॥ अण्डकोषे ॥ शब्दादिसङ्घाते ॥ जैनौ ॥ शिन्वायाम् ॥ गोपनगृ हे । गुप्तिस्थाने ॥ विरण्यादिभिः चोपाधारे । मन्त्रुषायाम् ॥ आच्छा दके ॥ अक्षययत्राख्यमयमनोमयवि ज्ञानमयानन्दमयेष्वात्मनः शरीरे षु ॥ पनसादिफलस्यान्तःस्थाय वे । कोष्ठा इति भाषा ॥ शब्दान्तर संयोगे गोखलवाच कोयं यवाश्च कोश नेत्रकोश इति ॥ कुश्र्यते । कुश्रसंश्लेषणे । अक्षरार्थेतिषम् ॥ अकुष्ये । विरक्ष्ये । कृताकृतयोर् मकुष्ययोः ॥	कोशश्च । पुं । अयोध्यायाम् । स रसूक्ष्मे निविष्टे अनपदविशेषे ॥ कुश्र्यति । कुश्रसंश्लेषणे । चोषदेव मते तात्त्विकान् । वृषादिस्वात् कथ । बाहुल्यकाद् गुण' ॥ कोशला । स्त्री । अयोध्यानगर्भ्याम् । साक्षेते ॥ टाप् ॥ कोशवात्मजा । स्त्री । श्रीरामचन्द्रस्य मातरि । कौसल्यायाम् ॥ इति शब्द रत्नावली ॥ कोशलिकम् । न । घूस इति प्रसिद्धेऽन्त कोचे ॥ इति 'हेमचन्द्र' ॥ कोशस्थितः । पुं । कोशस्थेजसचरायां गणे ॥ कोशाङ्गम् । न । वृक्षविशेषे । बहुभूले । इत्युक्ते ॥ इति शारावली ॥ कोशातकः । पुं । कठे ॥ कोशमतति । अतः । कुम् ॥
कोशकारः । पु । कुशिकार इति प्रसि द्धे रघुविशेषे पश्यास्यगुणान् मूर्ध्ने	कोशातकी । पुं । वायिष्ये ॥ वयिषि ॥

कोष

वडवामौ ॥ इति विन्धः ॥

कोशातको । स्त्री । पटोल्याम् ॥ घोष
के । तोरणो इति प्रसिद्धे शाके ॥
तत्पत्रशाक प्रकारस्तु । कोशातकी
वस्त्रिभवाऽग्रपल्लवा स्तक्रणयुक्ता सु
घृतेन संस्क्रता । समर्जिता सैन्यव
हिरुनाधिके तैले ऽतिरुच्यावहुदृष्टि
दायका इति ॥ तत्फले ॥ हरीत
क्यादिभ्यश्चेतिफल मन्थयस्यलुक् ।
गौ० डीष् ॥

कोशाम् । पु । कोशाम इति गौड
भाषाप्रसिद्धे फलवृक्षविशेषे । सु
कोषके । चुद्रासे । कुमिदृक्षे ॥ को
शाम् कुष्ठशोधाऽसुपित्तत्रयकफा
पह । तत्फलं ग्राहि वातघ्न मन्तो
ष्णं गुहपित्तलम् । पक्वन्तु दीपन रु
च्यं लघूष्ण कफवातहृत् ॥

कोशिला । स्त्री । मुद्गपर्याम् ॥

कोशी । स्त्री । पद्मदृक्षाम् । पादरथ्याम् ॥

कोष । पु । न । कुडुले ॥ पानपात्रे

॥ दिव्ये । शपथे ॥ खड्गपिधाने ॥ जा

तीकोषे ॥ अर्थसमूहे ॥ यथा । मु

क्ताकनकरत्नाद्य पितृपैतामहा-

चितः । धर्मार्जितोव्ययसङ्ग कोष

कोषज्ञसम्पत् ॥ धर्म हेतोस्तथा

र्थायभृत्यानाम्भरणायच । आपदर्ध

चसंरक्ष कोष कोषवता सदेति ॥

कोषफ

भिच्छाचराजकोषस्तोकस्तोकेन व

र्द्धते । अन्ननञ् धनञ्चैवस्तोकस्तोके

नहीयते ॥ पेश्याम् । पश्चिणामण्डे

॥ कुषति निष्कामस्यस्यात् स्वयमे

वकुप्यते वा । कुषनिष्कर्षे । अकर्त्त

रिचेति घञ् ॥ शब्दादिसङ्गहे ॥

येनौ ॥ कृताकृतस्वर्गरूप्ययोः ।

अकुप्ये । हिरण्ये ॥ शिम्वायाम् ॥

भाण्डागारे ॥ पनसादिफलान्तस्था

वयवे ॥ अन्नमयादिपञ्चसु ॥ द्विती

यभवने ॥ शब्दान्तरसयोगे गोल

कवाचकोयम् । यथा । स्त्र्यकोषो

नेषकोषइत्यादि ॥

कोषक । पु । अण्डे ॥ अण्डकोषे ॥

कोषकार । पु । कुषारि इति गौड

भाषा प्रसिद्धे रक्षुविशेषे ॥ कोषवा

रो गुरुः शीतो रक्तपित्तत्रयापह

॥ गुटिपोका इति गौ० प्रसिद्धे त

न्त्रकीटे ॥ कोषकारवदात्मानं

वेष्टय आऽवबुध्यसे ॥ अभिधानस्य

कर्त्तरि ॥ कोषकरोति । कर्म

ण्यण् ॥

कोषचक्षु । पु । सारसखगे ॥

कोषपानम् । न । तत्तदितिकर्त्तव्यता

कप्रवृत्तिषयजलपान रूपे परीक्षा

विशेषे ॥

कोषफल । पु । घोषाख्येऽप्याम् ॥

कोष्ठ

न । कर्पूरतुल्यगन्धद्रव्यविशेषे । क
कोले ॥ कोषे फलमस्य ॥

कोषफला । स्त्री । पीतघोषायाम् ॥

कोषवृद्धि । स्त्री । अर्धौघट्टौ ॥ कु
रण्णे ॥

कोषशायिका । स्त्री । कुरिकायाम् ॥

कोषस्य । पुं । जलचरजीवविशेषा

याङ्गणे ॥ यथा । शङ्खः शङ्खनकस्या

पि युक्तिग्रन्थककर्कटाः । जीवा ए

वंविधान्यान् कोषस्याः परिकीर्त्ति

ता इति ॥ कोषस्याम्बुपुरा लिग्धा.

पित्तवातहराहिमाः । हंश्या बहु

वर्चस्का दृष्ट्या स्ववर्चवर्धना इति ॥

कोषातक । पुं । कचे । केशे ॥ कठे

॥ कोषम्रतति । अतः । कुन् ॥

कोषातकी । स्त्री । श्वेतघोषे । घोषके

॥ ज्योत्स्निकायाम् । पटोस्थाम् ॥

कोषम्रतति । अतः । कुन् । गौ

रादिस्त्वान्ङीप् ॥

कोषाग्रम् । न । केच्छेडा इति गौड

भाषाप्रसिद्धे फलविशेषे ॥ अस्य गुणा

। कफवायुनाशित्वम् । अग्निदीपन

त्वम् । मलवदुताकारित्वञ्चेति ॥

कोषी । पुं । आम्रद्वये ॥

कोषी । स्त्री । भादुकायाम् ॥

कोष्ठः । पुं । कुक्षले ॥ गृहमध्ये ॥ कु

चे मध्ये ॥ यथा । स्थानान्यामाग्नि

कौकटि

पकानां मूत्रस्य दधिरस्य च । हृदय

क मुष्णुषश्च कोष्ठस्यभिधीयते

इति ॥ वि । आत्मीये । निजे ॥ कु

ष्यते । कुषः । उपिकुषिगार्त्तिभ्य

स्यत्विति घन ॥

कोष्ठाक । पुं । पर्वतान्तरे ॥

कोष्ठागारम् । न । धान्यदिकोष्ठके ।

कोठार इति भाषा ॥

कोष्णम् । न । ईषदुष्णे । मन्थोष्णे ॥ वि

। तद्वति ॥ ईषदुष्णाङ्ग कोष्णम् । ई

षदर्श इति कादेशः ॥

कोसल । पुं । सरयूतीरनिविष्टे जनप

द्विशेषे । अयोध्यानगयाम् ॥ कुस्य

ति । कुससंक्षेपणे । इत्यान्तोनिर्वि

वादः । बाहुलकात् कथमस्ययोगु

यस्य ॥ यथा । कौषुमिण्यां सलति ग

च्छति । सलगतौ । पञ्चाक्षत् । पृषो

दगादिस्त्वात् कुशब्दस्त्वगुणः ॥

कोशल । पुं । वाद्यप्रभेदे ॥ नाग्यशा

स्त्रप्रवृत्तिरिति विशेषे ॥ मन्थे इति

हेमचन्द्रः ॥

कौकृत्यम् । न । अनुतापे ॥ अयुक्त

करणे ॥

कौकुटिक । पुं । दाम्भिके ॥ अदूरप्र

रिते चणे । भिक्षौ ॥ कुकुटीमाथा

पादपातस्य । तौपश्यति । संघायां

ललाटकुक्कुटौपश्यतीति ठक् । कु

कौटज

कुटीशब्देन तत्पातार्हः स्वल्पदेशो
लक्ष्यते । सन्ध्यासीहि कीटादिवध
भीत्या पादविच्छेदपर्याप्तदेशपर्यन्त
मेव चक्षुः सयम्य गच्छति ॥

कौक्कुटिकन्दल । पुं । बोडासांप इति
गौडप्रसिद्धे सर्पविशेषे । भाण्डपुष्पे
॥ इतिविकाण्डशेष ॥

कौच । वि । कुक्षौ भवे ॥ तत्रभव, इ
त्यण् ॥

कौच्येयकः । पु । असौ । खड्गे ॥ कुक्षौ भ
व । कुलकुक्षिग्रीवाभ्य आस्यलङ्का
रेष्विति ठकञ् ॥

कौङ्क । पु ।

कौङ्कण । पु । } कोकनइतिप्रसिद्धे को

कौङ्किण । पु । } ङ्गदेशे ॥

कौट । पु । कुटजवृक्षे ॥ स्वतन्त्रे ॥

कौटज । पु । कुरैया इतिप्रसिद्धे वृक्षे

। कुटजे ॥ कूटेऽद्रिशङ्ग सखकौट

कौटेजायते स्य । सप्तम्यांजनेर्दे ।

न । कुटजफले ॥ कौटजन्तु लघु

स्वादु मृदु ग्राहि च पित्तलम् । ज्व

रहृद्गोपित्तासृग्गुदावर्त्त स्यशूलजि

त् ॥ कुटजकुसुमे ॥ तच्छाकप्रका

रोयथा । काञ्चिकेन मधुरेण मुहू

र्त्तं स्वेदितः कुटजपुष्पगुलुच्छ । पा

चित् सखवण स्तिलतैले याति हि

ऋसुरभीरुचिमत्कम् ॥ कौटजं कु

कौडवि

सुमं ग्राहि सुस्वादु मृदुशीतलम् ।
लघु हृद्गोपित्तासृग्गुदावर्त्तज्वरं ह
रेत् ॥

कौटतच्च । पु । स्वकर्मजीविनि स्वा
धीने निजाखयस्थे तच्चवि ॥ कुब्धा
म्भव कौटः स्वतन्त्र सचासौ तच्चा
च । ग्रामकौटाभ्यांतच्छ इतिठक्
समासान्त ॥

कौटस्थ । पु । वात्स्यायनमुनौ ॥

कौटसाक्षी । पु । मिथ्यासाक्षिणि ॥

कौटिक । वि । खटीक इतिप्रसि
द्धे मांसविक्रयजीविनि । वैतसिके ॥
कूटेन मृगादिवन्धनयन्त्रेण चरति
। चरतीतिठक् ॥

कौटिलिक । पु । व्याघ्रे ॥ कर्मारे ॥

कुटिलिकया हरति मृगान् अज्ञा
रान्वा । अण्कुटिलिकायाइत्यण् ॥

कौटिल्यम् । न । अपसरणे ॥ चाणक्य
मूलके ॥ कुटिलतायाम् ॥

कौडविकः । वि । कुडवपरिमितग्रीष्मा

दिवापयोग्ये क्षेपे ॥ कुडवस्य वाप ।

तस्य वापइतिठक् ॥ पात्रविशेषे ॥ कु

डवं सम्भवति । सम्भवत्यवहरतिप

चतीतिठक् । कुडवस्वस्मिन् समा

वेशयतीत्यर्थः । टिड्ढेतिडिपि कौ

डविकीब्राह्मणी । कुडवमुपसहर

ति पचति वेत्यर्थः ॥

कौतूह

कौतूह । पु । राक्षसे । कृत्वादे ॥ कृ
यपश्वं भक्षयितुशीलमस्य । शी
लमित्यम् ॥ यद्वा । कौतू पाति ।
आतृतिः । कौतूपक्ष निर्कृते रव
ङ् कौतूबः । तस्येदमित्यम् ॥

कौतूपदन्तः । पु । भीष्मे । इतित्रिका
वडशेषः ॥

कौण्डिन्यः । पुं । मुनिविशेषे । विष्णु
गुप्ते ॥ कुण्डिन्या गौत्रापत्यम् । गर्गा
दिस्वात्यम् ॥ आगस्त्यकौण्डिन्ययो
रगस्ति कुण्डिनमिति बहुल्येऽपीलु
कि । कुण्डिनाः ॥

कौतूकम् । न । अपूर्वविषयदर्शनोपभो
गोत्साहे । कुतूहले ॥ उत्सवे ॥
अभिलाषे ॥ नर्मणि ॥ हर्षे ॥ पर
म्परायातमङ्गले ॥ उदाहरणे । इत्य
हमे ॥ गीतादौ भोगकाले ॥ कुतू
हर्णनिर्मितस्नेहपात्रं कायति ।

कौ० । आतानुपेतिकः । उपपदसमा
सः । इकोऽस्वोऽङ्योगालवस्येति-
ह्रस्वः । प्रसाद्यम् ॥ यद्वा । कुत्साम्भ
नः । अथा० ठञ् । रसुसुक्तान्तात्कः
। केऽय इति ह्रस्वः ॥

कौतूहलम् । न । कुतूहले । कौतूके
॥ कुतूहलति । इत्यविलेखने । भू०
कः ॥ यद्वा । इत्यति । इत्य० पचा
द्यम् । कुत्सालम् । प्रसाद्यम् ॥ कु

कौपीन

तूहलस्य कर्म भावो वा । यु० अय् ॥

कौतूतः । पु । कुतूतस्यापत्ये । अग्नि
विशेषे ॥ कथ्यम् । बहुल्ये कुतूसा ॥

कौदासीकः । पु । वर्णसङ्करजाति
विशेषे ॥ सतुरजक्यातीवराज्यात ॥

कौद्रविकम् । न । सौवर्णससवन्ने ॥

कौद्रवीय । नि । कौद्रवचने ॥ कौद्रवा
न्ना भवनं चोन्नम् । भान्यानाम्भवने
चोन्नम् ॥

कौन्तिक । त्रि । प्रासिके । कुन्तबोधि
नि ॥ कुन्तः प्रहरणमस्य । प्रहरण
मितिठक् ॥

कौन्ती । स्त्री । रेणुकायाम् । मध्यग
न्धिन्यौषधौ ॥ कुन्तिषु देशविशेषे
षुभवा । तत्रभवद्वत्यम् । डीप् ॥

कौन्तेयः । पु । युधिष्ठिरादिकुन्तीतन
येषु ॥ अपत्ये स्त्रीभ्योठक् ॥ अर्जुन
दृष्टे ॥

कौपम् । न । कूपोदके ॥ भूमौखातो
ऽल्पविस्तारो गम्भीरो मण्डलाकृ
तिः । बहुोऽवदु स कूपः स्यात्तदम्भ
कौपमुच्यते ॥ कौपं पयो यदि स्वा
दु पिदोषमं हितं लघु । तम् चारं
कफवातघ्नं दीपनं कफघ्नत्परम् ॥

कौपीनम् । न । अकार्ये ॥ चोरे । मे
खलावदुपरिधेयसम्पत्ते ॥ गुह्यमदेशे
॥ पापे ॥ कूपपतनमर्हति कौपीन

कौमारी

म्पापम् । तत्साधनत्वात् तदङ्गोप-
त्वात् पुरुषलिङ्ग मपिकौपीनम् ।
तत् सम्बन्धात् तदाच्छादन मपि
कौपीनम् । शास्त्रीनकौपीने अघृ-
ष्टा कार्ययोरितिसाधु । नात्रावयवा-
र्थे ऽतीवाभिनिवेष्टव्यम् । रूढिश-
ब्दत्वात् ॥

कौमारम् । न । जन्मावधिपञ्चमाब्दप-
र्यन्ताया मवस्थायाम् । पञ्चमाब्दम-
भिधाय्यावस्थायाम् ॥ कौमारस्यञ्च
माब्दान्तमित्युक्त ॥ कुमारस्यकर्म-
भावोवा । वयोवचनत्वादञ् ॥ तन्त्र-
मते षोडशवर्षपरिमितायाम वस्था-
याम् ॥ जात. कुपृथिवीं पञ्चां मार-
येत् तत्कुमारक. । इति प्रमाणतो-
विद्वि कौमारं प्राग्भवत्तत् ॥ तद्वति
। पु. स्त्री ॥ पु. युवराजे । कंवर इति
भाषा ॥ सर्गविशेषे ॥ पत्न्यौ ॥ अपूर्व-
पतिङ् कुमारीं पतिरुपपन्नः । कै-
मारापूर्ववचन इति द्वितीयान्तादुप-
यमनकर्त्तव्यत्वात् प्रत्ययेनसाधु ॥

कौमारभृत्यम् । न । वैद्यविद्याङ्गविशे-
षे ॥ यथा । कुमाभरणधात्रीसी-
रदोषसंशोधनार्थं दुष्टस्तन्वग्रहसमु-
त्थाना च व्याधोना मुपशमनार्थं य-
त् तत् ॥

कौमारी । स्त्री । मातृकाविशेषे ।

कौमोद

कार्तिकेय शक्तौ ॥ वाराहीकन्दे ॥
भार्यायाम् ॥ अपूर्वपति कुमारी प-
तिमुपपन्ना । कौमारापूर्व वचनेइ-
ति प्रथमान्तात् स्वार्थे ऽण् प्रत्यये-
नसाधु ॥

कौमुद । पु. कार्तिकमासे ॥

कौमुदिका । स्त्री । उमासखीविशेषे ॥

कौमुदी । स्त्री । ज्योत्स्नायाम् । प्रका-
शिकायाम् ॥ आश्वयुज्यां पूर्णिमाया-
म् ॥ कुमुदानामियम् । तस्येदमि-
त्यणिटिङ्गेतिङीप् ॥ कार्तिक्याम्
। कार्तिकेयस्ये ॥ कुशब्देन मङ्गी-
ज्ञेया मुदहर्षे ततोदयम् । धातुस्यै-
र्नियमैश्चैव तेन सा कौमुदी स्मृता
॥ कै मोदन्ते जना यस्या ज्ञानाभा-
वै परस्परम् । हृष्टा स्तुष्टा सुखा-
पन्ना स्तेन सा कौमुदी स्मृता ॥

कौमुदीचार । पु. न । जेजागरपू-
र्णिमायाम् । शारदाम् ॥

कौमुदीपति । पु. इन्द्रौ ॥ कौमुद्या-
पति ॥

कौमुदीदृष्टः । पु. दीपदृष्टे । दीपद-
इति भाषा ।

कौमोदकी । स्त्री । विष्णोर्गदायाम् ॥

कौमुदकी । स्त्री । विष्णोर्गदायाम् ॥
कौमुदको विष्णुः तस्येयम् । अण्-
ङीप् ॥

कौलटि

कौमोदी । स्त्री । कौमोदक्याम् ॥

कौरव । पु । कुरुगजसत्ततौ । धृतरा
ष्ट्रादिषु । पाण्डवेषु च ॥ पाण्डो कुरु
ववंशजत्वात् । कुरोरयम् । कच्छा
दिभ्यश्चेत्यण् ॥

कौरवक । पु । कौरवे ॥ कुरुधुभव
कुरोरय वा । विभाषा कुरुधुगन्धरा
भ्यामितिबुञ् ॥

कौरव्य । पु । कौरवे ॥ कुरोरपत्ये ।
कौरव्य कौरव्यो कौरव्या ब्राह्मणा
। कुर्वदिभ्योण्य ॥ चित्रियेतु । कु
रनादिभ्योण्य इति य्येकृते तद्राज
स्य बहुषुतेनैवास्त्रियामितिबहुस्वे
कृकि कौरव्य कौरव्यो कुरव । इ
ति बोध्यम् ॥

कौर्प्यः । पु । } वृश्चिकराशौ ॥
कौर्प्यस्थः । पु । }

कौल । वि । आन्वयिके । सत्कुलोत्पन्ने
। कुलीने ॥ दिव्यवीरपशुभावान्त
र्गते दिव्यभावरते । कुलाचाररते
। ब्रह्मविदि ॥ यथा । दिव्यभावरत
कौलः सर्वत्र समदर्शन इति ॥ अपि
च । पशोर्वैक्ता क्षुब्धमन्त्रः पशुरेव
न संग्रयः ॥ वीरा क्षुब्धमनुर्वीर
कौलाश्च ब्रह्मविद्भवेदिति मन्त्रानी
त्यतन्त्रम् ॥ कुलेभवः । अण् ॥

कौलटिनेयः । पु । स्त्री । कौलटेये ।

कौलिक

सतीभिश्चुक्वा । सुते । सत्या भिक्षा
र्षे गेहज्ञेहमटन्त्याः पुत्रे ॥ कुलटा
याअपत्यम् । कुलटायावेतीनङ् ।
स्त्रीभ्योठक् ॥

कौलटेयः । पु । स्त्री । कौलटिनेये ।
सतीभिश्चुकीपुत्रे ॥ असतीपुत्रे । वा
न्धकिनेये । वन्धुले ॥ कुलटायाः अ
पत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ॥

कौलटेरः । पुं । असतीसुते । बान्धकि
नेये । कौलटेये ॥ कुलटायाः अप
त्यम् । सुद्राभ्योवेतिठक् । अङ्गही
ना श्रीलक्ष्मीनाहि सुद्रा ॥

कौलत्यः । वि । कुलत्यसम्बन्धिनिरसा
दैः ॥ कुल्यस्त्रायम् । तस्येदमिच्छ
यु ॥ कुलत्यैः संस्कृते ॥ कुलत्यको
पभादण् ॥

कौलत्योनम् । वि । कुलत्योङ्गवच्चे ॥
कुलत्यानाम्भवनङ्चेचम् । धान्याना
म्भयने च्चेखजितिखण् ॥

कौलवः । पुं । ववादिषु तृतीयकरणे ॥
तत्रजातस्यफल्यथा । वाग्मो विनी
तो नितरांस्वतन्त्रः प्रागल्भ्ययुक्तो म
नुजो महैका । सुसन्नातः स्याद्दि
दुषां कृतम्र प्रचेत् कौलवाख्यं कर
णं प्रसूताविति ॥

कौलाखकम् । वि । कुलाखेन कृते ॥
कुलाखादिभ्यो बुञ् ॥

कौवेर

कौलिक । पु । तन्त्रवाये ॥ कुलमार्ग
प्रवर्त्तके परशिवे ॥ शन्न कौलिक
इति श्रुते ॥ त्रि । कुलमार्गस्थे ।
ब्रह्मविदि ॥ पाषण्डे ॥ कुलपरम्प
रायाते ॥ यथा कौलिक धर्मणः ॥
कौलीनम् । न । गुह्ये ॥ अन्ये । परी
वादे । लोकापवादे ॥ अकार्ये । कुक
र्मणि ॥ कुलीनत्वे ॥ अहिपशुपक्षि
शुनां युधि । प्राणियूते ॥ कुलीनस्य
कर्मभावो वा । युवादित्वादण् ॥

कौलीन्यम् । न । कुलीनत्वे ॥

कौलीरा । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥

कौलेय' । त्रि । कुलीने ॥ इति द्विरूपो
भरतश्च ॥

कौलेयक । पु । कुकुरे । शुनि ॥ कु
लेभव । कुलकुक्षिग्रीवाम्य आस्य
लङ्कारेऽप्यिति ढकञ् ॥ त्रि । कुलीने
॥ कुलस्यापत्यम् । अपूर्वपदादन्य
तरस्यायप्युक्तजाविति ढकञ् ॥

कौलमाषाणम् । त्रि । कुन्माषोद्भवे चे
चे ॥ कुलमाषाणां भवनङ् चोत्रम् ।
धान्यानामिति खञ् ॥

कौल्य । त्रि । कुलीने ॥ इति द्विरूप
कोष' ॥

कौवलम् । न । कुवले । कौलिफले ॥

कौवेरम् । न । कुष्ठैषधौ ॥ त्रि । कुवे
राऽनुगे ॥ कुवेरसम्बन्धिनि तत्का

कौशान्नी

यैच ॥ कुवेरस्येदमित्यर्थे ऽण्
कौवेरी । स्त्री । मातृभेदे ॥ उत्तरदि
शि ॥ कुवेरशक्त्याम् ॥ अणानान्
डीप् ॥

कौशम् । न । कान्यकुब्जदेशे ॥

कौशलम् । न । क्रियायां नैपुण्ये । कु
शलतायाम् ॥ यथा । कचातिकक
श शान्तः कचातिललित शुचि ।
एकत्र काव्ये व्याख्यातु स्तावहे कौ
शलं कवे ॥ इत्यमरशतकटीका
॥ कुशलस्य कर्मभावो वा । यु० अण्

कौशलिका । स्त्री । प्राभृते । उपायने
॥ कुशलप्रश्ने ॥

कौशली । स्त्री । कुशलप्रश्ने ॥ प्राभृते ॥

कौशलेय । पु । श्रीरामे । रघूत्तमे ॥

कौशल्यम् । न । कुशलतायाम् ॥ कुश
लस्य कर्मभावो वा । ब्राह्मणादित्वा
त्प्यञ् ॥ त्रि । कौशलायां भवे ॥

कौशल्या । स्त्री । रामसातरि ॥ कुश
लैव । स्वार्थे प्यञ् ॥

कौशलयायनि । पु । कौसल्यायनौ ॥

कौशल्येय । पु । सीतापतौ । श्रीरा
मे ॥ कौशलयाया अपत्येऽर्थे ढक् ॥ म
नेमयादान्तरे विज्ञानमये कोषे ॥

कौशल्या । सर्वार्थावद्योगसतमर्था बु
द्धिस्तस्याभव ॥

कौशान्नी । स्त्री । कुशाम्बनिर्वृत्तायां

कोशीत	कौसल्या
नगर्याम् । वत्सपत्तने ॥ कुशाम्बे न निर्वृत्ता । तेननिर्दत्तमिच्छन् ॥ छीप् ॥	याम् ॥ कौशील्यम् । न । नृत्त्यगीतवादिना नुबन्धे ॥
कौशिक । पु । विश्वामित्रमुनेः ॥ कु शिकस्त्रापञ्चम् ॥ गोपाऽप त्येतु विदाद्यम् ॥ कौशेभञ्जो वा ॥ अथा० ठम् ॥ नकुले ॥ आसन्नाहे ॥ गुग्गुली ॥ शक्रो ॥ कोषणे ॥ उल्लू के ॥ शृङ्गाररसे ॥ मञ्जनि ॥ अथ कर्षवृत्ते ॥	कौशेयम् । वि । कुमिकौशेत्यवखादैः । रेक्षिकपडा इति भाषा ॥ कौशे सम्भूतम् । कोशादुदञ् । कोशस्य वि कारो वा । विकारे वा ठम् ॥ कौषिक । पु । कौशिकार्येषु ॥ कौषिकी । स्त्री । उमायाम् । नदी विशेषे ॥
कौशिकप्रिय । पुं । रामचन्द्रे ॥ कौशिकफलः । पुं । नारिकेले ॥ कौशिका । स्त्री । नारिकेलफलनिर्मि ते पानपात्रे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ कौशिकात्मजः । पु । अर्जुने । पार्श्वे ॥ कौशिकामुधम् । न । इन्द्रचापे ॥ कौशिकारतिः । पु । काके ॥ कौशिकी । स्त्री । चण्डिकायाम् ॥	कौसल्या । स्त्री । श्रीरामचन्द्रजनन्या म् ॥ कौसलस्य राज्ञोऽपत्यं स्त्री । वृद्धेत् कौसलाजादाम् व्यङ् इति व्यङ् । यङ्श्चाविति चाप् ॥ सूत्र निर्देशात् कौसलशब्दो दन्त्यसका रमध्य ॥ कौसल्यानन्दनः । पु । श्रीरामे ॥ कौ सल्याया नन्दनः ॥
कोशाक्षिगीता । तदुक्तम् । शरीर कोशाद्यत्तस्या पार्वत्यानि, स्मृता म्बिका । कौशिकीतिसमस्तेषु त दोलो केषुगीयत इति पृषोदरा ज्जात्साधुत्वम् ॥ तत्स्थाने ॥ नदी विशेषे ॥ नाथदृष्टौ ॥	कौसल्यानन्दवर्द्धनः । पुं । श्रीरामच न्द्रे ॥ कौसल्याया आनन्दवर्द्धयति तच्छील । अनुदात्तेतश्चेति युच् ॥ कौसल्यानन्दस्य वर्द्धनो वा ॥ कौसल्यायनिः । पु । श्रीरामे ॥ कोश लस्यापत्यम् । कौशल्यकार्मार्याभ्या म्वेति फिञ् । परमप्रकृतेरेवायमि ष्यते । तार्हस्ये विवृतिनिर्देशोऽप्य
कौशिक्योजः । पु । शाखोटदृष्टे ॥ कौशीतकी । स्त्री । उपनिषद्विशेषे ॥ अगस्त्यमुनेर्भार्यायाम् । लोपामुद्रा	यं, स्यात् । नव्यर्थः । यत प्रत्ययस

कौस्तुभ.

त्रिवेगेन प्रकृतिरूपनिपात्यते
॥ कौस्तुभ्यादयस्त्रयमपि
बोधा. ॥

कौसीद्यम्. न. आलस्ये. तन्द्रायाम्
॥ कुसीदलभावे ॥

कौसुमम्. न. कुसुमाञ्जने. पुष्पा
ञ्जने ॥

कौसुम्भ. पु. अरण्यकुसुम्भे ॥ न.
शाकविशेषे ॥ यथा. कौसुम्भ कौ-
मल शाक कासमर्देविमर्दितम्.
पाचितं तप्तसुष्टुते माणिमन्यवि-
मिश्रितम् ॥ कौसुम्भ कासजि च्छ-
कं रुच्यमुष्णञ्च पित्तलम्. सुस्वा-
दुःमधुरं पाके लघु रुच्यं सरं हित-
मिति ॥ वि. कुसुम्भपुष्परागयुक्ते.
कसूम्भ कसूमी इति भाषा ॥ कुसु-
म्भेन रक्तम्. तेनरक्तं गगादिस्थम्
॥ तस्येदमिच्छ्यम् वा ॥

कौस्तुतिक. वि. मायाकारे ॥ कुष्ठ-
न्याचरति. ठक् ॥

कौस्तुभ. पु. विष्णोर्मणिप्रभेदे ॥
यथा. आत्मानं मलं जगतो निर्णि-
क्तं मगुणामलम्. विभर्त्सिकौस्तुभ-
मणिस्वरूपं भगवान् चरितिवि-
ष्णुपुराणम् ॥ कुम्भं स्तुभाति व्या-
प्नोति इतिकुस्तुभोऽपि. तत्रभव-
त्प्रण ॥ कुं स्तोमते इति कुस्तुभो

क्रतु.

विष्णु. शुभस्तम्भे. मू० क. तस्या-
यमिति वा ॥

कौस्तुभलक्षक. पु. विष्णौ ॥

कौस्तुभवचा. पु. पृश्निगर्भे. विष्णौ ॥

क्रकच. पु. ग्रन्थिलाख्यतरौ ॥ पु. न.

। करपत्रे. करवत् करौत आराइति

भाषा ॥ योगविशेषे ॥ षष्ठ्यादिति

ययो मन्दा द्विलोम क्रकच स्मृत

॥ क्र० इति कचति. कचशब्दे.

पञ्चाद्यच् ॥

क्रकचच्छद. पु. केतकीवृक्षे ॥ क्रक-

चसदृशा शब्दा यस्य सः ॥

क्रकचपत्र. पु. शाकवृक्षे ॥

क्रकचपात्. पु. }

क्रकचपाद. पु. }

क्रकलासे ॥

क्रकचपृष्ठी. स्त्री. कचयी इतिप्रसि-
द्धे मत्ये ॥

क्रकण. पु. कयार इतिगौडभाषाप्र-

सिद्धे पञ्चविशेषे. क्रकरे ॥ क्रइति

कणति. कण०. अच् ॥

क्रकर. पु. करीरवृक्षे ॥ क्रकणे ॥ दी-

ने ॥ क्रकचे ॥ क्रइतिकरोति. अ-

च् ॥ क्रइतिशब्दकरणशील. क्रुजो

हेतुताच्छील्येतिट ॥

क्रतु. पु. यज्ञे. औतामिष्टोमादौ

॥ सोमसाध्येयागे. यूपसहिते यज्ञे

॥ काम. क्रतु कर्म जन्मे त्येषामेव

क्रतुप	क्रम.
क्रमोभवेत् । तत्र कामक्रत्वो रभेदमा	क्रतुपुरुषः । पु । विष्णौ ॥
शङ्काह । पुसो या विषयापेक्षा स	क्रतुभुक् । पु । असुरे । देवे ॥ क्रतुङ् ।
काम इति भग्यते ॥ स एव वर्धमान	क्रतौ वा भुङ्क्ते । भुजपालनाभ्यव
सन् क्रतुत्वं प्रति पद्यते । रुचैरति	हारये । अन्येभ्योऽपि दृश्यते इति
शय काम्ये विषये क्रतुरीर्यते इति	किप् ॥
॥ सङ्गन्ते ॥ वृक्षाणां कणाञ् जातेम	क्रतुराज । पु । राजस्वययज्ञे ॥ क्रतू
रीत्याद्यन्तर्गते मुनिविशेषे ॥ अथ	नाराजा । टच् ॥
वसाये । गवमेव नान्ययेत्य विचल	क्रतुविक्रयी पु । क्रतुविक्रायके । म
प्रत्यये ॥ त्रिंशद्वेदवि० ॥ करोति	दोययागस्य फलं तव भवत्सिद्धिभि
क्रियते वा । कृञ् क्रतुः ॥ इन्द्रियेषु ॥	धायधनग्रहांतरि ॥
क्रतुच्छद । पु । धृतभेदे ॥	क्रतूत्तम । पु । राजस्वययज्ञे ॥ क्रतुषु
क्रतुदोषनुत् । पु । प्राणायामे ॥ क्रतु	उत्तम ॥
शब्देनेन्द्रियाणि सङ्गुल्योदा तेषां दो	क्रयकैशिका । पु । भूम्नि विदर्भदेशेषु ॥
षा । विहृताननुष्ठाननिषिद्धाचर	क्रयनम् । न । मारुते ॥ कर्षांसिंसाया
णकुता, तान् नुदति उपशमयती	म् । भावे स्फुट् ॥ वृक्षागुर्वणि ॥
ति क्रतुदोषनुत् । उक्तं च । दद्या	क्रजनकम् । न । क्रजनार्थे । स्वार्थकः ॥
न्तेध्यायमानानां धातूनाञ्च यथा	क्रन्दनम् । न । रोदने । शोकादिना
मला । प्राणायामैस्तथा दोषा	ऽस्फुपतने ॥ आह्वाने ॥ क्रदिआह्वाने
शाम्यन्तीन्द्रियगोचरा इति ॥	नेरोदनेच । भावे स्फुट् ॥ योधस
। क्रतुधुक् । पुं । असुरे ॥ नास्तिके ॥	रावे ॥ पु । विहासे ॥ इतिशब्दमाज्ञा ॥
क्रतुद्विट् । पु । असुरे ॥ नास्तिके ॥ क्र	क्रन्दितम् । न । आह्वाने ॥ रुदिते ॥
तुद्वेष्टि । द्विष अप्रीतौ । सत्सुद्वि	युधिषीत्कृतौ ॥ क्रदि० । क्रतुः ॥
षेति किप् ॥	क्रमः । पु । अनुक्रमे । नियतपूर्वापर
क्रतुध्वसी । पुं । वृषाङ्के । शिवे ॥ क्र	भावात्मनि ॥ शक्तौ ॥ विधाने । क
तु दक्षयज्ञं ध्वसयात् । ध्वंसु० । सु	ल्पे ॥ आक्रमणे ॥ चरणे । अङ्घ्रौ ॥
प्यजाताविति शिनि ॥	विततिविशेषे ॥ भिषजांमते चिकित्
क्रतुपशु । पु । अश्वे ॥ इतिहारावली ॥	सायाम् ॥ क्रमणं मनेन वा । क्रमु०

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

क्रमाग

क्रयले

। घञ् । नोदात्तोपेति न वृद्धिः ॥

क्रामतिगच्छति वा । क्रमे पञ्चाद
च् ॥ पादविच्छेपे ॥क्रमक । पु । क्रमसे ॥ क्रममधीते वे
दवा । क्रमादिभ्योबुन् ॥

क्रमण । पु । चरणे ॥ न । अतिक्रमे ॥

क्रमनिग्रह । पु । हठनिग्रहादन्यस्मि

न्मनसो निग्रहे ॥ क्रमनिग्रहेचाऽ

ध्यात्मविद्याप्राप्त्यादयउपाया । अ

ध्यात्मविद्याच दृश्यमिष्यात्त्वं दृग्वस्तु

न, अप्रकाशस्त्वबोधयति । तथाच

सति एतन्मन स्वगोचरेषु दृश्येषु

प्रयोजनाभावप्रयोजनवति दृग्वस्तु

नि अगोचरत्वेन बुद्ध्या निरिन्धना

गिवन् स्वयमेवोपशाम्यति । तथा

चश्रयते । यथानिरिन्धनो वक्त्रि स्व

योनौबुपशाम्यति । तथा वृत्तिश्च

याद्विच्छिन्तं स्वयोनौबुपशाम्यतीति ॥

योनिरात्मा ॥

क्रमपूरक । पु । वक्रवृद्धे ॥

क्रमशः । अ । क्रमेण क्रमेणेत्यर्थे । द

वठवसे इतिभाषा ॥

क्रमागतम् । वि । क्रमायाते । पिट

पितामहादिक्रमेण प्राप्ते ॥ यथा ।

अस्वतन्त्रा स्त्रिय सर्वा पुत्रदासप

रिग्रहा । अस्वतन्त्र स्तत्र गृही यत्र

तत्स्थानं क्रमागतमिति मारद ॥

क्रमायात । वि । क्रमागते ॥

क्रमु । पु । गुवाके ॥ क्रामति । क्रमु०

। बाहुलकादु ॥

क्रमुक । पु । भद्रमुस्तके ॥ ब्रह्मदारु

णि ॥ कार्पासिकाया फले ॥ पट्टिका

लोभ्रे ॥ पूगे । गुवाके ॥ क्रमति । क्र

मु० । बाहुलकादु । कन् ॥

क्रमुकफलम् । न । गुवाके ॥

क्रमुकी । स्त्री । गुवाकद्रुमे ॥

क्रमेल । पु । उष्ट्रे ॥

क्रमेलक । पु । उष्ट्रे । महाज्ञे ॥ क्राम

ति । क्रमु० । विच् । एलति इल्लग

तैः । एलयतिवा । इल्लोपे । खलुक् ।

क्रम् चासौ एलकश्च ॥

क्रय । पु । मूल्येनपरस्माद्व्यग्रहणे

द्रव्यदानेनात्यन्तस्वोकारे ॥ यथा ।

निश्चित्य वस्तुतन्मूल्यं मुभयोः स

म्भतौ शिवे । पास्यरात्राकरणं क्रय

सिद्धिस्ततोभवेदिति ॥ अपिच । क्र

यसिद्धिरदृष्टानां गुणश्रवणतोभवे

त् । विपर्यये तद्गुणानामन्यथाभव

तिक्रयइतिश्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥

क्रयलेखम् । न । भूम्यादिक्रयलिपौ ।

क्रयाला कजाला इतिभाषा ॥ यथा

। गृहं चोवादिकं क्रोत्वा तत्तु मूल्या

क्षरान्वितम् । पञ्चकारयतेयत्तु क्रय

लेख्यं तदुच्यते ॥ इतिवृहस्पति ॥

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ ॐ ॐ

क्रयविक्रय

क्रयम्

क्रयविक्रय । पु । वणिज्ये । वणिज इति भाषा ॥

क्रयविक्रयानुशयः । पु । क्रयविक्रयभो पश्चात्तापे । अष्टादशविवादान्तर्गत विवादविशेषे ॥ यथा । क्रीत्वा विक्रीय वाकिञ्चिदस्येहानुशयो भवेत् । सेनादशाहानुशयश्च दद्याच्चैवादिता वेतिमनु ॥

क्रयविक्रयिकः । पु । वणिजि ॥ क्रयविक्रयाभ्यां जीवति । वसक्रयविक्रयाहन् ॥

क्रयविक्रयी । वि । क्रयविक्रयकर्त्तरि ॥ क्रयशीर्षम् । न । कपिशिर्षे । प्राकारा क्रयशीर्षकम् । न । श्रे ॥ इति विक्रयशेषः ॥

क्रयारोहः । पु । हृष्टे । हाट इति भाषा ॥

क्रयिकः । वि । क्रयके । क्रेतारि ॥ क्रयजीवातौ । वणिजि ॥ क्रयेण जीवति । वसक्रयविक्रयाहन् । क्रयविक्रयग्रहणसङ्घातविगृहीतार्थम् ॥ यद्वा । क्रीणाति । कुक्रीन् इत्यविनिमये । क्रयइकन ॥

क्रयी । वि । क्रयकर्त्तरि । क्रेतारि ॥ क्रयोऽस्यास्ति । इति ॥

क्रयम् । वि । हृष्टासादितवस्तुनि । क्रेतारोऽग्राहकाः । क्रीणीयुर्गुणीयुरिति बुद्ध्या आपणे प्रसारिते इत्ये ॥ क्री

क्रीया

यते । कुक्रीन् ० । अचोयत् । क्रयस्तदर्थ इति साधु ॥

क्रयम् । न । मासे ॥

क्रयघातनः । पु । मृगे ॥

क्रयात् । पुं । कौण्डे । राक्षसे ॥ वि । माममांसभोजनिगृभादौ ॥ क्रयमाममांस मत्तीतिविग्रहे क्रयवेतिविट् ॥

क्रयाद् । पुं । अस्त्रपे । राक्षसे ॥ सि हे ॥ श्येने ॥ क्रयादोऽस्तमश्च्ये इत्युक्ते शवभक्षकाग्नौ ॥ वि । मांसाऽग्निनि ॥ मांसमत्तीतिविग्रहे अदकमग्न्यम् । पृषोदरादित्वादुपपदस्य क्रयादेशः ॥ कृत्तं कृत्तं तदेव पुनर्विशेषतः कृत्तं पक्कम् भुङ्क्ते इति क्रयाद् । कृत्तविकृत्तपक्कशब्दस्य प्र० क्रयादेश इति काशिका ॥

कशितः । वि । कृशीयते ॥ कृशशब्दात् तत्करोतीति ग्यन्तात् कर्मणि क्त । ग्राविष्ठवङ्गावे । रक्त्वतोऽह्लादेर्लघोरित्युकारस्य रेफादेशः ॥

कशिसा । पु । काश्ये ॥ कृशस्य भावः । पृष्ठादित्वादिमनिच् । रक्त्वतोऽह्लादेरिति रेफादेशः ॥

कशीयान् । वि । अत्यन्तकृशतरे ॥ क्रीणे ॥ तनीयसि ॥ अयमनयोरतिशयेन कृशः । द्विवचनविभज्येतीयसु

क्रिमि	क्रियमा
<p>नि रक्ततदतिरेफादेशः ॥ क्रान्तः । पु । अखे । हये ॥ क्रामति । क्रमु० । त्त ॥ चि । आक्रान्ते ॥ नि क्रान्ते ॥ व्याप्ते ॥ सङ्क्रान्ते ॥ क्रान्तदर्शी । त्रि । कवौ । अतीतानाग ताश्चशेषवस्तुदर्शिनि ॥ क्रान्तमस्त दादोन्द्रियविषयतामतिक्रान्तवस्तु सर्वविषयव्यापियथा स्यात्तथावाद्दृ शीलमस्य ॥</p>	<p>क्षान्तौ ॥ आद्यायाम् ॥ क्रुमिले ॥ खरे ॥ रोगविशेषे ॥ अस्थनिदा नम् । यथा । अजीर्णभोजी मधुरा स्निग्धो द्रवप्रिय पिष्टगुडोपभोक्ता । व्यायामवर्जितं दिवाशयानो विरु द्धभोजी खमते क्रिमोश्चेति ॥ क्रा मति । क्रमु० । क्रमितमिश्रतिस्त भामतद्वस्तेतीन् ॥</p>
<p>क्रान्ता । स्त्री । दृष्टव्याम् ॥ क्रान्तिः । स्त्री । आक्रमे ॥ गतौ ॥ ख गोक्षमध्यवर्त्तिस्वर्यगमनार्थं तिर्य ग्गोखरेखायाम् ॥ यथा । अयना द शनं यावत् कक्षा तिर्यक् तदापरा । क्रान्तिसञ्जा तया स्वर्यं सदापर्य ति भासयन्निति ॥</p>	<p>क्रिमिकण्टकम् । न । क्रुमिकण्टके ॥ क्रिमिज्ज । पुं । विडग्ने ॥ क्रिमीन् क न्ति । इन० । अमनुष्यकर्तृकेषुचे तिटक् । अत्यवस्थेतिनियमादण त्वम् ॥</p>
<p>क्रान्तिवल्लय । पु । क्रान्तिमण्डले । वि षुवदृत्ताश्चतुर्विंशतिभागैर्दक्षिणेचो स्तरे यद्वर्त्ततस्मिन् ॥</p>	<p>क्रिमिग्री । स्त्री । सोमराज्याम् ॥ टि त्तान् ङीष् ॥</p>
<p>क्रान्तु । पु । खगे । पक्षिणि ॥ क्राम ति । क्रमु० । क्रमिगमिच्चमिभ्यस्तु न् वृद्धिश्च ॥</p>	<p>क्रिमिजम् । न । अगुरुणि ॥</p>
<p>क्रामन् । चि । पादविच्छिपति । क्रायक । पु । क्रयिके । क्रैतरि । ग्राह के ॥ क्रीणाति । डुकीञ् द्रव्यविनि मये । खलु ॥ क्रयजीविनि ॥</p>	<p>क्रिमिजा । स्त्री । आद्यायाम् ॥ क्रिमि भिर्जन्यते । जनो० । ड ॥</p>
<p>क्रिमि । पु । क्रुमौ । नीलाङ्गौ । स्त्र</p>	<p>क्रिमिशु । पु । पाणितामादार इति गौडप्रतिद्वे रक्तपुष्पकेमन्दारे ॥ क्रि मीणाशु ॥</p>
	<p>क्रिमिशाचव । पु । विटखदिरे ॥</p>
	<p>क्रिमिशैल । पु । बस्मीके । नाकौ । वांवी इति वंवाई इतिचभाषा ॥</p>
	<p>क्रिय । पु । मेघराशौ ॥</p>
	<p>क्रियमाणम् । न । वर्त्तमानदेहनिर्व त्येकमणि ॥</p>

क्रिया

क्रिया । स्त्री । उपाये ॥ चेष्टायाम् । इन्द्रियव्यापारे ॥ साचपाकादिरूपा पात्रादेशब्दानाप्रवृत्तौ निमित्तम् । आरम्भे ॥ निष्कृतौ ॥ पूजयाम् ॥ सम्प्राप्त्यर्थे ॥ कर्मणि ॥ शास्त्रविहितनिश्चयैर्निमित्तिकत्रान्यात्मककर्मकक्षापात्निकाक्रिया साचोद्योगपत्नी । यथा । क्रियातूद्योगपत्नी च पूजिता सर्वसंमता । यथाविनाजगत्सर्वविधिहीनश्चनारदेति भगवद्वाक्यं देवीभागवते ८ स्कन्धे ॥ शिष्यायाम् ॥ चिकित्सायाम् ॥ करणे ॥ धात्वर्थं करोत्यर्थे वा क्रियेति वैयाकरणा ॥ आख्याते ॥ गर्भाधानादिसंस्कारे ॥ चतुष्पकारव्यवहारपादान्तर्गतव्यवहारपादविशेषः क्रिया । सा त्रिधा । मानुषी दैवी च । तथा च सा ह्यनेख्यानमानभेदेन त्रिधा । द्विताया घटाग्न्युदकविषकोषतण्डुलतप्तमाषकफालधर्मजभेदेन नवधा दिव्यपदवाच्या । यथा । द्विप्रकारा-क्रियाप्रोक्ता मानुषी दैविकी तथा । सा ह्यनेख्यानमानश्च मानुषी त्रिविधा स्मृता ॥ घटाद्याधर्मजान्ताश्च दैविकी नवधा स्मृतेति दृश्यते ॥ शौचे ॥ करणञ् क्रियते वा । शचेति योगविभागात् भावादौ कृञः शप्र

क्रियाम्

त्यय । रिङ्शयग्लिङ्चु । अचिन्तु धातुभुवाञ्वोरियङ्बडावितीयङ् ॥ क्रियाकार । पु । नवच्छेदे । नवाविद्या र्थी इति भाषा ॥ क्रिया करोति । अश्नु ॥ क्रियायाः कारो नियमः पञ्चदशो वाच्यवस्थापनं वा ॥ चि । क्रियाकृति ॥ क्रियादेशी । पु । साध्यलिंगितभुक्ति युक्तिशपञ्चद्वेष्टरि ॥ सचव्यवहारविषये पञ्चधा जगत्तर्गतहीनविशेषः । यथा । अन्यवादी क्रियादेशी नोपस्थायी निरुत्तर । आहूतप्रपञ्चाधी च हीन पञ्चविध स्मृत इति नारदः ॥ त्रि । कर्मद्वेष्टरि ॥

क्रिय पाद । पु । चतुष्पादव्यवहारान्तर्गततृतीयपादे ॥ यथा । पूर्वपञ्च स्मृत पादो द्वितीयश्चोत्तर स्मृतः । क्रियापादस्तथाचान्यश्चतुर्थो नियतः स्मृत इति वृक्षस्यति । सचसाध्यलिंगितभुक्तियुक्तिशपञ्च रूपः ॥

क्रियाफलम् । न । कर्मफले ॥ उत्पत्त्यादिषु ॥ यथा । उत्पत्तिराप्तिर्विकृतिः सत्कृतिश्च चतुर्विधम् । क्रियाफलं प्राहुर्गार्था कैवल्येतन्न सम्भवेदिति ॥

क्रियाभ्युपगमः । पु । परस्परक्रियास्वीकारे । द्वयोः पुरुषयोः कस्मिंश्चिद्विषये परस्पराङ्गीकारेणाऽनुमत्तौ ॥

❖❖❖❖

क्रियासा

यथा । क्रियाभ्युपगमात् क्षेत्रीया
र्थं यत् प्रदीयते । तस्यैवभागिनौ
दृष्टौ वीची क्षेत्रीक एवचेतिमनु ॥

क्रियायोग । पु । देवाराधनतदाख्या
दिकरणरूपाया पुण्यक्रियायाम् ॥
अवनारद प्रतिब्रह्मोवाच । ज्ञानयो
गस्तु योगस्य यस्तु साधनमात्मना ।
यस्तु वाद्यार्थं सयोग क्रियायोग
स उच्यते ॥ प्रधान कारणं योगोऽयं
क्तेर्मुनिवरोत्तम । क्रियायोगस्तु यो
गस्य परम तातसाधनमिति वद्वि
पुराणम् ॥

क्रियावान् । चि । कर्मणि रते । कर्मस्व
यते ॥ क्रियास्यास्ति । तदस्यास्तीति
मतुप् ॥

क्रियावसन्न । त्रि । साक्षादिनाप्राप्त
पराजये ॥ यथा । स्वयमभ्युपपन्नो हि
स्वचर्यवसितोऽपि सन् । क्रियावस
न्नो वादेन परसम्भावधारणमिति ॥

क्रियावादी । चि । प्रमाणवादिनि ॥
कार्यवादिनि । पुक्ताह फर्यादी इति
चभाषा ॥

क्रियासमभिहार । पु । पौन पुन्ये ॥
भृशार्थे ॥ क्रियाणाङ् क्रियाविशेषा
णांसमभिहार समुच्चय ॥

क्रियासाधनम् । न । ज्ञाने ॥ इत्ये ॥

ज्ञानद्रव्याभ्यां सम्पन्नस्य कृतः क्रिया

कीत.

पचार ॥

क्रियेन्द्रियम् । न । कर्मेन्द्रिये ॥ क्रिया
साधक मिन्द्रियम् ॥

कीड । पु । परीक्षासे ॥ इतिशब्द
त्तावली ॥

कीडनम् । न । खेलायाम् ॥

कीडनकम् । न । कीडासाधने । खि
लौना इति भाषा ॥ तेमथ्यपेताऽ
खिलचापलेऽर्भके दान्तेऽधृतकीड
नकेऽनुवर्तिनि । इति भागवत
म् ॥ पुच्छिन्नोपि यथा । दृष्टात्मजयि
नोऽप्यग्रान् नृपान् हसति भूरियम् ।
अहोमां विजिगीषन्ति मन्थो । की
डनकानरा इति ॥

कीडा । स्त्री । खेलायाम् । परीक्षासे ॥
अवधाने । अनादरे ॥ केलिप्रकारे ॥

कीडाताण । पु । ताणविशेषे ॥ एक
एवपुतो यत्र कीडाताण सकल्प्यते ।
अपरं नियमं विनेति दामोदरोक्ते ॥

कीडायानम् । न । कीडारथे । पु
प्परथे ॥

कीडारत्नम् । न । रतौ ॥

कीडारथः । पुं । कीडार्थरथे ॥ असौ पुष्प
रथः । कीडायानं न समराय यत् ॥

कीडोपस्करम् । न । कीडासाधने ॥

कीत । त्रि । क्रयकर्मणि । कृतकये

मूल्यप्रदानेन गृहीते । कीना इ

❖❖❖❖

❖❖❖❖

क्रुत्	क्रूरस
तिभाषा ॥ दीयमान न गृह्णाति क्रीतम् पश्यन्तु कयी । सखा ऽस्य भवेद्दोषो विकेतुर्योऽप्रयच्छत. इतिनारद ॥	म्पदादिस्वात्किप् ॥ क्रुधा । स्त्री । कोपे । क्रोधे ॥ क्रुध० । स० किप् । भानुरिमते टाप् ॥ क्रुत्रा । स्त्री । शृगाले ॥ क्रोशति । क्रु श० । शीङ् क्रुशीत्यादिनाकनिप् ॥ क्रुहम् । न । रोदने ॥ रावे ॥ क्रुशन्ना ह्वाने रोदनेच । भावेक्त ॥ क्रूर' । चि । कठिने ॥ घोरं ॥ नश्यसे ॥ परशोदकागिणि ॥ उष्णे ॥ पु । भू ताङ् क्रुशट्ये ॥ रक्तकरवीरे ॥ प्येनप चिणि ॥ कङ्कखगे ॥ कुन्तति । कु तीक्ष्णेदने । कुतेष्मकूचेतिरक् प्र त्ययो धातो क्रुशदेशश्च ॥ न । न चनविशेषेषु ॥ पूर्वात्रय याम्यम घे उग्रक्रूर कुजस्तथेत्युक्ते ॥
क्रीतक । पु । द्वादशपुषान्तर्गतपुष विशेषे ॥ यथा । क्रीणीयात् य स्त्व पत्यार्थं मातापित्रो र्यमस्तिकात् । स क्रीतक सुत स्तस्य सदृशो ऽसदृ शो ऽपिबेति ॥ न । क्रये ॥ विनि मये ॥	क्रूरकर्म्या । पु । कटुतुम्वाट्ये । कटुतु स्मिन्याम् ॥ चि । मयानककर्मक र्त्तरि ॥
क्रीतानुशय । पु । इत्थं क्रीत्वा पश्चा दनुतापे ॥ यथा । क्रीत्वाभूत्येन च. पश्यक्रेता न बहुमन्यते । क्रीतानु शयइत्येतद्विवादपदमुच्यते इतिया प्रथमशब्दः ॥	क्रूरगन्धः । पु । गन्धके ॥ क्रूरगन्धा । स्त्री । कन्यार्याम् । तीक्ष्ण कण्टकायाम् ॥
क्रुह । पु । स्त्री । क्रौञ्चपक्षिणि ॥ क्रु ञ्चति गच्छति । क्रुञ्चकौटिल्यान्वी भावयो । कृत्स्नगितिसाधुः ॥	क्रूरदृक् । पु । शनैश्चरे ॥ चि । पिशुने ॥ क्रूरधूसः । पु । कृष्णधनूरके ॥ क्रूरप्रसादन. । पु । भक्ते ॥ क्रूररात्री । पु । शोषकाके ॥ क्रूरसोचन. । पु । शनौ । शनैश्चरे ॥ क्रूरसज्ज. । पु । आघातौ ॥
क्रुञ्च । पु । क्रौञ्चखगे ॥ क्रौञ्चगिरौ ॥ क्रुञ्चा । स्त्री । क्रौञ्चविहग्याम् ॥ अ जादिस्वाट्टाप ॥ वीणाभेदे इति क श्चित् ॥	क्रुद्धम् । चि । सञ्जातक्रोधे ॥ क्रुत् । स्त्री । कोपे ॥ क्रुधकौपे । सं
क्रुञ्ची । स्त्री । वरणाप्रभेदे ॥ क्रुड् । चि । उत्पन्नक्रोधे । क्रोधयुक्ते ॥ क्रुद्धमशयो. कुतोविवेकः ॥	
क्रुद्धान् । चि । सञ्जातक्रोधे ॥ क्रुत् । स्त्री । कोपे ॥ क्रुधकौपे । सं	

क्रोडपा

क्रूरा । स्त्री । रक्तपुनर्नवायाम् ॥
 क्रूराकृतिः । पु । रावणे ॥ त्रि । भया
 नका ऽऽकारे ॥ क्रूरा आकृतिर्यस्य ॥
 क्रैणि । पु । क्रयणे ॥
 क्रेतव्य । त्रि । क्रयार्हे । क्रयवस्तुनि ॥
 क्रेता । त्रि । क्रयकर्त्तरि ॥ यथा । क्रे
 ता तत्र गृह्णारामान् विनिर्माति
 भनक्ति वा । मूल्यं दत्त्वापि नामो
 ति स्यावरं सन्निधिस्थित इति ॥
 क्रीणाति । डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये ।
 तन् वृष्ट् वा ॥
 क्रैव । त्रि । क्रेतव्यमात्रके । हृदे प्रसा
 रणयोग्ये ॥ क्रीयते । डुक्रीञ् ० ।
 अचोयत् । गुण ॥ कीनने योग्यव
 स्तु इति भाषा ॥
 क्रोडः । पु । शनौ ॥ उदग्ग्रामे ॥ शूक
 रे ॥ वाराहीकन्दे ॥ न । स्त्री । अङ्गे । भु
 जान्तरे ॥ रक्षसि ॥ क्रुध्यते । क्रुडवा
 ल्ये । घञ् ॥ क्रुडनम् । क्रुडघनत्वे
 । घञ्वा ॥ क्रोडो ऽस्यास्ति । अर्श
 आदिभ्यो ऽच् वा ॥
 क्रोडकन्या । स्त्री । वाराहीकन्दे ॥
 क्रोडकशेखरः । पु । मुस्तके ॥
 क्रोडचूडा । स्त्री । महाश्रावणिकावृ
 चे ॥

क्रोडपर्णी । स्त्री । कण्टकारिकायाम् ॥

क्रोडपार्श्वः । पु । कच्छपे ॥

क्रोधः

क्रोडा । स्त्री । अश्वानामुरसि ॥ भु
 जान्तरे ॥
 क्रोडाङ्घ्रिः । पु । कच्छपे । कमठे ॥
 क्रोडी । स्त्री । वाराहीकन्दे ॥
 क्रोडीकरणम् । न । आलिङ्गने ॥
 क्रोडोकृत । चि । विषयीकृते ॥
 क्रोडीकृतिः । स्त्री । आलिङ्गने । सखे
 पथे ॥
 क्रोडीमुखः । पु । गण्डके । खड्गे । गै
 डा इति भाषा ॥
 क्रोडेष्टा । स्त्री । मुस्तायाम् ॥
 क्रोधः । पु । वनने ॥
 क्रोधः । पु । असर्पे । कोपे ॥ स्वपरापक
 रप्रवृत्तिहेता वभिज्ज्वलनात्मके ऽ
 न्त करणवृत्तिविशेषे । परानिष्ठाभि
 खाषे । अनिष्टविषयवेषे । चेतोवि
 कार विशेषे । नेत्रलौहिण्यादिहे
 तादोष विशेषे ॥ क्रोधान्धाः किंनकु
 र्वन्ति ॥ स्वकृत्स्न क्रोध एव कथयति ।
 अनधिकरोमि भुवनवधिरिकरोमि
 धीर सचेतन मचेतनता नयामि
 । कृत्स्न न पश्यति नचात्महितं शृणो
 ति धीमा नधीत अपि न प्रतिसन्द
 धातीति ॥ क्रोधवशेन सर्वस्यान्य
 भवति अघैर्यं भवति हृदयशून्यता
 च भवतीति भावः । न प्रतिसन्दधा
 ति नसम्पत्तिरतीत्यर्थः ॥ * ॥ चमै

ॐ ॐ ॐ

क्रोधी

क्रोधविजये समर्थे तिविवेकि ॥

क्रोधकाय विभङ्गायेति शकुनशास्त्रे
म् । क्रोधनम् । क्रुधकोपे । भावे
घञ् ॥ ३८ वत्सरे ॥ विषमस्य जग
त्सर्वव्याकुलसमुदाहृतम् । अनाना
जायते भद्रे क्रोधे क्रोध परस्परम् ॥

॥ ज्ञेयम् । क्रोधाद्भवति स
॥ इति स्मृतौ ॥ विषमस्य नाना
ते व्यसनगण ॥ यथा । पैशुन्य साह
सद्रोह ईर्ष्या । स्त्रयार्थदृपणम् । वा
ग्दण्डजञ्च पाशञ्च क्रोधोऽपि गणो
ष्टक इति ॥ क्रोधाज्जायते । जनी. ३. ॥

क्रोधन । वि । कोपिनि । अमर्षणे ।

क्रोधविशिष्टे ॥ क्रोधशीले । क्रुध. ॥
क्रुधमयतेति युच् ॥ ५८ वत्सरे ॥
गोगोमरगदुर्भिक्षविरोधो वहुसङ्ग
ख । क्रोधेतु विषमं सर्वसमाख्यातं च
रमिये ॥

क्रोधना । स्त्री । कोपवर्त्यां स्त्रियाम् ।

भामिन्याम् ॥ क्रुध्यतितच्छोषा ।

क्रुध. । युच् । टाप् ॥

क्रोधमूर्च्छितः । पु । चौरनामगन्धश्

व्ये ॥ वि । अतिकोपने ॥

क्रोधरात्रिः । स्त्री । चैषायेन वराणे ॥

क्रोधरात्रिर्महेशानी चैषीयनवरा

वक्रमिष्यागमात् ॥

क्रोधी । वि । क्रोधसयुक्ते । क्रोधने ॥

ॐ ॐ ॐ

क्रोष्टुवि

महिषे ॥ क्रोधोऽस्त्यस्य । इति ॥

क्रोश । पु । अष्टसहस्रहस्तपरिमाणे ।

दण्डसहस्रद्वितये । इति स्त्री साधती

॥ चतुस्सहस्रहस्तपरिमाणे । सह

स्रधनुषि । गव्यूते । कोस इति भाषा

। इति हेमचन्द्र ॥ मुहूर्त्ते ॥ यथा ।

दशदण्डे तु या पूजा तत् सर्वमप्य

भवेत् । षष्ठक्रोशे महेशानि ततः स

र्वं मरुतोपमम् ॥ सप्तमक्रोशके दे

विसर्वं क्षीरोपमं भवेत् । अष्टमक्रो

शके देविद्वयतुल्यं न सशय ॥ अ

तः परमहेशानि विषतुल्यं न सश

य इति गुप्तसाधनतन्त्रे ६ पटल ॥

क्रोशताख । पुं । उक्तायाम् ॥

क्रोशन्नि । पु । उक्तायाम् ॥

क्रोशयुगम् । न । गव्यूते । गोसते ।

क्रोशद्वये ॥ क्रोशयोर्युगम् ॥

क्रोष्टा । पु । शृगले ॥ क्रोशति । क्रुश

आह्वाने । सितनिगमीतितुन् । ट

व्यत् क्रोष्टु ॥

क्रोष्टुकपुच्छिका । स्त्री ।

क्रोष्टुकमेखला । स्त्री ।

क्रोष्टुपुच्छी । स्त्री ।

याम् ॥

क्रोष्टुफलः । पुं । इन्द्रदीप्तये ॥

क्रोष्टुविन्ना । स्त्री । धृन्निपयर्णाम् ॥ क्रो

ष्टुभिर्विद्या विचारितेव दत्तेनेति वा ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

क्रौञ्चा

क्रौञ्चेषु । पु । श्वेतेष्वौ ॥

क्रौञ्ची । स्त्री । शृगालिकायाम् ॥ कृष्ण
विदार्याम् ॥ नाङ्गल्याम् ॥ शुक्लवि
दार्याम् ॥ क्रोशति । कुशआह्वाने
। सितनिगमोति तुन् । स्त्रियाश्चेति
तृज्वत् । ऋन्नेभ्य इति ङीप् ॥

क्रौञ्च । पु । कौञ्चवक इति गौडभा
षाप्रसिद्धे पक्षिणि । क्रुञ्चि ॥ ढोंक
इतिलोकप्रसिद्धे शरदिहङ्गे ॥ पर्वत
विशेषे ॥ कुररपक्षिणि ॥ अर्हताञ्च
जे ॥ दैत्यविशेषे ॥ दधिमण्डोदस
मुद्रेणावृते षोडशलक्षयोजनपरि
मिते द्वीपविशेषे । इति श्रीभागव
तम् ॥ क्रौञ्चे क्रौञ्चो हतो दैत्य
क्रौञ्चाद्रौ हेमकन्दरे । स्कन्देन यु
ष्ठा सुचिरं चित्रमायी सुमायिना ॥
समैष सख्य दैत्यस्य ख्यात श्विषेण
कर्मेणा । केतुता मगसत् तस्य ना
म्ना क्रौञ्चः स उच्यते इति मृगेन्द्रसहि
ता ॥ क्रुञ्चति । क्रुञ्च ० । ऋत्विगा
दिनाङ्किन् । प्रश्नाञ्चम् ॥

क्रौञ्चदारुणः । पु । कार्त्तिकेये ॥ दार
यति । दृषिदारुणे ग्युन्ताङ्ग्यु । क्रौ
ञ्चस्य गिरिविशेषस्य दारुणः ॥

क्रौञ्चमिन्दन । पु । क्रौञ्चमर्दने । प
डानमे । कार्त्तिकेये ॥

क्रौञ्चा । स्त्री । क्रौञ्चखण्डस्य भार्याया

ॐ ॐ ॐ ॐ

क्रमश्च

म् ॥ गच्छस्याम् ॥

क्रौञ्चादनम् । न । घेञ्चुली घेञ्चु इति
गौडभाषाप्रसिद्धे घेञ्चुलिकायाम् ॥
चिञ्चोटके । चेञ्चुक्रौ इति गौडभा
षा ॥ मृगाले ॥ पिप्पल्याम् ॥

क्रौञ्चादनो । स्त्री । पद्मबीजे ॥

क्रौञ्चाग्न्यम् । न । जनस्थानान् क्रौ
ञ्चयान्तरे दण्डकाग्न्यपार्श्ववन्ति
न्यग्नये ॥

क्रौञ्चाराति । पुं । कार्त्तिकेये । कुमा
रे ॥ क्रौञ्चस्य अराति ॥ परशुगामे ॥

क्रौञ्च्यम् । न । कोपजायामनेत्रुत्तौ ॥
क्रुञ्च्ये ॥

क्रौञ्चशतिका । पु । भिक्षौ ॥ क्रौञ्चश
तादभिगमनमर्हति । ततोभिग
मनमर्हतीति ठञ् ॥ त्रि । शतक्रौ
ञ्चमनकर्त्तरि ॥ क्रौञ्चशतङ्गच्छ
ति । क्रौञ्चशतयोजनशतयोरिति
ठञ् ॥

क्रमः । पु । आशासे । अमे ॥ घाऽना
यास अमो देहे प्रवृद्ध आसवर्जि
त । क्रमः स इति विज्ञेय इन्द्रियार्थ
प्रवाधक ॥ ग्लानौ ॥ क्रमनम् । क्र
मुग्लानौ । घञ् । नोदात्तोपदेश
स्येति नटद्धि ॥

क्रमश्च । पु । क्रामे ॥ क्रमनम् । क्रामु
। शमीदिभ्यो घञ् ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

क्रीतक

ॐ क्रीतन् । वि । क्रीतनियुक्त । आन्ते । अ
मार्त्ते ॥

क्रीत । वि । आर्त्ते । भीजा इतिभाषा
॥ क्रीयति स्म । क्रीन्दृष्टाद्रीभावे ।
अकमकत्वात् कर्त्तरि क्त ॥

क्रीयाच्च । वि । श्लेषादिना क्रीयन् च
पि । चक्षे ॥ क्रीये अचिणी अस्य ।
बहुव्रीहौ सकृत्पञ्चोरिति षच् ॥

क्रीयित । वि । क्रीष्टे । क्रीशान्विते ॥
क्रीयते स्म । क्रीयतपताये क्रीशु
विबाधने वा । क्त° । क्रीश स्वानिष्ठ
योरिति षेट् ॥ न । अन्योन्यपराह
ते वचसि ॥

क्रीष्टम् । न । पूर्वापरविरुद्धे वचसि ।
परस्परपराहते । सङ्कुले ॥ वि ।
क्रीयिते । क्रीययुक्ते ॥ क्रीयते स्म ।
क्रीश° । क्रीशु° वा । क्त । क्रीश
स्वानिष्ठयोरिति पञ्चे इड भाव ॥

क्रीष्टि । स्त्री । क्रीशे ॥ सेवायाम् ॥

क्रीतम् । न । अघाष्टर्त्ते ॥

क्रीतकम् । न । मधुयष्ट्याम् । क्रीव
नम् । क्रीष्टअघाष्टर्त्ते । भावे क्त ।
आगमशासनमनित्यम् । क्रीतम
घाष्टर्त्तु कञ्जति । कञ्ज्येमे । चुरा
दिभ्यो णिज्वेति णिजभाव । अन्येभ्यो
वीतिङ् ॥

ॐ क्रीतकिका । स्त्री । नील्याम् ॥ क्रीत

ॐ ॐ ॐ

क्रीद

ॐ कं क्रयोस्त्यस्या । कपिलकादिच्छास्त्र
स्त्वम् । अतइनिठनावितिठन् ॥

क्रीतनकम् । न । मधुलिकायाम् ॥

क्रीव । पु । न । नपुसके । तृतीया
प्रकृतौ ॥ तल्लक्षण यथा । न मूष

फेनिल यस्य विष्ठाचासुनिमज्जति
। मेढ्रशोन्मादशुक्राभ्या हीन' क्री

व सञ्च्यते इति ॥ वि । विक्रमहीने
॥ क्रीवते । क्रीष्टअघाष्टर्त्ते । इगुप

धेतिक । अयमोष्ठोपध । कोशे
ष्वन्तस्यमध्ये पाठस्तुभ्रमाद्वयोरमे

दादावोध° ॥ धर्मकृत्यादौ निवृत्त
साहे ॥

क्रीस' वि । रचिते । कल्पिते ॥ विहि
ते । निर्मिते ॥

क्रीदः । पु । पृतीभावे ॥ यथा । पदस्थ
तस्य पद्मस्य बन्धु वदन्भास्करौ ।

पदच्युतस्य तस्यैव क्रीदक्रीशकरावु
भाविति ॥ क्रीदनम् । क्रीन्दृष्टाद्रीभा

वे । घञ् ॥

क्रीदा । पु । चन्द्रे । इन्द्रे ॥ क्रीयति ।
क्रीन्दृ° । श्वनुचन पूषन् ग्रीहन्क्रे

दिमिति कनिन् प्रत्यय ॥
क्रीदन' । पु । कफे ॥ पञ्चप्रकारश्लेष्मान्त

गंतश्लेषविशेषे ॥ न । आर्त्तेभावे ॥
क्रीदु' । पु । चन्द्रमसि । हिमांशौ ॥

क्रीयति । क्रीन्दृ° । श्वत्पृक्षिदिष्य

ॐ ॐ ॐ

क्लोम	कथित
सिवसिहनिक्लिदिवन्धिमनिभ्यश्चे त्यु । क्लिदति वा । क्लिदिपरिदेव ने ॥	तन्मध्ये हृदयम् तत्पार्श्वे क्लोमपिपा सास्थानमिति वैद्या । अधस्तु दक्षि ये भागे हृदयात् क्लोम तिष्ठति ।
क्लेश । पु । दु खे ॥ कोपे ॥ व्यवसाये ॥ रोगादौ ॥ अविद्यास्मितारागद्वेषा भिनिवेशेषु ॥ तच्च विद्याविरोधिनी अविद्या । अह मस्मीत्यहङ्कारो स्मिता । इच्छाविशेषो राग । वै रभावोद्वेष । मरणभय मभिनि वेश ॥ क्लिश्यन्त्यनेन । क्लेशन वा । क्लिशूविवाधने । घञ् । अज्वाकर्त्तरि ॥	जलवाहिशिरामूलं तृष्णाच्छादन क मतम् ॥ एतत्तु धातरक्तजम् । तदुक्तवद्वुवाग्भटेन । रक्तादनिल सयुक्तात् कालेयकसमुद्भव इति ॥ क्लवते । क्लृङ्गितौ । मनिन् ॥ क । अ । कुचेत्यर्थे । कहा इति भाषा ॥ कस्मिन् । किमेतदित्यति प्रत्यये का तोतिकिम कादेश ॥ अत्यन्तास म्भावनाया क्लव्य प्रयुज्यते ॥ दौक शब्दो महदन्तर सूचयत ॥
क्लेशक । पु । क्लेशशीले ॥ क्लिश्यते तच्छील । क्लिशउपतापे क्लिशू वा । निन्दितसक्लिशखादविनाशप रिचिपपरिरटपरिवादित्याभाषासू यो बुञ् इति बुञ् ॥	क्लचन । अ । क्लचिदर्थे ॥ क्लचित् । अ । कस्मिंश्चित्काले ॥ कस्मिं श्चिद्देशे ॥ कदाचिदर्थे ।
क्लेशपट्ट । पु । पुचे ॥ क्लेशमपट्टन्ति इति विग्रहे अपेक्लेशतमसोरिति अपपूर्वाहुन्ते क्लेशकर्मापपदेड प्र त्यय ॥	क्लण । पु । वीणायाः क्लणिते । निक्ल ये ॥ ध्वनिमात्रे ॥ कटकादिभूषण शब्दे ॥ शब्दकरणे ॥ क्लणनम् । क्लण शब्दे । क्लणो वीणायाश्चेत्यप् ॥
क्लेशित । चि । क्लेशयुक्ते ॥ क्लैतिकम् । न । मद्ये ॥ क्लैव्यम् । न । औजस्तेजआदिभङ्गरू पाधैर्ये । निष्पौरुषत्वे ॥ क्लौवस्यभा व कर्म वा । ष्यञ् ॥	क्लणनम् । न । वीणायाः क्लणिते । क ये ॥ क्लणो वीणायाश्चेत्यावभावे ल्य ट् ॥ पु । हण्डिकासुते । छोटीहाडी इति भाषा । मङ्गु रङ्गटु इति च पर्वतो वभाषा इति चिकाण्डशेषः ॥
क्लोम । न । फुप्फुसे । औदर्यजलाधा रे । तिष्ठके ॥ बाङ्गो र्द्वयोर्मध्येवच	कथित । चि । अतिशयपक्वव्यञ्जनदश मूलादौ । निष्पक्वे । कपाये । काये

काथ

। काठा इति भाषा ॥ कथ्यते स्म ।

कथेनिष्पाके । क्त । इट् ॥

कथिता । स्त्री । कठी इतिप्रसिद्धे व्य
ञ्जने ॥ यथा । स्यात्वा घृतेवातैले
वा हरिद्रा हिङ्गु भर्जयेत् । अवलेह
न संयुक्ततक्तचैवनि चिमेत् ॥ एषा
सिद्धा समरिक्ता कथिता कथिता
बुधै । कथिता पाचनी बद्धा क
म्बीवक्त्रिप्रदीपनी ॥ कफानिहिवि
न्धनीकिण्वित् पित्तप्रकोपनी ॥ अली
कमत्स्याः शुक्लावा किण्वित् कथित
या युता । वृङ्गणा रोचना वृष्या
वत्या वातगदापहा ॥ कोष्ठशुद्धि
कराः शुक्ता किण्वित् पित्तप्रकोपना
। अर्दिते सधनुस्त्वम्भे विशेषेण हि
ता स्मृता इति ॥

काथः । पु । कथे ॥ कथो वीणायाश्चे
त्यवभावे पाश्चिको घञ् ॥

काथ । पु । अतिदुःखे ॥ व्यसने ॥ इ-
व्यस्यनिष्पाके ॥ तुर्योऽंशशेषपक्वे ॥
यथा । काथे विचूर्णितं चिन्ना तत्
षोडशगुणं स्पृचेत् । पादशेष प्रकर्ष
व्य मेघ काथविधि स्मृतः ॥ काथ्य
भानंताय विविधम् । पादावशेषम् ।
अर्द्धावशेषम् । त्रिपादावशेषम् । अ
स्यनाम पारिभाषिकमुष्णोदकम् ।
तत्रपादावशेषकफनाशकं कथु

क्ष

अग्निवर्द्धकम् । अर्द्धावशेष पित्तना
शकम् । त्रिपादावशेष वातनाशक
म् । तेषां मध्ये त्रिपादावशेष जल
हेमन्ते शिशिरेचप्रशस्तम् । वसन्ते
पादावशेषम् । शरदिग्रीष्मेचार्द्धाव
शेषम् । वर्षायामर्द्धभागवशेषं जल
प्रशस्तम् ॥ दिनपक्व जल रात्रौगुरु
रात्रिपक्वजल दिवागुरु भवतीति
विवेक ॥

काथोद्भवम् । न । कर्ष्यार्थम् । कृत्रिम
रसाञ्जने ॥

यः । पु । सवर्त्ते ॥ राक्षसे ॥ नरसिंहे
॥ विद्युति ॥ च्चे ॥ नाशे ॥ च्चेत्रपा
ले ॥ एकपञ्चाशत्मातृकार्यानां म
न्तिमेवर्ण्ये ॥ अस्यकारणकारसयो
गजन्यत्वेन पृथग्वर्ण्यत्वे केचिन्नमन्य
न्ते । तेषां मते तन्त्रोक्तैकपञ्चाश
द्वर्णाऽनुपपत्तिरागमोक्तरीत्या च
कारस्य मेरुत्वेन कथनाऽनुपपत्ति
श्च । तस्मात् चकारस्य पृथग्वर्ण्यत्वं
मन्तव्यम् । यथोक्तमागमे । अका
रादिजकारान्ता वर्णा पञ्चाशदीरि
ता । सयोगान् कथवेदेष्ट चका
रोमेरुरीरितइति ॥ तथापिमेदि
नीहेमचन्द्रादिकोषानुरोधान् क
थसयोगजत्वेन कादिवर्ण्यमर्थोक्ति-
क्षित ॥

ॐ

ॐ

चणभ

चण. पु. पर्वणि ॥ उत्सवे ॥ यथा ।
 चणेरच्या कुलस्त्रियइति ॥ व्यापारे
 ॥ व्यापारविकलत्वे । निर्व्यापारस्थि
 तौ ॥ अवसरे ॥ परतन्त्रतायाम् ॥
 मध्ये ॥ अनेहसोमानविशेषे । चिं
 शक्कलापरिमितेकाले । दशपलप
 रिमिते ॥ लवद्वये ॥ निमेषक्रिया
 वच्छिन्नस्यकालस्य चतुर्थेभागे ॥ य
 था । आयुष चणकोपिनलभ्यः स्व
 र्गकोटिभिः । सचेत् तुविफलोया
 तिकानो हानिस्ततोऽधिकेति ॥ च
 णोतिदुःखम् । चणुहिसायाम् ।
 अच् ॥

चणचेप । पु. चणविलम्बे ॥

चणद' । पु. गणके ॥ न । जले ॥ च
 णददाति । डुदाण् । आत इतिक' ॥
 चणदा । स्त्री । निशि । रात्रौ ॥ चण
 मुत्सव निर्व्यापारस्थिति वा ददा
 ति । क । टाप् ॥ हरिद्रायाम् ॥

चणनम् । न । वधे ॥ चणोतेर्भावेत्यु
 ट् । त्यागे । दाने ॥

चणनिश्वास । पु. शिशुमारे ॥ च
 णोनिश्वासेऽस्य ॥

चणप्रभा । स्त्री । विद्युति ॥ चण प्र
 भायस्याः ॥

चणभङ्गः । पु. जणनाभे ॥

चणभङ्गुर । वि । चणैकनाशे ॥ दृष्ट

चतवि

नष्टे ॥

चणिक । वि । अनित्ये ॥ चणमाच
 स्थायिनि ॥

चणिकत्वम् । न । तृतीयचणवृत्तिर्ध्वं
 समतियोगित्वे ॥ यथा । आकाशे श
 ब्दस्य प्रथमचणोत्पत्तिः । द्वितीयच
 णे स्थिति तृतीयचणो विनाश ॥

चणिका । स्त्री । तडिति । विद्युति ।
 चणिनी । स्त्री । निशि ॥

चतम् । न । ईर्म्मे । व्रणे । स्ववद्रक्तपू
 यादौ । घ्राव इतिभाषा ॥ चणन
 म् । चणु० । नपुसके भावे क्त । अ
 नुदात्तोपदेशस्येत्यादिना श्लोपः
 ॥ खण्डिते ॥ षष्ठगृहे ॥ नष्टे ॥

चतकास । पु. पञ्चविधकासरोगान्त
 र्गतकासरोगविशेषे ॥

चतमः । पु. कुकुरोधा इतिप्रसिद्धे च
 पविशेषे ॥ चतं हन्ति । हन० । ह
 न्तेरमनुष्येत्यादिना टक् ॥

चतघ्नी । स्त्री । हुमासधे । लाक्षाया
 म् ॥ टित्त्वान् ङीप् ॥

चतजम् । न । रक्ते । अधिरे ॥ पूये ॥
 चताज्जातम् । जनी० । पञ्चम्यामि
 तिङ् ॥

चतजट्टणा । स्त्री । शस्त्रादिचतयुक्तस्य
 पिपासायाम् ॥

चतविध्वंसी । पु. दृढदारकवृक्षे ॥

ॐ

ॐ

चत्त.

चतव्रण । पु । घटप्रकारव्रणरोगान्त
र्गतव्रणरोगविशेषे ॥

चतव्रत । वि । चत्तव्रते । अवकीर्ति
नि । खण्डित ब्रह्मचर्यादिब्रते ॥

चतं खण्डितव्रतमस्य ॥

चतहरम् । न । अगुह्यि ॥ वि । च
तमे ॥

चतिः । स्त्री । चते ॥ अपचये ।

चये । घटती इति भाषा ॥ यथा ।

जलमुचि वितरणविमुखे का चति

रस्यखिलान्नुपातृणाम् । केवलध

नरसभक्षी चातकपक्षी कामाश्रय

तीत्युद्भट ॥

चतोदरः । पु । उदररोगविशेषे ॥

चत्ता । पु । शूद्रात् चण्डियाया मुत्पन्ने

॥ शूद्रा दायोगवः चत्ता चण्डाल

श्चाधमेन्द्रणाम् । वैश्यराजन्यवि

प्राप्तुजायन्ते वर्णसङ्करा ॥ प्रती

हारे ॥ सारथौ ॥ भुजिध्यातनये ।

दासीपुत्रे ॥ नियुक्त ॥ वेधसि ॥ च

दति चयते वा । चदि सौच स

भृतौ । तन्तुचौशसि चदादिभ्यः सं

ज्ञायां चानिटौ ॥ चत्तार्थाशूद्रयोः

सुतइत्यमर ॥

चत्त । पु । चण्डिये ॥ न । तगरे ॥ अ

रीरे ॥ चदति । चदसवरणे सौच ।

। गुधृवीपजिवचियमिसदिदिभ्य

चण्डिय.

चः ॥ चतात् चायते वा । सुपीति ॥

योगविभागात् कप्रत्ययः । पृषोदरा

दिच्चात् पूर्वपदस्याकारलोप ॥ यदा

। चण्डनम् । चण्डिसायाम् । सम्पदा

दिच्चात् क्तिप् । गमादिच्चादनुना

सिकलोप । तुक् । चतोनाशात्

चायते । चैङ् पाचने । सुपीतियो

गविभागात्क. ॥ चण्डियजातेः क

र्मणि ॥

चण्डवन्धुः । पुं । चण्डियस्त्रिर्देशे ॥ नि

त्यचण्डिये । अधिचिस्तचण्डिये ॥ च

ण्ड्य चण्डियजातेर्वन्धुरेवाऽनुष्ठाना

भावादिति जातिचण्डियोऽधिचि

य्यते ॥

चण्डविद्या । स्त्री । धनुर्वेदे ॥

चण्डवृक्षः । पु । मुचुकुन्दे ॥

चण्डियः । पु । सत्त्वोपसर्जनरज प्रधाना

यां जातौ । मूर्द्धाभिषिक्ते । राजन्ये

। बाहुजे ॥ चदति रक्षति जनान्

। चदे घृन् । गुधृवीपक्षीत्यादिना

चोवा । चतात् चायते वा । सुपीति

योगविभागात् कप्रत्ययः । पृषोद

रादि ॥ यदा चदति क्विक्लोपप

दात् चायतेः कप्रत्ययः । चण्डस्याप

त्यम् । चण्डादुघ. ॥ चण्डजसेवते क

र्म वेदाध्ययनसंयुत । दानादान

वर्द्धिर्बन्धुसवै चण्डियउच्यते ॥ चण्डि

चपख

या सूर्यचन्द्रवशजाराजान् । तेचक
ले सहस्रवर्षपर्यन्तमासन् । ततो
महानन्दिसुतो नन्दः शूद्राया मुत्प
न्न शतवर्षपर्यन्त राज्यचकार । त
दन्ते चाणक्यनामाब्राह्मणो नन्दं त
त्पुत्रांश्च हत्वा मुरुवंशजं चन्द्रगुप्तरा
जानकृतवान् । कलौ नन्दान्त च
त्रियवश । इति श्रीभागवते १२ स्क
न्धे १५ ध्यायात् सगृहीतम् ॥

चपिया । स्त्री । चपियाणाम् ॥ अर्थ
चत्रियाभ्या वा स्वार्थे इत्यानुगाग
माभावेष्टाम् ॥ चत्रियजातौ ॥ यो
पधत्तान् डीष् ॥

चत्रियाणी । स्त्री । चत्रियजातीयाया
म् ॥ अर्थ चत्रियाभ्यामिति पाचिक
आनुगागमे डीष् च ॥

चत्रियो । स्त्री । चत्रिययोषायाम् ॥ च
त्रियस्य स्त्रीत्यर्थे पुयोगादाख्याया
मिति डीष् ॥

चन्तथ्य । त्रि । चमणीये ॥

चन्ता । त्रि । चमायुक्ते । सङ्घिण्यौ ॥
चमते । चमूष ० । तच्छील । टन् ॥

चपण । त्रि । निर्लज्जे ॥ इति चिका-
ण्डशेषः ॥

चपणक । पु । बुद्धभेदे । दिगम्बरसि
द्धान्ते ॥ सन्ध्यासिनि ॥ यथा । एक
चपणक शकाहर्त्ता तत्र चपणक

चमता

द्वय शकाशा । यत्र चपणक द्वय
शकाशा स्तत्र चपणक की शका
शा ॥ इत्युद्धटः ॥

चपण्यु । पु । अपराधे ॥

चपयिता । त्रि । नाशयितरि ॥ चपय
ति । चै ० । टृष् ॥

चपा । स्त्री । निशि । रात्रौ ॥ चपयि
तिचेष्टाम् । चैचये । अस्याश्च
न्तात् पचाद्यच् ॥ हरिद्रायाम् ॥

चपाकर । पु । चन्द्रे । नक्षत्रे ॥ च
पां करोति । कुजो ह्येतुताच्छीस्थान
लोम्येषु इतिटः ॥ कर्पूरे ॥

चपाचर । पु । राक्षसे ॥

चपाट । पु । राक्षसे ॥ चपायामटति
। अट ० । पचाद्यच् ॥

चपित । त्रि । दूरीकृते ॥ नाशिते ॥
विस्मृते ॥

चमम् । न । युक्ते ॥ त्रि । शक्ते ॥ हि
ते ॥ चमावति ॥ पु । धूसरे इतिट्
च्छे चटके । धान्यभक्षणे ॥ चमते
चम्यते वा । चमूषसङ्घने । पचाद्य
च् । घञ्वा । नोदात्तोपदेशस्येति
नट्टि ॥

चमणीय । त्रि । चन्तथ्ये ॥ चमेरनी
यर् ॥

चमता । स्त्री । योग्यतायाम् । साम
र्थ्ये ॥ अर्थप्रकाशनसामर्थ्ये ॥ यथा

चमा

। अहिर्देवसदमं दामीत्यवदामीति
पदस्य छेदनप्रकाशनसामर्थ्यात् अहि
रित्यस्य आस्तृतदर्भप्रकाशनसाम
र्थ्यात् आस्तृतदर्भच्छेदने समुदाय
मन्त्रस्यनियोगो ऽवगम्यते ॥ इति ध
र्मदीपिका ॥

चमा । स्त्री । भूमौ ॥ तिति चायाम् ।
चान्तौ । सत्यपि सामर्थ्ये परिभव
हेतु प्रति क्रोधस्थानुत्पत्तौ आक्रुष्टस्य
ताडितस्य वा निर्विकार चित्तताया
म् । वर्षविषादयो रविकृतचित्तता
याम् ॥ तल्लक्षणं यथा । बाह्ये चात्मा
त्मिके चैव दुःखे चात्पातिके कश्चित्
। न कुप्यति न वाहन्ति सा चमा प
रिकीर्त्ततेति ॥ अपिच । आक्रुष्टो
ऽभिहृतो यस्तु नाक्रोशेन्न हने दपि
। अदुष्टैर्वाङ्मन कायै स्तितिलुप्तश्च
मास्तृतेति ॥ क्रोधजेतु चमामेव
मन्यन्तेखलु साधव । यथाहसा ।
क्रोधान्धकार विकटभ्रुकुटीतरङ्ग
भीमस्य सान्ध्यकिरणामणघोरदृष्टेः
। निष्कम्पनिर्गलगभीरपयोधिधी
रा धीरा, परस्यपरिवादगिरः चम
न्ते ॥ क्लमेनवाचा शिरसो नशूलं
न चित्ततापोनतनोर्धिमर्दः । नचा
पिर्दिसादिरनर्थयोग, स्नाय्यापरको
धजये ऽहमेकेति ॥ क्रोधजयो पाय

चमी

मप्याह । क्रुद्धेस्तेरमुखावधीरणमया
विष्टे प्रसादक्रमोत्थाक्रोशेकुशलोक्ति
रात्मदुरितच्छेदोत्सवस्ताडने ।
धिग्जन्तोरजितात्मनोऽस्यमहतीदै
र्वापुपेता विपत् दुर्वारेति दयारसा
र्हमनसां क्रोधस्य कुञ्चोदय इति ॥
स्वधर्मचिन्तामपहायधैर्यं मत्पा-
पशुह्यर्थमिहप्रवृत्त । नचेत् चमा
मप्यहमपकुर्यामत्तः कृतघ्नोवदकी
दृशोन्य । इतिच ॥ चमते । अज
न्तात् चमेष्टाप् ॥ चमणम् । पिच्छा
दङ् वा ॥ खद्विरे ॥

चमादश । पु । शिग्रौ ॥

चमाधान् । वि । चान्तियुक्ते ॥ यथा ।
एक, चमावतां दोषो द्वितीयो नो
यपद्यते । यदेनं चमयायुक्त मशक्त
मन्यते जन इतिगारुडे ११४ अ
ध्याय ।

चमिता । वि । चमाशीले ॥ चमशशी
ल । ऊमूष्० । तन् । स्वरतीति
वेट् ॥

चमो । वि । चामितरि । तितिचौ ।
सहिष्णौ ॥ चमते तच्छील । च
मूष्० । शमित्तृष्टाभ्योधिनुष् । ने
दासो पदेशस्येति वृद्धिपतिपेध ॥
खेसरे । अश्वखरजे । रुचर इति
भाषा ॥

चयः

चयः । पुं । कासरोगविशेषे । यच्छ
 चि । शीघ्रे ॥ चयति देहम् । चि
 चये । चिनिवा सगच्छोर्वा । अन्त
 र्भाषितशय्यात् चयः एरच् । क्रि
 याचयकरत्नात् चय इत्युच्यते वृधै
 ॥ अस्यौषधम् । यथा । श्वेतकोकि
 लाचमूल क्वागीक्षीरेण सयुतम् ।
 त्रिसप्ताहेनवैपीतं चयरोगं चय न
 येत् । रोगमात्रे ॥ वेश्मनि । निवासे
 ॥ सवर्त्ते । कल्पान्ते ॥ चोयन्ते प्राणि
 नोऽपि ॥ अपचये । जानौ ॥ चयणम्
 चय ॥ नीतिवेदिनां चिवर्गान्तर्गते प्र
 थमवर्गे ॥ सतुरात्रामष्टवर्गस्यापचय
 ॥ यथा । चय स्थानञ्चवृद्धिश्चिव
 र्गोनीतिवेदिना मिच्यमर ॥ ध्वंसे
 । शरीरसामर्थ्यस्य धनस्य सेनागाश्च
 नाशे ॥ पश्चिमोत्तरद्वारगृहे ॥ विरा
 मे ॥ हिसाग्राम् ॥ क्षीष्वाहिसायाम्
 । एरच् ॥ धातुचयहेतौ ॥ चोयते
 ऽनेनेतिव्यु० पुंसिसत्रायामितिघ ॥
 ई० वतसरे ॥ मेदिनी चलते देवि
 सर्वभूतचराचरम् । देशभङ्गसदुर्भि
 र्वाचये सचीयते प्रजा ॥ सौराष्ट्रेमा
 लवेदेशेदक्षिणे कोङ्कणे तथा । दु
 र्भिक्षजायतेघोरं चये संवत्सरेप्रि
 ये ॥ कौमुदी चर्मनक्षोषयमुनान
 मदातटे । विन्ध्यायासैन्यवेसापि

चरः

विनश्यतिन सगयः ॥ सिंहलं मध्य
 देशश्चकालक्षर तथैवच । चयेचय
 न्तिसर्वाणिनान्यथावरवर्णिनि ॥

चयतरु । पु । नेलियापीपर इति प्र-
 सिद्धे नन्दीवृक्षे । स्थाखीवृक्षे ॥

चयथु । पु । कासे ॥

चयनाशिनी । स्त्री । जीवन्तीवृक्षे ॥

चयपक्ष । पु । कृष्णपक्षे ॥

चयमास । पु । रविसङ्क्रातिद्वयसहित
 मासे ॥ यथा । द्विसङ्क्रान्तिमास
 चयाख्योमास सच कदाचिदेव भव
 ति । चय कार्तिकादिचये नान्यत
 स्यात् तदावर्ष मध्ये ऽधिमासद्वयस्या
 दिति ॥ अपिचाहकालिदास । सौ
 राष्ट्रदा चन्द्रमसो गरीयान् मासो
 द्विसङ्क्रान्तिरसौ चयाख्य । स य त्त
 दास्यात् चितिबेदरूपै १४१ रव्ये
 र्निर्ते वाक्चिद्वचनैरिति ॥

चयित । चि । नाशिते ॥

चयी । त्रि । नाशिनी ॥ चयशील ।
 जिह्विचिषीण्यमाव्यथाभ्य मपरि
 भ्रमसूक्ष्मश्चेति इति ॥ राजयक्ष्या
 न्विते ॥ चयोऽस्यास्ति । अतइति
 ठनावितीनि ॥

चय्यः । त्रि । क्षेतुशक्ये ॥ चि० । अचो
 यत् । चय्यञ्चय्यश्चय्यर्थे ॥

चरः । पु । मेघे ॥ विनाशिनि कार्वरा

चविका	चाम,
श्री ॥ यथा । कार्यकारणरूपन्तु न	फलायाम् ॥
श्वर चरमुच्यते । चराद्विरुद्धधर्मत्वा	चाचम् । चि । चवियसम्बन्धिनि ॥
दचर ब्रह्म भग्यते इति ॥ चर	चात्रकर्म । न । चवियजाते, कर्मणि
सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽचरउच्य	॥ यथा । शैत्यं तेजो धृतिर्दाक्षयु
त इतिच ॥ न । नीरे । जले ॥ चर	द्वेष्टाप्यपलायनम् । दान मीश्वरभा
ति । चरसम्बलने । पचाद्यच्	वश्चचाच कर्मस्वभावजमिति ॥ चा
चरणम् । न । च्युतौ । चूवना इति	चञ्चतत् कर्मचेतिविग्रह ॥
भाषा ॥	चान्त । चि । सहिष्णौ । षोढे ॥ केन
चरित । चि । च्युते । चूवा गिरा इतिच	चित् पीडितोपि य समर्थ, संस्तत्
भाषा ॥	पीडापराङ्मुख स्तस्मिन्नित्यर्थः ॥
चरी । पु । वर्धाकाले ॥ चि । चरण	चम्यते स्म । चमूष् । क्त । अनु
विशिष्टे ॥	नासिकस्येतिदीर्घ ॥
चव । पु । च्युते । छिक्कायाम् । छीक	चान्ति । स्त्री । चमायाम् । तित्तिचा
इतिभाषा ॥ राजिकायाम् ॥ राज	याम् । क्रोधप्राप्तौ चित्तसंयमने । स
काप्रभेदे ॥ चैति । टुचुशब्दे ।	च्यपिसामर्थ्ये अपकारिण्यपकाराणि
ग्यर्थः । पचाद्यच् ॥ चवणम् । कृ	कीर्षायाम् ॥ यथा । शमायाश्च ज
दोरप् वा ॥	लवङ्गे स्तमसो भास्करोदय । चा
चवक । पु । राजिकायाम् ॥ अषामार्गे	न्ति कले रघौवस्थनामसङ्कीर्तनह
॥ भूताङ्कुशे ॥	रेरिति ॥ चमणम् । चमूसदने । दि
चवकृत् । स्त्री । छिक्कन्याम् ॥ चवङ्	वादि । अस्यापित्वात् क्तिन् । अनु
करोति । कृञ क्तिप् ॥	नासिकस्येतिदीर्घ ॥ तुचमानोपि
चवथु । पु । च्युते ॥ कासे ॥ चैत्य	परष नोत्तर प्रतिपद्यते ॥
नेन । टुचु० । द्वितोऽद्युच् ॥	चान्तु । चि । चमाशीले । मर्षके ॥
चवपत्रा । स्त्री । श्लोणपुष्प्याम् ॥ चव	चाम्यति । चमू० । क्रमिगमिचमि
पत्रेषुयस्या ॥	भ्यस्तुन् वृद्धिश्च ॥
चविका । स्त्री । दृढतीप्रभेदे । पीत	चाम । चि । चीणे ॥ अवले ॥ चैचये
तण्डुलायाम् । पुत्रप्रदायाम् । बहु	। गत्यर्था कर्मकैत्यादिना क्त ।

चारक

चाथेन इति निष्ठातस्त्वम् । आदे
चउपदेशेतितीत्यास्त्वम् ॥

चामवती । स्त्री । } यागविशेषे ॥
चामवनीष्टि । स्त्री । } यथोक्तम्भवि
ष्ये । चामवत्यादिना यद्वतकर्मणा
पृतनापते । दैवदोषादकरणे जाते
दोषकदम्बके ॥ हेमेनैकेन दोषा
णां सर्वेषां चयमादिशेत् । एवञ्च
एकप्रायश्चित्तेनानेकदोषक्षयाय चा
मवतीष्टि सर्वत्रट्टान्त । इति ब्रा
ह्मण्यस्ततस्त्वम् ॥

चामास्त्वम् । न । अपथ्ये । अहिते ।
रोग्ये ॥ त्रि । चीणवदने ॥ चाम
मास्येयस्य । चामचतदास्यञ्चेतिवा ॥

चार । पु । खार इति प्रसिद्धे रसे ॥
धूर्त्ते ॥ लवणे ॥ काचे ॥ मस्यनि ॥
गुडे ॥ न । टङ्गले ॥ यवचारे ॥ विह
लवणे ॥ सर्जिकाचारे ॥ पलाशधवपू
तीककरञ्जपाटलादिना । चारा
स्तुपाचना सर्वैरक्तपिचकरा सरा
॥ गुल्मार्शं कृमिपुख्वा शर्कराऽ
श्मरिनाशना इति राजवल्लभ ॥
चरति । चरसञ्चलने । ज्वलति
कसन्नेभ्योऽपि । उपधावुद्धि ॥

चारक । पु । पक्षिमत्यादिपिटके ॥

जालके । नवकलिकारुन्दे ॥ चरति

। चार० । खुल्लु ॥ पक्ष्यादिपाशे ॥

चारहु

चारकहर्म । पु । नरकविशेषे ॥

चारतैलम् । न । पक्वतैलविशेषे ॥ यथा

। शुष्कमूलकशुष्कीनां चारोहिङ्गु
लनागरम् । शतपुष्पावचाकुष्ठं द रु
शिशुरसाञ्जनम् ॥ भोवर्चलयवचार
सामुद्र सैन्धवं तथा । भुञ्जयिविडं
मुस्त मधुशुक्ल चतुर्गुणम् ॥ स्नातुतु
ङ्गरसञ्चैवकदली रसमेवच । तैलमे
भिर्विपक्तय कर्णशूलापह परम् ॥
वाधिर्यङ्गनादश्च पूयस्त्रावश्च दाह
ण । पूरणादस्यतैलस्यक्रमय कर्ण
यो ग्विला ॥ क्षिप्रविनाशनायान्ति
शशाङ्ककृतेशेखर । चारतैलमिदंश्चे
ष्टमुखदन्ताभयापहम् ॥ इतिगारुडे
१८८ अध्याय ॥

चारत्रयम् । न । त्रिविधचारे ॥ यथा
। सर्जिकञ्च यवचारं टङ्गलचारमे
वच । चारत्रयञ्च पिचार चारचित
यमेवच ॥

चारदला । स्त्री । चिह्नम् । चुह्वा
स्तकशाके ॥ चारोदलेष्वस्त्वम् ॥

चारदशकम् । न । दशविधचारे ॥ य
था । शिशुमूलकपलाशकुम्भिकाचि
त्रकार्दकसनिम्बसम्भवै । इक्षुशैख
रिकमे । किकोद्भवै चारपूर्वदशक प्र
कीर्तितम् ॥

चारहु । पु । घण्टापाटलिहृत्ते ॥

चाराष्ट	चिति
चरद्वयम् । न । सनिकायावशूकयो । ॥ चारयोर्द्वयम् ॥	कतिलनाखजा । यवज सर्जिका चेति चाराष्टकमुदाहृतम् ॥ चारा
चारपत्र । पु । } वास्तूकशाके ॥ चारपत्रक । पु । }	एते ऽग्निनातुल्या शूलगुल्महराभृश मिति ॥ चाराणां मष्टकम् ॥
चारभूमि । पु । समुद्रोपान्तदेशे ॥ य था । जीवन जीवन हन्ति प्राणान् हन्ति समीरण । किमाश्चर्यं चार भूमौ प्राणदा यमदूतिका ॥ स्त्री । खवणभूमौ ॥	चारिका । स्त्री । भोगपिशाचिकाया म् । क्षुधायाम् ॥
चारमध्य । पु । अपामार्गे ॥ चारमृत्तिका । स्त्री । ऊषे ॥ चाराचा सौमृत्तिकाच ॥	चारित । त्रि । स्वाविते ॥ चारे ॥ अ भिगस्ते । अपवादग्रस्ते । प्राप्तदो षे ॥ चार्थ्यते स्म । चरः । गय न्तः । क्त ॥
चारमेलक । पु । चारसङ्घे ॥ चारदृक् । पु । मुष्कके ॥	चारोद । पु । खवणोदे ॥ चारमुद कं यस्मिन् । उत्तरपदस्यचेत्युदक स्रोदादेशः ॥
चारश्रेष्ठ । पुं । पलाशे । किशुके ॥ मुष्ककटुचे ॥ न । वज्रचारे ॥	चालनम् । न । निर्णेजने । प्रचालने ॥ चालितम् । त्रि । धौते । निर्णिक्ते । कृ त प्रचालने ॥
चारषट्कम् । न । षड्विधचारे ॥ य था । धवापामार्गकुटजलाङ्गलीति लमुष्कके । चारै रेतैस्तुमिलितैः चारषट्कमुदाहृतम् ॥	चि । पु । निवासे ॥ गतौ ॥ चये चित । चि । हिसिते ॥ चिधातो' क र्मणि क्त ॥
चारसिन्धु । पु । खवणसमुद्रे ॥ सतु जम्बुद्वीपस्यदक्षिणे शाकद्वीपस्यचो त्तरेवर्त्तते ॥	चिति । स्त्री । निवासे ॥ मेदिन्याम् ॥ महाखयेक्षय यातिचितिस्तेन प्र प्रकीर्त्तिता ॥ चये ॥ रोचनाख्येग न्धद्रव्ये ॥ चियति । चिनिवासगत्यो । क्तित्तौचेतिकित् ॥ चयणम् चोयते ऽस्यावा । चिचये । चिनिवा सगत्यो । खियाङ्क्तिन् ॥ काखमे दे । प्रलयकाले ॥
चाराक्षम् । न । सामुद्रखवणे ॥ चाराब्धि । पु । चारसिन्धौ ॥	
चाराष्टकम् । न । अष्टप्रकारचारे ॥ यथा । पलाशवज्रशिखरिचिन्वा	

ॐॐॐॐ

चितिर

चितिकण । पु । } धूलौ । रजसि ॥
चितकणा । स्त्री । }

चितिचम । पु । खदिरद्रुमे ॥

चितिचित् । पु । चितिशे ॥ चितिङ्
चियति । चि० तुदादि । क्विपि तु
क् । चितिपतिष्वेवासौ चितिचि
दितिभट्टमल्ल ॥

चितिज । पु । उपरसविशेषे । भूना
गे ॥ मङ्गलग्रहे ॥ दृचे । महीरुहे ॥
चितेर्जात । जनी० । ड ॥ न । ख
गोले आकाशमथान्नवर्त्यशान्तरे
तिर्यग्वृत्ते ॥ चि । भूमिजाते ॥

चितिजन्तु । पु । भूनागे ॥ चितेर्ज
न्तु रिष ॥

चितिधर । पु । पर्वते ॥ कूर्मवासुकि
दिग्गजेषु च ॥

चितिनाग । पु । उपरसविशेषे । भू
नागे ॥

चितिनाथ । पु । राजनि ॥

चितिप । पु । भूपतौ ॥

चितिपति । पु । नृपे । भूपे ॥

चितिपाल । पु । भूपाले । राजनि ॥

चितिपालभाक् । पु । राजनि ॥

चितिपुत्र । पु । नरकराजे । नरका
सुरे ॥

चितिरन्ध्रम् । न । अघटे ॥ चित्ते
न्ध्रम् ॥

ॐॐॐॐ

चिपणि

चितिरुह । पु । दृचे ॥ रोहति । रु
ह० । द्रुगुपधत्वात् । चितौ रुह
। सप्तमीतिसमास ॥ चितौ रोह
तिवा । रुहेरिगुपधेतिक ॥

चितिवदरी । स्त्री । भूवदर्याम् । भा
डवेरी इतिभाषा ॥

चितिवर्द्धन । पु । शवे ॥ चि । भूमि
वर्द्धके ॥

चितिव्युदास । पु । भुहरा इतिप्रसि
द्धे भूमिग्रहे ॥

चितिसुत । पु । भौमे ॥ नरकासुरे ॥

चितिश । पुं । रात्रि ॥ श्रीरामे ॥
चितेर्भूमेरीश ॥

चित्यदिति । स्त्री । देवक्याम् ॥

चित्त्वा । पु । वायौ ॥ चयति चियति
वा ॥ चित्चये चिनिवासगन्धोर्वा
। शीङ्क्रुशीत्यादिनाकनिपितुक्
॥ काले ॥

चिप । पु । चेषणे ॥ चेषरि ॥ चिपे
रिगुपधेतिक ॥

चिपक । चि । योषे ॥ चिपति । चि
पमेरुखे । द्रुगुपधत्वात्प्रोक्तिरः । क । ल
तोऽज्ञातादौक ॥ स्त्री । चिपका
। चिपकादीनाञ्चोतीत्याभाव ॥

चिपयम् । न । चेषणे । चिपायाम् ॥

चिपणि । स्त्री । नौकादण्डे ॥ आयु
धे ॥ वडिशे ॥ चिप्यते जनयेति वा ।

ॐॐॐॐ

चिप्रम्	चीयम्
चिपे किञ्चेत्यनि । चिपणि चोपग मिति वेदभा यम् ॥	द्रव्यवर्त्तमान क्लीवे । द्रव्येतु त्रिलि ङ्ग ॥ शीघ्रगेच ॥
चिपणी । स्त्री । चोपग्याम् । नौकाद ण्डे ॥ कुटिकारादिति ङीष् ॥	चिप्रकारी । त्रि । शीघ्रप्रयोक्तारि ॥
चिपणु । पु । वायौ ॥ चिपति । चि प० । अनुङ्गन्देश्चेति चकारात् चि पेरप्यनुङ् ॥	चिप्रपाकी । पु । गन्धमुखे । गर्दभा ण्डे । गेडीति भाषाप्रसिद्धेष्टचे । गन्ध भादाख्या इति गौडभाषा ॥ चि । शीघ्रपाकिनि ॥
चिपण्यु । पु । वसन्ते । इत्युज्ज्वलद त्त ॥ देहे ॥ त्रि । सुरभौ ॥	चिप्रा । स्त्री । अवन्तीतलवाहिन्यांस रिति ॥
चिपा । स्त्री । चोपग्ये ॥ चोपगम् । चि प० । भिदाद्यङ् । टाप् ॥	चिया । स्त्री । अपचये । चये ॥ चिच ये । चिनिवासगन्धोर्वा । भिदाद्यङ् । टाप् ॥
चिप्त । त्रि । प्रेरिते ॥ निचोपकृतवस्तु नि । त्यक्त । नुत्ते । नुत्ते ॥ विकी र्णे ॥ अवकाते ॥ न । रागदेषादि वशाद्विषयेष्वभिनिविष्टेचित्ते । चि तस्य प्रथमभूमौ ॥ चिप्यते स्म । चि प० ॥ च्च ॥ वायुग्रस्ते ॥	चीजनम् । न । कीचकानां नादे ॥
चिसकुक्कुर । पु । अलङ्गे ॥	चीण । त्रि । अमासे । दुर्वले । चामे ॥ चिचये । त्त । निष्ठायामग्यद र्थ इति दीर्घ । चियोदीर्घादिति न ॥ धर्मार्थे चीणकोशस्य चीणत्वं न पिशोभते । सुरै पीतावशेषस्य कृ ष्णपक्षे विधेरिवेति कामन्दक ॥
चिप्ता । स्त्री । रात्रौ ॥ इति हलायुध ॥	चीणचन्द्र । पु । विनष्टम्भयाष्टयोर्म ध्यस्थेन्दौ ॥ यथा । कृष्णाष्टमीदला दूर्ध्वं वावच्छुक्ताष्टमीदलम् । ताव त् कालशशीचीण यस्मैस्तपोपदि स्मृत इति ॥
चिपन् । त्रि । निराकरिण्यौ । निराक रशशीले ॥ चोपगशील । चिप० । चसिगृध्रिधृषिचिपेः क्तु ॥	चीणवान् । त्रि । चयविशिष्टे ॥
चिप्रम् । न । शीघ्रे ॥ नचत्रवारविशे षाणां सक्त्याम् ॥ पुष्याश्विन्यभि जिहस्तालघु चिप्रं गुरु कनका ॥	चीणाष्टकम् । पु । जिने ॥
चिप्यति । चिप० । स्फायितश्चीति रक् ॥ शीघ्रार्थे क्रियाविशेषणत्वाद्	चीयमाण । त्रि । अपचीयमाने ॥

चीरक

❖ चीरम् । न । जले । वारिणि ॥ दुग्धे ।

पयसि ॥ शाकान्धपत्रपिण्याककुलत्प
लवणा मिषै । करीरदधिमाघैश्च
प्राय चीरं विरुध्यते ॥ स्निग्ध शीत
गुरु चीरं सर्वकाल न सेवयेत् । दी
प्तमि कुरुते मन्द मन्दाग्नि नष्ट मे
वच ॥ चीर न भुञ्जीत कदाप्यतप्त
तप्तञ्च नैतल्लवणेन सार्द्धम् । पिष्टान्न
सन्धानकमाषमुद्गकोषातकीकन्दफ
लादिकैश्च ॥ तथाच । मत्स्यमास
गुडमुद्गमूलकैः कुष्ठ भावयति सेवि
त पय । शाकजाम्बरसादिसेवित
मारयत्यवुध माशु सर्पवत् ॥ चिन्ति
ति । चिनिवासगन्धो । गुसिचि-
चिमीनां दोर्घश्चेति क्रन्दीर्घञ्च
॥ यदा । घस्यते । घस्नुमदने । घसे
किञ्चेति ईरन् । गमहनेत्युपधा लो
पः । खरिचेति चर्त्तम् । शासिवसीति
षत्त्वम् ॥ यदा चयणम् । चीष्हि
सायाम् । सं० क्तिप् । चियमीरय
ति । ईरगतौ । ग्यन्त । कर्मण्यण् ॥

❖ चीरक । पु । चीरमेरुटलतायाम् ॥

❖ चीरकचुकी । स्त्री । चीरीश्वरुचे ॥

❖ चीरकण्ड । पु । } बाणके । स्तन

❖ चीरकण्डक । पु । } न्यये ॥

❖ चीरकन्द । पु । चीरविदार्याम् ॥

❖ चीरकन्दा । स्त्री । चीरवल्याम् । का

चीरनी

❖ लभूमिकूष्माण्ड इति गैः मन्सो ॥

❖ चीरकाकोलिका । स्त्री । चीरविनि
र्याम् । चीरमुक्तायाम् ॥ पश्यका
कोलीम् ॥

❖ चीरकाकोली । स्त्री । अष्टधर्मपठितौ
पधिविशेषे । जीववल्याम् ॥ रस
वीर्यविप्राकेषु काकोल्या । सहजीव
सा ॥ दुग्धिकाभेदे । मुक्ताकाकोल्या
म् ॥ पश्यकाकोलीम् । अस्त्रस्थाने
ऽश्वगन्धामूलम् ॥

❖ चीरकाण्डक । पु । सुह्याम् ॥ अर्कवृक्षे ॥

❖ चीरकाष्ठा । स्त्री । वटीवृक्षे ॥

❖ चीरकीट । पु । दुग्धजातकीटे । का
लिकायाम् ॥

❖ चीरचव । पु । शिरगोष्ठा इति गैः
भाषा प्रसिद्धे दुग्धपाषाणे ॥

❖ चीरजम् । न । दधनि । मङ्गले ॥ किं ।
चीरजातद्रव्ये ॥

❖ चीरदण्डः । पु । अर्कवृक्षे ॥ चीरवन्ति
दण्डान्वयः ॥

❖ चीरद्रुमः । पु । अश्वत्थे । पिप्पले ॥

❖ चीरघेनु । स्त्री । दानार्थं चीरनिर्मि
तायाङ्गवि ॥

❖ चीरनाश । पु । गालोटवृक्षे ॥ दुग्ध
क्षये ॥

❖ चीरनीरम् । न । आलिङ्गने ॥ जबदु
ग्धसमाहृतौ ॥

शीरश	शीरसा
शीरपर्णी । स्त्री । अर्कवृक्षे । विकीरणे ॥	इति गौडभाषा ॥
शीरपाथी । द्वि । दुग्धपानकर्त्तरि ॥	शीरशाकम् । न । दुग्धविकृतौ ॥ अप
शीरमोचकः । पु । शोभाञ्जने ॥	क मेव यन्नष्ट चोरशार्कहितत्पय ॥
शीरमोरट । पु । मोरटे । मधुसूत्रे	शीरशीर्षः । पु । श्रीवासे ॥
। शीरमोरटा इति गौड भाषा	शीरशुक्ता । स्त्री । शीरकाकोल्याम् ॥
प्रसिद्धयांस्ततायाम् ॥	शीरविदार्याम् ॥
शीरवल्ली । स्त्री । शीरविदार्याम् ॥	शीरशुक्त । पु । जलकण्टके । शृङ्गाट
शीरवतीवल्ली ॥	के । सिंघाडा इतिभाषा ॥ राजादने ॥
शीरविकृति । स्त्री । शीरसा इति	शीरशुक्ता । स्त्री । शुक्तभूकुष्माण्डे ॥
गौडभाषाप्रसिद्धया कूर्चिकायाम्	विदार्याम् । शीरकाकोलिकायाम् ।
॥ दध्ना सप्त पत्रपत्रं यत् तत् स्याद्	कृष्णभूकुष्माण्डे ॥ शीरमिवशुक्ता ॥
दधि कूर्चिका । तत्रैव पत्रं यत् शी	शीरस । पु । शीरसारे ॥
रं साभवेत्तत् ककूर्चिका ॥ शीरस्य	शीरसन्तानिका । स्त्री । छाना इति
विकृतिः ॥	नट्शीर इति गौडभाषाप्रसिद्धे
शीरविदारिका । स्त्री । शीरविदा	दुग्धविकार विशेषे । शीरसन्तानि
र्याम् ॥	का वृष्या क्षिप्त्वा पित्तानि स्नापयन् ॥
शीरविदारी । स्त्री । शुक्तभूकुष्माण्डे ।	शीरसमुद्र । पु । शीरान्धौ ॥ अयंश्चे
महाश्वेतौषधौ ॥ शीरवतीविदा	तदीये वर्त्तते ॥
री ॥ शुक्तकृष्णभूकुष्माण्डयो ॥ शी	शीरसागर । पु । शीरसमुद्रे ॥
रकन्दो द्विधा प्रोक्तो विनालस्तु स-	शीरसागरसुता । स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥
नालक । विनालो रोगवर्त्ता स्या	शीरसार । पु । पालजिनु इति भाषा
दयस्त्रयी सनालक ॥	प्रसिद्धे शीरविशेषे । शीरसे ॥ यथा ।
शीरविषाणिका । स्त्री । शीरकाको	ईषच्कुष्मकर गौल्य पित्तघ्नं तर्पण
ल्याम् ॥ दृश्चिकाल्याम् ॥	गुरु । पुष्टिरेषाभिधा तस्य शीरसा
शीरवृक्ष । पु । राजादन्याम् ॥ उद्	रस्तु शीरस ॥ इति रा० नि० ॥
न्वरे ॥	नवनीते ॥ यथा । शीरसारमपनी
शीरशर । पु । आमिक्षायाम् । छाना	य शङ्कया स्वीकृत यदि पलायन त्व

चीरिका

या । मानसे मम नितान्ततामसे
नन्दनन्दन कथं न खीयसे ॥ चीर
स्यसार ॥

चीरसिन्धु । पु । चीरार्णवे ॥

चीरस्फटिक । पु । चीरवर्णस्फटिक
विशेषे ॥

चीरहिण्डीर । पु । दुग्धफेने । शर्करे ॥

चीरा । स्त्री । काकोल्याम् ॥

चीराब्धि । पु । चीरसागरे ॥ चीरस्य
अब्धि ॥

चीराब्धिज । पु । चन्द्रे । इन्दौ ॥ शेषे

॥ तार्क्ष्ये ॥ अमृतादिसमूहे ॥ न ।

सामुद्रखलये ॥ भौतिके ॥

चीराब्धिजा । स्त्री । इन्दिरायाम् । ल

क्ष्म्याम् ॥ चीराब्धिर्जाता । ज

नी० । ड ॥

चीराब्धितनया । स्त्री । रमायाम् । ल

क्ष्म्याम् ॥ चीराब्धे तनया ॥

चीरामृतम् । न । मधुरमांसे ॥

चीराविका । स्त्री । चीराव्याम् ॥

चीरावी । स्त्री । दुदुतिप्रसिद्धौषधौ

। दुग्धिकायाम् ॥ चीरमवति । अ

वरक्षणादौ । कर्मण्यण् । डीप् ॥

चीराह्व । पु । सरलह्रमे ॥

चीरिका । स्त्री । राजादने । फलाध्य

क्षे । खिरणी इतिभाषा ॥ चीरि

काया फल वृष्य वल्य क्षिग्ध हिम

चीरिणी

ज्वर । तृष्णामूर्च्छामदभ्रान्तिचय ॥

दोषत्रयास्त्रजित् ॥ अपिच । चीरि

काय फल पक्क गुरु विष्टम्भि शी

तलम् । कषाय मधुर साक्ष नाति

वातप्रकोपनम् ॥ चीरमस्त्यस्या ।

अतद्वनिठनावितिठन् ॥ परमान्ने ।

पायसे । खीर इतिभाषा ॥ यथा ।

गुद्रे ऽर्द्धपक्वे दुग्धेतुष्टताक्तां स्तण्डु

लान् पचेत् । तेसिद्धा चीरिका

ख्याता सासिताज्ययुतोत्तमा ॥ ची

रिका दुर्जरा बल्या धातुपुष्टिप्रदा

गुरु । विष्टम्भिनी हरेत् पित्तगत

पित्ताग्निमारुतान् ॥ नालिकेरची

रिकातु प्रोच्यते शास्त्रतोमया ॥ ना

लिकेर तनूकृत्य क्षिन्नपयसिगो

चिपेत् । सितागव्याज्यसयुक्ते तत्

पचेन् मृदुना मिना । नालिकेरो

ज्जवा चीरी क्षिग्धा शीता तिपुष्टि

दा । गुर्वी मुमधुरा वृष्या रक्तपि

त्तानिलापहा ॥ ए । कुष्माण्डमज्जा

र्दी स्तथा वशाङ्गुगानपि । कदलो

नांफलान्मूलान् कर्तव्यानीरिकावु

धैरिति ॥ नारङ्गचीरिणीम्पश्य ॥

चीरिणी । स्त्री । काञ्चनचीरीलताया

म् । तिक्तदुग्धायाम् । पीतदुग्धाया

म् । हिमाद्रिजायाम् ॥ चीरिणी ति

क्तशोताच रेचना शोफतापनुन् ।

चीरी

कृमिदोषकफघ्नी च पित्तज्वरहराप
 दा ॥ चीरककैल्याम् ॥ दुग्धिका
 याम् ॥ कुटुम्बिन्यामोषधौ ॥ गम्भा
 याम् ॥ चीरमल्लस्याम् ॥ इन् ॥ डीप् ॥
 चीरी ॥ पु ॥ सुद्धाम् ॥ अर्कवृक्षे ॥ राजा
 दने ॥ दुग्धपाषाणे ॥ वटे ॥ प्रचे ॥
 सोमलतायाम् ॥ स्थालोद्वे ॥ ची
 रमल्ल्यास्मिन् वा । अतस्त्रिनिठना
 वितीनि ॥

चीरिष्ट ॥ पु । न । चीरयुक्तवृक्षप
 ष्वके ॥ यथा । न्यग्रोधेदुम्बरान्मल्ल
 पारिशप्लवपादपा । पञ्चैते चीरि
 षो दृष्टा स्तेषां त्वक् पञ्चवत्कलम्
 ॥ केचित्तु पारिशस्थाने शिरीष वे
 तस परे । वदन्तोतिशेष ॥ चीरिवृ
 क्षा हिमा वय्या यानि रोगव्रणाप
 हा । रुक्षा कषाया मेदोघ्ना वि
 सर्पामयनाशना ॥ शोथपित्तकफा
 स्त्रिणा स्तन्या भग्नास्थियोजका । ए
 षां त्वक्गुणा । त्वक्पञ्चक हिमं
 ग्राहि त्रणशोश् विसर्पजित् । तेषा प
 ष्वगुणा । तेषा पच हिमङ् ग्राहि
 कफवातास्त्रनुल्लभु । विष्टभाधान
 जित् तिक्त कषाय खघु लेखनमि
 तिराजनिर्घण्ट ॥

चीरी । ची । चीरिष्ट ॥ शिरगो
 षा इति गौडभाषाप्रसिद्धे दृष्टे । दु

शुपम्

गधपाषाणे । वज्राभे ॥ दुग्धिकायाम् ॥

चीरोश पु । चीरकचुकी इति
 गौडप्रसिद्धे त्वक् २ रे ।

चीरेयी । स्त्री । पायसे ॥ यथा ।
 रेय पायसं प्रोक्तं परमाश्वत्थ
 रिभिरिति इत्यायुध ॥

चीरोद । पु । दुग्धसमुद्रे । चीराब्जौ
 ॥ चीरमुदक यस्मिन् । उत्तरपदस्थ
 चेत्थुदकस्योदादेश ॥

चीरोदतनया । स्त्री । खल्व्याम् ।
 श्रियाम् ॥ चीरोदस्य तनता ॥

चीरोदतनयापति । पु । किष्णौ ॥
 चीरोदनन्दनः । पु । चन्द्रे ॥

चीव । वि । मत्ते ॥ चीवते स्म । ची
 दमदे । अकर्मकत्वात् कर्त्तरि क्त
 । अनुपसर्गात् फुल्लचीवेतिसाधु ।
 कोषा ॥

चीवा । वि । मत्ते ॥ वाहुलकात् कनिन् ॥
 चु । पु । सिद्धे ॥

चुण । पु । अरिष्टदृष्टे ॥
 चुस । वि । अभ्यस्ते ॥ प्रहते । चू

र्णिकृते । सम्पिष्टे ॥ चुदे । क्तः ॥
 चुत् । स्त्री । चुते । चवे । छिक्काया

म् ॥ चवणम् । टुचुशब्दे । सं ।
 किप् । तुक् ॥ वलिनाश्च्युतसकृत् ॥

चुतम् । न । नासिकात् सशब्दवाये
 नि । सरणे । चवे ॥ अस्थशकुनम् ।

❖❖❖❖

❖❖❖❖

चुद्र

चुद्रगो

वित्तं ब्रह्मणि कार्यसिद्धिरतुलाशक्ते
हुताशे भय याम्यामग्निभय सुरदि
प्रकृष्टिर्लाभ समुद्रालये । वायथा
वरवस्त्रगन्धसलिल दिव्याङ्गनाचो
स्तरे सेशान्या मरण भुवनिगदित
दिग्लक्षणावजने ॥ ज्येष्ठीरुते
चुते ऽप्येव मूचु किञ्चिच्च कोविदा
॥ आसने शयने दाने भोजने वस्त्र
सङ्ग्रहे । विवादेच विवाहेच चु
त सप्तसु शोभनम् ॥ असंवृतमुख
स्य चुन्निघेधो यथा । नासंवृतमुखः
कुर्याद्वात्य जृम्भा तथा चुतम् ॥ य
त्फल खञ्जनरुते चुते ज्ञेयं तदेव
हि ॥ त्रि । शाणादिनातीक्ष्णीकृते
॥ चयणम् । टुचु शब्दे । भावेक्त ॥

चुतक. । पु । राजिकायाम् ॥

चुताभिजनन । पु । कृष्णसर्पमे । रा
यी इति भाषा ॥ चुतमभिजनयति
। नन्द्यादिस्त्रात् ल्यु ॥

चुत्करी । स्त्री । सर्पाख्याम् ॥

चुत्पिपासे । स्त्री । द्वि० । लोभभार्थ
यो ॥ यथा । चुत्पिपासे लोभभा
र्ये धन्येमान्येचपजिते । याभ्यांथा
स जगत्सर्वे नित्यचिन्तातुर भवे
दिति ॥ चिन्तातुरम् चुत्पिपासा
नाशकान्नजहचिन्तातुरमित्यर्थ ॥

चुद्र । त्रि । अधमे ॥ कूरे ॥ कूपणे ॥

अलो ॥ दरिद्रे ॥ कलान्वेषिणि ॥

चुगन्ति । चुदिर्सम्प्रेषणे । स्फायि
तन्वीतिरक् ॥

चुद्रकण्टकारी । स्त्री । अग्निदमन्याम् ॥

चुद्रकण्टकी । स्त्री । दृष्ट्याम् ॥

चुद्रकण्टारिका । स्त्री । चुपविशेषे ।
अग्निदमन्याम् ॥

चुद्रकण्टिका । स्त्री । कण्टकारिका
याम् ॥

चुद्रकम्बु । पु । शङ्खनखे । शम्बुके ॥

चुद्रकारवेल्लो । स्त्री । कारवेल्लविशेषे ।
कारवेल्ल्याम् । वनकरेला इतिभा
षा ॥

चुद्रकारलिका । स्त्री । चुद्रकारवे
ल्याम् ॥ इतिराजनिर्देश

चुद्रकुलिश । पु । न । वैक्रान्तमणौ ॥

चुद्रकुष्ठम् । न । स्वल्पकुष्ठरोगे ॥

तदेकादशविधं यथा । एक कुष्ठं स्मृ
त पूर्वं गजचर्मतत परम् । ततश्च
र्मदलं प्रोक्तं ततश्चापिचिचिर्चिका ॥

दिपादिकाभिधासैवपामा कच्छूस्त

त परा । ततोद्दुश्चिस्थोट किटि

भञ्जतत परम् ॥ ततश्चालसकप्रोक्त

ग्रताश्च तत परम् । चुद्रकुष्ठानि

चैतानि कथितानि भिषग्वरैरिति ॥

चुद्रखदिर । पु । दुषखदिरे ॥

चुद्रगोचुरक । पु । कोटामोखरु इति

❖❖❖❖

❖❖❖❖

चुद्रतु	चुद्रपा
भाषा प्रसिद्धे विरुद्धके ॥	चुद्रदंशी । स्त्री । चुद्रदशिकायाम् । को
चुद्रघण्टिका । स्त्री । किङ्किण्याम् । घू	टाडांस इति भाषा । मसद् इति प
घरु कौंधनी कर्धनी इति च भाषा ॥	वर्तीय भाषा ॥
घण्टेव । इवेतिकन् । यद्वा । घण्टयति	चुद्रदु स्पर्शा । स्त्री । अमिदमन्याम् ॥
घण्टतिवा । घटिदीप्तौ । गबुल् ।	चुद्रदुरालभा । स्त्री । स्वल्पदुरालभा
चुद्राचासौ घण्टिकाच ॥	याम् । मरुस्थायाम् । मरुसम्भवा
चुद्रघोषो । स्त्री । चिविल्लिकाचुपे ॥	याम् ॥
चुद्रचक्षु । पु । चुपविशेषे । त्वक्सार	चुद्रदुस्पर्शा । स्त्री । अमिदमन्याम् ॥
भेदिन्याम् ॥ स्त्री । पक्षिणास्वल्पवो	चुद्रधात्री । स्त्री । कर्कटवृक्षे ॥
न्याम् ॥	चुद्रधान्यम् । न । कङ्गवादि कुधान्य
चुद्रचन्दनम् । न । रक्तचन्दने ॥	तृणधान्ये ॥ चुद्रधान्य मनुष्य स्या
चुद्रचिर्भिटा । स्त्री । गोपालकर्कन्या	त् कषाय लघु लेखनम् । मधुर क
म् । कचरी इति भाषा ॥	टुक पाके रुच्यं क्लेशशोषकम् ॥
चुद्रचूड । पु । शरमल्लखगे । गूथ	वातकृद्दुषिट्कश्च रक्तपित्तकफाप
लक्ते ॥	पम् ॥
चुद्रजन्तु । पु । स्वल्पजन्तो ॥ आनकु	चुद्रनासिक । वि । स्वल्पनासायुक्ते ।
णात् चुद्रजन्तव । चुद्रजन्तुरनस्थि	न, चुद्रे ॥
स्याद थवा चुद्र एव य । शत वा प्र	चुद्रपत्रा । स्त्री । चाङ्गेर्याम् ॥
सूतौ घेषाड् केचिदानकुलादपि	चुद्रपत्री । स्त्री । वचायाम् ॥ इति राज
॥ चुद्रश्वासौ जन्तुश्च ॥ शतपद्याम् ॥	निर्घण्ट ॥
चुद्रजम्बू । स्त्री । भूमिजम्ब्वाम् । ह्रस्व	चुद्रपनस । पु । उहौ । लकुचे ॥ चु
फलायाम् ॥	द्रश्वासौ पनसश्च ॥
चुद्रजातीफलम् । न । आमलके ॥	चुद्रपर्ण । पु । अर्जके ॥ वि । मूत्र
चुद्रजीरकम् । न । कणजीरके । सु	पचे ॥
गन्धे ॥	चुद्रपाषाणभेदा । स्त्री । चुपविशेषे । च
चुद्रजीवा स्त्री । जीवन्त्याम् ॥	तुष्यत्याम् । कन्दरोद्भवायाम् । शै
चुद्रतुषसी । स्त्री । अर्जके ॥	लोद्भवायाम् ॥

❖❖❖❖

❖❖❖❖

❖❖❖❖ चुद्रश्च
❖❖❖❖ चुद्रपिप्पली । स्त्री । वनपिप्पल्याम् ॥

चुद्रपौतिका । स्त्री । मूलपौत्त्याम् ॥

चुद्रफल । पु । } जोवद्रुमे । जी

चुद्रफ वक्र । पु । } वनष्टचे ॥

चुद्रफला । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् । ग

वादन्याम् ॥ गोपालककर्कश्याम् ॥ क

गटकार्याम् ॥ अग्निदमन्याम् ॥ भू

मिजम्बाम् ॥

चुद्रभण्टाकी । स्त्री । वृहत्याम् । क

गटकार्याम् ॥

चुद्रमत्स्य । पु । छोटीमच्छीतिलोक

प्रसिद्धेमत्स्ये । चुद्रमत्स्या स्वादुरसा

दोषत्रयविनाशना । लघुपाका

वृचिकरा सर्वदाते हितामता ॥

अतिस्वच्छा पुस्त्वहरा रुच्या का

सानिवापहा ॥

चुद्रमुस्ता । स्त्री । कसेरुकन्दे ॥

चुद्ररोग । पु । द्विचत्वारिंशद्देभि

न्ने भावप्रकाशोक्ते स्वल्पव्याधौ ॥

चुद्रवर्षणा । स्त्री । वरटायाम् ॥

चुद्रवल्ली । स्त्री । मूलपौत्त्याम् ॥

चुद्रवारुणी । स्त्री । सुराया । प्रमेदे ॥

चुद्रवार्त्ताकी । स्त्री । वृहत्याम् ॥

चुद्रवार्त्ताकिनी । स्त्री । खेतकगटका

र्याम् ॥

❖❖❖❖ चुद्रशङ्ख । पु । शङ्खनखे । चुद्रश्चासौ

❖❖❖❖ शङ्खश्च ॥

चुद्रा

❖❖❖❖ चुद्रशर्करा । स्त्री । यावनालशर्करा
❖❖❖❖ याम् ॥

❖❖❖❖ चुद्रशार्दूल । पु । चित्रके । मृगान्तके
❖❖❖❖ । चीता इतिभाषा ॥

❖❖❖❖ चुद्रशीर्ष । पि । अल्पमस्तके ॥ पु ।

मयूरशिखावृत्ते ॥ चुद्रशीर्षमस्य ॥

❖❖❖❖ चुद्रशुक्ति । स्त्री । } जलशुक्तिका-

❖❖❖❖ चुद्रशुक्तिका । स्त्री । } याम् ॥

❖❖❖❖ चुद्रश्यामा । स्त्री । कटभ्याम् ॥

❖❖❖❖ चुद्रश्लेष्मातक । पु । भूकबुंदारके ॥

❖❖❖❖ चुद्रसहा । स्त्री । मुद्रपण्याम् । मार्वा

❖❖❖❖ रगन्धायाम् ॥ इन्द्रवारुण्याम् ॥ स

❖❖❖❖ इतिसहतेवा । घृ० । अच् । टाप्

❖❖❖❖ चुद्रस्यसहा ॥

❖❖❖❖ चुद्रसुवर्णम् । न । रीतौ । पित्तले ॥

❖❖❖❖ चुद्रश्वास । पु । अल्पश्वासरोगे ॥

❖❖❖❖ चुद्रहिङ्गुलिका । स्त्री । } कण्टकार्या

❖❖❖❖ चुद्रहिङ्गुली । स्त्री । } म् ॥ चुद्रा

❖❖❖❖ चासौहिङ्गुली च ॥

❖❖❖❖ चुद्रा । स्त्री । व्यङ्गायाम् ॥ नव्याम् ॥

❖❖❖❖ कण्टकारिकायाम् ॥ काष्ठेक्ष्वसाम्

❖❖❖❖ खयाक्षाम् ॥ सरघायाम् ॥ चाङ्गेर्या

❖❖❖❖ म् ॥ वेण्यायाम् ॥ हिस्तायाम् ॥ म

❖❖❖❖ चिकामाषे ॥ चुणत्ति चुयतेवा ।

❖❖❖❖ चुदिर्सम्पूर्णने । स्फायितश्चीतिर

❖❖❖❖ क् । टाप् ॥ गवेधुकायाम् ॥ वादर

❖❖❖❖ तायाम् ॥

❖❖❖❖

❖❖❖❖

चुद्रेवा	चुवाभि
चुद्रामिमन्यः । पुं । दशमूलप्रसिद्धे वृक्ष विशेषे । लघुमन्ये । तनुत्वचायाम् । छोटीगणियारी इतिभाषा ॥ अ मिमन्यद्वयम्बैव तुल्यं वीर्यरसादि षु । तत्प्रयोगानुसारेण योजयेत् स्वमनीषया ॥	चुद्रोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्बरि कायाम् ॥
चुद्राञ्जनम् । न । सुश्रुतोक्तेचक्षूरोग स्यौषधे ॥	चुद्रोपाय । पु । मायादिषु । न यो पेक्षेन्द्रजलानि चुद्रोपायाइमेव ॥
चुद्राण्डमत्स्यसङ्घात । पु । पोताधाने । पोनामाच इतिगौडभाषा ॥ चु द्रादण्डाञ्जातामत्स्या चुद्राण्डमत्स्या । तेषांसङ्घात ॥	चुद्रोपोदकनाम्नी । स्त्री । मूलपोष्याम् ॥ चुद्रोपोदकी । स्त्री । स्वल्पपूतिकाया के । मण्डप्याम् ॥ रसवीर्यविपाकेषु सदृशो पूर्वयास्वयम् । पूर्वया उपो दक्या ॥
चुद्रापामार्गः । पु । रक्तापामार्गः ॥	चुद्रोलूक । पु । डुण्डुले । शाकुनेत्रे । खखूसत्इतिभाषा ॥
चुद्रामलकम् । न । आमलके । काठ आवला इतिभाषा ॥	चुत् । स्त्री । चुधायाम् । वुभुचायाम् ॥ चोधनम् । चुधवुभुचायाम् । किम् ॥
चुद्रामलकसङ्घः । पु । कर्कटवृक्षे ॥	चुधा । स्त्री । भोजनेच्छायाम् । वुभु चायाम् । अशनायायाम् ॥ वुभुचो त्पादकौदर्याग्निकारे ॥ भागु रिमतेन टाप् ॥
चुद्रात्र । पु । कोषात्रे । सुकोशके ॥	चुधाकुशल । पु । विल्वान्तरवृक्षे ॥
चुद्राश्वपनस । पुं । लघुचुचे ॥	चुधातुर । त्रि । चुधापोडिते ॥ यथा । अर्थातुराणां न सुहृन् वन्धु का मातुराणां न भयं न लज्जा । चिन्ता तुराणां न सुखं न निद्रा चुधातुरा णां न वलं न तेज इति ॥
चुद्रान्ता । स्त्री । चाङ्गेर्याम् ॥ शशा ण्डुल्याम् ॥	चुधाभिजनन । पुं । राजिकायाम् ॥ त्रि । चुज्जनके ॥ चुधामभिजनय ति । जनी । नशादिच्छाच्छु ॥
चुद्रान्तिका । स्त्री । शाखान्तायाम् । चाङ्गेर्याम् ॥	
चुद्रिका । स्त्री । दशे ॥	
चुद्रिमा । पु । चुद्रत्वे ॥ चुद्रस्य भावः । इमनिच् ॥	
चुद्रिङ्गदी । स्त्री । यवाग्रे ॥	
चुद्रेवाकः । पु । गोपालकर्कश्याम् ॥	

चुभा

चुधावती । स्त्री । भैषज्यरत्नावल्युक्तचु
धोत्पादकवटिकायाम्
चुधासागररस । पु । भैषज्यरत्नावल्यु
क्ते औषधविशेषे ॥

चुधितः । त्रि । अग्रनायिते । बुभुक्षि
ते । चुधायुक्ते ॥ चुध्यति स्म । चु
धेरकमेकस्त्रात् कर्त्तरि क्त । वस
तिचुधोरिति ट् ॥ चुत् सञ्जातास्य
वा । तारकादिच्चादितच् ॥

चुधुनः । पु । स्नेच्छभेदे ॥ चुध्यति ।
चुध० । चुधिपिशिमिधिभ्यः किदि
च्युनन् ॥

चप । पु । ह्रस्वशाखाशिके । शाखोट
कादिचुष्टच् ॥ श्रीकृष्णात्मजे ॥ इ
त्याकुभूयतनये ॥ दारकापश्चिमदि
क्स्थेपर्वते ॥ चैति । टुचुग्रब्दे ।
बाहुलकात् प. । अगुणश्च ॥

चुपालु । पु । पानीयालौ ॥
चुपडोडमुष्टि । पु । विषमुष्टिचुमे ॥
चव्य । पु । मन्ये । मन्यानदण्डे ॥ चु
भ्यति स्म । चुभसञ्चलने । क्त । चु
व्यस्थान्तेत्यादिनासाधु । त्रि । चु
भिते ॥ तथाच चुब्धोराजा चुब्धा
गिरिनदीत्यादिप्रयोगास्वागमशा
स्वस्थानित्यच्चादौ धा ॥

चुभः । पु । प्रवर्त्तके ॥

चुभा । स्त्री । निग्रहानुग्रहकर्त्र्यां देव

चुरक

तायामिति महाभारतम् ॥

चुभितः । त्रि । विलोडिते ॥ आकुले
। वस्ते ॥ चुभे क्त । इट् ॥

चुमा । स्त्री । अतस्याम् ॥ नीलिका
याम् ॥ छ्व इतिपर्वतीयभाषाप्रसिद्धे
लताप्रभेदे ॥ चैति । चूयते वा ।
टुचु० । बाहुलकान् मक् । अर्धेस्तु
सुहुस्वधृच्चिबुभेतिमन्वा । संघा
पूर्वकत्त्वान्नगुण ॥

चुरः । पु । लोमच्छेदनद्रव्ये । नापि
तास्त्रे । कुरा इतिभाषा ॥ कोकिषा
चे ॥ गोचुरे ॥ शफे ॥ महापिण्डी
तके ॥ शरे ॥ चुरति । चुरविलेख
ने । इगुपधच्चाप्रीकिर. क. ॥ यद्वा ।
अज्जेन्द्राग्रेत्यादिनारन् । निपात
नाद्रेफलोपोगुणाभावश्च ॥ चुरइव
चुरो वा ॥

चुरक । पु । गोचुरे ॥ तिलकद्रुमे ॥
कोकिषाचे ॥ चुरक शीतलो घृ
ष्य स्वाद्वत् । पिच्छिल स्तथा । ति
क्तो वातामशोयाश्मट्णादृष्टनि
लास्रजित् ॥ चुरति । चुर० । कु
न् शिलिसन्नयो ॥ चुरइव वा । इ
वेप्रतिकृताविति कन् ॥ भूताङ्गुशे ॥

चुरकर्मा । न । चौरैः ॥ देवकार्ये पि
तृयाद्वे रवेरशपरिचये । चुरकर्म
न कुर्वीत जन्ममासे च जन्मभे ॥

ॐ

चुल्ल

चुरधानम् । न । नापितोपस्कराधाने ।

गुच्छी इतिपर्वतीयभाषा ॥ चुरो धी
वतेऽस्मिन् । धाञोत्पुट् ॥चुरधारः । पुं । मन्थानरकविशेषे ॥ अ
विशेषे ॥चुरपत्रः । पु । शरे ॥ चि । चुरतुल्यम
संयुक्ते ॥चुरपत्रिका । स्त्री । पात्रश्लोभाके । पा
त्र इतिभाषा ॥चुरजः । पु । शरविशेषे ॥ वासच्छेद
नास्ते । चुरया इतिभाषा ॥चुरमाखण्डम् । न । चुराधारे । गुच्छी
इतिपर्वतीयभाषा ॥

चुरमर्दी । पु । नापिते ॥

चुरमुखी । पु । नापिते ॥ मुखक
रोतीतिमुखी । चुरेणमुखी ॥

चुराङ्गः । पु । गोचुरे ॥

चुरिका । स्त्री । पात्रश्लोभाके ॥

चुरिकापत्रः । पु । शरे ॥

चुरिणी । स्त्री । नमस्कार्याम् । वरा
इक्रान्तायाम् ॥ नापितभार्यायाम् ॥चुरी । पु । नापिते ॥ चुरोऽस्मास्ति
इति ॥

चुरी । स्त्री । चुरिकायाम् ॥

चुल्लः । त्रि । अस्ते ॥ खड्गौ ॥ चोदन

म् । चुदिस्सम्प्रेषणे । सं० कृष् ।

चर्दलाति । आतोऽनुपेतिक । तो

ॐ

चैत्रम्

र्त्ति ॥ यद्वा । चुचते । स्फायितश्ची
तिरक् । रजयोरेकत्वम् । कपिल
कादिस्वाहासत्वम् ॥

चुल्लकः । पु । चुदश्चे ॥ नीचे । पा

भरे ॥ अस्ते ॥ कनिष्ठे ॥ दु खिते ॥

खले ॥ चुल्लशब्दात् स्वार्थकम् ॥

यद्वा । चुयन्ति चुयते वा । चुदि

र० चुदचोदेवा । स्पायीतिरक् ।

क० सत्वम् ॥ यद्वा । चुधासक्यते

। चकसास्वाद्ने । पुसीतिघ ॥

चैत्रम् । न । शरीरे । इन्द्रियान्तर कर

यसंस्रिते भोगायतने ॥ यद्योक्तम् ।

इन्द्रियाणि दृक्श्रोत्रं पञ्चचेन्द्रियगो

चरा । इच्छादेषः सुखं दुःखं सङ्गा

तश्चेतना धृति ॥ एतत् चैत्रं समा

येनसविकारमुदाहृतमिति ॥ सस्य

स्येवास्मिन्सकृत्कर्मस्य फलस्यनिर्द

से ॥ केदारे । ग्रीष्माद्युत्पत्तिस्था

ने ॥ सिद्धस्थाने ॥ कलचे । पत्न्या

म् ॥ भारतादौ ॥ भगे ॥ अङ्गे ॥

मेषादिराशौ ॥ यद्वा । मेषस्त्वङ्गार

कश्चेष्टश्च शुक्रस्यकीर्तितम् । मि

थुनश्चबुधश्चेष्ट सोमस्य कर्कटस्त

था ॥ सूर्यश्चेष्टमयेत्सिंहः कन्याश्चेष्ट

बुधस्य च । तुलाश्चेष्टतुल्यस्य भौम

स्य दक्षिणस्तथा । धनुः सुरगुरो चै

त्रंशनेर्मकरकुम्भकौ ॥ मीनः सुरगु

ॐ

चेवञ

रोश्चैव ब्रह्मचेष्टं प्रकीर्तितम् ॥ स्त्री
लावण्यादि प्रसिद्धे गणितव्यवहारे
॥ क्षयति क्षीयते अनेन वा । चिच्च
ये चिनिवासगच्छोर्वा । पुंन् ॥

चेवकर । पु । चेवस्य कर्त्तरि ॥ चेव
करोति । दिवादिभेद्यादिनाट ॥

चेवकर्कटी । स्त्री । बाहुङ्क्याम् ॥

चेवचिर्भिटा । स्त्री । चिर्भिटायाम् ।

पाण्डुफलायाम् ॥

चेवज । पु । द्विपिटके पुत्रविशेषे ।
स्वपत्न्यामन्यद्वाराजनितेषु च ॥ य

बाहवेधायन । मृतस्य च प्रसूतो
यः क्लीवस्य व्याधितस्य वा । अन्येना

नुमतो वा स्यात् स्वक्षेत्रे चेवजः स्मृत
इति । अस्यार्थः । क्लीवादेः स्वे

क्षेत्रे तदनुमतोऽन्येन प्रसूतः चे
वजो भवति । मनुरप्याह । यस्त

त्यजः प्रमीतस्य क्लीवस्य व्याधितस्य
वा । स्वर्गमणनियुक्ताया सपुत्रः चेव

जः स्मृत इति ॥ त्रि । चेवजाते ॥

चेवजा । स्त्री । ताम्बडु इति गौड
भाषा प्रसिद्धेत्यविशेषे । गोमूत्र

कायाम् । रक्तहृत्कायाम् ॥ चशिका
याम् ॥ शशाङ्कुल्याम् ॥ शिल्पिका

याम् ॥ खेतकण्डकार्याम् ॥

चेवच । पु । आत्मनि । पुरुषे । शरी
रस्य कर्मसु प्रवर्त्तयितरि । शरीरा

चेवण

धिदैवते ॥ योऽस्यात्मन कारयिता

तद्ध चेवच प्रवचते । इति मनु ॥

चेवाख्यानि शरीराणि तेषाञ्चैव
यथासुखम् । अत्मान वेत्ति संयो

गा दत्त चेवच उच्यते इति ब्रह्म पु
राणम् ॥ चेवचो नाम व्यष्टिदेहे

दक्षिणे चक्षुषि व्यवस्थितोऽष्टाक्ष
षो करणाना नियन्ता कार्यकरण

स्वामी हिरण्यगभविराडात्मभ्या स
मष्टिदेहाभ्या मन्य इति व्याख्यातार

॥ त्रि । छेके । निपुण्ये । विदग्धे ॥
कृषके ॥ क्षीयते इति चेव शरीर

तज्जानाति । आत्मवबोधने । आतो
नुपसर्गेक ॥

चेवदूतिका । स्त्री । दृढत्याम् ॥

चेवदूती । स्त्री । श्वेतकण्डकार्याम् ॥
चेवपति । पु । चेवपाले ॥ ब्रह्मादिषु

॥ यथा । रुद्रञ्च चेवपतिम् प्राहुः
केचि दग्धि मद्या परे । स्वतन्त्र एव

वा कश्चित् चेवस्य पतिरुच्यते इति ॥
चेवपर्पटी । स्त्री । खेतपापडा इति

प्रसिद्धे चूप विशेषे ॥
चेवपाल । पु । देवतादिशेषे ॥ भेदा

एकोनपञ्चाशत् चेवपालस्य कीर्त्तना
। मातृका चरभेदेन सम्भिज्ञा नाम

भेदत इति ॥ प्रयोजन न्येतत् । ना
मवस्यन्मानायेक्यो मातृकान्तरे

चेत्री

। दृश्यते प्रथमं तत्र तत्रायं चेवपा
लक ॥ चेवपालमसम्पूज्यय' कर्म
कुरुते क्वचित् । तस्य कर्मफलं हन्ति
चेवपालो न सशयद्रव्यादि ॥ विशेष
ष प्रयोगसारेद्रष्टव्य ॥

चेवरुहा । स्त्री । वालुकीकर्कश्याम् ॥
त्रि । चेवजाते ॥

चेववित । पु । जीवात्मनि ॥ चेवचे ॥
चेवसम्भव' । पु । चक्षुचुपे ॥ भिष्ठा
चुपे ॥ त्रि । भूमिजे ॥

चेवसम्भूत । पु । कुन्दरे ॥ त्रि । चेवो
द्भवे ॥

चेवाजीव । त्रि । कर्षके । किसान
इति प्रसिद्धे ॥ चेवम् आजीवोजीवि
कास्त्य ॥

चेवाधिदेवता । स्त्री । तीर्थाधिप देव
तायाम् ॥ देवं गुरुं गुरुस्थानं चेव
चेवाधिदेवताम् । सिद्ध सिद्धाधिका
रांश्च श्रीपूर्वं समुदीरयेत् ॥ इति
प्रयोगसार ॥

चेवाधिप । पु । मेषाद्यधिपतिग्रहेषु ॥
कुजशुक्रबुधेन्द्रकौम्यशुक्रावनीभु
वाम् । जोवाकिंभानुजेज्यानां चे
वाणिस्तुरजादयः ॥ इति ज्योतिषम् ॥

चेवामलकी । स्त्री । भूम्यामलक्याम् ॥

चेविक । पु । चेवस्त्रामिति ॥

चेव्री । पु । चेवविशिष्टे । कृषीक्षेत्रे ॥

चेपणि

इति ॥ भर्त्सरि ॥

चेविय । पु । असाध्यरोगे ॥ परदार
रते । पारदारिके ॥ अन्यदेवचि
कित्सार्हे ॥ परचेवेचिकित्स्य । श
रीरान्तरेचित्यद्रव्यार्थ । चेविय
च् परचेवेचिकित्स्य इति परचेव
शब्दात् घच् परशब्दस्य लोपश्च निपा
त्यते ॥ अन्यस्य भार्याया मन्थेनोत्पा
दिते । यथा विचित्रवीर्यस्य चेवे
चत्रियायां ब्राह्मणोत्पादिता धृसा
राष्ट्रादयः चेविया ॥ न । चेवज
तये ॥

चेवेचु' । पु । यावनाले । जुन्हरी
जुवार इति भाष ॥

चेप । पु । निन्दायाम् ॥ विचेमे ॥
लेपने ॥ गर्वे ॥ प्रेरणे ॥ लङ्गने ॥
विखम्बे ॥ हेलायाम् ॥ मुक्ते ॥ चे
पणम् । क्षिपप्रेरणे । घञ् ॥

चेपक । त्रि । चेपकर्त्तरि ॥

चेपणम् । न । प्रेरणे । क्षिपायाम् ॥
प्रस्तरादीनां दूरप्रचेपणार्थं रज्जु
निर्मिते शिख्यन्त्रे । गोफिया इति
भाषा ॥ यापने ॥ युष्ठा । विधवा यौ
वनस्थाश्च नारी भ्रमति कर्कशा ।
आयुषं चेपणार्थं नु दास्यन्त्यो धनं
सदेति ज्ञात्रीति ॥

चेपणिः । स्त्री । डाँड इति स्वातेनै

चेस-

कादण्डे ॥ चिप्यते ऽनया । चिप्र
रणे । चिपे किञ्चेत्तान् । बाहु
लकात् गुण ॥ जालप्रभेदे ॥
चेपणी । स्त्री । नौकादण्डे ॥ जालभे
दे ॥ कृदिकारादतिन इति ङीष् ॥
चेपणीय । पु । भिन्दिपाले । पाषाण
प्रचेपणास्ते ॥ चि । चेपणार्हे ॥
चेपिमा । पु । चिप्रत्वे ॥ चिप्रस्थभाव
। पृष्ठादिच्चादिमनिच् । स्थूलदूरेति
साधु ॥
चेपिष्ठ । चि । अतिचिप्रे ॥ अयमेष्टा
मतिशयेनचिप्र' । स्थूलदूरेतीष्ठनि
साधु ॥ वायुर्बे चिपिष्ठा देवतेति
श्रुति ॥
चेपीयान् । त्रि । चिप्रतरे ॥ अयमन
यो चिप्र । द्विचनविभज्येतीय
सुनि स्थूलदूरेति साधु ॥
चेप्ता । चि । चेपणकर्त्तरि ॥ चिप
ति । चिप० । टच् ॥
चेमः । पु । चण्डायाम् । चोरनामग
न्ध्रये ॥ पु । न । खड्गरक्षणे ॥ कल्या
णे । कुशले ॥ मे । चे ॥ चतुर्थतारा
याम् ॥ त्रि । तद्वति ॥ चयत्त्यशुभ
म् । चि० । मन् ॥ चिपोति वा ।
चिहिसायाम् । अर्त्तिसुसुहुसुधु
चिचुभायावा वृद्धिचिनीस्थोमनि
तिमन् ॥

चेमशू

चेमक । पु । चोरनामगन्ध्रये ॥ पा
शुवशजेराजपुत्रे ॥ परीचिदादय
चेमकान्ता कले सहस्रवत्सरपर्य
न् राजान आसन् । ततोऽस्य वश
स्य विश्रान्ति । तत सोमवंशशा
खान्तरे मगधवश्याराजान कलौ
बहुकालस्थिता ॥ नागविशेषे ॥
भारतप्रसिद्धे राक्षसे ॥
चेमकर । त्रि । मङ्गलकारके ॥ चेम
स्त्रकर' ॥
चेमकरी । स्त्री । भवान्याम् ॥
चेमकार । त्रि । शुभङ्करे ॥ चेमप्रिय
मद्रेण्चेत्यण् ॥
चेमङ्कुर । चि । चेमकारे । अरिह
तातौ ॥ चेमप्रियमद्रेण्चेतिचका
रात् खच् । मुमागम ॥
चेमङ्करी । स्त्री । देवीविशेषे ॥ भग
वत्यामूर्त्यन्तरे शङ्खचिह्न्याम् ॥ व
था । कुङ्कुमाक्ष सर्वाङ्गि कुन्देन्दुधव
लानने । मत्स्यमांसप्रिये देविचे
मङ्कुरिनमो ऽस्तुते इतिदर्शने नम
स्कारमन्त्र ॥
चेमफला । स्त्री । उदुम्बरवृक्षे ॥ चेमा
यफलान्यस्या ॥
चेमवान् । चि । मङ्गलयुक्ते ॥
चेमशूर । त्रि । निर्भयस्थाने वलप्रका
शके ॥

चोदिमा

चोमा । स्त्री । उमायाम् । कात्याय
न्याम् ॥ चोमङ्कर्याम् ॥ धनङ्कर्याम्
चयत्यशुभम् । चि० । चिणोति
दुःखम् । चिहिसायाम् । मन् ।
टाप् ॥

चोम्य । त्रि । कुशलयोग्ये ॥

चोयम् । त्रि । चेतुयोग्येपापादौ ॥

चि० । अचोयत् । गुण ॥

चोचम् । न । चोचवृन्दे । कैदार्ये ॥ चो

चाणा सभूह । भिच्चादिभ्योऽण् ॥

चोरेयम् । त्रि । चीरसस्कृते ॥ चीरेस

स्कृतम् । चीराड्डम् ॥

चोरेयी । स्त्री । यवाग्वाम् ॥ डीप् ॥

पायसे ॥

चोड । पु । आलाने । गजवन्धन्याम् ॥

चोणि । स्त्री । धरित्र्याम् ॥ चोति ।

टुक्षुशब्दे । बाहुलकाच्चि ॥

चोणी । स्त्री । भूमौ ॥ कृदिकारादि

तिङ्गीष् ॥

चोणीप्राचीर् । पु । समुद्रे ॥

चोद् । पु । रजसि । चूर्णे ॥ पेषणे ॥

चुयते । चुद्दिस्सम्पेषणे । घड् ॥

चोदक्षम् । त्रि । विचारसहे ॥

चोदितम् । न । चूर्णे ॥ त्रि । पेषिते ॥

चोदिमा । पु । चुद्रत्ने ॥ चुद्रस्य मा

व । पृष्ठादिस्त्वादिमनिच् । स्थूल

निदूरेतिसाधु ॥

चोमक

चोदिष्ट । वि । अतिचुद्रे ॥ अयमेषा

मतिशयेनचुद्र । अतिशयनेतम

विष्टनावितीष्टनि स्थूलदूरेतिसाधु ॥

चोदोयान् । त्रि । चुद्रतरे ॥ अयम

नयोरतिशयेनचुद्र । द्विवचनवि

भज्येतीयसुनि स्थूलदूरेतिसाधु ॥

चोद्य । त्रि । चोदनीये । चूर्णितु

योग्ये ॥

चोभ । पु । व्यर्थमितस्तत सञ्चलने

॥ चोभणे ॥ चित्तचाञ्चल्ये ॥

चोभक । पु । कामाख्यास्थपर्वतवि

शेषे ॥ त्रि । चोभजनके ॥

चोभकृत् । नि । विघ्नकारिणि ॥

चोभण । पु । कामवाणविशेषे ॥ चो

भकारके ॥ विष्णौ ॥ प्रकृतिम्पुरु

षञ्चैवप्रविश्य स्वेच्छया हरि । चो

भयामास सम्प्राप्ते सर्गकाले व्यया

व्यथौ ॥ परिणाम्यपरिणामिनौ उ-

पाटाननिमित्तौ ॥ इत्यर्थ ॥ चोभ

यति । चुभसञ्चलने । ल्यु ॥

चोभित । त्रि । चोभयुक्ते । सञ्चालिते ॥

चोम । पु । न । मण्डपोपरिशाला

याम् । इद्रे ॥ चोति । टुक्षुशब्दे ।

अर्त्तिसुस्वितिमन् ॥

चोमक । पु । गणदासके । चोदनाम

गन्धद्रव्ये ॥

ॐ ॐ ॐ

चौम

चौद्रम् । न । मधुनि ॥ पानीये ॥ क
 पिलवर्णं मधुनि ॥ मक्षिका कपि
 ला सूक्ष्मा चूडाख्या स्तत्कृतम्
 धु । मुनिभि चोद्रमित्युक्ततद्वर्णा
 त् कपिलम् भवेत् ॥ गुणैर्माक्षिक
 वत् चोद्रविशेषान्मोहनाशनम् ॥
 चूडाभिर्मक्षिकाभि कृतम् । चूडा
 भ्रमरवटरपादपादजित्यञ् ॥ पु ।
 क्षितिकण्ठे । पाशौ ॥ चम्पकवृक्षे ॥
 सजातीयान्मागर्थाजाते सङ्करजाति
 विशेषे ॥ वागुरादिनाऽस्यजीविका ॥
 चौद्रजम् । न । सिक्थे । मधूच्छिष्टे
 ॥ चि ॥ मधुजातमात्रे ॥
 चौद्रधातु । पु । माक्षिके ॥
 चौद्रप्रिय । पु । जलमधूकृच्छे ॥ चि ।
 मधुप्रिये ॥
 चौद्रमेह । पु । प्रमेहरोगविशेषे ॥
 तस्यलक्षणं यथा । कषाय मधुर रु
 च्च चौद्रमेह वदेद्बुध । कषाय क
 षायवर्णम् ॥
 चौद्रेयम् । न । सिक्थके । सिथा मैण
 मोम इति भाषा ॥
 चौम । पु । न । अट्टे । अट्टा अटारी
 इति भाषा ॥ दुकूले ॥ न । वल्क
 लजांशुके ॥ शण्णजिवस्त्रे ॥ अतसीष
 स्त्रे ॥ प्रह्वस्त्रे ॥ चि । चूमायाविका

रे ॥ चौमाहतेरये ॥ चूवन्त्यव । चौरिक । पु । नापिते ॥ इतिशब्द

चौरिक

टुचु ॥ अर्त्तिस्तुस्वितिमन् । तत प्र
 चाद्यन् ॥ चूमाया विकार । तस्य
 विकारइत्यन् ॥ चौमेणदुकूलेनप
 रित्तोरथ । परिवृत्तेरथइत्यन् ॥
 चौमी । स्त्री । अतस्याम् ॥ चूमानि
 र्मितकन्यायाम् ॥
 चौरम् । न । चूरकर्मणि । मुण्डने ।
 वपने ॥ केशश्मश्रुनखादोना कर्त्त
 नसम्पसाधनम् । सम्पसाधनम् पवि
 चीकरणम् ॥ व्रतादिसयमे चौरक
 र्माकरणेदोषो यथा । व्रताना मुप
 वासानांश्चाद्वादीनाञ्चसङ्गमे । न क
 रोतिचौरकर्मसोऽशुचि सर्वकर्म
 सु । स्वयमाल्यस्वयपुष्प स्वय दृष्टञ्च
 न्नम् । नापितस्य गृहे चौर शक्राद
 पि हरेत् श्रियम् ॥ रवौदु ख सुख
 चन्द्रे कुजेमृत्त्यु बुधेधनम् । मान
 हन्तिगुरोर्वारे शुक्रेशुक्रचयेभवेत्
 ॥ शनौचसर्वेदोषा स्यु चौरमच
 विवर्जयेत् ॥ अत्रहृदुर्गर्ग । केशव
 मानर्त्तपुर पाटलिपुत्रपुरीमहिच्छ
 वाम् । दितिमदितिञ्चस्मरताचौर
 विधौ भवतिकलाणमिति ॥ चूरे ।
 गनिर्हृत्तम् । तेननिर्हृत्तमित्यन् ॥
 चौरपथम् । न । चूरवज्रतुल्यतीक्ष्ण
 दृढगृहे ॥

चौरिक । पु । नापिते ॥ इतिशब्द

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

खगव	खगोल
मगशौ ॥ खन्यते खनति वा । ख	खगवतो । स्त्री । भूसौ । क्षितौ ॥
नुभवदारणे । अन्येभ्योपीतिङ ॥	खगश्च । पु । पृश्निषण्याम् ॥
खर्वत्यस्मिन् वा । खर्गता । ड ॥	खगस्थानम् । न । कोटि । निष्कुहे ॥
अभ्रजे ॥	खगानास्थानम् ॥
खकुन्तल । पु । शम्भौ । शिवे ॥	खगान्तक । पु । श्येनपक्षिणि ॥
खक्खट । पु । कक्खटे । कठिने ॥ ख	खगासन । पु । उन्गाचले ॥ विष्णौ ॥
क्खति । खक्खहसने । शकादिभ्यो	खगस्य खगाना वा आसन यस्मिन्
ऽटन् ॥	स ॥ खगो गरुड आसन यस्य वा ॥
खग । पु । सूर्ये ॥ ग्रहे ॥ देवे ॥ मा	खगेद्र । पु । गरुडे । वैनतेये ॥ खगा
र्गख । शरे ॥ पक्षिणि । विहङ्गमे ॥	नामिन्द्र ॥
वायौ ॥ खगच्छति । गच्छुगता ।	खगेन्द्रध्वज । पु । विष्णौ । हरौ ॥ ख
अन्येभ्योपीतिङ ॥	गेन्द्रो ध्वजे यस्य । खगेन्द्रो ध्वज
खगगतिक्रिया । स्त्री । पक्षिणा डीना	श्चिह्नं यस्य वा ॥
दिगतिचेष्टायाम् । यथा । डीनप्र	खगेश्वर । पु । गरुडे । सुपर्णे ॥ खगा
डीन मुष्टोन सण्डोन परिडोनक	नामीश्वर ॥
म् । शिडीन भवडीनञ्च निडीन	खगोल । पु । आकाशमण्डले ॥ तस्य
डोनडोनकम् ॥ गतागतप्रगतित	विवाययथा । एतद्व्याप्त सच्चि
सम्पत्ताद्याश्चपक्षिणाम् । गतिप्रभे	द्व कश्चाद्यस्या गोलाकारस्मृतु
दा पक्षिगृह कुलायोनीडमस्त्रिया	रगम् । यत्र भूमिव स्वमण्डोजनतप
प्रतिजटाधर ॥	सत्यसत्त्वकानि सप्त भुवनानि सान्ता
खगति । स्त्री । आकाशगमने ॥	। ब्रह्माण्डमध्ये य परिधि सञ्चा
खगप । पु । गरुडे ॥ खगान् पाति ।	काशरुद्ध्या । तन्मध्ये परावतपाव
पागच्छे । शतानुपेतिक ॥	हनुवहसन्नेष्टाश्चास्थाना पञ्चाना
खगपति । पु । गरुडे ॥ खगानाम्	वायुनास्थानानि अधोध क्रमेणस
पति ॥	न्ति । तदधस्ता अधोध स्थितपूर्वा
खगमः । पु । खेचरे ॥	भिमुखशनिवृहस्पतिराहुकेतुमङ्ग
खगवक्र । पु । लकुचवृक्षे ॥	लसूर्यशुक्रबुधशुक्रग्रहयुक्ता दाक्षिणे

खचर

त्तरस्थितध्रुवाख्यताराद्वयेन वङ्गं न
 चवचक्र सदापश्चिमगतिना प्रवहवा
 युना भ्रमति । ततोधोध क्रमेण
 सिद्धविद्याधरमेघविद्युदादियुक्त स
 दोत्तरगति रावहवायुर्भ्रमति । ए
 तद्ब्रह्माण्डस्य मध्ये समन्तादीश्वर
 स्य धरणात्मिका शक्ति विभ्राणो भू
 गोला ग्रन्थे तिष्ठति । पृथ्व्यन्तर्गता
 नाग सुरसमाश्रया दिव्यौषधिरसो
 पेता रम्या पातालरसातलमहात
 लतलातलसुतलवितलातलसंचका
 लज्जोर्ध्वक्रमेण सप्तपातालभूमयश्च
 सन्ति । सुमेरुपर्वतोपरि ग्रन्थे एका
 ध्रुवताराभ्रमति । एव वङ्गवानलो
 परि ग्रन्थेऽन्याध्रुवतारा भ्रमतोति ॥
 खगण्ड । पु । खगण्डा इति गौडभाषा
 प्रसिद्धे तृणविशेषे । मोटगले । ट
 हत् काशे ॥

खङ्गर । पुं । चूर्णकुन्तले ॥

खचमस । पु । चन्द्रे ॥ खचमस इव ॥

खचर । पु । वायौ ॥ राक्षसे ॥ सूर्ये

॥ त्रयाणामुदाहरण्यथा । खचरस्य

सुतस्य सुत खचर खचरस्यपिता

न पुन खचर । खचरस्यसुतेन च

त खचर खचरी परिरोदिति हा

खचर ॥ मेघे ॥ रूपकभेदे ॥ यथा

। खचरो रङ्गताले स्यात् गुरुरादौ

खजित्

लघु स्तथा । शान्ते ऽथवा हास्यरसे
 भवे देषदशाक्षरइतिसङ्गीतदामो
 दर ॥ वि । आकाशगामिनि ॥ खेच
 रति । चर० । चरेष्ट ॥

खचित । वि । करम्बिते । रुषिते ।

सयुक्ते । कुरिते । व्याप्ते ॥

खज । पु । दर्भ्याम् । करुखी इति
 भाषा ॥

खजक । पुं । वैशाखे । मन्यानदण्डे ॥

खजपम् । न । दृष्टे ॥ दध्नि ॥ खज्यते ।

खजमन्यने । उषिकुटिदलिकचिख
 जिम्य कपन् ॥

खजलम् । न । नीहारे ॥ खस्यजलम्

॥ दिव्योदके । आकाशवारिणि ॥ य

था । वर्षासु चरन्ति घनै सहार

गा मियति कीटलूताश्च । तद्विप्र

जुष्टमपेक्ष खजल मगच्छोदवात् पू
 र्वम् ॥

खजा । स्त्री । मन्य ॥ प्रहस्ते ॥ दर्भ्याम् ॥

खजाक । पु । खगे । पक्षिणि ॥ खज

ति । खज० । खजेराक ॥

खजाका । स्त्री । दर्भ्याम् । करुखी च

मचा इति भाषा ॥ खजेराकप्रत्य

यान्तात् टाप् ॥

खजिका । स्त्री । खजाख्योपदंशे ॥

खजित् । पु । बुद्धप्रभेदे ॥ खंजयति ।

जि० । क्षिप् । तुक् ॥

खञ्ज

खञ्जोतिः । पु । खञ्जोते ॥

खञ्ज । वि । विकलगतौ । खोडे । खो
डा लंगडा इतिभाषा ॥ खञ्जति ।
खजिगतिवैकल्ये । पचाद्यच् । तल्ल
क्ष्य यथा । वायु कक्ष्याश्रित सक्
श्च कण्डरामाक्षिपे ददा । खञ्जस्त
दा भवे ज्ञान्तु पङ्क्तु सक्प्रोर्द्धयो
र्वधात् ॥

खञ्जक । वि । खोरे । खञ्जे ॥

खञ्जकारि । पु । सुखायाम् । खिसा
री इतिभाषा ॥

खञ्जखेट । पु । खञ्जनाखविहङ्गमे ॥

खञ्जखेल । पु । खञ्जनपक्षिणि ॥

खञ्जन । पु । खञ्जरीटे । ममोला इ

इभाषा ॥ अस्य लक्षणाध्याय । ख
ञ्जननामा बो य विहङ्गम स्तस्य द
र्शने प्रथमे । प्रोक्तानि यानि मुनिभि
फलानि तानि प्रवक्ष्यामि ॥ तत्र च
त्वार खञ्जना भवन्ति । तेषां नामान्य
ह । स्थूलो ऽभ्युदतकण्ठ कृष्णगलो
म्बकारकोभद्रः १ । आकण्ठमुखात्
कृष्ण सम्पूर्ण २ पूरयन्त्याशाम् ॥

कृष्णो गलेऽस्य विन्दु सितकरटान्त स
द्रिक्तकृद् रिक्तः ३ । पीतो गोपीत
४ इति क्लेशकर खञ्जने दृष्ट ॥ अथ
कस्मिन् स्थाने दृष्टः । तीव्रकफलङ्क
रोतीत्याह । अथ मधुरसुरभिफ

खञ्ज

नकुमुमतकष सज्जिलाशयेषु पुण्ये

षु । कर्तितुग्गभुजगमूर्द्धमु मासा
दोद्यानहर्म्येषु ॥ मेदगोष्ठमत्समा
गमयन्तीत्सवपार्थिवद्विजसमीपे ।
हस्तिगुग्गमशालाकृचध्वजचामरा
येषु ॥ हेमसमीपसिताम्बरकम-
लोत्पलपजितोपलिसेषु । दधिपा
वधान्यकूटेषु च श्रिय खञ्जनः कुरु
ते ॥ अन्येष्वप्याह । पङ्क्ते स्वाद्वन्ना
प्तिर्गौरससम्पन्नगोमयोपगते । शा
द्वलगे वस्त्राप्ति शकटस्थे देशविभ
शः ॥ गृहपटले ऽर्थश्च सोवधेवन्धो
ऽशुचौ भवति रोगः । पृष्ठे खजाविका
नां प्रियसङ्गममावहन्त्याशु ॥ अन्य
दप्याह । महिषोष्णर्द्धमास्थिश्च शान
गृहकोणशर्करादृश्यः । प्राकारभ स्स
केशेषु चाशुभो मरणरुग्भयदः ॥ प
क्षौ धुन्वन्नशुभ शुभ पिबन् वारि नि
वगासंस्थः । सूर्योदये प्रशस्तो नेष्ट
फल खञ्जनेऽस्त्वमये ॥ नीराजने
निवृत्ते यथादिशा खञ्जने नृपं या-
तम् । पश्येत् तथा गतस्य क्षिप्र म
वातिर्बेशः अपैति ॥ अथ प्रत्ययप्र
दर्शनार्थमाह । तस्मिन्निधि भवति
मैथुनमेति यस्मिन् यस्मिंस्तु छर्द
यति तत्र तले ऽस्ति काचः । अङ्गा
र मण्युपदिशन्ति पुरीषणे ऽस्य त

खञ्ज

कौतुकापनयनाय खने इरिचीम् ॥
 अन्यच्छुभाशुभमाह । मृतविकल
 विभिन्नरोगित स्वतनुसमानफल
 प्रद खग । वनकूदभिनिर्लीयमा
 नको वियतिच वन्धुसमागमप्रद ॥
 अथशुभखञ्जने दृष्टे विधानमाह ।
 नृपति रपि शुभ शुभप्रदेशेखग म
 वलोक्य महातले विदधात् । सुर
 भिक्षुसुमधूपयुक्तमर्घ शुभ मभिन
 न्दित मेव मेति वृद्धिम् ॥ अथाशु
 भे खञ्जने दृष्टे विधानमाह । अशु
 भ मपि विलोक्य खञ्जन द्विजगुरु
 साधुसुरार्चने रत । न नृपति र
 शुभ समामुयान्न यदि ससप्तदिना
 निर्मासभुक् स्यात् ॥ अथ कालफ
 लप्रदर्शनार्थ माह । आघर्षात् प्रथ
 मे दर्शने फल प्रतिदिनन्तु दिनशे
 षात् । दिक्स्थानमूर्त्तिखग्नर्च शा
 न्तादीप्तादिभिश्चोद्यम् ॥ इतिवा
 राह्याविचत्वारिशीधाय ॥ ४३
 विशेष शाकुने ॥ दिग्विशेषे ऽस्य
 शब्दफलम् । वित्त ब्रह्मणि कार्य
 सिद्धिरतुला शक्ने हुताशेभय याम्या
 मग्निभय सुरद्विषिकलि लोभ स
 मुदाखये । वायव्यां वरवस्त्रगन्धस-
 लिलं दिव्याङ्गनाचोत्तरे ऐशान्या
 मरण ध्रुवनिगदितदिग्गलक्षण ख

खटिनी

ञ्जने ॥ ज्येष्ठीरुतक्षुतेप्येववेधम् ॥
 न । गमने ॥ खञ्जति । खजि० ।
 नन्द्यादिच्छाल्लु ॥
 खञ्जनक । पु । खञ्जने ॥
 खञ्जनगतम् । न । यतीनां गोपनीये
 रते ॥ यमिना यद्वत गोप्य तत् ख
 ञ्जनरत विदुर्गिह्युक्ते ॥
 खञ्जना । स्त्री । खञ्जरीटसमपक्षिणि
 । क्षुद्रखञ्जनजातौ । सर्षप्याम् ॥
 खञ्जनिका । स्त्री । खञ्जनाकृतौ । स
 र्षप्याम् । हापुत्रिकायाम् ॥ खञ्जनै
 व । स्वार्थेक । टाप् । इत्थम् ॥
 खञ्जरीट । पु । खञ्जने ॥ असिधाराया
 म् ॥ व्रतचारिणि ॥ खञ्जद्वक्त्रच्छ
 ति । जगता । बाहुकात् कीटन ॥
 खञ्जा । स्त्री । छन्द प्रभेदे ॥
 खट । पु । अन्यकूपे ॥ कफे ॥ महारा
 न्तरे ॥ टङ्गे ॥ तृये ॥ लाङ्गले ॥ क
 तृये ॥ खटकाङ्गायाम् । अच् ॥
 खटक । पु । नागवीटे । टाङ्क रे ॥
 खटकामुख । पु । शरार्कषणमुद्राय म्
 ॥ हस्तकविशेषे ॥
 खटिक । पु । कुञ्जितपाणौ ॥
 खटका । स्त्री । शैलखडो इति प्रसिद्धा
 याकठिन्याम् । लेखद्वये ॥ कर्णर
 न्धे ॥ धीरये ॥
 खटिनी । स्त्री । खड्याम् । खटिका

खट्वा

याम् ॥

खटी । स्त्री । कठिन्याम् । धवलमृत्ति
कायाम् ॥ खटी दाहास्त्रजि च्छी
ता मधुरा विषशोथजित् । लेपादै
तद्गुणा प्रोक्ता भक्षितामृत्तिकासमा
॥ खटी गौरखटी द्वे च गुणै स्तुल्ये
प्रकीर्त्तिते ॥

खट्वन । वि । खर्वे ॥

खट्वाश । पु । गन्धोत्तै । वनवासने ॥
खाटास गन्धगोकुला इति च गौड
भाषा ॥

खट्वाशी । स्त्री । पृतिशारिजायाम् ॥

खट्वि । पु । शवयाने । अन्तश्शय्यायाम् ॥

खट्विक । पु । खटीक इति ख्याते मांस
विक्रयिणि ॥ महिषी क्षीरफेने ॥ शा
कुनिके । चिडीमार इति भाषा ॥

खट्विका । स्त्री । क्षुद्रखट्वायाम् । निष
द्यायाम् ॥ शवयाने ॥

खट्वेरक । वि । खर्वे ॥

खट्वका । स्त्री । खट्विकायाम् ॥ अभाषि
तपुस्काच्चेति पक्षे रक्षाभाव ॥

खट्वा । स्त्री । पर्यङ्के । शयने । मञ्चे ॥
खण्यते निशालुभि । खट्वाङ्गायाम्
। अश्रुप्रुषीति कन् । टाप् ॥ अष्टाभि
काष्ठखण्डैश्च खट्वेति प्रतिचक्षते ॥
विशेषोयुक्तिकल्पतरौ ॥ कालशि
व्याम् ॥

खड्यू

खट्वाका । स्त्री । खट्विकायाम् ॥ आदा
चार्याणामिति पक्षे आत्वम् ॥

खट्वाङ्ग । पु । सूर्यवंशीयराजर्षिविशेषे
॥ न । नरपञ्जरे ॥ दण्डारोपितनर
शिरस्को ईशायुधविशेषे ॥ पृष्ठवशे ॥
खट्वापादे ॥

खट्वाङ्गभृत् । पु । शिवे ॥

खट्वाङ्गी । पु । शिवे ॥

खट्वाकूट । वि । खट्वाश्रिते ॥ अविनी
रो । प्रमादिनि ॥ जालम्भे । निषिद्धा
ऽनुष्ठानपदे ॥ वेद व्रतानि च समाप्य
समावृत्तेन हि खट्वारोढव्या ब्रह्मच
र्ययव भूमिशयनार्होऽपि य खट्वासा
रोहति स जात्म । कूटशायम् । ते
न खट्वा मारोहतु मावा निषिद्धानु
ष्ठानपर सर्वोपि खट्वाकूट उच्यते ।
खट्वाक्षेप इति निश्चयतत्पुरुष ॥

खट्विका । स्त्री । शयने । क्षुद्रखट्वायाम्
। खट्विया खटोला इति भाषा ॥ च
त्पाखट्वा । कन् । ह्रस्व । अभाषितपु
स्काच्चेतीत्वम् ॥

खड । पु । पानान्तरे ॥ भेदे ॥ पु । न
। लघुटुणे । खड इति भाषा ॥

खडक्किका । स्त्री । } पक्षद्वारे । खि
खडक्की । स्त्री । } डकी इति भाषा
॥ इति चारावली ॥

खडयूषः । पु । यूषवि० ॥ यथा । तक्र०

खड्ग

वपित्यचाङ्गेरीमरिचा जाजिविच-
कै । सुपक्व खड्गयुषीय चक्रदत्तेन
भाषित ॥

खडिका । स्त्री । } सेलखडी इतिभा
खडी । स्त्री । } या प्रसिद्धाया क
ठिन्याम् ॥

खडु । पु । मृतशय्यायाम् ॥

खड्गम् । न । लोहे ॥

खड्ग । पु । खागइतिख्याते गण्डकशृङ्गे
॥ वृद्धभेदे ॥ गण्डके । गेडा इति
प्रसिद्धवनमृगे ॥ चारकनामगन्ध
द्रव्ये ॥ खाँडा तरवारिइतिच ख्याते
शस्त्रे । असौ । चन्द्रहासे ॥ खण्डति
। खडिभेदने । छापूखडिम्य किदि
तिगन् । आगमशास्त्रस्याऽनित्यत्वा
न्ननुम् ॥ अथ खड्गविषयकत्रयोदश
विधसञ्चरणं महाभारते । यथा मण्ड
लाकारतः खड्गभ्रामणभ्रान्तमुच्यते १
। तदेव गच्छुमुद्यम्यकृतमुद्गान्तमीरि
तम् २ ॥ भ्रामण स्वस्य परितः खड्ग
स्याविद्धमुच्यते ३ । परप्रयुक्तशस्त्र
वारणार्थं मिदत्रयम् ॥ शत्रो रा
क्रमणार्थाय गमनन्वाप्तुं ततम् ४
। खड्गस्याग्रेण तदेव स्पर्शनं प्रसृतं त
तम् ५ ॥ बन्धयित्वा रिपौ शस्त्रपात
न गदितं स्मृतम् ६ । परिवर्त्य भ
वेच्छत्रो वीरमदन्तिगतो गतिः ७ ॥

खड्गप

पश्चात् पदापसरण निवृत्त्य सम्प्र
चक्षते ८ । अन्योन्यताडनं प्राकृ
सम्पातमुभयो रपि ९ ॥ आधिक्य
मात्मनो यत् तत् समुदीर्णं मुदा
रितम् १० । अङ्गप्रत्यङ्गदेशेषु भ्रा
मणं भारतं स्मृतम् ११ ॥ विचित्र
खड्गसञ्चारदर्शनं कौशिकं स्मृतम्
१२ । निनीय चर्मणि क्षेपे ददमे
सात्त्वतं हितम् १३ ॥ इति ॥

खड्गकोष । पु । असिपिधाने । खड्गपत्रे ॥

खड्गज्ञानम् । न । खड्गपरीक्षायाम् ॥

खड्गट । पु । वृहत्काशे ॥

खड्गधेनु । स्त्री । खड्गपुत्रिकायाम् । कु
री इति भाषा ॥ गण्डकस्त्रियाम् ॥

खड्गपत्र । पु । असिकोषे । खड्गलता
याम् ॥

खड्गपरीक्षा । स्त्री । खड्गज्ञाने ॥ यथा ।
अङ्ग रूप तथा जातिर्नैवारिष्टे
च भूमिका । ध्वनिर्मानमिति
प्रोक्तं खड्गज्ञानाद्युक्तं शुभम् ॥ अभि
ज्ञे दृश्यते यादृक् विभिन्नं घटिते
तथा । यदेव दृश्यते विज्ञं तदङ्ग
सम्प्रचक्षते १ ॥ नीलकृष्णादिक
खड्गे रूपमित्यभिधीयते २ । तेनै
व यत् प्रतीतस्यात् तज्जातिरिति
गद्यते ३ ॥ अङ्गातिरिक्तं यज्जाति
स्तन्माहात्म्यो पदचक्रम् । तन्नेत्र

खड्गल

मिति । जानीयात् खड्गे खड्गविशार
द ४ ॥ अज्ञातिरिक्त खड्गादि यच्छु
दुत्वापसूचकम् । तदरिष्ट मिति
प्राहु ५ भूमिरङ्गादिधारणम् ६ ॥
य खड्गे जायते शदो नखदण्डादि
ना हते । स ध्वनि ७ स्तुलना
मान ८ ज्ञानमष्टविधन्विदम् ॥ प
ञ्चाद्या निपुणै खड्गे सम्भाव्यन्ते
पिकृत्रिमा । अन्त्या वकृत्रिमौ ज्ञेयौ
ता वेव सहजा विति ॥ शत मङ्गा
नि चत्वारि रूपाणि जातयस्तथा ।
चिश ज्ञेयाणि जानीया दरिष्टानि
तथैव च ॥ भूमिश्च द्विविधा ज्ञेया
ध्वनि रष्ट विधो मत । मानन्तु
द्विविध प्रोक्तमित्येषासङ्गहेमत ॥
इति ॥ विशेषस्तुलौहार्णवलौहदी
पयुक्तिकल्पतरुप्रभृतिग्रन्थेषु दृश्य ॥

खड्गपिधानम् । न । } खड्गकोशे । प
खड्गपिधानकम् । न । } रीवारे । प्र
त्याकारे । कोषे ॥

खड्गलक्षणम् । न । खड्गस्वरूपज्ञाने ॥
तथादौ खड्गस्य प्रमाणं व्रणानाञ्च शु
भाशुभज्ञानार्थमाह । अङ्गुलसप्तार्दु
मुत्तम ऊन स्यात् पञ्चविंशति ख
ड्ग । अङ्गुलमानाञ्च ज्ञेयो व्रणोऽशु
भो विषमयवस्य ॥ * ॥ व्रणानामाकृ
तिरूपमाह । श्रीष्टवर्द्धमानात्

खड्गल

पञ्चशिवलिङ्गकुण्डलाजानाम् । स
दृशा व्रणा । व्रणस्ता ध्वजायुधस्वस्ति
कानाञ्च ॥ * ॥ अशुभलक्षणानि ।
कृकलासकाककङ्ककथादकवम्भट्टसि
काकृतय । खड्गे व्रणान् शुभदा व
शानुगता प्रभूताश्च ॥ स्फुटितो ह
स्व कुण्डो वशच्छिन्नो नट्टपुणेन
गत । अस्वनइति चानिष्ट प्रोक्तवि
पर्यस्तदृष्टफल ॥ * ॥ खड्गचेष्टित
माह । कण्ठित मरणायोक्त पराज
यायाप्रवर्त्तन कोशात् । स्ववसुङ्गी
र्ण युद्ध ज्वलिते विजयो भवित ख
ड्गे ॥ * ॥ अथपरिभाषार्थमाह ।
नाऽकारण विवृणुया अविघट्टयेच्च
पश्येन्नतत्रवदन नवदेवभूष्यम् । दे
श नचास्य कथयेत् प्रतिमानयेन्न
नैवस्पृशेन्नृपति रप्रयतोऽसियष्टिम्
॥ * ॥ अन्यलक्षणमाह । गोविज्ज्ञा
सस्थानो नोलोत्पलवशपत्रसदृश
श्च । करवीरपत्रशूलाग्रमण्डलाग्रा
प्रशस्ता स्यु ॥ निष्पन्नो न च्छेद्यो
निकषै कार्यः प्रमाणयुक्तः स ।
मूले म्रियते स्वामी जननी तस्याग्र
मश्चिन्ने ॥ * ॥ अथ मुष्टौदृष्टाया
व्रणज्ञानमाह । यस्मिन् तत्सदृशदे
शे व्रणो भवेत्सदृशखड्गस्य । वनि
तानामिदं तिलको गुह्योवाच्यो मु

खड्गल

स्वदृष्टः ॥ * ॥ अत्रब्रह्मोपायमाह ।
 अथवा स्पृशति यदङ्गं प्रष्टानिस्त्रय
 भृत् तदवधाय । कोशस्थस्यादेश्यो
 वशापि शास्त्रं विदित्वैवम् ॥ शिर
 मिस्पृष्टं मयमेङ्गुले द्वितीयेललाट
 संस्पर्शः । भूमध्येचतुतीये नेत्रस्थे च
 तुर्ये च ॥ नासोष्ठकपोलहनुश्रवणग्री
 वासकेचपञ्चाद्या । उरसिद्वादश
 सस्थस्त्रयोदश कक्षयोर्ज्ञेयः ॥ स्तन
 हृदयोदरकुक्षौ नाभौ चतुर्दश
 दयोक्षेत्रा । नाभीमूलेकक्षा गुह्ये
 एकोनविंशतित ॥ ऊर्वोर्धाविशेष्टा
 दूर्वामध्येब्रह्मस्त्रयोविंशे । जानुनिच
 चतुर्विंशजङ्घायापञ्चविंशे ॥ जङ्घा
 मध्येगुल्फेपार्श्वोपादे तथा ऋजुलिङ्ग
 पिच । षड्विंशादिषु यावत् त्रिंशदि
 तिमतेन गर्गस्य ॥ * ॥ अथैतेषां
 णानाफलान्याह । पुत्रमरण धना
 सिर्धनहानि सम्पदश्च वन्यश्च ।
 एकाद्यङ्गलसंस्थे व्रणैः फल निर्दिशे
 त् क्रमशः ॥ सुतलाभ कलहो ह
 स्तिज्वरि पुत्रमरणधनलाभ । क्रम
 शा विनाशधनितान्निचित्तदुःखानि
 षट्प्रभृति ॥ लब्धिर्हानि, खोलब्ध
 यो वधदृष्टिमरणपरितोषा । ज्ञेया
 श्वतुर्दशादिषु धनहानि श्वैकविंशे
 स्यात् ॥ विज्ञासिर निर्वाणार्धनाग

खड्गल

मोमृच्युसम्पदोऽस्वत्त्वम् । ऐश्वर्यं
 मृच्युराज्यानिचक्रमात् चिशदिति
 यावत् ॥ अनिर्वाणमृच्यु ॥ परतो
 न विशेष फल विषमसमस्याश्च पा
 पशुभफलदा । केचिदफला प्रदिष्टा
 स्त्रिंशतपरतोऽग्रमितियावत् ॥ * ॥
 अथगन्धलक्षणमाह । करवीरोत्प
 लजमदघृतकुङ्कुमकुन्दचम्पकसग
 न्धः । शुभदोनिष्टोगोमूत्रपङ्कजमे
 दस सदृशगन्धः ॥ कूर्मवसासृक्क्षो
 रोपमश्वभयदुःखदोभवतिगन्धः । वै
 दूर्यकनकविद्युत् प्रभोजयारोग्यदृ
 ष्टिकरः ॥ * ॥ अथशस्त्रपानम् । इ
 दमौशनश्च शस्त्रपान रुधिराण
 श्रियमिच्छत प्रदीताम् । हविषा
 गुणवत्सुताभिलिप्तो सलिलेनाद्य
 यमिच्छतश्चवित्तम् ॥ वडवोष्करेण
 दुग्धपानयदिपापेन समीहतेर्यसि
 द्दिम् । भाषपित्तसृगाश्वस्तदुग्धैः क
 रिहस्तच्छिदये सतालगर्भे ॥ आर्कं
 पयोहुडविषाणमसीसमेत पाराव
 ताखुशवृताचयुत मलेपः । शस्त्रस्य
 तैलमथितस्य ततोऽस्यपानपश्चाच्छि
 तस्य नशिलासुभवेदिधातः ॥ क्षारे
 कदल्या मथितेन युक्ते दिनेोषितेपा
 यसमायसतत् । सम्यक् क्लृप्त चाश्व
 निनैतिभङ्ग नचान्यलोहेष्वपितस्य

❖❖❖❖

खण्डख

कौण्ड्यम् ॥ इतिवाराद्याम् ४८ ५
ध्याय' ॥

खङ्गिक । पु । महिषीक्षीरफेने ॥ सौ
निके । मांसविक्रयिणि ॥

खङ्गी । पु । गण्डके । तुङ्गमुखे । वज्र
चर्मणि ॥ खङ्ग शृङ्गमस्त्यस्य । इनि
॥ मञ्जुघोषे ॥ चि । खङ्गधरे ॥

खण्ड । पु । इक्षोर्ध्विकारविशेषे । ऐ
चवे । चीनी इतिभाषाप्रसिद्धे

॥ प्रयुज्यतेचरसालायाम् । खण्ड
स्थण्डशपलानिशशिप्रभस्येत्यत्र

॥ खण्डस्तुमधुरोवृष्यश्चक्षुष्योवृंह-
णोहिम । वातपित्तहर विग्नोव

ल्योवान्निहर पर ॥ मणिदोषे ॥
न । विडलवणे ॥ * ॥ पु । न । भि

त्ते । शकले ॥ खण्ड्यते । खडिभेद
ने । कर्मणि भावेवा घञ् ॥ खन्य

ते वा । खनु० । अमन्ताडु ॥
खण्डक । पुं । सितायाम् । चीनी इ

तिभाषा ॥ चि । छेदकारिणि ॥
खण्डकथा । स्त्री । वाङ्मयप्रभेदे ॥

खण्डकर्ण । पु । आलुविशेषे । वज्रक
न्दे । सकरकन्द इतिभाषा ॥ कटु

पाको खण्डकर्ण कफपित्तविनाश
न ॥

❖ खण्डकालु । न । आलुविशेषे ॥
❖ खण्डखर्जूरम् । न । खजरइतिख्याते

❖❖❖❖

खण्डपा

पक्वान्ने ॥

खण्डज । पु । गुडे ॥ यवासशर्करा
याम् ॥

खण्डजोद्भवज । पु । तमराजोद्भवख
ण्डे ॥ इतिराजनिर्घण्ट ॥

खण्डताल । पु । तालविशेषे ॥ यथा
। द्रुतमेक भवेद्यत्र खण्डताल स

उच्यते । अपर नियत विनेति दा
मोदर ॥

खण्डधारा । स्त्री । कर्त्तर्याम् । कैची
इतिभाषा ॥

खण्डनम् । न । भञ्जने ॥ निराकरणे
॥ छेदने । भेदने ॥

खण्डपरशु । पु । शिवे ॥ खण्डयतीति
खण्ड । खण्ड परशुरस्य ॥ जामद

ग्न्ये ॥ खण्डयति शङ्खन् । खडि० ।
पचाद्यच् । खण्ड' परशुरस्य ॥

खण्डपर्शु । पु । पर्शुरामे । भार्गवे ॥
शङ्करे । शिवे ॥ चूर्णलेपिनि ॥ ख

ण्डामलकभैषज्ये ॥ राहौ । सैहिके
ये ॥ खण्डयतीति खण्ड । सदाऽसु

रवधे खण्ड पर्शुरस्य ॥ भमदन्तश्च
स्तिनीतिशब्दरत्नावली ॥

खण्डपाल । पुं । शशया चत्रियाज्जा
ते । मयरा इतिगौडभाषा प्रसिद्धे

वर्णसङ्करविशेषे । खाण्डके । मोद
के ॥ इतिहारावली ॥

❖❖❖❖

ॐ ॐ ॐ

खण्डिता

ॐ खण्डमेदक । पु । यवासशर्करायाम् ॥

खण्डववम् । न । धूर्त । विडववम् ॥

खण्डविकार । पु । मत्स्यखण्डायाम् ॥ ख

खण्डविकारोऽस्या ॥

खण्डविकृति । स्त्री । शर्करायाम् ॥

खण्डस्य जीनीतिख्यातस्य विकृति ॥

खण्डशाखा । स्त्री । मच्छिषवद्वयाम् ॥

खण्डसर । पु । यवासशर्करायाम् ॥

खण्डाभ्रम् । न । अभ्रलेखे । फटामे

व इतिभाषा ॥ स्त्रीशादन्तयता
नरे ॥

खण्डि । स्त्री । खण्डने ॥

खण्डिक । पु । कलाये ॥ अयनरे ॥

कवे । काख इतिभाषा ॥ खण्डोस्या
स्ति । अत इतिठनाविति ठन् ॥

खण्डिका । स्त्री । ह्रस्वखण्डे ॥

खण्डित । वि । भेदिते ॥ कृते । के

दिते । खूने ॥ यथा । चन्द्रे कण्डू

सुजनेद्विदता विकाशवज्ज्यो क

मलेषु च खला । मुखेऽप्रसाद सध

नेषु सर्वदा यथोविधात् कथयन्ति

खण्डितमिति ॥ हासकमिति ॥ ख

ण्डा सञ्जाताग्रस्य । ता० इतश् ॥

खण्डिता । स्त्री । स्त्रीयादिनाविकाशे

दे । भर्तुरन्यासकृत्तानकलुषिता

याम् ॥ आते ऽन्यासकृत्तविकृते ख-

ण्डितेर्ष्याकषायितेत्युक्ते । अपिच

खञ्ज

। नीत्ता ऽन्यत्र निशा प्रात रागते

प्रागवत्तमे । अन्यासम्भोगचिह्नैस्तु

खण्डितेर्ष्याकषायितेति ॥

खण्डी । पु । वनमुक्ते ॥

खण्डिनी । स्त्री । धरिण्याम् ॥

खण्डिमा । पु । खण्डतायाम् ॥ खण्ड

स्य भाव । इमनिच् ॥

खण्डीर । पु । पीतमुक्ते । सेनामू ग

इति भाषा ॥

खतमाल । पु । पयोधरे । मेघे ॥

धूमे ॥

खदिका । स्त्री । खानासु । खीख इ

तिभाषा ॥

खदिर । पु । खैरसार इतिप्रसिद्धे गा

यत्रिणि । बालतनयद्रुमे । इन्नधा

वने । वक्रकण्ठे ॥ खदिर गीतलो

दन्य कण्ठकासारचिप्रणुत । ति

क्त कषायो मेदोऽत्र कृमिमेहज्व

रग्रहान् ॥ श्विषग्गोशामपित्तास्त्रपा

ण्डकुष्ठकफान् हरेत् ॥ इन्द्रे ॥ चन्द्रे

॥ खदति । खदस्यैर्बहिसायाश्च । अ

विरशिशिरशिशिलस्य रस्फिरस्य

विरखदिरादितिकिरश् ॥

खदिरपत्रिका । स्त्री । अरिखदिरे ॥

खज्जालुखतायाम् ॥

खदिरपत्री । स्त्री । खज्जालुखतायाम् ॥

खदि-सार । पु । खादिरे । खै-सार

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

खनक	रमणि
इतिभाषा ॥	घिखनकी ॥
खदिरिका । खी । खाद्यायाम् ॥	खननम् । न । विदारणे । खेदना इतिभाषा ॥
खदिरी । खी । शकभेदे । खज्जाखु कायाम् । नमस्कार्याम् । हाथाजो डी इतिभाषा ॥ खदति । खदे कि रच् । डीप् ॥	खनयित्री । खी । अक्षुप्रभेदे ॥
खदिरोपमम् । न । खदिराभे । खेत खदिरे । सोमवल्के । कांटावाव ला इतिगौडभाषा ॥	खनि । खो । आकरे । गञ्जायाम् । धातुगताद्युत्पत्तिस्थाने ॥ खन्यते । खनु० । खानकष्यज्यसीति इ । ख नने ॥
खदूरवासिनी । खी । तारायाम् । वु दुशक्तिविशेषे ॥	खनिषम् । न । अवदारणे । वुदख इतिभाषा ॥ खन्यते ऽनेन । खरखन ने । अर्त्तिखूध्विति इव ॥
खद्योत । पु । ज्योतिर्निज्ञये । कीटम यौ । प्रभाकीटे ॥ खद्योतते । द्युत दीप्तौ । अच् ॥ खद्योतयति वा अ ण् । सूर्ये ॥	खनिविम । वि । खननेननिर्दृप्ते । खनी । खी । खनौ ॥ कृदिका । इतिपाश्चिकोडीप् ॥
खद्योतन । पु । अर्के । सूर्ये ॥ खस्य द्योतन ॥	खपान्य । पु । ग्रहे ॥ खस्यपान्य ॥
खधूप । पु । क्रमिक्रीडाविशेषे । इवा ई इतिभाषा ॥ यथा । उर्षा प्रच क्रुर्नगरस्य मार्गान् ध्वजान् वदन्धु र्मुमुक्षु खधूपन् । इतिभट्टि ॥ व न्दूक इतिप्रसिद्धे वन्धूके ॥	खपुर । पु । क्रमुके । गुवाके । सुपा री इति भाषा ॥ भद्रमुस्तके ॥ व्या खनखे ॥ न । घटे ॥ ऊर्द्धगेपुरे । नभःपूर्याम् । हरिश्चन्द्रपुरे । हरचं दावली इति भाषा ॥ वि । अमसके ॥ खम् इन्द्रियम् आकाशं वा पिप र्त्ति । पृषालनपूरणयो । मूलविभु षादित्त्वान् क । उदोषव्यपूर्वस्य ॥
खनक । पु । उन्धुरौ ॥ रन्ध्रिचौरे ॥	खभ्रान्ति । पु । चिह्ने । चीख इति प्रसिद्धे खगे । नभो अभे ॥ खेभ्राका शे भ्रान्तिर्भ्रमण मस्य ॥
चि । अवधारके । खननकर्त्तरि ॥ भूमिवित्तज्ञे । स्वर्णाद्युत्पत्तिस्थाना भिन्ने ॥ खनति । खनुअवदारणे ॥	
शिल्लिनिष्पुन् ॥ खियाधित्व न् डी	खमणि । पु । खय ॥ खस्यमणिरिव ॥

खरच्छ	खरप
खमीलनम् । न । नन्दायाम् ॥	भाषा प्रसिद्धे तृणा विशेषे । उल्लेके ॥
खमूलि । स्त्री । वारिपण्याम् । कुम्भि कायाम् ॥	इत्कटे । ओकडा इति गौडभाषा ॥ कुदरुत्तणे ॥ शाखोटे ॥ भृमी सहे ॥
खमूलिका । स्त्री । } वारिपण्याम् ॥	खरगा । वि । खरगासे ॥ खरा तीक्ष्णा
खमूली । स्त्री । }	नासिकास्य । खुरखराभ्यावानस ।
खर । पु । गर्दभे । रासभे ॥ ख मुख विलसतिशयित मस्य । रप्रकरणे	पूर्वपदादितिगत्त्वम् ॥
खमुखकुक्षेभ्यउपसख्यानमिति ॥	खरगास । वि । तीक्ष्णानासिके । खर
घर्मे ॥ राक्षसान्तरे । रावणभ्रातरि	गासि । खरा तीक्ष्णा नासिकास्य ।
दैत्ये ॥ कण्टकिवृक्षविशेषे ॥ क	खुरखराभ्यावानसितिपक्षे अम्ना
क्षे ॥ काके ॥ कुरपक्षिणि ॥ २५	सिकायाइत्यच् नसादेशश्च । य
वतसरे ॥ उपद्रुन जगत्सर्व तस्करै	त्त्वम् ॥
र्मपिकै खगै । पीडिताश्चप्रजा	खरत्त्वक् । स्त्री । अलम्बुषायाम् । ल
सर्पादेशभङ्ग खरेप्रिये ॥ पश्चिम	ज्जालुप्रभेदे ॥
द्वागृहे ॥ रवे पार्श्वगे ॥ तिरमे	खरदण्डम् । न । पद्मे ॥
। तीक्ष्णे ॥ वि । तद्वति ॥ दुःस्पर्शे ॥	खरदला । स्त्री । काष्ठोदुम्बरे ॥
कठिने ॥ यथा । खरविशदमभ्यव	खरदूषण । पु । धसूरे । धुसूरे ॥ ख
हारं भक्ष्यमिति ॥ खमिन्द्रियराति	रेणसहदूषणे ॥ दोषबहुलौ ॥
अभिभवति । रा० । क ॥	खरध्वंसी । पु । रघूत्तमे । श्रीरामच
खरकाष्ठिका । स्त्री । वलायाम् ॥	न्द्रे ॥ खरध्वंसयति । ध्वसु० सुपीति
खरकुटी । स्त्री । नापितशालायाम् ॥	णिनि ॥
खरकाण । पु । तित्तिरिखगे ॥	खरनादिनी । स्त्री । रेणुकानामगन्ध
खरगन्धा । स्त्री । नागवलायाम् ॥	वस्तुनि ॥
खरगृहम् । न । } गर्दभशालाया	खरपत्र । पु । शाकाखद्रुमे ॥ खुद्रपत्र
खरग्रह । पु । } म् ॥	तुल्यस्यम् । मरुवके ॥ यावनान्नशरे
खरघातन । पुं । नागकेशरे ॥	॥ खराणि पर्वारण्यस्य ॥
खरच्छद । पु । उल्लखड इति गौड	खरघवक । पु । तिलकट्वे ।

खरस्क	खर्जन
खरपत्री । स्त्री । गोजिह्वायाम् । ट । विकाशाम् । अध पुष्पाम् ॥ का कोदुम्बरिकाशाम् ॥	खरस्वरा । स्त्री । वनमल्लिकायाम् ॥ खरा । स्त्री । देवताङ्गुले ॥ तीक्ष्ण त्वान् ॥
खरपात्रम् । न । लौहपात्रे ॥	खराशु । पु । स्वर्ये । खरास्तीक्ष्णा अश वोऽस्य ॥
खरपादाब्ज । पु । कपित्थदुमे ।	खराग्नि । पु । अकार्यमग्निविशेषे ॥
खरपुष्प । पु । मरुवके ॥	खराब्दाङ्गरकम् । न । वैदर्भ्यमग्नौ ॥
खरपुष्पा । स्त्री । वर्षाशाके । कवया म् । वाबुद्रतुलसी इति गौडभाषा ॥ खराणि पुष्पाण्यस्या ॥	खराश्व । स्त्री । मयराशिखायाम् । ह द्रजट । इति गौडभाषा । कारव्याम् । खेचयमानिकेति केचित् ॥ खरम श्रुते खरैरुच्यते वा । अशूच्यासीत् इति च अशभोजने वा । उल्लुखाद यश्चेतिव ॥
खरपुष्पो । स्त्री । वर्षराम् ॥ पाककर्णे तिङ्गीष् ॥	खराक्षा । स्त्री । अजमोदायाम् ॥
खरप्रिय । पु । कपे ते । पागवते ॥	खरिका । स्त्री । कस्तूरीविशेषे । सातु चूर्णाकृतिरिति जगनिर्घण्ट ॥
खरमञ्जरी । स्त्री । अपामर्गे ॥ खरा मञ्जरिरस्या गौरादित्वान्ङ्गीष् ॥	खरी । स्त्री । गर्दभ्याम् ॥
खररोमा । पु । नागभेदे ॥	खरु । पु । दर्पे ॥ हरे ॥ हये ॥ दन्ते ॥ श्वेतवर्णे ॥ कामदेवे पीतिदीप्ति त ॥ त्रि । पवने ॥ निषिद्धैकवचौ ॥ निर्वाधे । मूर्खे पीतिदशपादीवृ त्ति ॥ क्रूरे ॥ स्त्री । पतिस्वराकन्या याम् ॥ खरसयोगो पथान्नेति नङ्गी ष् ॥ खनति । खनु । खरशङ्खपीयु नीलङ्गुलिगु इति कु रेफश्चान्ता देश ॥
खरवल्गिका । स्त्री । नागवल्गायाम् ॥	खर्जनम् । न । कल्द्वयने ॥
खरशब्द । पु । कुगरखगे ॥ खरस्य शब्दे ॥	
खरशाक । पु । फञ्जिकायाम् । भा ग्याम् ॥	
खरशालम् । न । खरगृहे ॥ खरा खरशाला । स्त्री । शाशाला विभा षासेनेति पाञ्चिककीवत्त्वम् ॥ त्रि । खरशाले जाते ॥ स्थानान्नगेशाले ति जातार्थस्य लुक् ॥	
खरस्कन्ध । पु । प्रियालवृक्षे ॥	
खरस्कन्धा । स्त्री । खर्ज्जर्याम् ॥	

ॐ ॐ ॐ

खर्जुरी

ॐ खर्जिका । खी । अवदशे ॥

खर्जु । पु । खर्ज्वाम् ॥

खर्ज्म । खी । कीटान्तरे । कानखजू

रा गोजर इति च भाषा ॥ खर्जूरोपा

दपे ॥ कण्डुम् ॥ खर्जनम् खर्जति

वा । खर्जपूजने च चाक्षयने । कृषि

चमितनिधनिसर्जिखर्जिभ्यञ्ज ॥

खर्जुम् । पु । चक्रमर्दे ॥ धत्तरे ॥ अ

र्कटुचे ॥

खर्जूर । पु । दृष्टिककीटे ॥ न । रु

प्ये ॥ खर्जूरफले ॥ पु । खी । टण

हुमे ॥ खर्जति । खर्ज्म । खर्जपिञ्जा

दिभ्यञ्जरोलचावित्थर ॥ खर्जूरस्य

फलम् । फले विहितस्याणोलुप् ॥

खर्जुरी । खी । वनखजूरे ॥ जातेर

खीतिडोष ॥ गौरादिर्वा ॥

खर्जुरीवितयम् । न । छोहारा पिण्ड

खर्जुरी चक्षुर्खर्जूरका तथा । खर्ज

रीवितय प्रोक्त ग्रन्थभावेन निर्मिते

॥ खर्जुरीवितय शीत मधुरं रसपा

कयो । क्षिग्ध रुचिकरं हृद्य चत

क्षयहरं ज्वर ॥ तर्पण रक्तपित्तघ्न पु

ष्टिविष्टम्भशुक्रदम् । कोष्ठमारुतकृ

दस्य वाह्यवातकफापहम् ॥ ज्वरा

भिघातचतुष्पाकासश्वासनिवारण

म् । गदमूर्च्छामरुत्पित्तमद्योर्जित

गदान्तकृत् ॥ मद्यतीभ्यागुणैरल्पा

ॐ ॐ ॐ

खर्जुरी

स्वल्पा खर्जुरिका स्मृता ॥ खर्जुरीतरु

तोयन्तु मदपित्तकग्मभवेत् । वातश्चे

षाहर रुच्यदीपनवलशुक्रकृत् ॥

खर्पर । पु । तस्करे ॥ धूर्त्ते ॥ भिचा

भाण्डे । भिचापत्रे ॥ कपाले । भि

न्नभाण्डशकले ॥ न । धातुभेदे । ख

पेरोतुले ॥ अत्यशोधनम् । नरमूत्रे

च गोमूत्रे सप्ताहं रसकं पचेत् ।

दे। लायन्त्रेण शुद्धं स्यात् ततः काय

षु योजयेत् ॥ खर्परं कटुकं चार

कषाय वामकं लघु । लेखन भेद

न शोतं चक्षुष्यं कफपित्तहृत् । वि

षाण्डकुष्ठकण्डूनां नाशनं परमम

तम् ॥

खर्परं । खी ।

खर्परितुल्यम् । न । } खपरीरसके ।

चक्षुष्ये ॥

खर्ब । पु । कुल्लकटुचे ॥ निधिभेदे ॥

न । दशदन्ते । दशाब्जसंख्यायाम् ।

१००००००००००० ॥ त्रि । नीचे । वा

मने ॥ खर्वति । खर्वगतौ । पचाद्यच् ॥

खर्वट । पु । न । गिरितटग्रामे ॥ एक

तो यवतुत्रामो नगरश्चेकत स्थि

तम् । मिश्रन्तु खर्वटं नाम नदीगि

रिसमाश्रयम् ॥ चतुश्चातग्राममध्य

स्थले ॥

खर्वशाख । त्रि । हस्ते । वामने ॥

ॐ ॐ ॐ

खलति	खलीका
स्वशाखद्रुमे ॥	खलतिक । पु । पर्वते ॥
खर्वा । स्त्री । खर्वप्रमाणायाङ्गवि ॥	खनपू । वि । बहुकरे । भुवमार्जय
खर्वुरा । स्त्री । तरदीष्टचे ॥	ति । भूमिमार्जनकारिणि । फरास
खर्वूजम् । न । दशाङ्गुले लताफलवि	भाडूवरदार इति भाषा ॥ खलंभू
शेषे ॥ खर्वूज मूचल वल्य कोष्ठशुद्धि	स्थानकल्केषु । खलपुनाति । पूज
करङ्गु । स्निग्ध स्वादुतर शीत वृ	पवने । क्षिप् ॥
ष्य पित्तानिलापहम् ॥ तेषु सञ्चा	खलमूर्त्ति । पु । पारदे ॥
क्षमधुर सञ्चार च्चरसाङ्गवेत् । रक्त	खलाधानम् । न । खले । शस्यमर्दन
पित्तकर तत्तुमूचकृच्छकरपरम् ॥	स्थाने खलान इति भाषा ॥
खर्मम् । न । पौरुषे ॥ कोषजाशुके	खलाधारा । स्त्री । तैलपायिकायाम् ।
चौमे ॥	तिलचट्टा इति भाषा ॥
खल । पु । स्वर्ये ॥ तमालवृक्षे ॥ धत्तू	खलि । पु । तैलकिट्टे । खल इति
रट्टचे ॥ न । भुवि ॥ स्थाने ॥ कल्के ॥	भाषा ॥
खलाधाने । सस्यमर्दनस्थाने ॥ वि ।	खलिन । पु । न । कविकायाम् ॥ ख
क्रूरे ॥ कर्णेजपे । नीचे । परस्पर	लिन हयाय दद्यादितिलस्यम् ॥
भेदके ॥ अधमे ॥ खलति । खलस	खलिनी । स्त्री । तालमूल्याम् ॥ खल
च्ये । पचाद्यच् ॥ ख छिद्रलातिवा	द्रुन्दे । खल्यायाम् । धानोके अनेक
। लादाने । क ॥	खल्यान इति भाषा ॥ खलानासम्
खलता । स्त्री । खलत्वे ॥ अद्रोहिणि	ह इति च कव्यचरचेतीति ॥
तथा शान्ते विद्वेष खलता स्मृता ॥	खलिवर्द्धन । पु । दन्तरोगविशेषे ॥
भावकर्मयोस्तल् ॥ गगनलतिकाया	मारुतेनाधिको दन्तो जायते तोष
म् ॥ खल्यलता ॥	वेदन । खलिवर्द्धन सत्तोऽसौ जा
खलति । पु । खल्लटे । शिपिविष्टे ।	ते रुक् च प्रशाम्यति ॥
ऐन्द्रलुप्तिके । इन्द्रलुप्तरेगवति ॥	खलिश । पु । खलिशामाच् इति गौ
खलति । खलसञ्चलने । खलति	भाषा प्रसिद्धे मत्स्ये । कङ्कत्रोटे ।
रिति खलते सलोपोऽतच् प्रत्य	खलेशये ॥
यान्तस्य इत्त्वञ्चनिपात्यते ॥	खलोवार । पु । अपकारे । श्लोहे ॥

खल

निर्भर्त्तने ॥

खलीन । पु । न । कविकायाम् ॥ खे
 ष्चमुखविले लीन ॥

खलीनक । पु । कविकायाम् । कवि
 यानी इति गौडभाषा ॥ स्वार्थे
 कन् ॥

खलु । अ । वाकाभषायाम् ॥ जिज्ञा
 सायाम् ॥ सान्त्वने ॥ वीक्षायाम् ॥
 माने ॥ निषेधे ॥ पदप्राप्ते ॥ वाक्य
 पूरणे ॥ अनुनये ॥ निश्चये ॥ खल
 ति । खलसञ्चये । बाहुलकात् ॥

खलुक् । पु । अन्धकारे ॥ जान्त ॥

खलुरेष । पु । मृगभेदे ॥

खलूरिका । स्त्री । शस्त्राभ्यासभूमौ ॥

खलेवाली । स्त्री । मेधिकाष्ठे ॥ वखो
 वर्द्धवन्धनाय निखातोमेढि खलेवा
 लीतिमोमासका ॥

खलेश । पु । } खलिशे । खले

खलेशय । पु । } शये ॥

खल्य । स्त्री । खलिन्याम् ॥ खलानां
 सम्पद ॥ खलगेरथादितियत् ॥ चि

। खलहिते ॥ खलायहितम् । ख
 लयप्रमापतिखलवृषवृक्षगश्चेति यत् ॥

खल्ल । पु । वल्लपभेदे ॥ गर्त्ते ॥ निम्ने
 ॥ चर्मणि ॥ चातके ॥ औषधमर्द्दने

पात्रे । खरल इति भाषा ॥ दृष्टौ ।

खल मयखलमसक इति च भाषा ॥

खश

खल्ली । स्त्री । हस्तपादावमर्द्दनाखरो
 गे ॥ तस्य लक्षणं यथा । खल्लीतुपादज
 ह्योरुकरमूलावमोटनीति ॥ तस्यौ
 षधं यथा । कुष्ठसैन्धवयो कल्कश्च
 क्रतैश्च समन्वित । सुखोष्णोमर्द्दने
 योज्य खल्लीशूलनिवारण ॥

खल्लीट । चि । खलतौ । खल्लाटे ॥

खल्वपि । अ । निश्चयार्थे ॥ खलुचक्र
 पिचेति विग्रह ॥

खल्लाट । पु । इन्द्रलुप्ते । निष्केशशि
 रसि ॥

खल्लिका । स्त्री । कृजीषे । पिष्टका
 दिभर्जनपात्रे ॥

खवल्ली । स्त्री । खवल्ल्याम् ॥

खवल्ली । स्त्री । आकाशवल्ल्याम् ॥ ख
 वल्ली ग्राहिणी तिक्ता पिच्छिला
 ऽक्ष्यामयापहा । तुवराऽग्निकरीह
 वापित्तश्लेष्मामनाशिनी ॥

खवारि । न । दिव्योदके ॥

खवाय्य । पु । रजनीजले । हिमे ।
 ओस इति भाषा ॥

खश । पु । देशविशेषे । हिमानय
 प्रान्नैक देशे ॥ खशदेशोद्भवे । आ
 दौ चविष्ये पश्चाद्विहितक्रियालोपा
 द्वाङ्गणानाञ्च याजनाध्यापनप्राय
 श्रित्ताद्यर्थदक्षना भावेन शनैः शनैः
 शूद्रतामापन्ने दस्युपदवाच्ये ॥

खसवी	खाडव
खशा । स्त्री । तालपत्र्याम् । मुराना मगन्धद्रव्ये ॥ कश्यपपत्न्यां दक्षक- न्यायाम् । यच्चरक्षसामातरि ॥	खसा । स्त्री । राक्षसमातरि ॥ खसात्मज । पु । राक्षसे ॥ खसाया अ- त्मज ॥
खशेट । पु । खलेशे । खलिशामच्छी इतिभाषा ॥	खसूम । पु । विप्रचित्ते पुत्रे ॥ खखस । पु । वृक्षविशेषे । खच्छवी- जे । पोस्त इतिभाषा ॥
खश्वास । पु । पवने । वायौ ॥	खखसरस । पु । अहिफेने । अफीम् इतिभाषा ॥
खष्प । पु । क्रोधे ॥ बलात् कृतौ ॥ खनति । खनुन्नवदारणे । खष्पशि- ल्पशष्पवाष्परूपपर्वतत्वा इतिप नि- पातनात् खनतेर्नकारस्यषत्वम् ॥	खस्तनी । स्त्री । भूमौ । धरायाम् ॥ खस्फटिक । पु । चन्द्रकान्तमणौ ॥ ख- र्यकान्तमणौ ॥
खस । पु । पामरोगे । विचर्चिकाया म् ॥ ब्राह्म्यात् चत्रियात् सवर्णाया मुत्पन्ने सङ्कीर्णजातौ । तस्यनामा नियथा । भक्तौ मल्लश्च राजन्यात् ब्राह्म्यान्निच्छिवि रेवच । नटश्चकर- श्चैव खसे । द्विड एवचेति ॥	खाखस । पु । खसतिले । खखसे ॥ स्या- त्खाखसफलोद्भूतं वल्कल शीतल- लघु । ग्रहि तिक्तं कषायश्च वातकृ- त् कफकासहृत् ॥ धातूना शोधक- रुच्य मद्बुद्धाग्निवर्द्धनम् । मुहुर्मा- हकर रुच्य सेवनात् पुस्वनाशनम् ॥
खसकन्द । पु । चीरकञ्चुकी वृक्षे ॥	खाखसतिलम् । न । खसवीजे ॥
खसतिल । पु । खाखसे । खस् खसे ॥	खाङ्गाह । पु । श्वेतपिङ्गलाश्वे ॥
खसम । पु । सौगते । बुद्धे ॥	खाजिक । पु । लालेषु ॥
खसम्भवा । स्त्री । आकाशमांश्याम् ॥	खाटि । स्त्री । असन्नहे ॥ किण्वे ॥ शव- रथे ॥ खटति । खटकाङ्गायाम् । वाहुलकादिज् ॥
खसर्पण । पु । बुद्धविशेषे ॥	खाटिका । स्त्री । } खाटिशब्दार्थे ॥
खसवीजम् । न । खाखसतिले ॥ खसवी- जानि वल्यानि वृक्षाणि सुगुरुणि च । जनयन्ति कर्पं तानिशमयन्ति समीरयन् ॥ तैलन्तु खसवीजाना- मर्थं वृक्षं गुरु स्मृतम् । वातहृत्क- फकृच्छीतं स्वादुपाकरसञ्चतम् ॥	खाटी । स्त्री । } खाडवम् । न । चूर्णविशेषे ॥ यथा । कोलामलकजं चूर्णं शुण्ठ्येलाश्वक

खात्रम्

रान्वितम् । मातुलुङ्गसेनाक्तं शो
षितं सूर्यरश्मिभिः ॥ एवन्तु बहुशो
ऽभ्यक्तं शोषितञ्च पुन पुन । ईष
स्त्वणसयुक्तं चूर्णं खाडवमुच्यते ॥
खाडवमुखवैशद्यकारकं रुचिधार
णम् । हृद्गोशमनञ्चेतिमुखवैर
स्यनाशनम् ॥ भोजनान्ते विशेषेण
भोक्तव्यं खाडवसदा ॥

खाण्डवः । पु । इन्द्रस्यवने ॥

खाण्डवी । स्त्री । पुरीविशेषे ॥

खाण्डिकः । पु । खण्डपाले ॥ खण्डजा
विनि ॥ न । खण्डिकानां समूहे ॥
खाण्डिकादिभ्यश्चेत्यञ् ॥

खातम् । न । पुष्करिण्याम् ॥ शतेन ध
नुर्भिः पुष्करिणीति तत्परिमाणम्
॥ यथा । चतुर्विंशद्भुलोहस्तो धनु
स्तद्वत्तुत्तरः । शतधन्वन्तरश्चैव ता
वत् पुष्करिणी शुभा ॥ गर्त्ते ॥ खनु°
। क्त । जनसनं खनामित्यात्वम् ॥

खातकः । पु । अधमर्णः । रिणी इति
भाषा ॥ यथा । उत्तमर्णः धनस्वामी
अधमर्णः स्तुखातक इति कश्चित् ॥ न
। खातार्थः ॥ परिखायाम् । खाई इ
ति भाषा ॥

खातभूः । स्त्री । परिखायाम् । प्रति
कूपे ॥

खात्रम् । न । खाते ॥ खनिषे ॥ जला

खानिक

धारे ॥ खन्यते । खनु° । उपि खनि
म्यां किदिति घृन् ॥

खादकः । चि । भक्षके ॥ यथा । विक्र
यैर्गोविनिमयैर्दत्त्वा गोमासखाद
के । व्रतचान्द्रायणं कुर्याद्वधे साक्षा
दधीभवेदिति गोभिल ॥ कृष्णग्रही
तरि ॥ खादति तच्छीलं तदुर्मं त
त्साधुकारी वा । खाद° । निन्दहिं
सेति घृञ् ॥

खादनः । पु । दन्ते ॥ न । आहारे ।
भक्षणे । खाना इति भाषा ॥

खादितः । चि । गिलिते । खाया इति
भाषा ॥ खाद्यतेऽस्मै । खाद° । क्त ॥

खादिरः । पु । यूषे ॥ चि । खदिरविकृतौ
॥ खदिरस्य विकारः । पशालादिभ्यो
वेत्यञ् ॥ खदिरसार इति प्रसिद्धे ।
अद्भुतसारे ॥

खादिरसारः । पु । खदिरवृक्षनिर्वासे
। खादिरे । सत्सारे ॥

खादुकः । चि । हिसालुके ॥ इति हारा
वली ॥

खाद्यः । चि । भक्षणीयद्रव्ये ॥

खानः । पु । हिन्दुधर्मप्रलोसरिस्तेच्छ
जातिविशेषे ॥

खानिः । स्त्री । खनौ । धातुरत्नाद्याक
रे ॥ खनु° । गयन्तादचइ ॥

खानिकम् । न । कुक्ष्यच्छेदे । भीतका

खारी

गढा इति भाषा । आखा इति च ॥
 खानोदक. । पु । नारिकेले । शिर
 फले ॥
 खापगा । स्त्री । गङ्गायाम् ॥
 खार. । पु । खारीपरिमाणे ॥ इति ह-
 व्चन्द्र. ॥
 खारि । स्त्री । खार्थ्याम् । श्लेष्मचतु
 ष्ये ॥
 खारिकम् । न । महापारे वते ॥
 खारिम्पच । त्रि । खारीपरिमितान्नादि
 पाककर्त्तरि ॥ पु । कटाहे ॥ खारिम्प
 चतीतिविग्रहे । परिमाणे पच इ
 ति पचेः कर्त्तरिखश् ॥
 खारी । स्त्री । धान्यमानभेदे ॥ यदा
 हु । पल प्रकुञ्चक मुष्टि कुडवस्त
 चतुष्टयम् । चत्वार कुडवा प्रस्त्र
 चतु. प्रस्त्र मथाठकम् ॥ अष्टाठको
 भवेद्दोषो द्विश्लेष्म. स्तर्प्युच्यते । सा
 र्द्धस्त्रयो भवेत् खारीद्वे खार्थ्या गोण्यु
 दाहता ॥ तामेव भारं जानीयात्
 बाह्येभारचतुष्टयम् । इति भरत. ॥
 षोडशश्लेष्मपरिमाणे । इतिलीलाव
 ती ॥ गोणीचतुष्टये ॥ तत्तुषस्त्रवत्त्य
 धिकचतु षष्टस्त्रपलानीति वैद्यकप
 रिभाषा ॥ श्लेष्मचतुष्टये ॥ यथा । चतु
 राठकोभवेद्दोष. खारीश्लेष्मचतुष्ट
 यमिति स्मृतिः ॥

खिखि.

खारीकम् । त्रि । खारीवापे । खारीप
 रिमितग्रीष्मादिवापयोग्येचेने ॥ खा
 र्थ्या वाप । खारोपरिमाणमस्य वा
 । खार्याईकन्निध्यार्ह्यैकन ॥
 खारीवाप. । त्रि । खारोके ॥ खार्थ्या-
 वाप ॥
 खाक्कूर । पु । गर्दभजातिशब्दे ॥
 खार्जूर. । पु । वेधवि. ॥ यथा । व्याघा
 तगण्डव्यतिपातपूर्वशूलान्त्यव ज्ञेप
 रिघातिगण्डे । योगे विरुद्धे त्वभि
 जित्समेते खार्जूरमर्कादिषमेशशी
 चेत् ॥ यस्मिन्दिने व्याघातादिविरु
 द्धयोगेसति अर्कनक्षत्रात् चन्द्रो ऽ
 भिजित्समेते विषमे विषमसंख्य
 कनक्षत्रे चेत् स्यात् तदाखार्जूरा
 खो दोष. । यदातु सम. स्यात् त
 दा नदोष ॥
 खार्बुजेयम् । न । रसालप्रभेदे ॥ यथा ।
 मधुरदधनिमध्ये शर्करा सन्नियोज्य
 शुचिविदलितखण्ड प्रक्षिपेत् खार्बु
 जेयम् । करविलुलित मेणु वैसि
 त नाभिगन्धैर्जिगमिषुजठरामि
 स्थापयत्येव न्नम् ॥ रसाल खार्बु
 जस्तेद विष्टम्भि रुचिकारकम् । ह
 व्च कफद वल्य पित्तघ्न मृत्रकुड
 रम् ॥

खिखि । स्त्री । उत्कामुख्याम् । लोम्

खिलम्

डी इतिभाषा ॥

खिङ्गिरः । पु । उत्कामुख्याम् ॥ खद्वा
ङ्गे । शिवस्यास्त्रविशेषे ॥ वारिवाल
के । शीवेरे ॥

खिदिर । पु । इन्द्रैः । कुमुदबान्धवे ॥
खिद्यते । खिददैत्ये । इषिमदिमु
दिखिदिच्छिदिभिदिमन्दिचन्दिति
मिभिदिमुहिमुचिचिचिधिवन्धिमु
धिम्भ, किरच् ॥

खिद्यमानः । वि । खेद्युक्ते । दैन्यग्र
स्ते । उपतप्ते ॥

खिद्द्र । पु । रोगे ॥ दरिद्रे ॥ अमे ॥
खिद्यते ऽनेन । खिद० । स्फायित
चीतिरक् ॥

खिन्न । वि । अलसे ॥ खेद्युक्ते । दै
न्यग्रस्ते ॥ खिद० । क्तः ॥

खिरहिटी । स्त्री । महासमङ्गायाम् ॥
खिलम् । वि । हलादिना ऽकृष्टभूमौ ।
अप्रवृत्ते ॥ पु । सागसङ्क्षिप्ते ॥ वे
धसि ॥ शून्ये ॥ न्यून्ये ॥ पूर्ववानुक्त
परिशिष्ट वस्तुखिलशब्दवाच्यमिति
व्याख्याताम् ॥ नीरुक्तशिवसङ्ख्या
दैः ॥ खिशो नागायक प्रोक्त इव
स्तङ्गुणा स्मृता । इति खिलेषु ह
रिवशे इत्यत्रनीलकण्ठटीका ॥ खि
लति । खिलउज्ज्वले । इगुपधेतिक ॥
खिल्यते ऽस्मिन्वा । हलश्चेतिषञ् ।

खुरालि

संज्ञापूर्वकज्ञानगुणः ॥

खिलीकृत । वि । दुर्गमीकृते ॥
खुङ्गाह । पु । कृष्णवर्णघोटके ॥
खुज्जाक । पु । देवताडवृक्षे ॥ इति
रत्नमाला ॥ खुज्जाक इति कचित्पाठ ॥
खुर' । पु । कोलदले । नखीनामग
न्धद्रव्ये ॥ शफे ॥ खद्वादीनां पादुके
। पाया इतिभाषा ॥ खुरति । खु
रच्छेदने । इगुपधञ्चाप्रीकिर'क ॥
यद्वा । ऋज्जेन्द्राग्रवज्रविप्रकुव्रचुव्रक्षु
रखुरभद्रोग्रभेरभेल शुक्रशुक्लगौरव
ज्वेरामाला । इतिरन् रलोपो गुणा
भावश्च ॥

खुरणा । वि । खुरणसे ॥ खुरइवनासि
कास्य । खुरखराभ्यावानस् । पूर्व प
दादितिणत्वम् ॥

खुरणस' । वि । खुरणसि । पशुखुर
सदृशनासिके । चिप्टीनाकवाला
इतिभाषा ॥ खुरइव नासिका ऽस्य
। खुरखराभ्यावानसितिपच्चे अञ्
नासिकायाइत्यच् नसादेशश्च । पू
र्वपदात् संज्ञायामगइतिणत्वम् ॥

खुरली । स्त्री । शरशिचये । शरा
भ्यासे ॥

खुराका । पु । पशौ ॥

खुरालक । पु । लौहमयेवाणे ॥

खुरालिक । पु । ग्रामखीमाण्डनारा

खेष्ट'

चे । नापितकाचुरधान इतिभाषा

॥ उपधाने ॥ खरासिकोपिपाठ ॥

खुरासान । पु । देशविशेषे ॥ चिह्न
पीठ समारभ्य मङ्गेशान्तं महेश्वरि
। खुरासानाभिघो देशो खेच्छमा
र्गपरायण ॥

खुल्लम् । न । नखीनामगन्धद्रव्ये ॥ वि
। नीचे ॥ अल्पो ॥ खदनम् । खदचि
सायाम् । सपदादिच्चात् क्तिप् । पृ०
। खुदखाति । कः ॥

खुल्लक । पु । नीचे ॥ स्वल्पो ॥ खुदला
ति । स्त्री० । कुन् ॥

खुल्लम । पु । अयने । पथि । मार्गे ॥

खेखीरक । पु । सशब्दयष्ट्याम् ॥

खेगमन । पु । कासकण्ठविद्ये ॥

खेचर । पु । विद्याधरे ॥ ग्रहे ॥ शिवे
॥ पारदे ॥ वि । आकाशचारिणि
॥ न । कासीसे ॥

खेचरी । स्त्री । मुद्राविशेषे ॥ यथा ।

चित्तं चरति खे यस्मा ज्जिह्वाचर
ति खेगता । भ्रुवोरन्तर्गता दृष्टिर्मु
द्राभवति खेचरी ॥ नचासनसिद्धस
मं नकुम्भसदृशोनिख । नखेचरी
समा मुद्रासत्यसत्यञ्चनारदेति ॥

खेट । पु । ग्रहे ॥ कफे ॥ यष्ट्याम् ॥

ग्रामभेदे । कर्षकग्रामे ॥ पु । न० ।

चर्मणि ॥ वि । स्फारे ॥ मृगव्ये ॥

खेसर'

अवति । अधमे ॥ खेटति । खिट्वा

से । पचाद्यच् ॥

खेटक' । पु । कर्षकग्रामे ॥ यष्ट्याभि
धाने ऽस्त्रे ॥ न । चर्मणि । फलके ॥ मू
लार्थवृद्धौ । वसुनन्दके ॥ स्वार्थे कः ॥

खेटिताल । पुं । खेडिताले ॥

खेटी । पु । नागरे ॥ वि । खेटवति ॥

खेडम् । न । तृण विशेषे ॥

खेडिताल । पु । वैतालिके ॥

खेद । पु । अवसादे ॥ शोके ॥ निर्वेदे ॥

खेदयतीति खेदोरोग इति कैयट ॥

खेदित । वि । खेदयुक्ते ॥

खेदिनी । स्त्री । खतायाम् ॥ अशनप
थ्याम् ॥

खेयम् । न । परिखायाम् । दुर्गादिप
रित् खाते । खार्इ इति भाषा ॥ ख
न्यते । खनु० । ईचखन इति क्यप्
। ईकारस्यान्तादेशः । गुण' ॥ वि ।
खननीये ॥

खेलनम् । न । क्रीडने । विहरणे ॥

खेलनी । स्त्री । शारिफले ॥ शारौ ॥

खेला । स्त्री । कूडने । क्रीडायाम् ॥

खेलनम् । खेलचलने । गुरोश्चेत्य् ॥

खेखि । स्त्री । गीते ॥ वाखे ॥ खूर्ये ॥

यच्चिणि ॥ जन्तौ ॥

खेसर' । पु । खसर इति प्रसिद्धे अश्वख

रजे । मिश्रशब्दे । अश्वने ॥

ख्याति	गगना
<p>खोङ्गाह । पु । खेतपिङ्गवाखे ॥ खोटि । स्त्री । चतुरार्या नार्याम् ॥ इतिशब्दमाणा ॥ पाण्डुक्क्याम् ॥ खोटी । स्त्री । पाण्डुकीवृक्षे ॥ चतुरा याम् ॥ खोड । चि । खञ्जे । खोडा इतिप्रसिद्धे विकलगतौ ॥ खोडति । खोड्छगति प्रतिघाते । पचाद्यच् ॥</p>	<p>तिश्वतुर्विधा । अख्याख्यात्मख्याख्य सत्ख्याख्यन्यथाख्यातिभेदात् । ख्या नम् । ख्याप्रकथने । चच्छिडादेशो वा । क्तिन् ॥ ख्यापनम् । न । प्रकाशने ॥ ख्यापित । चि । प्रकाशिते ॥</p>
	ग
<p>खोडकशीर्षकम् । न । प्राकाराग्रे । कपिशोर्षे ॥ खोर । चि । खोरक । चि । } खञ्जे ॥ खोल । चि । खञ्जे ॥ वृद्धे ॥ खोडतेर च् । डल्योरभेद ॥ खोलक । पु । पाके ॥ शिरस्त्रे ॥ वस्त्रमी के ॥ पूगकेषे । सुपारीकाद्विखका इतिभाषा ॥ खोलमुक । पु । मङ्गलग्रहे ॥ ख्यात । चि । प्रतीते । प्रथिते । ख्या तियुक्ते ॥ आख्यायि । ख्याप्रकथने । चच्छिड् ख्याम्वा । क्त । नद्याख्येति नञ्भावाः ॥ ख्यातगर्हण । चि । विख्यातनिन्दने । अवगीते ॥ ख्याता गर्हणायस्य ॥ ख्यातगर्हित । चि । ख्यातगर्हणे ॥ ख्याति । स्त्री । प्रसिद्धौ । प्रशायाम् ॥ आख्यायाम् । नामनि ॥ ज्ञाने ॥ ख्या</p>	<p>ग ग ग । पु । गकारे ॥ गद्ये ॥ गन्धर्वे ॥ गुर्वचरे ॥ न । गीते ॥ गम्यते । ग ल्लृगता । गमेड ॥ गगनम् । न । अन्तरिक्षे । नभसि । अ नन्ते ॥ गच्छन्त्यनेनास्मिन्वा । गमे र्गश्चेतियुच् गश्चान्तादेश ॥ गगनग । पु । रथ्यादिग्रहे ॥ विद्याध रादौ ॥ गगनध्वज । पु । मेघे ॥ दिवाकरे ॥ गगनाङ्गनम् । न । मावाद्यस्तप्रभेदे ॥ यथा । षट्कल मादौ विरचयशेषे रगणविभूषित मध्ये नियमविहीनं द्वादशके यतिसङ्गतम् । फणपति पिङ्गलवर्णित कविकुलहृदयरञ्जन प षाधिकविशतिकलहस्तमिद् गगना</p>

गङ्गा

ङ्गनम् ॥ यथा । गिरिवरतनयाकुच
रसपानधिमुद्रितलोचने निद्राश्रयसि
तसमीरणदूरदुरितभवभोचने । अ
तिवल्लविचरदसुरवरतारित सुरवर
नायके अनुगतजनतातारिणिमम
नतिरस्तुविनायके ॥

गगनाध्वग । पु । सूर्ये ॥

गगनेचर । पु । ग्रहे ॥ नक्षत्रे ॥

गगनेरुमुक । पु । कुजे । मङ्गलग्रहे ॥

गगनेपम । त्रि । सर्वगते ॥ गगनमुप
मायस्यस ॥

गङ्गाका । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ अज्ञाताद्य
र्थेक । अभाषितपुष्पाद्येति पाञ्चि
क इत्याभाव ॥

गङ्गा । स्त्री । स्वनाम्नातिप्रसिद्धार्यादेव
नयाम् । भागीरथ्याम् ॥ विष्णुपाद
विनिष्क्रान्ता प्रावयित्वेन्दुमण्डलम्
। समन्त्रा ब्रह्मण पुर्या गङ्गापतति
वैदिव ॥ सातत्रपतिता दिक्षु चतु
र्धा प्रतिपद्यते । सीताचालकनन्दा
च वङ्क्षुर्भद्राच वैक्रमात् ॥ ध्यान
मग्न्या लिखाम्यद्य येनसा हृङ्गताभवे
त् ॥ सितमकरनिषणां शुभ्रवर्णां चि
नेषां करधृतकलसेवत्सुत्पला
भोक्त्यभीष्टाम् । विविहरिहररूपा
सेन्दुकोटीरज्जूटां कलितसितदुक्
लां जाङ्गवीं तानमासीति । गच्छ

गङ्गाध

ति गम्यते ऽर्थिभिर्वा । गन्तुं । ग
न्गम्यद्योरितिगन् ॥

गङ्गाका । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ अज्ञाता
द्यर्थेक । केश इतिह्रस्व । आटाचा
र्याणामितिपाञ्चिक आदादेश ॥

गङ्गाक्षेपम् । न । गङ्गातीरविशेषे ॥

तीराद् गन्वूतिमावन्तु परित क्षेप
मुच्यते । अवयवत् कृत कर्मगङ्गा
यां नावसशय ॥ अवस्थास्त्रिदिव या
न्ति येमता स्ते ऽपुनर्भवा ॥

गङ्गागर्भ । पु । गङ्गाया गर्भे ॥ सयद्य
। भाद्रकृष्णचतुर्दश्या यावदाक्रमते
जलम् । तावद्गर्भं विजानीयात् त
दूर्ध्वं तीरमुच्यते ॥ तीरे प्रतिग्रह
स्याज्य स्याज्यो धर्मस्य विक्रय ॥

गङ्गाचिह्नी । स्त्री । चिह्नविशेषे । देव
ट्याम् । विश्वकायाम् ॥

गङ्गाज । पु । कार्तिकेये । षडानने ॥
भीष्मे ॥ गङ्गाया ज्ञात । ज
नी० । ड ॥

गङ्गाट्य । पु । चिह्निडिमाच् इतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे मत्स्ये । गलां ले ॥

गङ्गातीरम् । न । गङ्गागर्भादूर्ध्वं प्रदेशे
॥ सार्द्धं हस्तशतं यावद्गर्भं तीरमु
च्यते । तीरे प्रतिग्रहस्याज्यस्याज्यो
धर्मस्य विक्रय ॥

गङ्गाधर । पु । शिवे ॥ अथौ ॥ धर

गज

ति । धृञ्० । अच् । गङ्गायाः धर
॥ जीर्णातिसारनाशके चूर्णे ॥ यथा
हलोलिम्बराज । धातक्यामलकी
पयोधरवृकीकङ्कजयष्टीमधुश्रीजंवा
मफलास्थिनागरविषाह्रीवेरलोभे-
न्द्रजै । तुल्यांश विहित सतण्डुल
जलंगङ्गाधराख्यं महश्चूर्णं तूर्णं मपा
करोति सकल जीर्णातिसार पर
मिति ॥

गङ्गापत्री । स्त्री । दृक्विशेषे । गन्धप-
त्रिकायाम् ॥

गङ्गापुत्र । पु । भीष्मपितामहे ॥ वय
सङ्करजातिविशेषे । लोटात् तीवर
कन्यायाजाते । मुरदारफरोस इ-
तिपारस्यभाषा ॥ इतिब्रह्मवैवर्त्तपु-
राणम् ॥

गङ्गासुत । पु । कार्तिकेये ॥ भीष्मे ॥
गङ्गायाः सुत ॥ गङ्गापुत्रे ॥

गङ्गास्वरूपम् । न । तद्व्याननिरूपित
स्वरूपे ॥

गङ्गिका । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ अज्ञाता
द्वर्थक । ह्रस्व । अभाषितपुंस्काञ्चे
तिपाणिनिकोतइदादेश ॥

गच्छ । पु । वृद्धे । गाळ इति भाषा ॥
इति चिकाण्डशेष ॥

गज । पु । मानविशेषे ॥ अरत्नीना-
शतान्यऽष्टावे कषष्वाधिकानिच ।

गजक

गजप्रमाण माख्यातं मुनिभिर्ब्रह्म
वादिभि ॥ मानसामान्ये ॥ साधार-
णो नराङ्गुल्या चिंशदङ्गुलको गजा
॥ हस्तद्वये पादानहस्तद्वयेच ॥ ह-
रिति । मतङ्गजे ॥ भद्रो मन्दो
मृगश्चैव विज्ञेया खिविधागजः ॥
वास्तुस्थानविशेषे । प्रसारे दैर्घ्यं
मानन्तु स्वहस्तेन तथानरैः । कृत्वा
विभ्रगजैर्हृत्वा वास्तुस्थाननिरूपण-
म् ॥ ध्वजो धूमश्च सिंहश्च आ दृष-
खर एवच । गज काकपदश्चैव स्था-
नान्यष्टौच वास्तुनः ॥ ध्वजे विभू-
तिर्मरणश्चधूमे सिंहेजय आचक-
रोच्यनर्थम् । वृषेचभोगी जयण
खरेच पुष्टिर्गजे काकपदे विनाशः
॥ औषधपाकार्यं गर्तविशेषे । गज
पुटे ॥ अष्टसु ॥ चतुर्माषिकस्यादिमे-
ऽऽपर्याये ॥ उगणे । ऽ । मध्यगुरु
सञ्जायाम् ॥ गजति । गजमदे । प-
चाद्यच् ॥

गजकन्द । पु । हस्तिकन्दे । स्थूलकन्दे ॥

गजकर्णी । स्त्री । औषधिविशेषे ॥

गजकर्णीतु तित्तोष्णा तथा वात
कफान् जयेत् । शीतज्वरहरी स्वा-
दु पाके तस्यास्तु कन्दक ॥ पाण्डु-
रोगकृमिप्लीहगल्मानाहोदराप-
ह । ग्रहण्यर्शोविकारमोवनहरण

ॐ

गजच्छा

कन्धवत् ॥

गजकूर्माशी । पु । गरुडे ॥ इति शब्द
रत्नावली ॥गजकृष्णा । स्त्री । कपिवल्याम् । गज
पिपल्याम् ॥ गजइवकृष्णा । वृह
त्वात् ॥गजगति । स्त्री । अनुष्टुप्छप्रभेदे ॥
यथा । नभलगगजगति । यथा ।
रविसुतापरिसरे विहरतो दृशिह
रे । ब्रजवधूगजगति मुदं मल अ
तनुत ॥

गजचिर्भटा । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् ॥

गजचिर्भट । पुं । गोडुम्बायाम् ॥

गजचिर्भटा । स्त्री । महेन्द्रवार
ण्याम् ॥गजच्छाया । स्त्री । दर्शापराङ्मे ॥ दि
गुणाद्यात्मन श्चाया दर्शेसा दाप
राङ्गिकी । गजच्छायेति सा प्रोक्ता
पितृणां तृप्तिकारिणी ॥ कुञ्जरच्छा
यायाम् ॥ योगविशेषे ॥ यदेन्दु पि
तृदैवत्ये हसश्चैवकरेस्थित । या
म्यातिथिर्भवेत् साहिगजच्छायाप्र
कीर्त्तितेतिमिताक्षरापरिभाषा ॥
अपिच । कृष्णपक्षे त्रयोदश्यामघा
स्विन्दु करेरेदि । यदा तदा गज
च्छायाशब्देपुण्यैरवाप्यत इति कृ
त्यचिन्तामणि ॥ अमावास्याशब्द

गजपि

काले ॥ यथा । अमावास्या गतेसोमे

छायायामाशुखीभवेत् । गजच्छा
यातुसा प्रोक्ता तत्रश्राद्धप्रकल्पये-
दिति ॥ चन्द्रार्कयोर्ग्रहणकाले ॥
यथा । सैहिकेयो यदाभानुग्रसते
पर्वसन्धिषु । गजच्छायातुसा प्रोक्ता
श्राद्ध तत्र प्रकल्पयेदिति वराह ॥गजढक्का । स्त्री । मदान्नाते । गजोपरि
स्थवृहद्वृक्कायाम् ॥गजता । स्त्री । गजसमूहे हास्तिके ॥
गजानांसमूह । गजसहायाभ्यामि
तितल् ॥गजतुरगविलसितम् । न । कषभग
जविलसिताखवृते ॥

गजदम् । वि । गजपरिमाणे ॥

गजदन्त । पु । श्रीगणेशे ॥ गजस्य द
न्ताविव दन्तावस्थ ॥ गजस्यदन्ते । हा
थीदांत इति भाषा ॥ नागदन्ते ।
द्वयस्थापनार्थं भित्तिस्थेदण्डद्वये ।
खूटा इति भाषा ॥गजदन्तफला । स्त्री । उज्जरीलता
याम् ॥गजदानम् । न । हस्तिमदे ॥ मतङ्ग
जस्यत्यागे ॥ गजस्यदानम् ॥गजपादप । पु । नन्दीवृक्ष । स्थाली
वृक्षे ॥

गजपिपली । स्त्री । इभकशायाम् ।

ॐ
ॐ
ॐ
ॐॐ
ॐ
ॐ

गजव	गजारी
करिपिप्पल्याम् ॥ चविकाया फल प्राप्तै कथिता गजपिप्पली । गज कृष्णा कटु र्वातश्लेष्मानुद्वक्लिर्वाङ्मनी ॥ उष्णा निहन्त्यती सा श्वासकण्ठा मयकृमीन् ॥ गजद्वपिप्पली । वृ हत्त्वात ॥	हुवीजायाम् । वनरम्भायाम् ॥ श ल्लक्याम् ॥ गजवीथी । स्त्री । उत्तरमार्गे । नक्षत्र विशेषाणा सत्तायाम् ॥ यथा । री हिण्यार्द्रांश्चगशिरो गजवीथ्यभिधीय त इति ॥
गजपुट । पु । औषध गकार्यं हस्तपरि मिते गर्तं ॥ यथा । हस्तप्रमाणो गर्ताय पुट सतु गजाह्वय । इत्य चारत्रिकेकुण्डे पुटो वाराह उच्यते ॥	गजसाह्वयम् । न । हस्तिनापुरे ॥ गजे नसहित आह्वयो नामयस्य । हस्ती नामराजा तेन निर्मितत्वात् ॥ गजाख्य । पु । चक्रमर्दवृत्ते ॥
गजपुष्पी । स्त्री । नागपुष्पां लता याम् ॥	गजाग्रणी । पु । ऐरावतगजे ॥ गजा ना मग्रणी ॥
गजप्रिया । स्त्री । शल्लकीवृत्ते ॥	गजाजीव । पु । आधोरणे । हस्तिप
गजबन्ध । पु । आकरेभ्योगजग्रहणे ॥	के । इभपालके ॥ गजराजीवोर्ध्वस्य ॥
गजबन्धनी । स्त्री । हस्तिबन्धनशाला याम् । वार्थ्याम् । इथीथान इति भाषा ॥ बन्धन्त ऽस्याम् । बन्धन्ध ने । ल्युट् । डोप् । गजस्य बन्धनी ॥	गजाखडम् । न । पिण्डमूले ॥ गजानन । पु । गजबद्धने । विनायके ॥ यथा । वागीशाद्या सुमनस स र्वार्थाना मुपक्रमे । यं नत्वा वृ त्तकृ त्या । स्युस्त नमामि गजानन मिति ॥ गजआनन मस्य । समुदायशब्दा अवयवे ऽपिवर्त्तन्तइति गजमुखपरौ
गजमच्चक । पु । अश्वत्यवृत्ते ॥	गजशब्द ॥ गजानन मिवानन म
गजमह्या । स्त्री । शल्लकीद्रुमे । सा लै इति भाषा ॥ गजैर्भक्ष्यते । घञ्वा ॥	स्येतवा । उष्ट्रमुखवत् समासोत्तर पदलोपौ ॥
गजप्राचल । पु । स्त्री । सिंहे ॥	गजारि । पु । तरुविशेषे ॥ सिंहे ॥ इ
गजमाव । वि । गजदग्ने ॥	तिहङ्गुचन्द्र ॥
गजबद्धन । पु । लम्बोदरे । हेरम्बे ॥ गजस्यबद्धन मिव बद्धनमस्य ॥	गजारोह । पु । हस्तिपके ॥ गजमारो
गजबल्लभा । स्त्री । गिरिकदल्याम् । व	

गड

इति । रुहे कर्मण्युट् ॥

गजाशन । पु । पिप्पल वृक्षे ॥ गजेन
अश्र्यते । अश्र० । कर्मण्युट् ॥गजाशना । स्त्री । भङ्गायाम् ॥ पद्ममू
ले ॥ शल्लक्याम् ॥

गजास्य । पु । गणाधिपे । दैमातुरे ॥

गजस्य आस्यमिव आस्य मस्य ॥

गजाक्षम् । न । वस्तिनापुरे ॥

गजाक्षयम् । न । वस्तिनापुरे ॥

गजाक्षा । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ॥

गजेष्टा । स्त्री । विदार्याम् ॥

गजोषणा । स्त्री । करिपिप्पल्याम् ॥

गज्ज । पु । रीढायाम् । अवज्ञायाम् ॥

पु । न । भाण्डागारे ॥ खनौ ॥ गो
ष्ठागारे ॥

गज्जनम् । न । नाशे ॥

गज्जा । स्त्री । मदिरागृहे ॥ खन्याम् ॥

पामरसद्गनि ॥ मद्यभाण्डे ॥ गज्ज

न्त्यस्याम् । गजिशब्दे । गुरोश्चङ्कल

त्यप्रत्यय ॥

गज्जिका । स्त्री । मदिरागृहे ॥ गजैव

स्वार्थे क । प्रत्ययस्यादितीत्वम् ॥

गड । पु । गडुइमाच् इति गौडभाषा

प्रसिद्धे मत्ये ॥ पुच्छशीर्षेण रहिता

का समर्द्धविमर्दिता । हिङ्गुतैले च

सन्तप्ता गडमत्स्यस्य खण्डका ॥ गडो

वातहरो वल्लोवृष्य, पथ्यो ऽतिवर्द्ध

गडु

न । मुरुच्य शुक्रदो ज्यर्थे किञ्चि

त्कफकर, सर ॥ अन्तराये ॥ परि

खायाम् ॥ व्यदधाने ॥ शाकम्भरीये

। सांभर इति भाषा प्रसिद्धे लवणे ॥

गडाख्य लघु वातघ्न मत्स्येण मेदि

पित्तलम् । तीक्ष्ण व्यवधि सूक्ष्म

श्चा भिष्यन्दि कटुपाकिञ्च ॥ गडति

। गड० । अच् ॥ देशविशेषे ॥

गडक । पु । मत्स्यविशेषे । शकुलार्भ

के । गडुइमाच् इति गौडभाषा ॥

गडति । गडसेचने । कुन् शिल्पि

संज्ञयोरिति कुन् ॥

गडयन्त । पु । मेघे ॥ गडैस्तृभूद्वीति

भ्रूच् । घटादिच्छान् भित्त ह्रस्व ।

अयामन्तेति योरयादेश ॥

गडदेशम् । न । साम्बरे । सांभर

खून इति भाषा ॥

गडलवणम् । न । सांभर इति प्रसिद्धे

लवणे । साम्बरे । शुभ्रे । पृथ्वीजे ॥

गडाख्य । पु । शाकम्भरीये लवणे ॥

गडि । पु । वत्सतरे ॥ अलसेगवादौ

। गडिया इति भाषा ॥ यथा । गुणा

नामेव दैरात्म्या दुरि धुर्यो नियु

ज्यते । असञ्जातकिण्वस्त्वन्ध, सुख

स्वपिति गौर्गडिरितिकाव्य प्रकाश ॥

गडु । पु । पृष्ठगुडे । घाटामस्तकयो

र्मध्ये मांसवृद्धौ ॥ कुञ्जे ॥ किञ्चलु

ॐ
ॐ
ॐ

गण.

के ॥ विषमग्रन्यौ ॥ अस्त्रप्रभेदे । श
ल्याश्चे ॥ गडति गण्यते वा । गड
सेचने । वाहुलकादु ॥

गडुर. । वि. कुजे ॥

गडुल. । वि. कुजे ॥ गडुरस्यास्ति ।

सि० लच. । गौ० डीधि गडुली ॥

गडेर. । पु. मेघे ॥ गडति. । गड० ।

पतिकठिकुठि गडिगुडीत्येरक् ॥

गडोत्यम् । न. गडलबये ॥

गडोल. । पु. गुडे ॥ गुडके ॥ ग्रासे ॥

गडति. । गड० । कपिगडिगण्डी त्यो
लच ॥

गडुरिका. । स्त्री. । मेघयूथैरनुगम्यमा
जायां मेघ्याम् ॥ अज्ञातप्रवाहागम
मूले धारावाहिनि ॥

गडु. । पु. । } गडुआ० इति प्रसिद्धे ज
गडुक. । पु. । } खपान्नविशेषे ॥ इति
गडुक. । पु. । } शब्दरत्नावली ॥

गण. । पु. । प्रमथे. । रुद्रानुचरे ॥ स
ङ्ख्यायाम् ॥ ओघे. समूहे ॥ चण्डाया
म्. चोरनामगन्धर्ष्ये ॥ सैन्यप्रभे
दे. विषुगुल्मेषु. । इभा २२ -
या. २७ अन्वा. ८१ पदातिका १३५
समस्तसङ्ख्याया २७०. एतत्परिमा
णविशिष्टायां सेनायाम् ॥ गणेशे ॥

यथा । गाणपत्सु महेशानि गण
दीक्षा प्रवर्त्तक इति ॥ गण्यते गण

ॐ
ॐ
ॐ

गण

यति वा । गणसङ्ख्याने । ऋक् अ
व्या । अज्ञोपस्य स्थानिवत्ताव वृद्धि.
॥ घातुसमूहे ॥ यथा । भावदादी
जुहोत्यादि दिवादि. स्वादिरेवच
। तुदाकधातनुक्यादि श्चुरादिश्च ग
शा दशेति ॥ अश्विन्वादिजन्मनचचा
नुसारेण देवमानुष राक्षस इति
पारिभाषिके ॥ यथा । देमरा मदे
मा दे देरा राममदरादरा । देरा
राममदेरा रा म मदेति गणवचम्
॥ अपिच । पूर्वोत्तराचयश्चैव भर
ग्यार्द्राचरोहिणी । इमानिमानुषा
ग्याहुर्नचवाणि मनीषिण्य ॥ ज्येष्ठा
शत भिषा मूल धनिष्ठा शेषकृत्तिकाः
। चित्रामघाविशाखा. स्युस्तारा राक्ष
सदेवताः ॥ अश्विनी रेवतीपुष्य.
स्वातीहस्त पुनर्वसुः । अनुराधा
मृगशिरःश्रवण देवतारका इति ॥
अस्यफलन्तु । स्वकुलेचोत्तमा प्रीति
र्मध्यमा देवमानुषे । देवासुरेक
निष्ठाच मृत्युर्मानुषराक्षसे ॥ रा
क्षसी च यदाकन्या मानुषश्च वरो
भवेत् । तदा मृत्युर्नदूरस्थो नि
र्दुनक्षमश्चापिवेति श्रीपतिराह ।
निजनिजगणमध्ये प्रीति रक्षुत्तमा
स्मा दमरमनुजयो सामध्यमा सप्र
दिडा । असुरमनुजयो त्वेन् मृत्यु

ॐ
ॐ
ॐ

ॐ
ॐ
ॐ

गणकू	गणना
रेव प्रदिष्टो दनुजप्रिबुधयो स्नाद्यै रमेकान्त मेवेति गाम् ॥	गणचक्रम् । न । धार्मिकाणां सम्भूय गणचक्रकम् । न । भोजने ॥ गणानां
गणक । पु । सावत्सरे । ज्योतिषि के । दैवत्ते ॥ वणसङ्करजातिविशे षायम् । देवत्वाद्द्वैश्यागर्भजात । तिथिवारादिज्ञापनञ्च तस्य कर्मोक्त भराशरपद्मैः ॥ तत्तत्तत्तयथा । ज्योति शास्त्रविशेषज्ञ सुन्दराङ्ग सभापटु कुलकमागत शुद्धो ग णक स्यान्मही पतेरितियुक्तिकल्पत क ॥ असृष्ट्योयधर्मानुष्ठाने । यथा । क लिकाले महेशानि पाषण्डा बहवो जना । सङ्गदोषान् महेशानि त त्तत्तत्तद्वानितां व्रजेत् ॥ तस्मात् प्र यत्नतो देविसत्सर्गं वर्जयेत् सुधी । वर चण्डलासत्यार्थं कुर्यात्तु साधको त्तम । तथाप्यसृष्ट्यगणक सर्वदा त परित्यजे दिति महिषमर्दिनीत न्त्रम् ॥ चि । गणोनक्रीते ॥ सङ्ख्या या इतिकन् ॥ गणयति वा । गण० । गणु ॥	चक्र ॥ गणता । स्त्री । गणसमूहे ॥ गणतिथ । चि । गणानाम्पूरणे ॥ तस्य पूरणे षट् । तस्य तिथुगागम ॥ । गणदीची । पु । वह्नयाजके ॥ गणदेवता । स्त्री । सङ्घचारिदेवतावि शेषे ॥ यथा । आदित्यविश्वप्रसन्न स्तुषिता भास्वरानिला । महारा जिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः इति ॥ तत्र आदित्याद्यादशप्रोक्ता विश्वेदेवादशस्मृता । वसवश्चाष्टस ङ्ख्याता षट्चिश्चतुष्टितामता ॥ आभास्वराश्चतुष्टि वीता पञ्चा शदूनका । महाराजिकनामानो द्देशते विंशतिस्तथा ॥ साध्याद्यादश विख्याता रुद्राश्चैकादश स्मृता । ए ते च सहसा देवा पुराणेषु निरूपि ता इति विशेष ॥ समुदायेष्टता शब्दा अवयवेष्वपि वक्तव्ये इति न्यायादमी षा शब्दानामेकवचनमपिसाधु ॥
गणकर्षिका । स्त्री । इन्द्रवारुणायाम् ॥ गणकार । पु । धातुसङ्ग्रहकर्त्तरिभी मसेने ॥	गणद्वयम् । न । साधारणद्वये ॥ गणनम् । न । सङ्ख्याने । गणना ठी कदेना इति च भाषा ॥ येनैव लिख
गणकी । स्त्री । गणकयोषायाम् ॥ ग णकस्य स्त्री । पुयेगादिति ङोष् ॥ गणकूट । पु । न । गणमैत्रे ॥	मङ्गर्थ्यात् तेनैव गणनं स्मृतम् ॥ गणना । स्त्री । गणने । सङ्ख्यायाश्च ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गणरूप

गणिका

ॐ गणनाथ । पु । गणेशे ॥ गणानां प्रमथना

गणरूपक । पु । राजार्के ॥

नां नाथ ॥

गणरूपी । पु । श्वतार्के ॥

गणनायक । पु । गणेशे ॥

गणवतीसुत । पु । दिवोदसे ॥

गणनायिका । स्त्री । दुर्गायाम् ॥

गणशः । अ । बहुश । गणान् इति ।

गणनोय । चि । सङ्ख्ये । गणये ॥

वक्ष्यार्थाच्छस्कारकादन्यतरस्या

गण्यते । गणसङ्ख्याने । अनीयर् ॥

मितिगणाच्छस ॥

गणपति । पु । श्रीगणेशे ॥ गणानां प्रम

गणहास । पु । } चारकनामग

थाना पति ॥ पुष्टिर्गणपतेः पत्नी ॥

गणहासक । पु । } न्यह्ये । चण्डा

गणपर्वत । पु । कैलासाचले ॥

याम् ॥ गणहासयति । हसे ० गण

गणपीठ । पु । न । }

न्त । अच् ॥ गणुल् कृन्वा ॥

गणपीठकम् । न । } वक्षसि ॥

गणाग्रणी । पु । गणेशे ॥ गणानां म

गणभर्त्ता । पु । प्रमथनाथे ॥

ग्रणी ॥

गणमैत्रम् । न । गणकूटे ॥ पञ्चास्यवि

गणाचल । पु । कैलासपर्वते ॥ गणा

वरणगणशब्दे । अश्विन्यादिजन्मन

नामचल ॥

चक्रानुसारेण देवमानुषराक्षसग

गणाधिप । पु । गणेशे ॥ शिवे ॥ गणा

ण इति पारिभाषिकवृत्त्यञ्च ॥

नां प्रमथानामधिप ॥

गणयाजक । पु । विनायकादिगणया

गणाधिपति । पु । गणेशे ॥ शिवे ॥ ग

गकृति ॥ गणानां याजक ॥

णानामधिपति ॥

गणरात्रम् । न । रात्रि वृन्दे ॥ गणानां

गणान्नम् । न । मठशालासङ्क्रान्ते ॥

वह्नीना रात्रीणां समाहार । गण

गणाम्यन्तर । पु । गणार्थोत्सृष्टमठ

शब्दस्य सङ्ख्यात्वात् तद्वितार्थेति द्वि

धनाद्युपजीविनि । गणार्थोपसृष्टस

गु । अह सर्वैकदेशे त्यच् । सङ्ख्या

म्वन्धिधनाद्युपजीविनि ॥

पूर्वरात्रकीवमिति लिङ्गा नुशासने

गणिका । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ गण.समू

कीवत्त्वविधानात् रात्राङ्गाहापुसी

होस्त्यस्या भर्त्तृत्वेन । ठन् ॥ मूयि

तिपुस्त्वंन ॥

कायाम् ॥ चित्ताकर्षकज्ञात् गणि

गणरूप । पु । अर्कपादये ॥ श्वेतार्के ॥

केव ॥ गणकारिकावृत्ते ॥ इभ्याम्

ॐ नानात्मान् गणा वहुनि रूपायत्यस्य ॥

। इतिन्याम् ॥ गणयति । गण ० ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गणेरु

खुल ॥

गणिकारिका । स्त्री । -श्रीपण्ये । अग्नि
मन्त्रे । वडगणियारी इति गौडभा
षा । अरणी इति भाषा ॥ गणनम्
। गणः । इक्कृयादिभ्यः । गणं क
रोति । कर्मण्यण् । स्वार्थे कन् ॥
यदा । कच्छति । कः । खुल ॥
गणिकाचासावारिकाच ॥ नयपण्ये ॥
गणिकारी । स्त्री । गणियारी इति गौ
डभाषाप्रसिद्धे पुष्पवृक्ष विशेषे ।
काञ्चनिकायाम् । वसन्तदूत्याम् ।
अलिमोदायाम् ॥

गणितम् । न । अङ्कशास्त्रे ॥ तद्वि
विधम् । विविधगणितमुक्तव्यक्तमव्य
क्तयुक्तमित्युक्ते । व्यक्त पाटीगणि
तम् । अव्यक्तरोजगणितम् ॥ गण
ने ॥ त्रि । सङ्ख्याते । कृतगणने ॥
गण्यतेस्म । गणः । क्त ॥

गणिपिटका । स्त्री । जिनानाविद्यावि
भागे । द्वादशाङ्ग्याम् ॥

गणेरु । त्रि । गणनीये । सङ्ख्येये ।
गण्येये ॥ गणरेय ॥

गणेरु । पु । कर्णिकारट्टके ॥ स्त्री ।
करिण्याम् ॥ वेश्यायाम् ॥

गणेरुका । स्त्री । कुट्ट्याम् ॥

गणेरु । स्त्री । करिण्याम् ॥ वेश्या
याम् ॥

गण्ड

गणेश । पु । विनायके । विघ्नहर्त्रे । व
क्तुण्डे ॥ यथा । योय कश्चिन्नीयं
यावान्तुगच्छेत् सुसयत सच पूर्वगु-
हेस्वे । कृतोपवास शुचिरप्रमत्त
सम्पूजयेद्भक्तिनम्रो गणेशमितिब्रह्म
पुराणम् ॥ शिवे ॥ गणाना मीश ॥
गणेशकुसुमम् । न । रक्तकरवीरे ॥
गणशभूषणम् । न । सिन्दरे ॥
गणोत्साह । पु । खड्गे । गण्डके । गै-
डाइति भाषा ॥

गण्ड । पु । खड्गिनि । तुङ्गमखे । वज्र
चर्मणि ॥ वीथ्यङ्गे ॥ पिटके ॥ चिह्ने
॥ धीरे ॥ कपोले । गण्ड इति भाषा
॥ यथा । गण्डं गण्डे सन्ध्याया आ-
दात ताम्बूलचर्वितमिति श्रीभाग-
वते कौलचर्या ॥ हयभूषणवुद्धे ॥
करिकपोले । कटे । करटे ॥ गण्ड
ति । गण्डिवदनैकदेशे । अष्ट ॥ श
हप्रभेदे ॥ विष्कम्भादिषु दशमेयो
गे ॥ तत्रजातस्य फलम् । स्वकार्यक
र्त्ता परकार्यहर्त्ता गण्डोद्भव स्याद
तिगण्डवाक्य । अत्यन्तधूर्त्त पुरुष
कुलप सुहृद्गणाना मतितापहर्ता
॥ दोषजनकेऽश्विन्यादीनां भाग
विशेषे ॥ यथा । अश्वनीमघमर्गना
तिस्त्रो गण्डाद्यनाडिका । अन्यथा
पौष्णोरगेन्द्राणां पञ्चदशवनाङ्गु

गण्डकु

॥ मूलेन्द्रयोर्दिवागण्डो निशार्था
पितृसर्पयोः । सन्ध्यादये तथाज्ञेयो
रेवतीतुरगर्चयो ॥ तत्रोत्पन्नस्य
दोषो यथा । सन्ध्यारात्रिदिवाभा
गे गण्डयोगोद्भवः शिशुः । आत्मा
न मातरं तातं विनिहन्ति यथाक्र
मम् ॥ चतुष्कले ५ ॥ आदिगुरो सं
ज्ञायाम् ॥ गच्छति । गन्तुं । जम
न्ताडु ॥

गण्डकः । पुं । खड्गे । गैडा इति भाषा
। एकचरे ॥ सङ्ख्याप्रभेदे । गण्डा
इति भाषा ॥ विद्याप्रभेदे ॥ अत्र
च्छेदे ॥ अन्तराये । विघ्ने ॥ स्वा० कं ॥

गण्डकारी । स्त्री । वराहक्रान्तायाम् ।
समज्ञायाम् । चाद्याजोडो इति भा
षा ॥ गण्डेषुग्रन्थिषु कारी ॥

गण्डकाली । स्त्री । खदिर्याम् । नम
स्कार्याम् । समज्ञायाम् ॥ गण्डेषु ग्र
न्थिषु काली ॥

गण्डकी । स्त्री । नदीविशेषे ॥ गण्ड
क्याश्चैकदेशे च शालग्रामस्थलस्मृ
तम् । पाषाणं तद्भव यत् तत् शाल
ग्राममिति स्मृतम् ॥

गण्डकीपुत्रः । पुं । शालग्रामे ॥

गण्डकीशिला । स्त्री । शालग्रामे ॥

गण्डकुसुमम् । न । उल्लटे । सञ्जात
मदे हस्तिनि ॥ इति हारावली ॥

गण्डले

गण्डकूपः । पुं । पर्वतस्योच्चस्थले ॥ उद्दे

शो गण्डकूपस्तु पर्वतस्याभिधीयते ॥

गण्डगात्रम् । न । आतृष्ये । सीताफ
ल सारीफा इति भाषा । आता इ
ति गौडभाषा ॥ गण्डाः गात्रेयस्य ।

गण्डदूर्वा । स्त्री । मोलोभ्याम् । श्वेत
दूर्वायाम् । मत्स्याख्याम् । गांडरदु
वी इति भाषा ॥ गण्डदूर्वा हिमा
लोहद्राविणी ग्राहिणी लघु । ति
क्ता कषाया मधुरा वातकृतकटुपा
किनी ॥ दाहहृणा वलासास्त्रकुष्ठ
पित्तज्वरापहा ॥

गण्डमाला । स्त्री । रोगविशेषे ॥ तस्य
सम्प्राप्तिरूपे यथा । कर्कन्धुकोला
मलकप्रमाणै कर्चासमन्यागलवड्
खणेषु । मेदः कफाभ्यां चिरमन्धपा
कैः स्याद्गण्डमाला बहुभिश्चगण्डै
रिति ॥

गण्डमालिका । स्त्री । लज्जाख्याम् ॥

गण्डमाली । चि । गण्डमालाख्यव्याधि
युक्ते ॥

गण्डयन्तः । पुं । मेघे ॥ गण्डयति । ग
डि० । तृभूवह्निवसिभासिसाधिगडि
मण्डिजिनन्दिभ्यश्चेति भक्त्यं सचपि
त् । गण्डघटादिस्त्वान्मिच्छम् । ह्रस्व
। अयामन्तेति यो रयादेशः ॥

गण्डलेखा । स्त्री । गण्डस्थस्याम् ॥

गण्ड	गतगा
गण्डशैल. । पु । गिरेऽचुते स्थूलोपले ॥	गण्डूपद । पु । किञ्चुलुके । केचुआ
भूकम्पादिना शैलात् खलिते मह	इति भाषा ॥ गण्डुो ग्रन्थय' पदा
ति प्रसरे ॥ खलाटे ॥ गण्डद्वयशैल	न्यस्य ॥
। शैलशब्द' शैलावयवे वर्तते । विशे	गण्डूपदी । स्त्री । किञ्चुलुकस्थियाम् ।
षण्वशेष्येण बहुलमितिसमास ॥	चुद्र किञ्चुलुकजातौ । शिष्याम् ॥
शैलस्य गण्डद्वयेति वा । राजहन्तादि ॥	जातेरस्त्रीति ङीष् ॥
गण्डाङ्ग । पु । खड्गिनि । गण्डके ॥	गण्डूष । पु । मुखपूर्णा । मुखपूर्ण
गण्डान्तम् । न । तिथिनक्षत्रस्थानां	तोये ॥ यथा । अपादाद्गण्डूषे
सन्धौ ॥ नक्षत्रतिथिस्थानां गण्डा	मुखशुद्धिर्विधीयतेइति ॥ इमंशु
न्त त्रिविधं स्मृतम् । नवपञ्चचतुर्था	यडाग्रे । पुष्करे ॥ प्रसृतोन्मिषे । प्र
ना ह्येकार्धघटिकामितम् ॥	सूच्याप्रमिते ॥ कराङ्गुली ॥ गण्ड
गण्डारि. । पु । कोविदारवृक्षे ॥	ते । गडि० । गण्डेऽश्वेत्तूषण् ॥
गण्डाली । स्त्री । श्वेतदूर्वायाम् । शत	गण्डूषा । स्त्री । गण्डूषशब्दाच्च ॥ उक्त
वीर्यायाम् ॥ गण्डयति । गडि० । वा	तनाभौ ॥ टाप् ॥
हुलकादात्मन् । गौ० ङीष् ॥ यद्वा	गण्डोक्त । पु । गुडे ॥ आसे ॥ गण्डति
गण्ड मन्त्रति । अल० । कर्मण्यण् ।	। गडि० । कपिगडिगण्डिकटीच्यो
ङीप् ॥	लप् ॥
गण्डि । पु । वृक्षसमूहाच्च । सावधि	गण्ड. । पु । गणनीये । सङ्ख्ये ॥ ग
भागे ॥ इति हेमचन्द्र ॥	णलब्धरि ॥ गणलब्ध्या । धनगणलब्धे
गण्डीर. । पु । गण्डरदुर्बीति प्रसिद्धे	तियत् ॥
शाके । समष्टिस्थायाम् ॥ शूरे ॥ ग	गत. । त्रि । विज्ञाते ॥ याते ॥ समाप्ते
ण्डयति । गडि० । गण्यते वा ।	॥ पतिते ॥ आप्ते ॥ न । गमने ॥
वा० ईरन् ॥ यद्वा । गण्यन् ग्रन्थी	गण्टृ० । गण्यार्थकर्मकेतिक्तः । अ
न् ईरयति । ईरप्रेरणे । कर्मण्यण् ॥	नुदाप्तोपदेशेति मलोप ॥
गण्डीरी । स्त्री । मञ्जिष्ठायाम् ॥ से	गतत्रप । त्रि । त्यक्तलज्जे ॥ गतात्र
हुण्डे ॥	पायस्यस ॥
गण्डु. । पु । स्त्री । ग्रन्थौ ॥ उपधाने ॥	गतनासिक. । चि । नासिकारहिते ।

गतिशा	गदाग्र
विशेषे ॥ गता नासिकास्य ॥	विशेषे ॥
गताबुद्धिः । चि । ज्ञानशून्ये ॥ गताबुद्धि यस्य ॥	गच्छरः । चि । गमनशीले ॥ गच्छति । तच्छीलादि । गच्छृ० । गच्छरश्चेति
तरसः । चि । विरसतां प्राप्ते । उद्धृ तसारे मञ्चितदुग्धादौ ॥ गतो र- सोऽस्मात् ॥	करप् अनुनासिकलोपश्चनिपात्यते । डीपि गच्छरी ॥
गतव्यथ । चि । अनुत्पन्नदुःखे ॥ गता व्यथा यस्य यस्यादा ॥	गद' । पुं । श्रीकृष्णानुजे ॥ आमये । रोगे ॥ भाषणे ॥ गदति । गदव्य
गतसङ्गः । चि । फलासङ्गशून्ये ॥ गत सङ्गोपस्य सः ॥	क्तार्या वाचि । पचाद्यच् ॥ न । विषे ॥
गतसन्देह' । चि । निवृत्तसर्वसंशये ॥ गत'सन्देहोपस्य सः ॥	गदमम् । न । निगादे ॥ गद० । ल्युट् ॥ गदयितुः । पु । कन्दर्पे । अनङ्गे ॥ शरा
गतसन्नक' । पुं । निर्मदे हस्तिनि ॥ गतस्ययः । चि । निरङ्कारे ॥ गत'स्य यो गर्वोपस्य ॥	सने । कामुके ॥ जलपाके ॥ गदय ति । गद० । स्तनिहृषिपुषिगृदिम
गतागतम् । न । यातायाते ॥ गताग तं कामकामा अभन्ते ॥ पक्षिणां गतिविशेषे ॥	दिभ्योऽथेरितुच् । अयामन्तेतिथेर यादेशः ॥
गतासना । स्त्री । मन्थायाम् ॥ दृष्टा याम् ॥	गदा । स्त्री । आयुधे । स्वनाम्ना प्रसि दे लोहमये शस्त्रे ॥ पाटलावृक्षे
गतिः । स्त्री । मार्गे ॥ दशायाम् ॥ आ ने ॥ पादयोर्वापारे । यात्रायाम् ॥	॥ अजन्ताडाप् ॥
अम्बुपाथे ॥ भाडीप्रणसरणायाम् । वृ क्षद्रुये ॥ कामफले स्वर्गादौ ॥ सु प्तौ ॥ आश्रये ॥ प्राप्तौ ॥ गम्यते ।	गदाख्यम् । न । कुष्ठौषधौ । कूठ इति भाषा ॥
गच्छृ० । क्तिन् ॥ शरणे ॥	गदागदौ । पु । अश्विनीकुमारयो- । स्वर्गोद्ययोः ॥
गतिशा । स्त्री । नदीविशेषे ॥ परम्परा	गदाग्रज । पु । श्रीकृष्णे । श्रीकृतौ ॥ निगदेन मन्त्रेणाग्रे जायते । निश
	ब्दलोपं कृत्वा गदाग्रज ॥ यदा । गदोनाम वासुदेवस्यावर' । तस्मा
	दग्नेजातः । सप्तम्याजनेर्हः ॥

गङ्गा

गङ्गाश्री । पु । चयरोगे ॥

गङ्गाधर । पु । हरौ ॥ धरतीतिधर ।
बुद्धितत्त्वात्मिका कैमोदकी नाम
गङ्गा । तस्या धर ॥ त्रि । गङ्गाधा
रिणि ॥

गङ्गाभृत् । न । विष्णौ ॥

गङ्गाधर । पु । घने । मेघे ॥

गङ्गाधर । पु । औषधे ॥

गङ्गाधर । त्रि । रोगिणि ॥ गङ्गेन रोगो
य आर्त्त ॥

गङ्गावान् । त्रि । गङ्गिनि ॥ पु । अ
च्युते ॥

गङ्गाधरम् । न । } कुष्ठौषधे ॥
गङ्गाधरम् । न । }

गङ्गी । पु । कैलसुभवक्षि । विष्णौ ॥
गङ्गा अस्ति अस्य । ग्रीष्मादिष्वादि
नि ॥ त्रि । गङ्गाविशिष्टे ॥ रोगयुक्ते ॥

गङ्गिनी । स्त्री । गङ्गावत्त्वाम् ॥ नान्त
कक्षणी डीप् ॥ रोगिण्यम् ॥

गङ्गद । पु । वायु स्खलिते । कण्ठक
म्पने ॥ अस्थस्यष्टवक्त्रि ॥ तस्यस
म्यासिपूर्वकं कक्षणम् । यथा । आ
हृत्य वायु सकफो घमनी शब्द
वाहिनी । नरान् करोत्यवचनान्
मूकमिन्मिन्गङ्गदानिति ॥

गङ्गदध्वनि । पु । वर्षाशोकादिना अस्य
ध्वनौ । मन्मने ॥ गङ्गदध्वनौध्वनि

गन्ध.

श्च ॥ मन्थाने ॥ गङ्गदेध्वनिर्यत्र ॥

गङ्गम् । न । पद्मभिन्नेकविकृते । अपा
दे पदसन्ताने ॥ अपाद पदसन्तान
गङ्गं तत्तु विधामतम् । उत्तकोत्क
लिकाप्रायवृत्तगन्धिप्रभेदत ॥ गङ्ग
ते । गङ्ग° । गङ्गमदचर यमश्चानुप
सर्गइति यत् ॥

गङ्गाशक । पु । अष्टचत्वारिंशद्वक्ति
कापरिमाणे ॥ वैद्यकमतेचतु ष
ष्टिगुणापरिमाणे ॥

गङ्गाधर । त्रि । प्राप्ये ॥

गङ्गु । पु । पञ्चके ॥ गच्छति । गङ्गु
गङ्गा । सितनीतितुन् ॥

गङ्गा । त्रि । गङ्गाके । गङ्गनशीले ॥
गच्छति तच्छीले । गङ्गु° । ता
च्छीलेकेषु वासरूपविधिर्नास्ति
त्यस्य प्रायिकत्वात्तुन् ॥

गङ्गी । स्त्री । कन्धलिवाद्यके । वृष
वहनीयशकटे । गाडीइतिभाषा ॥ ग
म्यतेऽनया । गङ्गु° । घृन् । डीप् ॥
गङ्गीरथ । स्त्री । मठे । शकटे ॥ इ
तिहारावली ॥

गन्ध । पु । सन्धने ॥ लेभे ॥ गन्धके
॥ गर्भे ॥ शिशौ ॥ घृष्टचन्दने ॥ चन्द
नकुङ्कुमादिषु गन्धा । यथोक्तम् ॥

गन्धस्तु सौरभेयोगे गन्धकेर्ग्वलेश
यो, । सएवद्रव्यवचने बहुचक्षुषुसि

गन्ध

च स्मृत. इति ॥ सपञ्चविधो यथा । चूर्णीकृतो वा घृष्टो वा दाहाकर्षित एव वा । रस सम्मर्दजो वापि प्राण्य ज्ञोद्भव एव वा । गन्ध पञ्चविध प्रोक्तो । देवानां प्रीतिदायक इति । लक्ष्यतत्तच्छब्दे द्रष्टव्यम् ॥ गन्धो मलयजो यस्तु दैवे पैत्रे च सम्मत ॥ कर्पूरगन्धसाराद्याः । चोदे घृष्टे च संस्थिता । चन्द्रभागादयश्चापि रसे पङ्के च सङ्गताः ॥ गन्धसारस्तु सर्वत्र संसर्गादौ प्रयुज्यते । मृगनाभिर्भवेद् घृष्टश्चूर्णोऽप्यन्यस्य योगतः ॥ एवं सर्वस्तु सर्वत्र गन्धो भवति पञ्चधा । घृष्टादिभावादन्योन्य गन्धः प्रीतिकरपर ॥ गन्धस्य विस्तरो भेदः प्रोक्तः कालीयकादयः । सर्वे पञ्चविधेष्वेव प्रविष्टो भवतीच्छणादिति कालिकापुराणम् ॥ आमोदैः ॥ सतुघ्राणग्राह्य पृथिवीगुणः । यथा । घ्राणग्राह्यो भवेद् गन्धो घ्राणस्यैवोपकारकः । सौरभश्चाऽसौरभश्च सद्बेधा परिकीर्तितः ॥ सतुदशविधो यथा । इष्ट १ कस्तूरिकादौ । अनिष्ट २ शवादौ । मधुर ३ मधुपुष्पादौ । कटु ४ मरिचादौ । निर्हारी ५ हिङ्गवादौ । संहत ६ चित्रगन्धोऽनेककल्कगतः । सिग्ध ७ सद्यस्त

गन्धक

घृतादौ । रूक्ष ८ सार्धपतैलादौ । विसद ९ शाल्यन्नादौ । अन्न १० आघ्रातकादौ ॥ मात्रा मात्रे ॥ न । कृष्णागुरुणि ॥ त्रि । प्रतिवेशिनि ॥ गन्धयते । गन्धमर्दने । पचाद्यच् ॥

गन्धक । पु । शिग्रो । शोभाञ्जने ॥ गन्धाश्मनि । सौगन्धिके । उपधातुविशेषे ॥ अस्योत्पत्तिर्यथा । श्वेतद्वीपे परा देव्या क्रीडन्त्या रजसा मृतम् । दुकूलं तेन वस्त्रेण स्नाताया स्त्रीरनीरधौ ॥ प्रसूत यद्रजस्तस्माद्गन्धकः समजायत ॥ तस्य भेदाः । चतुर्धा गन्धकः प्रोक्तो रक्त पीत सितोऽसितः । रक्तो हेमक्रियास्तु पीतश्चैव सायने । व्रणादिलेपने श्वेतः कृष्णः श्रेष्ठः स दुर्लभः ॥ श्रेष्ठो हेमक्रियादिषु सर्वत्र प्रशस्ततर इत्यर्थः । अस्य गुणाः । गन्धकः कटुकस्तिक्तो वीर्योष्णस्तुवरः सरः । पित्तलक्षः कटुकपाके कण्डुवीर्यजन्तुजित् ॥ हन्ति कुष्ठक्षयप्लीहकफशतान् रसायनः ॥ शोधितो गन्धकः एष कुष्ठं करोति तापविषमं शरीरे । सौख्यञ्च रूपाञ्च वलतथैव शुक्रं निहत्येव करोति चास्त्रम् ॥ शोधितो यस्तु गन्धस्थान् जरामृत्युरुजापहः । अग्निस

गन्धको

न्दीपनं अष्टौ वीर्यवृद्धिकरोऽस्थि
कृत् ॥ शोधनविधिस्तु । लोहपात्रे
विनिक्षिप्य घृतमग्नौ प्रतापयेत् ।
तप्तं घृते तत् समानं क्षिपेद्गन्ध
कज रज ॥ विद्रुत गन्धकं दृष्ट्वा त
नुवस्त्रे विनिक्षिपेत् । यथा वस्त्रा
द्विनस्तु तस्य दुग्धमध्येऽखिलं क्षिपे-
त् ॥ एवमगन्धकं शुध्येत् सर्वकर्मो
चितो भवेत् ॥ गन्धोऽस्याऽस्ति । अर्घ्यं
आद्यच्च । स्वार्थं कन् ॥

गन्धकन्दक । पु । कश्चेद्विणि ॥

गन्धकचूर्णं । पु । न । दाहं बहूद
इति प्रसिद्धे पदार्थे ॥ गन्धकप्राधान
श्चूर्णं ॥

गन्धकान्तम् । न । कैरवं ॥

गन्धकारिका । स्त्री । सैरन्ध्याम् ॥

गन्धकालिका । स्त्री । } व्यासमात

गन्धकाली । स्त्री । } रि ॥

गन्धकाष्ठम् । न । शम्बरचन्दने ॥ अगु
रुकाष्ठे ॥

गन्धकुटी । स्त्री । मुरानामगन्धद्रव्ये ॥
लेख्यस्थाने ॥ गन्धलकुटी इव ॥

गन्धकुसुमा । स्त्री । गणिकार्याम् ॥

गन्धकेलिका । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

गन्धकोकिला । स्त्री । ओषधिविशेषे ॥

द्विगोष्णा कफहृत् तिक्तासुगन्धा ग
न्धकोकिला ॥

गन्धना

गन्धखेडम् । न । गन्धवीरणे । भूतयो
रौहिषे । गन्धवेणा इति गौड
भाषा ॥

गन्धखेडकम् । न । गन्धतृणे । सुगन्ध
भूतयो ॥

गन्धचेलिका । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

गन्धजलम् । न । केतकादिजले ॥

गन्धजातम् । न । तेजपत्रे ॥

गन्धजा । स्त्री । नासिकायाम् ॥

गन्धतूर्यम् । न । वाद्यविशेषे । रणतू
र्ये । महास्वने ॥

गन्धतृणम् । न । सुगन्धभूतयो । सुर
मे । मुखवासे ॥

गन्धतैलम् । न । गन्धद्रव्याणाम् गुर्वा
दीना मद्रियोगेन निष्कासिते स्ने
हे । अतर इति भाषा ॥

गन्धत्त्वक । न । एलवालुके ॥

गन्धदला । स्त्री । अजमेढायाम् ॥

गन्धधूमज । पु । स्वादुनामगन्धद्रव्ये ॥

गन्धधूलि । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

गन्धनम् । न । उत्साहे ॥ प्रकाशने ॥

गन्धचने ॥ हिंसायाम् ॥ तृणविशेषे
॥ गन्धः । भावकमकरणाधिकरणे

षल्युट् ॥

गन्धनकुल । पु । कुच्छुन्द्याम् ॥

गन्धनाकुली । स्त्री । राक्षायाम् । ना
इति भाषाप्रसिद्धे राक्षामेदे ॥

ॐ

ॐ

गन्धपा

नविशेषे । महासुगन्धायाम् । म

हासिगन्धायाम् ॥ गन्धवती ना
कुली ॥गन्धनामा । पु । रक्ततुल्यस्याम् ॥ गन्ध
पाषाणे ॥

गन्धनानी । स्त्री । कदासदृशेषुद्वेगे ॥

गन्धनाली । स्त्री । नासिकायाम् ॥

गन्धनिलया । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥

गन्धनिशा । स्त्री । पलाश इतिमालव
देशप्रसिद्धगन्धपत्रायाम् ॥गन्धपत्र । पु । श्वेततुल्यस्याम् ॥ मरुवे
॥ वर्धरे ॥ नारङ्गे ॥ विल्व ॥गन्धपत्रा । स्त्री । शटीभेदे । गन्धपत्रि
कायाम् । तवचीर्याम् ॥गन्धपत्रिका । स्त्री । गन्धपत्रायाम् । दी
घपत्रायाम् शटीविशेषे ॥ अजमे
दायाम् ॥गन्धपत्री । स्त्री । अजमेदायाम् ॥ अ
मृष्टायाम् ॥ अश्वगन्धायाम् ॥

गन्धपत्राशिका । स्त्री । हरिदायाम् ॥

गन्धपत्राशी । स्त्री । शय्याम् । गन्धमू
ल्याम् ॥ भवेद् गन्धपत्राशीतु कषाया प्राहिणी लघु । तिक्ता तीक्ष्णा
च कटुका ऽनुष्णास्त्रमलनाशिनी ।दोषकासत्रणश्वासशूलहिष्माशहा-
पहा ॥

गन्धपाषाण । पु । गन्धके ॥ गन्धवृक्ष

ॐ

गन्धमा

पाषाण । शकपार्थिवादि ॥

गन्धपिशचिका । स्त्री । धूपे ॥

गन्धपीता । स्त्री । गन्धपत्रायाम् ॥

गन्धपुष्प । पु । अङ्गोठे ॥ वेतसपादपे

॥ अशोकद्रुमे ॥ बहुवारदृष्टे ॥

गन्धपुष्पा । स्त्री । केतक्याम् ॥ गन्धि

कार्याम् ॥ नील्याम् ॥

गन्धफणिज्झक । पु । रक्ततुल्यस्याम् ॥

गन्धफल । पु । कपित्थे ॥ विल्वे ॥ ते
ज' फलवृक्षे ॥गन्धफला । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥ मेघि
कायाम् ॥ विदार्याम् ॥ शल्लक्याम्

। गजभक्ष्यायाम् ॥ गन्ध फलेऽस्या ॥

गन्धफली । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥ गन्धव
न्निफलान्यस्या । पाककर्णेति स्त्रीष ॥ चम्पककलिकायाम् ॥ गन्धफ
लंसाध्यमस्या ॥गन्धबन्धु । पु । आम्रवृक्षे ॥ गन्धोबन्धु
रस्य ॥ गन्धद्रव्यविशेषे । चीडायाम् ॥गन्धभद्रा । स्त्री । गन्धाल्याम् । गन्धभा
दाक्षिया इतिगौडभाषा ॥ गन्धेन

भद्रा ॥ गन्ध भद्रो ऽस्या वा ॥

गन्धभाण्ड । पु । गर्दभाण्डवृक्षे ॥ न ।
गन्धार्थे भाण्डे ॥

गन्धमासी । स्त्री । भूतकेश्यामो घघौ ॥

गन्धमाता । स्त्री । भूमौ ॥ गन्धस्य माता ॥

गन्धमादन । पु । न । पर्वतविशेषे ।

ॐ

गन्धमु	गन्धरा
कुवेरस्य श्रेणे । इन्द्रावृतस्य पूर्वे उत्तरतो नीलपर्यन्तं दक्षिणतो निषधपर्यन्तश्च हीर्घे भद्राश्वपर्यन्तं सीमापवते द्विसहस्रयोजनविस्तीर्णं ॥ मेरोर्याम्यत, पीतवर्णे विश्वम्भश्रेणे । अयम् पञ्चाशत् सहस्रोऽश्वः । यत्र सहस्रयोजनोऽस्तिमान् जम्बूपादपोऽस्ति ॥ गन्धेन मादयति । सदीर्घं विजना, । नंदादित्यु, ॥ पु । गन्धके ॥ अमरे ॥ रामायणप्रसिद्धे वैवस्वतपुत्रे वानरविशेषे ॥	गन्धमूल । पुं । कुक्कुन्दवृक्षे ॥ कर्पूरे ॥ गन्धमूलक । पु । शव्याम् ॥ गन्धमूला । स्त्री । शव्याम् ॥ शल्लक्याम् ॥ गन्धमूलिका । स्त्री । भाकन्द्याम् ॥ शव्याम् ॥ गन्धमूली । स्त्री । शव्याम् ॥ गन्धमूलमस्या पाककर्णेति ङीष् ॥ गन्धमूषा । स्त्री । कुक्कुन्दवृक्षम् । गन्धमूषक । पु । चिक्के । वेश्म गन्धमूषी । स्त्री । मकुले ॥ गन्धमृग । पु । खट्वासे ॥ गन्धेनोपलक्षितोऽमृगः ॥ गन्धमैथुन । पु । वृषे ॥ गन्धमोहन । पु । गन्धके ॥ गन्धमोहिनी । स्त्री । चम्पककणिकायाम् ॥ गन्धयुति । स्त्री । कुक्कुमाक्षिकमादने ॥ अस्या विवरणं वाराणां पञ्चसप्ततितमेऽध्याये द्रष्टव्यम् ॥ गन्धरस । पु । गन्धद्वयविशेषे । बोले ॥ फलसत्त्व इति वौडभाषाप्रसिद्धे उपधातुविशेषे ॥ गन्धवान् रसेऽस्य ॥ गन्धरसाङ्गक । पु । श्रीवेष्टनामस्तुगन्धिद्वये ॥ गन्धराज । पु । कश्यपगुणैः ॥ सुहृदृष्टे ॥ न । चन्दने ॥ कदाहिनामगन्धके ॥ स्वनाम्नाकृते सुकवर्णे ॥
गन्धमादनी । स्त्री । सुरायाम् ॥ वन्धाके ॥ चीडानाम्नि गन्धद्वये ॥ गन्धमादिनी । स्त्री । काचायाम् ॥ सुगन्धद्वयविशेषे । पुरायाम् ॥ गन्धमाज्जीरः । पु । खट्वासे ॥ गन्धमाज्जीरक्रीर्वन्तु वीर्यकृत् कफघातकृत् । कण्डुकोष्ठहर नेत्र्य सुगन्धं स्वेदगन्धनुत् ॥ गन्धेनोपलक्षितो मार्जारः ॥ गन्धमाक्षती । स्त्री । श्लोषधिविशेषे ॥ गन्धकोकिलस्या तुल्या विज्ञेया गन्धमाक्षती ॥ गन्धमुखी । स्त्री । कुक्कुन्दवृक्षम् ॥ गन्धमुखेऽस्या ॥ गन्धमुख । पु । गन्धमादक्षिया इति वौडभाषाप्रसिद्धे खताविशेषे । वकीवृक्षे । गर्दभाश्वे ॥	

गन्धर्व

ध्वनिशेषे ॥ लवङ्गलतायाम् ॥ इति
कश्चित् ॥

गन्धराजी । स्त्री । नखीनामगन्धद्वये ॥

गन्धर्व । पु । पशुप्रभेदे । सतुकसूरी

मृग इति कश्चित् ॥ पुष्कोकिले ॥

घोटके । तुरङ्गे ॥ अन्तराभवसत्त्वे ॥

अन्तरा मरणजन्मनोर्मध्ये भवं स

त्त्वं यातना शरीरम् तस्मिन्नित्यर्थ

॥ गुप्तप्राणीतिकेचित् । यथा । गन्ध

र्वा पतयोममेतिविराटे ॥ गायनध

र्मिणि ॥ खेचरे ॥ स्वर्गगायके । दे

वयोनिविशेषे । हाहाहूहूप्रभृतिषु ॥

यथा । हाहा हूहू श्चिवरयो हसो

विश्वावसु स्तथा । गोमायु स्मृत्वा

र्नन्दिरेवमाद्यास्तस्मृता । इति ॥

गानधर्मीगन्धर्वोद्विविध । मर्त्यगन्ध

र्वोदेवगन्धर्वश्चेति । यथाहुः । अ

स्मिन् कल्पो मनुष्यः सन्-पुण्यपाक

विशेषतः । गन्धर्वस्तु समापन्नोम

र्त्यगन्धर्वोच्यते ॥ पूर्वकल्पोकृतात्पु

ण्यात् कल्पादावेवचेद्भवेत् । गन्धर्व

स्तु तादृशो ऽपदेवगन्धर्वोच्यते

इति ॥ गन्धसौरभम् अर्भवति इतिग

न्धर्वः । अर्भवति । कर्मण्युक्तः । श०

॥ गन्धयति गन्धते वा । गन्धः । सु०

। अश् घञ् वा । अर्भवति । अर्भव

तौ । अर्भ् । गन्धश्चासावर्भवश्च । शकं

गन्धर्व

ध्वादिर्वा ॥ गन्धो ऽर्वा ऽस्येति वा ॥

गन्धर्वतैलम् । न । एरण्डतैले ॥

गन्धर्वनगरम् । न । राजनगराकारे नी

लपीतादिमेघरचनाविशेषे ॥ त

स्यदिग्वशेन फलप्रदर्शनार्थमाह ।

उद्गादिपुरोहितनृपवलपतियुव-

राजदोषदंखपुरम् । सितरक्तपीत

कृष्ण विप्रादीना मभवाय ॥ दोषद

मशुभप्रदम् ॥ नागरनृपविजयावह

मुदं ग्विदिकस्थं विवर्णनाशाय । शा

न्ताया तद्दृष्टं सतोरण नृपतिविज

याय ॥ विवर्णाः सङ्कराः ॥ सर्वदिगुत्थं

सततोत्थितम् भयदं नरेन्द्राष्टाया

म् । चौराठविकान् हन्याद्भूमानस

शक्रचापाभम् ॥ गन्धर्वनगरं मुत्थित

मापाण्डुरं मशनिपातवातकरम् ।

दीप्ते नरेन्द्रमृत्त्युर्धामे रिभवं जय

प्रदंसत्ये । अनेकवर्णाकृति खे प्राका

शते पुरं पताकाध्वजतोरणान्वितम्

यदा तदा नागमनुष्यवाजिनापि व

त्त्यसृग् भूरिरयो वसुन्धरा ॥ गन्धर्वा

णानगरमिव ॥ इन्द्रजाले ॥

गन्धर्वपुरम् । न । गन्धर्वनगरे । शून्या

ऽधिष्ठाने मायाविनिर्मिते पक्षने ॥ ग

न्धर्वाणां पुरमिव ॥

गन्धर्वलोकः । पु । गुह्यकलोकोपरि

विद्याधरलोकस्याधोवर्त्तमानेलोके ॥

ॐ ॐ ॐ

गन्धव

गन्धर्ववेद । पु । सङ्गीतविद्यायाम् । सा

मवेदस्योपवेदे ॥

गन्धर्वदक्षः । पु । } शुक्लेरुद्धे ॥
 गन्धर्वदक्षकः । पु । } गन्धर्वस्य स्वयमे

दस्य दक्षद्वयपदमस्य ॥

गन्धवता । स्त्री । प्रियङ्गुः ॥

गन्धलोचुपा । स्त्री । मन्त्रिकायाम् ॥

गन्धलोचुपा ॥

गन्धवणिकः । पु । गन्धी इतिप्रसिद्धे अ
 न्नघात् राजपुत्र्या जाते वर्णसङ्करजा
 तिविशेषे । गन्धाजीवे । गान्धिके
 ॥ अस्य कर्मलिखनं गन्धदानमिति प
 राशरभाष्यम् ॥

गन्धवती । स्त्री । घृष्टिव्याम् ॥ पुरीमे
 दे । वरुणपुर्याम् ॥ बोजनगन्धाया
 म् । न्यासमातरि ॥ सुरायाम् । ग
 न्धोत्तमायाम् ॥ वायो नैर्गयाम् ॥ य
 था । वायो गन्धवती तुङ्गमेतपीत
 ध्वजाकुला । वलवङ्गूतसञ्जुष्टा सर्व
 रत्नविनिर्मितेतिमृगेन्द्रसंहिता ॥ व
 नमल्लिकायाम् ॥ मुरानामनिगन्ध
 द्रव्ये ॥ गन्धोऽस्यस्याम् । रसादिभ्यश्चे
 तिमत्तुप् । ङीप् ॥

गन्धवधू । स्त्री । शब्दाम् ॥ चीडाख्येग
 न्धद्रव्ये ॥

गन्धवत्कलम् । न । त्वचे । दारचीनी
 इतिभाषा ॥

गन्धव

गन्धवल्ली । स्त्री । सहदेव्याम् ॥

गन्धवल्ली । स्त्री । डान्निपोषा इतिमै
 उभाषाप्रसिद्धे पीतपुष्पो दृष्टोत्पले
 । गोवन्दन्याम् । सहदेव्याम् ॥

गन्धवहः । पु । वायौ ॥ वहति । वह
 प्रापये । अच् । गन्धस्य वहः ॥ चि ।
 गन्धयुक्ते ॥

गन्धवहस्यः । पु । सितार्जके ॥

गन्धवहा । स्त्री । नासिकायाम् ॥ वज्र
 ति । वहः । पचाद्यच् । टाप् । न
 न्धस्यवहा ॥

गन्धवहुला । स्त्री । गौराक्षीदृष्टे ॥

गन्धवारि । न । गन्धवान्नितेन्द्रके । ग
 न्धजले ॥

गन्धवाहः । पु । वायौ ॥ कक्षूरीमृगे
 ॥ गन्ध वहति । वहः । कर्मस्यच् ॥

गन्धवाहा । स्त्री । घ्राणे । नासिकाया
 म् ॥ गन्धस्य वाहो वहनं यस्याः ॥

गन्धविह्वलः । पु । गोधूमे ॥

गन्धबीजा । स्त्री । मेनिकायाम् ॥

गन्धवृक्षकः । पु । सालदृष्टे ॥

गन्धव्याकुलम् । न । कक्कोले ॥

गन्धशटो । स्त्री । शब्दाम् ॥

गन्धशाकम् । न । गौरसुवर्णशाके ॥

गन्धशालि । पु । नासमतोतिस्थिते क

लमोत्तमे । गन्धतण्डुले ॥

गन्धशुण्डिनी । स्त्री । कुङ्कुन्दयाम् ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गन्धास्त्रा

गन्धशेखरः । पु । कस्तूर्याम् ॥

गन्धसखिलम् । न । गन्धद्रव्याणां मणि
संयोगेन निष्कासितेजले ॥

गन्धसारः । पु । चन्दनवृक्षे ॥ गन्धवा
न् सारः स्थिरभागो ऽस्य । गन्धएव
सारोऽस्य वा । मुद्गरवृक्षे ॥

गन्धसारस्य । पु । दृढवृक्ष्याम् ॥

गन्धसोमम् । न । कुमुदे । कैरवे ॥

गन्धहस्ती । पु । मत्तेभे ॥ यस्य मदग
न्धेन अन्ये गजा पलायन्ते स गन्धह
स्ती त्युच्यते ॥

गन्धहारिका । स्त्री । परगृहं गत्वा कर्म
कारिण्यां शिल्लिन्याम् ॥ गन्धहरण
कव्याम् ॥

गन्धाः । स्त्री । शब्द्याम् ॥ शास्त्रपण्याम्
॥ चम्पककान्तिकायाम् ॥

गन्धास्तु । पु । कुच्छुन्द्याम् ॥

गन्धाजीवः । पुं । गन्धवर्णिजि ॥ गन्ध
आजीवोऽस्य ॥

गन्धः । पु । नारङ्गवृक्षे ॥ न । चन्द
न ॥ जवादिनामगन्धद्रव्ये ॥ वि । ग
न्धयुक्ते ॥

गन्धाद्याः । स्त्री । गन्धपत्रायाम् ॥ स्वर्ण
यूष्याम् ॥ तरुण्याम् ॥ आरामशी
तवायाम् ॥ गन्धाल्याम् ॥

गन्धाधिकम् । ऋ । दृढकुङ्कुमे ॥

गन्धाङ्गाः । स्त्री । वनवाचपूरके ॥

गन्धाष्ट

गन्धारः । पु । रागे ॥ सिन्दूरे ॥ स्वरं

विशेषे ॥ पुवहुत्वे नीददन्तरे । ख
न्धार इति भाषा ॥

गन्धाळाः । स्त्री । जियतीति गौडभाषा
प्रसिद्धे वृक्षविशेषे ॥ इति शब्द
चन्द्रिका ॥

गन्धालिका । स्त्री । } सताविंशे

गन्धाली । स्त्री । } षे । प्रसा

रण्याम् । भद्रपण्याम् ॥

गन्धालीगर्भः । पुं । सूक्ष्मैलायाम् ॥

गन्धाश्याः । पु । गन्धके ॥ गन्धयुक्तो ऽश्या
। शकपार्थिवादिः ॥

गन्धाष्टकम् । न । शक्त्यादिदेवताभ्योर्दी

यमाने गन्धानामष्टके ॥ यथा । च

न्दनागुरुकर्पूरचोरकुङ्कुमरोचना ।

जटामांसी कपियुता शक्तेर्गन्धाष्टकं

विदुः ॥ १ ॥ चन्दनागुरुह्रीवेरकुष्ठ

कुङ्कुमसेविकाः । जटामांसी पुर

मिति विष्णोर्गन्धाष्टकं विदुः ॥ २ ॥

चन्दनागुरुकर्पूरतमालजलकुङ्कुम

म् । कुशीद कुष्ठसयुक्तं शैवं गन्धा

ष्टकं विदुः ॥ ३ ॥ स्वरूपचन्दनं

चोररोचना ऽगुरुमेव च । मदस्य

गदयोद्धत कस्तूरी चन्द्रसंयुतम् ॥

गन्धाष्टकं विनिर्दिष्टं गणेशस्य महेश्वर

शितुः ॥ ४ ॥ इति शारदातिलकम्

॥ अपिच । चन्दनागुरुकर्पूररोचना

गभस्ति	गम
कुङ्कुम मृदम् । रक्तचन्दनहीवेर गाणपत्न्यमुदाहृतम् ॥ ४ ॥ जलका शरीरकुष्ठै स्तु रक्तचन्दनचन्दनै । उशीरामुककपूरै सैर गन्धाष्टक विदुरितिमेकतन्त्रम् ॥ ५ ॥ भिष जागन्धाष्टक यथा । जातीपत्र खव- ङ्गश्च त्वगे ला नागकेसरम् । मरि चस्रगनाभिश्च विदु गन्धाष्टकत्विद मिति ॥	वह्नियेषिति । स्वाहायाम् ॥ गम्यते । अन्यवापीतिङ । गोक्षेयधर्मं तव भस्ति दीपयति इति गभस्ति । भस् भर्त्सनदीप्त्यो । जु० । तित्तिचै चेतित्तिच ॥
गन्धि । न । तृणकुङ्कुमे ॥ इति राज निर्घण्ट ॥	गभस्तिनेमि । पु । गभस्तिचक्रस्य मध्ये सूर्यात्मनास्थिते हरेौ ॥ नेमिपदे न चकावयववाचिना ऽवयवचक्र स व्यते । गभस्त्यात्मिकानेमिश्चक्रमस्य । गभस्तिचक्रमध्यवर्त्तिन सूर्यात्म न परमेश्वरस्येति गभस्तिनेमि ॥
गन्धिक । पु । गन्धके ॥ गन्धो ऽस्य स्ति । अत इतिठना वितिठन् ॥	गभस्तिमान् । पु । सूर्ये ॥ न । तलात लाख्ये पातालभेदे ॥ भारतवर्षीयो पद्मीपविशेषे ॥ गभस्तयो विदुक्ते ऽस्यास्मिन् वा । मतुप् ॥
गन्धिनी । स्त्री । गन्धकुङ्कुमम् । मुरा याम् ॥ प्रशस्तोगन्धो ऽस्या । इति ॥	गभस्तिहस्त । पु । सूर्ये ॥ गभस्तयोश्च स्तायस्यस ॥
गन्धिपर्ण । पु । सप्तच्छदवृक्षे ॥	गभीर । त्रि । निम्बे । गम्भीरे ॥ अगा धे ॥ गङ्गने ॥ गाते जलमच गच्छति वा । गाङ्गतौ गङ्गुगतौ वा । गम्भीरा दयश्चेति गभीरगम्भीराविति वा । ग मेरीरन भक्षान्तादेशः ॥
गन्धोत्तु । पुं । खट्वाशे ॥	गभीरिका । स्त्री । दण्डवृक्षायाम् । वृक्षवृक्षायाम् । दमामा नमारा इति च भाषा ॥
गन्धोत्कटा । स्त्री । दमनकवृक्षे ॥	गभोलिक । पु । मसूरे ॥
गन्धोत्तमा । स्त्री । मदिरायाम् । मद्ये ॥ गन्धेनेत्तमा । गन्ध उत्तमोयस्या वा । राजदन्तादि ॥	गम । पु । द्यूतप्रभेदे । अश्वविष
गन्धोली । स्त्री । वरटायाम् । ततैवा वरडै इतिच भाषाप्रसिद्धे सपत्नकी ते ॥ शुण्ठ्याम् ॥ भद्रायाम् ॥ गन्ध यति । गन्धमर्हने । बाहुलकात् ओ खच् । गौरादि ङीष् ॥	
गभस्ति । पु । किरसे ॥ सूर्ये ॥ स्त्री ।	

गम्भारी

त्ते ॥ अपर्यालोचने ॥ अध्वनि ।
वर्त्मनि ॥ सदृक्पाठे ॥ याने । जिगी
षोर्गमने ॥ गमनम् । गन्तृगतौ ।
ग्रहदृष्टित्थम् ॥

गमक । पु । बोधके । ज्ञापके ॥ स्वर
विशेषे ॥

गमकारित्वम् । न । रभसे । हर्षे ॥

गमथ । पु । पथि ॥ चि । अध्वगे । प
थिके ॥ गच्छति गम्यते वा । गन्तृ० ।
शीङ्ग्रपिरुगमिवन्विजीविप्राणिभ्यो
ऽयइत्यथ प्रत्यय ॥

गमनम् । क । यात्रायाम् । जिगीषोः
प्रयागे । कूच इति पारसीक भाषा
॥ पादविहरणे । पञ्चविधकर्मान्तर्ग
तकर्मविशेषे । तस्यभेदायथा । भ्र
मण्य रेचन स्यन्नेन दुर्ज्वलनमेवच
। तिर्यग्गमन मध्यञ्च गमना देवगृह्य
ते ॥ गन्तृ० । ल्युट् ॥

गमनाय । चि । पदनीये ॥ गन्तुमर्ह
। अर्हे कृत्त्यतृचश्चेति गमेरनीयर् ॥

गमयिता । चि । प्रापयितरि ॥

गमित । चि । प्रापिते ॥

गमी । चि । गमिष्यति ॥ गन्तृ० । गमे
रिनि । सचभविष्यति गम्यादय
इति भविष्यत्कात् ॥ गमनकर्त्तरि ॥

गम्भारिका । स्त्री । गम्भार्याम् ॥

गम्भाही । स्त्री । सर्वतोभद्रायाम् । का

गम्यमा

गम्भीर्याम् ॥ गम्भार्या फलमूलञ्च ग
म्भारी । अनुदात्तादेश्चेत्यञः फल
पाकशुषामितिलुपि युक्तवद्भावः ।

कजल विभर्त्ति । उभृञ् धारणयो
षण्यो । कर्मण्यञ् । पृ० गन्तव्यम् ॥

गम्भीरः । पु । जम्भीरे ॥ पङ्कजे । पद्मे

॥ ऋक्षन्ते ॥ चि । गम्भीरे । विभे ॥

गहमे । दुरवगाहे ॥ गाते जलमच

गच्छति वा । गाङ्० गन्तृ० वा ।

गम्भीरादयश्चेति गम्भीर गम्भीरा

वितिवा गमेरीरन् भक्षणादेशो

नुमागमश्च निपातसिद्ध ॥ स्वरः

सत्त्वञ्च जाभिश्च गम्भीरस्त्रिषुश-

स्यते ॥

गम्भीरवेदी । पुं । दुर्दुरवस्तिनि । अ

वमताङ्गुले । चाणके ॥ अथ सत्त्व

यं यथा । चिरकालेन वो वेत्ति

शिक्षां परिचितामपि । गम्भीरवेदी

विज्ञेयः स गजेगजवेदिभिरिति ॥

अन्यच्च । त्वभेदाच्चेति शिवावा

न्मांसस्यमयनादपि आत्मानं वो न

जामातिं स त्याग्यगम्भीरवेदितेति ॥

गम्भीरं मन्त्रं वेत्तीति ॥

गम्य । चि । प्राप्ये ॥ गमनीयेत्ये ॥ गम्य

ते । गन्तृ० । पौरकुपधर्दितयत् ॥

गम्यदिक् । स्त्री । गन्तुनिर्वायां दिशि ॥

गम्यमानः । चि । गन्तुमाने ॥ वत्तमानः

गया

गमन। अथे ग्रामादौ ॥

गम्या। स्त्री। पत्न्याम् ॥ खेदात् स्त्रीषु
प्रवृत्तिर्भवति। समानस्य खेदविग-
मो गम्याया मगम्यायाश्च। तत्र निय-
मं क्रियते इत्यङ्गम्येति भाष्यम्। खेद-
यतीति खेदारोगः। इन्द्रियनियमा-
सामर्थ्यं वा खेद इति कैयटः ॥ एवञ्चा-
गम्यानिषेधस्येतराभ्यनुज्ञाफलकत-
यास्वदारगमने दोषाभावः ॥

गय'। पु। असुरविशेषे ॥ असुन्दरय-
पुत्रे राजर्षिप्रमेदे ॥ वैवस्वतपुत्रे
रामायणप्रसिद्धे वानरविशेषे ॥

गयपुरी। स्त्री। गयातीर्थे ॥

गया। स्त्री। तीर्थविशेषे। गयराज-
र्षिपुर्याम् ॥ गयाशिरादिपरिमा-
णम्। नागा ज्जनार्दना इन्द्रायूपा-
धीत्तरमानसात्। एतद् गयाशिर-
प्रोक्तं फलानुतीर्थं तदुच्यते ॥ पिता
महं समासाद्य यावदुत्तरमानस-
म्। फलानुतीर्थं तु विज्ञेय देवाना-
मपि दुर्लभम् ॥ क्रौञ्चपादात् फलानु-
तीर्थं यावत् साक्षात्तयाशिरः। मुख-
गयासुरस्यैतत् तस्याच्छ्राद्धमयाच-
यम् ॥ मुखद्वयं पूर्वस्मिन् पश्चि-
मे दक्षिणोत्तरे। आदिक्रोशद्वयमा-
न गयायां ब्रह्मणे रितम् ॥ पञ्चक्रोशं
गयाक्षेत्रं क्रोशमेकं गयाशिरः। त

गया

न्याधे सर्वतीर्थानि पैलोको यानि
सन्ति वै ॥ गयायां नहि तत् स्थान-
यत्रतीर्थं न विद्यते। साविध्यं सर्व-
तीर्थानां गयातीर्थं ततो वरम् ॥
ब्रह्मज्ञानेन किंसाध्यं गोब्रह्मे मरण-
न किम्। दासेन किञ्च कुरुष्वपेय-
दिपुत्रो गयां प्रजेत् ॥ आहुकृद् यो
गयाक्षेत्रे पितृणामन्वयोपि स। शि-
रसि आहुकृद् यस्तु कुलानाशतमु-
द्धरेत् ॥ गयाशिरसि यः पिण्डान् वे-
ष्टां नात्रातु निर्वपेत्। नरकस्थादि-
व यान्ति स्वर्गस्यामोक्षमाप्नुयुः ॥
गच्छा वशिष्ठा गयाशीर्षे प्रेतराजस्य
पिण्डकम्। प्रददौ मनुजैः सार्धं
स्वपितृभ्यस्ततो ददौ ॥ प्रेताः प्रेत-
स्त्रनिर्मुक्ता वशिष्ठा च गृहमागत-
। प्रेतराज सह प्रेतैर्गयाश्राद्धादि-
वगतः ॥ ॥ गयायां सर्वकालेषु पि-
ण्ड दद्याद्विचक्षणः। अधिमासे ज-
न्मदिने चास्तेऽपि गुह्यशुक्रयोः ॥ न-
च्यक्तव्यं गयाश्राद्धं सिद्धस्येऽपि दृष्ट-
व्यतैः। तथा दैवप्रभादेन प्रवृत्तं
सुब्रह्मण्ये च ॥ पूतः कर्माधिकारी
च आहुकृद् ब्रह्मलोकमाप्नुयुः ॥ मीने
मेघस्थिते सूर्ये कन्यायां कार्मुके-
घटे। नारदविष्णुलोकेषु गयाश्रा-
द्धं सुदुर्लभम् ॥ ॥ मुखद्वयं पश्चिमा

गरम्री

सस्यसर्वतीर्थेष्वयं विधिः । मर्जयिष्या
कुक्ष्ये च विष्णावां विरचां गमाम् ॥
इण्डं प्रदर्शयेद् भिक्षुं गर्भाम्बुजा न
प्रिण्डदः । इण्डं न्यस्य विष्णुप्रदे पि
सुभिः सस्यमुच्यते ॥ गयामन्त्रो गया
द्विष्टो गायत्री च गदाधरः । गया ग
या सुदृश्यैव षड्गया मुक्तिदायि-
क्ताः ॥ इति गया साहाय्यादिकं वायु
पुराणे ॥ गवायां सर्वसङ्गच्छास्थानं व
र्त्तते इति देवीगीता । गयायाश्च ग
येन्द्री स्वागमः ॥

गयायेनम् । न । चण्डो ग्रात्मके प्रसि
द्धे च ॥

गरः । पुं । उपविष्टे ॥ विष्टे ॥ रोगे ॥
न । वक्ष्यमकरणे ॥ तत्र गतस्य फल
म् । विचारद्वयोः विजितारिपञ्च
मूरो ऽतिधीरो मदुवाच युक्तः ।
दाता दयालु गुणवान् नरः स्याद् ग
दे परेषामुपकारकर्त्तेति ॥ वत्सना
भास्यविष्टे ॥ गरये ॥ गरय स् । गृनि
गरये । ऋदोरप् ॥ गिरति वा ।
गृ० । वचाचम् ॥

गरमः । पु । कृष्णार्जके ॥ वर्जरे ॥

गरम्री । स्त्री । गरम् इति प्रसिद्धे सत्य
विष्टे ॥ गरम्री मधुरा तित्ता तुष
रा ककुपिच्छम् । कफम्री वज्रिकु
क्ष्मी ङीपनी वचवीर्यकम् ॥

गरिष्ठ

गरयाम् । न । निगारे । भक्षणे ॥ से
वने ॥

गरदम् । न । विष्टे ॥ त्रि । त्रिषण्डे ।
मरणहेतुद्वयस्य दातरि ॥ गर ददा
ति । दुदाञ् ० । जातइति क् । ॥
गरम् । पु । गर्भे ॥ गिरति गृणाति वा
। गृ० । वा० अभश् ॥ मने ॥

गरसम् । न । लृणपूले । घासका यूल
इति भाषा ॥ चन्द्रगविष्टे ॥ विष्टे ॥
माने ॥ गिरति जीवम् । गृ० । अ
च् । गरं लाति । ला० । क् । भाव
परम् गरमब्दस्य ॥ गिरतेः बाहुल्य
कात् सञ् वा ॥

गरचारि । पु । सरकतमयो ॥

गरमतः । पु । समूरे ॥

गरम् । स्त्री । देवदाक्षीयतायाम् ॥
निरगये ॥

गरागरी । स्त्री । देवता उद्गमे ॥ भूषि
कविषमत्वात् गरम् आगिरति ।
अच् । ङीप् ॥

गरात्मकम् । न । शिशुवीजे ॥

गराधिका । स्त्री । लाच्यायाम् ॥

गरिष्ठः । पु । गुरुत्वे ॥ गुरोर्भावे । पृ
ष्ठादिस्वादिमनिच् । प्रियस्थिरेत्या
द्विना गुरोर्गद् आदेशः ॥

गरिष्ठः । त्रि । अतिशयेन गुरौ । गुरुत
मे ॥ प्रियस्थिरेति साधु ॥

गरुड

गरु । स्त्री । देवता उद्गमे ॥ गृणाति
 । गृणब्दे । अच् । गौरादि ॥ पचा
 दै । गरुडिति पाठान् डीप् वा ॥
 गरीयान् । त्रि । प्रभूते ॥ गुरुतरे ॥
 यथा । उत्पादकब्रह्मदात्रो मरीचा
 न् प्रह्लादः पितेति ॥ अयमनयो र
 ति शयेन गुरुः । द्विवचनविभज्योप
 पदेतरवी यमुनापिती यमुन् ॥
 गरुड' । पु । मरुत्तमिति । तार्क्ष्ये । वैन
 तेये ॥ मरुद्भिर्दयते । डीङ् विद्वा
 वसागतौ । अन्येभ्योपीतिङः । पृषो
 दरादिच्चात् तलोप ॥ गिरउडजिति
 उडज्वा । केचिदिमंनपठन्ति । तदा
 पूर्ववदेव विश्वः ॥ पञ्चमाधिकस्य
 द्वितीये ऽऽ पर्याये ॥
 गरुडध्वज' । पु । विष्णौ ॥ गरुडोध्वज
 शिखमस्य ॥
 गरुडपुराणम् । न । गा रुडे ॥
 गरुडवतम् । न । अष्टिसप्तकषोडशा
 खरवृत्तिप्रभेदे ॥ यथा । गरुडवत
 नजौ भजतमायदाशुक्लदा ॥ अम
 रस्यूरमानसमुदे पयोदध्वनिर्ग
 रुडवत सुरारि भुजगेन्द्रसन्नास-
 ने । धरणिमरावतारविधिद्विण्डि
 माडम्बरः सजवतिकसरङ्गभुवि सिं
 हनादेः करे रिति ॥

गरुडव्यूह । पु । गरुडाकृतिकृत कृत

गर्ग

रचने व्यूहप्रभेदे ॥ खच्छामुखण्या
 झागः पृथुतरमध्यो गरुडव्यूहो भव
 ति । अनेन पार्श्वयो र्भये संति मा
 र्गे व्रजित् ॥

गरुडाग्रज । पु । अरुणे । खरखरते ॥
 गरुडस्य अग्रज' ॥

गरुडाङ्कितम् । न ।

गरुडाश्ला । पु ।

गरुडोत्तीर्णम् । न ।

गरुत् । पु । पचे । पख इति भाषा प्रसि
 द्धे ॥ गिरति । गृनि गरणे । गृणाति
 वा । गृणब्दे । मृगोरुति ॥

गरुत्मान् । पु । पश्चिमाचे ॥ गरुडे ।
 तार्क्ष्ये ॥ गरुत पचा सन्त्यस्य । मतु
 ष् । यवादिच्चाज्झय इति वत्त्वं न
 । तसौमन्त्यर्थे इति भक्तम् ॥

गरुडोधी । पु । भारतीखगे । भारद्
 इति गौड भाष ॥

गर्ग' । पु । ब्रह्मण पुत्रे मुनिविशेषे ॥
 वृषे ॥ किष्कुलुके ॥ गृणाति । ग०
 मुद्दिग्रोर्गंगाविति ग ॥ तालविशेषे
 ॥ यथा । चतुर्द्वे त विरामान्त तालो
 ऽयं गर्गसञ्चित इति ॥

गर्ग' । पु । बेलगरी इति प्रसिद्धे
 मीनविशेषे । गागरा इति गौड
 भाषा ॥ गर्ग' पितृव्य किञ्चिद्वातजि
 त्कफकोपन ॥ अस्याकारगुणौ यथा

ॐ
ॐ
ॐ
ॐ

गर्जित

। य पीतवर्णोऽपिचपिच्छिखार्ज
पृष्ठेषुरेखा बहुलसशक्त । सगर्ग
रो वर्वरनादवश्यो जडश्च शीतक
फवातकारी इति ॥ तद्व्यपशौ ॥
दधिमन्यनभाण्डे । गर्ग इति शब्दरा-
तिरा० । आतइति क ॥ गिरतिवा
। गृ० । घ० । गरन् ॥ गृ० । पचायश्च
उणादयो बहुलमिति बहुलवचना
द्विर्वचनमभ्यासेरुगागमश्च ॥
गर्गरी । स्त्री । मन्त्रनपाचे । मन्यन्या
म् । मयानी इति भाषा ॥ कल
श्याम् । गगरी इति भाषा ॥ यथा
॥ मेघादौसक्तवो देवावारिपूर्णा
चगर्गरी इति ॥ गौरादि ङीष् ॥
गर्गाट । पु । मत्स्यविशेषे । यो-
गनाविके ॥
गर्जम् । न । हस्तिशब्दे ॥ मेघादिशब्दे ॥
गर्जक । पु । गजाड इति गौडभा-
षाप्रसिद्धे शालमत्स्ये । शालजे ॥
गर्जनम् । न । निनदे । स्वनिते ॥ को
पे ॥ गर्जशब्दे । ल्युट् ॥
गर्जरम् । न । गाजर इति प्रसिद्धे मूले
। स्वादुमूले । नारङ्गे । पीतकन्दे ॥
इति राजनिर्घण्ट ॥
गर्जाफल । पुं । विकण्टकवृक्षे ॥ युद्धे ॥
गर्जि । पु । मेघशब्दे ॥
गर्जितम् । न । मेघनिर्घोषे ॥ पु । म

गर्दभ

तकुञ्जरे ॥ गर्ज० । भावे क्त ॥ गर्जय
ति । अकर्मकत्वात् कर्त्तरि वा क्तः
॥ गर्जो जातोऽस्यवा । ता० इतच् ॥
गर्त्त । पु । अवटे । क्षितिरन्ध्रे । गढा
इति भाषा ॥ विगर्त्तदेशांशे ॥ कु
कुन्दरे । नितम्बस्थकूपे ॥ अष्टधनुः
सहस्रेभ्यो न्यूनगतौजलाशयविशेषे
॥ तदुक्तं परिशिष्टे । धनु सहस्रा
यष्टौच गतिर्यासां न विद्यते । न
ता नदीशब्दवहागर्त्तास्मा परिकी
र्त्तिताः इति ॥ गिरति । गृ० । ह
सिमिश्रितितन् ॥
गर्त्ता । स्त्री । अवटे । भूरन्ध्रे ॥ टाप् ॥
गर्त्तिका । स्त्री । तन्तुशाळायाम् । तांत
घर इति भाषा ॥
गर्दभ । पु । गधा इति प्रसिद्धे जन्तु
विशेषे । चक्रीवति । रासभे ॥ यथा
। अविश्रामं घहेद्भारं शीतोष्णान्नं
विन्दति । ससन्तोष सदा निश्च
वीणि शिचेत गर्दभादिति ॥ गन्ध
विशेषे ॥ न । श्वतकुमुदे ॥ विडङ्गे
॥ गर्दति । गर्दशब्दे । दृशशक्ति
लिगर्दिभ्योऽभच् ॥
गर्दभगद । पुं । जातगर्दभरोगे ॥
गर्दभशाक । पु । ब्रह्मयष्ट्याम् । भा
र्याम् ॥ गर्दभमक्षशाकत्वात् गर्द
भक्षशाक ।

ॐ
ॐ
ॐ
ॐ

ॐ
ॐ
ॐ
ॐ

गर्भ

गर्भभशाका । स्त्री । ब्रह्मयष्ट्याम् ॥
गर्भभशाखी । स्त्री । भार्याम् ॥ इति
राजनिर्घण्ट ॥

गर्भभाण्ड । पु । निगोडी पीलया
इति प्रसिद्धे दृष्टे । कन्दमाले । क
पीतने । प्रसू ॥ अथ पचकाण्डफला
दिभि रश्वत्याकार ॥ गर्भभगन्धविशे
षम् अमति । अमगन्धादिषु । अ
मन्ताडु ॥

गर्भभाङ्गय । पु । कुमुदे ॥

गर्भभिका । स्त्री । क्षुद्ररोगविशेषे ॥
तस्यरूप यथा । मण्डल दत्त मृत्
सन्न सरक्त पिडकावृतम् । रुजाक
रीं गर्भभिकां ता विद्यादातपित्तजा
मिति ॥

गर्भभी । स्त्री । क्षुद्रजन्तुविशेषे । गो-
मयकीटे ॥ गर्भभिकारोगे ॥ रास
भ्याम् ॥ अपराजितायाम् ॥ श्वतक
ण्डकार्याम् ॥ कटभ्याम् ॥

गर्भ । पु । अभिलाषातिशये । स्पृहा
याम् ॥ गृधुअभिकाङ्क्षायाम् । घञ् ॥
गर्भन । चि । लुब्धे ॥ गर्भनशील । गृधु०
। जुचङ्क्रम्येतिबुच् ॥

गर्भनी । चि । अभिलाषातिशयवति ॥
गर्भोऽस्यास्ति । इति ॥

गर्भ । पु । भूणे । जन्मकारणे ॥ तस्यल
क्षययथा । गर्भाशयगतं शुक्र मार्त्तवं

गर्भ

जीवसञ्चकम् । प्रकृति सविका ॥
राचतत्सर्वं गर्भसञ्चकम् ॥ कालेन
वर्द्धितो गर्भो यद्यङ्गेपाङ्गसयुत ।
भवेत् तदासमुनिभि शरीरीति ।
निगद्यते इति ॥ अपिच । क्षाम
ता गरिमा कुक्षे मूर्च्छा छर्दि ररो
चकम् । जृम्भा प्रसेकसदने रोमरा
ज्या प्रकाशनमिति ॥ अर्भके । शि
शौ ॥ कुक्षौ ॥ सन्धौ ॥ नाटकसन्धौ
॥ पनसकण्टके ॥ मध्यमे ॥ अपवर
के ॥ गङ्गाद्युषितस्थले ॥ भाद्रकृष्ण
चतुर्दश्या याव दाक्रमते जलम् ।
ताव ज्ञर्भं विजानीयात् तदूर्द्धं ती
रमुच्यते ॥ गिरति गृणाति वा गी-
र्यते वा । गृनिगरणे गृशब्दे वा । अ
र्त्तिगृभ्यामन् ॥ गर्भोपवरकेनेमौ
सुतेपनसकण्टके । कुक्षौकुक्षिस्थ
जन्तोचेतिकोशान्तरम् ॥ अत्रप्रावृ
ट्कालपरीक्षार्थं गर्भलक्षणकरेति
वराहमिहिर ॥ तत्रादौ प्रयोजन
प्रदर्शनार्थमाह । अन्नजगत प्राणा
प्रावृट्कालस्य चान्न मायत्तम् । य
स्या दत्त परीक्ष्य प्रावृट्काल प्र
यत्नेन ॥ तल्लक्षणानि मुनिभि र्यानि
निबद्धानि तानि दृष्टे दम् । क्रियते
गर्गपराशरकश्यपवज्रादिरचितानि
॥ दैववि दविहृतचित्तो बुनिशं

गर्भः

यो गर्भलक्षणो भवति । तस्य मुने
 रिव वाणी भवति न मिथ्या न्युनि
 देशे ॥ किञ्चात पर मन्यच्छास्त्र
 ज्यायोऽस्ति यद्विदित्वैव । प्रध्वति
 न्यपि काले त्रिकालदर्शी कलौ
 भवति ॥ अत्र परमतं स्वमतं चाह ।
 केचिद्वदन्ति कार्तिकशुक्लान्त मतो
 स्य गर्भदिवसा स्युः । नतु तन्मत
 बहूनां गर्गादीना मतवक्ष्ये ॥ मार्ग
 शिरः सितपक्षप्रतिपत् प्रभृति क्षपा
 करे ऽष्टाढाम् । पूर्वा वा समुपगते
 गर्भाणां लक्षणं ज्ञेयम् ॥ अथ धृतस्य
 गर्भस्य प्रसवकालज्ञानं माह । यत्र
 क्षप समुपगते गर्भं स्वन्द्रे भवेत् स
 चन्द्रवशात् । पञ्चनवतिशतदिवसे
 तत्रैव प्रसवमायाति ॥ सितपक्षम
 वा कृष्णे शुक्ले कृष्णा शुसम्भवारा
 भौ । नक्तं प्रभवत्वा श्वाहनि सन्ध्या
 जातस्य सन्ध्यायान् ॥ * ॥ गर्भाणां
 विशेषलक्षणं कालनिर्देशमाह ।
 मृगशीर्षाद्यागर्भा मन्दफला, पैष्य
 शुक्लजातोश्च । पैष्यस्य कृष्णपक्षेण
 विनिर्दिशेच्छ्रावणसितम् ॥ माघ
 सितोत्था गर्भा श्रावणकृष्णे प्रसू
 निमायान्ति । माघस्य कृष्णपक्षेण
 विनिर्दिशेद्भाद्रपदशुक्लम् ॥ १० ॥
 फाल्गु शुक्लसमुत्था भाद्रपदस्यासि

गर्भः

ते विनिर्देश्या । तस्यैव कृष्णपक्षो
 ज्जवास्तु ये तेऽश्वयुक् शुक्ले ॥ चैत्र
 सितपक्षजाता कृष्णेऽश्वयुजस्य वा
 रिदा गर्भा । चैत्रासितसम्भूता
 कार्तिकशुक्लेऽभिदर्शन्ति ॥ * ॥ मे
 घानां वायोश्चक्षुष्यम् ॥ पूर्वाङ्गता
 पश्चादपरोत्था प्राग्भवन्ति जीमूता
 । शेषास्वपि दिक्ष्वेव विपर्ययो भव
 ति वायोश्च ॥ * ॥ गर्भसम्भवल० ।
 क्लादिसूदूदकशिवशक्रदिग्भवो मा
 बतो विद्यद्विमलम् । क्षिग्धसितव
 हुलपरिवेषपरिवृतौ हिममयूखा
 कौ ॥ धृष्टवहुलक्षिग्धघनं घनसूची
 चुरकलोहिताभयुतम् । काकाण्ड
 मेचकाभ विद्यद्विशुद्धेन्दुनक्षत्रम् ॥
 सुरचापमन्द्रगर्जितविद्युत्प्रतिस्वर्य
 काशुभा सन्ध्या । शशिशिव शक्रा
 शाखा शान्तरवा पक्षिमृगसङ्घा
 । विपुला प्रदक्षिणचरा, क्षिग्धमयू
 खा ग्रहा निरुपसर्गा । तरुश्च निरु
 पक्ष्मष्टाङ्कुरा नरचतुष्पदा वृष्टा ॥
 गर्भाणां पुष्टिकरा सर्वेषां मेव यो
 चतुर्विधः । स्वर्तृस्वभावजनितो
 गर्भविष्टौ तमभिधास्ये ॥ तल्ल० ।
 पैष्ये समार्गशीर्षे सन्धारामोन्व
 दा, सपरिवेषा । माघार्थं मृगशी
 र्षे पैष्ये शीतल हिमपातः ॥ माघे

गर्भः

अथलो वायुस्तु वा एकमुष्णुती र
विश्रमाद्धौ । अतिशीत सयनस्य च
माने । रसोदिकौ धन्यौ ॥ २० ॥ फा
लान्मासे रुच्यं शण्ड पवनो भ्रस
म्प्रवा स्निग्धा । परिवेषा श्वासक
क्षाः कपिल स्नाप्रो रविश्च शुभः ॥
पर्वमधनदृष्टियुक्ता श्वेचे गर्भा शु
भाः संपरिवेषा । घनपवनसखिल
विद्युत्सन्तितैश्च क्षिताय वैशाखे ॥
* ॥ गर्भकाले मेघानालः । मु
क्तीरजतनिकाशा स्तमाखनीलोत्प
लाखमाभास । जलचरसन्नाकारा
गर्भेषु च धनाः प्रभूतजला ॥ तीव्र
हिवा करकिरणाभितापिता मन्ममा
हता जलदा । रुषिता इव क्षराभि
र्विह्वलन्त्यम्भ प्रसवकाले ॥ * ॥ ग
र्भोपघातकः । गर्भोपघातचिह्ना
भुक्ताशनिपांशुपातदिग्दाहा ।
क्षितिकम्पखपुरकीलककेतुग्रहयुद्ध
निर्घाता ॥ दृष्टौ रुधिरादिवैकृत
परिघेन्द्रधनुषि दर्शन राहो । इ
त्युत्पातैश्चिविधैश्चान्यैर्ज्ञेयो ह
तो गर्भः ॥ स्वर्तुन्वभावजनितै सा
मान्यैर्वैश्व लक्ष्यैर्वृद्धिः । गर्भाणां
विपरीतैस्तैरेव विपर्ययो भवति
॥ भद्रपदाद्विषोदेवा न्मुदेवयैता
महंपञ्च । एतेष्वेषु विदुर्गो गर्भो व

गर्भः

हुमेय्यदे भवति ॥ * ॥ येषु नक्ष
त्रेषु गर्भो सम्भूतो बहुन्यहानिवर्ष
क्षितान्याह । अतभिषगक्षेपार्श्व
स्वातिमघासयुत शुभो गर्भः । पुण्या
ति बहुन् दिक्सान् इत्युत्पातै
र्घत क्षिविधैः ॥ विविधोत्पातकलः
। दिव्यं ग्रहर्क्षजात मुक्ति भौमस्थिर
चरोद्भवयज्ञ । दिग्दाहा ललाभाह
तपरिवेषाश्च विद्यत्प्रभवम् ॥ * ॥
अनन्तरोक्ताया दिवससंख्यायां निव
मकरोति । अगमासादिष्वऽष्टौ ष
ट् षोडश विप्रति सतयुक्ता । विप्र
तिरश्च दिवसत्रय मेकतमर्षेण प
ञ्चम्यः ॥ ३० ॥ पञ्चनिमित्तः शत-
योगत तद्दृष्टुं मेकहान्या इतः ।
वर्षति पञ्च सप्तम्या इमेणैकेन यो
गर्भः ॥ * ॥ प्रत्येकनिमित्तसमुक्ता
ना गर्भाणां पानीयसङ्ख्यामाह ॥
श्लेष पञ्चनिमित्ते गर्भेऽप्यष्टका
नि पवनेन षट्षिद्युता नवाभ्रे । स्त
नितेन द्वादशप्रसव ॥ * ॥ अथैव
विशेषमाह । कूरग्रहसंयुक्ते करका
शनिमल्यवर्षदा गर्भा । शशिनि
रवौ वा शुभसंयुक्ते क्षितेभूरिदृष्टि
करा ॥ * गर्भो सम्भवे विशेषलक्ष
णमाह । गर्भसमये ऽतिदृष्टिर्गर्भा
भावाय निर्निमित्तकृता । श्लेषाष्टा

गर्भ.

श्रेयधिके दृष्टे गर्भः परिस्तुतो भ
वति ॥ * ॥ अथैव विशेषफल मा
ह । गर्भं पुष्टं प्रसवे ग्रहोपघा
तादिभि र्यदि न दृष्ट. । आत्मीयगर्भं
समये करकामिश्रं ददा त्यक्ष ॥ * ॥
अत्र दृष्टान्तमाह । काठिन्य याति
अथा चिरकालधृत पयः पयस्विन्याः ।
कालातीत तद्वत् सलिलं काठिन्य
मुपयाति ॥ * ॥ अथ गर्भलक्षणं पु
ष्टिकरमाह । पवनसलिलविद्युर्गर्जि
ता भ्रान्वितो य स भवति बहुतो
य पञ्चरूपो ऽभ्युपेत । विसृजति
यदि तोर्यं गर्भकाले ऽतिभूरि प्रसव
समय मित्वा शीकराम्भ करोति ॥
३७ ॥ इति वाराह्यामेकविंशोऽध्यायः
॥ २१ ॥ अत्र गर्भवायुधारणापि । तत्र
तासां लक्षणम् । ज्येष्ठसित ऽष्टम्याद्या
शुक्लारो वायुधारणा दिवसा । मृदु
शुभपवन. । शस्ता सिग्धघनस्य गित
गगनाश्च ॥ विशेषमाह । तथैव स्वा
त्त्याद्येष्टे भवतुष्टये क्रमान्मासाः ।
आवणपूर्वा ज्ञेया. परिस्तुता धारणा
स्तास्य ॥ यदि ता स्युरेकरूपा स्त
त शुभा सान्तरास्तु न शिवाय । त
स्करभयदा प्रोक्ताः श्लोकाश्चाप्यत्र
वासिष्ठा ॥ तानाह । सविद्युत सपृ
षत. सपांस्करमाहता. । सार्कच

गर्भ.

न्द्रपरिच्छिन्ना धारणा. शुभधारणा. ॥
॥ यदातु विद्युत श्लेष्ठाः शुभाशाप्र
त्युपस्थिता. । तदापि सर्वसस्यानां दृ
ष्टिं ब्रूयाद्विचक्षण. ॥ सपांशुवर्षा. सा
पश्च शुभा वालक्रिया अपि । पतचि
णां सुस्वना वा क्रीडापांशुजलादि
षु ॥ रविचन्द्रपरीवेषा सिग्धा नात्य
न्तदूषिता. । वृष्टि स्तथापि विज्ञेया
सर्वशस्यार्थसाधिका ॥ मेघा. सिग्धा
संहताश्च प्रदक्षिणगतिक्रिया । त
दा स्या न्महती वृष्टि सर्वसस्याभि
वृद्धये ॥ इति वाराह्यांगर्भवायुधार
णाध्यायोद्वाविंशतितमः ॥ २२ ॥

गर्भक । पु । केशमध्ये स्थितमाल्ये ॥

गर्भद्वव । इवेप्रतिकृतावितिकन् ॥ न

। रजनीदन्धे । दोरात इति भाषा ॥

गर्भकर । पु । पुत्रजीवदृष्टे ॥

गर्भगृहम् । न । गर्भागारे ॥ गर्भद्व
गृहम् ॥

गर्भघातिनी । स्त्री । लाङ्गलिक्याम् ॥

गर्भखड्ग । पु । नाभिगुडके । नाभिकी

गांठ इति भाषा ॥ गर्भस्य अखड्ग

द्वव ॥ शकध्वदि.

गर्भद । पुं । पुत्रजीवदृष्टे ॥

गर्भदापी । स्त्री । क्षुपविशेषे । अप

त्यदायाम् । प्राणिमातरि । तापस

ह्रुमसन्निभायाम् ॥

ॐ ॐ ॐ

गर्भस्य

गर्भनाश । पु । गर्भध्वंसे ॥ अथ सद्यः

यथा । अपविद्धशिरा यातु ग्रीताङ्गी
निरपवपा । नीलोक्तशिरा हन्ति
सा गर्भं सच ता तथा ॥ मानसाग
न्तुभि र्मातु रपतापै प्रपीडितः ।
गर्भो व्यापद्यते कुक्षौ व्याधिभिश्च
प्रपीडित ॥ अन्तर्मृतगर्भस्य ० यथा ।
गर्भास्यन्दन मार्षीनां प्रणाश श्या
वर्धता । भवेदुच्छ्वासपूतिश्च शोथ
श्चा त्सर्मृते शिशविति ॥

गर्भनुत् । पु । कलिकार्याम् । विषखाङ्ग

खिया इति गौडभाषाप्रसिद्धे दृष्टे ॥

गर्भपाकी । स्त्री । षट्ठिकाख्यग्रीहो ।

सट्टी धान इतिभाषा ॥

गर्भपात । पु । पञ्चमषष्ठमासीयस्य क

ठिनशरीरस्य गर्भस्य पतने ॥

गर्भपातक । पु । रक्तशोभाक्कने ॥

गर्भपातन । पु । अरिष्टदुमे । फेनि

ले । रीठा इतिभाषा ॥

गर्भपातनी । स्त्री । कलिकार्याम् ॥

गर्भपातिनी । स्त्री । विशल्यावृत्ते ॥

गर्भरूप । पु । तरुणे ॥

गर्भवती । स्त्री । रत्नवर्त्न्याम् । का

पद्मसत्त्वायाम् । गुर्विण्याम् ॥ * स

द्योगृहीतगर्भाया ल० । शुक्रशोण

तयो र्योने रक्षायो ऽथ अमोद्भव

। सावसाद पिपासा च स्नान

ॐ ॐ ॐ

गर्भस्य

स्फूर्तिर्भगे भवेदिति ॥ * ॥ तस्या

उत्तरोत्तरकाशीनल० यथा । स्तन

यो मुखकार्ण्य स्या द्रोमराज्युद्गम

स्यथा । अक्षिपक्ष्माणि चाप्यस्या स

म्मील्यन्ते विशेषतः । छर्दयेत् पक्ष

भुक्तापि गन्धादुद्विजते ऽ शुभात् ।

अथेक सदनश्चैव गर्भिण्याश्चिह्नमु

च्यते ॥ * ॥ पुत्रगर्भवत्याल० यथा

। पुत्रगर्भयुतायास्तु नार्या मासिदि

तीयके । गर्भो गर्भाशये लक्ष्यः । प

ण्डाकारो ऽपरंशुगु ॥ दक्षिणाक्षि

महत्त्वं स्यात् प्राकशीरं दक्षिणस

ने । दक्षिणोऽ सुपुष्ट स्यात् प्रसन्न

मुखवर्धता ॥ पुत्रामधेयद्रवेषु स्वप्ने

ष्वपि मनोरथ । आमादिफल मा

प्नोति स्वप्नेषु कमलादिच ॥ * ॥ क

न्यागर्भवतील० यथा । कन्यागर्भव

ती गर्भे येशी मासि द्वितीयके ।

पुत्रगर्भस्य चिह्नानि विपरीत भवेच्च

ते ॥ * ॥ नपुसकगर्भवतील० यथा

। नपुसक यदा गर्भो भवेद्गर्भो ऽ

वृद्धाकृति । उदते भवत पार्श्वे पु

रस्तादुदर महदितिभाव प्रकाश ॥

गर्भशय्या । स्त्री । पित्ताशयपक्वाशययो

र्मध्यवर्तिन गर्भाशयस्वरूपे ग

र्भात्पत्तिस्थाने ॥ तत्सरूपं यथा ।

शङ्खनाभ्याकृतियोनिसव्यावर्त्त सा

ॐ ॐ ॐ

गर्भाधा

ध कीर्त्तिता । तस्या स्तृतीये त्वाव
र्त्ते गर्भशय्या प्रतिष्ठिता ॥ यथा रो
हितमस्थस्य मुख भवति रूपतः ।
तत्सस्याच्च तथा रूपां गर्भशय्यां वि
दुर्वुधा ॥ इतिभावप्रकाश ॥

गर्भास्त्राव । पु । चतुर्थमासपर्यन्त शो
णितरूपगर्भस्य स्त्रवणे ॥ तस्यनिदा
नलक्षणे यथा । भयाभिघाततीक्ष्णो
ष्णपानाशननिषेवणात् । गर्भे पत
ति रक्तस्य सञ्चल दर्शनं भवेत् ॥ आ
चतुर्थी त्ततो मासात् प्रसवे ज्ञर्भ
विद्वे । तत स्थिरशरीरस्य पात
पञ्चमषष्ठयो ॥ गर्भोऽभिघातवि
षमाशनपीडनाद्यै पक्वं द्रुमा दिव
फल पतति क्षयेन । मूढ करोति
पवन खलुमूढगर्भं मूलञ्च योनिज
ठरादिषु मृवसज्जम् ॥

गर्भास्त्रावी । पु । चिन्ताक्षतृक्षे ॥

गर्भामारम् । न । वासगृहे । गृहमध्य
भागे ॥ गर्भद्वार आगारम् ॥ गर्भा
शये ॥

गर्भाधानम् । न । दशसंस्कारान्तर्गत
प्रथमसंस्कारे ॥ तत्रायक्रम । ऋतु
ज्ञानादूर्ध्वं निषेकदिवसे साय सन्ध्या
या मतोतायां पति शुचि सुगन्धि
सुवेशोमन्त्रेण स्त्रियायार्थदत्त्वापूर्वा
भिमुखोपविष्टायाश्चवध्या दक्षिण ह

गर्भाटि

स्तेनो पस्थस्पृशन् पदुच्युक्त मन्त्रसं
जपेत् । तत पुनरप्युपस्थ स्पृशन्
मन्त्रं जपेत् । ततो भार्यामुपेयादिति
भवदेवमदृ ॥ विशेषो मन्त्रानिर्वा
णे द्रष्टव्य ॥

गर्भाशय । पुं । गर्भवेष्टनचर्मणि । जरा
यौ ॥ गर्भशय्यायाम् ॥ गर्भ आश्रिते
ऽच । शीङ् । पुसीतिष ॥

गर्भाष्टम । पु । निषेकतो ऽष्टमेमासे
। देवमासे ॥ गर्भग्रहणमासः सप्त
सरो वा ऽष्टमोयस्य ॥

गर्भिणी । स्त्री । अन्तर्वत्न्याम् । गुर्वि
ण्याम् ॥ गर्भोऽस्यस्याम् । अत इति
॥ क्षीराबीरुक्षे । क्षीरा इति गौड
भाषा ॥

गर्भिणीवेच्छाम् । न । कुमारभृत्त्या
याम् । गर्भिणीपरिचर्यायाम् ॥ इ
तित्रिकाखण्डशेष ॥

गर्भोपघातिनी । स्त्री । वेहति । गर्भ
पातकारिगव्याम् ॥ गर्भमुपहन्ति ।
सुप्यजाताविति शिनि ॥

गर्भुत । स्त्री । स्वर्णे ॥ लतायाम् ॥ म
यना इति गौडभाषाप्रसिद्धे दृष्टवा
न्यविशेषे ॥ गिरति गीर्यते वा ।
गू० । ओमुट्चेत्युति ॥

गर्भाटिका । स्त्री । मडुवा इति प्रसिद्धे
व्रीहिभेदे । गर्भुति ॥

गर्ह	गलग्रह
गर्होऽटिका । स्त्री । जरडीतये ॥	॥ गर्हते । गर्ह० । कहलोऽर्थेत् ॥
गर्ह । पु । अभिमाने । अहङ्कारे ॥ अ	गर्हवादी । त्रि । कददे ॥ गर्हं वदति
हङ्कार स्तयाध्यात्म्य सर्वससारकार	। बह० । सुप्यजाताविति शिनि. ॥
यम् । अभिमानेऽधिभूतश्च रुद्र स्त	गल । पु । गला इति प्रसिद्धे कण्ठे ।
त्राधिदैवतम् ॥ ऐश्वर्यरूपतारुण्यकु	मीवाग्रभागे ॥ सर्जरसे । राख इति
लविद्यावलै रपि । इष्टलाभादिना	भाषा ॥ गडक इति गौड प्रसिद्धे म
न्येषामवज्ञागर्भैरित ॥ गर्वमाने ।	त्यविशेषे ॥ वाद्य वि० ॥ गिलति ।
। यच् ॥ यदा । गिरति गृणाति वा	गृ० । पचाद्यच् । अचिविभाषेति
। गृ० । कृगृष्टृ भ्योव ॥	वाल ॥ यदा । गीर्यते ऽनेन । पु
गर्वर । चि । अहङ्कारिणि ॥ गिरति	सीति घ ॥ गलति वा । गलकदने
। गृ० । कृगृष्टृञ्चतिभ्य ष्वरच्	। अच् ॥
॥ स्त्री । पिप्पलान्डीषिगर्वरी ॥ पु	गलक । पुं । अकुलार्भके । गडके ॥
। गन्धर्व ॥	डलयोरभेद ॥
गर्वाट । पुं । दौ.साधिके । द्वार	गलकम्बल । पु । सासायाम् । गवांग
पाले ॥	लस्थिते कम्बलाकारेमासे ॥ गलस्य
गर्वित । त्रि । गर्वसयुक्ते । अहङ्कृते ।	कम्बल । गलेकम्बलरूपा ॥
दसे ॥ गर्व सञ्जातो ऽस्य । तार	गलगण्ड । पु । स्वनाम्ना स्थातेरोग
कादित्वादितच् ॥	विशेषे । गिल्लड इति भाषा ॥ तस्य
गर्हयम् । न । कुत्सायाम् । निन्दाया	ल० यथा । निबद्ध श्रयद्युर्ध्वस्य मुष्क
म् ॥ गर्ह गल्ह कुत्सायाम् ।	त्र लम्बते गले । भहान्वा यदिवा
ल्युट् ॥	ह्रस्वो गलगण्डंत मादिशेदिति ॥
गर्ही । स्त्री । निन्दायाम् ॥ गर्हयम् ।	गलग्रह । पु । तिथिविशेषे ॥ यथा ।
गर्ह० । गुरोश्चल इति स्त्रियाम्	कृष्णपक्षे चतुर्थीच सप्तम्यादिदिन
अग्रत्यय । टाप् ॥	त्रयम् । चयोदशीचतुष्कश्च अष्टावे
गर्हित । त्रि । निन्दिते ॥ गर्हा सञ्जा	तेगलग्रहा इति नारद ॥ अपिच ।
ता ऽस्य । तारकादित्वादि इतच् ॥	आरम्भानन्तर यत्र प्रत्यारम्भो न वि
गर्ही । त्रि । अधमे । निन्दे । कुपूये	द्यते । गर्गादिमुनय सर्वे तमेवाहु

गलाङ्क

गलप्रवृत्तिमिति राजभार्तण्ड ॥ अ
जनविशेषे । मत्स्यघण्टे ॥

गलत् । वि । स्वसमाने ॥ स्ववति ॥

गलनिका । स्त्री । कर्कर्याम् । स्वल्प
वारिधान्याम् । आत्त्वाम् ॥ गलति
। गल० । अट शतशानचाविति श
त । उगित्वान् डीप् । शपश्यनो-
रितिनुम् । स्वार्थे वन् ॥

गलमेखला । स्त्री । कण्ठाभरणविशेषे
। कण्ठस्थे । सूत्रात्त्वाम् । सकी
तोडा इति च भाषा ॥

गलव्रतः । पु । मयूरे ॥ इति चिकाण्ड
शेष ॥

गलशुण्डिका । स्त्री । तालूर्ध्वस्थ
जिह्वायाम् । वशिष्ठकायाम् । सुधा
स्त्रवायाम् ॥

गलसनी । स्त्री । छाग्याम् ॥

गलहस्त । पु । अर्द्धचन्द्रे ॥ गलेहस्त ॥

गला । स्त्री । अलम्बुषायाम् । अज्जालु
प्रभेदे ॥

गलाङ्कुर । पु । गलरोगविशेषे । रोहि
य्याम् ॥ तस्य सम्प्राप्तिपूर्वक लक्षण
यथा । गले ऽनिल पित्तकफौ च
मूर्च्छितौ प्रदृश्य मांसस्य तथैव शो
णितम् । गलोपसरोधकरै स्तथा
ङ्कुरैर्निह ग्ल्यस्त्वं व्याधायिष्व रो
हिणीति ॥

गवय

गलानिल । पु । चिज्जिडिमाच् इति

गौडप्रसिद्धे मत्स्ये । गङ्गाटेये ॥

गलानिक गलाविल इति च काचि
त्पाठ ॥

गलि । पु । दुष्टदृष्टे । शक्तोपधुर्वहो
दृष्टो गलिरित्युच्यते । गलियावैल
इति भाषा ॥ गुणानामेव दौरात्म्या
दुरिधुर्यो नियुज्यते । असञ्जातकि
णस्कन्ध सुखस्वपिति गौर्गलिः ॥

गलित । चि । च्युते । पतिते । स्वस्ते
। हस्तादितोभ्रष्टे ॥ गल्यतेऽस्य ।
गल० । क्त ॥ गत्यर्थकर्मकेतिक
र्त्तरि वा क्त ॥ रिक्ते ॥

गलेगण्ड । पुं । पश्चिमिषे । मर्कटे ।
अस्त्रिगिच्छाङ्गाडगिला इति च भाषा ॥

गलेसनी । स्त्री । छाग्याम् ॥

गलोद्देश । पुं । निगारे ॥ गलस्योदे
श समीपभागः ॥

गल्या । स्त्री । गलसमूहे ॥ गलानांस
मूत्र । पात्राय । गलोदहत्काश ॥

गल्ल । पु । गण्डे । गल इति भाषा ॥

गल्लक । पु । चषके । मद्यपानपात्रे ॥

गल्लक । पु । चषके ॥ इन्द्रनीलमयो ॥

गवय । पु । रोम्भ इति भाषाप्रसिद्धे

गलवन्मलहीने गोसदृशपशौ । ग

वालुके । वलभद्रे । महागन्ध ॥

अस्य मांसपाकविधिर्यथा । तैले स

गवाक्ष.

म्याचितै तसे दिङ्गुसैन्धवसयुते ।
 मांस गवयसम्भूत सुस्विन्न भूरिवा-
 खेति ॥ गवयो मधुरो घृष्य क्षिधो
 ष्याः कफपित्तल । विदाही गुरुविष्ट
 म्भी विपाके विरस. सदेत्यस्य मां
 सस्यगुणा ॥ वैवस्वतपुत्रेवानरविशे
 षे । यथा । रामायणे । पुत्रावैवस्व
 तस्याच पञ्च कालान्तकोपमा । गवो
 गवाक्षो गवय शरभो गन्धमादन.
 इति ॥ गवते । गुड् शब्दे । वा० अय
 ॥ यद्वा । गवनम् । ऋदोरप् । गव
 गवेनवा याति । या० । मू० क ॥
 गवयी । स्त्री । गवययोषायाम् । वन
 धेनौ । भिक्षगव्याम् ॥ योपधप्रतिषे
 षे गवयहयमुकयमनुष्यमत्स्याना म
 प्रतिषेधइति जातिलक्षणेऽपीप् ॥
 गवराक्षः । महोक्षे । वृषे ॥ इति शब्द
 चन्द्रिका ॥
 गवलाः । पु । वनमहिषे ॥ न । महिष
 शृङ्गे ॥ अलति । अलभूषणादौ ।
 अश् । गवामलम् ॥ यद्वा । गवनम्
 । गुड् ० । ऋदोरप् । गवलाति । क ॥
 गवाक्षः । पु । जाली भरोखा इति च
 भाषाप्रसिद्धे वातायने । वधूदृगयने ।
 जालके ॥ वैवस्वतपुत्रे कपिविशेषे ॥
 गवाकिरणा नामक्षीव । अक्षिशब्दे
 परम्प्राची । अक्षोर्दर्शनादित्यच्

गवाश

॥ गवोजलानि किरणानि वा । अ
 क्षन्ति ध्यामुवन्ति एत मनेन वा । अ
 चूषासौ । अकर्तार्यर्थे घञ् ॥
 गवाक्षी । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् ॥ गो
 दुम्बायाम् । गोमुक् इति गौडभा
 षा ॥ शाखोटे । शेउडा इति भाषा
 ॥ अपराजितायाम् ॥ गां भूमिम
 क्षोति । अक्षू० । कर्मण्यण् । डीप् ॥
 गवाक्षी । स्त्री । पां कालमाश् इति
 गौडभाषाप्रसिद्धे मत्स्ये ॥
 गवादनम् । न । घासे ॥ गोभिरयते ।
 अद० ल्युट् ॥
 गवादनी । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् ॥ ग
 वादनीद्वयं तिक्तं पाके कटुरसं खडु
 । वीर्योष्णं कामलापित्तकफलीहोद
 रापहम् ॥ आसकासापह कुष्ठगुल्म
 ग्रन्थिव्रणप्रणुत् । प्रमेहमूढगर्भमग
 ण्डामयविषापहम् ॥ गवांघासाढना
 अवे । नादं लडावनी इति च भाषा ॥
 नीलापराजितायाम् ॥ गौ० डीप् ॥
 गवाक्षीकः । पु । गवये । गोसदृशे ऽर-
 य्यपशौ ॥
 गवाशन । पु । गोभक्षके । मोक्षी इति
 भाषा ॥ यथा । माताप्येका पिताप्ये
 को मम तस्य च पक्षिण । अहं म
 निमि रानीत सचनीतो गवाशनै
 रिष्युङ्गट ॥

गवेष्टु.

ॐ गवायिका । स्त्री । साक्षायाम् । जतुनि॥

मविनी । स्त्री । गवांसमूहे ॥ खखा
दिभ्यश्चनिर्वक्तव्यः ॥

गविष्ठः । त्रि । भूमिस्थे ॥ स्वर्गस्थे ॥

गविष्ठिरः । त्रि । गविस्थिरे ॥ हस्तद
नादित्यस्तुक् ॥ गवियुधिभ्यांस्थिर
इतिधत्त्वम् ॥

मवीश्वर । पु । गवांस्वामिनि । योम
ति । योमिनि ॥ गवांस्वीश्वरः ॥

गवेजितम् । न । शुभाशुभाय गवामांका
 रे ॥ यथा । गावो दीना पार्थिवस्या
 ऽश्विनाय पादैर्भूमिं कुड्वन्त्यव
 रोणान् । मृश्यां कुर्वन्त्यस्तुपूर्णाया
 तावत्पत्तुर्भिता स्तस्करानाव
 न्त्य ॥ अकारिणो क्रोधति चेदनर्थो
 मयाव राधो वृषभः शिवाय । भृश
 निबद्धा यदि कृत्स्निकाभिस्तदाशुष्ट
 टिसरमात्मजैर्वा ॥ आगच्छन्त्यो वे
 श्मन्भारवेण संसेवन्त्यो गोष्ठहृष्टौ
 गवां गा । आर्द्राङ्ग्यो वा हृष्टरो
 मन्त्र्यः प्रहृष्टा वन्वा गावस्तु स्याद्वि
 ष्योपिचैवम् ॥ इतिवाराह्यामेकोन
 नवतिः ॥

गवेहु । स्त्री । आरय्यगोधूमास्ते नु
न्यसे । मत्सङ् इति गौडभाषा ॥

अवे गवार्ज्हीयते । हीष्टुयते ।

मृगव्यादिस्थात् कु । नैवतोदकार

गन्धर्वम्

स्य ड. । तत्पुरुषे कृतो न्यस्युक् ॥

गवेधु । स्त्री । गवेधौ ॥ गवेधु कटुका
स्वाही कार्श्यकृत् कफनाशिनी ॥

गवेधुकम् । न । गैरिके ॥ इति राज
निर्घण्टः ॥

गवेधुका । स्त्री । तृणधान्यविशेषेण ग
 ङ्गङ्ग इति देधान इति च गौडभाषा ।
 गवेडौ ॥ नागवस्त्रायाम् ॥ मयि कूमे
 र्यते मय्य ॥ काकुत्तकादु । संज्ञा
 यांकम् ॥

गवेरुक्कम् । न । गैरिक्के ॥

गवेशका । स्त्री । गोरंश्चालसिका ।
तिगौडप्रसिद्धे दृष्टविशेषे ॥ ५॥

गवेधना । स्त्री । अन्वेधनायाम् । पर्ये
धनायाम् । आर्गणे ॥ धर्मात्तन्वेधने
॥ गवेधमार्गणे । यु० । यन्तायुम् ॥
गवेधितम् । त्रि । अन्वेधिते । आर्गिते
॥ गवेध्यतेऽस्य । गवेध० । क्तः ॥

गन्धम् । न । ज्ञायाम् ॥ रामद्रव्योऽपि
। गोदुग्धादौ । गोसम्बन्धिनि सर्व

पिबन् ॥ गन्ध पिबु गवां सर्वम् । स
र्वम् भयविकारावयवादि गवां गन्ध

म् ॥ गविमवम् गौर्देवतास्य वा ।
गौरजादिप्रसङ्गे यत् ॥ गौर्हिते ॥

गनेहितम् । उगवादिभ्यो यत् ॥
गोर्नैमित्तं संयोग उत्पातो वा ।

गोदावरी ५ संख्यापरिमाणान्वादेयत

गङ्गार

॥ गोरिदम् । गोपयस्येत । वान्तो
यि प्रत्यये ॥

गव्या । स्त्री । गोत्रायाम् । गोहन्त्रे ॥

गवांसमूह । खलगोरथात् इति य

॥ गव्यूतौ ॥ गोरोचनायाम् ॥

गव्यूतम् । न । क्रोशे ॥ गव्यूतौ ॥

गव्यूति । स्त्री । क्रोशयुगे । द्विसहस्र

धनुषि । गोरुते ॥ धन्वन्तरसहस्र

न्तु क्रोश. क्रोशद्य पुन । गव्यूत

स्त्रीतु गव्यूति गोरुत गोमतश्च तत्

॥ गोर्यूतौ कन्दस्युपसख्यानम् । अ

ध्वपरिमाणेचेत्यवादेशः ॥

गहनम् । न । घना इति भाषा प्रसिद्धे

कानने । वने ॥ गह्वरे ॥ दु खे ॥

षि । कलिले । दुर्गमे । दुष्प्रवेशे

॥ पुं । परमात्मनि ॥ दुष्प्रवेशत्वात्

अवस्थाप्रयभावाभावसाक्षित्वात् वा

गहन. परमात्मा । अस्त्रस्वरूप सा

मर्त्यचेष्टितं वाचातुनश्चक्यते ऽतो

गहन' ॥ गाद्यते गाहूविलोडने ।

बहुधासन्धवापीति युच् । पृषोदरा

दिप्त्वात् इत्थ । कृच्छ्रगहनयोरिति

निर्देशाद्वा इत्थः ॥

गहना । स्त्री । अलङ्कारे ॥ इति देवी

पुराणम् ॥

गङ्गार. । पुं । निष्कण्ठे ॥ न । गुहा

याम् ॥ दग्धे ॥ वने ॥ विषमस्त्रा

गाङ्ग

ने । अनेका ऽनर्थसङ्कटे ॥ गाद्यते

। गाहू° । छिन्नर छन्नरेतिसाधु. ॥

गङ्गरी । स्त्री । गुहायाम् ॥

गा । स्त्री । गाथायाम् ॥

गाङ्ग । पुं । भीष्मपितामहे ॥ कार्त्तिक

केये । गुहे ॥ गङ्गाया अपत्यम् । शि

वादिभ्योऽण् ॥ त्रि । गङ्गासम्भूते ॥ न

। गङ्गाजले ॥ धाराजले ॥ यदा स्था

दान्धिने मासिस्वर्य स्वाति विशा

खयो । तदा न्नु जलदैर्मुक्त गाङ्ग

मुक्त मनीषिभि ॥ आकाशगङ्गास

न्वन्धि जल मादाय दिग्गजा । मे

घै रन्तरिता वृष्टि कुर्वन्तीति वच

सताम् ॥ गाङ्ग मान्वयुजे मासि प्रा

यो वर्षति बारिद । सर्वथा तज्जल

देय तथैव चरकेवच. ॥ स्थापिते

हेमजेपाचे राजते अन्नवे ऽपि वा

। शाल्यग्रं येन ससिक्त भवे दक्षेद

वर्णवत् । तद् गाङ्गं सर्वदोषघ्न त्रये

सामुद्र मन्यथा ॥ सामुद्र स्नान्धिने

मासि गुह्ये गोङ्गवदादिशेत् । यतो

ऽगस्त्यस्य दिव्यैर्दद्यात् सकलं ज

लम् । निर्मल निर्विष स्वादु शुक्लं

स्या ऽद्दोषकम् ॥ यत आह । कू

त्कारविषवातेन नामाना व्योमवा

रिषाम् । वर्षासु सविष तोय दि

व्य सन्धान्निर्ग विनेति ॥

गाढम्	गाणय
<p>गाङ्गट । पु । } चिङ्गडिमाच् इति गाङ्गटक । पु । } गौडभाषाप्रसिद्धे गाङ्गटेय । पु । } मत्स्ये ॥ इतिशब्दर त्नावली ॥</p>	<p>ते ॥ अवगाढे । सेविते ॥ तेष्वि गाढांतमसां प्रापेतिरघु ॥ गाढते स्य । गाहूत्रिलोडने । क्तः ॥</p>
<p>गाङ्गायनि । पु । भीष्मे । शान्तनवे ॥ गुहे ॥ गङ्गाया अपत्यम् । तिकादि भ्य फिञ् ॥</p>	<p>गाढमुष्टि । पुं । खड्गे ॥ चि । कृपणे ॥ गाढामुष्टिर्यस्य ॥</p>
<p>गाङ्गेय । पु । भीष्मे ॥ स्कन्दे ॥ इक्ष्मी शमीने ॥ भद्रमुस्तायाम् ॥ न । क शेवणि ॥ मुत्से ॥ स्वर्णे ॥ य गर्भे सु शुवे गङ्गा पावकाहीप्ततेजसम् । तदुत्सव पर्वते न्यस्तं हिरण्यसमपद्य त ॥ गङ्गाया अपत्यम् । शुभ्रादि भ्य श्चति ढक् ॥</p>	<p>गाढावटी । स्त्री । चतुरङ्गक्रीडामध्ये क्रीडाविशेषे ॥ यथा । नौकैका वटि का यस्य विद्यते खेलने यदि । गाढा वटीति विख्याता पद तस्य न दुष्य तीति ॥</p>
<p>गाङ्गेवकी । स्त्री । गौरक्षतखड्गलायाम् । नागवलायाम् ॥ गाङ्गजखमीर यति । ईरगतौ चेषणेच । सुगव्वाद् यश्चेति कु । स्वार्थेकन् । गौरादि ङीष् ॥</p>	<p>गाणपत । चि । गणपतिदेवताके ॥ गणेशोपासके ॥ गणपतिदेवताऽस्य । अश्वपत्न्यादिभ्यश्चेतिगयापवादे। ऽण् । गाणपत्योमन्त्रइतितु प्रामादि कमेव । गणपतिचेत्रपत्न्यादीनाम श्वपत्न्यादिषुपाठात् ॥ गणपतिसम्ब न्धिनि ॥</p>
<p>गाङ्गेष्टी । स्त्री । कटशर्कराक्षतायाम् । न ठाइतिगौडभाषाइति हारावली ॥ गांजरम् । न । गृज्जने । नारङ्गवर्षके ॥ गांजर मधुरं तीक्ष्णं तिक्तोष्णं दीपन खण्डु । सङ्गाहि रक्तपित्ताग्ना शङ्खीकफवातजित् ॥</p>	<p>गाणपत्यम् । न । गणपतिस्त्वे ॥ गणप- ते कर्मभावो वा । गुणवचनब्राह्म णादिभ्य कर्मणिचेतिष्यञ् । गण पत्यधिपतिशब्दयोर्ब्राह्मणादिषुपा ठात् ॥</p>
<p>गाणिकाय' पु । कर्त्तिकपक्षिणि ॥ गाढम् । न । 'दृढे' ॥ तीव्रो'णि । तद्यु</p>	<p>गाणिक्यम् । न । वेश्यादृन्दे ॥ गणिका नां समूहः । गणिकाया यजिति व क्तव्यमिति यञ् ॥ गाण्येयः । चि । गणनीये । गणयितुं श क्ये ॥ गणयते । गणसङ्ख्याने । अ</p>

गद्यम्	गाध
<p>चोयत् । सच्चापूर्वकत्वात् निलो प । चिन्तिपूजीत्यङ् वि धानाङ्गुणा भावार्थाद्वा ॥ अन्यथा उग्रत्वादि त्यनन्तर पठित्वा अकारमेव विद धात् ॥</p>	<p>न वा । गाङ्गतौ । घृन् ॥ एति वा । बहुलतयात इयोगा ॥ यद्वा । गच्छति । गच्छुः । गमेगाचेति इन् । आचान्तादेश ॥</p>
<p>गाण्डिव । पु । न । अर्जुनस्यधनुषि ॥ कामुकमात्रे ॥ गाण्डि ग्रन्थि रस्या स्ति । गाण्डजगात्सच्चायामिति ॥ गाण्डीव । पु । न । गाण्डिवे ॥ गाण्डी ग्रन्थिरस्यास्ति । कृदिकारादितिङी बन्तात् गाण्डजगादिति व ॥</p>	<p>गावभङ्गा । स्त्री । शूकशिम्याम ॥ गात्रशय्य । पु । तापसि शेषे ॥ केवल गात्रैरेव य श्रेते स ॥ गात्रासङ्कोची । पु । जाह्नकजन्तौ ॥ गात्रसम्पन्न । पु । म्रदपक्षिणि ॥ गात्रानुलेपनी । स्त्री । अनुलेपनवर्त्य म् । वर्णके । विलेपने । गात्रानुले पयोग्ये पिष्टदृष्टसुगन्धिद्वये ॥ गा त्रमनुलिप्यते ऽनया । कायेति ल्युट् । ङीप् ॥</p>
<p>गाण्डीवभूषण । पु । अर्जुने ॥ धनुष्के । धनुषमिति ॥ गाण्डीव भूषणस्य ॥ गाण्डीवी । पु । अर्जुने । कौन्तेये ॥ चापिनि । धनुष्के ॥ अर्जुनवृक्षे ॥ गाण्डीवोस्त्यस्य । इति ॥</p>	<p>गात्रिका । स्त्री । गात्री इति लोकप्र सिद्धे ॥</p>
<p>गातु । पु । पुस्तोक्किले ॥ भृङ्गे ॥ ग न्धर्वे ॥ वि । रोषणे ॥ गायति । गैशदे । गातेवा । गाङ्गतौ । क मिमनिजनिगाभायाद्विभ्यश्चेति तु ॥ गायने ॥</p>	<p>गायक । पु । गायके । गानोपजीविनि ॥ गायति । गैः । गस्यकन् ॥ गाथा । स्त्री । श्लोके ॥ सस्कृतान्यभा षायाम् । प्राकृतभाषायाम् ॥ गेथे ॥ वृत्ते । अक्षरसङ्ख्यातपद्ये ॥ यथा । पादे द्वादश विषमे मात्रा स्थाष्टादश द्वितीयेहि । पञ्चदश चेत तुरीये कथिता गाथा तथैवार्थेति ॥ गीयते ऽसौ । गाङ् । उषिकु षिगार्त्तिभ्यस्त् ॥</p>
<p>गाता । पु । गायके ॥ गायति । गैः ॥ वृत् ॥ गात्रम् । न । गजाग्रजङ्गादौ । गजाग्र भागे ॥ अङ्गे ॥ कलेवरे । इन्द्रिया यतने । शिर पाश्याद्यवयव नां समु दये । गात इति भाषा ॥ गाते ऽने</p>	<p>गाध । पु । तल्लस्यशे । स्थाने ॥ सुप्त</p>

गान्धर्व

रे । गान्धर्व इति प्रौढवृत्तिचभाषा ॥
क्षिप्तायाम् ॥

गाधि । पु । कान्यकुब्जदेशाधिपेचन्द्र
वंशीयकुशिकराजस्यपुत्रे विश्वामित्र
मुने पितरि ॥

माधिज । पु । विश्वामित्रमुनेः ॥ गा
धेर्जात । जनी० । ड ॥

गाधिपुरम् । न । कान्यकुब्जे कनौज
इतिख्याते महोदयपुरे ॥

गाधिभू । पु ।
गाधिसुत । पु । } विश्वामित्रे ॥
गाधेयः । पु । }

गानम् । न । गीते । गेये ॥ ध्वनौ ॥
गैशब्दे । ल्युट् ॥ मार्गे देशी च
गानस्य प्रकारौ द्वा बुदोरितौ ॥

गानिनी । स्त्री । वचायाम् ॥

गान्तु । वि । गन्तरि ॥ गच्छति । गन्तृ० ।
क्रमिगमि वमिभ्यस्तुन्टद्धिश्च ॥

गान्त्रम् । न । शकटे ॥ गम्यतेऽनेन
। गन्तृ० । भ्रसृजिगमिनमिहनिवि
ष्यशाट्टद्धिश्चेतिष्टन ॥

गान्दिनी । स्त्री । श्रीगङ्गायाम् । जा
ङ्गयाम् ॥ अक्रूरयादवमगरि ॥

गान्दिनीसुत । पु । भीष्मपितामहे ॥
अक्रूरयादवे ॥

गान्धर्वः । पु । गान्धर्व ॥ किवाहविशेषे
यथा । इच्छयाऽन्योन्यसंयोगः कन्या

गान्धार

याश्च वरस्य च । गान्धर्व स तु विज्ञे
यो मैथुन्यः कामसम्भव इति ॥ गा
न्धर्वः समयान्मिथइतिच । यत्र कन्या
वरयो रन्योन्यानुरागात् त्व मे भा
र्या त्व मेपति रितिनिश्चय स इत्य
र्थः ॥ अष्टद्विधदैवसर्गाक्षरे ॥ भारत
वर्षांयोपद्मोपविशेषे ॥ न । गाने ॥ सा
मवेदस्योपवेदे । पदावस्थिततानप
रिच्छेदप्रयुक्तावधानेन पृथक् षड्जा
दिस्वरसमुदाये ॥ तदाहदन्तिच ।
पदस्थस्वरसङ्घातसालेन समित
स्तथा । प्रयुक्तश्चावधानेन गान्धर्वम
भिधीयते ॥ इति ॥ गन्ध सौरभम्
अर्वति । अर्वगतौ । कर्मण्यण् । शक
ध्वादि । तत प्रक्षाद्यण् ॥ त्रि । गन्ध
र्वसम्बन्धिनि ॥

गान्धारः । पु । सिन्दूरे ॥ रामप्रभेदे ॥

तत्त्वरूप यथा । जटां दधानः कृत
भूतिभूषण काषायवासा स्तम्बुदेह
यष्टिः । सयोगपट्ट कृतनेत्रमुद्रा
न्धाररागः कथित स्तपस्वीति ॥ अ-
यं भैरवरागस्य पुत्र । प्रत्यक्षोऽस्य गा
नसमय ॥ कन्धार इति भाषाप्रसि-
द्धे देशे ॥ गन्धारदेशे भव । कच्छा
दिभ्यश्चेत्यण् ॥ गन्धारोऽभिज्ञो

ऽस्य वा सिध्वाद्यण् ॥ नृपान्तरे ॥ गा
न्धारः अपत्यम् । सात्त्विकगान्धारि-

गान्धिक	गायत्री
<p>भ्याञ्चेत्त्वञ् । तस्य राजन्यप्येवम् ॥ तन्त्रोक्तगोप्यते सप्तस्वरान्मर्गते तृ तीयस्वरे ॥ अजाविकौच गान्धार नदत । तस्योत्पत्त्यादि र्यञ्चा । वा यु समुद्गतो नाभे कण्ठशीर्षसमा हत । नानागन्धवद् पुण्योगान्धार स्तेन हेतुनेति ॥ अपिच । नाभे समुद्गतो वायुर्मन्त्रश्चोचै च चालयन् । स शब्द स्तेन निर्याति गान्धारस्ते न कथ्यते ॥ चतस्र पञ्चमे षड्जे मध्यमे श्रुतयो मता । ऋषभे वै वते तिस्रो द्वे गान्धारनिषादके इति ॥ न । गन्धरसे ॥</p>	<p>हारिणि । गन्धत्रयिणि ॥ सत्तु अन्व छात् राजपुत्र्यांजात सङ्करजाति । अस्य कर्मलिखन गन्धदानञ्चेति परा शर ॥ मां धियोक्ता इति गौडभाषा प्रसिद्धे कीटिविशेषे ॥</p>
<p>गान्धारराज । पु । महाभारतप्रसिद्धे शकु निनाम्नाख्याते दुर्योधनस्य मातुले ॥ गान्धारी । स्त्री । धृतराष्ट्रस्य पत्न्याम् ॥ जिनानां शासनदेवताविशेषे ॥ य वासे ॥ दुरालभायाम् ॥ नाडीविशे षे ॥ यथा । इडापृष्ठे तु गान्धारी म यूरगलसन्निभा । सव्यपादादिनेत्रा न्तागान्धारीपरिकीर्तितेति ॥ गां भा इति प्रसिद्धे मादक द्रव्यविशेषे ॥ इति विष्णुसिद्धान्तसारावली वैद्यक ग्रन्थ ॥</p>	<p>गामुक । त्रि । गमनशीले । गन्तरि ॥ गच्छति तच्छील । गन्तृ० । लषप तपदस्याभूटषडनकमगमशस्यउक ञ् इत्युक्तञ् ॥</p>
<p>गान्धारेय । पु । दुर्योधननृपे ॥ गा न्धार्या अपत्यम् । स्त्रीभ्योढक ॥ गान्धिक । पु । लेखके ॥ सुगन्धिव्यव</p>	<p>गाम्भीर्यम् । न । अचोभ्यस्त्वे ॥ गम्भी रेभवम् । गम्भीराज्ज्य ॥ गम्भी रस्त्वे । अगाधस्त्वे ॥ पीत्वा गर्जन्यप स्ते दिशि दिशि जलदा स्वशरण्यो गरीणां स्वभामावासभाजा ममरवि टपिनां जन्मभूमि स्वमेव । गम्भी र्ये किञ्च तादृक् त्वयि सलिलनिधे किञ्च पिच्छापयाम सर्वोपायेन मै वावहणिसुनिकृपादृष्टय काञ्च- णीया ॥</p> <p>गायक । त्रि । गातरि । गायने ॥ ग- न्धर्व ॥ गायति । गौ० । खुल ॥</p> <p>गायत्रम् । न । सामविशेषे ॥ त्रि । गा यत्री सम्बन्धिनि ॥</p> <p>गायत्री । पु । खदिरवृक्षे ॥ वज्रिगाय त्रिणातयेति वैद्योक्ते । ग्री० इति ॥</p> <p>गायत्रस्तोत्रवन्धुजातरि ॥</p> <p>गायत्री । स्त्री । विप्रदादेयाम् । वेद</p>

गायन.

मातरि ॥ गायन्तं चायते । चैडपा
 खने । आतोनुपसर्गे इतिक । गौ०
 डीष् ॥ यथाह्वयास । प्रतिग्रहान्न
 दोषाच्च पातका दुपपातकात् । गा
 यत्री प्रोच्यतेतस्मान्नायन्तत्रायतेय
 त इति ॥ अपिच । न भिन्ना प्रतिप
 द्येत गायत्री प्रह्वणा सह । सोहम
 स्मीत्युपासीत विधिनायेनकेनचि
 दिति ॥ अस्या स्थान पुष्करे ॥ उपल
 भ्यचसावित्रीं नेपतिष्ठेतयो द्विज
 । कालेचिकालं सप्ताहात् सपतेन्ना
 च सशय ॥ गायत्रीमन्त्रतोयाव्य-
 दत्तयेनाञ्जलित्रम् । कालेसाविचि
 केण स्यात् तेनदत्त जगत्त्रयमि
 तिपद्मपुराणम् ॥ दुर्गायां देव्याम्
 । भवान्याम् ॥ यथा । गायनाद् गम
 नाद्वापि गायत्रीत्रिदशार्चितेतिदेवी
 निरुक्ताध्याय ॥ यद्वा । गानङ् गाय
 । भावे घञ् । युक् । गायेन गानेन
 चायते । चैड् । सुपीतियोगविभा
 गात् क ॥ खदिरदुमे ॥ षडक्षरे क
 न्दोवि । तस्यावृत्तिस्त्रिविधा । यथा
 । तनुमध्या १ शशिवदना २ सोम
 राजीति । उदाहरणन्तु तत्तत्स्था
 ने द्रष्टव्यम् ॥

गायन । चि । गायके । गाथके ॥ गा
 यति । गौ० । ग्युट्चेति शिल्पिनि

गार्गीय

कर्त्तरि ग्युट् । आतोयुक् ॥ ज
 ल्पाके ॥

गायनी । स्त्री । गानकव्याम् ॥ टित्त्वा
 न्डीप् ॥

गायिका । स्त्री । गायन्याम् ॥ खलुलना
 त् गायकात् स्त्रियां टाप । प्रत्यय
 स्थादित्तीत्त्वम् ॥

गारिचम् । न । ओदने ॥ गीर्यते । गृ०
 । भूवादिगृभ्योणित्रल् इति णित्रल्
 प्रत्यय ॥

गारुडम् । न । स्तेडमन्त्रे ॥ मरकतम
 यौ ॥ विषशास्त्रे ॥ गरुडपुराणे ॥
 अस्यस्योक्तसंस्थोक्तादेवीभामवते
 यथा । एकोनविंशत्साहस्र गारुडं
 हरि भाषितमिति ॥ स्वर्ण ॥

गारुडिक । पु । विषवैद्ये ॥

गारुडी । स्त्री । पातालगरुडीलताया
 म् ॥ विद्याविशेषे ॥

गारुत्मतम् । न । मरकते । हरिन्मयौ
 । पद्मा इति भाषा ॥ गरुत्मतो जात
 म् । तस्ये दमिच्यम् ॥

गारुत्मतपत्रिका । स्त्री । पाचीलता
 याम् ॥

गार्गी । स्त्री । वृहदारण्यकोपनिषत्प्र
 सिद्धायां ब्रह्मवादिन्या वचक्रुत्तनया

याम् । वाचक्रव्याम् ॥ गर्गस्थापत्य
 स्त्री । गगाद्यञ् । यजश्चेतडीप ।

ॐ ४००

ॐ

ॐ जलस्तद्धितस्येति यलोप ॥

गार्गीयम् । वि । गर्गप्रोक्त ॥

गार्ग्यं पु । मुनिविशेषे ॥ गर्गस्य गो
च । पत्न्यम् । ग० यञ् । बहुल्ले गर्गा ॥गार्ह्यम् । न । लिप्सायाम् । आकाङ्क्षा
याम् । तृष्णाभरे ॥ गर्दृगव । चतुर्व
र्णादित्वात् स्वार्थे ष्यञ् ॥

गार्धपत्र । पु । गृध्रपक्षयुक्ते वागे ॥

गार्धं पु । गर्भशुद्ध्यर्थं क्रियमाणे क
र्मविशेषे ॥ चि । गर्भसम्बन्धिनि ॥
तस्येदमित्यण् ॥ गर्भाधानादौ ॥

गार्भिकम् । वि । गर्भसम्बन्धिनि ॥

गार्भिण्यम् । न । गर्भिणीनां समूहे ॥
तस्यसमूह इत्यधिकारे भिच्चादि
भ्योश्च इत्यणि भन्त्याठ इति पुबङ्गा
वेचकृते इनण्यनपत्य इति प्रकृति
भाव ॥गार्ष्टेय । पु । गृष्टिवत्से ॥ गृष्ट्या रूप
त्यम् । गृष्ट्यादिभ्यश्चेतिठञ् ॥गार्हपत्य । पु । यज्ञाग्निविशेषे ॥ गृ
हपति र्यजमान तेन सयुक्त । गृ
हपतिना सयुक्तेष्व । अचसत्ताया
मित्यनुष्टुप्ते राज्ञनीयादौनाति
प्रसङ्ग ॥गार्हस्थ । पु । गृहस्थे यागपुत्रादिका
रणे द्वितीयः अमे ॥ स्वार्थिकेऽण् ॥

गार्हस्थ्यम् । न । गृहस्थत्वे ॥ गृहस्थ

ॐ ४००

गावेधु

स्य कर्म भावेवा । ष्यञ् ।

गालनम् । न । चारणे चुवावना
पसावना इति गलात्रना इति च
भाषा ॥गालव । पु । मुनिविशेषे ॥ लोभे ॥
केन्दके ॥ गालवस्यापत्यम् । कस्य
न्धकेत्यण् ॥

गालि । पु । शपे ॥ इति विकारण्डशेष ।

यथ । ददतु ददतु गालि गालिमन्नो
भवन्नो वय मिह तदभ वा जालिदा
नेष्यशक्ता । जगति विदित मेतद्दी
यते विशमान नहि शशकविषाण
दीयते य ददान्यैरित्युद्भट ॥गालित । वि कृतगालने । चुवायानि
चोडा इति च भाषा ॥ यथा । गालि
त इधि सुस्निग्ध मिष्यादि ॥ इषी
कृते ॥ यथा । गालितस्य सुवर्णस्य
घोडशशेन सीसकम् इति । गला
या इति भाषा ॥

गालिनी । स्त्री । मुद्राविशेषे ॥

गालोव्यम् । न । पद्मवीजे । कमल
गट्टा इति भाषा ॥गावल्ह्यः । पु । सञ्जये ॥ गजल्लण
स्यापत्यम् । अतइञ् ॥गावेधुक । चि । गावेधुकाया अवयवे ।
तद्विकारच ॥ विल्लाडण् ॥

गाहनम् । न । प्रवेशने ॥ गाहना इति

ॐ ४००

गिरिक

ख्याते विलोडने ॥

गी । स्त्री । भाषायाम् । वाचि । सर
स्वत्ताम् ॥ गृहान्येताम् । गृह्यदे ।
। सं० क्लिप् । ऋतद्वातो ॥

गिरा । स्त्री । भग्नितौ । वचने ॥

गिरि । पु । गोत्रे । पर्वते ॥ मेरुमन्द

रकैलासमलया गन्धमदन । म

हेन्द्र ग्रीपर्वतश्च हेमकूट सप्तैव

च ॥ अष्टा वेते तु सम्पृज्यागिरय

पूर्वादक् क्रमात् ॥ गिरियके ॥ ने

त्ररूपप्रभेदे ॥ पारदस्यदोषविशेषे

॥ सन्यासिना नामविशेषे ॥ यथा ।

सदोर्द्धवाहु र्यो वीरो मुक्तकेशो

दिगम्बर । सर्वत्र समभावेन भाव

ये शोभरोत्तम ॥ इष्टदेवीधिया

नारी स गिरि पतिकीर्तितइति

॥ स्त्री । गोत्रौ । गिरिनाइति भाषा

॥ वाचस्पिकायाम् ॥ चि । पूज्ये ॥

गिरिनम् । गृ० । इक् कृष्यादिभ्य ॥

वाहुलकात् किर्वा । ऋतइत् ॥ गिर

तिवा । कृगृशृपृकुटीति इ कित् ॥

गिरिकण्टक । पु । वज्रे ॥

गिरिकदम्ब । पु । धाराकदम्बे । नीमे ।

गिरिकदली । स्त्री । बहुबीजायाम् ।

वक्रत्मायाम् ॥

गिरिकर्षिका । स्त्र । पृथिव्याम् ॥ श्वे

तकिण्णिहीदृशे ॥ अपराजिता-

गिरिजा

याम् ॥

गिरिकर्षी । स्त्री । अपराजिनायाम् ॥

यवासे ॥ गिरि बालमूषिका कर्षी-

स्या तत्कर्ण तुल्यपत्रत्वात् । ङीष् ॥

गिरिका । स्त्री । बालमूषिकायाम् ॥

गिरे सञ्जायाकन् ॥

गिरिकाण । चि । गिरिरोशेकचक्षु

र्क्षिने ॥

गिरिगुह । पु । गेरुडुके ॥

गिरिज । पु । मधूकवृक्षविशेषे । गौ

रभाके ॥ न । अभ्रके ॥ शिलाजतु

नि ॥ शैलजे ॥ लोहे ॥ गैरिके ॥

चि । गिरिसम्भृते ॥ गिरेर्जातम् ।

जनी० । पञ्चम्यामितिङ् ॥ गिरौ

जात वा । सप्तम्याजनेर्ङ् ॥

गिरिजा । स्त्री । गौर्याम् । पार्वत्याम्

॥ मातुलुङ्याम् ॥ श्वेतवृक्षायाम्

॥ क्षुद्रपाषाणभेदायाम् ॥ प्रायमाणा

खतायाम् ॥ कारीवृक्षे ॥ मल्लिका

याम् ॥ गिरिकदल्याम् ॥ गिरेर्जा

ता । जनी० । पञ्चम्यामजातावि-

तिङ् ॥

गिरिजामलम् । न । अभ्रके ॥ गिरौ-

जात गिरिजम् । कमल । अभ्रगतौ

। दृषादित्वात् कल । न मलमल्ले

तिवा । गिरिजश्चतदमलम् ॥ गिरि

जायामलं वा ॥

ॐ

गिरिभू

ॐ गिरिज्वर । पु । वज्र ॥

गिरिव । पु । शिवे ॥

गिरिदुर्गम् । न । पर्वतपृष्ठे ऽतिदुरा
 रोहे सङ्कटकमार्गोपेते ऽ नानदीप्र
 स्तव्याद्युदकयुक्ते बहुसस्योत्पन्नचे
 ववृक्ष न्विते रात्रानिवासस्थाने ॥ स
 र्वेयत्तु प्रयत्नेन गिरिदुर्गं समाश्रयेत्
 । एषाहि वाहुमुख्येन गिरिदुर्गं वि
 शिष्यते ॥ एषा धन्वदुर्गादीनाम् ।
 गिरिदुर्गे श्वदुरारोहत्त्व महत्प्र
 देभादल्पप्रयत्नप्रेरितशिलादिना व
 हुविपक्षसैन्यस्थापादनमिच्छादयो
 बहवो गुणा विद्यन्ते तस्मात् प्रयत्ने
 न तदाश्रयेत् ॥

गिरिधातु । पु । गैरिके ॥

गिरिज्जही । स्त्री । शैलापगायाम् ॥ गि
 रे प्रवृत्ता नदी । गिरिज्जहादीनां
 नेतिपाच्छिक्कोऽयत्ताभावः । तेन पक्षे
 गिरिज्जहीत्यपि बोध्यम् ॥

गिरिनिम्ब । पु । महारिष्टवृक्षे ॥

गिरिपीडु । पु । परुषकवृक्षे । फाल
 सा इति भाषा ॥ इति राजनिर्घण्ट ॥

गिरिपुष्पकम् । न । शैलेये ॥

गिरिप्रिया । स्त्री । चमर्याम् ॥

गिरिभिद् । पु । पाषाणभेदवृक्षे ॥

ॐ गिरिभू । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ शुद्धपा
 षाणभेदे ॥

ॐ

गिरिसु

गिरिमल्लिका । स्त्री । कुरैया इति भा ॥

षाप्रसिद्धे कुटजवृक्षे ॥ गिरिमल्ली
 व । इवार्थकम् ॥

गिरिमल्ली । स्त्री । गिरिमल्लिकायाम् ॥

गिरिमृद् । स्त्री । गैरिके ॥

गिरिमृद्वम् । न । गैरिके ॥

गिरिमेद । पु । विट्खदिरे ॥ इरिमे
 दइत्यपि पाठ ॥

गिरियक । पु । कन्दुके । गेष्कुके ॥
 इति हेमचन्द्रः ॥

गिरिवासी । पुं । हस्तिकन्दे ॥

गिरिश' । पु । सदाशिवे । शङ्करे ॥ गि
 रि रात्र्यमन्त्रेणा ऽ स्थास्तीति विग्रहे
 लोसादित्वात् ॥ गिरौ श्वेते गिरि
 श्वयति उपभोगेन तनू करोति वा । गि
 रौ डङ्गन्धसि । लोके तु ब्रान्दसानां
 कचिद्भाषायामपि प्रयोग इत्याशु
 शुचिषिव दित्याह स्वामो ॥

गिरिशालिनी । स्त्री । अपराजिता-
 याम् ॥

गिरिशृङ्ग । पु । नखेशे । विनायके ॥
 न । अद्रिशिखरे ॥

गिरिसार । पु । लौहे ॥ रज्जे ॥ मक्ष
 याचले ॥

गिरिसुत । पु । मैनाकपर्वते ॥

गिरिसुता । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ मया
 । अवतुवो गिरिसुता शशिश्रुतः प्रि

ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

गीतम्

गीतम्

यतमा । विप्रतु वो हृदि सदा भग
वत मदयुगमिति ॥

गिरीश । पु । स्थाणो । रुद्रे । शिवे ॥
अद्रिपतौ । हिमाचले ॥ दृढस्यतौ
॥ गिरे कैलासस्य ईश ॥

गिलः । पु । जम्बीरे ॥ गिलति । गृ०
। मू० क । अचिविभाषेतिलत्त्वम् ॥

गिलशाह । पु । कुम्भीरे । नाका इत
भाषा ॥

गिलनम । न । गिरणे । भक्षणे ॥

गिलि । स्त्री । गिलने ॥ गरणम् ।
गृ० । इक् कृष्यादिभ्य । अचिविभा
षेतिलत्त्वम् ॥

गिलित । वि । भक्षिते ॥ गिलिर्जाता
ऽस्य । तारकादित्वादितश्च ॥

गिष्ठा । पु । सामवेदविदि ॥ गायके ॥

गीतम् । न । गाने ॥ तत्त्वज्ञ० यथा ।

धातुभातुसमायुक्तं गीतं मिष्युच्य
ते दुधै । तच्च नादात्मको धातुर्भा

तु रच्यस्त्वय इति ॥ तद्द्विधं य
था । गीतञ्च द्विविधं प्रोक्तं यन्त्रगा

यविभागः । यन्त्रस्याङ्गेषु वीणा । द
गाधन्तु मुखजमतम् ॥ अपिच । नि

वधः अनिवृद्धं गीतं द्विविधं मुच्य
ते । अनिवृद्धं भवेद्गीतं वर्णादिना

यम विना ॥ यद्वागमकधातुधै रनि

वृद्धं विना कृतम् । निवृद्धं च भवे

ॐ ॐ ॐ ॐ

द्गीतं तालमानरसाञ्जितम् ॥ छ

न्दोगमकधातुञ्च वर्णादिनियमै कृ
तम् ॥ * ॥ अग्नि पञ्चसभृ ज्ञात

सामर्थ्यं समपद्यत । यजुर्भ्यो ऽभि
नया जाता रसाश्चाऽयव्यं स्मृता

॥ ॥ अङ्गै रालम्बये ज्ञीतं हस्तैर्ना
र्यं प्रदर्शयेत् दृष्टिभ्यां भावयेद्भ्रातृ

पादाभ्यां तालं निर्णय ॥ गीतं पी
नपयोधरा समदना नारी विचित्रा

कथा रम्यं हर्म्यतलं सुधांशुकिरण
प्रोदीपिता यामिनो । चित्तभाः सु

हृदः सुता सुमनसो भक्ता पुन
सेवका शुद्ध गीतफलं कविस्त्वमतु

खं ससारसारामता ॥ सङ्गीतं केन
रम्येण सुखं यस्य न चेतसि । मनु-

ष्यवृषभो लोके विधिर्नैव सवञ्चितः
॥ ससारदुःखदग्धानामुत्तमाना म

नुग्रहात् । प्रमुखा शङ्करेणात्र गीतं
वाद्यं प्रकाशितम् ॥ गीतञ्चो यदि

गतिनेन नामोति परमं पदम् । रुद्र
स्यानुचरो भुक्त्वा तेनैव सह मोदते

॥ गीतेन हरिणा रङ्गं प्राप्नुवन्त्यपि प
क्षिणः । वनादायान्ति फणिनः, शि

शवो न रुदन्ति च ॥ कृतिचमत्कृत
ये किमत परं फणिवरो ऽश्वतरो

वतः पञ्चमः । आपस्तम्बा यदवाप ॥
दालसा मधुरगीतवशीकृतशङ्कर ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

गीति

परमानन्दविवर्द्धन मभिमतफल व
शोकरणम् । सकल जनचित्तहरण
विमुक्तिबीज परगीतमिति प्रशसा
॥ चि । शब्दिते ॥ गै० । क्त ॥

गीतमोदी । पु । किन्नरे ॥ चि । गा
नानुरागिणि ॥

गीता । स्त्री । कृष्णार्जुनसंवादात्मकेश
स्त्रविशेषे ॥ यथा । भारते सर्ववेदाऽ
र्थो भारतार्थश्च कृत्स्नश्च । गीताया
मस्ति तेनेय सर्वशास्त्रमयी मता
॥ इय मष्टादशाध्यायी क्रमात् षट्
कत्रयेण हि । कर्मोपास्तिज्ञानका-
ण्डवितयात्मा निगद्यते इतिनीलक
ण्ठचतुर्धर ॥ गीतासुगीताकर्त्तव्या
किमन्ये शास्त्रविस्तरैरित्यादिश्री
धरस्वामी ॥ एतदन्या । आश्वमेधि
कपर्वाक्ते ब्राह्मणगीतानुगीते । दे-
वीभागवतोक्ता भगवतीगीता । अ-
ध्यात्मरामायणोक्तारामगीता । श्री
विष्णुभागवतोक्ता गोपीगीता । शि-
वगीताद्याश्चवह्नयो ऽ ध्यात्मविद्या
निरूपणपरा सन्ति ॥

गीतासार । पु । श्रीकृष्णार्जुनसंवादा
त्मकेमुक्त्यर्थे ऽष्टाङ्गादियोगग्रन्थे ग
रुडपुराणोक्ते ॥

गीति । स्त्री । गाने ॥ आर्याछन्दोवि
शेषे ॥ यथा । आर्याग्रथमार्दुसमधि

गीष्पति

तीय अपि चार्द्ध मीच्यते यस्याम्
। सागीति फणिपतिना निर्मलम
तिना निवेदिता नूनमिति ॥

गीतिका । स्त्री । कृत्तिसञ्चकविशक्त्य
चरावृत्तिविशेषे ॥ यथा । सजजा
भरौ सलगा यदा कथिता तदा खलु
गीतिका ॥ वरपाणिशोभिसुवर्ण क
ङ्कणरत्नरज्जुविभूषिता सुपयोधराप
दसङ्गिनूपुररूपकुण्डलमण्डिता । फ
णिराजपिङ्गलवर्णिता कविसार्थमा
नसहारिका वरकामिनीव मनोहि
ता नहि कस्यसा किलगीतिकेति ॥

गीरथ । न । जीवे । दृढस्थितौ ॥

गीर्ष्म । चि । वर्णिते । स्तुते ॥ गिलिते ॥

गीर्यतेष्य । गृनिगरणे शब्देच । क्त ॥

गीर्ष्मि । स्त्री । गिरौ । गिलने ॥ गि
लनम् । गृ० । क्तिन् । कृत्वादिभ्यः

क्तिन्निष्ठावत् । तेनलत्त्वम् ॥

गीर्देवी । स्त्री । सरस्वत्याम् ॥

गीर्क्षता । स्त्री । महाज्योतिषाच्याम् ॥

गीर्वाण । पुं । देवे । सुरे ॥ गीरेव
निग्रहाऽनुग्रहसमर्था वायो ऽस्त्र
यस्य स ॥ दन्तोष्यपाठे गिरवनुते
याचते स्तुतिप्रियत्वात् । वनुयाचने
। कर्मण्यण् । पूर्वपदादिति लत्त्वम् ॥

गीर्वाणकुसुमम् । न । लवङ्गे ॥

गीष्पति । पु । धिषणे । गुरौ । दृढ

गुग्गुलु

स्यतौ ॥ गिराम्पति । अहरादी
नामितिरेफाभावपक्षे इदुदुपधस्ये-
ति ष । अहरादीनामिति रेफपक्षे
गीर्पति । रेफाभावपक्षे गीः पति
गी पति ॥ पण्डिते ॥

गीष्पतीष्टि । खी । वृहस्पतिसवनाम
यागे ॥

गुग्गुलु । पुं । स्वनाम्नाप्रसिद्धे वृचवि
शेषस्थनिर्यासे । गुग्गुलौ ॥ रक्त
शिग्रौ ॥

गुग्गुलु । पु । कुम्भे । उलूखलके ।
पुरे ॥ अक्षगुणादय । महिषाक्षो
महानील कुमुद पद्म इत्यपि ।
हिरण्य पद्मोत्तमो गुग्गुलो पद्म
जातय ॥ भृङ्गाञ्जनसवर्णस्तु महिषा
क्षइति स्मृत । महानीलस्तु विज्ञेय
स्वनामसमलक्षण ॥ कुमुद कुमुदा
भ स्यात् पद्मोमाणिक्यसन्निभ । हि
रण्याख्यस्तु हेमाभ पद्मानां स्त्रि
ङ्गमीरितम् ॥ महिषाक्षमहानीलौ
गजेन्द्राणां हिता वृभौ । हयानां
कुमुद पद्म स्वस्थारोग्यकरौ परौ
॥ विशेषेण मनुष्याणां कनक परि
कीर्तित । कदाचि न्महिषाक्षस्तु
मत कैश्चिद्भृङ्गा नपि ॥ गुग्गुलु
विंशद स्तिक्तो वीर्योष्ण पित्तल
सर । कषाय कटुक पाके कटू

गुग्गुलु

रुचो लघु पर ॥ भग्नसन्धानकु
दृष्य सूक्ष्म स्वर्यो रसायन । दी
पन पिच्छलोवन्य कफनातव्रणाप
चि । मेदोमेहाश्मवाताश्च ह्रद
कुष्ठाश्ममासतान् ॥ पिडकाग्रन्यशे ।
फार्शोगण्डमालाकूर्मीन जयेत् ॥
माधुर्या च्छमये दात कषायत्वा च
पित्तहा । तिक्तत्वात् कफजित् तेन
गुग्गुलु सर्वदोषहा ॥ स नवो वृष्ट
शोत्रप्य पुराण स्वतिलेखन । त्रि
श्व काञ्चनसङ्काश पक्वजम्बूफलो
पम ॥ नूतनो गुग्गुलु प्रोक्त सुग
न्धिर्यस्तु पिच्छल । शुष्को दुर्गन्ध
कश्चैव त्यक्तप्रकृतवर्णक ॥ पुराण
स तु त्रिज्ञेयो गुग्गुलु वीर्यवर्जित
॥ अल्ल तोक्ष्णः मजीर्णश्च व्यवाय
श्रम मातपम् । मद्य रोष त्यजेत्
सम्यग् गुणाधी पुरसेवक ॥ अल्ल स्या
नविशेषे जन्मादिकथन यथा । जा
यन्ते पुरपादपा मरुभुवि शोष्णे ऽर्क
सन्तापित शोतार्त्ता शिशिरे ऽपि
गुग्गुलुरस मुञ्चन्ति ते पञ्चधा । हे
माभ महिषाक्षतुल्य मपर सत्प
क्षरागोपम भृङ्गाभ कुमुदद्युतिश्च
विधिना ग्राह्या परीक्षातत ॥ यङ्गौ
ज्वलन्ति तपने विलय प्रयान्ति क्लि
द्यन्ति कोष्णसखिले पयस समाना

गुच्छक	गुञ्जरी
<p>। ग्राह्या शुभाः परिहरे द्विरकाल जातान् अङ्गारवर्णसमपूयविगन्धव र्णानितिप्रयोगामृतम् ॥ पक्वस्यास्य पूर्णवीर्यं च मासत्रयपर्यन्त तिष्ठती तिवैद्यकपरिभाषा ॥ गोजति । गु जस्तेये । क्षिप् । गुजो व्याधे गुडति । गुडरक्षणे । बाहुलकात् ॥ ७ । उ ल्लयोरैक्यम् ॥</p>	<p>न्यविशेषोयम् ॥ गुच्छकरञ्ज । पु । सानन्दे । स्निग्ध दले ॥ गुच्छदन्तिका । स्त्री । कदल्याम् ॥ गुच्छपत्र । पु । तालवृक्षे ॥ गुच्छपुष्प । पु । सप्तच्छदवृक्षे ॥ गुच्छपुष्पक । पु । गुच्छकरञ्जे ॥ री ठाकरञ्जे ॥</p>
<p>गुच्छ । पु । स्वके । कलिकादिकद न्ते । बहुभि पुष्पै फलैर्वा सम्वा ध पल्लवग्रन्थिर्गुच्छ । गुच्छा इति भाषा ॥ स्तम्बे । मूलत एव यत्र ल तासमूहो भवति न च प्रकाण्डानि ते गुच्छा मल्लिकादय । भृण्ड इति भाषा ॥ द्वारविशेषे । द्वात्रिंशद्यष्टि केहारे ॥ कलापे । भोरपङ्क इति भाषा ॥ गुध्यते । गुधपरिवेष्टने । स स्यादिभ्यश्च्यति श्रीभोज ॥ गूय ते । गुडशब्दे । बाहुलकात् छग्व ॥ यद्वा । गवनम् । गुड् । सं । कि प् । तुक् । गुतक्यति । छेच्छेदने । आतोनुपेतिक ॥</p>	<p>गुच्छपुष्पी । स्त्री । धातक्याम् ॥ शिख डीवृक्षे ॥ गुच्छफल । पु । रीठाकरञ्जे ॥ राजा दन्याम् ॥ कतके ॥ गुच्छफला । स्त्री । अमिदमन्याम् ॥ काकमाच्याम् ॥ निष्पाव्याम् ॥ द्रा क्षायाम् ॥ कदर्याम् ॥ गुच्छवध्रा । स्त्री । गुण्डालावृक्षे ॥ गुच्छमूलिका । स्त्री । गुण्डासिनी वृक्षे ॥ गुच्छार्द्ध । पु । चतुर्विंशतियष्टिके हा रे ॥ न । अर्द्धगुच्छे । गुच्छस्य अर्द्ध । ग्रामाहुर्वत् समास ॥ गुच्छाल । पु । भृत्तये । गन्धखेड ॥ गुच्छाह्वकन्द । पु । गुलञ्चकन्दे । नि घटिकायाम् । कुली इति गौड भाषा ॥</p>
<p>गुच्छक । पु । स्वके । पुष्पसङ्घाते ॥ स्तम्बे ॥ द्वात्रिंशद्यष्टिकेहारे ॥ कला पे ॥ रीठाकरञ्जे ॥ न । ग्रन्थिपर्ण ॥</p>	<p>गुच्छी । स्त्री । गुच्छकरञ्जे ॥ गुञ्जरी । स्त्री । रागिणी विशेषे ॥ अ</p>
<p>गुच्छात्कार्ये कन् ॥ गुच्छकण्ठि । पु । रागीधान्ये । दण्डधा</p>	<p>गुञ्जरी । स्त्री । रागिणी विशेषे ॥ अ</p>

गुञ्जा

स्वरूप यथा । श्यामा । सुकेशी म
गपदुमाणां मृदूलसत्पल्लवतल्लया
ता । श्रुत स्वराणां दधती विभा
ग तन्त्रीमुखाद् दक्षिणगुञ्जरीयम्
॥ अस्या कात्तनियमो यथा । नाटो
गौडो वराडी च गुञ्जरी देशि रेव
च । पूर्वाह्णे गान मेतेषां निषि
मिति तद्विद ॥ मतभेदेन पूर्वाह्णे
पिगीयते ॥

गुञ्ज । पु । गुच्छे । पुष्पस्तवके ॥

गुञ्जकृत् । पु । भ्रमर ॥ गुञ्ज ध्वनिवि
शेष करोति । डुङ्गु । किसुकौ ॥
गुञ्जनम् । न । भ्रमरादीनां गुणगुण
ध्वनौ । गुञ्जिते ॥

गुञ्जा । स्त्री । लताविशेषे । काकचि
ञ्चाम् । रक्तिकायाम् । घुघचो
चिरमूठी रक्ती इत्यादिभाषाप्र
ह्यायाम् । भिल्लभूषणायाम् ॥ श्वेत
रक्त प्रभेदेन ज्ञेय गुञ्जाद्वयवुधैः
गुञ्जाद्वयन्तु केश्य स्याद्वातपित्तज्व
रापहम् । मुखशोथभ्रमन्वासतृष्णा
मदविनाशनम् ॥ नेचामयहर दृष्य
वल्ग्व कण्डूव्रण हरेत् । कृमीन्द्रुस
कुष्ठानि रक्तावर्द्धविलोपिच ॥ मीन
विशेषे ॥ तुल्या यवाभ्यां कथितान्
गुञ्जेति स्त्रीजावती ॥ त्रियवपरिमा
यो । इति वैद्या ॥ चतुर्द्वान्यपरिमा

गुड

ये ॥ गोधूमद्वयमाने ॥ पटहे ॥ म
धुरध्वने ॥ मदिगगृहे ॥ चर्चाया
म् ॥ गुञ्जति । गुञ्जिन्न्यक्ते ण्दे । प
चाद्यच ॥

गुप्तिका । स्त्री । गुञ्जार्थे ॥ स्वार्थे क ॥
गुप्तित् । न । गुञ्जने ॥ न गुञ्जित त
नजह् । यन्मन । इतिभट्टि ॥

गुटि । स्त्री । } गोले । जपसङ्
गुटिका । स्त्री । } ख्यानसाधने । व
गुटी । स्त्री । } टिकायाम् । गो
लो वडी इतिचभाषा ॥

गुड । पु । गोमके ॥ हस्तिस्तनाहे ॥
ग्राभे ॥ कार्गस्याम् ॥ इक्षोर्विकारे
। इक्षुसारे । शिशुप्रिये ॥ इक्षो र
से य सम्पक्को जायते लोष्ठवद्दृढ
। स गुडो गौडदेशेतु मत्स्यप्लव
गुडो मत ॥ गुडो दृष्यो गुरु नि
ग्धो वातघ्नो मूत्रशोधन । नाऽति
पित्तहरो मेद कफकृमिवलप्रद ॥
गुडो जीर्णो लघु पथ्योऽनभिध्य-
न्यग्निपुष्टिकृत् । पित्तघ्नो मधुरो दृ
ष्यो वातघ्नोऽसृक् प्रसादन ॥ गुडो
नव कफन्वासकासकृमिकरोऽग्निह
त् ॥ श्लेष्माण माशु विनिहन्ति स
दार्द्रकेश पित्त निहन्ति च स एव ह
रीतकीनि । शुण्ठ्या समं हरति
वात मशेष मित्य दोषत्रयक्षयकरा

गुडफ	गुडुची
गुडाय ॥ गुडति । गुडवेष्ट	गुडभा । स्त्री । यावनालशर्करायाम् ॥
गुडपधेस्तिक ॥ यदा । गवते ।	गुडमूल । पु । अल्पमारिषशाके ॥
गुडअव्यक्तेशब्दे । कादिभ्यः किदिति	गुडलम् । न । गौडीमदिरायाम् ॥
इ ॥ सिता चतुर्गुणा देया वटीषु	त्रि । गुडयुक्त । गुडला गुडली इति
द्विगुणो गुड ॥	चभाषा ॥
गुडक । पु । गुडद्वारापकौषधविशेषे	गुडबीज । पु । मसूरे ॥
॥ अस्य पूर्णतेजः षण्मासपर्यन्तं ति	गुडशर्करा । स्त्री । पिप्पटायाम् ॥ इति
ष्ठतीतिपरिभाषा ॥	त्रिकाण्डशेष ॥
गुडकरी । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥	गुडशिशु । पु । रक्तशोभाञ्जने ॥
गुडतृणम् । न । इक्षौ ॥ गुडस्य तृणम् ॥	गुडा । स्त्री । कृद्याम् ॥ गुडिकायाम् ॥
गुडत्वक् । न । त्वचे । चेचे । दाक	उशीर्याम् । लघुकाष्ठे ॥ गुडात्
चीनी इतिभाषाप्रसिद्धे गन्धद्रव्ये ॥	टाप् ॥
गुडत्वचम् । न । त्वक्पत्रे । गुडत्वचि ॥	गुडाका । स्त्री । निशायाम् इतिश्रीध
गुडदार । न । इक्षौ । रसाले ॥	रस्वामिन ॥
गुडधाना । स्त्री । गुडमिश्रितधानासु	गुडाकेश । पु । सदाशिवे ॥ गुडा कु
। गुडधानी इतिभाषा ॥ गुडेन धा	हीतवत् केशा अस्य जटाधारित्वा
ना गुडधाना । भक्ष्येणमिश्रीकर	त् ॥ अर्जुने ॥ गुडाकायार्द्रश ॥ त्रि
णमिति समास । मिश्रणक्रियाद्वा	। जितनिद्रे ॥ सर्वत्र सावधाने ॥
रासामर्थ्यम् । तांविना मिश्रीकर	गुडालक । पु । न । केशचक्र ॥ मु
णत्वा योगात् । बहुवचनान्तोऽयं धा	ख मुकुन्दस्य गुडालकावृतम् ॥
नाभृष्टयवेस्त्रिय इतिबहुवचननिर्द्दे	गुडाशय । पु । आखोटे ॥ त्रि । गु
शात् ॥	डेच्छौ ॥
गुडधेनु । स्त्री । दानार्थं गुडादिनिर्मि	गुडिका । स्त्री । दृढदटिकायाम् ॥ व
तायां चैनौ ॥	टिका गुडिका चेति संज्ञाऽवान्तर
गुडपुष्प । पु । मधूकतृचे । महुवाइ	भेदत । इतिवैद्यकपरिभाषा ॥
तिभाषा ॥ गुडद्वपुष्पमल ॥	गुडुची । स्त्री । गुडूच्याम् । अमृता
गुडफल । पु । पीलुदले ॥	याम् ॥

ॐ ॐ ॐ

गुडूची

गुडूची । खी । गिलोय इति भाषाप्रसिद्धाया खता गम् । वत्सादन्याम् । छिन्नकहायाम् । अमृतायाम् ॥ अस्या उत्पत्त्यादिकं यथा । अथ खल्लेश्वरो मानी रावणो राक्षसाधिप । रामपत्नीं वनाच्छीता जहार मदनतुर ॥ ततस्तं वल्लवान् रामो रिपुजायापहारिणम् । एतो वानरसैन्येन जघान रणमूर्धनि ॥ हते तस्मिन्सुरारतौ रावणो वल्लगर्विते । देवराज सहस्राक्ष परितुष्टोऽतिराघवे ॥ तत्र ये वानरा केचिद्राक्षसैर्निहता रणे । तानिन्द्रो जीवयामास ससिच्याऽमृतवृष्टिभिः ॥ ततो येषु प्रदेशेषु कपिगणात् परिच्युता । पीयूषविन्धव येतु स्तेभ्यो जाता गुडूचिका ॥ गुडूची कटुकातिक्ता स्वादुपाकारसायनी । सङ्गाहिणी कषायेष्वा खल्वी वल्याग्निदोषनी ॥ दोषत्रयामृदुद्दाहमेहकासांश्च पण्डिताम् । कामलाकुष्ठवातास्त्रज्वरकृमिवमीर्हरेत् ॥ गुडुति । गुडरक्षणे । बाहुलकादूचट् । डीप् ॥

गुडूचीकल्क । पु । कल्कविशेषे ॥ सय

था । अमृतायाश्चन चूर्णं वाससापरिशोधितम् । पृथक् षोडशभाग

ॐ ॐ ॐ

गुण

स्युर्गुडमाचिकसर्पिषाम् ॥ यथायिभक्षये देत क्रूरो हितमिमांशन । नास्य कश्चिद्भवेद्याधिर्न जरापक्षितन च ॥ न ज्वरा विषमानैव मेहना निखरक्तकम् । न च नेत्रगता रोगा परमेतद्रसायनम् ॥ मेधाकरविदो घ्नन् प्रयोगादस्य बुद्धिमान् । जीवेद्वर्षशतं सायं यथैवाहितिजस्तथेति ॥

गुडूचीपत्रम् । न । अमृतापर्णम् ॥ गुडूचीपत्रं मामेय सर्वज्वरहर लघु । कषाय कटु तिक्तञ्च स्वादुपाकारसायनम् ॥ बल्यमुष्णञ्च सङ्गाहिहन्त्याद्दोषत्रयं हृषाम् । दाह प्रमेहवातास्त्रकामलाकुष्ठपाण्डता ॥

गुडेर । पु । गुडके ॥ ग्रासे ॥ गुडुति गुडः । पतिकठिकुठिगडिगुडिदं शिभ्ययरक् ॥

गुडेरक । पु । ग्रासे ॥

गुडोद्भवा । खी । शर्करायाम् ॥

गुण । पु ॥ मौर्याम् । ज्यायाम् । धनुः । राकर्षणरज्जौ । चित्ता इति भाषा ॥ अप्रधाने । शैर्यादौ रसगन्धादौ च ॥ तत्त्वक्षणं यथा । सत्त्वे निविशते ऽपैति पृथक्जातिषु दृश्यते । आधेयस्य क्रियाजस्य सौ ऽसत्त्वप्रकृतिर्गुणः ॥ सत्त्वद्रव्यम् । सत्त्वएव

ॐ ॐ ॐ

गुण

निविशते इति सावधारण व्याख्येयम् ।
 एतेन सत्ता व्यावर्त्तते । साहचर्येण
 लब्धे वर्त्तते किन्तु द्रव्यगुणकर्मसु ।
 ननु द्रव्य एव द्रव्यत्वं वर्त्तते इति तत्राति
 व्याप्तिरत आह । अपैतीति । अप
 गच्छतीत्यर्थः । अर्थात् सत्त्वादेव । य
 थापो सतायां जातायां फलादेर्नील
 तापैत नैव द्रव्यत्वं द्रव्यादपैति । एव
 मपि गोत्वं गोषु वर्त्तते अन्वादेशा
 पैति तत्रातिव्याप्तिरत आह । पृथग्जा
 तिषु दृश्यते इति । गोत्व हि द्रव्यत्वा
 बान्तरनानाजातिषु न दृश्यते गुण
 स्तु दृश्यते । यथा अभेदो नीलतादृ
 ष्यादिव्यपि दृश्यते । एतेन पूर्वार्हेन स
 कलजातेर्यवच्छेदः । एतर्हि कर्म
 द्रव्ये वर्त्तते ततोऽपैति पृथग्जातिषु
 दृश्यते चेति तत्रातिव्याप्तिरत आह ।
 आघेयश्चाक्रियाजश्चेति । उत्पाद्या
 नुत्पाद्य इत्यर्थः । उत्पाद्यो यथा । घ
 टादे पाकजो रूपादि । अक्रियाज
 अनुत्पाद्य । स यथा । आकाशादेर्मह
 त्त्वादि । क्रियातु सर्वाप्युत्पाद्यैव न
 नित्येति तस्या द्विविधाभावाद्गुणत्वा
 भावः । एवमपि द्रव्यस्य गुणत्वप्रामोति
 अवयविद्रव्या हि अवयवद्रव्येषु निवि
 शते । असमवायिकारणसंयोगनिवृ
 त्तौ विनाशास्तोपैति भिन्नजातो

गुण

येषु च हस्तपादादिषु दृश्यते । द्विवि
 धच भवति नित्यानित्यभेदेन । निर
 वयवस्यात्मपरमाख्या दोर्नित्यत्वादव
 यविद्रव्यस्य तु घटादेर नित्यत्वादत
 आह । असत्त्वप्रकृतिरिति । अद्रव्य
 स्वभाव इत्यर्थः ॥ ॥ उपैत्यन्य क्कहा
 त्यन्यदृष्टो द्रव्यान्तरेष्वपि । वाचक
 सर्वज्ञिज्ञानां द्रव्यादन्यो गुण स्मृत
 ॥ इति पारिभाषिको गुणोऽप्रधान
 एवान्तर्भवति ॥ तेजोबलवीर्यैश्च
 र्यवैराग्यशक्त्यश्च पराश्रितत्वा देव
 गुणा ॥ शुक्लादौ ॥ सच शुक्लादिश
 ब्दानां पटादौ प्रवृत्तिनिमित्तमव
 ति ॥ विशेषाधानहेतौ सिद्धे वस्तुभ
 र्मे । शुक्लादयो हि गवादिक स्वजा
 तीयेभ्य कृष्णागवादिभ्यो व्यावर्त्तय
 म्ति ॥ अपिच । द्रव्यत्वव्यापकतावच्छे
 दकसत्तान्यजातिमत्त्वतदर्थः ॥ यथा
 । रूपरसगन्धस्पर्शसङ्ख्यापरिमाण
 पृथक्त्वसंयोगविभागपरत्वापरत्वगुण
 त्वद्रवत्वस्नेहशब्दबुद्धिमुखदुःखेच्छा
 द्वेषप्रयत्नधर्माधर्मसंस्कारास्तुर्विश
 तिगुणा इति ॥ कर्मव्यतिरिक्तत्वे सति
 जातिमात्राश्रये ॥ विवेकवैराग्योप
 र्गता ततिचासमाधनेषु ॥ आकाशा
 दौ । सांसिद्धिकवैयर्थिकप्राकृति
 कभेदभिन्ने ॥ द्रव्याश्रिते फलादेर

गुण

सगन्धादौ ॥ सूदे ॥ इन्द्रिये ॥ त्या
गे ॥ शौर्यादौ ॥ सत्त्वरजस्तमसु
॥ गुणानाम् परम रूप न दृष्टिपथ
मच्छति । यद् दृष्टिपथ प्राप्त तन्मा
यैव सुतुच्छकमिति भगवान्वाचैर्ग
ण्य । गुणानासत्त्वादीनाम् परमरू
पम् अधिष्ठानमात्मैत्यर्थः ॥ रात्र
सन्धिविग्रहादौ ॥ यथा । सन्धिविग्र
हयानानि सस्था प्यासन मेवच ।
हैधीभावश्च विज्ञेया षड्गुणा नीति
वेदिनामिति ॥ देशकालज्ञतादिच
तुर्दशसु ॥ तेच । देशकालज्ञता दा
र्यं सर्वक्लेशसङ्घिष्णुता । सर्वविज्ञा
नता दास्य मूर्ख सद्यतमन्त्रता ॥
अविसर्वादिता शौर्यशक्तिसत्त्व कृत
ज्ञता । शरणागतवात्सल्य ममर्षि
त्वमन्त्रापलम् ॥ एतेचतुर्दश गुणा
प्रोक्ता शास्त्रेषु स्वरिभिः ॥ गौतमो
क्तागुणा यथा । दयासर्वभूतेषु चा
न्ति अनसूया शौचम् अनायास म
ङ्गलम् अकार्षण्यम् असृहेति ॥
काव्यगुणल० यथा । ये रसस्याङ्गि
नो धर्मा शौर्यादय इवात्मन । उल्क
र्षहेतव स्तेषु रचलस्थितयो गुणा
इति ॥ तस्यभेदा यथा । श्लेष प्रसा
द समता माधुर्य सुकुमारता ।
अर्थव्यक्ति रुदारत्न मोज कान्तिस

गोबोधे

माधय ॥ इतिवैदर्भ्यमार्गस्य प्राणा
दशगुणा स्मृता । माधुर्येण प्रसा
दाख्या स्वय स्ते न पुनर्दश ॥ तस्य
दशसङ्ख्याभावे हेतुर्यथा । केचि
दन्तर्भवन्त्येषु दोषत्यागात् परेश्रि
ता । अन्येर्भजन्ति दोषत्वं कुत्रचि
न्न ततोदश ॥ आद्यतौ ॥ रज्जौ ॥
तन्तौ ॥ भीमसेने ॥ उल्कर्षे । दो
षान्यस्मिन् विश्लेषणे ॥ समानभागे ॥
यथा । सङ्ख्यायागुणस्य निमानैमय
डित्यत्र ॥ संज्ञाजातिक्रियाभब्दान्
हित्वा ऽन्येगुणवाचिन । चतुष्टयी
शब्दानां प्रवृत्तिरित्याकरग्रन्थनिष्क
र्षादिषनिर्णय ॥ गुण्यते । गुणआ
मन्त्रणे । घञ् ॥ गुणा कुर्वन्ति दूत
त्वं दूरेपि वसतां सताम् । केतकी
गन्धमाघाय स्वय गच्छन्ति षट्पद ॥
गुणक । पु । पूरकाङ्के ॥ यथा । गुण्या
न्तमङ्कगुणकेनहन्यादिति ॥
गुणकार । पु । भीमसेने ॥ वि । गुण
कारके ॥
गुणगृह्य । वि । गुणपक्षपातिनि ॥ गु
णानागृह्य । पदास्वैरिवाह्यापक्ष्ये
षचेति ग्रहे कथम् ॥
गुणज्ञ । चि । गुणवेत्तारि ॥ यथा । गुणि
नि गुणज्ञो रमते ना ऽगुणशीलस्य
गुणिनि परितोष । अलि रेति

गुणभो

वनात् कमल नहि भेक स्वेकवा
से।पि ॥

गुणत्रयविनिर्मित । पु । मायाकल्प
ते ससारवृत्ते ॥

गुणधर्म । पु । गुणाश्रितधर्म ॥ यथा ।
यो गुणेन प्रवर्त्तत गुणधर्म स उच्य
ते । यथा मूर्द्धाभिषिक्तस्य मजानां
परिपालनमिति ॥

गुणनिका । स्त्री । नृत्त्ये ॥ शून्याङ्के ॥
पाठनिश्चये ॥ मालायाम् ॥ आग्ने
हिते ॥ गुणआग्नेडने । चु० । यथा स
अन्योयुजितियुष् । कात्पूर्वस्वेकार
॥ शास्त्रादीनांशीलने ॥

गुणनी । स्त्री । पाठनिश्चये । शीलने ॥
गुणनीय । पुं । शास्त्राद्यध्यासे ॥ इति
हारावली ॥

गुणप्रवाह । पु । चेतनाचेतनात्मके
प्रपञ्चे ॥

गुणप्रवृद्ध । पु । ससारवृत्ते ॥ तच्छा
खायाम् ॥ गुणै सत्त्वरजस्तमोभि
र्देहेन्द्रियवेषयाकारपरिणतैर्जल
सेवनीयैरिव स्थूलीभूतत्वात् ॥ गु
णै प्रवृद्धः ॥

गुणभोक्तृ । न । ज्ञेयेब्रह्मणि ॥ सत्त्वर
जस्तमसा शब्दादिद्वारा सुखदुःख
भोक्ताकारेण परिणताना मुपलब्ध
त्वात् ॥

गुणवृ

गुणध्वंश । पु । गुणनाशे । वर्थन्तिका
याम् ॥

गुणलयनिका । स्त्री । वस्तुनिर्मितगृहे
। केणिकायाम् ॥ इतिहेमचन्द्र ॥

गुणलयनी । स्त्री । गुणलयनिकायाम् ।
पटकुव्याम् ॥ इतिहलायुध ॥

गुणवान् । वि । गुणविशिष्टे । मदधी
ना एते गुणा इत्यभिमानवति ॥ गु
णवन्त निगुञ्जीत गुणहीनन्तु वर्जये
त् । पण्डितस्यगुणा सर्वे मूर्खे दो
षाहिकेवलमितिगारुडेनीतिसार ॥
गुणोस्त्यस्य । मतुप् ॥ सम्बन्धिनि ॥

गुणवाद । पु । प्रमाणांतरविरोधेस
त्त्यर्थवादे ॥ यथा । आदित्योयूप
इत्यादिषु यूपे आदित्याभेदस्यप्र
त्यक्षवाधितत्वात् आदित्यवदुक्त्व
लरूपोगुणोऽनेनलक्षयया प्रति-
पाद्यते । इति ॥

गुणवित् । वि । साङ्ख्ये ॥ सच स
त्त्वरजस्तमासि त्रयोगुणा साम्येना
वस्थिता जगतो महदादिलक्षणस्य
कारणमिति कल्पयति ॥ गुणज्ञे ॥

गुणवृक्ष । पु । कूपके । नौक मध्यस्थे
रज्जुबन्धनस्तमो । गुणधरा मसतूला
इति भाषा ॥ गुणानां रज्जूनां
वृक्ष ॥

गुणवृक्षक । पु । कूपके ॥ संचायां-

ॐ ॐ ॐ

गुणित

कन् ॥

गुणसङ्ग । पु । शब्ददिषु सुखदुःख
मोहात्मकेष्वभिलाषे ॥ गुणेषु सर ॥
गुणसङ्ख्या नम् । न । साङ्ख्ये कापि
लशास्त्रे ॥ गुणा सत्त्वरजस्तमासि
सम्यक् कार्यभेदेन ख्यायन्ते प्रतिपाद्य
न्ते ऽस्मिन्निति व्युत्पत्ते ॥

गुणसम्बुद्ध । वि । गुणै कार्यतया धर्मै
र्देहादिभिर्विकारै सम्यङ्बुद्धे । स्व
रूपास्फुरणेन तानेवात्मत्वेन मन्य
माने ॥

गुणसागर । पु । ब्रह्मणि विधातरि ॥
बुद्धविशेषे ॥ वि । सकलगुणाधारे ॥
गुणानां सागर ॥

गुणा । स्त्री । दूर्वायाम् ॥ मासरोहि
ण्याम् ॥

गुणाकर । पु । बुद्धे ॥ वि । गुणान्वि
ते ॥ गुणानामाकर ॥

गुणातीत । वि । परमेश्वरे ॥ गुणा शी
तोष्णसुखदुःखादय सत्त्वादयो वा
तान् अतीतो ऽतिक्रान्त ॥ स्थित
व्रत्ते ॥

गुणान्वित । वि । विवेकवैराग्योपर
तितितित्वासमाधानयुक्ते ॥ सुख-
दुःखमोहात्मकगुणै युक्ते ॥ गुण
युक्ते ॥

गुणित । वि । आहते । पूरिते ॥ य-

गुणिक

था । पञ्चधा गुणिता पञ्चसङ्ख्या
पञ्चविंशतिर्भवतीत्यादि ॥ पिण्ड
ते ॥ आवर्त्तिते । अन्यस्ते ॥ गुण्य-
ते स्म । गुण आमन्त्रणे क्त ॥

गुणी । पु । धनुषि । शरावापे । चापे
॥ वि । गुणविशिष्टे ॥ गुणोक्त्यस्य
। इनि ॥

गुणीभूत । वि । प्रधानीभूते ॥
गुणीभूतव्यङ्ग्य । पु । काव्यविशेषे ॥
यथा । अतादृशि गुणीभूतव्यङ्ग्य
व्यङ्ग्येत्तु मध्यमम् ॥

गुणेश । वि । सत्त्वादिगुणानां नियाम
के । ईश्वरे ॥

गुणेश्वर । पु । चित्रकूटाचले ॥ वि ।
गुणाद्ये ॥ गुणानाम् ईश्वर ॥

गुणोत्कर्ष । पु । अतिशये । गुणप्राधा
न्ये । परभागे ॥

गुणोत्कीर्त्तनम् । न । गुणकथने ॥ वि
रहकाव्यमित्रादिविषयकप्रशंसा
प्रतिपादने ॥

गुणित । वि । वेष्टिते ॥ गुणिते ।
रूषिते ॥ गुण्यते स्म । गुणिवेष्टने
। क्त ॥

गुण्य । पु । असिपचे । नीलपचे । तृ
णविशेषे ॥ यस्य कन्द कशेरु ॥

गुणिक । पु । मल्लिने ॥ धूलौ ॥ कलौ
क्त्तौ ॥ खेहपाचे ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

गुत्स

गुण्डकन्द । पु । कर्शेरुधि ॥

गुण्डारोचनिका । स्त्री । काम्पिल्ले । क
वीला इति भाषा ॥

गुण्डाला । स्त्री । चूदक्षुपविशेषे । ज
ले।ङ्गतायाम् । गुच्छवधायाम् ॥

गुण्डासिनी । स्त्री । तृणविशेषे । गुच्छ
मूलिकायाम् । चिपिटायाम् ॥

गुण्डिक । पु । स्त्री । गुण्डके । तण्डु
लादिचूर्णे ॥ गुण्डिकै सितपीतै
श्च मण्डयन्तो गृहाङ्गनम् ॥

गुण्डिका । स्त्री । श्रोत्रपुष्पोत्तमदेवस्य
रक्षारोहणानन्तरवासार्य मण्डप
विशेषे । गुलीचावाडी इतिभाषा ॥

सप्ताह ये प्रपश्यन्ति गुण्डिकामण्ड
पस्थितम् । माञ्च राम सुभहाञ्च मम
सायुज्य मामुयुरित्युत्कलखण्डम् ॥

गुण्डित । वि । रजसाकीर्णं । रुधि
ते ॥ गुण्डितेऽस्म । गुण्डिवेष्टने । क्त ॥

गुण्ड । वि । गुणवति । प्रशस्तगुणयु
क्ते ॥ अन्येभ्योपिदृश्यतइतियप् ॥

गुण्ड । पु । गवेधुकायाम् ॥

गुण्डकम् । न । ग्रन्थिपर्ण ॥

गुत्स । पु । स्त्रवके । वित्तसोन्मुख
कलिकायाम् ॥ कलिकादिकदन्ते ॥

गुण्डते गुण्डपरिवेष्टने । उन्दिगुण्डि
धिम्यश्चेतिस कित् ॥ कर्शे ॥ दाधि
शब्दटिकेहारे ॥ ग्रन्थिपर्ण ॥

गुदयो

गुत्सक । पु । स्त्रवके । गुच्छा इतिभा

षा ॥ ग्रन्थपरिच्छेदे ॥

गुत्सकपुष्प । पु । सप्तपर्ण ॥

गुत्सार्द्ध । पु । गुच्छार्द्धे । चतुर्विंशति
यष्टिकाभिर्निर्मितेहारे ॥ गुत्सस्य
अर्द्ध ॥

गुदम् । न । अपाने ॥ गुदस्य मान
सर्वस्यसार्द्धस्याच्चतुरङ्गुलम् । तस्य
सुर्वलय स्निग्ध शङ्खावर्तनिभा
स्तता ॥ प्रवाहिनीभवेत् पूर्वा सा
र्द्धाङ्गुलमितामता उत्तसर्जनीच त
दध सा सार्द्धाङ्गुलसन्मिता ॥ तस्या
अध सवरणी स्या देकाङ्गुलसन्मिता
। अर्द्धाङ्गुलप्रमाणन्तु बुधैर्गुदमुख म
तम् ॥ मलोत्सर्गस्य मार्गोय पायु
र्देहे विनिर्मित ॥ गोदन्ते । गुदकी
डायाम् । इगुपधेतिक ॥ यदा । गू
यते ऽनेन । गुपरीषोऽसर्गे । गवते
वा । गुञ्जन्दे । अब्दादयइतिसाधु ॥

गुदकील । पु ।

गुदकीलक । पु ।

} कर्शेरोगे ॥

गुदग्रह । पु । उदावर्त्तरोगे ॥

गुदभ्रश । पु । रोगविशेषे ॥ तस्यल०

यथा । प्रवाहणातिसाराभ्यां निर्ग

च्छति गुद दहि । रुच्छदुर्वलदेह

स्य गुदभ्रश त मादिशेदिति ॥

गुदयेनि । पु । कुम्भीके ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

गुप्त	गुम्फित
गुदाङ्गर । पु । अर्शो रोगे ॥	संज्ञाबोधने ॥ गुप्यते स्म । गुपगो ॥
गुधेर । पु । लैह्यमातके ॥ गोप्तरि । रक्षके ॥ गुथति । गुधपरिवेष्टने । मूले रादयश्चेत्येवम् ॥	पनादौ । क्त ॥
गुन्दल । पु । मर्दलशब्दे ॥	गुप्तगति । पु । अपसर्पे । चरे ॥ गुप्ता गतिर्यस्य ॥
गुन्द्र । पु । तेजनके । शराभिधत्ये ॥	गुप्तचर । पु । वलदेवे । हलायुधे ॥
गोदपटेरा इतिभाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे । पटेरके । शृङ्गवेराभमूले ॥ गुन्द्र कषयो मधुर शिशिर पित्तरक्तजित् । स्तन्यशुक्राजोमृचशोधनो मूत्रकृञ्जित् ॥ गोदते । गुद० । बाहुलकात् रक् । पृषोदरादि ॥	गुप्तचारे ॥ गुप्तश्चासौ चरश्च ॥ त्रि । पूर्वगुप्ते ॥
गुन्द्रमूला । स्त्री । एरकायाम् ॥	गुप्तक्षेत्र । पु । अङ्कोठश्चे ॥
गुन्द्रा । स्त्री । प्रियङ्गौ ॥ भद्रमुस्तके ॥ गांजल इति । द्रागता । आतोनुपेतिक । पृषोदरादि । टाप् ॥ एरकायाम् ॥ गवेधुकायाम् ॥ गुन्द्रयति । गुद्रिच्छेदे । पचाद्यच् ॥	गुप्ता । स्त्री । कपिकच्छाम् ॥ परकीयान्तर्गतनायिकाप्रभेदे ॥
गुन्द्राल । पु । जीवञ्जीवपक्षिणि ॥	गुप्ति । स्त्री । रक्षणे ॥ राज्ञा मात्मगतायां राष्ट्रगतायाञ्च रक्षायाम् ॥ का
गुपिल । पु । राक्षि ॥ गोपायति । गुप्तरक्षणे गुपादिभ्य किदिति इलच् ॥	रागारे ॥ भूगर्त्ते ॥ अवस्तरस्थाने ।
गुप्त । त्रि । रक्षिते । कृतारक्षणे । चाते ॥ गूढे । कृतगोपने ॥ सटते ॥ आहारनिर्हारविहारयोगा सुसवृताधर्मविदातु कार्या । वाग्गुप्तिकार्याणि तप स्तत्रैव धन युष्ठी गुप्ततमेतुकार्ये ॥ इतिवशिष्ट ॥ वैश्यस्य	॥ गुप्यते । गोपनञ्च । गुप्० । क्तिन् ॥ गोपने ॥ नगुप्तिरन्वत विना ॥
	गुप्तिकर्म । न । प्राकारपरिखादिनिर्माणे ॥
	गुम्फित । त्रि । गुम्फिते । ग्रथिते ॥
	गुम्फ । पु । गुम्फने । ग्रन्थने ॥ बाहो रलङ्कारे । दोर्भूषणे ॥ श्मश्रुणि ॥
	गुम्फनम् । न । ग्रथिते । दृढ्ये ॥
	गुम्फना । स्त्री । रचनायाम् ॥ यथा । वाक्ये शब्दार्थयोः सम्यग्रचना गुम्फना स्मृता । शब्दार्थक्रमपर्यायपदवाक्यकृताचसेति ॥
	गुम्फित । त्रि । दृढ्ये । ग्रथिते ॥ गुम्फ

गुरु

ग्रन्थे । गयन्त । क्त ॥

गुरणम् । न । उद्यमे । भाराद्युद्यमने
 ॥ गुरीउद्यमे । कुटादि । ल्युट् ॥
 गुरु । पु । निषेकादिकृति ॥ निषे
 कोगर्भाधानम् आदिनासीमन्तोन्न
 यनादे मन्त्रविद्यादानादेश्च ग्रहण
 म् । तत्कर्त्ता पित्रादिगुरु स्यात् ।
 यथा । निषेकादीनि कर्माणि य
 करोति यथाविधि । सम्भावयतिचा
 न्नेन सविप्रोगुरुकथ्यते इतिमनु ॥
 सगुरुर्य क्रियां कृत्वा वेदमस्मै प्र
 यच्छति ॥ पितृमात्राचार्यादौ ॥
 शास्त्रोपदेष्टरि ॥ साङ्गवेदबोधके ॥
 उपदेष्टरि । सम्प्रदायप्रवर्त्तके ॥ शा
 न्तो दान्त कुलीनश्च विनीत शुद्धवे
 शवान् । शुद्धाचार सुप्रतिष्ठ शुचि
 र्देव सुबुद्धिमान् ॥ आश्रमी ध्यान
 निष्ठश्च मन्त्रतन्त्रविशारद । निग्र
 हानुग्रहेणक्तो गुरुरित्यभिधीयते
 ॥ उद्गुत्तुष्वैव सहर्त्तु समर्थो ब्राह्म
 णोत्तम । तपस्वी सत्यवादीच गृ
 हस्थो गुरु कथ्यते ॥ तस्य देशभेदे
 नविशेषो यथा । मध्यदेशकुरुचे
 चलाटकेऽङ्गणसम्भवा । अन्तर्वेदी
 प्रतिष्ठाना आवन्त्याश्चगुरुत्तमा ॥
 गौडा साल्बोद्भवा सौरा मागधा
 केरलास्तथा । कोसलाश्च दशार्णा

गुरु

श्च गुरव सप्तमथमा ॥ कर्णाटन
 र्मदारेवाकच्छातीरोद्भवा स्तथा ।
 कालिङ्गाश्च कलन्वाश्च काम्बोजाश्च
 ऽधमा मता ॥ मध्यदेशसमुद्भूत
 शान्त सर्वगुणैर्युत । पुत्रदारैश्च स
 म्यन्नोगुरुरागमसम्मत ॥ मध्यदेश
 समुद्भूत इति श्रेष्ठत्वदर्शनार्थम् ॥ शा
 क्ते शाक्तो गुरु शक्त शैवे शैवो गु
 रु र्मत । वैष्णवे वैष्णव सौरे सौ
 रो गुरु रुदाहृत ॥ गाणपे गाणप
 श्चैव कौल सर्वत्र सगुरु ॥ इति
 श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥ रोगग्रस्तो
 यथा वैद्य पररोगचिकित्सक । त
 था गुरु र्मुमुक्षोर्मे गृहस्थो य विष्ट
 न्वनेति श्रीदेवीभागवतम् ॥ विशेषे
 षस्तन्त्रसाराद् ज्ञेय ॥ शिष्येण सगु
 रो निन्दादिक न श्रोतव्य तत्रप्रमा
 णमाह । गुरो र्यत्र परीवादे नि
 न्दावापि प्रवर्त्तते । कर्णौ तत्र पिधा
 तव्यौ गन्तव्य वा ततोऽन्यत इति ॥
 अत्रनिन्दापरीवादयो सदसद्दोष
 विषयकत्वेन भेदो बोध्य ॥ द्विमा
 चे । दीर्घे ॥ दीर्घस्वरो विन्दुयुतो
 विसर्गी सयुक्तपूर्वश्च गुरु र्द्विमात्र ।
 पादान्तगामीतु गुरु र्लघुर्वा वर्णो वि
 कल्पेन गुरु र्नियुक्त ॥ दृहस्पतौ ।
 सुराचार्य ॥ श्रोणाचार्य ॥ कपिकच्छा

ॐ ॥

गुरुत्व

म् ॥ त्रि । गम्भीरार्थे ॥ वलवति ॥
 पूज्ये ॥ महति ॥ दुर्जरे ॥ अखधौ
 ॥ गृणाति उपदिशतिधर्मादि । गृ
 शब्दे । गिरन्त्यज्ञानं वा । गृनिगर
 खे । कृग्रोरुवेतिक्कु । उश्चान्तादेश ॥
 गुरुक्रम । पु । इतिह । पारम्पर्योप
 देमे ॥ इतिहलायुध ॥
 गुरुसूत्रम् । न । आचार्यवेक्षणति ॥ ध
 नुर्मीनराश्यो ॥
 गुरुम् । पु । गौरसर्षपे ॥ त्रि । गुरुह
 न्तरि ॥
 गुरुसूक्तः । पुं । तिलमयूरे ॥ इतित्रि
 काखलशेषः ॥
 गुरुतर' । त्रि । गरीयसि ॥ सारवत्तरे ॥
 गुरुतल्पगः । पुं । विमाद्वगन्तरि ॥
 गुरुताः । स्त्री । गुरुत्वे ॥ भावेतत् ॥
 गुरुताक्ष' । पु । तालविशेषे ॥ यथा ।
 एक एव गुरुर्येष गुरुताक्षः स कथ्यते ।
 अपर नियमविनेति ॥
 गुरुत्वम् । न । महत्त्वे ॥ पतनप्रति
 योभिनिगुणे । आद्यपतनासमवायि
 कारणे । अखधुतायाम् ॥ यथा ।
 अतीन्द्रियं गुरुत्व स्यात् पृथिव्यादिह
 येतु तत् । अनित्ये तदनित्यस्या
 नित्येनित्यमुदाहृतम् ॥ तदेवा
 समवायि स्यात् पतनाखेतु कर्मणि ॥
 इतिभाषा परिच्छेद ॥ गुरोर्भाव ।

गुर्जर'

तस्यभावस्त्वतसावितित्व । त्वान्त
 कीबम् ॥ पिण्डपुष्टौ ॥
 गुरुदैवतम् । न । पुष्यनक्षत्रे ॥ त्रि । गु
 रतत्परे ॥ गुरुदैवत यस्य ॥
 गुरुपत्रम् । न । रङ्गे ॥
 गुरुपत्रा । स्त्री । अश्लिकायाम् । तित्ति
 डीवृत्ते ॥
 गुरुभारिकम् । न । लघुपाके ॥
 गुरुमर्दल । पु । डिण्डिमवाद्ये ॥
 गुरुरत्नम् । न । पुष्करागमखौ ॥
 गुरुवर्जोन्न । पु । लिम्पाके । काम्दी
 नीवू इतिभाषा ॥
 गुरुवर्ती । त्रि । गुरुशुश्रूषके ॥
 गुरुवासी । पुं । नैष्ठिकब्रह्मचारिणि ॥
 अष्टाशीतिसहस्राणां यतीना मूर्च्छ
 रेतसाम् । स्मृतं स्थानन्तु यत्तेषां त
 देवगुरुवासिनाम् ॥
 गुरुशिशपा । स्त्री । शिशपाद्रुमे ॥
 गुरुशुश्रूषा । पु । विद्यादातु सेवायाम्
 ॥ यथाहभगवान् । नाहमिज्याप्र
 जातिभ्यां तपसोपशमेनवा । तुष्ये
 य सर्वभूतात्मागुरुशुश्रूषयाययेति ॥
 गुरुसारा । पु । शिंपायाम् ॥
 गुरुस्कन्ध । पु । श्लेषणावृत्ते ॥
 गुरुहा । पु । गुरुमे । नरकीलके ॥
 गुरुपदिष्टः । त्रि । शास्त्रीये ॥
 गुर्जर । पु । देशविशेषे ॥ तद्देशस्ते

ॐ ॥

ॐ ॥

गुलिका

पुम्भूनि ॥

गुर्जरी । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥ री
तिभेदे ॥ गुर्जरदेशवनितायाम् ॥
वसतिरतिपतिगुर्जरीणा कुचेषु ॥
गुर्वादिच्य । पुं । योगविशेषे । सूर्य
जीवयोरेकराशिस्थितौ ॥
गुर्विणी । स्त्री । गर्भिण्याम् ॥ गुरु दुं
र्जरो लघुर्वा गर्भोऽस्यस्य । ग्रीह्या
दिस्वात् इति । सत्तापूर्वकत्वा न्नगु
ण ॥ यद्वा । गर्वति । गर्वगतौ । गर्वर
तउच्चे तीनन् । गौरादिस्त्वान्डीष् ॥
गुर्वी । स्त्री । गुर्विण्याम् । गर्भवत्याम्
॥ नहि वन्या विजानाति गुर्वीप्रस
ववेदनाम् ॥ गुरुपत्न्याम् ॥ गुरुत्त
युक्तायाम् ॥

गुल् । पु । ऐचवे । गुडे ॥

गुल्लकन्द । पु । गुच्छाकन्दे । नि
घगिटकायाम् । कुली इति गौड
भाषा ॥

गुला । स्त्री । सुहीवृक्षे । मृत्तर इति
भाषा ॥

गुलिका । स्त्री । गुटिकायाम् ॥ गोली
इतिभाषाप्रसिद्धे आग्नेयास्तुप्रक्षेप्य
वस्तुनि ॥ गुडयुक्तफुष्पगुडव्यञ्जन
विशेषे ॥ घृतेन गुडयुक्तेन गोलक
षाण्डखण्डकान् । रन्ध्रितान् क्षीरम
रिचै रिमान् सुगुलिका त्रिदु ॥

गुल्म.

रोगविशेषे ॥

गुली । स्त्री । गुटिकायाम् ॥ सीतला
इति भाषा प्रसिद्धे रोगे ॥
गुलुच्छ । पु । गुच्छे । स्तवके ॥ पशु
जङ्घायाम् । गुल्लु इति पर्वतीय
भाषा ॥ गुच्छशब्दार्थेषु । गुत्सो ग
च्छे । गुलुच्छवदिति द्विरूपकोषात् ॥

गुलुच्छ । पु । गुच्छे ॥

गुल्फ । पु । घुटिकायाम् । पादग्रयौ
। टकुना इति भाषा ॥ गलति गल
ते वा । गलअदने । कलिगलिभ्या
फगस्योच्चेतिफक् प्रत्यय । अतउ
त्त्वञ्च ॥

गुल्म । पु । सत्त्यप्रधानपुरुषाधिष्ठिते
रक्षितपुरुषसमूहे ॥ चिषुसेनामुखे
षु ॥ तत्र इमा ६२था ६ अश्वा २०
पदातय ४५ । समुदायेन ६० । ए
तत्परिमाणविशिष्टासेना गुल्म इ
त्यर्थ ॥ सैन्यरक्षणे ॥ पट्टपथेदे
॥ रक्षार्थं सैन्यस्थाने ॥ अग्रमाशङ-
क्ये । सम्ये । लताप्रतानादौ ।
तृणसमूहे । एकमूला सङ्घातजा
ता शरेषुप्रभृतयो गुल्मा ॥ ग्रीह
रोगे ॥ वायुगोला इति प्रसिद्धरोगे
॥ यथा । दुष्टा वातादयो ऽत्यर्थं
मिथ्याहारविहात । कुर्वन्ति पञ्च
धा गुल्मं कोष्ठान्तर्ग्रन्थिरूपिणम् ॥

गुवाक

तस्य पञ्चविध स्थान पार्श्वद्वन्नाभिव
स्तय' ॥ द्वन्नाभ्यो रन्तरे ग्रन्थि' सञ्च
री यदिवा चल । वृत्त श्रव्यापचय
वाम् स गुल्मइतिकीर्त्तित ॥ स व्य
स्त्रैर्जायते दोषै समस्त्रै रपिचोच्छ्रि
तै । पुरुषाणां तथा स्त्रीणां ज्ञेयो
रक्तेन चापरइति ॥ गुह्यतेऽस्मात्
। भीमादयोपादाने इतिसाधु ॥ य
द्वा । गुह्यते गुडतिवा । गुडवेष्टने र
क्ष्ये वा । बाहुलकात् सक । उल्लयो
रेकस्त्वञ्च ॥

गुल्मकेतु । पु । अश्लवेतसे ॥
गुल्ममूलम् । न । आर्द्रके ॥
गुल्मवल्ली । स्त्री । सोमलतायाम् ॥
गुल्मी । नि । मुल्मवति । गुल्मविशिष्टे ॥
गुल्मिनी । स्त्री । त्रपुषीद्राक्षाताम्बु
ल्यादिरूपायां प्रतानिन्यां लतायाम्
। सशाखलतायाम् । उल्लप्ते ॥ गुल्म'
प्रतानोऽल्लस्याः । अतइतिठनाविती
नि । उनीप् ॥
गुल्मी । स्त्री । आमलक्याम् ॥ लवल्या
म् ॥ एलायाम् ॥ वस्त्रवेशे । प
टौकसि ॥ वन्याम् ॥ गृध्रनखीवृक्षे
। गुडकां ओली इतिगौडभाषाप्र
सिद्धे ॥

गुल्य । पु । मधुरे । स्वादौ ॥

गुवाकः । पु । सुपारी इतिप्रसिद्धे वृक्षे

गुहाश

। घोण्टायाम् । पूगे । क्रमुके ॥ गु
वन्यनेन । गुपुरीषोत्सर्गे । पिनाका
दयश्चेति साधु ॥

गुह' । पु । कार्त्तिकेये । स्त्रान्दे ॥ अन्ने
। घोटके ॥ शृङ्गवेरपुरवासिनि नि
षादाधिपतौ श्रीरामसखे ॥ गूहति
रक्षति सेनाम् । गुहूसवरणे । इगु
पचेतिक ॥ विष्णौ ॥ गूहते संवृणो
ति स्वरूपादीनिभावयेतियोगात् ॥
गुहपट्टी । स्त्री । मार्गशीर्षगुहपट्ट
व्याम् ॥

गुहा । स्त्री । सिंहपुच्छीलतायाम् ॥
गर्त्ते ॥ अकृचिमेऽद्रिविवरे । पर्वता
न्तरावकाशे । देव्याते । विले । गु
फा ड्वारइतिचभाषा ॥ कप्रत्ययान्ता
द्वाप् ॥ भिदाद्यङ् वा ॥ गूढा अस्यां
ज्ञानज्ञेयज्ञातपदार्था । इतिव्याख्या
मात् विदुषां बुद्धौ ॥ हृदये हृदाकां
शे ॥ अज्ञाने ॥

गुहाचर । त्रि । बुद्धावुपलभ्यमाने ॥ गु
हायाचरति । चरेष्ट ॥

गुहाशय । पु । मूषिके ॥ सिंहादिषु
॥ सिंहव्याघ्रवृका ऋक्षतरचुदिपि
न स्तथा । बभ्रुजम्बुकमार्जारा इत्या
द्याः स्यु गुंहाशया' ॥ गुहाशया वात
हारा गुरुणा मधुराश्च ते । सिग्धा
वल्या हिता निवृत्त्यनेत्रगुह्यविकारि

गुह्यक.

याम् ॥ विष्णो । परमात्मनि ॥ प्रत्यु
क्रमप्रश्रयणाभिवादन विधीयते सा
धु मिथ सुमध्यमे । प्राचै परस्मै
पुरुषाय चेतसा गुहाश्रयायैव न दे
हमानिने ॥ गुहाया श्रेते । श्रीङ् ॥
अधिकार्ये श्रेतेरित्यच् ॥

गुहाहित । त्रि । वृद्धिस्थे । गुहायामा
हित ॥

गुहिलम् । न । धने ॥ वने ॥ गूहति
गूहते वा । गुह् ० । गुपादिभ्य किदि
तिङ्शच् ॥

गुहेर । पु । गोसरि ॥ लौकिकारे ॥
गूहति गूहते वा । गुह् ० । मूलेराद
यश्चेत्येरक् ॥

गुह्य । पु । कमठे ॥ दम्भे ॥ परमात्म
नि । विष्णो ॥ रहस्यो पनिषद्वेद्यत्वा
त् गुहाया वृद्धौ हृदयाकाशे वा नि
हित इति वा गुह्य । गुह्यामर्हति
। दण्डादिभ्य इतियत् ॥ न । रहसि ॥
उपस्थे । भगलिङ्गयो ॥ गुदे ॥ चि ।
रहस्ये । गोप्ये । यस्यै कस्यै चिद्वक्त
मनर्हे ॥ निर्जने ॥ गुह्यानिवासिनि ॥
गूहनम् गुह्यते वा । गुह् ० । शसिदु
हीतिक्वप् ॥

गुह्यक । पु । देवयोनिविशेषे । कुने
रनिधिरक्षके मणिभद्रादौ ॥ गूह
ति निधिरक्षति । गुह् ० । खुब् ।

गुह्यपु.

पृषोदरादिस्वाद्यगागम ॥ निधिरक्ष
न्ति ये यच्चास्तेसु गुह्यकसत्तका इति
व्याडि ॥ यद्वा । गुह्यं कृतं सितकायात्
। कैशब्दे । आतइतिक ॥ गुह्यगोपनी
य क सुखयस्यति वा । अनयो पञ्च
यो शसिदुहि गुह्यभ्यो वेतिकाशिको
क्ते क्वप् ॥ गूभा इति प्रसिद्धे पक्वाब्दे ।
तस्य प्रकार । समितां सर्पिषा भृष्टां
सिताद्राक्षादिसम्भृताम् । एलाखवङ्ग
कर्पूरमरीचपरिवासिताम् ॥ चिप्
त्वान्यसमितालम्बपुटे वेष्ट्य हते प
चेत् । तत खण्डे न्यसेत् पक्वे गुह्य
को ऽय मुदाहृत ॥ गुह्यको वृहण्यो
ह्यो दृष्य पित्तानिलापच । मधु
रो ऽतिगुरु पाके किञ्चित् सन्धान
कृतसर ॥

गुह्यकलोक । पु । पिशाचलोकादुप
रि गन्धर्वलोकादधो वर्तमाने भुवने ॥
गुह्यकाक्षी । स्त्री । देवीविशेषे ॥ ने
पाखस्येतत्स्थाने ॥

गुह्यकेश्वर । पु । मनुष्यधर्मणि । कुवे
रे ॥ गुह्यकायन्तीति गुह्यका । तेषा
मीश्वर ॥

गुह्यगुरु । पु । शिवे ॥

गुह्यदीपक । पु । खद्योते ॥

गुह्यनिष्यन्द । पु । मूत्रे ॥

गुह्यपुष्प । पु । अश्वत्थवृक्षे ॥

ॐ

ॐ

गूढपु

गूढभाषितम् । न । मन्त्रे ॥ गुप्तमाको

॥ गुह्यतमत् भाषितम् ॥

गूढमीकः । पु । भूदये ॥

गूढाटकम् । न । भारभूत्यादिषु ॥ ते

च यथा । भारभूत्यादिदिङ्गिष्ठा सा

कृत्स्नसरपुष्करा । प्रभासनेभिषौ

मेतिमुह्याटकमिद्वले ॥ इति स

मेन्द्रसहितः ॥

गूः । स्त्री । मले । विद्यासाम् ॥ गच्छ

ति । गन्तुं । किप् । कङ्कममादी

नसिति वार्जिकेन मलोपोऽकार

स्य कङ्कदेशः ॥

गूढम् । क । रश्मि ॥ गुह्ये ॥ त्रि । अम

कटे । गुह्ये । कवृते ॥ गह्वरे । कुर्वि

त्रेचने ॥ गुह्यते क्त्वा । गुह्यं । क्त ।

यद्यविभाषेतीडभावः ॥

गूढकः । सु । गूढोत्पन्नपुत्रे ॥

गूढकीडः । पु । कङ्कनखमे ॥

गूढमकः । पु । करीरे ॥ अङ्गोठे ॥

गूढपत्रः । पु । अक्त करणे ॥ गुह्येवर्त्तनि ॥

गूढप्रातः । पु । सप्रे ॥ गूढा पादा अक्ष

। प्रषोदरादि ॥ सक्ता । गूढ पा दयति

। पद्मती । गयन्तात् किप् ॥

गूढपादः । पु । सप्रे ॥ गूढा सटता पा

दाअक्ष । प्राज्ञाना अपि विज्ञेये हे

यते हे च विंशती इत्याशयः ॥

गूढपुत्रः । पु । मन्त्रिषौ । राकाकते

ॐ

गूढल

॥ गूढसाक्षी पुरुषस्य ॥

गूढपुष्पकः । पुं । वज्रचपादये ॥

गूढफलः । पु । बहरे ॥

गूढमार्गः । पु । भूमध्यमार्गः । सुरङ्गा

याम् । सुरङ्ग इति भाषा ॥ गूढश्च

सौमार्गस्य ॥

गूढमैत्रुनः । पु । काके ॥ गूढं मैत्रुन

मस्य ॥

गूढवर्षा । पु । दर्वुरे ॥ गूढं वर्षोऽस्य ॥

गूढवक्षिका । स्त्री । अङ्गोठवृक्षे ॥

गूढसाक्षी । पि । योयिना गूढतया प्र

त्यर्थिवचन आवित स' ॥ तथाच

नारद । अर्थिना स्वार्थसिद्ध्यर्थं प्र

त्यर्थिवचन स्फुटम् । व' आख्यते

तदा गूढो गूढसाक्षी स उच्यते ।

इति ॥

गूढाङ्गः । पुं । कच्छपे ॥

गूढाङ्घ्रिः । पु । सप्रे ॥

गूढोत्पन्नः । पु । पुत्रविज्ञेये ॥ यथा ।

उत्पद्यते गृहे सस्य नच अयमेत क

स्य स । सगृहे गूढोत्पन्न अस्य स्या

द्यस्तत्पुत्रः ॥

गूढः । पु । न । मले । अकृति ॥ गूढ

ते । गूढशब्दे गुपुरीषोत्सर्गवा ।

तिथ्यष्टगूमेतिसाधु ॥

गूढचक्रः । पु । शरमले । चक्रचूडे ।

गूढे साक्षिक इति गौडभाषाप्रति

ॐ

गृध्रि	गृध्रसी
<p>हे खगे ॥ गून' । वि । कृतपुरीषोत्सर्गे । चके ॥ गूयते ख । गृ० । कृ० । दुग्धोर्दी र्घस्वेति नत्वम् ॥</p>	<p>गृधु । पुं । कामदेवे ॥ गृध्रति । गृ धु० । पृभिदिष्यधिगृध्रिधृषिध्र- ति कु' ॥</p>
<p>गूरुगम् । न । उद्यमे ॥ गूवाकः । पु । क्रमुके । मुवाके ॥ गु वन्त्यनेन । गु० । पिना० साधु ॥ गूषणा । स्त्री । सेचके । मयूरपिच्छ चक ॥</p>	<p>गृधु । वि । लुब्धे ॥ गर्हनशील । गृ धु० । वसिगृध्रिधृषीति क्रु० । नेकुश कृतीतीहनिषेध ॥ गृध्रुता । स्त्री । लुब्धत्वे । रागे । सङ्गे ॥ गृध्र । पु । दाक्षाय्ये । वज्रतुण्डे । पर मांसमक्षणाभिकाङ्क्षिषिखगे । गीध इति भाषा ॥ आसन्नमृत्ते नि चरन्ति गृध्रादयो मूर्द्धि गृहेर्द्धभागे ॥ चि । लुब्धके ॥ गृध्रति । गृधु० । सु खधागृध्रिभ्य कन् ॥</p>
<p>गृध्रान्न । पु । खसून इति प्रसिद्धे र क्षोमके ॥ रक्तवशुने ॥ इतिराजनि र्घगृ ॥ न । विषदिग्यपशोर्मांसे ॥ साखगम इति प्रसिद्धे कन्दे । शिखि मूले । वर्तुले । यवनेष्टे ॥ गृध्रान्न घित्तलो ग्राही तीक्ष्णो रोगना शनः । गन्धाकृतिरसै सुख्य खच्छ नाख पलाण्डुना ॥ गृध्रज्यते भक्ष्य त्वेन कथ्यते रोगेषु । गृध्रिशब्दे । कर्मणिल्युट् ॥</p>	<p>गृध्रकूट' । पु । मगधदेशस्यसीमाश्रिते ॥ गृध्रनखी । स्त्री । कोखिरुचे । वदर्या म् ॥ कालियाकडा इति गौडभा- षाप्रसिद्धे कुलिकवृक्षे ॥ सिन्धायाम् । जीस इति भाषाप्रसिद्धे वृक्षे ॥ गृध्रपत्रा । स्त्री । धूमपत्रावृक्षे ॥ गृध्रराज । पु । जटायुपर्चिणि ॥ गृध्रसी । स्त्री । ऊरुसन्धौ वातरोगविशे षे ॥ ख० यथा । स्फिक्पायूरकटिपृष्ठ जानुजङ्घापद क्रमात् । गृध्रसी स मरुक्त्तोदैर्गृह्णाति सन्धते मुहुः ॥ वाता वातकफा सन्धौ गौरवाडरो चकाग्नित्वा । इति ॥ गृध्रमपि सति । ४ बोन्तकर्मणि । आतइति कृ० गौरा</p>
<p>गृध्रडीव । पु । लोपाके । पृथुशृगाले । वडा मोटा सिन्धाल इति भाषा ॥ इति हेमचन्द्र ॥ गृध्रसः । पु । कन्दर्पे ॥ गृध्रति । गृधुभ भिकाङ्क्षायाम् । गृध्रिपण्योर्दकौवेति स । धातोर्दान्तादेश ॥</p>	
<p>गृध्रससद् । पु । वृषिभिषे ॥ गृध्रि । स्त्री । महदभिषाषे ॥</p>	

गृहम्

दिक्षान् जीष् ॥

गृहि. । स्त्री । सकृत्प्रसूतायां गवि ॥
 वराहकान्तायाम् ॥ वदरायामोष
 धौ ॥ काश्र्यायाम् ॥ गृह्णाति । ग्रह
 उपादाने । क्षिप् । पृषोदरादिः ॥ स
 कृत्प्रसूतायाम् ॥ अतएव गृष्ण्यास्य
 तुष्पात्वेपि गृष्ण्यादिभ्यश्चेत्यत्र पु
 नर्गृह्यकृतम् ॥

गृहम् । न । इष्टकादिरचिते वासस्या
 ने । गेहे । उदवसिते । वेष्टानि ।
 घर इति भाषा ॥ गृह्णाति धान्यादि
 कम् । ग्रहः । गेहेक. ॥ यदा । गृह्ण
 ग्रहणे । गृहते । इगुपधेतिक. ॥ क
 खे । भार्यायाम् । दारपरिश्रवण
 खे औतस्मार्त्तयोरन्यतराग्निनि
 रेषिते सर्वकर्मसम्पादके त्रिवर्ग का
 रणे ॥ न गृहं गृहमिच्छाहु गृहि
 णी गृहमुच्यते । तथा हि सहित. स
 र्वान् पुरुषार्थान् समश्रुते ॥ नाम
 नि ॥ भवने । राशौ ॥ चतुर्यभवने ॥
 गृह्णाति पुरुषं य स्माद्गृह तेन प्र
 कीर्तितम् ॥ अत्राहव्यासः । न गृह
 बन्धनागार बन्धनेन च कारणम् ।
 मनसा चो विनिर्मुक्तो गृहस्थोपि
 विमुच्यत इति ॥ नहि जड गृहपु
 ष बन्धाति न चान्यबन्धने कारणम्
 स्ति किन्तु मनस आसक्तिमात्रं का

गृहगो

रख तां विहाय संसारं कुर्वाये गृह्य
 तएवेत्यर्थः ॥

गृहा. । पुंभूनि । कखे । दारेषु ॥
 तात्स्थ्यात् । भवति हि तात्स्थ्या
 त् ताच्छब्दम् । मन्वा क्रोशतीत्यत्र
 दौ मन्वाशब्देन पुरुषाभिमध्यपदि
 श्यन्ते । एवम् गृहशब्दे वेष्टानि मु
 ख्यो दारेषु ख्यौपचारिक. । अचेदन
 वधेयम् । गृहशब्दोयमर्थार्थादिष्वो
 दुभयचिह्न । तत्र नपुंसकचिह्नोऽ
 भिवेद्यवचन. । पुंलिङ्गसु बहुवचना
 न्तयेति ॥

गृहकच्छप. । पु । पेषयश्चिन्तायाम् ॥
 गृहकन्या । स्त्री । दृतकुमार्याम् ॥
 गृहकपोत. । पु. । प्रासादकुक्कुटे । भि
 ङ्गीकखे । पारावते ॥
 गृहकर्ता । पु । धूसरेऽतिदृक्कोचट
 के । धान्यभण्डखे ॥

गृहकारक । पु । घरामी राज इति च
 प्रसिद्धे वर्षसङ्हरजातिविशेषे ॥ यथा
 । प्रतिमाघटकादेव कन्यायां नामि
 तस्य च । खत्रकारस्य सम्भूति सोपा
 नगृहकारक इति पराशरपद्धति ॥
 गृहकारी । पु । कुम्हारी इति भाषाम्
 सिद्धेकोटे ॥

गृहकूखक. । पु । चिचिगडास्त्रेशाके ॥
 गृहगोधा । स्त्री । विशम्भरायाम् । य-

गृहपौ	गृहधा
ल्लिकायाम् । छिप्कली विसुव्या इति भाषा ॥	धनी ॥
गृहगोधिका । स्त्री । मुषल्याम् । गृह	गृहप्रवेशः । पुं । गृहान्तर्गमने ॥
गोधायाम् ॥ अल्पागोधा । अल्पाधे	गृहवधुः । पुं । गेहनकुले ॥
कम् । गृहस्यगोधिका ॥	गृहवलिप्रियः । पुं । वकपक्षिणि ॥
गृहगोशिका । स्त्री । पश्याम् ॥	गृहवलिमुक् । पुं । चटके ॥ कावे ॥
गृहजात । पुं । दास्यामुत्पन्ने दासवि	वके ॥
शेषे ॥	गृहभूमि । स्त्री । वास्तौ । वैश्वभुवि ॥
गृहणी । स्त्री । काञ्चिके ॥	गृहमणिः । पुं । दीपे ॥
गृहतटी । स्त्री । वीथ्याम् ॥ इतिहा	गृहमाशिका । स्त्री । चर्मचन्द्याम् । अ
रावली ॥	जिनपचायाम् । चाम् चिरव्या इति
गृहद्रुम । पुं । मेघशृङ्गीरुचे ॥	भाषा ॥
गृहधूप । पुं । गेहधूपे ॥	गृहखगः । पुं । कुकुरे ॥
गृहनाशनः । पुं । वनकपोते । चिचकले	गृहमेधी । पुं । कृतदारपरिग्रहे । गृ
। घुघुती पिण्डुकिया इति च भाषा ॥	हस्ये ॥ गृहे दारै र्मेधते सङ्गच्छते
गृहनीड । पुं । चटके ॥	। मेघसङ्गमेध । सुखजाताविति
गृहपङ्क्तिः । स्त्री । रत्नकजनावासपङ्क्तौ	यिनि ॥
। जिसे अववारिक कहते ॥	गृहमेधिनी । स्त्री । सात्त्विकीवृद्धौ ॥
गृहपतिः । पुं । गृहस्ये ॥ सत्रिणि । स	गृहस्यपत्न्याम् ॥
दानदानकर्त्तरि गृहस्ये ॥ मन्त्रवि	गृहमेधीयम् । न । गृहमेधी ॥ गृह
शेषे ॥ धर्मे ॥ गृहस्यपति ॥ स्त्री । गृह	मेघो देवतास्य । चावापृथिवीति च ॥
पत्न्याम् ॥ विभाषासपूर्वस्येति पाणि	गृहमेधीय । पुं । गृहान्नमविहिते क
कौनत्याभाष ॥	र्मादौ ॥
गृहपाश । पुं । शुनि ॥ गृहपाल्येति	गृहमेध्यम् । न । गृहमेधीये ॥ गृहमे
। पाशरक्षणे । कर्मगुण्य ॥	घो देवतास्य । चावापृथिवीति च ॥
गृहपोतकः । पुं । वास्तौ । इवेक्षी	गृहयात्र । पुं । गृहस्वामिनि ॥ गृहयते
घर इति च भाषा ॥ इति शब्दरत्ना-	। गृहग्रहणे । शुद्धिस्तृप्तिगृहिभ्य
	भाष्यः ॥

गृहालि	गृहोलि
गृहयासुः । पु । ग्रहीतरि । ग्रहयशी ले ॥ गृहयते तच्छील । गृह०चु० । स्पृहिगृहिपतीत्यासुच् । अयाम नेतिशेरयादेश ॥	गृहगोधिकायाम् ॥ गृहावग्रहणी । स्त्री । देहल्याम् ॥ गृ ह भवगृह्यते ऽनया । ग्रहउपादाने । करणे ल्युट् ॥
गृहवाटिका । स्त्री । गृहान्तिककृता रामे ॥	गृहाशया । स्त्री । ताम्बूल्याम् । नाग व ल्याम् । पानकी बेख इतिभाषा ॥
गृहसवेशक । पु । गृहसन्निवेशोपदे शके । वासुविद्योपजीविनि ॥	गृहाश्या । पु । पेषणशिलायाम् । सि ख इतिभाषा ॥
गृहस्य । पु । गृहिणि । गृहपतौ । ज्येष्ठाश्रमिणि । द्वितीयाश्रमिणि ॥ न्यायार्जितधन स्रद्धत् ज्ञाननिष्ठोऽ तिथिप्रिय । आद्रकृत् सत्यवादीच गृहस्थो ऽपिबिमुच्यते ॥ गृहशब्दस्य दारवचनत्वात् कृतदारपरिग्रहो गृ हस्य । गृहेतिष्ठति । छा० । सुपि स्यइतिक् । ॥	गृहासक्त । पु । गृह्यके ॥ त्रि । गृहे आसक्तिविशिष्टे ॥ गृहिणी । स्त्री । भार्यायाम् ॥ इनिर्म स्वर्ययि । डीप् । गेहकर्म कुशला याम् ॥ गृही । पु । गृहस्थे ॥ गृहा दारा स न्त्यस्य । इनि ॥ गृहीत । त्रि । स्वीकृते ॥ ज्ञाते ॥ प्रा प्ते ॥ धृते ॥ गृहीत इव केशेषु मृ त्युना धर्मं माचरेत् ॥
गृहस्थूणम् । न । गृहस्थम्भे ॥ गृहस्थ स्थूणा ॥	गृहीतदिक् । त्रि । पलायिते । तिरो हिते ॥
गृहाच । पु । वातायने ॥ गृहागत । पु । अतिथौ ॥ चि । गेह मायाते ॥	गृहीति । स्त्री । ग्रहणे ॥ गृहीती । स्त्री । गृहीतवति ॥ गृही तमनेन । दृष्टादिभ्यश्चेति कर्त्तरि इनि ॥
गृहाधिप । पु । गृहस्थे ॥ गृहान्तम् । न । काञ्चिके ॥ गृहायनिक । पु । गृहिणि ॥ गृहाराम । पु । निष्कृटे । गृहोपवने ॥ गृहस्थआराम ॥	गृहेनर्दी । पु । गेहेशूरे ॥ गृहेश । पु । गृहपतौ ॥ गृहोल्हिका । स्त्री । पल्याम् ॥
गृहालिका । स्त्री । शकुनशायाम् ॥	

गेहम्

गृह्यः । पु । गृहासक्तमगापडजयो ॥

गृह्यते । गृह् ० । पदास्वैरीतिक्यप्

॥ न । मलवर्त्मनि । गुदे ॥ ग्रन्थप्रभे

दे । गृह्यस्ते ॥ त्रि । अस्वैरिणि ॥

पथे ॥ गृह् ० । ऋदुपधाङ्गाकृषिचु

तेरितिक्यप् ॥ गृहेभवो वा । यत् ॥

गृह्यक । पु । छेके । गृहासक्तपचिस्व

गयो ॥ चि । निम्ने । आयत्ते ॥ क्य

वन्तात् स्वार्थे ऽनुकम्पायां वाकन् ॥

गृह्या । स्त्री । शाखापुरे ॥ इति मेदिनी ।

टाप् ॥

गेन्दु । पु । } कन्दुके । गैद इति भा

गेन्दुक । पु । } वा ॥ गे नमने इन्दुरिव

गेन्दुक । पु । } ॥ गे इन्दुरिव प्रतिकृ

तिर्वा । इवे प्रतिकृतावितकन् ॥ पृषो

दरादित्वादीर्घं ॥

गेयम् । न । गीते ॥ यथा । गेयगीता

नामसहस्रम् ॥ त्रि । गातये ॥ गायने

॥ अर्धे कृत्वा तु चश्चेति योग्यताया

मचोयत् । ईदृशति । मुख ॥ गायति

। गैशब्दे । मथ्यगेयेति कर्त्तरि वाय

त् । गीयते इति वा ॥

गेष्वा । पु । पर्वणि ॥

गेष्वा । पु । गायने ॥ नटे ॥ गायति ।

गै ० । गादाभ्यामिष्णुच् ॥ सामगान

कर्त्तरि ॥

गेहम् । न । उदवसिते । गृहे ॥ गेन

गैरेय

गयेयेन ईदृशते काम्यते । ईदृ ० । क

र्मणि घञ् ॥ गोगयेयो गन्धर्वो वा

ईदृ ईदृशितोयस्मिन् वा ॥

गेहधूप । पु । अपराजितधूपे ॥ यथा ।

मयूरपिच्छ निम्बस्यपत्राणि बृहती

फलम् । मरिच हिङ्गु मांसी च बी-

जं कर्पाससम्भवम् ॥ छागरोमा ऽहि

निर्मोको विष्टा वैडालिकी तथा ।

गजदन्तश्च तस्यैव किञ्चिद्दृष्टविमि

श्रितम् ॥ गेहेषु धूपन दत्त सर्वान्

वालयग्रहान् जयेत् । पिशुचान् रा-

जसान् हत्वा सर्वं श्वरहर भवेदिति ॥

गेही । पु । गृहिणि ॥

गेहेनर्दी । पु । कापुर्वे । पिण्डीकरे ॥

गेहेश्वर । पु । गेहेनर्दीनि ॥ इति हे

मचन्द्र ॥

गैरिकम् । न । रक्तधातौ । गेह इति

भाषा ॥ गैरिक रक्तधातु श्व गैरे

य गिरिजन्तया । सुवर्णगैरिक न्व

न्यत् ततो रक्ततर हि तत् ॥ गैरि

कदितय स्निग्ध मधुर तुवर हिमम्

। चक्षुष्य दाहपित्तास्रकफक्षिक्कावि

षापहम् ॥ स्वर्णे ॥ गिरौ भवम् ॥

अध्यात्मादिज्जाह्वय ॥

गैरिकाश । पुं । अकमधूकटुचे ॥

गैरी । स्त्री । खात्रिकीदृचे ॥

गैरेयम् । न । शिखाजतुनि ॥ गिरौ भ

गोकर्ण

वम् । नवादिभ्यश्चेतिटक् ॥

गौ । पु । वलीवर्द्धे । अनहुदि ॥ स्वर्गे
। रश्मौ ॥ कुलिशे । वज्रे ॥ चन्द्रे ॥
सूर्ये ॥ गोमेधयज्ञे ॥ कषभनामौ
षधे ॥ स्त्री । सौरभेय्याम् । अर्जुन्या
म् । उस्त्रायाम् ॥ गोमासगुरु सु
जिम्भं पित्तक्षेपविषवर्द्धनम् । दंष्ट्रयां
वातहृद्वल्य ममथ पीनसप्रयुत् ॥
चक्षुषि ॥ वाये ॥ दिशि ॥ मातरि
॥ वाचि ॥ भूमौ ॥ वृषराशौ ॥ न-
वाङ्गे ॥ गच्छति गम्यते वा ऽनेन वा
। गन्तृ० । गमेडोः ॥

गाव । पुभूवि । उदके । जले ॥
गोकर्णक । पु । गोक्षुरके ॥ स्यपुटे ।
विषमोक्षते ॥ गोक्षुरै स्यपुटीकृते
इति हेमचन्द्र ॥ गवां क्षुरे ॥ वि-
कटवद्वये ॥ गोर्धेनो. पृथिव्यावा
कटकः ॥

गोकर्ण । पुं । अश्वतरे ॥ सर्पे ॥ गौः
कर्णायस्य । गोशब्दस्य चक्षु परस्मा
त् गोकर्ण.सर्पः ॥ सारङ्गे । सगवि
शेषे ॥ गोरित्तकर्णवस्य ॥ गन्धदेवता
विशेषे ॥ अङ्गुष्ठानामिकोन्माने । अ-
नामिकायुक्तविक्षृताङ्गुष्ठे ॥ गोः क-
र्णवत् ॥ अङ्गे सिद्धयेति विशेषे ॥ यथा ।
महावज्रस्य गोकर्णे शिवभद्राचक्षुः
कोन्माग्नः । गोकर्णे भद्रकर्णीत्यादि

गोक्षुर

तिदेवीगीता ॥

गोकर्णी । स्त्री । मूर्वाणतायाम् ॥ गो.
कर्णवत् । गौ. कर्णायस्या वा । वाक
कर्णेतिङीष् ॥

गोकिराटिका । स्त्री । विट्सारिका-
याम् ॥

गोकिराटी । स्त्री । सारिकास्थस्थने ॥

गोकिश्व. । पु । मुखले ॥ हले ॥

गोकीश्व. । पु । मुखले ॥ आङ्गले ॥

गोक्षुषम् । न । गोक्षुषे । गोधने ॥

गोस्थाने ॥ यथा । गोक्षुले कन्दुशा
खार्वा तैल्यन्त्रेक्षुयन्त्रयो । अम्नी
मांस्थानि शौचानि स्त्रीषुवाक्काक्षुरे
षु च ॥ व्रजेप्रसिद्धेनन्दावासे ॥ सर्वा
कुलम् ॥

गोक्षुलिक. । पु । नैकरे । बलिके ॥
पङ्कस्यगन्धुपेक्षके ॥

गोक्षुतम् । न । गोक्षुये ॥ चि । गोभि
राक्षरिते ॥

गोक्षुर. । पु । गोक्षुरके ॥ गोक्षुर. शी-
तल. स्वादुर्वक्षुहृद्वक्षिशोधनः । म-
धुरो दीपनो दृष्यः पुष्टिहृत्श्चाश्र-
रीहर ॥ प्रमेहश्वासकाशार्शः कु-
च्छद्भोगवातनुत् ॥ क्षुरति । क्षुर
विलेखने । इगुपधक्षाप्रीतिर कः ।
गौर्गोर्वाक्षुर. ॥

गोक्षुरक. । पु । गोक्षुष इतिभावाम्

गोचर

सिद्धार्थापलङ्कषायाम् । स्वादुकण्ठ
 के ॥ गौर्गौर्वा चुर ॥ स्वार्थेकम् ॥
 गोखुर । पु । गोचुरे ॥ न । गवांशफे ॥
 गोगोयुगम् । न । गोदये ॥ दौगावौ
 । द्वित्वेगोयुगच् ॥
 गोगोष्ठम् । न । गवांस्थाने ॥ गोष्ठजा
 दय' स्थानादिषु पशुनामभ्य' ॥
 गोग्रन्थि । पु । करीषे ॥ गोष्ठे ॥ गो
 जिह्विकौषधौ ॥
 गोष्ठतम् । न । गव्येष्टते ॥ वर्षयो ॥
 गोत्र । पु । अतिथौ ॥ त्रि । गोघा
 तके ॥
 गोचर । पुं । इन्द्रियार्थे । रूपशब्दग
 न्धरसस्पर्शस्वरूपे ॥ प्रयुञ्जतेहि । उ
 पादानगोचरज्ञानमिति ॥ देशे ।
 गवांजग्धिस्थाने । वने ॥ तथाचभार
 वि । उपारता । पश्चिमरात्रिगोच
 रादिति ॥ जन्मराश्यवधिग्रहचक्रा
 न्तराराशिषु ॥ गाव इन्द्रियाणि चर
 न्त्वक्षिन् । गोचरसम्बन्धेतिनिपाति
 त ॥ चि । गोगामिनि ॥
 गोचरफलम् । न । जन्मराशे सकाशा
 त् ग्रहाणां सञ्चारवशेन शुभ शुभफ
 ले ॥ गोचरशुद्धिर्यथा । केतूपग्रभौ
 मज्जन्दगतय' षष्ठिसिद्ध्या शुभा श्व
 न्द्रार्कावपि ते च तौ च दशमौ चन्द्र
 पुनः सप्तमः । जीवः सप्तनवद्विप-

गोजाग

चमगतो युग्मेषु सेर्मात्मज शक्रः ॥
 षड्दशसप्तवर्जमितरे सर्वेषु पान्ते
 शुभा इति ॥
 गोचर्मा । न । गोस्त्वचि ॥ परिमाण
 विशेषे ॥ सप्तहस्तेन दण्डेन चिंशद्द
 षडेर्निवर्त्तनम् । दशतान्येव गोचर्म
 दत्त्वा स्वर्गमहीयतइति दृष्टमिति
 ॥ यत् किञ्चित् कुरुते पाप ज्ञानतो
 ऽज्ञानतो ऽपि वा । अपि गोचर्ममा
 नेन भूमिदानेन शुद्धीतीत्याचारे
 मित्ताचरा ॥
 गोची । स्त्री । हिमालयपत्न्याम् ॥
 गाव क्षुतिरूपा श्रुतिस्मृतीतिहा
 सपुराणादिसम्बन्धिनी महादेववि
 षयिणी वाच अचति पूजयति य-
 दा गच्छति प्राप्नोति तात्पर्यरूपेण
 शृणोति । अण्वु० । क्तिप् । डीप् ॥
 गोक्षाण । पु । भूकदम्बे । कौकशिमा
 इति गौडभाषा ॥
 गोजर' । पु । वृद्धवलीवर्हे ॥
 गोजलम् । व । गोमूत्रे ॥
 गोजा । स्त्री । गोलोमिकायाम् ॥ पु
 धिव्यां ब्रीहियवादिरूपेणोत्पन्नया
 म् ॥ गोषु जायते । जनी० । जनसने
 ति विट् । विट्पुनोरित्याख्यम् ॥
 गोजागरिक । पु । भक्ष्यकारके ॥ न
 । मज्जले ॥

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐ गोजापरी । स्त्री । शुद्रचुपविशेषे ।

दुग्धफेनीवृक्षे । ब्रणकेतुघ्न्याम् ॥
 गोजिह्वा । स्त्री । दार्विकायाम् । गो
 जियालता दारियाशक इतिचगौ
 उभाषा ॥ गोजिह्वा वातला ग्रीता
 ग्राहिणी कफपित्तनुत् । हृद्याप्रमे
 हकासास्त्रब्रणज्वरहरी खघु ॥ को
 मला तुवरारितक्ता स्वादुपाकरसा
 स्मृता ॥ पत्रशाकलतुगुणा । गोजि
 ह्वाकुष्ठमेवास्त्रकुच्छ्रज्वरहरीखघु
 ॥ गोजिह्वेव ॥

गोजिह्विका । स्त्री । गोजिह्वालताया
 म् ॥ गोजिह्वेव । कन ॥

गोडुम्ब । पु । शृगालजम्बाम् ॥

गोडुम्ब । पु । शीर्षदन्ते । तरमूज इ-
 ति भाषा ॥

गोडुम्बा । स्त्री । गवादन्याम् । चित्रा
 खककन्याम् । गोमुक इतिगौडभा
 षा ॥ गामुवं तुम्बति । तुषिअर्दने ।
 मू०क । वृषोदरादि ॥

गोडुम्बिका । स्त्री । गोडुम्बायाम् ॥

गोषी । स्त्री । धान्याधारे मूण इतिभा
 षाप्रसिद्धे आवपने ॥ गोखशब्दादा
 वपनेर्थे जानयदकुण्डगोखेतिडीष्
 ॥ छिद्रवस्त्रे । शाण्ड्याम् ॥ धान्यमान
 भेदे ॥ द्विभूर्पामोयुदाहता तामेव
 भारजानीयादिशुक्तेः ॥ शौषीपरि

गोच

मायामिति वैद्यकपरिभाषा ॥

गोणीतरी । स्त्री । ह्रस्वगोण्याम् ॥ ह्र
 स्वागोणी । कास्त्रगोणीभ्यांष्टरच् ।
 विज्ञान् डीष् ॥

गोण्ड । पु । पामरजातौ ॥ वृद्धनाभौ
 । नाभिगुडके ॥ त्रि । वृद्धनाभिर्वाति
 ॥ गो अण्ड इव ॥

गोतम । पु । ब्रह्मण पुत्रेगौतममुनौ ॥

गोतमान्वय । पु । शाक्यमुनौ ॥

गोतीर्थम् । न । गोष्ठे ॥

गोत्र । पु । अद्रौ । पर्वते ॥ न । आ

ख्यायाम् । नामनि ॥ सम्भावनी
 यवोघे ॥ कानने ॥ खेचे ॥ बर्त्मनि

॥ खेचे ॥ सजातीयगणे ॥ पूर्वाचार्या
 णामतेनाऽपत्ये ॥ कुले । अभिज

ने । ऋषिशब्दवाच्ये आदिपुत्रघे स्व
 सन्तानसन्नाकारिणि ब्राह्मणरूपे ॥

अभियवैश्ययो रूपदिष्टातिदिष्टगो
 वम् । शूद्रस्यातिदिष्टातिदिष्टगोत्रम्

। यथा । न समानगोत्रां भार्यं वि
 न्देतेत्यनेन शूद्रस्यापि सगोत्रा कथं

न निषिध्यते इतिचेत् अत्रोपदिष्टा
 तिदिष्टगोत्रस्यैवान्वेषेचो नत्वातिदिष्टा

तिदिष्टशूद्रगोत्रादेरितिनिर्णयः ॥ अ
 भियवैश्यशूद्राणा अतिदिष्टातिदिष्ट

गोत्रप्रवरम् अतएवैतेषांपुरोहितगो
 त्रप्रवरमित्यर्थः । तथाचाग्निपुराणे

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गोत्रः

वर्णसङ्करोपाख्याने । चन्द्रियवैश्वशू
 द्राणां गोत्रश्च प्रवरादिकम् । तथा
 न्यवर्णसङ्कराणां येषां विप्राश्च याज
 कादृति ॥ गोत्राणितुचतुर्विंशति ।
 तथाचमनु । श्राण्डिल्य काश्यपश्चै
 व वात्स्य सावर्णेक स्तथा । भरद्वाजो
 गौतमश्च सौकालीन स्तथापर ॥
 कल्किश्च श्वामिनेश्वश्च कृष्णापेयव
 शिष्ठकौ । विश्वामित्र कुशिकश्च कौ
 शिक इत्युक्तथापर ॥ दृतकौशिकमौ
 जल्यौ आत्मन्यनः पराशर । सौषा
 यन स्तथाऽत्रिश्च वासुकी रोहितस्त
 था ॥ वैयाघ्रपक्षकश्चैव जामदग्न्य
 स्तथापर । चतुर्विंशति गोत्राणां क
 थित्वापूर्वपण्डितैः ॥ अपिचमनु । ज
 मदग्नि भरद्वाजो विश्वामित्राविगौ
 तमा । वशिष्ठकाश्यपागस्त्या मु-
 नयो गोत्रकारिणः ॥ एतेषां या
 न्यपत्न्यानि* तानिगोत्राणिमन्वते-
 । एतदुपलक्ष्य मन्येषामपि दर्शना
 त् । तथाच । सौकालीनकमौज
 ल्यौ पराशरः पृहस्पती । काश्यपोवि
 ष्णुकौशिकयोः कात्यायनाचेयकाख
 का ॥ कृष्णात्रेय साङ्कृतिश्च कौ-
 ण्डिन्यो गर्गसन्नकः । अङ्गिरसदृति
 स्थात अनादिकाख्यसन्निता ॥ अथ
 जैमिनिपृहदास्याः श्राण्डिल्यो वात्स्य

गोत्रा

एवम् ॥ सावर्ण्यखन्यानवैद्याघ्रपंथा-
 श्च दृतकौशिक ॥ शक्तिः काण्वीयन
 श्वैव वासुकीमौतम स्तथा । मुनक
 सौपायनश्च मुनयो गोत्रकारिणः ॥
 एतेषां यान्यपत्न्यानि तानि गोत्रा-
 णि मन्वते । सर्वेदिवत्त्वारिणश्चोत्रा
 ॥ इतिषमन्त्रयकृतधर्मप्रदीपः ॥ गूय
 ते शब्दोक्ते स्वसन्नानप्रमबोऽमेन
 । गुड्गच्छे । वृन् । मुधुकीपचीत्या
 दिनात्रो वा ॥ गां प्रायते वा । वैष्णुपा
 चने । आतोनुपसर्गे इति क ॥

गोत्रजः । पि । गोत्रोत्पत्ते ॥ सतु जन्म
 नामसृतिपर्यन्तसमसंभोदकभावात्
 पश्चाद्भवति ॥

गोत्रभिद् । पुं । इन्द्रे । शक्ते ॥ गोत्रा
 न् गिरीन् भिनत्ति । भिदिरु० । स
 त् सूद्विषेति भिदे क्तिप् ॥

गोत्रवृच्च । पुं । धन्वनदृच्छे ॥

गोत्रसप्तव । पुं । पक्षिविशेषे ॥

गोत्रस्वखनम् । न । अन्यस्त्रोनामग्रहणे
 ॥ यथा । गोत्रस्वखने भ्रान्ति मानि
 निजानोहि केवलां मेऽच । व्याख्या
 नतो विशेषप्रतिपत्ति पाणिनीय-
 इवेति ॥

गोत्रा । स्त्री । कौ । पृथिव्याम् ॥ गोत्रा

शैला सन्ध्याम् । अर्धभावाच्च ॥ गा
 जखानि प्रायते वा । वैष्णु० क ।

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गोदुग्ध

टाप् ॥ गव्यायाम् । गवां गव्ये ॥ गवां
समूह । इति च कश्चिदर्थेति च ॥
गोद' । पु । मस्तिष्के ॥ चि । गोप्रदे ॥
गां ददाति । डुदाञ् ० । आत इति कः ॥
गोदन्तम् । न । नटमण्डने । हरिता-
ले ॥ पु । गोर्दन्ते ॥
गोदा । स्त्री । गोदावर्यां नद्याम् ॥
गोदानम् । न । व्रतविशेषे । केशान्ते ॥
गाव' केशा दीयन्ते खण्ड्यन्ते ऽस्मिन् ।
डुदाञ् ० । कर्मणि ल्युट् ॥
गोदारणम् । न । हले ॥ कुदाले ॥
गां भूमिं दारयति । दृविदारणे ।
ल्युट् ॥ गौ भूमिर्दारयते ऽनेन । क
रणेल्युट् ॥
गोदावरी । स्त्री । नदीविशेषे । गौत
मसम्भवायाम् । ब्रह्माद्रिजातायाम् ॥
गोदुग्धम् । न । गो' क्षीरे ॥ अस्त्रगु
णा । गव्यं दुग्धं विशेषेण मधुर
रसपाकयो' । शीतलं स्तन्यकृत् क्षि
ग्ध वातपित्तास्त्रनाशनम् ॥ दोष
धातुमलस्रोत किञ्चित् क्लेदकरं गुरु
। जराससस्तरोगाणां शान्तिकृत् से
वितं सदा ॥ * ॥ कृष्णाया गोर्भध
दुग्ध वातहारिगुणधिकम् । पीता
या हरते पित्तं तथ वात हरं भवे
त् ॥ श्लेष्मलं गुरु शुक्लाया रक्ताच्चि
वाच्च वातहृत् । वातवत्सविषत्सा

गोधुक

नां गवां दुग्धं त्रिदोषहृत् ॥ वष्कयि
यया त्रिदोषघ्नं तर्पणं वल्लकृत् पय
। जाङ्गलानूपशैलेषु चरन्तीनां यथो
त्तरम् । पयो गुरुतरं स्नेहो यथाहा
रं प्रवर्तते ॥ खल्यन्नभक्षणाज्जातं
क्षीरं गुरु कफप्रदम् । तत्तु बल्यं प
रवृष्य स्वस्थानां गुणदायकम् ॥ प
लातदृगकार्पासवीजजं रोगिणो हि
तम् ॥ * ॥ अपि चाहराजनिर्घण्ट ।
गवां प्रत्यूषसि क्षीरं गुरुविष्टम्भि
दुर्जरम् । तस्मा दभ्युदिते सूर्ये या
मं यामार्द्धमेव वा ॥ समुत्तार्य पयो
ग्राह्यं तत पथ्य दीपनं लघु । विव
त्सावाखवत्सानां पयो दोषघ्न
मीरितम् ॥ शस्तं वत्सैकवर्णायाध
वलीकृष्णायो रपि । इत्थादा माष
पर्णादा ऊर्ध्वशृङ्गी च या भवेत् ॥
तासां गवां हितं क्षीरं शृतं वा ऽशृ
तमेव वा । गवां सितानां वातघ्नं कृ
ष्णानां पित्तनाशनम् ॥ श्लेष्मघ्नं रक्त
वर्णानां वीन् हन्ति कपिलापयः ॥
इति ॥

गोदुग्धदा । स्त्री । चक्षिकादृशे सुनी
लायाम् ॥

गोधुक । पु । गोप्ते । गोदे । म्हरि ॥ गां
दोग्धि । दुग्धं प्रपूरणे । सत्सूचिषे
ति क्तिप् ॥

गोधा

गोदुह । पुं । गोदुहि । गोपे ॥ नां
दोग्धि । दुह० । मू० क ॥

गोदोहनम् । न । गवां दोहनस्थाने
॥ गावोदुहन्ते ऽस्मिन् । ल्युट् ॥ का
लविशेषे । मूहूर्त्ता ऽष्टमभागे ॥ यथा ।
आचम्य च ततः कुर्यात् प्राची द्वारा
वलोकनम् । मूहूर्त्तस्याष्टम भागम्
ही ल्योद्यतिथिर्भवेत् इति ॥

गोदोहनी । स्त्री । गोदोहनपात्रे ।
पार्याम् ॥ गोर्दुह्यते यस्याम् । दुहे
करणाधिकरणयोश्चेति ल्युट् । ङीप् ॥

गोद्वज्र । पु । गोमूत्रे ॥

गोधन । पु । खूलाग्रवाणे । तुक्का इति
भाषा ॥ इतिहरिवंश ॥ न । गोस-
मूहे । गोकुले ॥ गवां धन समूह ॥

गोधा । स्त्री । तलायाम् । व्याघात
वारण्य । धनुर्गुणाघातवारणाय प्रको-
ष्ठतआवदुयां चर्मपथ्याम् ॥ निहा
कायाम् । गोधिकायाम् । गोह इति
भाषा ॥ अस्या मांसपाकविधिः । गो
वा चोष्णजलैर्भूय चाखितां खण्ड
य कृताम् । त्विन्नाञ्च तक्रतोयाभ्यां
चाखितां सूक्ष्माखण्डिताम् ॥ तत्र ये
द्वेसवाराक्षे प्रलेहो वा दिधानतः
॥ विपाके मधुरा गोधा वातपित्तप्र-

णाग्निनी । कषाया कटुका प्रोक्ता
कफघ्नी वलवर्द्धनी ॥ मा तु खण्डय

गोधूम

अखजभेदाद्विधेति व्याख्यातार ॥ गु-
ध्यते बाहुय्या । गुधपरिवेष्टने । ह
लश्चेति घञ् ॥

गोधापदिका । स्त्री । गोधापदीक्षता
याम् । गोयाक्षिया इति गौड भाषा ॥
गोधापदी । स्त्री । सुवहायाम् । गोधा
पदिकायाम् ॥ गोधा इव पादो मूलम
स्या । कुम्भपदीषु चेति साधु ॥

गोधास्त्रन्ध । पु । विट्स्त्रदिरे ॥

गोधि । पु । ललाटे ॥ गोधिकायम् ॥
गुध्यते । गुध० । इम ॥ गावी नेषेधी
येते यस्मिन् । कर्मगुणधिकरणे चेति
किष्वा ॥

गोधिका । स्त्री । गोधायाम् । निहा
कायाम् ॥ गोहीति प्रसिद्धे जलचरे
॥ गुध्यति । गुध० । खुल् ॥

गोधिकापुत्र । पु । गोधाशावके । गौ
घेघे । सर्पागोधायामुत्पन्ने चम्बन-
गोह इति प्रसिद्धे जन्तुविशेषे ॥ गु-
ध्यति । गुध० । खुल् । गोधिकाया
पुत्रः ॥

गोधिनी । स्त्री । वृद्धतीभेदे । चविका
याम् ॥

गोधूमः । पु । गोधूमे ॥ इति शब्दच-
न्द्रिका ॥

गोधूस । पु । नागरङ्गे ॥ ओषधोवि-
शेषे ॥ गीहू इति प्रसिद्धे व्रीहिविशे-
से ॥

गोधूम

षे । रसाले । सुमने ॥ गोधूम सु
मनोऽपि स्यात् त्रिविधः स च कीर्त्ति
त । महागोधूम इत्याख्य पश्चाद्दे
शात् समागतं ॥ मधूची तु ततः कि
ञ्च दत्त्वा सामध्यदेशजा । नि शूको
दीर्घगोधूमः काञ्चिन्नन्दी मुखाभिध
॥ गोधूमो मधुर शीतो वातपित्त
हरो गुह्य । कफशुक्रप्रदो वल्य सि
ग्ध सन्धान कृत् सरः ॥ जीवने पुं
हयो व्रयो वयो वीर्यस्थिरत्वकृत्
। कफप्रदो नवीनो मधुराण्य । पु
राण्यवगोधूमश्चौद्राङ्गलशूक्यभु
गिति वाग्भटेन वसन्ते गृहीतत्वात्
॥ मधूची शीतला सिग्धा पित्तघ्नी
मधुरा लघु । शुक्रला वृंहणी पण्या
तद्वन्नन्दीमुखा स्मृता ॥ गुण्यति गु
ह्यते वा । गुह्य० । गुचेरुम ॥
गोधूमसम्पदम् । न । काञ्चिकप्रभेदे ।
सौवीरे ॥

गोधूमसारः । पु । सुमनस्य सारांशे ।
सीरा इति सत्तरति च ख्याते ॥ तदि
धिर्यथा । निस्तुषाम् गोधूमा जुद्धं
ले कण्डयित्वा सायङ्काले मृत्तिकादि
पात्रे जले ममङ्कारयित्वा भरहि
ने प्रभातसमये उपरिस्थजलजलेन
दूरीकृत्वाऽध्वर्यसारं जातमेतत्
गुह्यं पोषणकरं श्वस्यैव हि तन्पात्रे

गोधूखि.

राजेश्वर ॥

गोधूमी । खी । गोलोमिकायाम् । गो
धूमा इति पाथरी इति च गौडभाषा
प्रसिद्धे शुभ्ररूप विशेषे ॥

गोधूखि । पुं । खी । समयविशेषे ॥
यथा । सन्ध्यातपारुणितपश्चिमदि
ग्निभागे व्योम्नि स्फुरदिरक्षतारकस
न्निवेशे । बहु मर्वा खुरपुटोत्पन्नै
रजोभिर्गोधूखि रेष कथितो भृगु
जेन योगः ॥ अथिच । यावत्सिन्धु
रवश्च गगनतलगतं भानुविम्बं च ना
स्त याव नो दिक्षु शान्तिं व्रजति खुर
पुटे सूर्जतो रेणुसङ्गः । तत्र खे
नोसिद्धोऽयः प्रभवति न च सा कूरट
टि श्रेयार्थं याचार्थं वा विवर्द्धे स
कलशमकरी सर्वकार्यस्य सिद्धिः ॥
काञ्चिद्विधेति दीपिका । यथा । गो
धूखि त्रिविधा बह्विध भुनक्तो चारी
विवाहादिके हिमन्ते शिभिरे श्रया
ति मृदुतां पिण्डीकृते भास्करे । शो
कोऽर्हासमिते वसन्तसमये भा
नौमते दृश्यतां स्वर्गवास्यमुपागते
च निवर्तं वर्धाशरत्काचयोः ॥ हेम
न्तशिशिरयोः स्रुता प्रासपिण्डीकृ
तरविकाशः । शोकोऽर्हास्यरविका
शः । वर्धाशरत्समोच्चऽस्तगतर्वा
काश्च इत्यर्थः ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गोप

गोनन्दी । स्त्री । सारसखगच्छियाम् ॥
 गोनर्ह । पु । सारसखगे ॥ पर्वतविभ्रे
 घे ॥ न । कैवर्त्तीमुस्तके ॥ गांजलं
 नर्दयति । नदशब्दे । कर्मयुगल ॥
 गोनर्हीय । पु । पतञ्जलिमुनौ । गोन
 र्हे ॥ गोनर्हभव । वृद्धाच्छ ॥
 गोनस । पु । सर्पविशेषे । तिखित्से
 । मण्डलीवोडे ॥ गोरिव नासिका
 अस्य । अञ्नासिकाया इत्यञ् नसा
 देशश्च ॥ वैक्रान्तमणौ ॥
 गोनाथ । पु । अनर्द्धाह ॥
 गोनाय । पु । गोपाले ॥ गांनयति ।
 गोज् प्रापये । कर्मयुगल ॥
 गोनास । पु । गोनसे ॥ गोरिव नासा
 यस्य ॥ न । वैक्रान्तमणौ ॥
 गोनिष्यन् । पु । गोमूत्रे ॥
 गोप । पु । गुवाञ्च इति भाषाप्रसिद्धे
 सङ्करजातिविशेषे । आभीरे । वक्तु
 वे ॥ मणिवन्ध्यां तन्त्रवायात् गोपजा
 ते श्च सम्भव इति पराशरपटुति
 ॥ गोष्ठाध्यक्षे ॥ भूपतौ ॥ ग्रामौघा
 धिकृते ॥ बाले ॥ चि । रक्षके । उ
 पकारके ॥ गोपायति । गुपूरक्षणे ।
 आयादय आर्द्धधातुकेवा । अच् ॥
 गांपातिवा । पारक्षणे । आतोनुमे
 तिक ॥ गोर्ज्जात् पातिवा । पा०
 । सुधीतिक ॥

गोपर

गोपक । पुं । गोपशब्दार्थे ॥ स्वार्थे क ॥
 गोपकन्या । स्त्री । आभीरसुतायाम् ॥
 शारिवौषधौ ॥
 गोपघोषा । स्त्री । हस्तिकोलौ । वद
 रीच्छदायाम् ॥ वदरीसदृशाकारो
 वृक्षः । वृक्षफलो भवेत् । अठव्या
 मेवसा घोषा गोपघोषेति चोच्यते
 ॥ विकटतटस्थे ॥
 गोपति । पु । शिवे । शम्भौ ॥ षण्डे
 । साँड इति भाषाप्रसिद्धे वृषे ॥ नृ
 पे ॥ भास्करे ॥ निदशाधिपे ॥ नृ
 बभनामौषधौ ॥ गवांपतिः ॥ ओ-
 कृष्णे ॥ गवांपाचनात् । गौर्महोत-
 स्या पतिर्वा ॥
 गोपद्वय । पु । गुवाके ॥
 गोपनम् । न । अपरूपे ॥ गोपनाद्भी
 यते सन्धनगुप्तिरन्धतविना ॥ रक्षा
 याम् ॥ तेजपात इति भाषाप्रसिद्धे
 तमाक्षपणे ॥
 गोपनीय । चि । गोपितव्ये । गोप्ये ॥
 गोपभद्रम् । न । शाखूके ॥
 गोपभद्रा । स्त्री । काश्यप्याम् ॥
 गोपभद्रिका । स्त्री । गम्भार्थाम् ॥
 गोपवधू । स्त्री । शारिवायाम् ॥ गोपा
 क्रनायाम् ॥ गोपीएववधू । स्त्रिया
 पुवदिख्यादिनापुवङ्गावः ॥
 गोधरसः । पु । बाले । जन्धरसे ॥ गो

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गोपाख.

ये उत्पत्तौ रसोऽस्य ॥

गोपवल्ली । स्त्री । भूर्वायाम् ॥ शारिवा
याम् ॥ श्यामास्तिकायाम् ॥गोपा । स्त्री । गोपालिकायाम् ॥ श्या
मास्तिकायाम् ॥ गोपायति । गुपू० ।
पञ्चाशजन्तात् अजादिच्चाट्टाप् इ
ति केचित् ॥ गा पाति । पारश्चये
। आतोनुपसर्ग इति केप्राप्ते । वास
रूपन्यायेन आतोमनिन् कनिह्वनि
पश्चेति चेन बिचि अदन्तस्वाभावा
दाव्विधेरभावे गोपा० विन्धपावदि
तिबोधम् ॥गोपानसी । स्त्री । छादनाञ्जुदावशि
। वडभ्याम् । कुञ्चेषु छादनार्थं दत्ते
वक्रकाष्ठे ॥ छादनाधारे । पटलाधा
रवक्षपञ्चरे ॥ गोपायति । गुपू० । वा
हुलकान् नसट् मत्त्यय । अज्ञेपय
लोपौ ॥ गवां गोभिर्वा पानम् किरणा
नां ग्रहणम् किरणैर्वा शेषणम् । तत्
स्थिति निवर्त्तयति । घोन्तकर्मणि ।
आतोनुपेतिक । गौ० ङी ॥ घ्गोपायित । चि । रक्षिते ॥ गोपाय्यते
ख । गुपू० 'क्त' । आयादयआदुधा
तुकेषा ॥

गोपाल । पु । नृपे । भूपे ॥ गोपे । गवा

पालके ॥ ईशे ॥ श्रीकृष्णे ॥ तद्धा
नं यथा । अस्माद् व्याकोषनीयान्नु-

गोपाष्ट

जहृचि रक्षणाभोजनेषो ऽभ्युज्ज्यो

वालो जङ्घाकटीरस्थसकलितरणात्

किङ्कणीको मुकुन्द । दोर्भां ह्येय

ज्वीन दधद् ऽतिविमलं पायसं वि

श्वन्द्यो गोगोपीगोपवीतो रक्षनस

विलसत्कणभूष स्थिरव इतितन्त्रसा

र' ॥ सर्वस्य जगतः पालनात् । वि

ष्णौ ॥ गां भूमिं वेदं तन्मूलं य-

ज्ञादिकं वा । पालयति । गा. पालय

तिवा । पालरक्षणे । कर्मण्यञ् ॥

उगणे । मध्यगुरौ । ऽ । ॥

गोपालक' । पु । शिवे ॥ श्रीकृष्णे ॥ ग

वांपालके ॥ गोपालयव । स्वार्थे कन् ॥

गोपालकर्कटी । स्त्री । ग्वाणकाकडी

इति प्रसिद्धे कर्कटी प्रभेदे । सुद्वेर्वा

रौ । सुहृचिर्भिटायाम् ॥

गोपालिका । स्त्री । गोपालकस्यस्त्रिवा

म् ॥ अचपुयोगलक्ष्योऽङ्गीष्प्राप्त-

पालकान्तामेति निषिध्यते ॥ कीट

विशेषे । महाभीरौ ॥ शारिवाया

मोषधौ ॥

गोपाली । स्त्री । गोपालकर्कश्याम् ॥

गोरक्ष्याम् ॥ गोप्याम् ॥ गोपाली

करतालीनर्त्तनशाली पुनातुवन

शाली ॥

गोपाष्टमी । स्त्री । गोष्ठाष्टम्याम् ॥ यथा

। युक्ताष्टीकार्तिकेतु स्मृता गोपाष्ट

गोपुर

मी वृधै । तद्दिनेवासुदेवोऽभू
द्गोप पूर्वन्तु वत्सप ॥ तत्र कुर्या
द्गर्वा पूजा गोघ्रास गोमदक्षिणम्
। गवानुगमन कार्यं सर्वान् कामान्
ऽभीप्सता ॥

गोपिका । स्त्री । गोपव्याम् ॥ गोपाय
ति । गुपू० खलु ॥ गोप्याम् ॥

गोपित्तम् । न । गोरोचनायाम् ॥

गोपिनी । स्त्री । श्यामास्ततायम् ॥

गोपी । स्त्री । गोपस्यनार्याम् ॥ गोप

स्य स्त्रीत्त्वर्थे पुत्रोपादाख्यायामिति
ङीष् ॥ शारिवायाम् ॥ रक्तिकाया

म् ॥ रक्तिकायाम् । मूलप्रकृतौ ॥

गोपायति । गुपू० आयाभावे । प

चाद्यच् । गौरादिङीष् ॥

गोपीथ । पु । न । रक्षणे ॥ न । तीर्थे
॥ जलहोण्याम् ॥ गावपिवन्त्यस्मि

न् । पा० निशीथगोपीथावगथाद्

तिथक् ॥ गोपीथ.सोमपानमिति

वेदभाष्यम् ॥

गोपुच्छ । पु । हारविशेषे ॥ गोर्खाङ्गू
ले ॥ गोर्खाङ्गूलवानरे ॥

गोपुटा । स्त्री । स्थूलैवायाम् ॥

गोपुटिकम् । न । शिववृषस्यमण्डपे ॥

गोपुरम् । न । पुरद्वारे ॥ द्वारमात्रे ॥

कैवर्त्तीमुस्तके ॥ गां जल विपत्तिं ।

पृषालनपूरणयो । मू० क. ॥ गौर्ज

गोप्याधि.

ख पुरमस्येतिवा ॥ यद्वा । पुरति

। पुरअग्रगमने । इगुपधेति क. । ग

वापुरम् ॥ गोपायति वा । गुपू० बाहु

खकादुरच् ॥ यद्वा । पोखते । पुखमह

त्वे । इगुपधत्वात् क । रलयोरभेद.

गोभि पुरम् ॥ गा पुरति वा । पुर० ।

मू० कोवा ॥

गोपुरक । पु । कुन्दुरके । बहुगन्धे ॥

गोपुरीषम् । न । गोमये ॥

गोपेन्द्र । पु । विष्णौ ॥ गोपराजे ॥

गोपेश । पु । शक्यमुनौ ॥ गोपराजे

॥ नन्दघोषे ॥

गोप्ता । त्रि । रक्षके ॥ गोपायति ।

गुपू० टच् ॥ श्रीकृष्णे ॥ सद्विस्वमा

यया स्वात्मान सवृणोति ॥

गोप्त्री । स्त्री । गोपिकायाम् ॥ रक्षि
कायाम् ॥

गोप्यः । पु । दासीपुत्रे ॥ त्रि । रक्षणी

ये ॥ गुह्ये ॥ सङ्गोपनीये ॥ यथा ।

आयु र्धित्तं गृहच्छिद्र मन्त्रमैयुन

भेषजम् । अपमान तपो दान नव

गोप्यानि यत्नत इति ॥ गुप्यते । गुपू०

ऋहलोर्ण्यत् ॥

गोप्यक. । पु । दासे ॥ गोप्यात् स्वार्थे क.

॥ गोप्य कायति वा । कै० आतइतिक

गोप्याधि । पु । बन्धकविशेषे ॥ तथा

च नारदः । अधिक्रियत इत्याधि.

गोमय

स विघ्नेषो द्विलक्षणः । कृतकालो
ऽपनेयश्च धावद्देवोद्यतः स्रग्धरा ॥ स
पुनर्विधो प्रोक्तो गोप्यो भोग्यस्त
थैवच । गोप्योरक्षणीयः ॥

गोवाली । स्त्री । औषधिविशेषे ॥ पा
ककर्णतिङ्गीप् ॥

गोभण्डीरः । पु । जलकुङ्कुमखगे ॥

गोमल्लिका । स्त्री । मल्लिकाविशेषे ।
दशे । डांस इतिभाषा ॥

गोमान् । वि । गवोश्चरे । गोमिनि ॥
वह्वैर्गावोऽसौ । मूत्रि तदस्यास्ती
तिमतुप् ॥

गोमतम् । न । गमूतौ ॥

गोमतल्लिका । स्त्री । प्रशस्तायांगवि ॥
प्रशसावचनैश्चेति निश्चयसमासः ॥

गोमती । स्त्री । स्वनाम्नाख्यातायां नद्या
म् । वाशिष्ठ्याम् ॥ वैदिकमन्त्रवि
शेषे ॥ उगितश्चेतिङ्गीप् ॥

गोमन्तः । पु । विन्ध्यप्रच्यन्तपर्वते ॥

गोमय । पु । न । गोविधिः ॥ गो.पुरी
षम् । गोश्चपुरीषे इतिमयट् ॥ अ
च्यन्तजीर्णदेहाया वन्यायाश्च विशे
षतः । रोगार्त्ताया. प्रसूताया न गो
गोमयमाहरेत् ॥

गोमयच्छत्रम् । न । शिखीन्ध्रके ॥

गोमयच्छत्रिका । स्त्री । उच्छिखीन्ध्रे
शिखीन्ध्रे । दिखीरे ॥

गोमुखः

गोमयप्रियम् । न । भूतुणे ॥

गोमयेत्या । स्त्री । गोमयजातकीट
विशेषे । गर्दभ्याम् । गोवरीत्या इति
भाषा ॥

गोमायु । पु । शृगाले ॥ शम्भर्विशेषे
॥ गां विकृतां वाचं मिनेति । डुमि
न् ० । कृतापेच्युण् ॥

गोमी । पुं । शृगाले ॥ बुद्धिभिक्षुशिश्ये
। आमलेरे ॥ वि । गोमति ॥ उपा
सके ॥

गोमीनः । पु । मत्स्यविशेषे ॥

गोमुखः । पु । मातलिपुत्रे ॥ महादे
वगणान्तरे ॥ नक्रे ॥ यक्षविशेषः ॥

न । कुटिलागारे ॥ वाद्यभाण्डे ॥ ले
पने ॥ चैरक्रियमाणे सुरङ्गायाः प्र
भेदे ॥ जपमालागोपनाय पट्टवस्त्रा
दिनिर्मिते गोमुखी इति प्रसिद्धे य
न्त्रविशेषे ॥ यथा । चतुर्विंशज्जुल
मित पट्टवस्त्रादिसम्भवम् । निर्मा
या ऽष्टाङ्गुलिमुखं श्रीर्वा तत्पट्टद
शाङ्गुलम् ॥ त्रैयं गोमुखयन्त्रञ्च सर्व
तन्त्रेषु गोपितम् । तन्मुखे स्थापये
न्मालां श्रीवामधगतं करः ॥ प्रजपे
द्विधिना गुह्यं वर्षमात्राधिकं प्रिये । इ
ति मुण्डमालातन्त्रम् ॥ गोमुखादे
ततोमालां गोपयेन्मातृजारवत् ।
इति मयातन्त्रम् ॥

गोमेद

गोमुखी । स्त्री । मन्त्रजपार्थक्यर्षटादि
निर्मितगुप्तिकायाम् । गोमुखे ॥ राठ
देशस्थनदीविशेषे ॥

गोमूत्रम् । न । गोजले ॥ अस्यगुणा ।

गोमूत्र कटु तीक्ष्णोष्ण चारं तिक्त
कषायकम् । लघ्वग्निदीपन मेघं
पित्तकृत् कफघ्नतृहत् ॥ शूलगुल्मो
दरानाहकण्डूचिमुखरोगजित् । कि
लासगद्वातामवस्त्रिक् कुष्ठनाशन
म् ॥ कासश्वासापह शोथकामलापा
ण्डुरोगहृत् ॥ * ॥ कण्डूकिलासग
दशूलमुखाचिरोगान् गुल्मातिसा
रमरुदामयमूत्ररोधान् । कासं सकु
ष्ठजठरकृमिपाण्डुरोगान् गोमूत्र मे
क मपि पीत मपाकरोति ॥ सर्वेष्व
पिचमूत्रेषु गोमूत्र गुणतोधिकम् ।

उदाहरणयथा ॥

प्र	वृ	त्ते	वि	त	स	द्व	नं	सा	ध	ने	प्य	वि	षा	दि	भि
व	हृ	पे	वि	क	स	द्व	न	यु	ध	मा	प्य	वि	षा	णि	भि

इतिमाघे १८ सर्गे ४६ श्लोक ॥
अस्याश्चत्वारोभेदाः । पादगोमूत्रि
का अर्द्धगोमूत्रिका श्लोकगोमूत्रिका
विपरीतगोमूत्रिकेतिभेदा इति स
रस्वतीकण्ठाभरणम् ॥

गोमेदः । पु । गोमेदकमणौ ॥ द्वीप
विशेषे ॥ यथा । गोमेदे गोपतिर्मा

गोमूत्रि

अतो विशेषाकथने मूत्रं गोमूत्र
मुच्यते ॥ ग्रीहोदरश्वासकासशोथव
चाग्रहापहम् । शूलगुल्मरुजानाह
कामलापाण्डुरोगनुत् ॥ कषायं ति
क्ततीक्ष्णश्च पूरणात् कर्णशूलहृत् ॥
गोमूत्रिका । स्त्री । तृणविशेषे । चित्र
जायाम् । रक्ततृणायाम् ॥ चित्रका
व्यविशेषे । यथा । गतिरुच्चावचा य
त्र मार्गे मूत्रस्य गोरिव । गोमूत्रिके
ति तत् प्राहुर्दुष्कराचित्रवेदिन
॥ अपिच । वर्णानामेकरूपत्वं यद्ये
कान्तरमर्द्धयो । गोमूत्रिकेति तत्
प्राहुर्दुष्करतद्विदोविदुरिति ॥ षो
डशकोष्ठद्वये पङ्क्तिद्वये ऽर्द्धद्वय क्रमे
ण विलिख्येकान्तरविनिमयेन वाचने
श्लोकनिष्पत्तिर्भवतीत्युद्धार ॥

म राजा भूज्ञोसबोद्यत । याज्यो ऽ
भूद्वर्जिकल्पानां भौतथ्यानां मनो
कुले ॥ स तेष हरियज्ञाय प्रवृत्तेषु
भृगून्गृह्णन् । वव्रे त गौतम को
पादशपत् सोऽगमत् क्षयम् ॥ य
त्रवाटे ऽस्य ता गावो दग्धा कोपा
ग्निना मुने । तन्मेदसामहीकृत्वा

गोमेद	गोरक्ष
<p>गोमेद सततोऽभवदिति ॥ गोमेदक । पु । स्वनाम्ना प्रसिद्धे मणि विशेषे ॥ न । पीतमणौ ॥ राहुर त्ने । तमोमणौ ॥ अरुपरीक्षा यथा । हिमालयेवा सिन्धौवा गोमेदम णिसम्भव । स्वच्छकान्तिगुरुं सि न्धो वर्याद्यो दीप्तिमानपि ॥ वज्र च पिञ्जरो धन्यो गोमेदइतिकी र्त्तित । चतुर्धा जातिभेदस्तु गोमे देऽपि प्रकाशयते ॥ ब्राह्मण शुक्लव र्णं स्यात् चन्द्रियोरक्तउच्यते । आपी तावैश्यजातिस्तु शूद्रस्त्वानीलउच्य ते ॥ छाया चतुर्विधा खेता रक्ता पीता ऽसिता तथा ॥ गुरुप्रभाण्य सितवर्णरूपं सिन्धोमृदुर्वातिमहा पुराण ॥ स्वच्छस्तु गोमेदमणि धं ताय करोति लज्जां धनधान्य वृद्धि म् । लघु विरूपेऽतिखरोऽन्यमा न स्नेहापलितो मलिन खरोपि ॥ करोति गोमेदमणि विनाश सम्प त्तिभोगावलम्बीत्यराशे ॥ ये दोषा हीरके ज्ञेया स्ते गोमेदमणावपि । परीक्षा वज्रित कार्या शश्वेवा रत्न कोविदैः ॥ स्फटिकेनैव कुर्वन्ति गो मेदमतिरूपिणम् । शुद्धस्तु गोमेदम णे स्तु मूल्यं सुवर्णतो द्वैगुणमाहुरे के । अन्येतथा षड्भुसतुल्यमूल्यं तथा</p>	<p>परेचामरतुल्य माहुः ॥ चतुर्विधा ॥ ना मेघातु धारणं परिसम्भतमिति ॥ काकोले ॥ पत्रके ॥ गोमेदसन्निभ । पुं । दुग्धपाषाणे ॥ गोमेध । पु । यज्ञविशेषे ॥ तस्य क लौनिषेधो यथा । अश्वालम्भ गवा लम्भ सन्ध्यासंपन्नपैतृकम् । देवरा ज सुतोत्पत्ति कलौपञ्चविवर्जयेत् ॥ गोयुगम् । न । गोद्वये ॥ गबोर्युगम् ॥ गोरक्ष । पु । नागरङ्गे । नारङ्गे ॥ क षभनामौषधौ ॥ चि । गोरक्षके । गो पे ॥ रक्षतीतिरक्ष । गो रक्ष. ॥ गोक्षकर्कटो । स्त्री । चिर्मिठायाम् ॥ गोरक्षजम्बू । स्त्री । गोधूमे ॥ गोरक्ष तण्डुलायाम् ॥ घोण्टाफले ॥ गोरक्षतण्डुला । स्त्री । गोरक्षचाउलि या इति गौडभाषाप्रसिद्धे शुद्धता विशेषे । गाङ्गेरुव्याम् । नागवला याम् ॥ गोरक्षतुम्बी । स्त्री । कुम्भतुम्ब्याम् ॥ गोरक्षदुग्धा । स्त्री । शुद्धपविशेषे । ताम्रदुग्धायाम् । बहुपत्रायाम् । अ मृतसञ्जीवन्याम् ॥ गोरक्षी । स्त्री । शुद्धपविशेषे । ग न्धबहुलायाम् । पञ्चपर्णिकायाम् ॥ गोरक्षदुग्धायाम् ॥ कुम्भतुम्ब्याम् ॥ गोरक्षम् । न । माशुपाल्ये ॥ गोरक्षतो</p>

गोख

ति गोख । तस्यभावः । व्यम् ॥
गोख । पु । पञ्चविंशे ॥ खड्गे ॥
वन्दिनि ॥

गोख । पु । दुष्टदिरे ॥

गोखम् । न । गुरखे । उद्यमे । भारा
द्युद्यमे ॥ गूर उद्यमे । चु० । ल्युट् ॥

गोखस्य । पु । दुग्धे ॥ दधि ॥ दण्डा
कते । घोले । तक्र ॥ गोखस्य दु
ग्धस्य विकारत्वात् उच्यते ॥

गोखस्यम् । न । तक्र ॥

गोखटी । स्त्री ।

गोखटिका । स्त्री । } शारिकाविहगे ॥

गोखिका । स्त्री । }

गोखतम् । न । क्रोशयुग्मे ॥ गोखन्दे ॥

गोखम् । न । हरिताले ॥

गोखना । स्त्री । स्वनामख्यातर्पात
वर्धय्ये । गोमनायाम् । मङ्गलाया
म् । मेधायाम् ॥ गोखनाहिमा
तिक्ता वय्या मङ्गलकान्तिदा । विषा
ऽच्छीघ्रहोन्मादगर्भस्त्रावचतास्त
कृत् ॥

गोखम् । न । मस्तिष्के । मस्तकभवसे
हे ॥ मुर्यते गुरतेवा । मुरी उद्यम
ने । खड्गादय इतिसाधु ॥

गोख । पु । सर्ववर्तुले ॥ मदनवृत्ते ॥

गोख । पु । विषवासुते ॥ भूगोले ॥ ख

गोले ॥ यथा । गोख श्रोतुं बहि तव

गोख

मतिर्भास्वरीय शृणु ज्वलितिशि
रोन्मणि ॥ एकराशौषधैर्गमि ॥

यथा । ग्रहाणां मेकस्मिन् यदिभव
ति घणां निवसति सदा गोलोके
ग प्रलयपद मिन्द्रोपि लभते भ
वे लोको रङ्ग परिहरति पुत्रश्च
जननी नृपाणां न भ्र. स्याज्ज्वल
ति वसुधा शुष्यति नदीति ॥ एकरा
शौसत्तग्रहयोगे ॥ यथा । सत्तग्रहा
यदैकस्या गोलयोगे सदाभवेत् ।
दुर्भिक्ष राष्ट्रपीडाश्च तस्मिन् काले
नृपश्च इति ॥ न । मण्डले ॥ गुडे
र्धज । उल्लयोरभेदः ॥

गोखक । पु । जारतोविधवासुते ॥ म
यिके । अलिच्छरे । गोख इतिमाट इ
तिचभाषा ॥ गुडे ॥ पिष्टे ॥ यथा । ते
जसा गोखक सूर्योग्रहर्चाण्यम् गो
खका । प्रभावतो हि दृश्यन्ते सूर्य
रश्मिविदीपिता ॥ इति सूर्यसिद्धान्त
॥ गन्धरसे । वेले ॥ न । गोलोके ॥
गुह्यते । गुडरचायाम् । घञ् । स्वा
यैकम् । उल्लयोरैक्यम् ॥

गोखचयम् । न । गवा प्रशस्ताप्रशस्त
स्वरूपे ॥ यथा । पराशरः प्राञ्च वृ-
द्धयाय गोखचय तत् क्रियते ततो

ऽवम् । मवा समाप्तः शुभलक्षणा-

स्ता सर्वा साया प्यागमतो ऽभिधा

गोखच

स्ये ॥ अशुभलक्षणा गाव आह । सा
 स्वाविरुद्धाक्षो मूषिकनयनाश्च
 न शुभा गावः । प्रचक्षा सिपिटवि-
 षाया करटा खरसदृशवर्णाश्च ॥
 दशसप्तचतुर्दशः प्रलम्बमुण्डानना
 विनतपृष्ठा । ह्रस्वस्थूलग्रीवायवम-
 ध्या दारित खुराश्च ॥ श्यावातिदी-
 र्घजिह्वा गुल्फै रतितनुभि रति
 दृष्टिर्वा । अतिककुदा' कुषदेहा
 नेष्टा हीनाधिकाङ्ग्यश्च ॥ ४ ॥ अथ
 वृषलक्षणम् । वृषभोऽप्येवंस्थूलाति-
 म्बवृषश्च सिराततकोड । स्थूलसि-
 राचितगण्ड स्थिस्थूण मेहतेयश्च ॥
 मार्जाराश्च कपिश्चः करटो वा न
 शुभदे । विजस्येव । कृष्णोष्ठताकुजि-
 ह्व सप्तमो वृषस्य घातकरः ॥ ६ ॥
 स्थूलशृङ्गमणिशृङ्ग सितोदरः कृष्ण
 शरवर्णश्च । गृध्रजातोऽपिच्छाज्यो
 यूथविनाशवहे वृषभ ॥ ७ ॥ श्या-
 मक पुष्पचिताङ्गो भस्माक्षयसन्निभो
 विडालाश्च । विप्राश्च मपि न शु-
 भं करोति वृषभं परिगृहीतः ॥ ये
 चोदरान्ति पादान् पङ्कादिव योजि-
 ता, कुशग्रीवाः । काचरनयना ही-
 नाश्च पृष्ठत स्ते न भारसहाः ॥ ८ ॥ अ-
 थशुभलक्षणसंहितानाह । अदुसं-
 तताग्रीष्ठा सनुत्पिज क्षामताकुजि-

गोखच

ह्वाश्च । ह्रस्वतनुश्च अक्षयः सुकुचयः
 पृष्ठजङ्घाश्च ॥ आताम्रसंहतखुराश्च
 डोरस्ता दृष्टककुशुक्ता । सिग्धश्च
 क्षतनुस्त्वग्रोमाश्च क्षामतनुशृङ्गाः ॥
 तनुभूस्पृग्वाक्षधयो रक्ताभविलोच-
 ना महेच्छासाः । सिङ्गलान्धा स्त-
 न्वल्लकज्जला' पूजिता' सुगताः ॥
 ११ ॥ वामावर्त्तैर्वाने दक्षिणपार्श्वे
 च दक्षिणावर्त्तै । शुभदा भवन्त्यन-
 तुहे जङ्घाभिश्चैकनिभाभिः ॥ वै-
 दूर्यमल्लिकावुधुदेव्याः स्थूलनेत्रव-
 र्त्मान' । पार्श्वेभि रस्फुटिताभिः अ-
 स्ता, सर्वे च भारसहाः ॥ आशोहे-
 जे सवलि मांजारमुख' सितश्च द-
 क्षिणतः । कमलोत्पलजा' वाम' सु-
 वाक्षधि वैजितुल्यजव' ॥ शिख्ये र्दृष्ट-
 यो मेघोदरैश्च सङ्क्षिप्तवृक्षप्रोदः
 । जेयो भाराध्वसहे जवेऽश्वतुल्य
 श्वशस्त्रफलः ॥ १५ ॥ सितवर्ण' पिङ्गा-
 च स्ताम्रविषाणेश्वरी महावक्रः । हं-
 से नामशुभफलो यूथस्य विवर्द्धन-
 प्रोक्त ॥ १६ ॥ भूस्पृग्वाक्षधिराता
 अविषाणो रक्तदक् ककुर्ग्राश्च । क-
 र्त्तमाश्च श्वस्वामिन' सचिरात् कुह-
 ते पतिं कचम्या' ॥ १७ ॥ योवा सि-
 ते श्व खरयो र्धयेष्टवर्णश्च सोपि शु-
 भं फलं कुरुते ॥ शिख्यफलोऽपि प्राणो

गोविन्द

दासोऽयं भूधरो नात्र संशयः । गुह्यं
प्रतिपदि प्रातः कार्तिकेऽर्च्योऽत्र वै-
ष्णवैः ॥ पूजामन्त्रस्तु । गोवर्द्धनध-
रधारगोकुलत्राणकारकः । विष्णु-
बाहुकृतोच्चायो गवा कोटिप्रदेभ-
वेति ॥ चि । गोवर्द्धके ॥ गवा वर्द्धन ॥
गोवर्द्धनधरः । पु । श्रीकृष्णो । नन्दनन्द-
ने ॥ गोवर्द्धनस्य गिरे धरो धारकः ॥
गोवर्द्धनधारी । पु । श्रीकृष्णे । यत्रोदा-
नन्दने ॥
गोवन्धा । स्त्री । वन्धायाङ्गवि ॥
गोविन्दः । पुं । वासुदेवे ॥ तद्धानयथा
। फुल्लेन्दीवरकान्तमिन्दवदनवर्हा
वतंसप्रिय श्रीवत्साङ्गमुदारकौस्तु-
भधरपीतान्तरसुन्दरम् । गोपीना-
नयनोत्पलार्चिततनुगोगोपसङ्घा-
वृतंगोविन्दकलवेणुवादनपरदिव्या-
ङ्गभूषभजेति ॥ गोशब्दवाच्यानि ह-
न्त्रियाणि निष्पन्नं प्राप्ते ॥ गावेदक्ष-
णां वासो विन्दति इति व्युत्पत्त्या
सर्ववेदोपादानक्षेत्रेण सर्वज्ञे ॥ गा-
भुवं घेजुं स्वर्गं वेद वा अविदत् वि-
न्दति वा । विद्° विद्भृ° । गवादि-
षु विन्दे, संज्ञायामिति ॥ वाराहकृ-
पेणोदुरात् कामधेनोरैश्वर्यप्राप्ते ।
इन्द्रैस्त्वर्गस्तमिवेदनात् मत्स्यादि-
रूपेण वेदोदुरात् ॥ गोभिर्वासी

गोशाला

भिर्वेदान्तवाक्यैर्विन्दते वा । गोभि-
रेव यतो वेद्यो गोविन्दः समुदा-
हृत इति विष्णुतिलकम् ॥ वहिषु-
राखेयमानुशासनेतन्नाममाहात्म्य-
यथा । येतिष्ठन्तस्वपन्तश्च गच्छन्त-
श्चलितेक्षुते । सङ्गीतयन्ति गोविन्द-
ते वस्त्याज्या सुदूरत इति ॥ गवाध्वजे
॥ दृढस्यतौ ॥
गोविन्ददादशी । स्त्री । फाल्गुनशुक्लद्वा-
दश्याम् ॥
गोविट् । पु । गोमये ॥ गोर्विट् ॥
गोविष्ठा । स्त्री । गोमये ॥ वनोपले ॥
गोर्विष्ठा ॥
गोवीथी । स्त्री । मध्यममार्गे नक्षत्र-
विशेषाया सञ्चाविशेषे ॥ यथा । ह-
स्तश्चिन्तातथास्वातीगोवीथीतितुश-
ब्दितेति ॥
गोवन्दम् । न । गोसमूहे ॥
गोवकृत् । न । गोमये ॥
गोशरणम् । पु । व्याघ्रादितो दुर्गाञ्च
गोपरिचायकारके ॥ गोमैत्रां वा
शरणम् ॥
गोशालम् । न । गोमूहे ॥ गवांशाला
। विभाषासेनेति पाश्चिकक्रीवत्त्वम्
॥ चि । गोशाले जाते ॥ स्थानान्तगो-
शालेति जातार्थप्रत्ययस्य लुक् ॥
गोशाला । स्त्री । गोशाले । गोशाला

गोष्ठम्

इतिभाषा ॥ गवांशाला ॥

गोशीर्षम् । न । चन्दने ॥ चन्दनविशेषे । हरिचन्दने ॥ गोशीर्षाकारे मल्लये कदेशे जाते कालताम्रव्यामिश्रवर्णे उत्पलगन्धिनि अतिसुरभिशीतलतया सदैव सर्पैर्वेष्टिते इति व्याख्यातार ॥ गो शीर्षमिव गोशीर्षागिरिस्तस्याकर इति स्वामी ॥ गवांमस्तके ॥

गोशीर्षक । पु । श्लेषपुष्पीवृक्षे ॥ कषभाद्रिसमुद्भवे गोरोचनासदृशवर्णे चन्दनजातिविशेषे ॥ गोमस्तके ॥

गोशृङ्ग । पु । ववुरवृक्षे ॥ न । गोर्ध्रिषाखे ॥

गोश्रुति । पु । वैयाद्यपद्येकधिविशेषे ॥

गोष्ठम् । न । गवांस्थाने ॥ गावस्तिष्ठन्त्यव । छा० घञर्थ इति सुपिस्थ इति वा क । अन्वान्नेतिषत्त्वम् ॥ चिदधिष्ठिताङ्कारे ॥ गाव ओचादीनीन्द्रियाणि तिष्ठन्त्यचेति पूर्ववत् प्रक्रिया ॥ गोष्ठीश्राद्धे ॥

गोष्ठपति । पु । गवांस्थानाध्यक्षे ॥

गोष्ठम् । पु । परहिंसके । य स्वगृहाङ्गनेस्थित परान्वेष्टितस्मिन् ॥ गोष्ठेन इति सप्तमीतत्पुरुषे अचतुरेण्यादिना ऽच् । नस्तद्धितइतिटिलो

गोसम्भ

प ॥ षष्ठीतत्पुरुषेतु गोष्ठम्भाइत्येव ॥

गोष्ठाष्टमी । स्त्री । गोपाष्टम्याम् ॥

गोष्ठी । स्त्री । सभायाम् । परिषदि ॥

सखापे ॥ पोष्यवर्गे ॥ विष गोष्ठीद

रिद्रस्य ॥ गावोऽनेकावाचस्तिष्ठन्त्य

स्याम् । घञर्थक । अन्वान्गोभूमी

तिषत्त्वम् । गौरादित्वान् ङीष् ॥

गोष्ठीपति । पु । पोष्यवर्गाभिषाणके

॥ सभापतौ ॥

गोष्ठीभेद । पु । क्रीडाविशेषे ॥

गोष्यदम् । न । गोखुरन्त्रे ॥ त्रि । ग

वां गतिगोचरे ॥ गोपद् प्रमाणे ॥

गो पदम् । गाव पद्यन्ते यस्मिन् दे

शे स गोभि सेवितो गोष्यद । गो

ष्यदसेवितासेवितप्रमाणेष्वितिसुट्

सस्यषत्त्वन्निपात्यते । असेविते

अगोष्यदान्यरण्यानि । प्रमाणे गोष्य

दमाचक्षेवम् ॥

गोस । पु । बाले ॥ उष काले । वि

भाते ॥ गांजल स्यति । घोषन्तकर्म

णि । आत इतिक ॥

गोसङ्ख्य । पु । गोपे ॥ गाव सङ्ख्ये

। चक्षिङ् । चक्षिङ् स्थान । समि

ख्य इतिकः ॥

गोसदृक् । पु । गवये ॥

गोसन्दाय । पु । गोदानकसरि ॥

गोसम्भवा । स्त्री । श्वेतदूर्वायाम् ॥ त्रि ।

गोच्य.

गोर्जाते ॥

गोसर्गः । पु । प्रभाते ॥

गोसव । पु । गोमेधयज्ञे ॥

गोस्तन । पु । चतुर्थष्टिकहारे ॥ गो
कुचे ॥गोस्तनी । स्त्री । कपिलद्राच्यायाम् ।
द्राच्यायाम् । मनक्कादाख इतिभाषा
॥ गौ स्तनोऽस्या । गोस्तनसदृशे
गाशब्दो गौण । स्वाङ्गाञ्चोपसर्जना
दिति ङीष् ॥

गोस्थानम् । न । गोष्ठे ॥ गवास्थानम् ॥

गास्थानकम् । न । गोष्ठे ॥ स्वार्थकः ॥

गोस्वामी । चि । गोपतौ ॥

गोहन्त्रम् । न । गोमये ॥

गोहरीतकी । स्त्री । विल्वे ॥

गोहालिया । स्त्री । गोवालिग्रा इति
ख्याते खताविशेषे ॥गोहित । पु । घोषखतायाम् ॥ विल्वे
॥ श्रीकृष्णे ॥ गवा विदुष्टार्थं गोवर्ध
नगिरिं धृतवान् इतिगोभ्योहितः ।
चतुर्थीतदर्थे त्यादिना चतुर्थी तत्
पुरुष । गोर्भुमे भारवतरणेच्छ
या शरीर ग्रहणं कुर्वन् वा हितः ॥
चि । गवा हितकारके । गोप्रासाह
र्त्तरि ॥

गोहिरम् । न । पादमूले ॥

गोच्यः । पुं । मेनासुते । मेनाके ॥ गो

गौण

च्या हिमालयपत्न्या. अपत्यम् ।

स्त्रीभ्योऽगिति ढकिप्राप्ते छन्दसि
व्यत्ययो बहुलमिति व्यत्ययेन ग
र्गादिभ्योऽजितित्यञ् ॥गौञ्जिक । पु । स्वर्णकारे ॥ गुञ्जाद्यव
हर्त्तरि ॥गौडः । पु । देशविशेषे ॥ तद्देशसीमा
यथा । वङ्गदेश समारभ्य भुवनेशा
न्तग शिवे । गौडदेश समाख्यातः
सर्वविद्याविशारदः ॥ तद्देशस्थे पुभू
वि गौडा ॥ तेच पञ्चोक्ता स्कन्दपु
राणे । सारस्वता कान्यकुब्जाः गौड
मैथिलकौत्कला । पञ्चगौडा इति
ख्याता विन्ध्यस्योत्तरवासिनः इति ॥गौडवास्तुकः । पु । न । वास्तुकप्रभेदे
॥ तदेवतुष्टत् पञ्च रत्न स्यान्नौड-
वास्तुकम् ॥गौडिक । पु । इक्षुकुट्टके ॥ इक्षौ ॥
गुडेसाधुः । गुडादिभ्यष्टञ् ॥ न । म
द्यविशेषे ॥गौडी । स्त्री । सुराप्रभेदे । वाक्कल्या
म् ॥ रागिणीविशेषे । मेघरागस्य
योधिति ॥ काव्यरीतिप्रभेदे ॥ यथा
। अज प्रसादमाधुर्यं गुणचितयमे
दत । गौडवैदर्भपाञ्चालरीतयः प
रिकीर्तिता इति ॥

गौणः । चि । गुणयोगात्प्रवृत्ते ॥ अमु

गौतमी

ख्ये ॥ ब्रह्मोपपादितेर्षे ॥ गुणादागत
। अणु ॥

गौणधातु । पु । उपधातौ ॥

गौणसञ्ज्ञासी । स्त्री । अन्त्यागिनि । क
र्त्तृफलत्यागिन्त्येपिकर्त्तृमुष्ठागिनि ।
अच्चे ॥

गौणी । स्त्री । वृत्तिविशेषे ॥ अशीति
प्रकारलक्षणात्तर्गतलक्षणाविशेषे ॥
पश्चाच्च साहित्यदर्पणम् ॥

गौतम । पु । नचिकेतसः पितरिमु-
निविशेषे । उदात्तक्रे गोचरो गौत-
म इति प्रसिद्धे ॥ मुनिविशेषे । श-
तानन्दे ॥ शाक्यवशावतीर्णे मुहुमु-
निविशेषे । शाक्यसिद्धे । शौद्रोदनौ
॥ कूपे ॥ गौतमस्यार्थशिष्यः । तस्मैद-
मिच्छन् । तस्मैवावतारत्वा ॥ गौत-
मस्यापत्ये । अष्टम्यन् । बहुल्ले गो-
तमा ॥

गौतमसम्भवा । स्त्री । गोदावरी न-
द्याम् ॥

गौतमी । स्त्री । उन्नायाम् । दुर्गायाम्
॥ गौरोचनायाम् ॥ गोदावरीयाम् ॥ कू-
प्याम् ॥ शाक्यलक्षणागौतमप्रणीता
यां विद्यायाम् ॥ षोडशपदार्थप्रति-
पादिकायामष्ट्यापतिगौतमप्रोक्ता
कसर्थविद्यायाम् ॥ शार्ङ्गद्वयल्ले
लीन् ॥ राक्षसीविशेषे ॥

गौरजी

गौत्तम । पुं । स्थावरविषय प्रभेदे ॥

गौधार । पु । गोधिकासुते । अहेर्गो-
धायाजाते चन्दनगोहेतिख्याते ॥ गो-
धाया अपत्यम् । आरगुदीचामि-
त्यारक् ॥

गौधूम । पुं । गोधूमविकारे ॥ गोधूम-
स्यावयवो विकारो वा । विस्वाद्यन् ॥
गौधूमीनम् । न । गोधूमच्चे ॥ गो-
धूमानी भवन् चेषम् । धान्यानां भ-
वनेच्चेचेषन् ॥

गौधेयः । पु । गोधिकात्मजे । गौधे-
रे ॥ गोधाया अपत्यम् । शुभादिस्वा-
ट्ठक् ॥

गौधेर । पु । गोधारे ॥ गोधायाः अ-
पत्यम् । गोधायाट्ठक् ॥

गौर । पुं । श्वेतसर्पये ॥ चन्द्रे ॥ धव-
लवृक्षे ॥ अरुणवर्णे ॥ गौरा इति ख्या-
ते मीतिवर्णे ॥ श्वेतवर्णे ॥ चि । तप्त-
वर्णवति ॥ विशुद्धे ॥ न । घञ्कोसरे
॥ कुङ्कुमे ॥ स्वर्णे ॥ गुरति गवते अ-
नोऽच वा । गुरीउद्यमने गुङ्गतौ
वा । अज्जेन्द्रेतिसाधुः ॥ गूर्यते ऽने-
न वा । गुरी० । अलश्चेति घञ् ।
गौरएव । प्रजाद्यन् ॥

गौरव्यम् । न । पाशुपाल्ये ॥

गौरजीरका । पु । अजाज्याम् । श्वेत-
जीरके ॥

ॐ ॐ ॐ

गौरी

गौरतित्तिर । पुं । कपिञ्चले ॥

गौरत्त्वक । पु । इन्द्रदीप्त्ये ॥

गौरवम् । न । अमृत्याने ॥ गुरुत्वे ।

लाघवाभावे ॥ गुरोर्भाव । इगन्ता

ब्रह्मघुपूर्वादिच्यम् ॥

गौरवित । वि । आर्यमित्रे ॥ गौरव

सञ्जातोऽस्य । तारकादिस्त्वादि

तत् ॥

गौरशाक । पु । गिरजमधूके । अल्प

पत्रे ॥

गौरसर्षप । पु । श्वेतसर्षपे । सिद्धार्थे

॥ गौरश्चासौसर्षपश्च ॥ विभी राज

सर्षपै परिमिते ॥

गौरसुवर्णम् । न । चिचकूटप्रसिद्धे प

त्रशाकप्रभेदे । वारिजे । गन्धशाके ॥

गौरा । स्त्री । गौर्याम् । शिवायाम् ॥

इतिद्विरूप ॥

गौरार्द्रक । पु । स्थावरविषविशेषे ॥

गौराश्व । पु । कृष्णवानरे ॥

गौरिका । स्त्री । अष्टवर्षायांकन्याया-

म् ॥ गौर्येव । क. ॥

गौरिण । पु । सिद्धार्थे ॥ लौहचूर्णे ॥

गौरी । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ योगाग्नि

दग्धदेहा या पुनर्जाता हिमालये ।

शङ्खेन्दुकुन्धवला ततो गौरीत

सा स्मृता ॥ असञ्जातरज कन्यायाम्

॥ हरिद्रायाम् ॥ दारुहरिद्रायाम् ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गौरत

गौरोचनायाम् ॥ प्रियङ्गुदृष्टे ॥ व-

सुधायाम् ॥ नदीविशेषे ॥ वरुणभा

र्यायाम् ॥ बुद्धशक्तिविशेषे । माया

देव्याम् ॥ मञ्जिष्ठायाम् ॥ श्वेतदूर्वा

याम् ॥ मल्लिकायाम् ॥ तुलस्याम् ॥

सुवर्णकदल्याम् ॥ आकाशमास्याम्

॥ रागिणी विशेषे । मालवरागभार्या

याम् ॥ गौरवर्णान्वितायाम् ॥ गूयते

। गुडशब्दे । ऋजेन्द्रेतिरन्त्यन्तो गौ

रोनिपातित । गौरोवर्णोऽस्यस्या

। गौरादिस्त्वान् ङीष् ॥

गौरीगुरु । पुं । हिमवति ॥ गौर्या गुरु ॥

गौरीजम् । न । अश्वके ॥

गौरीतक्रम् । न । तक्रविशेषे ॥ यथा

। लवणं मरिच विश्व जीरं नार

ङ्गजन्तवम् । एलाचूर्णान्वित तक्रं

धूपयेद् घृतचिङ्गुना ॥ पार्वत्या वि

हित तक्र सर्वदोषनिवर्णयम् । सुरु

च्यं पाचन दिव्य महेन्द्रस्य महत्प्रि

यमिति ॥

गौरीपुत्र । पु । कार्तिकेये ॥ गणेशे ॥

गौरीपुष्प । पु । प्रियङ्गुदृष्टे ॥

गौरीक्षलितम् । न । हरिताले ॥

गौरीशिखरम् । न । तीर्थविशेषे ॥

गौरीसुत । वि । दशवर्षोऽात्मजे ॥

गौरतल्पिक । पु । गुरुस्त्रीगामिनि ॥

गुरुतल्य गच्छति । गच्छतौ परदा

ॐ ॐ ॐ

ग्रन्थिल	ग्रह
ग्रन्थिदूर्वा । स्त्री । मालादूर्वायाम् ॥	ल्याम् ॥ पिण्डालौ ॥ चारकनामग
ग्रन्थिपर्ण । पु । चारनामगन्धद्रव्ये ॥ न ।	न्धद्रव्ये ॥ न । पिप्पलीमूले ॥ आर्द्र
वर्हिपुष्पे । कुकुरे । कुकुरौदा इति	के ॥ त्रि । ग्रन्थियुक्ते ॥ ग्रन्थिरस्यास्ति
ख्याते ॥ ग्रन्थिपर्णं तिक्ततीक्ष्णं क	। सिद्धादिस्वास्त्यश्च ॥ ग्रन्थिं खाति
टृष्णं दीपनलघु । कफवातविषम्बा	वा । स्त्री । क ॥
सकण्डूदौर्गन्धनाशनम् ॥ अस्यले	ग्रन्थिला । स्त्री । भद्रमुस्तायाम् ॥ ग-
पनगुणः । रुच्यताऽलक्ष्मीराचस	ण्डदूर्वायाम् ॥ मालादूर्वायाम् ॥
ज्वरनाशित्वमिति ॥ ग्रन्थोपयोगान्यस्य	ग्रन्थिवर्ही । पु । ग्रन्थिपर्ण ॥
। ग्रन्थयद्रवपर्णान्यस्येतिवा ॥	ग्रन्थिहर । पु । अमात्ये । मन्त्रिणि ॥
ग्रन्थिपर्णा । स्त्री । जतुकालतायाम् ॥	ग्रन्थीकम् । न । पिप्पलीमूले ॥
ग्रन्थिपर्णी । स्त्री । गण्डदूर्वायाम् ॥	ग्रसनम् । न । ग्रासे ॥ ग्रसुचदनै ।
ग्रन्थिपाश । पु । ग्रन्थ्यात्मनिमाया	ल्युट् ॥
स्थपाशे ॥	ग्रसित । त्रि । कृतग्रासे । कवलिते ॥
ग्रन्थिफल । पु । शकुन्तलवृक्षे ॥ मदन	ग्रसिष्णु । चि । ग्रसनशोले ॥ न । प्रस
वृक्षे ॥ कपित्थवृक्षे ॥	यकाले ॥
ग्रन्थिमेद । पु । गण्डकटा इति भाषा	ग्रस्त । त्रि । क्षुप्तवर्णपदे । असम्पूर्णो
प्रसिद्धे तस्करविशेषे । य पटप्रान्त	धारिते । अपूर्णवचसि ॥ क्षुप्तो वर्णः
स्थित सुवर्णादिके ग्रन्थिमेच्छयेन	पदं वा यत्र वाक्ये पदैवा ॥ ग्रस्यते ।
चारयतिसद्व्यर्थः ॥	ग्रसु० । क्त० । यस्यविभाषेति पाणि
ग्रन्थिमान् । पु । अस्थिसहारिणि । हा	क इडभावः ॥ भक्षिते । भुक्ते ॥
उज्जोडा इति भाषा ॥ चि । ग्रन्थियु	ग्रह । पु । अनुग्रहे ॥ निर्वन्धे । आग्र
क्ते ॥ ग्रन्थिरस्यस्यास्मिन्वा । मतुप् ॥	हे । अभिनिवेशे ॥ ग्रहणे ॥ रणो
ग्रन्थिमत्फल । पु । लकुचे ॥	द्यमे ॥ पूतनादिवाल्महे ॥ सैहिके
ग्रन्थिमूलम् । न । गृह्णने । शिखिमूले ॥	ये ॥ उपरागे । राहुकर्तृकचन्द्रा
ग्रन्थिमूला । स्त्री । मालादूर्वायाम् ॥	दिकर्मकग्रहणरूपक्रियायाम् ॥ सो
ग्रन्थिल । पु । करीरदुमे ॥ विकङ्कत	मादिपात्रे ॥ यथा । सौचामय्यां सु
तरौ ॥ तण्डुलीपत्राके ॥ हिताव	राग्रहान् गृह्णाति ॥ सूर्यादिनवसु

ग्रहण

॥ सेचयथा । सूर्यश्चन्द्रो मङ्गलश्च
बुधश्चापि दृश्यते । शुक्रश्च नैश्च
रो राहुः । केतुश्चेति नव ग्रहाः ॥ ए
षामष्टधा गति र्यथा । वक्रा ऽतिव-
क्रा कुटिला मन्दा मन्दतरा समा ।
शीघ्रा शीघ्रतरा चैव ग्रहाणां गति
रष्टधा ॥ ग्रहणम् गृह्णातिवा । ग्रह
उपादाने । ग्रहवृद्धिनिश्चिगमश्चेत्य
म् । विभाषाग्रहद्वयत्वा ॥ बन्धने
॥ गृह्यते बध्यते चेवन्नो येन ग्रहसं-
घकेन बन्धनेनेति भाष्यम् ॥

ग्रहकल्लोलः । पु । राहौ ॥

ग्रहणम् । न । स्वीकारे ॥ हस्तयोर्ध्या-
पारे । आदाने ॥ आदरे ॥ करे ।
हस्ते ॥ उपलब्धौ ॥ बन्ध्याम् ॥ धी-
गुणे ॥ प्रत्याये ॥ इन्द्रिये ॥ बन्धने
॥ उपराने । पर्वप्रतिपत्सन्धौ राहु-
णा सूर्यचन्द्रमसोर्धसने ॥ अथ सूर्य
चन्द्रयोर्ग्रहणकारणम् । यथा । भ-
विषादान्तरे राहोः केतोर्वा सखि-
तो रविः । चतुष्पादान्तरे चन्द्र-
दासम्भाव्यतेग्रहः ॥ यस्मिन्कृच्छ्रे रवि-
सम्भा चतुर्दशगतः शशी । पूर्णिमा
प्रतिपत्सन्धौ राहुणाग्रस्यते शशी ॥
कृष्णपक्षे तृतीयाया मासर्धे यदि
जायते । ततः सूर्योदये सूर्यो राहु-
णा ग्रस्यते रविः ॥ ग्रहणकालिकरविः

ग्रहणी

चन्द्रयोर्मध्येनाच्छादनानाच्छाद-
नकारणं यथा । रविभौमनवांशेतु
निरभं शासमादिशेत् । बुधसौरि-
नवांशेतु मन्दिनं चतुर्दशवर्षणम् ॥ गुरो-
रंशक मासाद्य दृश्यते सवलाहकः ।
शशिशुक्रनवांशेतु प्राष्टकाखे मह-
ज्जलम् ॥ अन्यत्राव्यक्तभूतौ तौ दृ-
श्येते छादिताम्बरा विति ॥ चन्द्रग्र-
हश्चन्द्रवारे सूर्ये सूर्यग्रहस्तथा । चू-
डामणिरयं योगस्तवानन्तफलं स्मृत-
म् ॥ अन्यस्माद्गृहणात् कोटिगुणम-
त्रफलं लभेत् ॥ इतिविशेषः ॥ गृह्य-
ते ऽनेन । ग्रहः । करणेत्युट् । सा-
मान्येनपुसकम् ॥

ग्रहणी । स्त्री । ग्रहणीरोगे ॥ गृह्णा-
ति । ग्रहः । ग्रहेरनि ॥

ग्रहणी । स्त्री । पुरीषपूर्णायामग्न्यधि-
ष्ठाननाद्याम् ॥ रोगविशेषे । प्रवा-
हिकायाम् । सङ्ग्रहणायाम् ॥ तस्य नि-
दानसम्प्राप्ती यथा । अतीसारे नि-
वृत्ते ऽपि मन्दाग्ने रक्षिताग्निः ।
भूय सन्धूषितो वह्निर्ग्रहणीमपि
दूषयेत् ॥ एकैकश्च सर्वशस्त्रदोषैर-
त्यर्थमूर्च्छितैः । सा दृष्टा बहुशो
भुक्तमाममेव विमुञ्चति ॥ पक्वा
सरजं पूतिमुहुर्बहुमुहुर्देवम् । ग्र-
हणीरोगमाहुस्तमायुर्वेदविदोज

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ग्रहदे

ना इति । अतीसारेद्रवधातुप्रवृ-
त्ति ग्रहणान्तुबहुस्यापिमलस्य प्रवृ-
त्तिरितितयोर्भेद ॥ गृह्णाति जाठ-
राक्षिम् गृह्यते वा । ग्रह० । कुत्थल्यु-
टोवहुलमिति ल्युट् । डीप् ॥ यद्वा
। ग्रहेरनि । कृदिकारादिति डीष् ॥
ग्रहणीरक् । स्त्री । ग्रहण्याम् । प्रवा-
हिकायाम् ॥
ग्रहणीहरम् । न । खवज्जे ॥ णि । ग्रह-
णीहारिणि ॥
ग्रहदेवता । स्त्री । ग्रहाणां देवते ॥ य-
था । शिवाधिदैवतं सूर्यं वज्रिप्रत्य-
धिदैवतम् । १ । उमाधिदैवतसोम-
जलप्रत्यधिदैवतम् । २ । स्कन्दाधि-
दैवतभौम क्षितिप्रत्यधिदैवतम् ३
॥ नारायणाधिदैवत्तु विष्णु प्रत्यधि-
दैवतम् । बुधम् । ४ । ब्रह्माधिदैव-
सूर्यास्य मिन्द्रप्रत्यधिदैवतम् । ५ ।
शक्राधिदैवतं शुक्रं शचीप्रत्यधिदै-
वतम् ६ ॥ यमाधिदैवतं प्रजापति-
प्रत्यधिदैवतम् ७ ॥ कालाधिदैवं
सूर्यास्यं सर्पप्रत्यधिदैवतम् । ८ ॥
चित्रगुप्ताधिदैवत्तु ब्रह्मप्रत्यधिदैव-
तम् ९ ॥ रुद्रादिषु च । अग्निगो-
धरा विष्णु रिन्नेन्द्राण्यौ प्रजापतिः ।
सार्पराक्षी तथा ब्रह्मा ग्रहाणां देव-
ता । स्मृताः । इति कपुशैनकीमत

ग्रहभै

म । घृदुशैनक्यान्तु शिवादीनामेव ॥
ग्रहदेवतात्त्वमुक्तम् ॥
ग्रहद्रुम । पु । शाकवृक्षे ॥
ग्रहनायक । पु । सूर्ये ॥ शनैश्चरे ॥
ग्रहनाश । पुं । छातियान इति गौड-
भाषाप्रसिद्धे वृक्षे ॥
ग्रहनाशन । पु । ग्रहनाशे ॥
ग्रहनेमि । पु । चन्द्रे ॥
ग्रहपति । पु । सूर्ये ॥ ग्रहाणां पतिः ॥
अर्कद्रुमे ॥
ग्रहपुष्प । पु । भानौ । सूर्ये ॥
ग्रहभक्ति । स्त्री । केषां जनपदानां को-
ग्रहो ऽधिपतिरित्येतत् यत्र निरु-
प्यते तत्र ग्रन्थे ॥ ग्रहाणां भक्तिर्विभा-
गः ॥ विशेषपश्यवाराह्यां १६ अ-
ध्याये ॥
ग्रहभिन्नम् । न । भौमादिग्रहैर्भिन्ने ॥
ग्रहेण ग्रहैर्वाभिन्नम् ॥
ग्रहभिन्नभम् । न । भौमादिग्रहैर्भ-
न्ने न च च ॥ ग्रहभिन्नश्च तत् भव्य ॥
ग्रहभीतिजित् । पु । गन्धद्रव्यविशेषे ।
चीडायाम् । दासगन्धायाम् ॥
ग्रहमैवम् । न । ग्रहाणामित्राभिवादि-
विचारे ॥ यथा । सूर्यस्य मित्राणि
कुजेन्दुजीवा समो बुधो ऽरी श-
निभार्गवौ च । चन्द्रस्य मित्रेण दि-
वाकरश्चैव समा स्मृतामन्दसितेज्य

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ग्रहयु

भौमा ॥ कुजस्य मित्राणि रवीन्दुजी
वा समौ तथा मन्दभृगू बुधोरि ।
बुधस्यमित्रे सितभास्करौ समा कु
जेज्यमन्दा रिपुरिन्दुरेव ॥ मित्राणि
जोवस्यकुजेन्दुसूर्या शनि सम शु
क्रबुधौतुशुक्र । शुक्रस्य मित्रेशनि-
रौहिणेयै । समौ कुजेज्यौतु रिपर
वीन्द ॥ शनेस्तुमित्रे भृगुचन्द्रपुत्रौ
जीव समोऽन्येष्वगस्तुशेषा ॥

ग्रहयाग । पु । ग्रहाणायत्ने ॥ अस्यप्र
योजनन्तु । शान्तौपुष्टौ महेशानि
तथा क्रूरेऽपिकर्मणि । ग्रहयागं प्र
कुर्वाणो वाञ्छितार्थं मवाप्नुयादिति
महानिर्वाणतन्त्रम् । तस्यशान्तिक
त्वेमलमासादावपि कर्त्तव्यत्वम् ।
पौष्टिकत्वेतु शुद्धकाले ॥ अपिच ।
गोचरे वा विलम्बे वा ये ग्रहारिष्ट
हृचका । पूजयेत् तान् प्रयत्नेन पू
जिता स्य शुभावहा ॥ श्रोकाम
शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञसमाचरेत्
। दृष्टयाय पुष्टिकामो वा तथै वाऽ
भिचरन्नपीति ग्रहयागतत्त्वम् ॥ अ
स्य प्रयोगो महानिर्वाणो द्रष्टव्यः ॥
ग्रहयुद्धम् । न । ग्रहयोरायेधने ॥ वि
यति चरतां ग्रहाणा मुपर्युपर्यात्म
मार्गसंस्थानम् । अतिदूराद्दृष्ट्विष
ये क्षमतामिव सम्प्रयातानाम् ॥ आ

ग्रहव

सन्नक्रमयोगाद्भेदोल्लेखांऽशुमर्ह
नासथै । युद्ध चतुष्पकारं पराश
र्यैर्मुनिभि रक्तम् ॥ भेदे वृष्टिवि
नाशो भेदः सुहृदां महाकुलाना
म् । उल्लेखे शस्त्रभय मन्त्रिविरोध
प्रियान्नत्वम् ॥ अशुविरोधे युद्धानि
भूमृतां शस्त्ररक्चुदवमर्ह । युद्धे
चाप्यपसथे भवन्ति युद्धानि भूपाना
म् ॥ विशेषोवाराह्यां १७ अध्याये ॥

ग्रहयुद्धभम् । न । ग्रहयुद्धर्षे । यस्मिन्न
क्षेत्रे ग्रहयोर्युद्धजात तस्मिन् ॥

ग्रहराज । पु । रवौ ॥ चन्द्रे ॥ ग्रहाणां
राजा । टच् ॥ गुरौ ॥

ग्रहवर्षफलाध्याय । पु । कस्य ग्रहस्य-
कस्मिन्वर्षे कीदृशानि शुभफलानि
भवन्ति तन्निरूपणपरे ग्रन्थसन्धौ ॥
यतोवराहमिहिरेण पूर्वमेवप्रतिष्ठा
तमासीत् । वषे यद्यस्यफलमासेचमु
निप्रणीतमालोक्य । तद्वृत्तैर्वर्ष्येह
होरातन्त्रोक्तविधानइति ॥ विशेषं प
श्यवाराह्यां १८ अध्याये ॥

ग्रहवर्जि । पु । ग्रहाणां होमाधिकरणे
॥ तेच नव सङ्ख्यका । यथा । क
पिल पिङ्गलो धूम केतुश्चजठराग्नि
कः । शिखीच हाटकश्चैव महाते
जा हुताशनः । हुताशनश्च विज्ञेयो
नवैतेग्रहवर्जयइति ॥

ग्राम	ग्रामता
ग्रहशृङ्गाटक । पु । वाराह्या २० अ ध्याये ॥	ग्रामइत्यभिधीयते ॥ षड्ज ग्रामा भवेदादौ मध्यमग्राम एव च । गा-
ग्रहसमागम । पु । वाराह्या १८ अध्या ये निरूपित ॥	न्धारग्राम इत्येतन् ग्रामत्रयमुदाह तम् ॥ तथा । नन्द्यावर्त्तो यजमं
ग्रहाधार । पु । ध्रुवर्च ॥	त सुभद्रो ग्रामवा स्वय । षड्जम ध्यमगान्धारगच्छयाणां जन्महेतव ॥
ग्रहामय । पु । भूतादिनाजाते रोगे । आवेशे ॥	ग्रसते ग्रस्यते वा । ग्रमुञ्जने । ग्रसे राचेतिमन् आत्वञ्च ॥
ग्रहाशी । पु । ग्रहनाशवृत्ते ॥	ग्रामकूट । पु । शूद्रविशेषे । महत्तमे । महता इतिभाषा ॥
ग्रहाक्षय । पु । भूताङ्कुशद्रुमे ॥	ग्रामगृह्या । स्त्री । ग्र मयहिर्भतसेना यम् ॥ पदाम्बैरशद्यापयेषुचेति
ग्रहीता । वि । गृह्यालौ । ग्रहणकर्त्त रि ॥ गृह्णाति । ग्रह० । टन् ॥	क्यप् ॥
ग्राम । पु । सवसथे । विप्रादिवर्णोप्रा ये प्राकारपरिखादिरहिते वृद्धादि	ग्रामजनपदावी । स्त्री । नखनिष्पा य्याम् ॥
ग्राम्ये बहुजनवासस्थाने ॥ विप्राश्च विप्रभृत्याश्च यत्रचैव वसन्तिहि । स	ग्रामणी । पु । नापिते ॥ पच्यौ ॥ वि प्रधाने ॥ ग्रामाधिपतौ ॥ भोगिके
तु ग्राम इति प्रोक्तः । शूराणां वासस व वा ॥ तथा शूद्रजनप्राया सुसम्बु-	॥ स्त्री । वेश्यायाम् ॥ ग्रामेयायाम् ॥ नीलिकायाम् ॥ ग्रामनयति । णी
कृषीवला । जेषोपयोगभूमध्ये वस तिग्रामसत्तिका ॥ शब्दादिपूर्वको	ञ् । सत्सूद्विषइत्यादिनाक्किप् । अग्रग्रामाभ्यामितिणत्वम् ॥
ग्रामः समूहार्थे । यथा । शब्दग्राम भूतग्रामः । इत्यादि ॥ सपूर्व सयु	ग्रामतच्च । पु । बहूनां साधारणे काष्ठ तच्छिग्रामाधीने षड्विकौ ॥ ग्राम
गेष्मृत ॥ स्वरविशेषे ॥ सप्त स्वरा स्त्वयो ग्रामा मूर्च्छना एकाविंशति	स्यतच्चा । ग्रामकौटाभ्यातच्चाइति ठच् ॥
॥ तेच षड्जग्रामो मध्यमग्राम प ञ्चमग्रामश्चेति त्रय । ग्रामलक्षण	ग्रामता । स्त्री । ग्रामसमूहे ॥ ग्रामा णांसमूहः । ग्रामजनवन्धुभ्यस्तत् ॥
। यथा कुटुम्बिन सर्वेष्वेकी भूताभ वन्तिहि । तथा स्वराणां सन्धोष्ठे	

ॐ ॐ ॐ

ग्रामीणा

ग्रामधर्मः । पु । व्यवये ॥ ग्रामेभव ।

युवादिच्छादण् । मन्त्राद्यै धर्मश्च ॥

ग्रामभृत । पु । ग्रामप्रेष्ये ॥ विप्रश्चेत्

सपञ्चमा । दृग् ॥

ग्राममङ्गुरिका । स्त्री । ग्रामयुद्धे ॥ शृ

ङ्गीभक्षे ॥

ग्राममुख । पु । हृद्दे ॥

ग्राममृग । पु । कुक्कुरे ॥

ग्रामयाजकः । पु । अत्राह्वयविशेषे ।

ग्रामस्थनानावर्णानां पुरोहिते ॥ ग्रा

मार्थं यज्वनि ॥ इति श्रीधरस्वामी ॥

ग्रामयाजी । पु । बहुनां याजके ॥

ग्रामहासकः । पु । भगिनीपतौ ॥

ग्रामाधानम् । न । मृगयायाम् ॥

ग्रामाधीन । चि । ग्रामवशवर्तिनि ना

पितवर्द्धक्यादौ ॥ ग्रामेऽधि । सप्त

मीतिसमास । अहषष्टेतिख ॥

ग्रामान्तम् । न । उपशब्दे । ग्रामस्थानि

कटे ॥ ग्रामस्थान्तम् समीपम् ॥

ग्रामिणी । स्त्री । नीलीवृक्षे ॥

ग्रामी । चि । ग्रामविशिष्टे । शासन इति

भाषा ॥ यथा । अहीनवाक इरीत

वाक इत्यादि ॥

ग्रामीणः । पु । ग्राम्यशूकरे ॥ कुक्कुरे

॥ काके ॥ चि । ग्रामेऽङ्गुते ॥ ग्रामे

भवः । स्त्री ॥

ग्रामीया । स्त्री । नीलिकैषधौ ॥ या

ॐ ॐ ॐ

ग्राम्यप

लङ्काशके ॥ ग्रामेभवा । ग्रामाद्यख

जावितिखञ् । टाप् ॥

ग्रामेयक । पु । ग्राम्ये ॥ ग्रामेभव ।

कल्यादिच्छात्ठकञ् ॥

ग्रामेया । स्त्री । ग्राम्यनार्याम् ॥

ग्रामेश । पु । ग्रामस्थाधीशे । ग्रामेश्वरे ॥

ग्राम्यम् । न । स्त्रीकरणे । रतवन्द्ये ॥ चि ।

प्राकृते । मूढे । ग्रामभवे । ग्रामीणे

॥ इन्द्रालिकन्याघटतैल्लिचापा ग्रा

म्या निशायां दृषमेषकौच ॥ अस्त्री

ले । भण्डादिवचने ॥ छागादिषु ॥

छागमेषदृषाम्नाया ग्राम्या प्रोक्ता

महर्षिभिः । ग्राम्या वातहरा सर्व

दीपना कफपित्तकाः ॥ मधुरा र

सपाकाभ्या दृहणा वलवर्द्धना ॥ ग्रा

मेभवः । ग्रामाद्यखजा वितिशेष

कोय ॥

ग्राम्यकन्दः । पु । खलकन्दे । वनचो

ख इति भाषा ॥ ग्राम्यकन्दस्फुटो

पल ॥

ग्राम्यकर्कटी । स्त्री । कुष्माण्डे ॥

ग्राम्यकुण्डकुमम् । न । कुसुम्भे ॥

ग्राम्यधर्मः । पुं । ग्रामधर्मे । मैथुने ॥

ग्रामेभवाः ग्राम्या हालिकशाकटि

कभृतय । तेषाधर्मः ॥

ग्राम्यपशु । पु । ग्रामजातजन्तौ ॥ सतु

सप्तविधो यथा । गौ मर्षोऽजो

ॐ ॐ ॐ

ग्रावस्तु

मनुष्यश्च अन्वाश्वतरगर्दभाः । इति ॥
 ग्राम्यमङ्गुरिका । स्त्री । शृङ्गीमत्स्ये ॥
 ग्राम्यमृग । पु । कुक्कुरे ॥
 ग्राम्यराशि । पु । मिथुनकन्यातुलावृ
 श्चिक धनुष्कुम्भेषु ॥ राशौ मेषवृ-
 षयो ' ॥
 ग्राम्यवल्लभा । स्त्री । पालङ्काशाके ॥
 ग्राम्यशूकर । पु । ग्रामोत्पन्नवराहे ।
 विडुराहे ॥
 ग्राम्या । स्त्री । तुलस्याम् ॥ नखनिष्पा
 विकायाम् ॥ नील्याम् ॥ वृत्त्यनुप्रा
 सघटकवृत्तिभेदेषु कोमलापर्याये ॥
 ग्राम्याश्व । पु । गर्दभे ॥
 ग्रावा । पु । प्रस्तरे ॥ पृथ्वीधरे । पर्वते ॥
 ग्रसते । ग्रसुग्रदने । अन्येभ्योपीति
 ड । आवनति । वनसम्भक्तौ शब्दे
 वा । विच् । ग्रश्चासावावाच ॥ ग्रसते
 । अन्ये० वनिप् । षु० वा ॥ यद्वा ।
 गिरति गृणाति वा । गृणिगरयोः शब्दे
 वा । अन्येभ्योपीति वनिप् । षु० ॥
 यद्वा । गरति । गृसेके । मू० क' ।
 अवति । अवरणणादौ । बाहुलका
 त् कनि । ग्रश्चासावावाच ॥ मेष ॥ इ
 तिविन्ध ॥ त्रि । दृढे ॥ इति शब्दर
 तावली ॥

ग्रादस्तुत् । पु । च्छत्तिविशेषे ॥ आज
 भासेतकिप् ॥

ग्राही

ग्रासः । पु । कवले । पिण्ड । मुखपूर
 णान्नादौ ॥ यथा । कुक्कुराण्डप्रमा
 णश्चयावान्वा प्रविशे न्मुखम् । रक्तं
 ग्रासं विजानीयात् शुद्ध्यर्थं कायशौ
 धनम् ॥ इति प्रायश्चित्तेपराशरः ॥
 ग्रस्यते । ग्रसु० । अकर्त्तरीतिघञ् ॥
 ग्राह । पु । ग्राह इति भाषा प्रसिद्धे
 जलजन्तुविशेषे । अवहारे ॥ ग्रहणे
 ॥ गृह्णाति । ग्रह० । विभाषाग्रहइति
 व्यवस्थितविभाषया जलचरे निरर्थ
 मेव य प्रत्यय । स्वार्थपक्ष्मादश्च
 घञ्वा ॥ शिशुके ॥
 ग्राहक' । पु । व्याधानांघातिपक्षिणि
 । श्येने ॥ सितावरणाके ॥ विषवैद्ये
 ॥ त्रि । ग्राहक इति भाषाप्रसिद्धे
 ग्रहीतरि ॥ धान्यानां ग्रहीतरि ॥ गृ
 ह्णाति । ग्रहउपादाने । गवुल् ॥
 ग्राहयिता । त्रि । ग्रहणकारयितरि ॥
 ग्राहिणी । स्त्री । क्षुद्रदुरासभायाम् ॥
 क्षिरइति इतिगौडभाषाप्रसिद्धे ता-
 म्रमूलावृत्ते ॥
 ग्राहित । त्रि । ग्रहणं प्रापिते । ग्रहण
 कराया इतिभाषा ॥
 ग्राही । पु । कपित्थे ॥ त्रि । ग्रहणक
 र्त्तरि । ग्राहके ॥ मखवटुके । धारके
 ॥ गृह्णाति । ग्रह० । ग्रह्यादित्वा
 सिनिः ॥

ग्रीष्मसु

ग्रीष्मसुः । पुं । कपित्थागमे ॥

ग्रीष्मः । त्रि । उमादेये । ग्रीष्मसु-
चित्ते ॥

ग्रीष्मा । स्त्री । कन्धरायाम् । शिरोध-
रायाम् ॥ तच्छिरायाम् ॥ गिरन्त्य-
नया गीर्यते ऽनयावा । श्रेयश्चजि-
ह्वाग्रीवेतिसाधु ॥

ग्रीष्मी । पुं । स्त्री । उष्ट्रे ॥ त्रि । प्रशस्त-
ग्रीष्मयुक्ते ॥ अतिशयिता प्रशस्तावा-
ग्रीष्मा अस्यास्य । ग्रीष्मादित्यादिनि ॥

ग्रीष्मः । पुं । निदाघर्त्तौ । श्लोष्टाघाढयो-
। उष्मागमे ॥ अचजातस्य फलं यथा-
। ग्रीष्मोद्भवो भोगभवानुरक्तो वक्ता-
सुग्रीवो जलकेलिग्रीवः । विद्याध-
नैश्वर्ययशोमनोक्तो धर्मी सुवेश प-
रदारचित्तरिति ॥ त्रि । तद्वति ॥
ग्रसतेरसान् । ग्रसु० । ग्रीष्मइत्यु-
दिह्यचेन्ननिपातितः ॥

ग्रीष्मजा । स्त्री । लवल्याम् । लोणा-
इति गौडप्रसिद्धे क्रानट्ये ॥ ग्रीष्मे-
जायते । जनी० । ड ॥ नवमाख्याम् ॥

ग्रीष्मपुष्पो । स्त्री । कश्यपीपुष्पट्ये ॥

ग्रीष्मभवा । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥

ग्रीष्मेभवोऽस्याः ॥

ग्रीष्मसुन्दरः । पुं । } गीमाइति

ग्रीष्मसुन्दरकः । पुं । } गौडप्रसि

द्धे शाकविशेषे ॥

ग्लह

ग्रीष्महासम् । न । इन्द्रतूले । वृद्धस्य च

के । बुद्धियाकाङ्क्षत इति भाषा ॥

ग्रीष्मी । स्त्री । } नवमल्लिकाया

ग्रीष्मोद्भवा । स्त्री । } म् ॥

ग्रीवम् । न । ग्रीष्माभरणे ॥ ग्रीष्मायांभव

। अण् ॥ वि । तत्रत्ये ॥

ग्रीवेयम् । न । कण्ठभूषणे ॥ ग्रीष्मायां

भवम् । ग्रीष्माभ्योश्चेतिठञ् ॥

ग्रीवेयकम् । न । कण्ठभूषायाम् ॥ ग्री-

ष्मायांभवम् । कुलकुलिग्रीष्माभ्यःश्वा

स्यलङ्कारेभ्यतिठञ् ॥

ग्रीष्मिकः । पुं । ग्रीष्मसङ्घचरितोऽन्यथा

ग्रीष्मः । तन्मधीतेवेदवा । वसन्ता

दिभ्यष्ठक् ॥

ग्रीष्मी । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥ ग्री-

ष्मजायाम् ॥ ग्रीष्मेजातादिः । सन्धि

वेष्माद्यृतुनक्षत्रेभ्योऽण् । ङीप् ॥

ग्लपितः । त्रि । कर्षिते ॥

ग्लस्तः । त्रि । भक्षिते ॥ ग्लस्यतेस्य ।

ग्लसुअदने । क्त ॥

ग्लहः । पुं । पण्ये । सूते लाभस्थाने ।

सूतादौजय्यत्वेनस्थापिते ॥ ग्लह्य

ते ऽनेन वा । ग्लहआदाने । पुसी

तिघः । इह्यश्चेतिघञ्वा । सज्ञापूर्व

कक्षान्नद्वि ॥ गृह्यते इतिवा ग्ल

ह । अन्तेषुग्लहइति देवनविषये-

पण्यरूपेणग्राह्येवस्तु निविपाननंवा ॥

ॐ

ॐ

घटः

ग्लाता । वि । ग्लानिधुक्तौ ॥

ग्लान । वि । रोगात्क्षीणकाये । ग्ला
 कौ ॥ रोगिणि ॥ ग्लायतिस्त्र । ग्लैश्च
 र्बन्धये । गत्यर्थेति क्त । संयोगादे
 रितिनक्षत्रम् ॥

ग्लानि । स्त्री । अस्वाच्छन्दो । वलदी
 नतायाम् ॥ रोगे ॥ हानौ ॥ अनुत्
 साहे ॥ ग्लानम् । ग्लै० । ग्लाव्याहा
 भ्योनि ॥

ग्लानिच्छेदी । वि । खेदहारिणि ॥
 ग्लावः । पुं । मैत्रेये । वकास्वर्षी । चै
 कितायने ॥

ग्लावु । वि । ग्लाने । रोगक्षीणदेहे ॥
 ग्लानशील । ग्लाजिस्त्रश्चग्लु ॥
 ग्लेपनम् । न । दैन्ये ॥ ग्लेपुर्दैन्ये । ल्युट् ॥
 ग्लौ । पुं । सगाह्ये । चन्द्रमसि ॥ क
 पूरे ॥ ग्लायति । ग्लै० । ग्लानुदि
 भाडौ ॥

२ घ

घ' । पुं । घकारे ॥ घण्टायाम् ॥ घर्घ
 रशब्दे ॥ इतिमेदिनिकर ॥

घट' । पुं । समाधिभेदे । कुम्भके ॥ इ
 भगिरः कूटे ॥ कूटे । पृथुवुभोदरा

घटयो

कारे । कम्बुग्रीवादिमहाकारादिरु
 पे । कलसे ॥ कुम्भराशौ ॥ द्रोणप
 रिमाणे ॥ घटते । घटचेष्टायाम् ।
 पञ्चाद्यच् ॥

घटक. । पुं । वनस्पतौ ॥ योजके । व्य
 क्षरे ॥ तल्लक्षणं यथा । धावको भा
 वकश्चैव योजकश्चांशकस्तथा । दू
 षकस्तवकश्चैव घटेते घटका.
 स्मृताः ॥ अन्यच्च' । केनो विदन्ति पु
 रुषा. घुरुषानुपूर्वामूर्वीतले कुलभृ
 तांपरिवर्त्तनं वा । अन्त्यन्तसूक्ष्ममपि
 येकुलतारतम्यं जानन्ति ते हि घटका
 नतु योजकाश्च । ॥ इत्याधुनिकैर्गो
 ङदेशोद्भवै कल्पिता कुलदीपिका
 ॥ इत्यघटे ॥ घटयति । ग्लान्तात् घ
 टेर्बुद्ध् ॥

घटजन्मा । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥

घटदासी । स्त्री । कुट्टन्याम् । रतता
 स्याम् ॥

घटनम् । न । निर्माणे । घटना इति
 भाषा ॥ घटेर्बुद्ध् ॥

घटना । स्त्री । इत्तिसङ्घे ॥ करिणां घ
 टना घटा ॥ मेघने । योजनायाम् ॥
 यथा । अघटनघटनाघटीयसी मा
 येति ॥ घटनम् । घटसङ्घाते । चु० ।

ग्लानसंश्रयोयुच् । टाप् ॥

घटयोनि. । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥

ॐ

ॐ

घटिका

घटराज । पुं । कुम्भे ॥

घटा । स्त्री । घटने ॥ गजसंहतौ । घ
टनायाम् ॥ गोष्ठ्याम् ॥ समूहे ॥
घटनम् । घट० । घटादय वित इ
तिषिच्चादङ् ॥

घटाखावु । स्त्री । कुम्भतुम्भ्याम् ॥

घटिक० । पुं । चक्रिके । घटिकावादके
॥ घटीकायति । कै० । आतइतिक
। आपोरितिष्ठत्य ॥ न । नितम्बे
॥ चि । घटेनतरणशीले ॥ घटेनत
रति । नैद्यचष्टन् ॥

घटिका । स्त्री । घडी इति भाषाम
सिद्धे दण्डे । नाडिकायाम् ॥ घटि-
काज्ञानोपायो यथा । निमेषो मा
नुषो वेद्यं माषामात्रप्रमाणक ।
तैः पञ्चदशभि काष्ठा विंशत्काष्ठा
स्त्रयाकला ॥ नाडिकातु प्रमाणेनक
लादशचपञ्चच । उन्मानेनाम्भस सा
तु पञ्चान्यर्द्धत्रयोदश ॥ हेममाषै
कृतच्छिद्रा चतुर्भिश्चतुरङ्गुलै । मा
गधेन प्रमाणेन जलप्रस्थस्तुसंयुत
॥ इतिविष्णुपुराणम् ॥ नैमित्तिकलय
प्रपञ्चयिष्यन् निमेषादिक्रमेण प्रथ
मांशोक्तमेवकल्पप्रमाण मनुस्मार
यति निमेषइति सप्तभि । माषैव
माषं प्रमाणं यस्य । एकमात्रजल
चरोश्चारणकाणसंमितोहि निमेषे

घटिका

य । निमेषकाणतुल्याहि माषा क
व्यचरण यत इतिप्रज्ञाशङ्कोक्तेः ॥
नाडिकाज्ञानोपायमाह । उन्माने-
नेति सार्द्धेन । अम्भस उन्मानेन उ
न्मीयते ऽनेनेत्युन्मान पात्रम् । अ
र्द्धेनयोगे त्रयोदश सार्द्धेद्वादशेत्य
र्थ । उन्मानरूपेण घटितानि सार्द्ध
द्वादशपलानि सानाडिका । सार्द्धेद्वा
दशपलताम्रनिर्मितपात्रेण सानाडि
काज्ञातव्येत्यर्थ । किप्रमायतत्पा
त्रं कार्यं तदाह । मागधेन प्रमाणेन
जलप्रस्थस्तुसंयुत इति । सार्द्धेद्वा
दशपलजलेनहि मागधदेशप्रस्थः पूर्य
ते । तत् प्रमाण पात्रं कार्यमिच्छार्था
त्सिद्धम् । ननु तथापि पात्रेण कथ
नाडिकाज्ञानं क्रियापरिच्छेदत्वात्
काणस्ये त्यागङ्क्य क्रियासिद्धये-
प्रस्थादि विनिर्दिष्ट । हेमेति । मा
ष पञ्चमुक्ता । हेमो माषै स्तुभि
श्चतुरङ्गुलेन शलाकारूपेण रचितै
कृतच्छिद्रा । एतदुक्तं भवति । सा
र्द्धेद्वादशपलताम्रमयं मागधप्रस्थस
मित मूर्द्धायत पात्र चतुर्माषचतु
रङ्गुरजहेमशलाकया कृताधच्छिद्र
जलेस्थापित तेन च्छिद्रेण यावता
कालेन पूर्यते तावान् कालोनाडि
केति । तथाचशुक् । द्वादशार्द्धप

घटोत्त

लोन्मानं चतुर्भिः स्तुरकुलैः । स्व
र्यामपैः कृतच्छिद्रं यावन् प्रस्यजल
मुत्तमिति । इतिसङ्कीकार्याश्रीधर
स्वामिनः ॥ गुर्वचराणां मुदितं च
पष्णा पक्ष पलानां घटिका किलै
केति काशिदासः ॥ सुहूर्ते ॥ अलो
घटे ॥ अथेव । स्वार्थे क ॥

घटित' । चि । निर्मिते ॥

घटी । स्त्री । घटिकायाम् । दण्डे ।
झडी इतिभाषा ॥ यथा । अलभ्यं
यदाघुः प्रखं स्वर्णभारै र्हो मस्य द
प्लो वृक्षा याति यासः । इदानी म
पि श्रीश्वरे मत्त चेतो वितन्विस्थ
ल घोषयन्तीघटीयमिति ॥ स्वलो
कुम्भे । घटिका इतिभाषा ॥ घट
ते । घट० । अच् । जातिस्त्वान्
डीष् ॥

घटीकार' । पुं । कुलाले ॥ घटीकरो
ति । कुज'कर्मण्यण् ॥

घटीयन्त्रम् । न । अरघटे । कृपादे
र्जलोद्धारणयन्त्रे । उद्घाटने ॥ घटी
नायन्त्रम् ॥ ग्रहणीरोगभेदे ॥ यथा
। प्रसुप्ति' पार्श्वयो गूलं तस्माज्जल
घटीध्वनि । तवदन्ति घटीयन्त्र
मसार्थं ग्राहणीगदमिति ॥

घटोत्तक' । पुं । हिङ्गमायां भीमसे
नाज्जाते राक्षसविशेषे ॥

घण्टा

घटोत्तकचान्तक । पु । कर्णे । राघवे ।
युधिष्ठिराग्रजे ॥

घटोद्भव' । पुं । अगस्त्यमुनौ
घट्ट । पुं । नद्यादौ ज्ञानाद्यर्थं भवत
रणस्थाने । घाट इति भाषा । ता-
र्थवतारे ॥ शुल्कग्रहस्थाने । जगात
इति भाषा ॥ घण्टेऽत्र । घट्टचक
ने । हलश्चेतिघञ् ॥

घट्टगा । स्त्री । नदीविशेषे ॥ यथा ।
मलापहा भीमरथीच घट्टगा यथा
च कृष्णा जलसाम्यता गुणै । मला
पहाघट्टपयस्तथापि प्रका लघु स्वा
दुतर सुकान्तिदम् ॥ इति राजनि
घण्टः ॥

घट्टजीवा । पु । पाटुजि इतिगौडभाषा
प्रसिद्धे वैश्यायां रजका ज्जाते वर्ण
सङ्करजातिविशेषे ॥

घट्टनम् । न । अभिघाते ॥

घट्टना । स्त्री । चक्षनायाम् ॥ वृत्तौ ॥

घट्टित' । चि । निर्मिते । घडागयाइति
भाषा ॥ चित्रपटार्थं रञ्जनायात्रेन
क्षिप्ते वस्त्रादौ ॥

घण्टः । पु । व्यञ्जनविशेषे ॥

घण्टकः । पु । } घण्टकोशइति
घण्टकर्ण' । पुं । } गौडभाषा प्र
सिद्धे खुप्रविशेषे ॥

घण्टा । स्त्री । कांस्यनिर्मिते वाद्यवि

घण्टार

शेषे । यथा । सर्ववाद्ययीं घण्टां वा
याभावेनियोजयेदिति ॥ अतिवला
याम् ॥ नागवलायाम् ॥ घण्टापाट
लौ ॥ अहानि । बाहुलकादुन्नेष्टौ
घञ्च ॥ टाप् ॥

घण्टाकर्ष ॥ पु । शिवस्यातिवल्लभे ग
णविशेषे ॥

घण्टाताड ॥ पु । घडियावली घण्टा
पाँडे इतिचभाषाप्रसिद्धे घण्टावा-
दिनि ॥

घण्टानाद ॥ पु । कुवेरमन्त्रिणि ॥

घण्टापथ ॥ पु । पुरप्रधानमार्गे । मह
तिराजमार्गे । संसरणे ॥ यथा । दश
धन्वन्तरोराजमार्गो घण्टापथ स्मृतः
॥ घण्टोपलक्षित पन्था । शाकपा
थिवादि ॥ यद्वा । घण्टानापन्था ।
घण्टाग्रहण वादिवाणां तद्वतां ह-
स्त्यादीनां वेपलक्षणम् । ऋक्पू-
रिच्य ॥

घण्टापाटलि ॥ पु । गोलीडे । मुष्क
कद्रुमे ॥ अहानि इति घण्टा । प
टनम् । पटगतौ । घञ् । पाटं लाति
। ला० । बाहुलकाटडि । घण्टाचा
सौ पाटलिश्च ॥

घाण्टारवा । स्त्री । दृष्टविशेषे । शणपु
ष्पिकायाम् । वनसण इति भण्यभा
निया इतिच भाषा ॥ घण्टेव आरौ

घन

ति । कश्चदे । अच् ॥

घण्टाली । स्त्री । कोशातक्याम् ॥

घण्टावीजम् । न । जयपाले ॥

घण्टाशब्दम् । न । कांक्षे ॥ इतिहेम
चन्द्रः ॥

घण्टिक ॥ पु । घरियाराखेयादेवि
शेषे ॥

घण्टिका । स्त्री । तालूर्ध्वस्वस्त्रजिह्वा
याम् । लम्बिकायाम् ॥

घण्टिनीवीजम् । न । जयपाले ॥

घण्टु ॥ पुं । गजघण्टायाम् ॥ प्रतापे ॥

घण्टेश्वर ॥ पु । मङ्गलपुत्रे ब्रह्मदातरि
देवताविशेषे ॥

घतन ॥ पु । मारके ॥ हन्ति । हन०
हन्तेर्युक्ताद्यन्तयोर्घञ्चतच्चे ॥

घन ॥ पु । मुक्तावाम् ॥ अब्दे । मेघे
॥ ओघे ॥ दार्ढ्ये । कठिन्ये ॥ मूर्ति
गुणः कठिन्यम् । असर्वगतद्रव्यपरि
माणं मूर्तिः । सैवगुण ॥ विस्तारे

॥ लौहमुद्गरे ॥ हन्यते ऽनेनवा ॥

शरीरे ॥ कफे ॥ अभ्रके ॥ सजाती

याङ्गवयस्यपूरणे ॥ समन्विघातश्च घन

प्रदिष्टइति भास्कराचार्योक्ते ॥ न ।

कांस्यताला दिवाद्ये ॥ मध्यमन्वत्ये ॥

नृत्यइत्युपलक्षणगातवाद्ययोः ॥ त्व

चे ॥ लौहे ॥ पि । निविडे । सान्ने ॥ नि

रन्तरे । पूर्णे ॥ दृढे ॥ हननम् । हन्य

घनमू	घनाघ
तेवायुनावा । घन० ॥ मूर्त्ती घन	घनरसः । पु । न । मेघपुष्पे । जले ॥
इति घनोरुघनादेशश्च ॥	पु । सान्ध्रे ॥ निर्यासे ॥ मोरटे ॥ क
घनकफः । पु । वर्षापले । करकायाम्	पूर्णे ॥ पीलुपर्णाम् ॥ सम्यक्सिद्ध
॥ घनस्य कफइव ॥	रसे ॥
घनकाल । पु । वर्षाकाले ॥ घनस्य	घनवर्त्म । न । आकाशे ॥
मेघस्य काल ॥	घनवह्निका । स्त्री । विद्युति ॥
घनगोलकः । पु । संक्षिष्टरजतमुवर्ण	घनवल्ली । स्त्री । अमृतस्रवालतायाम् ॥
। सोनारूपामिला इतिभाषा । इति	घनवातः । पु । नरकविशेषे ॥
हेमचन्द्रः ॥	घनवासः । पुं । कुष्माण्डे ॥
घनच्छदः । पु । शिग्रौ ॥	घनवाहनः । पु । शिबे ॥ मेघवाहने
घनजम्बाळः । पुं । चुलुके ॥	। इन्द्रे ॥ घनो वाहन मस्य ॥
घनज्वाला । स्त्री । मेघदीप्तौ । वज्राद्यौ ॥	घनवीथिः । स्त्री । अन्तरीक्षे ॥
घनतालः । पुं । सारङ्गविहगे ॥	घनश्यामः । पु । श्रीरामे ॥ श्रीकृष्णे
घनतोतः । पु । चातकपक्षिणि ॥	॥ द्वि । निविडकृष्णवर्णे ॥
घनत्वम् । न । सान्द्रतायाम् ॥	घनसारः । पु । कर्पूरे ॥ दक्षिणावर्त्त
घनत्वक् । पु । लोप्ते ॥	पारदे ॥ दृष्टविशेषे ॥ जले ॥ वर
घनद्रुम । पुं । विकण्टकवृक्षे ॥	वारिदे ॥ घनो दृढः सारो ऽस्य ॥
घननाभिः । पु । धूमे ॥	घनस्य सारइव वा शीतत्वात् ॥
घनपत्रः । पुं । पुनर्नवायाम् ॥	घनसूची । स्त्री । सूच्याकारमेघे ॥
घनपद्मी । स्त्री । आकाशे ॥	घनस्नान्यः । पु । कोशाग्रदृष्टे ॥
घनपङ्क्तवः । पुं । शोभाञ्जने ॥	घनस्वनः । पुं । तण्डुलीयशाके ॥ मे
घनपाषण्डः । पु । मयूरे ॥	घघ्ननौ ॥
घनप्रज्ञः । पु । प्राज्ञे । विशेष विज्ञान	घना । स्त्री । माघपर्णाम् ॥ रुद्रजटा
विरहिणि ॥ घनीभूताप्रज्ञायस्य ॥	याम् ॥ इतिराजनिर्घण्ट ॥
घनफणः । पुं । विकण्टकवृक्षे ॥	घनाकरः । पु । वर्षाकाले ॥ घनाना
घनमूलः । पुं । मोरटे ॥ न । पूरित	माकर इव ॥
सजाती याङ्गवयस्याद्यङ्गे ॥	घनाघनः । पु । वर्षाकाण्डे ॥ मत्तघा

घर्घर

तुककुञ्जरे ॥ चक्रे ॥ वासवे । इन्द्रे
॥ अन्योन्यघट्टने ॥ त्रि । निरक्षरे ॥
घातुके ॥ हन्ति । हन० । हनेर्घञ्च
ञ्चेति पचाद्यचिद्विच्यम् आक्चा-
भ्यासस्य ॥

घनाघना । स्त्री । काकमाच्याम् ॥

घनात्थय । पु । शरत्काले ॥

घनामयः । पुं । खर्जूराम्ने ॥

घनामलः । पु । आकषीरे ॥ पुनर्नवा
याम् ॥

घनाश्रय । पु । आकाशे ॥

घनोदधिः । पुं । नरकविशेषे ॥

घनोपलः । पु । करकायाम् ॥

घ्नर । पु । मृहे । गेहे ॥ हन्ति हन्यते
गम्यते ऽतिविभिर्वा । हन० । हने
रन्ध्रचेतिरन्ध्रदेशो नलोपश्चेति
दशपादीवृत्तिकृत् ॥

घरट्ट । पु । घराट इतिपर्वतीयजन
प्रसिद्धायां पेशण्याम् । जांता चक्री
इतिचदेशभाषा ॥

घर्घट्ट । पु । चिकण्टमत्थे । आङ्गरा
इतिगौड भाषाप्रसिद्धे ॥

घर्घर । पु । चक्रधारिध्वनौ ॥ घाघ
रा इतिप्रसिद्धे नदविशेषे ॥ घूके ॥
हारे ॥ स्वरविशेषे ॥

घर्घरक । पु । घर्घरेनदे ॥ यथा । शो
श घर्घरके क्लृप्तं रुचिद् सन्नाप-

घर्घित.

शोषापहं पथ्यं द. ऋकरं तथाचवलद

चीणाङ्गद्विप्रदमितिराजनिर्घट्ट ॥

घर्घरा । स्त्री । चुद्रघण्टिकायाम् ॥

वीणाप्रभेदे ॥ स्वरविशेषे ॥

घर्घरिका । स्त्री । चुद्रघण्टायाम् ॥ वा
दिचदण्डे ॥ भृष्टधान्ये ॥ नदीविशेषे
॥ वाद्यप्रभेदे ॥

घर्घरी । स्त्री । चुद्रघण्टिकायाम् ॥

घर्घुर्घा । स्त्री । घर्घुरे । घुरघुरिया इ
तिगौड प्रसिद्धे कीटे ॥

घर्म्म । पु । निदाघे । स्वेदे । अमघा
रिणि । पसीना इति भाषा ॥ आ-
तपे ॥ ग्रीष्मे ॥ उष्मणि ॥ जिघर्त्थ-
ङ्गमनेन । घृक्षरादीस्यो । घरत्थ
ङ्ग मनेनवा । एसेके । घर्मइति घ
धातोर्मगुणश्चनिष्प्राप्यते ॥

घर्म्मवारणम् । न । छत्रे ॥

घर्म्मविचर्चिका । स्त्री । घर्मविचर्च्यम्
। अमाची अमौरी घमौरी अलार्द
इत्यादि भाषा ॥ स्वेदवाहीनिदुष्य
न्ति क्रोधशोकभयै स्तथा । तत स्वे
द प्रवर्त्तत दौर्गन्ध्य घर्मचर्चिका ॥
राजिकाकृति वृणोत्या यतोघर्मवि
चर्चिका ॥

घर्म्मान्त । पु । वर्षाकाले ॥

घर्म्मान्तकामुकी । स्त्री । वल्गाकायाम् ॥

घर्म्मित । त्रि । सञ्जातघर्म्म ॥ तारका

घाण्टिक

इत्थादितच् ॥

घर्ष । पु । विमर्ह । घस्ना इतिभाषा ॥

घर्षणम् । न । घर्षे । निघर्षे । घस्ना

ना इतिभाषा ॥ घृषुसङ्घर्षे । ल्युट् ॥

घर्षणाल । पु । पेषणाश्मनि । शिला

पुत्रे । लोढा वट्टा रमणा इत्यादि

भाषा ॥

घर्षणी । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥

घसि । पु । आहारे ॥

घस्सर । पु । अग्नये । भक्षके ॥ घस

ति तच्छील । घस्नुअदने । स्वघस

द क्मरच् ॥

घस्त्र । पु । अहनि । दिवसे ॥ घसस्थ

न्यक्मरम् । घस्नु० । स्फायितञ्चीति

रक् ॥ न । कुङ्कुमे ॥ त्रि । हिंसे ॥

घा । स्त्री । काञ्च्याम् ॥ घाते ॥

घाट । पुं । अवटौ । ग्रीवापश्चाद्भागे

। घाटायाम् ॥ घाटेरच् घञ्वा ॥ घा

टाअस्माऽस्ति वा । अर्शआद्यच् ॥

घाटा । स्त्री । घाटे । कुकाटिकायाम्

। शिरस पश्चात् सन्धौ ॥ घाटयति

। घाव्यते वा । घटसङ्घाते । चु०

। अच् घञ्वा ॥

घाटिका । स्त्री । घाटायाम् ॥ घाटैव ॥

घाण्टिक । पु । चाक्रिके । भिखिदा-

नां राजस्तावकानां संज्ञेयम् । बहु

भिर्मिखित्वास्तुतिपाठके ॥ घण्टया

घातिप

चरति । चरतीतिठक् ॥ अन्यत्रतु ।

रात्रि । प्रबोधसमये घण्टाशिक्षा-

स्तु घाण्टिका । ॥ धुस्सूरद्वये ॥ चि ।

घण्टावादिनि ॥

घात । पु । काण्डे । बाणे ॥ प्रहारे ॥

मारणे ॥ अङ्गपूरणे ॥ यथा । स

मन्निघातश्चघन प्रदिष्ट ॥ हननम्

। हन० । घञ् । हनस्तोचिस्त्वलो ।

होहन्तेरितिकुस्त्वम् ॥

घातक । चि । वधकृति । हननकर्त्त

रि ॥ बहूना मेककार्याणां सर्वेषां

शस्त्रधारिणाम् । यद्येको घातक

स्तत्र सर्वेते घातका । स्मृता ॥ ह-

न्ति । हन० । स्तुल् । हनस्तोचिस्त्व

लो । होहन्तेरितिकुस्त्वम् ॥

घातनम् । न । हनने ॥ वधे ॥ यथा

यपशुवधे ॥ त्रि । वधकर्त्तरि ॥

घातवार । पु । रात्रिविशेषे विशेषवा

रे ॥ यथा । नक्त्रे भौमे गोहरिस्त्री

शुमन्द् श्चन्द्रोदन्द्ऽर्कोऽजमे च

श्चकर्के । शुक्र कोदण्डास्त्रिमीने

पुकुम्भयूकेजीवे घातवारानशस्ता

इति ॥

घाति । स्त्री । पक्षिवन्धने ॥

घाती । चि । हननशीले ॥ घातयति

हन्ति तच्छील । शिनि । ॥

घातिपञ्ची । पुं । श्येने ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

घुटिका
घातुकः । चि । क्रूरे ॥ हिस्त्रे ॥ इन्ति

। इन० । लघपतपदेत्युक्तम् ॥

घात्य । त्रि । इननयोग्ये ॥ यथा ।
सत्य भाव न वित्ति व्यपनुदति य
त कर्मनाशो घटादिर्मित्याभूत च
कर्म अपयति न तथा वित्तिघात्य
यत स्तत् । इत्य सिद्धे विभागे श्रुति
शिखरगिरा वित्तिघात्यप्रतीतोऽन्यो
मित्येतिसिद्धे न तदपहतये कर्म
जात समर्थ मिति ॥

घारः । पु । खेचने ॥ इति हेमचन्द्र ॥
घारिः । न । छन्दोविशेषे ॥ रविधाय खं
निधाय । घारिनाम वृत्तमेति ॥ य
था । रामराम रामराम । सार मे
तदेव नाम ॥

घार्त्तिकः । पु । द्रुतपूरे ॥

घासः । पुं । बवसे । स्वनान्नास्वाते दृ
ष्टे ॥ असते गवादिभि । अद० ।
घञ् । घजपोश्चेति अर्धेर्घञ् ॥

घासि । पु । अयौ ॥ भक्ष्ये ॥ घसति
। घञ्जृअदने । जनिघसिभ्यामिण् ॥

घुः । पु । ध्वनौ ॥ इति जटाधर ॥

घुट । पु ।

घुटि । स्त्री ।

घुटिक । पु ।

पादग्रन्थौ । गुल्फे ।
टकुना इति भाषा ॥

घुटिका । स्त्री । गुल्फे । पादग्रन्थौ ॥

घोटतेऽनया । घुटिपरिवर्त्तने ।

घूक

कुन् । टाप् । इत्थम् ॥

घुटी । स्त्री । गुल्फे ॥ इति द्विरूप ॥

घुण । पु । काष्ठकुम्भे । काष्ठवेधके ॥

घोणते । घुणभ्रमणे । इगुपधेतिक ॥

घुणप्रिया । स्त्री । इत्थम् । उदुम्ब
रपर्याम् ॥

घुणवस्तुभा । स्त्री । अतिविधायाम् ॥
इति भावप्रकाशः ॥

घुण्ट । पु ।

घुण्टक । पु ।

गुल्फे । पादग्रन्थौ ॥

घुण्ड । पु । भृङ्गे ॥

घोणते । घुण् ।

कादिभ्य किदितिङ् ॥

घुर्चुरः । पु । यमकीटे । घुर्चुरिया
इति गौडभाषा ॥ गूकरशब्दे ॥

घुर्चुरी । स्त्री । जलजन्तुविशेषे । स-
क्त्रायाम् ॥

घुणञ्च । पुं । गवेधुकायाम् ॥

घुण्घुणारव । पु । पारावतप्रभेदे ॥

घुषित । चि । शब्दिते ॥ शब्देन प्रक
टीकृताभिप्राये वाक्ये ॥ घुषिर्वि
शब्दने । क्त ॥

घुष्टः । त्रि । शब्दिने ॥ घुष्यतेऽस्म ।

घुषिर्० । क्त ॥

घुष्टान्त्रम् । न । के । भोक्तेत्युद्घुष्य स
वा दौ दीयमानेऽन्ने ॥

घुष्टान्त्रम् । न । क्कुम्भे ॥

घूकः । पु । कौशिके । उलूके ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

घृणि

घूकारि । पु । वायसे । काके ॥

घूकावास । पु । शाखोटद्रुमे ॥

घूर्ण । पु । ग्रीष्मसुन्दरके । गुमा इति
प्रसिद्धे ॥

घूर्णनम् । न । चक्रावर्त्ते । भ्रमणे ॥

घूर्णयमान । वि । भ्राम्यमाणे ॥ घूर्णा
यमानेक्ष्येति यथा ॥

घूर्णि । स्त्री । घूर्णने ॥

घूर्णित । वि । प्रचलिते । भ्रमिते ।

य उपविष्टो निद्रया घूर्णते तस्मिन् ॥

घूर्णतेस्म । घूर्णभ्रमणे । गत्यर्थेति

क्त ॥ घूर्णासञ्जातास्त्रवा । तारका
दिच्छादितश्च ॥ कम्पिते ॥

घूर्णयमान । वि । भ्राम्यमाणे ॥ वायु

नाघूर्णयमानो वृक्ष ॥

घृणा । स्त्री । ऋती धायाम् । जुगुप्सा

याम् ॥ करुणायाम् । कृपायाम् ॥

घ्रियन्तऽनया । दमेचने । बाहुलका

न नक् । टाप् ॥ घर्णनम् । घृणुदी

प्तौ । भिदाद्यङ्वा ॥

घर्णावास । पु । कुष्माण्ड ॥ वि । घृणा-

युते ॥

घृणि । पु । किरणे । अंशौ ॥ ज्वाला

याम् ॥ तरङ्गे ॥ सूर्ये ॥ घरति । घृ

जिघर्त्तिवा । घृक्षरणीदीप्त्योः । घृणिपृ

श्नीतिनिप्रत्ययो गुणाभावश्च निपा

तित ॥

घृतम्

घृतम् । वि । प्रदीप्ते ॥ न । जले ॥

आज्ये । पक्कनवनीते । सर्पिषि ॥

अस्यगुणाः ॥ घृत रसायन स्वादु चक्षु

ष्यं वज्रिदीपनम् । शीतवीर्यं विषा

लक्ष्मीपापपित्तानिखापहम् ॥ अ-

ल्पाभिष्यन्दि कान्त्योजसेजोखावण्य

वृद्धिकृत् । स्वरस्मृतिकरं मेघधायु

ष्यं बलकृद्गुरु ॥ उदावर्त्तज्वरोन्माद

शूलानाहव्रणान हरेत् । सिध्दं क-

फकरं रक्ष चयवीसर्परक्तनुत् ॥ * ॥

गन्ध घृतं विशेषेण चक्षुष्य दृष्य म-

यिकृत् । स्वादुपाकरस शीत वात

पित्तकफापहम् ॥ मेघालावण्यका-

न्त्योजसेजोवृद्धिकरं परम् । अल-

क्ष्मीपापरक्षोभ वयस स्थापकगुरु ॥

वत्स्य पवित्र मायुष्य सुमङ्गल्य रसा

यनम् । सुगन्ध रोचन चारु सर्वा

ज्येषु गुणाधिकम् ॥ * ॥ माहिषन्तु

घृतं स्वादु पित्तरक्तानिखापहम् ।

शीतल श्लेष्मल वृष्य गुरु स्वादुविप

च्यते ॥ * ॥ आज माज्य करोत्य

मि चक्षुष्य बलवर्द्धनम् । कासे श्वासे

क्षये चापि हितं पाके भवेत् कटु

॥ * ॥ घृत दुग्धभव प्राहि शीतल

नेत्ररोगहृत् । निहन्ति पित्तदाह

स्त्वमदमूर्च्छाभ्रमानिलान् ॥ * ॥

वि ह्यस्तनदुग्धोत्थं तत् स्याद्वै यज्ञवी

घृतकु

नकम् । हैयङ्गवीन चक्षुष्य दीप
नंरुचिकृत् परम् । वलकृद्वृंहणं वृ
ष्य विशेषाज्वरनाशनम् ॥ * ॥ व
र्षादूर्द्ध्वभवेदाज्यपुराणतत् चिदो
षनुत् । मूर्च्छाकुष्ठविषोन्मादापस्मा
रतिमिरापहम् ॥ यथायथाऽखिल
सर्पि पुराण मधिक भवेत् । तथा
तथागुणै स्वै स्वै रधिकतदुदाहृत
म् ॥ * ॥ योजये न्नव मेवाज्य भो
जने तर्पणे अमे । वलक्षये पाण्डु
रोगे कामलानेचरोगयो ॥ * ॥ रा
जयक्ष्माणि बाले च दृढे श्लेष्मकृते म
दे । रोगे क्षामे विषूच्याच्च विवन्धे
च मदाक्षये ॥ ज्वरेच दहने मन्दे
नसर्पिर्वहुमन्यते ॥ * ॥ घृत मब्दा
त् पर पक्व हीनवीर्यत्त्व मामुयात्
। तैल पक्व मपक्ववा चिरस्थाधि गु
णाधिकमिति ॥ * ॥ औषधघटित
पक्वघृतस्य पूर्णवीर्यत्त्वं षण्मासपर्यन्त
तिष्ठति ॥ घ्रियते जिघर्त्सिवा । घ० ।
अञ्जिघृतसिन्धु क्त ॥

घृतकरञ्ज । पु । करञ्जभेदे । प्रकीर्ये
। घृतपर्णके । घियाकरञ्ज इति
भाषा ॥

घृतकुमारिका । स्त्री । घृतकुमार्याम् ॥

ॐ घृतकुमारी । स्त्री । कुमार्याम् । सहा
याम् । तरुणायाम् ॥

घृतपू

घृतदीधिति । पु । अमौ ॥
घृतपर्णक । पु । घृतकरञ्जे ॥
घृतपूरः । पु । घेवर इति प्रसिद्धे पक्वान्निवि
शेषे । घृतवरे । पिष्टपूरे ॥ यथा । म
र्दिता समिता चीरनालिकेरघृतादि
भि । अवगाह्य घृते पक्त्वा घृतपू
रोऽयमुच्यते ॥ घृतपूरो गुरु दृष्य
कफकृशकमासद । रक्तपित्तहरो-
हृद्य स्वादु पित्तहरोऽस्मिद ॥ अपि
च । चीरेण मर्दित चूर्णं गोधूमा-
नां सुगालितम् । विस्तार्य सर्पिषा
पार्थ्यं कटाहेऽथ सितान्वितम् ॥ घ
ृतपूरोऽयमुद्दिष्ट कर्पूरमरिचान्वि
त ॥ नालिकेरजसु । समिता म
र्दिता चीरे नालिकेरसितार्द्रकै ।
अवगाह्य घृते पाच्या घृतपूरोऽपर
स्मृत ॥ दुग्धजोषि । पाकपिण्डीकृ
त चीरशर्कराचूर्णमिश्रितम् । घृत
पूरविनिर्माण कारयेत् स्वल्पसर्पिषि
॥ शालिभवोपि । सुशालिपिष्ट दु-
ग्धन्तु कायित वस्त्रगालितम् । खण्ड
युक्त घृते पक्व घृतपूरो भवेदयम्-
॥ कशेरुजोपि । कशेरुचूर्णं नि चि
प्य पाकपिण्डीकृतं पय । निर्माण
घृतपूराणा शकरासहितं भवेत् ॥
आम्ररसभवोपि । पक्वाम्रस्य घृते तसे
रसस्वनलपिण्डित । शुद्धशकारया

घृष्ट

योज्यो घृतपूरो यदृच्छया ॥ श्रीर
माद्य स्वरूपहि खण्ड चूर्णं तत स्मृ
तम् । योजिते वोविशेषो ऽवनदा
त्यास्वर्णसञ्चितः ॥ घृतपूरो गुरुष्ट-
यो ह्यस्य पित्तानिलापह । सद्य
प्राणप्रदो वल्य सुख्यो मिप्रदीपन
॥ शृङ्गाटकमुखाना मप्येवस्याद् घृत
पूरकः । विचार्य वस्तुसयोगंतजुणा
नपिचाहरेदिति ॥

घृतपूरः । पु । } करञ्जवृक्षे ॥
घृतपूर्यकः । पु । }

घृतमण्डलिका । स्त्री । संसपदीवृक्षे ॥
घृतमण्डा । स्त्री । वायसुरयी इतित्या
ते वायसोशीवृक्षे ॥

घृतवरः । पु । घृतपूरे । घेवर इति-
भाषा ॥

घृता । स्त्री । घृतमण्डायाम् ॥

घृताक्षी । स्त्री । असुरोविशेषे ॥

घृतार्चागर्भसम्भवा । स्त्री । स्थूलैका
याम् ॥

घृताक्ष । पु । } सरलहवे ॥
घृताक्षयः । पु । }

घृतेली । स्त्री । पिङ्गकपिशायाम् ॥

घृतौद । पु । घृताब्जौ ॥ घृतमुदकय
स्य । उत्तरपदस्य चेत्युदकस्योद ॥

घृष्ट । पि । घर्षिते । निघृष्टे । घसा इ
ति भाषा । पु । गन्धविशेषे ॥ यथा

घोटक

। घटोमलयजो गन्ध सरलस्य नमे
रुणा । अगुरुप्रभृतिस्यापि यस्यपङ्क
प्रदीयते । घट्टासघट्टो गन्धोऽय
द्वितीय परिकीर्तितइति ॥

घट्टि । पु । किरौ । वराहे ॥ स्त्री ।
घर्षणे ॥ स्पर्द्धायाम् ॥ विष्णुक्रान्ताया
म् । अपराजितायाम् ॥ वाराह्याम्
। चामर आलु इति गौड भाषा ॥
घर्षति । घृष्टसङ्घर्षे । तिच् ॥

घट्टिसा । स्त्री । चित्रपर्णिकायाम् । पृ
ष्ठापर्यायाम् ॥

घट्टि । पु । वराहे । शूकरे ॥ घर्षति
। घृष्टुः । कृविष्टविच्छविस्थविकि
कीदिविरिति क्लिबन्तो निपातसि
दु ॥

घेष्णुलिका । स्त्री । मौञ्जादने । घेचु
इति गौडभाषा ॥

घोङ्क । पु । खगान्तरे ॥

घोट । पु । अश्वे । घोटके ॥ घोटने
। घुटपरिवेष्टने । पचाद्यच् ॥

घोटक । पु । घोडा इति भाषाप्रसिद्धे प
शुविशेषे । अश्वे । तुरगे । पीतौ ।
तुरङ्गमे ॥ अथाऽश्वलक्षणम् । द।
घंयीवात्तिकूटखिकहृदयपृष्ठु स्तात्र
तात्त्वोष्ठजिह्व सूक्ष्मत्वक्केशवाल
सुशफगतिमुखो ह्रस्वकर्णौष्ठपुच्छः ।
जङ्घाजानूवृत्तः समसितदशनश्चा

घोटके

रसस्थानरूपो वाजी सर्वाङ्गशुद्धो
भवति नरपते श्रुनाशाय नि-
त्यम् ॥ * ॥ अशुभाना रोमावर्त्ता
ना लक्षणमाह । अशुपातहनुग
खड्गहनुप्रोथशङ्खकटिवस्तिजानुषु ।
मुष्कनाभिककुदे तथागुदे सव्यकु
चिचरणे तथाऽशुभा ॥ ० ॥ शुभा
वर्त्तानाह । ये प्रपानगलकर्णसंस्थि-
ता पृष्ठमध्यनयनोपरिस्थिता । ओ
ष्ठसक्थिभुजकुचिपार्श्वगा स्नेहला
टसहिता सुशोभना ॥ * ॥ भ्रुवाव-
र्त्तानाह । तेषां प्रपान एको लला-
टकेष्वेव भ्रुवावर्त्ता । रन्ध्रोपरन्ध्र-
मूर्ध्नि वक्षसिचेति स्मृतौ द्वौ द्वौ ॥
॥ अश्वनां वयो ज्ञानमाह । षड्भि-
र्दन्तैः सिताभैः भवति हयशिशुसौ-
कषायैर्द्विधर्षं सन्देशैर्मध्यमान्यै-
पतितसमुचितैस्त्वय्यब्दपञ्चाब्दकाश्वा-
। सन्देशानुक्रमेण त्रिकपरिगुणिता
काशिकापोतशुक्ला काचामचीकश-
ङ्खावटचलन मतो दन्तपातश्च विद्धि
॥ इति वाराह्याचतुष्टयस्थितमो ध्या-
य ॥ ६४ ॥

घोटकारिः । पुं । महिषे ॥

घोटकेऽङ्गितम् । न । अश्वचेष्टायाम् ॥

सायथा । उत्सर्गांश्च शुभदमासना-

परस्थं वामे च ज्वलन मतोऽपर प्र

घोटके

शस्त्रम् । सर्वाङ्गज्वलन मवृद्धिदं ह-
यानां द्ववर्षे दहनकणाश्च धूपन वा
॥ अन्तःपुर नाश मुपैति मेढ्रे को-
श चर्यं यात्युदरे प्रदीप्ते । पायौ
च पुच्छे च पराजय स्यादक्षोत्तमा-
ङ्गज्वलने जयश्च ॥ स्नाय्यासनांसज्व-
लनं जयाय वन्ध्याय पादज्वलनं प्रदि-
ष्टम् । ललाटवक्षोचिभुजे च धूम-
पराभवाय ज्वलनजयाय ॥ नासापु-
टप्रोथशिरोस्तुपातनेत्रे च रात्रौ ज्व-
लन जयाय । पलाशताम्रासितकर्तु-
राणां निर्य्यं शुक्राभस्य सितस्य चेष्ट-
म् ॥ प्रद्वेषो यवसोऽभसां प्रपतनस्वे-
देनिमित्तं विना कम्पोवा वदनाच्च-
रत्नपतनं धूमस्य वा सम्भव । अश्वम-
स्य विरोधिनां निशि दिवा निद्रालस-
ध्यानता सादोऽधोमुखता विचेष्टि-
तमिदं नेष्टं स्मृतवाजिनाम् ॥ आ-
रोहणं मन्यवाजिनां पर्याणादियुत-
स्य वाजिन । उपवाह्यतुरङ्गमस्य वा-
कल्पस्यैव विपन्नशोभना ॥ * ॥ हेपि-
तलक्षणमाह । क्रौञ्चवद्विपुवधाय हे-
षितग्रीवया त्वचलया च सेनामुखम्
। क्षिप्रमुच्चमनुनादि हृष्टवङ्गासक-
द्वदने च वाजिभिः ॥ पूर्वपात्र-
दधिविप्रदेवतागन्धपुष्पफलकाञ्चना-
दिकम् । इत्यमिष्टमथवाऽपरम-

घोटिका

वे द्वेषतां यदि समीपतो जय' ॥
 भक्ष्यपानखलिनाभिनन्दिन. पच्यु
 रौपयिकनन्दिनो ऽथवा । सव्यपार्श्व
 गतदृष्टयो ऽथवा वाञ्छितार्थफलदा
 स्तुरङ्गमा ॥ वामैश्च पादै रभिता
 डयन्तो महीं प्रवासाय भवन्ति भर्तुं
 । सन्ध्यासु दीप्ता भवलोकायन्तो हे
 षन्ति चेदन्धपराजयाय ॥ अतीव हे
 षन्ति किरन्ति वाक्छान् निद्रारताश्च
 प्रवदन्ति याचाम् । रोमन्धजो दीन
 खरत्ननाश्च पांशून् ग्रसन्तश्च भया
 यदृष्टा ॥ * ॥ समुद्रवद्दक्षिण पार्श्व
 शायिन पादसमुत्क्षिप्य च दक्षिण
 स्थिता । जयाय शेषेष्वपि वाहनेष्वि
 दफल यथा सम्भव मादिशे दुध ॥ अ
 रोहति क्षितिपतौ विनयोपपन्नो ।
 यात्रानुगो न्यतुरग प्रतिहेषितश्च ।
 । वक्त्रेण वा स्पृशति दक्षिण मात्म
 पार्श्वे यो ऽथ स भर्तुं रश्मिरात् प्रचि
 नेति लक्ष्मीम् ॥ मुहुर्मुहुर्भूषणकृ
 त् करोति न ताव्यमानोप्य ऽनुलो
 मयायो । अकार्यभीतो ऽसुखिलो
 चनश्च शिव न भर्तुं स्तुरगो ऽभिध
 शे ॥ इति वाराह्या ८१ अध्याय . ॥
 घोटिका । स्त्री । दृक्क्षोण्याम् । लो
 नी इति भाषा ॥ घोटिका ऽक्षरसा
 चोष्णा वातहृत् कफपित्तकृत् । त्व-

घोर.

गदोषत्रयगुल्मघ्नी श्वासकासप्रमेह-
 नुत् ॥ शोथे लोचनरोगे च हिता
 तज्ज्ञै रुदाहता ॥ दृक्क्षविशेषे । तु
 रङ्ग्याम् । चतुरङ्गायाम् ॥
 घोणा । स्त्री । नासायाम् ॥ शोथे ।
 अश्वनासिकायाम् ॥ घोणति अनया
 वा । घुणभ्रमणे । अच हलश्चेति
 घञ्वा ॥
 घोणी । पु । वराहे । स्तम्भरोमणि ॥
 घोणानासा ऽस्थस्य । व्री० इति ॥
 घोण्टा । स्त्री । वद्वीम् । गोपघोण्टा
 याम् । भाडवेरी इति भाषा ॥ पूगट
 चे ॥ घोणते । घुण० । बाहुलका
 त् ट ॥ वद्वीफलवृक्षयो ॥
 घोल्कार । पु । नासिकाया शब्दे । घु
 रौटा इति भाषा ॥
 घोनस । पु । गोनसे । तिलित्सेसर्पे ॥
 घोर । पु । त्रिपुरान्तके ॥ आङ्गिरस
 गोचोत्पन्ने कश्चिद्विशेषे ॥ आकाशा
 दिषु स्थूलेषु दुःखप्रकाशका अनव
 स्थिता रज.प्रधानतया केचिद्विशेषा
 स्ते च घोरसन्नकाः ॥ न । विषे ॥ पि ।
 दाहणे । भयानके ॥ हिंसायनेकाया
 सवहुलेकूरे ॥ परस्यात्मनश्चपीडा
 करे ॥ दुर्गमे ॥ घोरयति । घुरभो
 भार्थशब्दयो । गयन्तादच् ॥ यद्वा
 । हन्यते । हन० । हनोरच् घुरजि

घोष

त्यच धातोर्धुरादेश ॥

घोर्दर्शन । पु । उलूके ॥ वि । भया
नकलूपे ॥

घोर्पुष्पम् । न । कांस्थे ॥

रवासन । पु । } शृगाले । भूरि

रवासी । पु । } माये ॥

रवासितम् । न । भयानकशब्दे ॥

घोरा । स्त्री । गवौ ॥ देवदासीलता
याम् ॥ भयानकायाम् ॥ सङ्क्रान्ति
विशेषे ॥ रवाग्रुग्रमे सङ्क्रमे भास्कर
स्यमवेद्घोरनाम्नी सुखीशूद्रवर्ग ॥
राजस्यां मनसोवृत्तौ ॥

घोलम् । न । मथितेदधनि । दण्डाहते
॥ ससर निजल घोल वातपित्तहरं
स्मृतम् ॥ * ॥ मस्तुना रहित गाल्य द
धिभुञ्जतरेपटे । जोरसैन्धवसन्ध्या
घोल घनतर स्मृतम् ॥ जीर्णसैन्ध
वसयुक्तघोल वातप्रनाशनम् । अती
सारेव मन्देनो हित रक्त्य वलप्र
दम् ॥

घोलिः । स्त्री । } पत्रशाकविशेषे

घोलिका । स्त्री । } कुवकालुका

घोली । स्त्री । } याम् ॥

घोष । पु । अभीरपट्ट्याम् ॥ घोष

न्तिप्रावो ऽव । घुषिर्विशब्दने ।

हलश्चेतिघञ् ॥ गोपाले ॥ ध्वनौ

॥ अम्बुदनादे ॥ अपामार्गे ॥ घोषके

घ्राणम्

॥ वाह्यप्रयत्नविशेषे ॥ पु । कांस्थे ॥

घोषणम् । घुषघुष्टौ । घञ् ॥

घोषक । पु । महाकोशातक्याम् । श्वे

तघोषके ॥ घोषति । घुषिर् ॥ प

चाद्यच् । स्वार्थकन् ॥

घोषकाकृति । पु । घोषके ॥

घोषणा । स्त्री । उच्चैर्घुष्टे । लोकवि

त्तापनायोच्चै शब्दिते ॥ यथा । न

कर्मणा कनोयस्ता वृद्धिर्वा नान्तरा

त्मनः । इति बाहु निबोद्धृत्य वे

दान्तैर्घोषणा कृतेति ॥ घुषिर् ० ।

गयासमन्वोयुच् ॥

घोषयिन्नु । पु । विप्रे ॥ कोकिले ॥

घोषयति । घुषिर् ० । बाहुलका

त् इलुच् ॥ वन्दिनि ॥

घोषवती । स्त्री । वीणायाम् ॥

घोषा । स्त्री । मधुरिकायाम् ॥ शत

पुष्पायाम् ॥ कर्कटशृङ्ग्याम् ॥ कौ

शातक्याम् । तुरयी तौरजी इति

चप्रसिद्धे फलशाके ॥

घ्नन् । वि । नुदति ॥

घ्राणम् । न । नासिकायाम् । घन्धप्र

हणलिङ्गेन्द्रिये ॥ न्यायमते घ्राणेन्द्रि

यग्राह्येगन्धत्वादौ ॥ वि । घ्राते ॥

घ्रायते ऽनेन । घ्रागन्धोपादाने । क

रणेल्यट ॥ घ्रायतेस्त्ववा । घ्रा० । त्त

नुदमिदेति वा नत्त्वम् ॥

<p>घात घाततर्पण' । पुं । सुगन्धै ॥ घाणदु खदा । स्त्री । छिन्न्याम् ॥ घात । त्रि । घाणविषयीकृते पुष्पादौ । आत्तगन्धे । आघाते । घाणे ॥ घा यते स्म । घा० । क्त' । नुदविदेति पाचिकेनानन्वाभाव ॥</p>	<p>ड घाति । स्त्री । घाणे । नासिकायाम् ॥ घाते ॥ घाणम् । घा० । क्तिन् ॥ ड ड । पु । विषये ॥ विषयस्य स्पृहायाम् ॥ भैरवे ॥ ड कारे ॥ * ॥ * ॥</p>
---	--

इत्यादिगौडकुलोत्पन्नाडौ चवाचप्रधानोपनामतुलाराममिश्रात्मज
 अधनपतिमिश्रापरनाम्ना तथा श्रीसद्गुरुकुलावधूतश्रीपरमहंसपरिव्राजका
 चार्यश्रीमद्विरहरानन्दनाथभारतिशिष्येण ब्राह्मावधूतश्रीसुखानन्दनाथपर
 नामधेयेन विरचिते शब्दार्थचिन्तामणौ कवर्ग्यः समासिकृत ॥ * ॥ * ॥

सर्वार्थसिद्धौ सर्वेषां सुखानन्देन निर्मित ॥
 श्रीघासीराममिश्रैस्तु मुद्रालिप्या प्रकाशितः ॥

—ॐ—

वैक्रमे १८२१ शरदि । शालिवाहनीये १७८६ शके मार्गशीर्षासितैका
 दश्यां सुराचार्यवारे स्रुमपुरे श्रीघासीरामकनहियालालयो'
 स्वकीयसंस्कृतयन्त्रे वर्णयोजकाध्यक्षकायस्थवंशोद्भव
 श्रीरामप्रसाददासदृष्ट्या
 मुद्राङ्कितः ॥

039164

Accession No. —
 Shantarakshita Library
 Tibetan Institute, Sarnath